ORATIONVM
MARCI TVLLII
CICERONIS

VOLVMEN SECVNDVM,

à Ioan. Michaële Bruto emendatum.

Accesserunt breues animaduersiones ex doctissimorum hominum commentarijs, quibus ita loci permulti explicantur, vt vulgò receptæ lectionis vbique ratio habeatur.

Quos in his simus auctores secuti, auersa pagella indicabit.

LONDINI,
Excudebat Richardus Field.
1618.

Eorum nomina quos sumus auctores secuti Ciceronis Orationibus emendandis, quæ secundo volumine continentur.

PETRVS VICTORINVS.
PAVLVS MANVTIVS.
CAROLVS SIGONIVS.
BERNARD. LAVREDANVS.
GABRIEL FAERNVS.
MARC. ANT. MVRETVS.
DIONYSIVS LAMBINVS.
HADRIANVS TVRNEBVS.
FRANCISCVS HOTOMANVS.
HENRICVS STEPHANVS.

UNIVERSITY LIBRARY
C
25 OC
1963
CAMBRIDGE

IOAN. MICHAEL. BRVTVS P. ANTONIO TEBALDVCIO IACOMINIO S.D.

TANTA est vis honestatis. P. Antoni, vt quocumq; illa loco posita sit, in sui admirationem homines trahat. Sed nescio quo pacto tamen, quamquam illa semper eadem est: vbi minùs exspectata conspicitur, fit, victa hominum exspectatione, maior. Itaque grandiori ætate homini nemo ferè grauitatem, constantiam, rerum cognitionem magnæ laudi tribuit. Ab ætate enim etiamsi ea non sint ingenij, nisi illa deprauata naturâ, vsu & consuetudine sit, expectantur. Adolescentem grauem, seuerum, moderatum, prudentem, nihil agentem temerè, omnia consilio, inuictum à voluptatibus, haud maiora appetentem suis viribus, tamquam ab aliquo deo fictum laudibus homines in cœlum ferunt. Nihil verò aliud reliquum est, cùm neque ab ætate, summa virtus manare, neque à rerum vsu, neque à studio discendi possit, quàm vt è diuinis fontibus is illam haustam habeat, in quo spectetur. Amant autem homines non solùm quæ intuentur: sed vlteriùs spe prouecti, quæ prima illa ætas vsu & tempore corroborata spondeat, veluti multo vberiora futura, admirantur. Vt autem in arbore, non tam flores delectant, (quamquam eorum pulchritudine homines ducuntur) quàm qui ex ea fructus expectantur: ita fieri videmus, vt adolescentes oblectent illi quidem in flore ætatis, si quid grauiter, moderatè, fortiter, abstinenter præter nostram expectationem agunt (fallimur enim quadam cum voluptate, vbi nostri iudicij iacturam cum quæstu & compendio facimus:) sed nos tamen illa magis spes tenet, quanti illi sint futuri fructus, qui nondum visi nos capiunt, vbi, exculta labore, stirpe virtutis, & corroborata tempore, matureſcant. Itaque verisimi-

le quidem est, magna non solùm cum voluptate, sed summa etiam cum admiratione auditas illas pueri Alexandri voces, cùm nunciantibus patris victorias, deuictos hostes, subactas gentes, enimuero negaret, quæ afferrentur, sibi posse læta videri; nihil enim patrem, si pergeret omnia vincere, cuius victoriam filio gratularentur, relicturum. Tum illud quod Græci scriptores tamquam ex oraculo editum efferunt laudibus, cum patri hortanti, vt quando pernicitate pedum præstaret, in Olympijs cum athletis in certamen descenderet, Minimè verò se, vbi futura sibi contentio cum regibus esset, detrectaturum certamē: Verisimile, inquam, est, hæc admirationi audientibus fuisse: sed est illud tamen verisimilius, cùm tantam in puero indolem virtutis quæ gloria esset consecutura, animo æstimarent, vbi ætas rebus gerendis pares animo vires suffecisset: non illos magis Philippo partam gloriam, quàm glorię patris inuidentem filium gratulatos esse. Iam in eodem, cum quidem non solùm ætatis ferocia, sed victoriæ insolentia elatus, quæ rarò, etiam cùm magna virtute est septa, quin sese efferat contineri potest, in primis illustre exemplum pudicitiæ in captiuis fœminis conseruandæ prodidisset, quippe quæ forma excellenti, hostis infestissimi præda, hinc iracundiam ad vim, hinc faces libidinis ad inferendam contumeliam excitarent, quis tantam virtutem non admiratur? vt nos, quibus hæc vix non esse ficta videantur, illi, si fieri possit, eum gloriæ cursum secundum perpetuúmque optemus, quem abducto à sensu veræ laudis tanquam falsæ cuiusdam gloriæ æstu, diu tenere non licuit. Quis nostrûm verò non Africani glorię fauet, cum legit à puero ereptum patrem ex hostium telis: seruatam patriam, labantem Cannensi clade: qui illam proderent, territos mortis metu: vindicatum imperij decus in Hispanijs: æquatam Alexandri gloriam in pudicitia captiuæ feminæ seruanda: superatam in eadem restituenda suis? Atque equidem credo in eo tum admiratos homines efferentem sensim se virtutem, ac tollentem

lentem altiùs: at breuì in eodem Hannibalem victum, Carthaginiensium vires fractas, finem impositum graui ac diuturno bello, lætioribus sibi ominibus spondentes tamquam perfecto virtutis opere longè pulcherrimo, cuius species animis obuersaretur, multo maiore voluptate perfusos oblectatósque esse. Nitet verò, Antoni, simulatque exorta est, & conspecta virtus: sed spe quadam, quò progrediendo peruentura sit, alendo animos, ad maiora indies atque ampliora perducit. Etsi enim ijs tu quidem es ortus parentibus, auis, maioribus, vt nemini magnopere mirandum sit, quò rarò alij ætate prouecti & studio peruenient, te incunte tua adolescentia, admirabili vi ingenij elatum peruenisse: at virtus in te est, non iam tua ætate, sed quæ de te summa semper fuit, hominum exspectatione maior: vt non solùm illa, quòd in ea ætate eluceat, quæ procul à sensu virtutis abest, admirationi sit, sed quòd tamquam suo loco, & certa sede posita eluceat, omnes in tui amorem impellat: nos te suspicere, admirari, in hoc tanto laudis cursu incitatum adhortari ad virtutis præmium capessendum, tuæ gloriæ & nomini fauentes cogat. Neque verò me illa magis mouent, quæ tamen magnam laudis commendationem habent, & magno sunt ad virtutem consequendam adiumento, vis ingenij, studium rerum cognoscendarum, literæ, facultas quædam scribendi præclarè; quàm quibus hæc comparantur, virtus, pudor, sanctitas, castus atque integer animus à voluptatibus, perferens idem laborum, idem à sensu sui & mollitia se efferens, constantia in suscepto instituto laudis, studium, ac propensio animi in bonos, cetera quorum causa statuunt alij subsidium sibi à literis petendum, quæ ipse præterea cùm bono ingenij, tum domestica es disciplina in parentis castissima domo assecutus. Atque quòd hæc parta habes admodùm adolescens, quæ alijs ætatis progressu, studio & labore multo ægrè obtigerunt, haud te insolentiùs geris: sed quibus rationibus parta tueare tibi elaborandum putas. Iam, Antoni, vides tamquam celeberrimo theatro, celso

loco, & ſubli-ni laudem ſitara tuam: iam noſtro teſtimonio, quod quanti tu facias video, ne te eius aliquãdo pœniteat, mihi eſſe dandam operam intelligo: nam aliorum poſthac locupletiore, prædicabitur tua virtus. Quæ quidem cum quanti apud te ſit oſtendas, cætera præ hac vna comtemnendo, quæ alijs prima ſunt & maxima: facilè aſſequeris, vt de conſtantia minimè dubitari poſſit. Atque equidem haud vereor ne audiendis tuis laudibus, tamquam eò, quò tibi erat contendendum perueneris, te poſthac inertiæ & deſidiæ dedas. Cum enim in magnis animis, omnium quæ in vita expetuntur, præmium rectè factorum longè maximum atque ampliſſimum ſit, laus: id quod magnis es perfungendis laboribus puer conſecutus: perpetuis vigilijs, curaq; acerrima (infeſtam enim viam multorum inſidijs, illecebris multis, fallacijs, inijſti) nequando tibi ſurripiatur, tibi eſſe pugnandum, obnitendúmque exiſtimas. Itaque patiantur alij ſe efferri laudibus, tollant animos, inſoleſcant: tibi quot laudes tribuuntur, totidem leges imponuntur continentiæ, pudoris, officij, virtutis fidei: quæ cum antea tua ſponte tibi excolenda duxiſſes, facilè pateris, ea nunc tamquam abs te debita requiri. Ita dies noctesq; es in literis totus, legendo, commentando, ſcribendo, id quod Græcè æquè & Latinè præclarè facis: atque adeò, ne quando, vt in inculto ſolo, & non ſubacto, inertis terræ fœtu non ſolùm quæ nullius vſus ſunt, ſed quæ mala & pernicioſa profunduntur, ſeſe ætatis vitia efferant, planè totum te ab otio vindicas. Cum autem cæteras artes colis, quæ ſunt libero adoleſcente dignæ: tum ita verſaris in eloquentiæ ſtudijs, vt non modò tibi ea ſint ornamento, ſed fructus iam ex ijs ſuauiſſimi in nos redundent. Accedit autem ad hæc omnia, quo id faciliùs præſtes, aſſidua in veſtra iſta nobili academia exercitatio: in qua tu quidem neminem habes qui tibi præferendus ſit: qui tibi modò par videri poſſit, Laurentium fratrem minorem natu habes: quem puerum eximiæ ſpei, ob diuinam ingenij indolem, maiores natu homines tamquã

ornamen-

ornamentum maximum patriæ futurum, fouendum
ſibi omni genere officij, ſtudij, beneuolentiæ exiſti-
mant. Quæ quidem cum me minimè fugerent, (fa-
mâ enim mihi cognita, ne obſcura eſſe poſſent, tuo
in me merito feciſti) feci ſanè lubens, vt cũ Philippo
fratri tuo optimo, atque ornatiſſimo adoleſcenti Ci-
ceronis orationes quæ primo volumine continentur
inſcripſiſſem, clarum in primis tuum nomen tua vir-
tute futurum, earum inſcriptione, quæ altero volumi-
ne habentur, ornandum mihi etiam augendúmque
curarem. Nihil autem à me fieri poſſe elegantius ſum
arbitratus, quàm ſi tria orationum volumina, multis
meis laboribus & vigilijs emendata, trium adoleſcen-
tium fratrum nomine, quorum ſtudia, voluntates, con-
cordes animi cùm in omni alio genere virtutis, tum in
eloquentiæ ſtudio excolendo habentur, commen-
data in manus hominum prodirent. Erit hoc meæ
voluntatis erga te, ſtudij, amoris monumentum (ſi ma-
gis quid effecerim, quàm quid voluerim, ſpectetur)
minùs quidem illuſtre apud poſteros futurum: ſed ſi
eſt voluntas magis, quàm res in omni munere ſpe-
ctanda, quanti apud alios futurum ſit, ipſe vide-
to: maximum certè tibi (ita me iuuat de
tua in me beneuolentia ſperare)
ampliſſimúmque erit. Vale.

Datum Lugduni
Calendis
Ian.

M.D.LXVII.

M. FABII QVINTILIANI DE CICERONE IVDICIVM.

ORATORES verò vel præcipuè Latinam eloquentiam parem facere Græcæ possunt. nam Ciceronem cuicunque eorum fortiter opposuerim. Nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, cum præsertim id non sit propositi, vt eum Demosthenicomparem hoc tempore: neque enim attinet: cùm Demosthenem inprimis legendum, vel ediscendum potiùs putem. Quorum ego virtutes pleraſque arbitror ſimiles, conſilium, ordinem diuidendi, præparandi, probandi ratione, omnia denique quæ ſunt inuentionis. In eloquendo eſt aliqua diuerſitas: denſior ille, hic copioſior: ille concludit aſtrictius, hic latiùs pugnat. ille acumine ſemper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi poteſt, huic nihil adjici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & commiſeratione (qui duo plurimũ ad affectus valent) vincimus. Et fortaſſe epilogos illi mos ciuitatis abſtulerit: ſed & nobis illa, quæ Attici mirantur, diuerſa Latini ſermonis ratio minus permiſerit. In epiſtolis quidem, quamquam ſunt vtriuſque, nulla contentio eſt. Cedendum verò in hoc quidem, quòd ille & prior fuit, & ex magna parte

te Ciceronem, quantus est, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius, cum se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis. Nec verò quod in quoque optimum fuit, studio consecutus est tantùm, sed plurimas vel potiùs omnes ex seipso virtutes extulit, immortalis ingenij beatissima vbertate. Non enim pluuias (vt ait Pindarus) aquas colligit, sed viuo gurgite exundat, dono quodam prouidentiæ genitus, in quo totas vires suas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentiùs, mouere vehementiùs potest? Cui tanta vnquam iucunditas affuit? vt ipsa illa quæ extorquet, impetrare eum credas: & cum transuersum vi sua iudicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi. Iam in omnibus quæ dicit, tanta auctoritas inest, vt dissentire pudeat: nec aduocati studium, sed testis aut iudicis afferat fidem: cum interim hæc omnia, quæ vix singula quisquam intentissima cura consequi posset, fluunt illaborata: & illa, qua nihil pulchrius auditu est, oratio, præ se fert tamen fœliciſſimam facilitatem. Quare non immeritò ab hominibus ætatis suæ regnare in iudicijs dictus est: apud posteros verò id consecutus, vt Cicero iam non hominis, sed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur spectemus: hoc propositum nobis sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit.

INDEX ORATIONVM SECVNDI VOLVMINIS.

Pro lege Manilia ad populum Romanum. Oratio XIII.

Pro A. Cluentio Habito. Oratio XIIII.

De lege agraria contra P. Seruilium Rullum trib. pleb. in senatu. Oratio XV.

De lege agraria contra P. Seruilium Rullum trib. pleb ad populum. Oratio XVI.

De lege agraria contra Rullum trib. pleb. ad populum. Oratio XVII.

Pro C. Rabirio perduellionis reo ad Quirites. Oratio XVIII.

In L. Catilinam in senatu. Oratio XIX.

In L. Catilinam ad Quirit. Oratio XX.

In L. Catilinam ad Quirit. Oratio XXI.

In L. Catilinam in senatu. Oratio XXII.

Pro L. Murena Oratio XXIII.

Pro P. Sulla. Oratio. XXV.

Pro A. Licinio Archia poeta. Oratio XXVI.

Ad Quirites post reditum suum. Oratio XXVII.

Post reditum in senatu. Oratio XXVIII.

Pro domo sua ad Pont. Oratio XXIX.

De Haruspicum responsis in sen. Oratio XXX.

Pro Cn. Plancio. Oratio XXXI.

PRO

PRO LEGE MANILIA AD POPVLVM.

ORATIO XIII.

QVAMQVAM mihi semper frequens conspectus vester multo iucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ prohibuerunt. Nam cum anteà per ætatem nondum huius auctoritatem loci contingere auderem; statuetemque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putaui. Ita neque hic locus vacuus vmquam fuit ab ijs qui vestram caussam defenderent: & meus labor in priuatorum periculis castè integreq; versatus, ex vestro iudicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum ter prætor primus centurijs cunctis renuntiatus sum, facilè intellexi, Quirites, & quid de me iudicaretis, & quid alijs prescriberetis. Nunc cum & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandum esse voluistis: & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi vsu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè, & siquid etiam dicendo consequi possum, ijs ostendã potissimùm, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud in primis mihi lætandum iure esse video, quòd in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi caussa talis oblata est, in qua oratio nemini deesse potest. dicendũ est enim de Cn. Pompeij singulari eximiáque virtute. Huius autem orationis difficilius est exitum, quàm principium inuenire. Itaque non mihi tam copia, quàm modus in dicendo quærendus est. Atq; vt inde oratio mea proficiscatur,

ficiſcatur, vnde hæc omnis cauſſa ducitur: Bellum graue & periculoſum veſtris vectigalibus, atque ſocijs a duobus potenteſſimis regibus infertur, Mithridate & Tigrane: quorum alter relictus, alter laceſſitus, occaſionem ſibi ad occupandam Aſiam oblatam eſſe arbitratur. Equitibus Rom. honeſtiſſimis viris afferuntur ex Aſia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in veſtris vectigalibus exercendis occupatæ: qui ad me pro neceſſitudine, quæ mihi eſt cum illo ordine, cauſſam reipub. periculaque rerum ſuarum detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc veſtra prouincia eſt, vicos exuſtos eſſe complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe in hoſtium poteſtate: Lucullum magnis rebus geſtis ab eo bello diſcedere: huic qui ſuccurrerit, non ſatis eſſe paratum ad tantum bellum adminiſtrandum: vnum ab omnibus ſocijs, & ciuibus ad id bellum imperatorem depoſci atque expeti: eundem hunc vnum ab hoſtibus metui, præterea neminem. Cauſſa quæ ſit videtis: nunc quid agendum ſit conſiderate. Primùm mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo eſſe dicendum. Genus eſt enim eiuſmodi, quod maximè veſtros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à maioribus cùm magna in rebus omnibus, tũ ſumma in re militari tradita eſt: agitur ſalus ſociorum, atq; amicorum, pro qua multa maiores veſtri magna & graula bella geſſerunt: aguntur certiſſima populi Ro. vectigalia, & maxima, quibus amiſſis, & pacis ornamenta, & ſubſidia belli *requiretis: aguntur bona multorum ciuium, quibus eſt, & à vobis, & ab * imperatoribus reipub. conſulendum. Et quoniam ſemper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque auidi laudis fuiſtis, delenda eſt vobis illa macula Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta, quæ penitùs iam inſedit, atq; inueterauit in populi Romani nomine: quòd is, qui vna die, tota Aſia, tot in ciuitatibus, vno nuncio, atque vna literarum ſignificatione ciues Rom. necandos, trucidandoſque denotauit,

Diuiſio

non

non modò adhuc pœnam nullam suo dignam scelere susceperit: sed ab illo tempore annum iam tertium & vigesimum regnat: & ita regnat, vt se non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere è patrio regno, atque in vestris vectagalibus, hoc est, in Asiæ luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, vt ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportarint. Triumphauit L. Sulla, triumphauit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, summi imperatores: sed ita triumpharunt, vt ille pulsus, superatúsque regnaret. Verùmtamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt; venia danda, quod reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam resp. Murenam Sulla reuocauit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad obliuionem veteris belli, sed ad comparationem noui contulit; qui postea quàm maximas ædificasset ornassetque classes, exercitúsque permagnos quibuscunq; ex gentibus potuisset, comparasset, Bosphoranis finitimis suis bellum ferre simulasset: vsque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: vt cùm duobus in locis disiunctissimis, maximéque diuersis, vno consilio, ab vnis hostium copijs bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione distracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hispaniensis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat. Cn. Pompeij diuino consilio ac singulari virtute depulsum est. in altera parte ita res à L. Lucullo summo viro est administrata, vt initia illa gestarum rerum magna atque præclara, non fœlicitati eius, sed virtuti: hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, vt neq; vera laus ei detracta oratione nostra, neque falsa afficta esse videatur. Sed pro vestri imperij dignitate, atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte quem vobis animum suscipiendum putetis. Maiores vestri sæpe

mercatori-

mercatoribus ac nauiculatoribus iniurioſiùs tractatis, bella geſſerunt: vos tot ciuium Rom. millibus, vno nuncio, atque vno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? Legati quòd erant appellati ſuperbiùs, Corinthum patres veſtri totiuſq; Græciæ lumen extinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, qui legatum populi Rom. conſularem, vinculis, ac verberibus, atque omni ſupplicio excruciatum necauit? Illi libertatem ciuium Rom. immunitam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis verbo violatum illi perſecuti ſunt: vos legatum populi Rom. omni ſupplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, vt illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperij gloriam relinquere: ſic vobis turpiſſimum ſit, illud quod accepiſtis, tueri & conſeruare non poſſe. Quid, quòd ſalus ſociorum ſummum in periculum ac diſcrimen vocatur? Regno expulſus eſt Ariobarzanes rex, ſocius populi Rom. atque amicus: imminent duo Reges toti Aſiæ non ſolùm vobis inimiciſſimi, ſed etiam veſtris ſocijs atque amicis: ciuitates autem omnes, cuncta Aſia, atq; Græcia veſtrum auxilium exſpectare propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorẽ à vobis certum depoſcere, cum præſertim vos aliũ miſeritis, neque audent, neq; ſe id facere ſummo ſine periculo poſſe arbitrantur: vident & ſentiunt hoc idem quod & vos, vnum virtutis eſſe, in quo ſumma ſint omnia, & eum propè eſſe, quo etiam carent ægriùs: cuius aduentu ipſo, atque nomine tametſi ille ad maritimũ bellum venerit, tamen impetus hoſtiũ repreſſos eſſe intelligunt, ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacitè rogant, vt ſe quoque ſicut cæterarum prouinciarũ ſocios dignos exiſtimetis, quorum ſalutem tali viro commendetis: atq; hoc etiam magis quàm cæteros, quòd eiuſmodi in prouinciã homines cum imperio * miſimus, vt etiamſi ab hoſte defendant, tamen ipſorum aduentus in vrbes ſociorum non multum ab hoſtili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc preſertim vident, tanta temperantia, tanta manſuetudine, tanta humanitate,

humanitate, vt ij beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissimè commoratur. Quare si propter socios, nulla ipsi iniuria lacessiti maiores vestri * cum Antiocho, cũ Philippo, cum Aetolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio conuenit iniurijs prouocatos, sociorum salutem vnà cum imperij vestri dignitate defendere? præsertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur. Nam cæterarum prouinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, vt ijs ad ipsas prouincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia verò tam opima est & fertilis, vt & vbertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis prouincia, Quirites, si belli vtilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modò à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda. Nam cæteris in rebus cũ venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solùm aduentus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cum hostium copiæ non longè absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit: tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum nauigatio conquiescit: ita neque ex portu neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conseruari potest. quare sæpe totius anni fructus vno rumore periculi, atque vno belli terrore amittitur. Quo tandem animo esse existimatis, aut eos qui vectigalia vobis pensitant, aut eos qui exercent atque exigunt, cùm duo reges cum maximis copijs propè adfint: cum vna excursio equitatus perbreui tempore totius anni vectigal auferre possit: cum publicani familias maximas quas in * salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodijs, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos qui vobis fructuosi sunt conseruaueritis, non solùm (vt antè dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum

Asia —

Calamitas:

rum bona ciuium Rom. pertinet: quorum vobis pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi & ornatissimi, suas rationes & copias in illam prouinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res & fortunæ curæ vobis esse debent. Etenim si vectigalia neruos esse reip. semper duximus, eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè esse dicemus. Deinde cæteris ex ordinibus homines naui & industrij partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus cõsulere debetis: partim suas, & suorũ in ea prouincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnũ eorum ciuium numerum calamitate prohibere: sapientiæ, videre, multorum ciuium calamitatem à reip. seiunctam esse non posse. Etenim illud primum parui refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare. Neque enim ijsdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque alijs voluntas propter timorem: deinde quod non eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit, id * certè calamitate docti, memoria retinere debemus. Nam tum cum in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus Romæ solutione impedita, fidem concidisse. Non enim possunt vna in ciuitate multi rem atque fortunas amittere, vt non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete remp. & mihi credite id, quod ipsi videtis, hæc fides, atq; hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecunijs Asiaticis, & cohæret: ruere illa non possunt, vt hæc non eodem labefactata motu concidant. Quarè videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum ciuium cum rep. defenduntur. Quoniam de genere belli dixi nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici, belli genus esse ita necessarium, vt sit gerendum: non esse ita magnum, vt sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est, ne

vectigalia.

humanu

sapientia

ciuitas

Bellum

fortè

fortè à vobis quæ diligentissimè prouidenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque, vt omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, & sapientissimo homini, & magno imperatori debeatur: dico eius aduentu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas atque instructas, esse deletas, vrbémque Asiæ clarissimam nobisque amicissimam Cyzicenorum *obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine, & oppugnatam vehementissimè: quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberauit: ab eodem imperatore classem magnam & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis prælijs esse deletas, patefactúmque nostris legionibus esse Pontum, qui antè populo Rom. ex omni aditu clausus esset: Sinopem atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata, atque referta, cæteráſque vrbes Ponti, & Cappadociæ permultas, vno aditu atq; aduentu esse captas: regem spoliatum regno patrio, atque auito, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse: atq; hæc omnia saluis populi Rom. socijs, atque integris vectigalibus esse gesta, Satis opinor hoc esse laudis: atque ita reputo, vt hoc vos intelligatis, à nullo istorum, qui huic obtrectant legi, atque caussæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum cum hæc ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. cognoscite, Quirites. non enim sine caussa quæri videtur. primùm ex suo regno sic Mithridates profugit, vt ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant in fuga, fratris sui membra in ijs locis, qua se parens persequerecur, dissipauisse: vt eorum collectio dispersa, mœrorque patrius, celeritatem persequendi retardaret. sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarúmque rerum omnium, quas & à maioribus acceptas, & ipso bello superiore ex tota Asia direp-

*Mithridates in fuga.

tas

tas in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit: hęc dum noſtri colligunt omnia diligentiùs, rex ipſe è manibus effugit. ita illum in perſequendi ſtudio mœror, hos lætitia retardauit. Hunc in illo timore & fuga Tigranes rex Armenius excepit, diffidentémque rebus ſuis confirmauit, & afflictum erexit, perditumq; recreauit. cuius in regnum poſteaquã L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus iniectus ijs nationibus, quas numquam populus Rom. neque laceſſendas bello, neque tentandas putauit. Erat etiam alia grauis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum peruaſerat, fani locupletiſſimi & religioſiſſimi diripiendi cauſſa, in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ita nationes multæ, atque magnæ, nouo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, etſi vrbem ex Tigranis regno ceperat, & prælijs vſus erat ſecundis; tamen nimia longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum commouebatur. Hic iam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, vt ex ijs locis à militibus noſtris reditus magis maturus, quàm proceſſus longior, quæreretur. Mithridates autem & ſuam manum iam confirmarat: & eorum, qui ſe ex eius regno collegerant, & magnis aduentitijs multorum regum & nationum copijs iuuabatur. Hoc iam ferè ſic fieri ſolere accepimus, vt regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximéque eorum qui aut reges ſunt, aut viuunt in regno; quòd regale ijs nomen magnum & ſanctum eſſe videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis numquam eſt auſus optare. Nam cum ſe in regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, vt eam poſteaquam pulſus erat, terram vmquam attingeret: ſed in exercitum veſtrum clarum, atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco Quirites (ficut poetæ ſolent, qui res Romanas ſcribunt) præterire me noſtram calamitatem: quæ tanta fuit,

regnum afflictio.

fuit, vt eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo, grauissimáque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte ijs incommodis mederi fortasse potuisset, vestro iussu coactus, quòd imperij diuturnitatē modum statuendū veteri exemplo putauistis: partem militum, qui iam stipendijs confectis erant, dimisit: partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consultò: sed ea vos coniectura perspicitis. Quantum illud bellum futurum putetis, quod * coniungant reges potentissimi, renouent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, nouus imperator vester accipiat, vetere expulso exercitu? Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum: restat, vt de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. Vtinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, vt hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimū tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cum sit vnus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit, quę res est, quæ cuiusquam animum in hac caussa dubium facere possit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore, quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior vnquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludo, atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est: qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris: ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator: qui sæpius cum hoste conflixit, quàm quisquam cum inimico concertauit: plura bella gessit, quàm cæteri legerunt: plures prouincias confecit, quàm alij concupiuerunt: cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperijs, non offensionibus belli, sed victorijs: non stipendijs, non triumphis

phrasis

imperato re. quæ decet

umphis est traducta. Quod deniq; genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Ciuile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense; mistũ ex ciuitatibus, atque ex bellicocissimis nationibus, seruile, nauale* bellum: varia & diuersa genera & bellorum, & hostium, non solùm gesta ab hoc vno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant in vsu militari positam, quæ huius viri scientiam fugere possit. Iam verò virtuti Cn. Pompeij quæ potest par oratio inueniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis nouum, aut cuiquam inauditũ possit afferre? Non enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò existimantur, labor in negotijs, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in prouidendo: quæ tanta sunt in hoc vno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audiuimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor. L. Sulla huius virtute & consilio confessus est liberatam: testis est Sicilia, quam multis vndique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilij explicauit: testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copijs, eorum ipsorum sanguine redundauit: testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum internecione patefactum est: testis est Hispania, quæ sæpissime plurimos hostes ab hoc superatos prostratósque conspexit: testis est iterum, & sæpius Italia, quæ cùm seruili bello tetro periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetiuit: quod bellum expectatione Pompeij attenuatum atque imminutum est: aduentu sublatum ac sepultum. testes verò iam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes: denique maria omnia, tum vniuersa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmũ habuit præsidium, vt tutus esset, aut tã fuit abditus vt lateret? quis nauigauit, qui non se, aut mortis, aut seruitutis periculo committeret: cùm aut hieme, aut referto prædonum mari nauigaretur. Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus,

tam

tam latè diuisum, atq; dispersum, quis vmquã arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus vno anno, aut omnibus annis ab vno imperatore confici posse? Quã prouinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutũ fuit? quem socium defendistis? cui, præsidio classibus vestris fuistis? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas vrbes esse sociorũ? Sed quid ego longinqua cõmemoro? fuit hoc quondam, fuit propriũ populi Romani, longè à domo bellare, & propugnaculis imperij sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Socijs vestris ego mare clausum per hosce annos dicam fuisse? cum exercitus nostri Brundisio numquam, nisi summa hieme, transmiserint. Quid, ad nos cum ab exteris nationibus venirent, captos querar, cum legati populi Romani redempti sint? mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim fecures in prædonum potestatem peruenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum nobilissimas vrbes, innumerabilésque alias captas esse commemorem: cum vestros portus, atque eos portus quibus vitam & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? An verò ignoratis portum Caietę celeberrimum, atq; plenissimum nauium, inspectante prætore, à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem eius ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipub. querar? cum propter insp ectantibus vobis, classis ea, cui Consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus capta, atq; oppressa est. Pro dij immortales! *tantámne vnius hominis incredibilis ac diuina virtus, tam breui tempore lucem afferre reipublicę potuit, vt vos, qui modò ante ostium Tyberinum classem hostium videbatis, ij nunc nullã intra Oceani ostium prędonum nauem esse audiatis? Atque hæc qua celeritate gesta sint, quamquam videtis: tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim vmquam,

bellum romanorũ

concitatio

aut

aut obeundi negotij, aut consequendi quæstus studio, tam breui tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter Cn. Pompeio duce belli impetus nauigauit? qui Siciliam adijt, Africam explorauit, in Sardiniam cum classe venit, nondum tempestiuo ad nauigandum mari: atque hæc tria frumentaria subsidia reipub. firmissimis præsidijs, classibúsque muniuit. Inde se cum in Italiam recepisset, duabus Hispanijs, & Gallia Cisalpina præsidijs ac nauibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnémque Græciam nauibus, Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimisque præsidijs adornauit: ipse autem, vt à Brundisio profectus est, vndequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adiunxit: omnes qui vbique prædones fuerunt, partim capti, interfectique sunt, partim * vnius huius imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cum ad eum vsque in Pamphyliam legatos, deprecatoresq; misissent, spem deditionis non ademit, obsidesque imperauit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longè, latéque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparauit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit. Est hæc diuina atque incredibilis virtus imperatoris. quid cæteræ, quas paullo antè commemorare cœperam, quantæ atq; quàm multæ sunt? non enim solùm bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est: sed multæ sunt artes eximiæ, huius administræ, comitesque virtutis. Ac primùm quanta innocentia debent esse imperatores! quanta deinde omnibus in rebus temperantia! quanta fide! quanta felicitate! quanto ingenio! quanta humanitate! quæ breuiter, qualia sint in Cn. Pompeio consideremus, summa enim omnia sunt, Quirites, sed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipsa per sese cognosci atq; intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cuius in exercitu væneant centuriatus, atque vænierint? quid hunc hominem magnum aut amplum

exitus operis.

Imperatoris qualis debeat.

de

de republ. cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem prouinciæ magistratibus diuiserit, aut propter auaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admiratio facit, Quirites, vt agnoscere videamini qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino, quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui antè de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc auariciam imperatorum quantas calamitates, quocumq; ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros, atque oppida ciuium Rom. nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum faciliùs statuetis quid apud exteras nationes fieri existimetis. vtrùm plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium vrbes, an hibernis sociorum ciuitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui seipsum non continet: neq; seuerus esse in iudicando, qui alios in se seueros esse iudices non vult. Hic miramur hunc hominem tantum excellere cæteris, cuius legiones sic in Asiam peruenerunt, vt non modò manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Iam verò quemadmodum milites hibernent, quotide sermones ac literæ perferuntur: non modò, vt sumptum faciat in militem, nemini vis affertur: sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. hiemis enim, non auaritiæ perfugium maiores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age verò cæteris in rebus quali sit temperantia, considerate. vnde illam tantam celeritam, & tam incredibilem cursum* initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui noui tam celeriter in vltimas terras pertulerunt: sed hæ res, quæ cæteros remorari solent, non retardarunt: non auaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam reuocauit: non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem: postremò signa, & tabulas, cæteráque ornamenta Græcorum

auaritia

exercitũ continendi modus.

Idem

Idem

corum oppidorum, quæ cęteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimauit. Itaq; omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium sicut aliquem non ex hac vrbe missum, sed de cœlo delapsum, intuentur: nunc denique incipiunt credere fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia, quod iam nationibus exteris incredibile, ac falsò memoriæ proditum videbatur, nunc imperij nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine caussa maiores suos tum, cùm hac temperantia magistratus habebamus, seruire populo Rom. quàm imperare alijs maluisse. Iam verò ita faciles aditus ad eum priuatorum, ita liberę querimoniæ de aliorum iniurijs esse dicuntur, vt is qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Iam quantum consilio, quantum dicendi grauitate, & copia valeat, in quo ipso ineſt quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidem verò eius inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam esse iudicarint? Humanitate iam tanta est, vt difficile dictu sit vtrùm hostes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia vestræ memoriæ bella conficienda, diuino quodam consilio natus esse videatur? Et quoniam auctoritas, multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet: certè nemini dubium est, quin ea in re idem ille imperator plurimum possit. vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socij de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat? cum sciamus homines in tantis rebus, vt aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliqua certa ratione commoueri. Quod igitur nomen vmquam in orbe terrarum clarius fuit? cuius res gestæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta & tam præclara iudicia fecistis? An verò vllam vsquam esse oram tam desertam putatis, quò

Dignitas.

Auctoritas.

quò non illius diei fama peruaserit, cum vniuersus populus Rom. referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, vnum sibi ad commune gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque, vt plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum huius auctoritas valeat in bello: ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die à vobis maritimo bello repositus est imperator, tanta repentè vilitas annonę ex summa inopia & caritate rei frumentariæ consecuta est, vnius spe & nomine, quantum vix ex summa vbertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Iam verò accepta in Ponto calamitate ex eo prælio, de quo vos paulò antè inuitus admonui, cùm socij pertimuissent, hostium opes animique creuissent, cum satis firmum præsidium prouincia non haberet: amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis diuinitùs Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Rom attulisset. Huius aduentus & Mithridatem insolita inflammatum victoria continuit: & Tigranem magnis copijs minitantem Asiæ retardauit. & quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfeceritsaut quàm facilè imperio atque exercitu socios & vectigalia conseruaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit? Agè verò, illa rès quantam declaret eiusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quòd ex locis tam longinquis, támque diuersis, tam breui tempore omnes vnà huic se dediderunt? Quòd Cretensium legati, cum in eorum insula noster imperator, exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in vltimas propè terras venerunt, eiq; se omnes Cretensium ciuitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum vsque in Hispaniam misit? eúmque Pompeius legatum semper iudicauit: ij, quibus semper erat molestum ad eum potissimùm esse missum, speculatorem, quàm legatum iudicare maluerunt. Potestis igitur iam constituere, Quirites, hanc auctoritatem multis

Exemplū Pompei.

postea rebus gestis, magnisque vestris iudicijs amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis. Reliquum est, vt de felicitate, quam præstare de seipso nemo potest, meminisse & commemorare de altero possumus, sicut æquum est * homini de potestate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim sic existimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis imperatoribus, non solùm propter virtutem, sed etiam propter fortunam sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profectò quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bene gerendas diuinitùs adiuncta fortuna. De huius autem hominis felicitate quo de nunc agimus, hac vtar moderatione dicendi, non vt in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed vt præterita meminisse, reliqua sperare videamur: ne aut inuisa dijs immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaq; non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terrâ marique, quantâque felicitate gesserit: vt eius semper voluntatibus non modò ciues assenserint, socij obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatésbue obsecundarint. Hoc breuissimè dicam, neminem vmquam tam impudentem fuisse, qui à dijs immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dij immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod vt illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cùm communis salutis, atque imperij, tum ipsius hominis caussa, sicuti facitis, velle & optare debetis. Quare cum & bellum ita necessarium sit, vt negligi non possit: ita magnum, vt accuratissimè sit administrandum: & cum ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à dijs immortalibus oblatum & datum est, in rempub. conseruandam, atque amplificandam conferatis? Quòd si Romæ Cn. Pompeius priuatus esset hoc tempore: tamen ad tantum bellum

is erat deligendus, atque mittendus: nunc cum ad ceteras summas vtilitates hæc quoque opportunitas adiungatur, vt in ijs ipsis locis adsit, vt habeat exercitum, vt ab ijs, qui habent, accipere statim possit, quid expectamus? aut cur non ducibus dijs immortalibus, eidem, cui cætera summa cum salute reipub. commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus? At enim vir clarissimus, reipub. & vestris beneficijs amplissimis affectus, Q. Catulus; itémq; summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenij præditus Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, & valere oportere confiteor: sed in hac causa, tamen si cognoscitis auctoritates contrarias fortissimorum virorum & clarissimorum: tamen, omissis auctoritatibus, ipsa re & ratione exquirere possumus veritatem: atque hoc facilius, quòd ea omnia, quæ adhuc à me dicta sunt, ijdem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in vno Cn. Pompeio summa esse omnia, Quid igitur ait Hortensius? si vni omnia tribuenda sunt, vnum dignissimum esse Pompeium: sed ad vnum tamen omnia deferri non oportere. Obsoleuit iam ista oratio, re multo magis, quàm verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium grauiter, ornatéque dixisti, cum is de vno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset: & ex hoc ipso loco permulta idem contra legem verba feceris. Quid tum, per deos immortales, si plus apud populum Rom. auctoritas tua, quàm ipsius populi Rom. salus, & vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? an tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum populi Rom. legati, prætores, quæstóresq; capiebantur? cum ex omnibus prouincijs commeatu, & priuato, & publico prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria vt neq; priuatam rem maritimam, neque publicam iam obire possemus? Quæ ciuitas antea vnquam fu-

it, non dico Athenienſium, quæ ſatis latè quondam mare tenuiſſe dicitur: non Carthaginienſium, qui permultum claſſe, maritimiſq; rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum vſque ad noſtram memoriam diſciplina naualis, & gloria remanſit: quæ ciuitas antea vmquam tam tenuis, quæ tam parua inſula fuit, quæ non portus ſuos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimę per ſe ipſa defenderet? At herclè, aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Rom. cuius vſq; ad noſtram memoriam nomen inuictum naualibus pugnis permanſerat, magna ac multo maxima parte non modò vtilitatis, ſed dignitatis, atque imperij caruit. Nos, quorum maiores Antiochum regem claſſe, Perſenq; ſuperarunt, omnibuſque naualibus pugnis Carthaginienſes, homines in maritimis rebus exercitatiſſimos, paratiſſimoſque vicerunt: ij nullo in loco iam prædonibus, pares eſſe poteramus. Nos quoque, qui antea non modò Italiam tutam habebamus, ſed omnes ſocios in vltimis oris auctoritate noſtri imperij ſaluos præſtare poteramus, tum, cum inſula Delos tam procul à nobis in Aegæo mari poſita, quò omnes vndique eum mercibus, atque oneribus commeabant, referta diuitijs, parua, ſine muro nihil timebat: ijdem non modò prouincijs, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus noſtris, ſed etiam Appia iam via carebamus: & his temporibus non pudebat magiſtratus populi Rom. in hunc ipſum locum aſcendere: cum eum vobis maiores veſtri exuuijs nauticis, & claſſium ſpolijs ornatum reliquiſſent. Bono te animo tum, Q. Hortenſi, populus Rom. & cæteros, qui erant in eadem ſententia, dicere exiſtimauit ea, quæ ſentiebatis: ſed tamen in ſalute communi idem populus Rom. dolori ſuo maluit, quàm auctoritati veſtræ obtemperare. Itaque vna lex, vnus vir, vnus annus, non modò nos illa miſeria, ac turpitudine liberauit: ſed etiam effecit, vt aliquando verè videremur omnibus gentibus, ac nationibus terrâ, mariq; imperare. Quo mihi etiam indigniùs videtur obtrectatum eſſe adhuc, Gabinio, dicam,

cam, anne Pompeio, an vtrique (id quod est verius) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti, ac postulanti. Vtrùm ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est qui impetret? cum cæteri ad expilandos socios, diripiendasque prouincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipse, cuius lege salus, ac dignitas populo Rom. atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ eius imperatoris atque eius exercitus, qui consilio ipsius, atque periculo est constitutus? an C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cœlius Larinienſis, Cn. Lentulus, quos omneis honoris causſa nomino, cum tribuni pleb. fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc vno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo iure esse deberet? de quo legando spero consules ad senatum relaturos: qui si dubitabunt, aut grauabuntur, ego me profiteor relaturum: neque me impediet cuiusquam, Quirites, inimicum edictum, quò minùs fretus vobis, vestrum ius, beneficiumque defendam: neque, præter interceſſionem, quidquam audiam: de qua (vt arbitror) isti ipsi qui minantur, etiam atque etiam qui id liceat, considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, vnus A. Gabinius belli maritimi, rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribetur: propterea quòd alter vni id bellum suscipiendum vestris suffragijs detulit: alter delatum, susceptumque confecit. Reliquum est, vt de Q. Catuli auctoritate, & sententia dicendum esse videatur: qui cùm ex vobis quæreret, si in vno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid de eo factum esset, in quo spem essetis habituri: cepit magnum suæ virtutis fructum, ac dignitatis, cùm omnes propè vna voce in eo ipso vos spem habituros esse dixistis. Etenim talis est vir, vt nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non, & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit: sed in hoc ipso ab eo vehementissimè dissentio, quòd quo minùs certa est hominum, ac minùs diuturna vita, hoc

magis respub. dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vita, atque virtute. At enim nihil noui fiat contra exempla, atque instituta maiorum. Non dico hoc loco maiores nostros semper in pace consuetudini, in bello vtilitati paruisse: semper ad nouos casus temporum, nouorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense ab vno imperatore esse confecta: duas vrbes potentissimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Carthaginem, atque Numantiam ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribúsque vestris esse visum, vt in vno C. Mario spes imperij poneretur, vt idem cum Iugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Teutonis bellum administraret: in ipso Cn. Pompeio, in quo noui constituti nihil vult Q. Catulus, quàm multa sint noua, summaque Catuli voluntate constituta, recordamini. Quid tam nouum, quàm adolescentulum priuatum, exercitum difficili reip. tempore conficere? confecit. huic præesse? præfuit. rem optimè ductu suo gereret? gessit. Quid tam præter consuetudinem quàm homini peradolescenti, cuius à senatorio gradu ætas longè abesset, imperium, atque exercitum dari? Siciliam permitti, atq; Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in his prouincijs singulari innocentia, grauitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportauit. Quid verò tam inauditum quàm equitem Rom. triumphare? at eam quoque rem populus Rom. non modò vidit: sed etiam studio omni visendam putauit. Quid tam inusitatũ, quàm vt, cum duo consules clarissimi, fortissimique essent, eques Rom. ad bellum maximum formidolosissimumque proconsule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cum esset non nemo in senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem priuatum proconsule; L. Philippus dixisse dicitur, non se illum sua sententia proconsule, sed proconsulibus mittere. Tanta in eo reipub. bene gerendæ spes constituebatur, vt duorum consulum munus, vnius adolescentis virtuti committeretur.

teretur. Quid tam singulare quàm vt ex senatusconsulto legibus solutus, consul antè fieret, quàm vllum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quàm vt iterum eques Rom. ex 9.c. triumpharet? quæ in omnibus hominibus noua post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc, quæ in hoc vno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam noua, profecta sunt in eundem hominem à Q. Catulo atque à cæterorum eiusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeij dignitate à vobis comprobatam semper esse: vestrum ab illis de eodem homine iudicium, populique Rom. auctoritatem improbari: præsertim cum iam suo iure populus Rom. in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere: propterea quòd istis reclamantibus, vos vnum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temerè feceristis, & reipub. parùm consuluistis, rectè isti studia vestra suis consilijs regere conantur: sin autem vos plus tum in repub. vidistis: vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes, & sibi, & cæteris, populi Romani vniuersi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solùm militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ, & magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Lycia, Syria, regnisque exterarum nationum ita versari vestrum imperatorem, vt nihil aliud, quàm de hoste ac de laude cogitet: deinde, etiam si qui sunt pudore, ac temperantia moderatiores: tamen eos esse tales propter multitudinem cupidorum hominum, nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio misimus iniurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris nostris magi-

ſtratibus religioſum, quam ciuitatem ſanctam, quam domum ſatis clauſam ac munitam fuiſſe? vrbes iam locupletes, ac copioſæ requiruntur, quibus cauſſa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coràm * cum Q. Catulo & Q. Hortenſio diſputarem ſummis, & clariſſimis viris. Nouerũt enim ſociorum vulnera: vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro ſocijs vos contra hoſtes exercitum mittere putetis: an hoſtium ſimulatione, contra ſocios atque amicos? Quæ ciuitas eſt in Aſia, quæ nõ modò vnius imperatoris, aut legati, ſed vnius tribuni militum animos, ac ſpiritus capere poſſit? Quare, etiam ſi quem habetis, qui collatis ſignis exercitus regios ſuperare poſſe videatur: tamen niſi erit idem, qui ſe à pecunijs ſociorum, qui ab eorum coniugibus ac liberis, qui ab auro, gazaque regia, manus, oculos, animum cõhibere poſſit: non erit idoneus, qui ad bellum Aſiaticum, regiumque mittatur. Ecquam putatis ciuitatem pacatam fuiſſe, quæ locuples ſit? ecquam eſſe locupletem, quæ iſtis pacata eſſe videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non ſolùm propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi cõtinentiam requiſiuit. videbat * enim populum Rom. non locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos; neque eos quidquam aliud aſſequi claſſium nomine, niſi vt detrimentis accipiendis maiore affici turpitudine videremur. Nunc qua cupiditate homines in prouincias, quibus iacturis, quibus conditionibus proficiſcantur, ignorant videlicet iſti qui ad vnum deferenda eſſe omnia non arbitrantur. quaſi verò Cn. Pompeium non cùm ſuis virtutibus, tum etiam alienis vitijs magnum eſſe videamus. Quare nolite dubitare quin huic vni credatis omnia, qui inter annos tot vnus inuentus ſit, quem ſocij in vrbes ſuas cum exercitu veniſſe gaudeant. Quòd ſi auctoritatibus hanc cauſſam, Quirites confirmandam putaris: eſt vobis auctor vir bellorum omnium, maximarum rerum peritiſſimus P. Seruilius: cuius tantæ res geſtæ terra mariq́ exſtiterunt, vt cum de bello deliberetis, auctor vobis

vobis grauior esse nemo debeat: est C.Cuio summis vestris beneficijs maximisque rebus gestis, summo ingenio, & prudentia præditus: Cn. Lentulus in quo omnes pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam grauitatem esse cognoscitis: est C. Cassius integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte num horum auctoritatibus, illorum orationi qui dissentiunt, respondere posse videamur. Quæ cum ita sint C.Manili, primùm istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimeq; comprobo: deinde te hortor vt auctore populo Rom. maneas in sententia, neve cuiusquam vim, aut minas pertimescas. primùm in te satis esse animi, constantiæque arbitror: deinde cùm tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus, quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? ego autem quidquid in me est studij, consilij, laboris, ingenij; quidquid hoc beneficio populi Rom. atque hac potestate prætoria; quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & populo Rom. polliceor & defero: testorque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempub. adeunt, maximè perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cuiusquam, neque quò Cn. Pompeij gratiam mihi per hanc caussam conciliari putem, neque quò mihi ex cuiusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adiumenta honoribus quæram: propterea quòd pericula facilè, vt hominè præstare oportet, innocentia tecti pellemus: honores autem neque ab vno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem quidquid in hac caussa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ caussa suscepisse confirmo: tantúmque abest, vt aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, vt multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas, intelligam, mihi non necessarias, vobis non

inutiles ſuſcepiſſe. Sed ego me hoc honore præditum, tantis veſtris beneficijs affectum, ſtatui, Quirites, veſtram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & ſalutem prouinciarum atque ſociorum meis omnibus commodis, & rationibus præferre oportere.

PRO A. CLVENTIO * HABITO.

ORATIO XIIII.

ANIMADVERTI, iudices, omnem accuſatoris orationem, in duas diuiſam eſſe partes: quarum altera mihi niti, & magnoperè confidere videbatur inuidia iam inueterata iudicij Iuniani: altera tantummodò conſuetudinis cauſſa timidè, & diffidenter attingere rationem veneficij criminum: qua de re, lege eſt hæc quæſtio conſtituta. Itaque mihi certum eſt hanc eandem diſtributionem inuidiæ, & criminum ſic in defenſione ſeruare, vt omnes intelligant, nihil me nec ſubterfugere voluiſſe reticendo, nec obſcurare dicendo. Sed cum conſidero quomodo mihi in vtraque re ſit elaborandum, altera pars ea, quæ propria eſt iudicij veſtri, & legitimæ veneficij quæſtionis, mihi breuis, & non magnæ in dicendo contentionis fore videtur: altera autem, quæ procul à iudicio remota eſt, quæ concionibus ſeditioſè concitatis accommodatior eſt, quàm tranquillis, moderatiſque iudicijs, proſpicio quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris ſit habitura. ſed in hac tanta difficultate, illa me res tamen iudices, conſolatur, quòd vos de criminibus ſic audire conſueuiſtis, vt eorum omnem diſſolutionem ab oratore quæratis: vt non exiſtimetis plus vos ad ſalutem reo largiri oportere, quàm quantum defenſor purgandis

gandis criminibus consequi, & dicendo probare potuerit. De inuidia autem sic inter vos disceptare debetis, vt non quid dicetur à nobis, sed quid oportet dici, consideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentij proprium periculum: in inuidia, caussa communis. Quamobrem alteram partem caussæ sic agemus, vt vos doceamus: alteram sic, vt oremus. in altera diligentia vestra nobis adiungenda est: in altera fides imploranda. nemo est enim qui inuidiæ sine vestro, ac sine talium virorum subsidio possit resistere. equidem quod ad me attinet, quò me vertam nescio. Negem fuisse illam infamiam iudicij corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus? iactatam in iudicijs? commemoratam in senatu? euellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitùs insitam? tam vetustam? Non est nostri ingenij: vestri auxilij est iudices, huius innocentiæ sic in hac calamitosa fama, quasi in aliqua pernicio sissima flamma atque in communi incendio subuenire. Etenim sicut alijs in locis parum firmamenti, & parum virium * veritas habet: sic in hoc loco falsa inuidia imbecilla esse debet. Dominetur in concionibus: iaceat in iudicijs: valeat in opinionibus, ac sermonibus imperitorum, ab ingenijs prudentium repudietur: vehementes habeat repentinos impetus: spatio interposito, & caussa cognita, consenescat. denique illa definitio iudiciorum æquorum, quæ nobis à maioribus tradita est, retineatur: vt in iudicijs, & sine inuidia culpa plectatur, & sine culpa inuidia ponatur. Quamobrem à vobis, iudices, antequã de ipsa caussã dicere incipio, hæc postulo: primùm id, quod æquissimum est, vt ne quid huc præiudicati afferatis. Etenim non modò auctoritatem, sed etiam nomen iudicum amittemus, nisi hîc ex ipsis caussis iudicabimus, ac si ad caussas iudicia iam facta domo deferemus. Deinde si quam opinionem iam vestris mentibus comprehendistis, si eam ratio conuellet, si ratio labefactabit, si denique veritas extorquebit, ne repugnetis, eamque animis vestris aut libentibus, aut æquis remittatis: tum autem, cum ego vna quaque de

Sapientia.

Iudicium.

se

re dicam, & diluam, ne ipsi quæ contraria sunt, taciti cogitationi vestræ subijciatis: sed ad extremum exspectetis, & me meum dicendi ordinem seruare patiamini: cum peroraro, tum si quid erit præteritum, à me requiratis. Ego me, iudices, ad eam caussam accedere, quæ iam per annos octo continuos ex contraria parte audiatur, atque ipsa opinione hominum tacita propè conuicta, atque damnata sit, facilè intelligo. Sed si quis mihi deus vestram ad me audiendum beneuolentiam conciliarit, efficiam profectò, vt intelligatis, nihil esse homini tam timendum, quàm inuidiam: nihil innocenti suscepta inuidia, tam optandum, quàm æquum iudicium: quòd in hoc vno denique falsæ infamiæ finis aliquis, atque exitus reperiatur. Quamobrem magna me spes tenet, si ea, quæ sunt in caussa, explicare, atque omnia dicendo consequi potuero: hunc locum, consessumque vestrum, quem illi horribilem A. Cluentio, ac formidolosum fore putauerunt, eum tandem eius fortunæ miseræ multumque iactatæ portum, ac perfugium futurum. Tametsi permulta sunt, quæ mihi ante quàm de caussa dicam, de communibus inuidiæ periculis dicenda esse videantur: tamen ne diutius oratione mea suspensa exspectatio vestra teneatur, aggrediar ad crimen. cum illa deprecatione, iudices, qua mihi sæpius vtendum esse intelligo, sic vt me audiatis, quasi hoc tempore hæc caussa primùm dicatur, sicuti dicitur: non quasi sæpe iam dicta, & numquam probata sit. Hodierno enim die primùm veteris istius criminis diluendi potestas est data: ante hoc tempus error in hac caussa, atque inuidia versata est. Quamobrem dum multorum annorum accusationi breuiter, dilucideque respondeo, quæso vt me, iudices, sicuti facere instituistis, benignè attenteque audiatis. Corrupisse dicitur A. Cluentius iudicium pecunia, quò inimicum suum innocẽtem Statium Albium condemnaret. Ostendam, iudices, primum quoniam caput illius atrocitatis atque inuidiæ fuit, innocentem pecunia circumuentum, neminem vmquam maioribus criminibus, grauioribus testibus esse in iudicium

Inuidia

vocatum:

vocatum: deinde ea de eo præiudicia esse facta ab ipsis iudicibus, à quibus condemnatus est, vt non modò ab ijsdem, sed ne ab alijs quidem vllis absolui vllo modo posset. Cum hæc docuero, tum illud ostendam, quod maximè requiri intelligo, iudiciũ illud pecunia esse tentatum non à Cluentio, sed contra Cluentium: faciamq; vt intelligatis, in tota illa caussa, quid res ipsa tulerit, quid error affinxerit, quid inuidia conflauit. capita

Primũ igitur illud est, ex quo intelligi possit, debuisse Cluentiũ magnoperè caussæ confidere, quòd certissimis criminibus, & testibus fretus ad accusandum descenderit. Hoc loco faciendũ mihi, iudices, est, vt vobis breuiter illa, quibus Albius cõdemnatus est, crimina exponã. Abs te peto, Oppianice, vt me inuitum de patris tui caussa dicere existimes, adductum fide atq; officio defensionis. Etenim tibi si in præsentia satisfacere non potuero: tamen multæ mihi ad satisfaciendum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio nisi nunc satisfecero, postea mihi satisfaciendi potestas non erit. simul & illud quis est qui dubitare debeat, contra damnatum, & mortuum, pro incolumi, & viuo dicere? cum illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominiæ periculum iam abstulerit: mors verò etiam doloris: huic autem, pro quo dicitur, nihil possit offensionis accedere sine acerbissimo animi sensu, ac dolore, & sine summo dedecore vitæ, ac turpitudine. Atque vt intelligatis, Cluentium non accusatorio animo, non ostentatione aliqua, aut gloria adductum, sed nefarijs iniurijs, quotidianis insidijs, proposito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detulisse: paulo longiùs exordium rei demonstrandæ repetam: quod quæso, iudices, ne molestè patiamini. Principijs enim cognitis, multo faciliùs extrema intelligetis. A. Cluentius Habitus fuit pater huiusce, iudices, homo non solùm municipij Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius & vicinitatis virtute, existimatione, nobilitate facilè princeps. Is cum esset mortuus, Sulla & Pompeio c o s s. reliquit hunc annos 15. natum, grandem autem, & nubilem filiam, quæ breui tempore

offensio

principia

post

post patris mortem nupsit A. Aurio Melino consobrino suo, adolescenti in primis, vt tum habebatur inter suos & honesto, & nobili. cum essent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repentè est exorta mulieris importunæ nefaria libido, non solùm dedecore, verumetiam scelere * conuicta. Nam Sassia mater huius Habiti (mater enim à me * nominis caussa, tametsi in hunc hostili odio & crudelitate est, mater inquam appellabitur: neque vmquam illa ita de suo scelere, & immanitate audiet, vt naturæ nomen amittat, quo enim est ipsum nomen amantius, indulgentiusque maternum, hoc illius matris, quæ multos iam annos, & nunc cum maximè filium interfectum cupit, singulare scelus maiore odio dignum esse ducetis.) Ea igitur mater Habiti, Melini illius adolescentis generi sui, contrà quàm fas erat, amore capta, primò neque id ipsum diu, quoquo modo poterat, in illa cupiditate continebatur: deinde ita flagrare cœpit amentia, sic inflammata ferri libidine, vt eam non pudor, non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, non filij dolor, non filiæ mœror, à cupiditate reuocaret. Animum adolescentis nondum consilio ac ratione firmatum, pellexit ijs omnibus rebus, quibus illa ætas capi ac deliniri potest. Filia, quæ non solùm illo communi dolore muliebri in eiusmodi viri iniurijs angeretur, sed nefarium matris pellicatum ferre non posset, de quo ne queri quidem sine scelere se posse arbitraretur, cæteros sui tanti mali ignaros esse cupiebat, in huius amantissimi sui fratris manibus, & gremio, mœrore, & lacrymis consenescebat. Ecce autem subitum diuortium, quod solatium malorum omnium fore videbatur. Discedit à Melino Cluentia, vt in tantis iniurijs, non inuita: vt à viro, non libenter. Tum verò illa egregia, ac præclara mater palàm exultare lætitia, ac triumphare gaudio cœpit, victrix filiæ, non libidinis. Itaque diutiùs suspicionibus obscuris lædi famam suam noluit. lectum illum genialem, quem biennio antè filiæ suæ nubenti strauerat, in eadem domo sibi ornari, & sterni, expulsa,

Nuptiæ.

Libido matris.

pulsa, atque exturbata filia, iubet. Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus, funestis omnibus omnium. O mulieris scelus incredibile, & præter hanc vnam in omni vita inauditum! ô libidinem effrœnatam, & indomitam! ô audaciem singularem! non timuisse, si minùs vim deorum, hominumque famam, at illam ipsam noctem, faceſque illas nuptiales? non limen cubiculi? non cubile filiæ? non parietes denique ipsos superiorum testes nuptiarum? perfregit, ac prostrauit omnia cupiditate ac furore: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Tulit hoc commune dedecus iam familiæ, cognationis, nominis grauiter filius. augebatur autem eius molestia quotidianis querimonijs, & assiduo fletu sororis. statuit tamen nihil sibi in tantis iniurijs, ac tanto scelere matris grauius faciendum, quàm vt illa matre ne vteretur. ne, quam videre sine summo animi dolore non poterat, ea si matre vteretur, non solùm videre, sed etiam probare suo iudicio putaretur. Initium quod huic cum matre fuerit simultatis, audiuistis. pertinuisse hoc ad causſam, tunc cum reliqua cognoueritis, intelligetis. Nam illud me non præterit, cuiusmodicunq; mater sit, tamen in iudicio filij, de turpitudine parentis dici vix oportere. Non essem ad vllam causſam idoneus, iudices, si hoc, quod in communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura positum, atque infixum est, id ego cum ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facilè intelligo non modò reticere homines parentum iniurias, sed etiam animo æquo ferre oportere. Sed ego ea quæ ferri possunt, ferenda: quæ taceri, tacenda esse arbitror. Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius: nullum periculum mortis adijt: nihil mali timuit, quod non totum à matre esset conflatum, & perfectum. Quæ hoc tempore sileret omnia, atque ea, si obliuione non posset, tamen taciturnitate sua, tecta esse pateretur. Sed ea verò sic agit, vt prorsus reticere nullo modo possit. Hoc enim ipsum iudicium, hoc periculum, illa accusatio, omnis testium copia, quæ futura est, à matre initio

est

faminæ
libido et
audacia
& libido
reticeda
et ferēda

est adornata, à matre hoc tempore instruitur, atque omnibus eius opibus, & copijs comparatur. ipsa denique nuper Larino huius opprimendi caussa Romam aduolauit. præstò est mulier audax, pecuniosa, crudelis: instruit accusatores: instruit testes: squalore huius & sordibus lætatur: exitium exoptat, sanguinem suum profundere omnem cupit, dum modò profusum huius antè videat. Hæc nisi omnia perspexeritis in caussa, temerè à nobis illam appellari putatote: sin autem erunt & aperta, & nefaria, Cluentio ignoscere debetis, quòd hæc à me dici patiatur: mihi ignoscere non deberetis, si tacerem. Nunc iam summatim exponam, quibus criminibus Oppianicus damnatus sit: vt & constantiam A. Cluentij, & rationem accusationis perspicere possitis. Ac primùm caussa accusandi quæ fuerit ostendam: vt id ipsum A. Cluentium vi & necessitate coactum fecisse videatis. Cum manifestò venenum deprehendisset quod vir matris Oppianicus ei parauisset, & res non coniectura, sed oculis ac manibus teneretur, neque in caussa vlla dubitatio posset esse: accusauit Oppianicum, quàm constanter, & quàm diligenter, postea dicam: nunc hoc scire vos volui, nullam huic aliam accusandi caussam fuisse, nisi vti propositum vitæ periculum, & quotidianas capitis insidias hac vna ratione vitaret. Atque, vt intelligatis his accusatum esse criminibus Oppianicum, vt neque accusator timere, neque reus sperare debuerit: pauca vobis illius iudicij crimina exponam: quibus cognitis, nemo vestrûm mirabitur, illum diffidentem rebus suis ad Stalenum, atque ad pecuniam confugisse. Larinas quædam fuit Dinea, socrus Oppianici, quæ filios habuit M. & Numerium Aurios, & Cn. Magium, filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Aurius adolescentulus bello Italico captus apud Asculum, in Q. Sergij senatoris, eius, qui inter sicarios damnatus est, manus incidit, & apud eum fuit in ergastulo. Numerius autem Aurius frater mortuus est, hæredemque Cn. Magium fratrem suum reliquit. posteà Magia vxor Oppianici mortua est. postremò vnus qui reliquus

erat

erat Dineæ filius, Cn. Magius est mortuus. Is fecit hæredem illum adolescentem Oppianicum sororis suæ filium, eumque partu cum Dinea matre iussit. Interim venit index ad Dineam neque obscurus, neque incertus, qui nunciaret ei, filium eius M. Aurium viuere, & in agro Gallico esse in seruitute. Mulier amissis liberis, cum vnius filij recuperandi spes esset ostentata, omnes suos propinquos, filijque sui necessarios conuocauit, & ab ijs flens petiuit, vt negotium susciperent, adolescentem inuestigarent: sibi restituerent eum filium, quem tantùm vnum ex multis Fortuna reliquum esse voluisset. Hæc cum agere instituisset, oppressa morbo est. itaque testamentum fecit eiusmodi, vt illi filio * HS. CCCCLIII. millia legaret: hæredem institueret eundem illum Oppianicum nepotem suum. Atque his diebus paucis est mortua. Propinqui tamen illi, quemadmodum viua Dinea instituerant, ita mortua illa, ad inuestigandum Aurium cum eodem isto indice in agrum Gallicum profecti sunt. Interim Oppianicus, vt erat, sicuti multis ex rebus repertis, singulari scelere, & audacia, per quendam Gallicanum familiarem suum, primùm, illum indicem pecunia corrupit: deinde ipsum Aurium non magna iactura facta, tollendum, interficiendúmque curauit. Illi autem qui erant ad propinquum inuestigandum, & recuperandum profecti, literas Larinum ad Aurios illius adolescentis propinquos suosque necessarios mittunt: sibi difficilem esse inuestigandi rationem, quòd intelligerent indicem ab Oppianico esse corruptum. Quas literas A. Aurius vir fortis, & experiens, & domi nobilis, M. illius Aurij propinquus, in foro palàm, multis audientibus, cum adesset Oppianicus, recitat, & clarissima voce se nomen Oppianici, si interfectum M. Aurium comperisset, delaturum esse testatur. Interim breui tempore, illi, qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum reuertuntur. interfectum esse M. Aurium renuntiant. Animi non solùm propinquorum, sed etiam omnium Larinatium odio Oppianici, & illius adolescentis misericordia

sceleus et audacia

commo-

commouentur. Itaque cum A. Aurius, qui antea denunciarat, clamore hominem ac minis insequi cœpisset, Larino profugit, & se in castra clarissimi viri Q. Metelli contulit. Post illam fugam, & sceleris, & conscientiæ testem, numquam se iudicijs, numquam legibus, numquam inermem inimicis committere ausus est: sed per illam L. Sullæ vim atque victoriam, Larinum in summo timore omnium cum armatis adiuolauit. Quatuor viros, quos municipes fecerant, sustulit: se à Sulla, & alios præterea tres factos esse dixit, & ab eodem sibi esse imperatum, vt Aurium illum qui sibi delationem nominis, & capitis periculum ostentarat, & alterum Aurium, & eius C. filium, & Sext. Vibium, quo sequestre in illo indice corrumpendo dicebatur esse vsus, proscribendos, interficiendosque curaret, itaque illis crudelissimè interfectis, non mediocri ab eo cæteri proscriptionis, & mortis metu terrebantur. His rebus in caussa, iudicioque patefactis, quis est qui illum absolui potuisse arbitraretur? Atque hæc parua sunt: cognoscite reliqua: vt non aliquando condemnatum esse Oppianicum, sed aliquandiu incolumem fuisse miremini. Primùm videte hominis audaciam. Sassiam in matrimonium ducere, Habiti matrem, illam, cuius virum A. Aurium occiderat, concupiuit. vtrùm impudentior hic, qui Nuptias postulet, an crudelior illa, si * nubat, difficile dictu est; sed tamen vtriusque humanitatem, constantiamque cognoscite. Petit Oppianicus vt sibi Sassia nubat, & id magnoperè contendit. illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aspernatur, non deniq; illam Oppianici *domum viri sui sanguine redundantem reformidat: sed quòd haberet tres ille filios, idcirco se ab his nuptijs abhorrere respondit. Oppianicus, qui pecuniam Sassiæ concupiuisset, domo sibi quærendum remedium existimauit ad eam moram, quæ nuptijs afferebatur. Nam cum haberet ex Nouia infantem filium, alter autem eius filius Pappia natus, Theani Appuli, quod abest à Larino decem & octo millia passuum, apud matrem educaretur: * accersit

subitò

subitò sine caussa puerum Theano: quod facere, nisi ludis publicis, aut festis diebus, anteà non solebat. Mater nihil mali misera suspicans, mittit. Ille se Tarentum proficisci cum simulasset, eo ipse die puer, cùm hora vndecima in publico valens visus esset, ante noctem mortuus, & postridiè, antequam lueret, combustus est. Atque hunc tantum mœrorem matri priùs hominum rumor, quàm quisquam ex Oppianici familia renunciauit. Illa cùm vno tempore audisset sibi non solùm filium, sed etiam exsequiarum munus ereptum, Larinum confestim exanimata venit, & ibi de integro funus iam sepulto filio fecit. Dies nondum decem interceserant, cum ille alter filius infans necatur. Itaque nubit Oppianico continuò Saffia lætanti iam animo, & spe optima confirmata: nec mirum, quæ se non nuptialibus donis, sed filiorum funeribus delinitam videret. Itaque quòd cæteri propter liberos pecuniæ cupidiores solent esse, ille propter pecuniam liberos amittere iucundum esse duxit. Sentio, iudices, vos pro vestra humanitate his tantis sceleribus breuiter à me demonstratis vehementer esse commotos. Quo tandem igitur animo fuisse illos arbitramini, quibus his de rebus non modò audiendum fuit, verùm etiam iudicandum? Vos auditis de eo, in quem iudices non estis: de eo, quem non videtis: de eo quem odisse iam potestis: de eo, qui & naturæ, & legibus satisfecit: quem leges exilio, natura morte multauit: auditis non ab inimico, auditis sine testibus, auditis, cum ea, quæ copiosissimè dici possunt, breuiter à me strictimque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo iurati sententias ferre debebant: de eo, cuius præsentis nefarium, & conscleratum vultum intuebantur: de eo quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni supplicio dignum esse ducebant: audiebant ab accusatoribus, audiebant verba multorum testium, audiebant cum vnaquaque de re à P. Canutio homine eloquentissimo grauiter, & diu diceretur. Et est quisquam qui, cum hæc cognouerit, suspicari possit Oppianicum iudicio oppressum, circumuentum

tum esse innocentem? Aceruatim iam reliqua, iudices dicã, vt ad ea quæ propria huius caussæ, & adiuncta sunt perueniam. Vos quæso memoria teneatis, non mihi hoc esse propositum, vt accusem Oppianicum mortuum; sed cum hoc persuadere vobis velim, iudicium ab hoc non esse corruptum, hoc vti initio ac fundamento defensionis: Oppianicum hominem sceleratissimum, & nocentissimum esse damnatum: qui vxori suæ Cluentiæ, quæ amita huius Habiti fuit, cum ipse poculum dedisset, subitò illa in media potione exclamauit, se maximo cum dolore mori: nec diutiùs vixit, quàm locuta est. nam in ipso sermone hoc, & vociferatione mortua est. & ad hanc mortem tam repentinam, vocemque morientis, omnia præterea, quæ solent esse indicia, & vestigia veneni, in illius mortuæ corpore fuerunt, eodemque veneno C. Oppianicum fratrem necauit. neque est hoc satis. tametsi in ipso fraterno parricidio nullum scelus prætermissum videtur, tamen vt ad hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi alijs sceleribus antè muniuit. Nam cum esset grauida Auria fratris vxor, & iam appropinquare partus videretur, mulierem veneno interfecit, vt vnã, illa, & quod erat ex fratre conceptum, necaretur. posteà fratrem aggressus est: qui serò, iam exhausto illo poculo mortis, cùm & de suo, & de vxoris interitu clamaret, testamentumque mutare cuperet, in ipsa significatione huius voluntatis est mortuus. ita mulierem, ne partu eius ab hæreditate fraterna excluderetur, necauit: fratris autem liberos priùs vita priuauit, quàm illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt: vt omnes intelligerent, nihil ei clausum, nihil sanctum esse posse, cuius ab audacia fratris liberos ne materni quidem corporis custodia tegere potuisset. Memoria teneo Mileſiam quandam mulierem, cum essem in Asia, quòd ab hæredibus secundis accepta pecunia, partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam; neque iniuria, quæ ſpem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, hæredem familiæ, designatum reip. ciuem sustulisset.

lisset. Quanto est Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? siquidem illa, cùm suo corpori vim attulisset, seipsam cruciauit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem, atque cruciatum. Cæteri non videntur in singulis hominibus multa parricidia suscipere posse: Oppianicus inuentus est, qui in vno corpore plures necaret. Itaque cum hanc eius consuetudinem, audaciamque cognosceret auunculus illius adolescentis Oppianici, Cn. Magius, isque graui morbo affectus esset, hæredem illum sororis suæ filium faceret: amicis adhibitis, præsente matre sua Dinea, vxorem suam interrogauit, essetne prægnans: quæ cùm se esse respondisset, ab ea petiuit, vt se mortuo, apud Dineam, quæ tum ei mulieri socrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiamque adhiberet, vt id quod conceperat seruaret, vt saluum parere posset; itaque ei testamento legat grandem pecuniam à filio, si qui natus esset: ab secundo hærede nihil legat. Quid de Oppianico suspicatus sit, videtis: quid iudicarit, obscurum non est. Nam cum eius filium faceret hæredem, eum tutorem liberis non adscripsit. Quid Oppianicus fecerit cognoscite, vt illum Magium intelligatis longè animo prospexisse morientem. Quæ pecunia mulieri legata erat à filio, si qui natus esset, eam præsentem Oppianicus non debitam mulieri soluit: si hæc solutio legatorum, & non merces abortionis appellanda est. Quo illa pretio accepto, multisque præterea muneribus, quæ tum ex tabulis Oppianici recitabantur, spem illam, quam in alio commendatam à viro continebat, victa auaritia, sceleri Oppianici vendidit. Nihil posse iam ad hanc improbitatem addi videtur, attendite exitum. quæ mulier obtestatione viri decem illis mensibus ne domum quidem vllam, nisi socrus suæ nosse debuit, hoc quinto mense, post viri mortem, ipsi Oppianico nupsit. quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt. erant enim non matrimonij dignitate, sed sceleris societate coniunctæ. Quid illa cædes Asinij Larinatis, adolescentis pecuniosi, quàm clara,* tum recenti re fuit? quàm omnium sermone

necare, n
vnō, duo.
improb. g
imus.
Nuptiæ

mone celebrata: Fuit Aiulius quidam Latinas perdita nequitia, & summa egestate, arte quadam præditus ad libidines adolescentulorum excitandas accommodata: qui vt se blanditijs, & assentationibus in Asinij consuetudinem penitùs immersit, Oppianicus continuò sperare cœpit, hoc se Aiulio tamquam aliqua machina admota, capere Asinij adolescentiam, & fortunas eius patrias expugnare posse. Ratio excogitata Larini est, res translata Romam: iniri enim id consilium faciliùs in solitudine, perfici rem eiusmodi commodiùs in turba posse arbitrati sunt. Asinius cum Aiulio Romam est profectus: hos vestigijs Oppianicus consecutus est. Iam vt Romæ vixerint, quibus conuiuijs, quibus flagitijs, quantis & quàm profusis sumptibus, non modò conscio, sed etiam conuiua, & adiutore Oppianico, longum est mihi dicere, præsertim ad alia properanti. Exitum huius assimulatæ familiaritatis cognoscite. Cum esset adolescens apud mulierculam quandam, atque ibi pernoctaret, & ibi diem posterum commoraretur, Aiulius, vt erat constitutum, simulat se ægrotare, & testamentum facere velle. Oppianicus obsignatores ad eum, qui neque Asinium, neque Aiulium nossent, adducit, & illum Asinium appellat: ipse, testamento Asinij nomine obsignato, discedit: Aiulius illico conualescit. Asinius autem breui illo tempore, quasi in hortulos iret, in arenarias quasdam extra portam Esquilinam perductus, occiditur. Qui cum vnum iam, & alterum diem desideratur, neque in ijs locis, vbi ex consuetudine quærebatur, inueniretur, & Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper se, & suos amicos testamentum eius obsignasse: liberti Asinij, & nonnulli amici, quòd eo die, quo postremùm Asinius visus erat, Aiulium cum eo fuisse, & à multis visum esse constabat, in eum inuadunt, & hominem ante pedes Q. Manilij, qui tum erat triumuir, constituunt. Atque ille continuò nullo teste, nullo indice, recentis maleficij conscientia perterritus, omnia, vt à me paullò antè dicta sunt, exposuit; Asiniumq; ab se, consilio Oppianici interfectum fatetur.

solitudo.

fatetur. Extrahitur domo latitans Oppianicus à Manilio: index Aiulius ex altera parte coràm tenetur. Hic iam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis. Non ille honorem à pueritia, non ſtudia virtutis, non vllam exiſtimationis bonæ fructum vmquã cogitarat, ſed ex petulanti, atque improbo ſcurra, in diſcordijs ciuitatis ad eam columnam, ad quam multorum ſæpe conuicijs perductus erat, tum ſuffragijs populi peruenerat. Itaque rem cum Oppianico tranſigit: pecuniam ab eo accipit: cauſſam & ſuſceptam, & manifeſtam relinquit. Ac tum in Oppianici cauſſa, crimen hoc Aſinianum cùm teſtibus multis, tum verò indicio Aiulij probabatur: in quo inter allegatos Oppianici nomen primum eſſe conſtabat eius, quem vos miſerum atque innocentem falſo iudicio circumuentum eſſe dicitis. Quid? auiam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es hæres, pater tuus non manifeſtò necauit? ad quam cum adduxiſſet medicum illum ſuum iam cognitum, & ſæpe victorem, per quem interfecerat plurimos, mulier exclamat, ſe ab eo nullo modo velle curari, quo curante ſuos omnes perdidiſſet. Tum repentè Anconitanum quendam L. Clodium pharmacopolam, circumforaneum, qui caſu tum Larinum veni ſet, aggreditur, & cum eo HS. quadringentis, id quod ipſius tabulis tum eſt demonſtratum, tranſigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa reſtarent, ſimulatque introductus eſt, rem conficit: prima potione mulierem ſuſtulit: neque poſtea Larini punctum eſt temporis commoratus. Eadem hac Dinea teſtamentum faciente, cum tabulas prehendiſſet Oppianicus, qui gener eius fuiſſet, digito legata deleuit: & cum id multis locis feciſſet, poſt mortem eius, ne lituris coargui poſſet, teſtamentum in alias tabulas tranſcriptum ſignis adulterinis obſignauit. Multa prætereo conſultò; etenim vereor, ne hæc ipſa nimiùm multa eſſe videantur: vos tamen eum ſimilem ſui fuiſſe in cæteris vitæ partibus exiſtimare debetis. Illum tabulas publicas Larini cenſorias corrupiſſe, decuriones vniuerſi iudicauerunt: cum illo iam nemo rationem,

mone celebrata: Fuit Aiulius quidam Larinas perdita nequitia, & summa egestate, arte quadam præditus ad libidines adolescentulorum excitandas accommodata: qui vt se blanditijs, & assentationibus in Asinij consuetudinem penitùs immersit, Oppianicus continuò sperare cœpit, hoc se Aiulio tamquam aliqua machina admota, capere Asinij adolescentiam, & fortunas eius patrias expugnare posse. Ratio excogitata Larini est, res translata Romam: iniri enim id consilium faciliùs in solitudine, perfici rem eiusmodi commodiùs in turba posse arbitrati sunt. Asinius cum Aiulio Romam est profectus: hos vestigijs Oppianicus consecutus est. Iam vt Romæ vixerint, quibus conuiuijs, quibus flagitijs, quantis & quàm profusis sumptibus, non modò conscio, sed etiam conuiua, & adiutore Oppianico, longum est mihi dicere, præsertim ad alia properanti. Exitum huius assimulatæ familiaritatis cognoscite. Cum esset adolescens apud mulierculam quandam, atque ibi pernoctaret, & ibi diem posterum commoraretur, Aiulius, vt erat constitutum, simulat se ægrotare, & testamentum facere velle. Oppianicus obsignatores ad eum, qui neque Asinium, neque Aiulium nossent, adducit, & illum Asinium appellat: ipse, testamento Asinij nomine obsignato, discedit: Aiulius illico conualescit. Asinius autem breui illo tempore, quasi in hortulos iret, in arenarias quasdam extra portam Esquilinam perductus, occiditur. Qui cum vnum iam, & alterum diem desideratur, neque in ijs locis, vbi ex consuetudine quærebatur, inueniretur, & Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper se, & suos amicos testamentum eius obsignasse: liberti Asinij, & nonnulli amici, quòd eo die, quo postremùm Asinius visus erat, Aiulium cum eo fuisse, & à multis visum esse constabat, in eum inuadunt, & hominem ante pedes Q. Manilij, qui tum erat triumuir, constituunt. Atque ille continuò nullo teste, nullo indice, recentis maleficij conscientia perterritus, omnia, vt à me paullò antè dicta sunt, exponit; Asiniumq; ab se, consilio Oppianici interfectum fatetur.

Solitudo.

fatetur. Extrahitur domo latitans Oppianicus à Manilio: index Aiulius ex altera parte coràm tenetur. Hic iam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis. Non ille honorem à pueritia, non ſtudia virtutis, non vllam exiſtimationis bonæ fructum vmquã cogitarat, ſed ex petulanti, atque improbo ſcurra, in diſcordijs ciuitatis ad eam columnam, ad quam multorum ſæpe conuicijs perductus erat, tum ſuffragijs populi peruenerat. Itaque rem cum Oppianico tranſigit: pecuniam ab eo accipit: cauſſam & ſuſceptam, & manifeſtam relinquit. Ac tum in Oppianici cauſſa, crimen hoc Aſinianum cùm teſtibus multis, tum verò indicio Aiulij probabatur: in quo inter allegatos Oppianici nomen primum eſſe conſtabat eius, quem vos miſerum atque innocentem falſo iudicio circumuentum eſſe dicitis. Quid? auiam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es hæres, pater tuus non manifeſtò necauit? ad quam cum adduxiſſet medicum illum ſuum iam cognitum, & ſæpe victorem, per quem interfecerat plurimos, mulier exclamat, ſe ab eo nullo modo velle curari, quo curante ſuos omnes perdidiſſet. Tum repentè Anconitanum quendam L. Clodium pharmacopolam, circumforaneum, qui caſu tum Larinum veniſſet, aggreditur, & cum eo HS. quadringentis, id quod ipſius tabulis tum eſt demonſtratum, tranſigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa reſtarent, ſimulatque introductus eſt, rem conficit: prima potione mulierem ſuſtulit: neque poſtea Larini punctum eſt temporis commoratus. Eadem hac Dinea teſtamentum faciente, cum tabulas prehendiſſet Oppianicus, qui gener eius fuiſſet, digito legata deleuit: & cum id multis locis feciſſet, poſt mortem eius, ne lituris coargui poſſet, teſtamentum in alias tabulas tranſcriptum ſignis adulterinis obſignauit. Multa prætereo conſultò; etenim vereor, ne hæc ipſa nimium multa eſſe videantur: vos tamen eum ſimilem ſui fuiſſe in cæteris vitæ partibus exiſtimare debetis. Illum tabulas publicas Larini cenſorias corrupiſſe, decuriones vniuerſi iudicauerunt: cum illo iam nemo rationem,

nem, nemo rem vllam contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis, affinibus, tutorem vmquam liberis suis scripsit: nemo illum aditu, nemo congressione, nemo sermone, nemo conuiuio dignum iudicabat: omnes aspernabantur, omnes abhorrebant, omnes vt aliquam immanem ac pernicio sam bestiam, pestemque fugiebant. Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefarium, tam nocentem, numquam accusasset Habitus, iudices, si id prætermittere saluo capite suo, potuisset. Erat huic inimicus Oppianicus: erat: sed tamen erat vitricus: crudelis, & huic infesta mater: attamen mater: postremò nihil tam remotum ab accusatione, quàm Cluentius & natura, & voluntate, instituta ratione vitæ. Sed cum esset hæc illi proposita conditio, vt aut iustè, pieque accusaret, aut acerbè, indigneque moreretur: accusare quoquo modo posset, quam illo modo emori, maluit. Atque vt hæc ita esse perspicere possitis, exponam vobis Oppianici facinus manifestò compertum, atque deprehensum: ex quo simul vtrumque, & huic accusare, & illum condemnari necesse fuisse intelligetis. Martiales quidam Larini appellabantur ministri publici Martis, atque ei deo veteribus institutis, religionibusque Larinatium consecrati; quorum cum satis magnus numerus esset, cumque item, vt in Sicilia permulti Venerei sunt, sic illi Larini in Martis familia numerarentur: repentè Oppianicus eos omnes liberos esse, ciuesque Romanos cœpit defendere. Grauiter id decuriones Larinatium, cunctique municipes tulerunt. itaque ab Habito petiuerunt, vt eam caussam susciperet publiceque defenderet. Habitus cùm se ab omni eiusmodi negotio remouisset: tamen pro loco, pro antiquitate generis sui, pro eo quòd se non solùm suis commodis, sed etiam suorum municipum cæterorumque necessariorum natum esse arbitrabatur: tantæ voluntati vniuersorum Larinatium deesse noluit. susceptа caussa, Romamque delata, magnæ quotidie contentiones inter Habitum, & Oppianicum, ex vtriusque studio defensionis excitabantur. Erat ipse immani, acerbaq; natura

reiectio.

Oppianicus:

Oppianicus: incendebat eius amentiam infesta, atque inimica filio mater Habiti. magni autem illi sua interesse arbitrabantur, hunc à caussa Martialium dimouere. Suberat etiam alia caussa maior, quæ Oppianici hominis auariſſimi, atque audaciſſimi mentem maximè commouebat. Nam Habitus vſque ad illius iudicij tempus, nullum teſtamentum vmquam fecerat. neque enim legare eiuſmodi matri poterat in animum inducere, neque teſtamento nomen omnino prætermittere parentis. Id cum Oppianicus ſciret, (neque enim erat obſcurum) intelligebat, Habito mortuo, bona eius omnia ad matrem eſſe ventura: quæ ab ſeſe poſtea, aucta pecunia, maiore præmio, orbata filio, minore periculo necaretur. Itaque his rebus incenſus, qua ratione Habitum veneno tollere conatus ſit, cognoſcite. C. & L. Fabricij fratres gemini fuerunt ex municipio Aletrinatre, homines inter ſe cùm forma, tum moribus ſimiles, municipum autem ſuorum diſſimillimi: in quibus quantus ſplendor ſit, quàm propè æquabilis, quàm ferè omnium conſtans & moderata ratio vitæ, nemo veſtrûm, vt mea fert opinio, ignoret. His Fabricijs ſemper vſus eſt Oppianicus familiariſſimè. Iam hoc ferè ſcitis omnes quantam vim habeat ad coniungendas amicitias, ſtudiorũ, ac naturæ ſimilitudo. Cum illi ita viuerent vt nullum quæſtum turpem eſſe arbitrarentur, cum omnis ab his fraus, omnes inſidiæ, circumſcriptioneſque adoleſcentium naſcerentur, cumque eſſent vitijs atque improbitate omnibus noti, ſtudioſe, vt dixi, ad eorum ſe familiaritatem, multis iam antè annis Oppianicus applicarat. Itaque tum ſic ſtatuit, Per C. Fabricium (nam L. erat mortuus) inſidias Habito comparare. Erat illo tempore infirma valetudine Habitus: vtebatur autem medico ignobili, ſed ſpectato homine Cleophanto: cuius ſeruum Diogenem Fabricius ad venenum Habito dandum ſpe & pretio ſolicitare cœpit. ſeruus non incallidus, ſed, vt ipſa res declarauit, frugi atque integer, ſermonem Fabricij non eſt aſpernatus, rem ad dominum detulit: Cleophantus autem cum Habito

Natura — Similitudo.

est locutus Habitus autem statim cum M. Bebrio se-
* natore familiarissimo suo communicauit, qui qua fi-
de, quæ prudentia, qua dignitate fuerit, meminisse
vos arbitror: ei placuit vt Diogenem Habitus emeret
à Cleophanto, quò facilius aut comprehenderetur
res eius indicio, aut falsa esse cognosceretur. * Ne
multis. Diogenes emitur, venenum diebus paucis
* comparatur; multi viri boni cum ex occulto inter-
uenissent, pecuniaque obsignata, quæ ad eam rem
dabatur, in manibus Scamandri liberti Fabriciorum
deprehenditur. Pro dij immortales! Oppianicũ quis-
quam his rebus cognitis, circumuentum dicit esse?
Quis vnquam audacior? quis nocentior? quis apertior
in iudicium adductus est? Quod ingenium? quæ fa-
cultas dicendi? quæ à quoquam excogitata defensio
huic vni crimini potuit obsistere? simul & illud quis
est qui dubitet, quin, hac re comperta, manifestoque
deprehensa, aut obeunda mors Cluentio, aut susci-
penda accusatio fuerit? Satis esse arbitror demonstra-
tum, iudices, ijs criminibus accusatum esse Oppiani-
cum, vt honestè absolui nullo modo potuerit. Cog-
noscite nunc ita reum citatum esse illum, vt re semel,
atque iterum præiudicata, condemnatus in iudicium
venerit. Nam Cluentius, iudices, primùm nomen eius
detulit, cuius in manibus venenum deprehenderat. is
erat libertus Fabriciorum Scamander. integrum con-
silium, iudicij corrupti nulla suspicio: simplex in iudi-
cium causa, certa res, verum crimen allatum est. Hic
tum Fabricius is, de quo antè dixi, qui liberto damna-
to, sibi illud impendere periculum videret: quòd mihi
cum Aletrinatibus vicinitatem, & cum plerisque eo-
rum magnum vsum esse sciebat, frequentes eos ad me
domum adduxit. Qui quamquam de homine, sicut
necesse erat, existimabant; tamen quòd erat ex eo-
dem municipio, suæ dignitatis esse arbitrabantur,
cum quibus rebus possent, defendere: idque à me vt
facerem, & vt causam Scamandri susciperem, pete-
bant: in qua causa patroni omne periculum contine-
batur. Ego qui neque illis talibus viris, ac tam amanti-
bus

tibus mei, rem posſem vllam negare, neque illud crimen tantum ac tam manifestum esse arbitrarer, sicut nec illi quidem ipsi, qui mihi tum illam causſam commendabant, arbitrabantur: pollicitus ijs sum, me omnia, quæ vellent, esse facturum. Res agi cœpta est: citatus est Scamander reus: accusabat P. Canutius homo inprimis ingeniosus, & in dicendo exercitatus: accusabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, venenum esse deprehensum: omnia tela totius accusationis in Oppianicum conijciebantur: aperiebatur causſa insidiarum: Fabriciorum familiaritas commemorabatur: hominis vita, & audacia proferebatur: denique omnis accusatio variè grauiterque tractata, ad extremum manifesta veneni deprehensione conclusa est. Hic ego cum ad respondendum surrexi, qua cura dij immortales, qua solicitudine animi, quo timore! Semper equidem magno cum metu incipio dicere: quotiescumque dico, toties mihi videor in iudicium venire, non ingenij solum, sed etiam virtutis atque officij, ne aut id profiteri videar, quod non posſim implere, quod est impudentiæ; aut id non efficere, quod posſim, quod est aut perfidiæ, aut negligentiæ. tum verò ita sum perturbatus, vt omnia timerem: si nihil dixissem, ne infantissimus: si multa in eiusmodi causſa dixissem, ne impudentissimus existimarer. Collegi me aliquando, & ita constitui, fortiter esse agendum: illi ætati, qua tum eram, solere laudi dari, etiam si in minùs firmis causſis hominum periculis non defuissem. itaque feci, sic pugnaui, sic omni ratione contendi, sic ad omnia confugi, quantum ego assequi potui, remedia ac perfugia causſarum: vt hoc quòd timidè dicam, consecutus sim, ne quis illi causſæ patronum defuisse arbitraretur. Sed vt quidquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat è manibus. Si quæsieram, an inimicitiæ Scamandro cum Habito: fatebatur nullas fuisse; sed Oppianicum, cuius ille minister fuisset, huic inimicissimum fuisse atque esse dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Habiti venturum emolumentum

fuisse: concedebat: sed ad vxorem Oppianici, hominis in vxoribus necandis exercitati, omnia bona Habiti ventura esse dicebat. Cùm illa defensione vsus essem, quæ in libertinorum caussa honestissima semper existimata est, Scamandrum patrono esse probatum, fatebatur: sed quærebat, cui probatus esset: ipse patronus. Cum ego pluribus verbis in eo commoratus essem, Scamandro factas insidias esse per Diogenem, constitutumque inter eos de alia re fuisse, vt medicamentum non venenum Diogenes afferret; hoc cuiuis viù venire posse: quærebat cur in eiusmodi locum tam abditum, cur solus, cur cum obsignata pecunia veniset. Denique hoc loco, caussa testibus honestissimis hominibus premebatur. M. Fabrius de suo consilio Diogenem emptum, se præsente, Scamandrum cum veneno pecuniaque deprehensum esse dicebat. P. * Quinctius Varus homo summa religione, & summa auctoritate præditus, de insidijs, quæ fierent Habito, & de solicitatione Diogenis, recenti re, secum Cleophantum locutum esse dicebat, atque in illo iudicio cum Scamandrum nos defendere videremur, verbo ille reus erat, re quidem vera & periculo, & tota accusatione, Oppianicus. Neque id obscurè ferebat, nec dissimulare vllo modo poterat: aderat frequens, aduocabat, omni studio, gratiaque pugnabat: postremò, id quod maximo malo illi caussæ fuit, hoc ipso in loco quasi reus esset, sedebat. Oculi omnium iudicum non in Scamandrum, sed in Oppianicum conijciebantur. timor eius, perturbatio, suspensus, incertusque vultus, crebra coloris mutatio, quæ erant antea suspiciosa, hæc aperta, ac manifesta faciebant. Cum in consilium iri oporteret, quæsiuit ab eo reo C. Iunius, quæsitor ex lege illa Cornelia, quæ tum erat; clàm an palàm de se sententiam ferri vellet: de Oppianici sententia responsum est, quòd is Habiti familiarem Iunium esse dicebat, clàm velle ferri. Itum est in consilium: omnibus sententijs præter vnam, quam suam Stalenus esse dicebat, Scamander prima actione condemnatus est. Quis tum erat omnium, qui

Sca-

Scamandro condemnato, non iudicium de Oppianico factum esse arbitraretur? quid est illa damnatione iudicatum, nisi venenum id, quod Habito daretur, esse quæsitum? quæ porrò tenuissima suspicio collata in Scamandrum est, aut conferri potuit, vt sua sponte necare voluisse Habitum putaretur? Atque hoc tum iudicio facto, & Oppianico re, & existimatione iam, lege, & pronuntiatione nondum condemnato; tamen Habitus Oppianicum reum statim non fecit: voluit cognoscere, vtrùm iudices in eos solos essent seueri, quos venenum habuisse ipsos comperissent: an etiam consilia, conscientiasque eiusmodi facinorum supplicio dignas iudicarent. Itaque C. Fabricium, quem, propter familiaritatem Oppianici, conscium illi facinori fuisse arbitrabatur, reum statim fecit; vtque ei locus primus constitueretur, propter causæ coniunctionem impetrauit. Hic tum Fabricius non modò ad me, meos vicinos, & amicos Aletrinates non adduxit, sed ipse ijs neque defensoribus vti postea, neque laudatoribus potuit. Rem enim integram hominis non alieni, quamuis suspiciosam, defendere, humanitatis esse putabamus: indicatam labefactare conari, impudentiæ. Itaque tum ille inopia, & necessitate coactus, in causa eiusmodi ad Cepasios fratres confugit, homines industrios, atque eo animo, vt quæcumque dicendi potestas esset data, in honore atque in beneficio ponerent. Iam hoc quoque prope iniquissimè comparatum est, quòd in morbis corporis, vt quisque est difficillimus, ita medicus nobilissimus, atque optimus quæritur: in periculis capitis, vt quæque causa difficillima est, ita deterrimus, obscurissimusque patronus adhibetur. nisi fortè hæc * causa est, quòd medici nihil præter artificium, oratores etiam auctoritatem præstare debent. Citatur reus: agitur causa: paucis verbis accusat, vt de re iudicata, Canutius incipit longo, & altè petito proœmio: respondere maior Cepasius. primò attentè auditur eius oratio: erigebat animum iam demissum, & oppressum Oppianicus: gaudebat ipse Fabricius: non intelligebat animos

defensio.

iniqua.

iudicum, non illius eloquentia, sed defensionis impudentia commoueri. posteaquam de re cœpit dicere, ea, quæ erant in caussa, addebat etiam ipse noua quædam vulnera. Hoc quamquam sedulò faciebat, tamen interdum non defendere, sed prævaricari * accusatori videbatur. Itaque cum callidissimè se dicere putaret, & cum illa verba grauissima ex intimo artificio deprompsisset: Respicite iudices hominum fortunas, respicite dubios, varioscque casus, respicite C. Fabricij senectutem; cum hoc, Respicite. ornandæ orationis caussa sæpe dixisset, respexit ipse: at C. Fabricius à subsellijs dimisso capite discesserat, Hic iudices ridere, stomachari; atque acerbè ferre patronus caussam sibi eripi, & se cætera de illo loco, Respicite, iudices, non posse dicere: nec quidquàm propiùs est factum, quàm vt illum persequeretur, & collo obtorto, ad subsellia reduceret, vt reliqua posset perorare. Ita tum Fabricius primùm suo iudicio, quod est grauissimum: deinde legis vi, & sententijs iudicum est condemnatus. Quid est, quod iam de Oppianici caussa plura dicamus? apud eosdem iudices reus est factus, cum is duobus præiudicijs iam damnatus esset; ab ijsdem autem iudicibus, qui Fabriciorum damnatione de Oppianico iudicarant, locus ei primus est constitutus: accusatus est criminibus grauissimis, ijs quæ à me breuiter dicta sunt, & præterea multis, quæ ego omnia nunc omitto: accusatus est apud eos, qui, & Scamandrum ministrum Oppianici, & Fabricium conscium maleficij condemnarant. Vtrùm, per deos immortales, magis est mirandum, quòd is condemnatus est, an quòd omnino respondere ausus est? Quid enim illi iudices facere potuerunt? qui si innocentes Fabricios condemnassent, tamen in Oppianico sibi constare, & superioribus consentire iudicijs debuerunt. An verò illi sua per se iudicia rescinderent, cum cæteri soleant in iudicando, ne ab aliorum iudicijs discrepent, prouidere? & illi, qui Fabricij libertum, quia minister in maleficio fuerat; patronum, quia conscius; condemnassent, ipsum principem atque architectum

tectum sceleris absoluerent? & qui cæteros nullo præiudicio facto, tamen ex ipsa caussa condemnassent, hunc, quem bis condemnatum iam acceperant, liberarent: tum verò illa iudicia senatoria, non falsa inuidia, sed vera atque insigni turpitudine notata, atque operta dedecore, & infamia, defensioni locum vllum reliquissent? Quid enim tandem illi iudices responderent, si quis ab ijs quæreret: condemnastis Scamandrum: quo crimine? nempe quòd Habitum per seruum medici veneno necare voluisset. Quid Habiti morte Scamander consequebatur? nihil: sed administer erat Oppianici. Condemnastis C. Fabricium: quid ita? quia cum ipse familiarissimè Oppianico vsus, libertus autem eius in maleficio deprehensus esset, illum expertem eius consilij fuisse non probabatur. Si igitur ipsum Oppianicum bis suis iudicijs condemnatum absoluissent, quis tantam turpitudinem iudicio rum, quis tantam inconstantiam rerum iudicatarum, quis tantam libidinem iudicum ferre potuisset? Quod si hoc videtis, quod iam hac omni oratione patefactum est, illo iudicio reum condemnari, præsertim ab ijsdem iudicibus, qui duo præiudicia fecissent, necesse fuisse: simul illud videatis necesse est, nullam accusatori caussam esse potuisse, cur iudicium vellet corrumpere. Quæro enim abs te, T. Acti, relictis iam cæteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocentes condemnatos existimes? num etiam illa iudicia pecuniâ corrupta esse dicas, quibus iudicijs alter à Staleno solo absolutus est, alter etiam ipse se condemnauit? Agè, si innocentes, cuius maleficij nequid præter venenum quæsitum, quo Habitus necaretur, obiectum est; numquid aliud in illis iudicijs versatum est, præter hasce insidias Habito ab Oppianico per Fabricios factas? nihil, nihil inquam aliud, iudices, reperietis. Exstat memoria, sunt tabulæ publicæ: redargue me si mentior: testium dicta recita: doce illorum iudicijs quid præter hoc venenum Oppianici, non modò in criminis, sed in maledicti loco sit obiectum. Multa dici possunt, quare ita necesse

fuerit iudicari: sed ego occurram exspectationi vestræ, iudices. Nam etsi à vobis sic audior, vt numquam benigniùs, neque attentiùs quemquam auditum puvem, tamen vocat me aliò iamdudum tacita vestra exspectatio, quæ mihi obloqui videtur. Quid ergo? negasne illud iudicium esse corruptum? non nego: sed ab hoc corruptum non esse, confirmo. A quo igitur est corruptum? opinor, primùm si incertum fuisset quisnam exitus illius iudicij futurus esset, verisimilius tamen esset, eum potiùs corrupisse, qui metuisset ne ipse condemnaretur, quàm illum qui veritus esset ne alter absolueretur. deinde, cum esset nemini dubium quid iudicari necesse esset, eum certè potiùs, qui sibi aliqua ratione diffideret, quàm eum qui omni ratione confideret. postremò: certè potiùs illum qui bis apud eos iudices offendisset, quàm eum, qui bis caussam ijs probauisset. vnum quidem certè, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudicium, aut ab Habito, aut ab Oppianico esse corruptum. si doceo non ab Habito, vinco ab Oppianico: si ostendo ab Oppianico, purgo Habitum. quare etsi satis docui, rationem nullam huic corrumpendi fuisse, ex quo intelligitur ab Oppianico esse corruptum, tamen de illo ipso separatim cognoscite. Atque ego illa non argumentabor, quæ sunt grauia vehementer: eum corrupisse, qui in periculo fuerit; eum, qui metuerit; eum, qui spem salutis in alia ratione non habuerit; eum, qui semper singulari fuerit audacia. multa sunt eiusmodi: verùm cum habeam rem non dubiam, sed apertam atque manifestam, enumeratio singulorum argumentorum non est necessaria. Dico C. Aclio Staleno iudici pecuniam grandem Statium Albium, ad corrumpendum iudicium dedisse. numquis negat? te appello Oppianice, te T. Acti: quorum alter eloquentia damnationem illam, alter tacita pietate deplorat. audete negare, ab Oppianico, Staleno iudici pecuniam datam: negate, negate inquam, in eo loco: quid reticetis? At negare non potestis, quod repetistis, quod confessi estis, quod abstulistis.

veritas

ſtulſtis. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti iudicij facitis, cum ab iſta parte, iudici pecuniam ante iudicium datam, poſt iudicium ereptam eſſe fateamini? Quonam igitur hæc modo geſta ſunt, repetam paullo altiùs, iudices, & omnia, quæ in diuturna obſcuritate latuerunt, ſic aperiam, vt ea cernere oculis videamini. Vos, quæſo, vt adhuc me attentè audiſtis, item, quæ reliqua ſunt, audiatis: profectò nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conuentu, & ſilentio, dignum veſtris ſtudijs, atque auribus eſſe videatur. Nam vt primùm Oppianicus, ex eo quòd Scamander reus erat factus, quid ſibi impenderet, cœpit ſuſpicari, ſtatim ſe ad hominis egentis, audacis, in iudicijs corrumpendis exercitati, tum autem iudicis, Staleni familiaritatem applicauit. Ac primùm, Scamandro reo, tantum donis datis muneribuſque * perfecerat, vt eo auctore vteretur cupidiore, quàm fides iudicis poſtulabat. Pòſt autem, cum eſſet Scamander vnius Staleni ſententia abſolutus, patronus autem Scamandri ne ſua quidem ſententia liberatus, acrioribus ſaluti ſuæ remedijs ſubueniendum putauit. Tum à Staleno, ſicut ab homine ad excogitandum acutiſſimo, ad audendum impudentiſſimo, ad efficiendum acerrimo (hæc enim ille & aliqua ex parte habebat, & maiore ex parte ſe habere ſimulabat) auxilium capiti, & fortunis ſuis petere cœpit. Iam hoc non ignoratis, iudices, vt etiam beſtiæ fame dominante plerumque ad eum locum vbi paſtæ aliquando ſint, reuertantur. Stalenus ille biennio antè cum cauſſam bonorum Saſinij Atellæ recepiſſet, ſexcentis millibus nummûm ſe iudicium corrupturum eſſe dixerat. quæ, cum accepiſſet à Pupillio, ſuppreſſit, iudicioque facto, nec Saſinio, nec bonorum emptoribus reddidit. Quam cum pecuniam profudiſſet, & ſibi nihil non modò ad cupiditates ſuas, ſed ne ad neceſſitatem quidem reliquiſſet, ſtatuit ad eaſdem ſibi prædas, ac ſuppreſſiones iudiciales reuertendum. Itaque cum Oppianicum iam perditum & duobus iugulatum praiudicijs videret, promiſſis eum ſuis excitauit abiectum, & ſtimul

Argumentatio.

fuerit iudicari: sed ego occurram exspectationi vestræ, iudices. Nam etsi à vobis sic audior, vt numquam benigniùs, neque attentiùs quemquam auditum puem, tamen vocat me aliò iamdudum tacita vestra exspectatio, quæ mihi obloqui videtur. Quid ergo? negasne illud iudicium esse corruptum? non nego: sed ab hoc corruptum non esse, confirmo. A quo igitur est corruptum? opinor, primùm si incertum fuisset quisnam exitus illius iudicij futurus esset, verisimilius tamen esset, eum potiùs corrupisse, qui metuisset ne ipse condemnaretur, quàm illum qui veritus esset ne alter absolueretur. deinde, cum esset nemini dubium quid iudicari necesse esset, eum certè potiùs, qui sibi aliqua ratione diffideret, quàm eum qui omni ratione confideret. postremò: certè potiùs illum qui bis apud eos iudices offendisset, quàm eum, qui bis caussam ijs probauisset. vnum quidem certè, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudicium, aut ab Habito, aut ab Oppianico esse corruptum. si doceo non ab Habito, vinco ab Oppianico: si ostendo ab Oppianico, purgo Habitum. quare etsi satis docui, rationem nullam huic corrumpendi fuisse, ex quo intelligitur ab Oppianico esse corruptum, tamen de illo ipso separatim cognoscite. Atque ego illa non argumentabor, quæ sunt grauia vehementer: eum corrupisse, qui in periculo fuerit; eum, qui metuerit; eum, qui spem salutis in alia ratione non habuerit; eum, qui semper singulari fuerit audacia. multa sunt eiusmodi: verùm eum habeam rem non dubiam, sed apertam atque manifestam, enumeratio singulorum argumentorum non est necessaria. Dico C. Aclio Staleno iudici pecuniam grandem Statium Albium, ad corrumpendum iudicium dedisse. numquis negat? te appello Oppianice, te T. Acti: quorum alter eloquentia damnationem illam, alter tacita pietate deplorat. audete negare, ab Oppianico, Staleno iudici pecuniam datam: negate, negate inquam, in eo loco: quid reticetis? At negare non potestis, quod repetistis, quod confessi estis, quod abstulistis.

veritas

stulistis. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti iudicij facitis, cum ab ista parte, iudici pecuniam ante iudicium datam, post iudicium ereptam esse fateamini? Quonam igitur hæc modo gesta sunt, repetam paullo altiùs, iudices, & omnia, quæ in diuturna obscuritate latuerunt, sic aperiam, vt ea cernere oculis videamini. Vos, quæso, vt adhuc me attentè audistis, item, quæ reliqua sunt, audiatis: profectò nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conuentu, & silentio, dignum vestris studijs, atque auribus esse videatur. Narratio. Nam vt primùm Oppianicus, ex eo quòd Scamander reus erat factus, quid sibi impenderet, cœpit suspicari, statim se ad hominis egentis, audacis, in iudicijs corrumpendis exercitati, tum autem iudicis, Staleni familiaritatem applicauit. Ac primùm, Scamandro reo, tantum donis datis muneribusque * perfecerat, vt eo auctore vteretur cupidiore, quàm fides iudicis postulabat. Pòst autem, cum esset Scamander vnius Staleni sententia absolutus, patronus autem Scamandri ne sua quidem sententia liberatus, acrioribus saluti suæ remedijs subueniendum putauit. Tum à Staleno, sicut ab homine ad excogitandum acutissimo, ad audendum impudentissimo, ad efficiendum acerrimo (hæc enim ille & aliqua ex parte habebat, & maiore ex parte se habere simulabat) auxilium capiti, & fortunis suis petere cœpit. Iam hoc non ignoratis, iudices, vt etiam bestiæ fame dominante plerumque ad eum locum vbi pastæ aliquando sint, reuertantur. Stalenus ille biennio antè cum caussam bonorum Sasinij Atellæ recepisset, sexcentis millibus nummûm se iudicium corrupturum esse dixerat. quæ, cum accepisset à Pupillio, suppressit, iudicioque facto, nec Sasinio, nec bonorum emptoribus reddidit. Quam cum pecuniam profudisset, & sibi nihil non modò ad cupiditates suas, sed ne ad necessitatem quidem reliquisset, statuit ad easdem sibi prædas, ac suppressiones iudiciales reuertendum. Itaque cum Oppianicum iam perditum & duobus iugulatum præiudicijs videret, promissis eum suis excitauit abiectum, & simul

simul de salute desperare vetuit. Oppianicus orare hominem cœpit, vt sibi rationem ostenderet iudicij corrumpendi. Ille autem (quemadmodum ex ipso Oppianico postea est auditum) negauit quemquam esse in ciuitate præter se, qui id efficere posset; sed primò grauari cœpit, quòd ædilitatem se petere cum hominibus nobilissimis, & inuidiam, atq; offensionem timere dicebat: post exoratus, initio permagnã pecuniam popposcit: deinde ad id peruenit, quod cõfici potuit, & sestertia sexcenta quadraginta millia deferri ad se domũ iussit. Quæ pecunia simulatq; ad eum delata est, homo impurissimus statim cœpit in eiusmodi mente, & cogitatione versari, nihil esse suis rationibus vtilius, quàm Oppianicum condemnari: illo absoluto pecuniam illam aut iudicibus dispertiendam, aut ipsi esse reddendam: damnato, repetiturum esse neminem. itaque rem excogitat singularem. Atque hæc iudices, quæ verè dicuntur à nobis facilius crederis, si cum animis vestris longo interuallo recordari C. Staleni vitam, & naturam volueritis. Nam perinde vt opinio est de cuiusque moribus, ita quid ab eo factum, & non factum sit, existimari potest. Cum esset egens, sumptuosus, audax, callidus, perfidiosus, & cum domi suæ miserrimus * & inanissimus, tantum nummorum positum videret, ad omnem malitiam, & fraudem versare mentem suam hæc secum cogitans, cœpit: Demne iudicibus? mihi igitur ipsi præter periculum, & infamiam quid quæretur? nihil excogitem, quamobrem Oppianicum damnari necesse sit, qui tandem? nihil enim est quod fieri non possit. Si quis eum fortè casus ex periculo eripuerit, nonne reddendum est? præcipitantem igitur impellamus, inquit, perditum prosternamus. Capit hoc consilium, vt pecuniam quibusdam iudicibus leuissimis polliceatur, deinde eam postea supprimat: vt quoniam graues homines sua sponte seuerè iudicaturos putabat, hos, qui leuiores erant, destitutione iratos Oppianico redderet. Itaque vt erat semper præposterus, atque peruersus, initium facit à Bulbo, & eum quòd iamdiu nihil

quæsie-

quæfierat, triſtem, atque oſcitantem leuiter impellit. Quid tu, inquit, ecquid me adiuuas, Bulbe, ne gratis reipub. ſeruiamus? Ille verò, ſimulatque hoc audiuit, Ne gratis, quò voles, inquit, ſequar: ſed quid affers? cum ei quadraginta millia, ſi eſſet abſolutus Oppianicus, pollicetur: & eum vt cæteros appellet, quibuſcum loqui conſueſcet, rogat: atque etiam ipſe conditor totius negotij guttam aſpergit huic Bulbo. Itaque minimè amarus is riſus eſt, qui aliquid ex eius ſermone ſpeculæ deguſtarat. Vnus & alter dies interceſſerat, cum res parum certa videbatur: ſequeſter, & confirmator pecuniæ deſiderabatur. tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, vt blandiſſimè poteſt: Quid tu, inquit, Paceteſ (hoc enim ſibi Stalenus cognomen ex imaginibus Aciliorum delegerat, ne ſi ſe Ligurem feciſſet, nationis magis ſuæ, quàm generis vti cognomine videtur) qua de re mecum locutus es, quærunt à me vbi ſit pecunia. Hic ille planus improbiſſimus, quæſtu iudiciario paſtus, qui illi pecuniæ, quam condiderat, ſpe iam atque animo incubaret, contrahit frontem (recordamini faciem, atque illos eius fictos, ſimulatoſque vultus) queritur ſe ab Oppianico deſtitutum: & qui eſſet totus ex fraude, & mendacio factus, quique ea vitia, quæ à natura habebat, etiam ſtudio atque artificio quodam malitiæ condiuiſſet, pulchrè aſſeuerat, ſe ab Oppianico deſtitutum: atque hoc addit teſtimonij, ſua illum ſententia, quam palàm omnes laturi eſſent, condemnatum iri. Manarat ſermo in conſilio, pecuniæ quandam mentionem inter iudices eſſe verſatam. res neque tam fuerat occulta, quàm erat occultanda: neque tam erat aperta, quàm reip. cauſſa aperienda. In ea obſcuritate, ac dubitatione omnium, Canutio perito homini, qui quodam odore ſuſpicionis Stalenum corruptum eſſe ſenſiſſet, neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit sepentè iudices pronunciare. dixerunt ſe id velle. Hic tum Oppianicus non magnoperè pertimuit: rem à Staleno perfectam eſſe arbitrabatur. in conſilium erant ituri iudices triginta, & duo: ſententijs decem, & ſex abſolutio

nihil fit gratis.

solutio confici poterat: H.S. quadraginta millia nummûm in singulos iudices distributa eum numerum sententiarum conficere debebant, vt ad cumulum, spe maiorum præmiorum, ipsius Staleni sapientia septimadecima accederet. Atque etiam casu tum, quòd illud repentè erat factum, Stalenus ipse non aderat: caussam nescio quam apud iudicem defendebat. facilè hoc Habitus patiebatur: facilè Canutius: at non Oppianicus, neque patronus eius L. Quinctius: qui cum esset eo tempore tribunus plebis, conuicium C. Iunio iudici quæstionis maximum fecit, vt ne sine Staleno in consilium iretur: cúmque id ei per viatores consultò negligentiùs agi videretur, ipse à publico iudicio ad priuatum Staleni iudicium profectus est, & illud pro potestate dimitti iussit: Stalenum ipse ad subsellia adduxit. Consurgitur in consilium, cum sententias Oppianicus, quæ tum erat potestas, palàm ferri velle dixisset, vt Stalenus scire posset, quid cuique deberetur. Varia iudicum genera, nummarij pauci, sed omnes irati. vt enim qui accipere in campo consueuerunt, ijs candidatis, quorum nummos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse, sic eiusmodi iudices infesti tum reo venerant: cæteri nocentissimum esse arbitrabantur: sed spectabant sententias eorum, quos corruptos putabant, vt ex ijs constituerent, à quo iudicium corruptum videretur. ecce tibi eiusmodi sortitio, vt in primis Bulbo, & Staleno, & Guttæ esset iudicandum. summa omnium exspectatio, quidnam sententiæ ferrent leues, ac nummarij iudices. atque illi omnes sine vlla dubitatione condemnant. Hic iam iniectus est hominibus scrupulus, & quædam dubitatio, quidnam esset actum. deinde homines sapientes ex vetere illa disciplina iudiciorum, qui neque absoluere hominem nocentissimum possent: neque eum de quo esset orta suspicio, pecunia oppugnatum, re ista incognita, primò condemnare vellent; non liquere dixerunt. Nonnulli autem seueri homines, hoc statuerunt, quo quisque animo quid faceret, spectari oportere: &, si alij pecunia accepta, verum iudicabant,

bant, tamen nihilo minus se superioribus suis iudicijs constare putabant oportere, itaque damnarunt. quinque omnino fuerunt, qui illum vestrum innocentem Oppianicum siue imprudentia, siue misericordia, siue aliqua suspicione, siue ambitione adducti absoluerent. Condemnato Oppianico, statim L. Quinctius, homo maximè popularis, qui omneis rumorum, & concionum ventos colligere consuesset, oblatam sibi facultatem putauit, vt ex inuidia senatoria posset crescere, quòd eius ordinis iudicia minùs iam probari populo arbitrabatur. Habetur vna, atque altera concio vehemens, & grauis: accepisse pecuniam iudices, vt innocentem reum condemnarent, Tribunus plebis clamitabat, agi fortunas omnium dicebat, nulla esse iudicia: qui pecuniosum inimicum haberet, incolumem esse neminem posse. homines totius ignari negotij, qui Oppianicum numquam vidissent, virum optimum, & hominem pudentissimum pecunia oppressum arbitrarentur, incensi suspicione rem in medium vocare cœperunt, & causam illam totam deposcere. atque illo ipso tempore in ædes T. Annij hominis honestissimi, necessarij, & amici mei noctu Staleni accersitus ab Oppianico venit. Iam cætera nota sunt omnibus: vt cum illo Oppianicus egerit de pecunia: vt ille se redditurum esse dixerit: vt eorum sermonem omnem audierint viri boni, qui tum consultò propè in occulto stetissent: vt res patefacta, atque in forum prolata, & pecunia omnis à Staleno extora, atque erepta sit. Huius Staleni persona populo iam nota, atque perspecta, ab nulla turpi suspicione abhorrebat: suppressam esse ab eo pecuniam, quam pro eo pronunciasset, qui erant in concione non intelligebant: neque enim docebantur: versatam esse in iudicio mentionem pecuniæ sentiebant: Staleni sententia condemnatum videbant: non gratis id ob eo factum esse, quòd hominem norant, iudicabant: similis in Bulbo, in Gutta, in alijs nonnullis suspicio confligebat. Itaque confiteor (licet enim iam impunè, hoc præsertim in loco, confiteri) quòd Oppianici non modò

dò vita, sed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuisset, indignissimum porrò videretur circumuentum esse innocentem pecunia: hanc deinde suspicionem augeret Staleni improbitas, & nonnullorum eius similium iudicum turpitudo: caussam autem ageret L. Quinctius homo cùm summa potestate præditus, tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus; summam illi iudicio inuidiam, infamiamque esse conflatam. Atque in hanc flammam recentem C. Iunium, qui illi quæstioni præfuerat, iniectum esse memini, & illum hominem ædilitium, iam prætorem opinionibus hominum constitutum, non disceptatione dicendi, sed clamore hominum de foro, atque adeo de ciuitate esse sublatum. Neque me pœnitet hoc potiùs tempore, quàm illo caussam A. Cluentij defendere. Caussa enim manet eadem, quæ mutari nullo modo potest, temporis iniquitas, atque inuidia recessit: vt quod in tempore mali fuit, nihil obsit, quod in caussa boni fuit, prosit. Itaque nunc quemadmodum audiar, sentio, non modò ab ijs, quorum iudicium atque potestas est, sed etiam ab illis, quorum tantùm est existimatio. At tum si dicerem, non audirer: non quòd alia res esset, immò eadem; sed tempus aliud, id adeo sic cognoscite. Quis tum auderet dicere nocentem condemnatum esse Oppianicum? quis nunc audet negare? Quis tum posset argu-ere ab Oppianico tentatum esse iudicium pecunia? quis id hoc tempore inficiari potest? cui tum liceret dicere, Oppianicum reum factum esse tum denique, cum duobus proximis præiudicijs condemnatus esset? quis est, qui id hoc tempore infirmare conetur? quare inuidia remota, quam dies mitigauit, oratio mea deprecata est, vestra fides, atque æquitas à veritatis disceptatione reiecit; quid est præterea, quod in caussa relinquatur? versatam esse in iudicio pecuniam constat: ea quæritur vnde profecta sit, ab accusatore, an ab reo? Accusator dicit hæc: primùm, grauissimis criminibus accusabam, vt nihil opus esset pecunia: deinde condemnatum adducebam, vt ne eripi quidem pecunia

Innocentia.

Mutatio in melius.

Pecunia

Inuidia mitigata.

cunia posset: postremò, etiam si absolutus esset, mearum tamen omnium fortunarum status incolumis maneret. Quid contrà reus? primùm, ipsam multitudinem, & atrocitatem criminum pertimescebam: deinde Fabricijs propter conscientiam mei scelèris condemnatis, me esse condemnatum sentiebam: postremò in eum casum veneram, vt omnis mearum fortunarum status vnius iudicij periculo contineretur. Age, quoniam corrumpendi iudicij caussas ille multas, & graueis habuit, hic nullam, profectò ipsius pecunia requiratur. Confecit tabulas diligentissimè Cluentius: hæc autem res habet hoc certè, vt nihil possit neque additum, neque detractum de re familiari latere. Anni sunt octo, cum ista caussa in ista meditatione versatur: cum omnia, quæ nunc ad eam rem pertinent, & ex huius, & ex aliorum tabulis agitatis, tractatis, inquiritis: cum interea Cluentianæ pecuniæ vestigium nullum inuenitis. Quid? Albiana pecunia vestigijsne vobis odoranda est? an ad ipsum cubile vobis ducibus venire possumus? Tenentur vno in loco H.S. sexcenta quadraginta millia mummûm: tenentur apud iudicem, quid vultis amplius? At enim Stalenus non fuit ab Oppianico, sed à Cluentio ad iudicium corrumpendum constitutus. Cur eum cum in consilium iretur, Cluentius & Canutius abesse patiebantur: cum in consilium mittebant, Stalenum iudicem, cui pecuniam dederant, non requirebant? Oppianicus quærebat, Quinctius flagitabat, sine Staleno ne in consilium iretur, tribunitia potestate perfectum est. At condemnauit. hanc etiam damnationem dederat obsidem Bulbo, & cæteris, vt destitutus ab Oppianico videretur. Quare si istinc caussa corrumpendi iudicij, istinc pecunia, istinc Stalenus, istinc denique omnis fraus & audacia est: hinc pudor, honesta vita, & nulla suspicio pecuniæ, nulla corrumpendi iudicij caussa: patiamini veritate patefacta, atque omni errore sublato, eò transire illius turpitudinis infamiam, vbi cætera maleficia consistant: ab eo inuidiam discedere aliquando, ad quem numquam accessisse culpam videtis,

crimen

conscientia.

pecunia

fraus

pudor

tis. At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus, non ad corrumpendum iudicium, sed ad conciliationem gratiæ. tene hoc, Acti, dicere, tali prudentia, etiam viu, atque exercitatione præditum? Sapientissimum esse dicunt eum, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem: proximè accedere illum, qui alterius bene inuentis obtemperet. in stultitia contrà est. Minùs enim stultus est is, cui nihil in mentem venit, quàm ille, qui quod stultè alteri venit in mentem, comprobat. Istam conciliationem gratiæ Stalenus tum recenti re, cum faucibus premeretur, excogitauit: siue, vt homines tum loquebantur, à P. Cethego admonitus istam dedit conciliationis * & gratiæ fabulam. Nam fuisse hunc hominum sermonem recordari potestis: Cethegum, quòd hominem odisset, & quòd eius improbitatem versari in rep. nollet, & quòd videret eum, qui se ab reo pecuniam cum iudex esset, clam atque extra ordinem accepisse confessus esset, saluum esse non posse: minùs ei fidele consilium dedisse. In hoc si improbus Cethegus fuit, videtur mihi aduersarium remouere voluisse: sin erat eiusmodi causa, vt Stalenus nummos se accepisse negare non posset (nihil autem erat periculosius, nec turpius, quàm ad quam rem accepisset, confiteri) non est consilium Cethegi reprehendendum. Verùm alia causa tum Staleni fuit, alia nunc, Acti, tua est. ille cum re premeretur, quodcunque diceret, honestiùs diceret, quàm si quod erat factum, fateretur. te verò illud idem, quod tum explosum, & eiectum est, nunc retulisse demiror. Qui enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? qui cum matre habebat simultates: hærebat in tabulis publicis reus, & accusator: condemnati erant Fabricij: nec elabi alio accusatore poterat Albius, nec sine ignominia calumniæ relinquere accusationem Cluentius. An vt prævaricaretur? iam id quoque ad corrumpendum iudicium pertinet: sed quid opus erat ad eam rem iudice sequestri? & omnino, quamobrem tota ista res per Stalenum potiùs, hominem ab vtroque alienissimum, sordidissimum, turpissi-

turpissimum, quàm per bonum aliquem virum agere-
tur, & amicum necessariumque communem? Sed
quid ego hæc pluribus, quasi de re obscura disputo? x
cum ipsa pecunia, quæ Staleno data est, numero ac
summa sua non modò quanta fuerit, sed etiam ad quã
rem data fuerit, ostendat. Sexdecim dico iudices, vt Iudices
Oppianicus absolueretur, corrumpendos fuisse: ad sexdecē
Stalenum sexcenta, & quadraginta millia nummûm corrupti
esse delata. Si, vt tu dicis, gratiæ conciliandæ caussa,
quadraginta istorum accessio millium quid valet? si,
vt nos dicimus, vt D C X L. millia nummûm sexdecim
iudicibus darentur, non Archimedes meliùs potuit
describere. At enim iudicia facta permulta sunt, à
Cluentio iudicium esse corruptum. immò verò ante
hoc tempus omnino ista ipsa res suo nomine in iudi-
cium numquam est vocata: ita multum agitata, ita diu
iactata ista res est, vt hodierno die primùm caussa illa
defensa sit, hodierno die primùm veritas vocem con- veritas.
tra inuidiam his iudicibus freta emiserit. Veruntā-
men multa ista iudicia quæ sunt? Ego enim me ad om-
nia confirmaui, & sic paraui, vt docerem, quæ facta
postea iudicia de illo iudicio dicerentur, partim ruinæ
similiora, aut tempestati, quàm iudicio, & disceptatio-
ni fuisse: partim nihil contra Habitum valere: partim
etiam pro hoc esse: partim esse eiusmodi, vt neque
appellata vmquam iudicia sint, neque existimata. Hic attentio
ego magis vt consuetudinem seruem, quàm quòd vos nem potit
non vestra hoc sponte faciatis, petam à vobis, vt me,
dum de his singulis disputo iudicijs, attentè audiatis.
Condemnatus est C. Iunius, qui ei quæstioni præfue-
rat: adde etiam illud, si placet: tum est condemnatus,
cum esset iudex quæstionis. non modò caussæ, sed ne
legi quidem quidquam per tribunum pleb. laxamenti
datum est: quo tempore illum à quæstione ad nullum
aliud reip. munus abduci licebat, eo tempore ad quæ-
stionem ipse abreptus est. At quam quæstionem? vul-
tus enim vestri, iudices, me inuitant, vt quæ reticenda
putarem, libeat iam liberè dicere. Quid? illa tan-
dem quæstio, aut disceptatio, aut iudicium fuit? * pu-

tatote

tatote fuisse. dicat, qui vult hodie, de illo populo concitato, cui tum mos gestus est, qua de re Iunius caussam dixerit: quemcumque rogaris, hoc respondebit, quòd pecuniam acceperit, quòd innocentem circumuenerit. Est hæc opinio, at si ita esset, hac lege accusatum esse oportuit, qua accusatur Habitus. At ipse ea lege quærebat. Paucos dies expectasset Quinctius. At neque priuatus accusare, nec, sedata iam inuidia, volebat. Videtis non in caussa, sed in tempore, ac potestate spem omnem accusatoris fuisse Multam petiuit. Qua lege? quòd in legem non iurasset: quæ res nemini vmquam fraudi fuit: & quòd C. Verres prætor vrbanus, homo sanctus, & diligens, subsortitionẽ eius in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur. His de caussis C. Iunius condemnatus est, iudices, leuissimis, & infirmissimis: quas omninò in iudicium afferri non oportuit. itaque oppressus est non caussa, sed tempore. Hoc vos, Cluentio iudicium putatis obesse oportere? quam ob caussam? si ex lege subsortitus non erat Iunius, aut si in legem aliquando non iurauerat, idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio iudicabatur? Non, inquit, sed ille idcirco his legibus condemnatus est, quòd contra aliam legem commiserat. Qui hoc confitentur, possunt, iftud idem iudicium non fuisse, defendere. Ergo idcirco, inquit, infestus tum prætor Iunio fuit, quòd illud iudicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore caussa mutata est? num alia res, alia ratio illius iudicij, alia natura totius negotij nunc est ac tum fuit? non opinor, ex ijs rebus, quæ gesta sunt, rem vllam potuisse mutari. Quid ergo est caussæ, quòd nunc nostra defensio audiatur tanto silentio: tunc Iunio defendendi sui potestas erepta sit? Quia tum in caussa nihil erat præter inuidiam, errorem, suspicionem. Conciones quotidianas seditiosè ac populariter concitatas accusabat tribunus pleb. idem in concionibus, idem ad subsellia: ad iudicium non modò de concione, sed etiam cum ipsa concione veniebat. gradus illi Aurelij tum noui, quasi pro theatro illi iudicio ædificati videbantur:

bantur: quos vbi accusator concitatis hominibus complerat, non modò dicendi ab reo, sed no surgendi quidem potestas erat. Nuper apud C. Orchinium collegam meum, locus ab iudicibus Fausto Sullæ de pecunijs residuis non est constitutus: non quòd illi, aut exlegem esse Sullam, aut caussam pecuniæ publicæ contemptam atque abiectam putarent: sed quòd accusante tribuno plebis, conditione æqua disceptari posse non putauerunt. Quid? conferam Sullámne cum Iunio: an hunc tribunum pleb. cum Quinctio? an verò tempus cum tempore? Sulla maximis opibus, cognatis, affinibus, necessarijs, clientibus plurimis: hæc autem apud Iunium parua, & infirma, & ipsius labore quæsita, atque collecta. Hic tribunus plebis modestus, prudens, non modò non seditiosus, sed etiam seditiosis aduersarius: ille autem acerbus, criminosus, popularis homo, ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum, ac pacatum: illud omnibus inuidiæ tempestatibus concitatum. Quæ cum ita essent, in Fausto tamen illi iudices statuerunt, iniqua conditione reum caussam dicere: cùm aduersario eius ad ius accusationis summa vis potestatis accederet. Quam quidem rationem, vos, iudices, diligenter pro vestra sapientia, & humanitate cogitare, & penitùs perspicere debetis: quid mali, quantum periculi vnicuique nostrûm inferre possit vis tribunitia, conflata præsertim inuidia, & concionibus seditiosè concitatis. Optimis, hercle, temporibus tum, cum homines se non iactatione populari, sed dignitate, atque innocentia tuebantur, tamen nec C. Popillius, nec Q. Metellus clarissimi, atque amplissimi viri, vim tribunitiam sustinere potuerunt: nedum his temporibus, his moribus, his magistratibus, sine vestra sapientia ac iudiciorum remedijs salui esse possimus. Non fuit igitur illud iudicium iudicij simile, iudices, non fuit: in quo non modus est adhibitus, non mos, consuetudo q; seruata, non caussa defensa. vis illa fuit, &, vt sæpe iam dixi, ruina quædam, atque tempestas, & quiduis potiùs, quàm iudicium, aut disceptatio, aut quæstio. Quòd si quis est,

tempus

Inuidia.

qui

qui illud iudicium fuisse arbitretur, & qui his rebus iudicatis. standum putet: is tamen hanc causam ab illa debet seiungere. ab illo enim, siue quòd in legem non iurasset, siue quòd ex lege subsortitus iudicem non esset, multa petita esse dicitur: Cluentij autem ratio cum illis legibus, quibus ab Iunio multa petita est, nulla potest ex parte esse coniuncta. At etiam Bulbus est condemnatus: adde, maiestatis: vt intelligas hoc iudicium cum illo non esse coniunctum. At est hoc illi crimen obiectum, fateor: sed etiam legionem esse ab eo solicitatam in Illyrico, C. Cosconij literis, & multorum testimonijs planum factum est: quod crimen erat proprium illius quæstionis, & quæ res lege maiestatis tenebatur. At hoc obfuit ei maximè. iam ista diuinatio est: qua si vti licet, vide ne mea coniectura multo sit verior. Ego enim sic arbitror: Bulbum: quòd homo nequam, turpis, improbus, multis flagitijs contaminatus, in iudicium sit adductus, idcirco facilius esse damnatum: tu mihi ex tota causa Bulbi, quod tibi commodum est, eligis, vt id esse secutos iudices dicas. Quapropter hoc Bulbi iudicium non plus obesse huius causæ debet, quàm illa, quæ commemorata sunt ab accusatore, duo iudicia, P. Popillij & T. Guttæ; qui causam de ambitu dixerunt; qui accusati sunt ab ijs, qui erant ipsi ambitus condemnati: quos ego non idcireo esse arbitror in integrum restitutos, quòd planum fecerint, illos ob rem iudicandam pecuniam accepisse: sed quòd iudicibus probarint, quòd in eodem genere, in quod ipsi offendissent, alios reprehendissent, se ad præmia legis venire oportere. Quapropter neminem dubitare existimo, quin illa damnatio ambitus nulla ex parte cum causa Cluentij, vestroque iudicio coniuncta esse possit. Quid, quòd Stalenus est condemnatus? non dico hoc tempore, iudices, id quod nescio an dici oporteat, illum maiestatis esse damnatum: non recito testimonia hominum honestissimorum, quæ in Stalenum sunt dicta ab ijs, qui M. Aemilio clarissimo viro legati, & præfecti, & tribuni militares fuerunt: quorum testimonijs planum

factum

factum est, maximè eius opera, cum quæstor esset, in exercitu seditionem esse conflatam. Ne illa quidem testimonia tecito, quæ dicta sunt de H.S. * D C. XL. millib. quæ ille cum accepisset nomine iudicij Saſiniani, sicut in Oppianici iudicio posteà, retinuit, atque suppressit. Omitto & hæc, & alia permulta, quæ illo iudicio in Stalenum dicta sunt: hoc dico, eandem tum fuisse P. & L. Cominijs, equitibus Rom. honestissimis hominibus, & disertis controuersiam cum Staleno, quem accusabant, quæ nunc mihi est cum Actio. Cominij dicebant idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepisse, vt iudicium corrumperet. Stalenus conciliandæ gratiæ causſa se accepisse dicebat. Irridebatur hæc illius recordatio, & persona viri boni susceptа: sicut in statuis inauratis, quas posuit ad Iuturnæ: quibus subscripsit, reges ab se in gratiam esse reductos. exagitabantur omnes eius fraudes atque fallaciæ: tota vita in eiusmodi ratione versata aperiebatur: egestas domestica, quæstus forensis in medium proferebatur: nummarius interpres pacis, & concordiæ non probabatur. Itaque tum Stalenus, cum idem defenderet, quod Actius, condemnatus est: Cominij cum hoc agerent, quod nos in tota causſa egimus, probauerunt. Quamobrem si Staleni damnatione, Oppianicum iudicium corrumpere voluisse, Oppianicum iudici ad emendas sententias dedisse pecuniam, iudicatum est: cum ita constitutum sit, vt in illa culpa, aut Cluentius sit, aut Oppianicus: Cluentij nummus nullus iudici datus vllo vestigio * reperitur: Oppianici pecunia post iudicium factum à iudice ablata * est: potest esse dubium, quin illa damnatio Staleni non modò non sit contra Cluentium, sed maximè nostram causſam, defensionemque confirmet? Ergo adhuc Iunij iudicium video esse eiusmodi, vt incursionem potiùs seditionis, vim multitudinis, impetum tribunitium, quàm iudicium appellandum putem, quòd si quis illud iudicium appellat: tamen hoc confiteatur necesse est, nullo modo iam multam, quæ à Iunio petita sit, cum Cluentij causſa posse coniungi.

Stalenus pecuniā accipit

fraus eius

gi. Illud igitur Iunianum per vim factum est: Bulbi & Popillij, & Guttæ contra Cluentium non est: Staleni etiam pro Cluentio. Videamus ecquod aliud iudicium, quod pro Cluentio fit, proferre possimus. Dixitne tandem caussam C. Fidiculanius Falcula, qui Oppianicum condemnarat? cum præsertim, id quod fuit in illo iudicio inuidiosissimum, * post paucos dies ex subsortitione sedisset. Dixit, & bis quidem dixit. In summam enim L. Quinctius inuidiam concionibus cum quotidianis, seditiosis, & turbulentis adduxerat. Vno iudicio multa est ab eo petita, sicut ab Iunio, quòd non suæ decuriæ munere, neque ex lege sedisset. Paullò sedatiore tempore est accusatus, quam Iunius, sed eadem ferè lege, & crimine. Quia nulla in iudicio seditio, neque vis, neque turba versata est, prima actione facillimè est absolutus. Non numero hanc absolutionem. nihilo minus enim potest, vt illam multam non commiserit: accepisse tamen ob rem iudicandam * pecuniam, quam captam nusquam * Stalenus eadem lege dixit. proprium crimen illud quæstionis eius non fuit. Fidiculanius quid fecisse dicebatur? accepisse à Cluentio H.S. CCCC. Cuius erat ordinis? senatorij. Qua lege in eo genere à senatore ratio repeti solet, de pecunijs repetundis, ea lege accusatus, honestissimè est absolutus. Acta est enim caussa more maiorem, sine vi, sine metu, sine periculo: dicta, & exposita, & demonstrata sunt omnia: adducti iudices sunt: non modò potuisse honestè ab eo reum condemnari, qui non perpetuò sedisset: sed si aliud is iudex nihil sciisset, nisi quæ præiudicia de eo facta esse constarent, audire præterea nihil debuisse. Tum etiam illi quinque, qui imperitorum hominum rumusculos aucupati, illum absoluerunt, iam suam clementiam laudari magnoperè nolebant: à quibus si quis quæreret, sedissentne iudices in C. Fabricium, sedisse se dicerent. si interrogarentur, num quo crimine is esset accusatus, præterquam veneni eius quod quæsitum Habito diceretur: negarent. si deinde essent rogati, quid iudicassent: condemnasse se dicerent. nemo enim absoluit.

Inuidia

soluit. Eodem modo quæsitum si esset de Scamandro, certè idem respondissent: tametsi ille vna sententia est absolutus: sed illam vnam nemo tum istorum suam dici vellet. Vter igitur faciliùs suæ sententiæ rationem redderet? isne, qui se & sibi, & rei iudicatæ constitisse dicit: an ille, qui se in principem maleficij lenem, in adiutores eius, & conscios vehementissimum esse respondet? Quorum ego de sententia non debeo disputare. neque enim dubito, quin ij tales viri suspicione aliqua perculsi repentina, de statu suo declinarint. Quare eorum, qui absoluerunt, misericordiam non reprehendo: eorum, qui in iudicando superiora iudicia secuti sunt sua sponte, non Staleni fraude, constantiam comprobo: eorum verò, qui sibi non liquere dixerunt, sapientiam laudo: qui absoluere eum, quem nocentissimum cognorant, & quem ipsi bis iam antea condemnarant, nullo modo poterant: condemnare, cùm tanta consili infamia, & tam atrocis rei suspicio esset iniecta, paullo posteriùs, patefacta re, maluerunt. Ac ne ex facto solùm sapientes illos iudicetis, sed etiam ex hominibus ipsis, quod ij fecerint, rectissimè ac sapientissimè factum probetis: quis P. Octauio Balbo ingenio prudentior, iure peritior, fide, religione, officio diligentior, aut sanctior commemorari potest? non absoluit. Quis Q. Considio constantior? quis iudiciorum, atque eius dignitatis, quæ in iudicijs publicis versari debet, peritior? quis virtute, consilio, auctoritate constantior? ne is quidem absoluit. Longum est de singulorum virtute ita dicere: quæ, quia cognita sunt ab omnibus, verborum ornamenta non quærunt. Qualis vir M. Iuuentius Pedo fuit ex vetere illa iudicum disciplina: qualis L. Caulius Mergus? M. Basilius? C. Caudinus? qui omnes in iudicijs publicis iam tum florente rep. floruerunt. Ex eodem numero. L. Cassius, Cn. Næuius pari & integritate, & prudentia: quorum nullius sententia est Oppianicus absolutus. atque ex his omnibus natu minimus, ingenio & diligentia, & religione par ijs, quos antea commemoraui, P. Saturius in eadem sententia fuit. O innocentiam

exemplum prudentis

nocentiam Oppianici singularem! quo in reo, qui absoluit, ambitiosus: qui distulit, cautus: qui condemnauit, constans existimatur. Hæc tum agitante Quinctio, neque in concione, neq; in iudicio demonstrata sunt. neque enim ipse dici patiebatur: nec per multitudinem concitatam consistere cuiquam in dicendo licebat. Itaque ipse, postquam Iunium peruertit, totam caussam reliquit. Paucis enim diebus illis & ipse priuatus est factus, & hominum studia deferbuisse intelligebat. Quòd si, per quos dies Iunium accusauit, Fidiculanium accusare voluisset: respondendi Fidiculanio potestas facta non esset. Ac primò quidem, omnibus illis iudicibus, qui Oppianicum condemnarant, minabatur. iam insolentiam noratis hominis: noratis animos eius, ac spiritus tribunitios. Quod erat odium dij immortales? quæ superbia? quanta ignoratio suis? quàm grauis, atque intolerabilis arrogantia? qui illud etiam ipsum acerbè tulerit, ex quo illa nata sunt omnia; non sibi, ac defensioni suæ condonatum esse Oppianicum: proinde quasi non satis signi esse debuerit, ab omnibus eum fuisse desertum, qui se ad patronum illum contulisset. Erat enim Romæ summa copia patronorum, hominum eloquentissimorum, atque amplissimorum, quorum certè aliquis defendisset equitem Rom in municipio suo nobilem: si honestè putasset eiusmodi caussam posse defendi. Nam Quinctius quidem, quam caussam vmquam antea dixerat, cum annos ad quinquaginta natus esset? quis eum vmquam non modò in patroni, sed in laudatoris, aut aduocati loco viderat? qui, quòd Rostra iamdiu vacua, locumque illum post aduentum L. Sullæ à tribunitia voce desertum oppresserat, multitudinemque iam desuefactam à concionibus ad veteris consuetudinis similitudinem reuocauerat: idcirco cuidam hominum generi paulisper iucundior fuit. atqui idem quanto in odio postea suis illis ipsis fuit, per quos in altiorem locum ascenderat? neque iniuria. Facite enim, vt non solùm mores eius, & arrogantiam, sed etiam vultum, atque amictum, atque illam vsque ad talos demissam

missam purpuram recordemini. Is, quasi non esset vllo modo ferendum, se ex iudicio discessisse victum, rem ab subsellijs in rostra detulit. & iam querimur sæpe, hominibus nouis non satis magnos in hac ciuitate esse fructus? nego vsquam vmquam fuisse maiores. vbi, si quis ignobili loco natus, ita viuat, vt nobilitatis dignitatem virtute tueri posse videatur: vsque eò pernenit, quoad eum industria cum innocentia prosecuta est. Si quis autem hoc vno nititur quòd sit ignobilis, procedit sæpè longiùs, quàm si idem ille esset cum ijsdem suis vitijs nobilissimus. vt Quinctius (nihil enim dicam de cæteris) si fuisset homo nobilis, quis eum eum illa superbia, atque intolerantia ferre potuisset? quòd eo loco fuit, ita tulerunt, vt si quid haberet à natura boni, prodesse ei putarent oportere: superbiam autem, atque arrogantiam eius deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis, quàm pertimescendam. Sed vt illuc reuertar: quo tempore Fidiculanius est absolutus, tu qui ea iudicia facta commemoras, quæro, quid tum esse existimas iudicatum? certè gratis iudicasse. at condemnarat. at caussam totam non audierat: at in concionibus omnibus à L. Quinctio vehementer erat, & sæpe vexatus. Illa igitur omnia Quinctiana, iniqua, falsa, turbulenta, popularia, seditiosa iudicia fuerunt. Esto, potuit esse innocens Falcula. iam aliquis Oppianicum gratis condemnauit: iam non eos Iunius subsortitus est qui pecuni, accepta condemnarent: iam potuit aliquis ab initio non sedisse, & tamen Oppianicus gratis condemnasse. Verùm si innocens Falcula, quæso quis nocens? si hic gratis condemnauit, quis accepit? Nego rem esse vllam in quemquam illorum obiectam quæ Fidiculanio obiecta non sit, * neque aliquid fuisse in Fidiculanij caussa, quod idem non esset in cæterorum. Aut hoc iudicium reprehendas tu, cuius accusatio rebus iudicatis niti videbatur, necesse est; aut, si hoc verum esse concedis, Oppianicum gratis condemnatum esse fateare; quamquam satis magno argumento esse debet, quòd ex tam multis iudici-

Ignobilitas

bus absoluta Falcula, nemo reus factus est. Quid enim mihi damnatos ambitus colligitis alia lege, certis criminibus, plurimis testibus, cum primùm illi ipsi debuerint potiùs accusari de pecunijs repetundis, quàm ambitus? Nam si in ambitus iudicijs hoc ijs obfuit, cùm alia lege caussam dicerent; certè si propria lege huius peccati adducti essent, multo plus obfuisset. Deinde si tanta vis fuit illius criminis, vt qua quisque lege ex illis iudicibus reus factus esset, tamen hac plaga periret; cur in tanta multitudine accusatorum, tantis præmijs cæteri rei facti non sunt? Hic profertur id, quod iudicium appellari non oportet: P. Septimio Scæuulæ litem eo nomine esse æstimatam. Cuius rei quæ consuetudo sit, quoniam apud homines peritissimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Numquam enim ea diligentia, quæ solet adhiberi in cæteris iudicijs, eadem reo damnato adhibita est. In litibus æstimandis ferè iudices, aut quòd sibi eum, quem semel condemnarunt, inimicum putant esse; si qua in eum lis capitis illata est, non admittunt: aut, quòd se perfunctos iam esse arbitrantur eum de reo iudicarunt, negligentiùs attendunt cætera. Itaque & maiestatis absoluti sunt permulti, quibus damnatis de pecunijs repetundis, lites essent æstimatæ. & hoc quotidie fieri videmus, vt eo damnato de pecunijs repetundis, ad quos peruenisse pecunias in litibus æstimandis statutum sit, eos illi iudices absoluant. quod cum fit, non iudicia rescinduntur, sed hoc statuitur, æstimationem litium, non esse iudicium. Scæuula condemnatus est alijs criminibus, frequentissimis Apuliæ testibus: omni contentione pugnatum est, vt lis hæc capitis æstimaretur. quæ res, si rei iudicatæ pondus habuisset, ille posteà vel ijsdem, vel alijs inimicis reus hac lege ipsa factus esset. Sequitur id quod illi iudicium appellant (maiores autem nostri numquam neque iudicium nominarunt, neque perinde vt rem iudicatam obseruauerunt) animaduersio atque auctoritas censoria. Qua de re antequam dicere incipio, perpauca mihi de meo officio verba facienda sunt: vt

à

à me cùm huiusce periculi, tum cæterorum quoque officiorum, & amicitiarum ratio conseruata esse videatur. Nam mihi cum viris fortibus, qui censores proximè fuerunt, ambobus est amicitia: cum altero verò (sicuti & plerique vestrûm sciunt) magnus vsus, & summa vtriusque * officijs constituta necessitudo est. Quare quidquid de subscriptionibus eorum mihi dicendum erat, eo dicam animo, vt omnem orationem meam non de illorum facto, sed de ratione censoria habitam existimare velim: à Lentulo autem familiari meo (qui à me pro eximia sua virtute, summisque honoribus quos à populo Romano adeptus est, honoris caussa nominatur) facilè hoc iudices impetrabo, vt quam ipse adhibere consueuit in amicorum periculis fidem, & diligentiam, tum vim animi, libertatemque dicendi; in hac mihi concedat, vt tantum mihi sumam, quantum sine huius periculo præterire non possum. à me tamen, vt æquum est, omnia cautè pedetentimque dicentur, vt neque fides huius defensionis relicta, neque cuiusquam aut dignitas læsa, aut amicitia violata esse videatur. Video igitur, iudices, animaduertisse censores in iudices quosdam illius consilij Iuniani, cum istam ipsam caussam subscriberent. Hic primùm illud commune proponam: numquam animaduersionibus censorijs hanc ciuitatem ita contentam, vt rebus iudicatis, fuisse. neque in re nota consumam tempus exemplis: ponam illud vnum: C. Getam, cum à L. Metello, & Cn. Domitio censoribus ex senatu eiectus esset, censorem ipsum postea esse factum: & cuius mores à censoribus erant reprehensi, hunc postea & populi Rom. & eorum, qui in ipsum animaduerterent, moribus præfuisse. Quòd si illud iudicium putaretur; vt cæteri turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore ac dignitate priuantur, sic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus esset. Nunc si quem Cn. Lentuli, aut L. Gellij libertus furti condemnarit, is omnibus ornamentis amissis, numquam vllam honestatis suæ partem recuperabit: quos autem

ipse L. Gellius, & Cn. Lentulus duo censores, clarissimi viri, sapientissimique homines, furti, & captarum pecuniarum nomine notauerunt, non modò in senatum redierunt, sed etiam illarum ipsarum rerum iudicijs absoluti sunt. Neminem voluerunt maiores nostri non modò de existimatione cuiusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima esse iudicem, nisi qui inter aduersarios conuenisset. Quapropter in omnibus legibus, quibus exceptum est, de quibus caussis aut magistratum capere nō licet, aut iudicem legere, aut alterum accusare, hæc ignominiæ caussa prætermissa est. Timoris enim caussam, non vitæ pœnam in illa potestate esse voluerunt. Itaque non solùm, iudices, illud ostendam, quod iam videtis, populi Rom. suffragijs sæpenumerò censorias subscriptiones esse deletas, verumetiam iudicijs eorū, qui iurati statuere maiore cum religione, & diligentia debuerunt. Primùm, iudices, senatores equitesque Rom. in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, suæ potiùs religioni, quàm censorum opinioni paruerunt. Deinde prætores vrbani, qui iurati debent optimum quemque in selectos iudices referre, numquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse oportere duxerunt. Censores denique ipsi sæpenumerò superiorum censorum iudicijs (si ista iudicia appellari vultis) non steterunt. atque etiam ipsi inter se censores sua iudicia tanti esse arbitrantur, vt alter alterius iudicium non modò reprehendat, sed etiam rescindat: vt alter de senatu mouere velit, alter retineat, & ordine amplissimo dignum existimet: vt alter in ærarios referri, aut tribu moueri inbeat, alter vetet. Quare qui vobis in mentem venit, hæc appellare iudicia, quæ à populo Romano rescindi, ab iuratis iudicibus repudiari, à magistratibus negligi, ab ijs qui eandem potestatem adepti sunt, commutari, inter collegas discrepare videatis? Quæ cum ita sint, videamus qui tandem censores de illo iudicio corrupto iudicasse dicantur. Ac primùm illud statuamus: vtrùm quia censores subscripserint, ita sit;

an quia ita fuerit, illi subscripserint. Si ideo quia subscripserint: videte quid * agatis, ne in vnumquemque nostrûm censoribus in posterum potestatem regiam permittatis: ne subscriptio censoria non minus calamitatis * ciuitatibus, quàm illa acerbissima proscriptio possit afferre: ne censorium stylum cuius mucronem multis remedijs maiores nostri retuderunt, æquè posthac atque illum dictatorium gladium pertimescamus. Sin autem quod subscriptum est, quia verum est, idcirco graue debet esse: hoc quæramus, verum, sit, an falsum: remoueantur auctoritates censoriæ: tollatur id ex caussa, quod in caussa non est. Doce quam pecuniam Cluentius dederit, vnde dederit, quemadmodum dederit, vnum denique aliquod à Cluentio profectæ pecuniæ vestigium ostende: vince deinde virum bonum fuisse Oppianicum, hominem integrum, nihil de illo vmquam secus esse existimatum, nihil denique præiudicatum: tum auctoritatem censorum amplexator, tum illorum iudicium cum re coniunctum esse defendito. Dum verò eum fuisse Oppianicum constabit, qui tabulas publicas municipij sui corrupisse iudicatus sit: qui testamentum interleuerit: qui supposita persona, falsum testamentum obsignandum curauit: qui eum, cuius nomine id obsignandum curauit: qui eum, cuius nomine id obsignatum est, interfecerit: qui auunculum filij sui in seruitute, ac vinculis necarit: qui municipes suos proscribendos, occidendosq; curauit: qui eius vxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit: qui pecuniam pro abortione dederit: qui socrum, qui vxorem, qui vno tempore fratris vxorem, sperato sque liberos, fratremque ipsum, qui denique suos liberos interfecerit: qui cum venenum priuigno suo quæreret, manifestò sit deprehensus: cuius ministris, conscijsque damnatis, ipse adductus in iudicium, pecuniam iudici dederit ad sententias iudicum corrumpendas: dum hæc inquam de Oppianico constabunt, nec vllo argumento Cluentianæ pecuniæ crimen tenebitur, quid est quod te ista censoria, siue voluntas, siue opinio fuit,

adiuuare, aut hunc innocentem opprimere posse videatur? Quid igitur censores secuti sunt? ne ipsi quidem, vt grauissimè dicam, quidquam aliud dicent præter sermonem, atque famam, nihil se testibus, nihil tabulis, nihil graui aliquo argumento comperisse, nihil denique causa cognita, statuisse dicent. Quod si ita fecissent, tamen id non ita fixum esse deberet, vt conuelli non liceret. Non vtar exemplorum copia, quæ summa est: non rem veterem, non hominem potentem aliquem aut gratiosum proferam. Nuper hominem tenuem, scribam ædilitium D. Matriuium cum defendissem apud M. Iunium, Q. Publicium prætores, & M. Pletorium, C. Flaminium ædiles curules: persuasi vt scribam iurati legerent eum, quem ijdem isti censores ærarium reliquissent. cum enim in homine nulla culpa reperiretur: quid ille metuisset, non quid de eo statutum esset, quærendum esse duxerunt. Nam hæc quidem, quæ de iudicio corrupto subscripserint, quis est, qui ab illis satis cognita, & diligenter iudicata arbitretur? in M. Aquillium, & in T. Guttam video esse subscriptum. quid est hoc? duos esse corruptos solos pecunia. Quid? cæteri videlicet gratis condemnarunt. Non est igitur circumuentus, non est oppressus pecunia: non vt illæ Quinctianæ conciones habebantur, omnes qui Oppianicum condemnarunt, in culpa sunt, ac suspicione ponendi; duos solos video auctoritate censorum affines ei turpitudini iudicari. * Nam, vt illud afferant, nihil est, quod de ijs duobus habuerint compertum, de cæteris comperisse. Nam illud quidem minimè probandum est, ad notationes auctoritatemq; censoriam exemplum illos à consuetudine militari transtulisse. Statuerunt enim ita maiores nostri, vt si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdã animaduerteretur: vt metus videlicet ad omneis, pœna ad paucos perueniret. quod idem facere censores in delectu dignitatis, & in iudicio ciuium, & in animaduersione vitiorum qui conuenit? Nam miles, qui locum non tenuit, qui hostium impetum, vimque pertimuit, potest idem postea

&

& miles esse melior, & vir bonus, & ciuis vtilis, quare ne in bello propter hostium metum delinqueret, amplior ei mortis, & supplicij metus est à maioribus constitutus: ne autem nimium multi pœnam capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est. Hoc tu idem facies censor in senatu legendo? si erunt plures, qui ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint, * vt non animaduertas in omnes, sed carpas, vt velis, & paucos ex multis ad ignominiam sortiare? habebit igitur, te sciente & vidente, curia senatorem, populus Rom. iudicem, respub. ciuem sine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis fidem suam, & religionem pecunia commutarit? & qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos ciui innocenti, is censoriæ seueritatis nota non inuretur? tu ex præfectus moribus? tu magister veteris disciplinæ, & seueritatis, si aut retines quemquam sciens in senatu scelere tanto contaminatum, aut statuis, qui in eadem culpa sit, non eadem pœna affici conuenire? & quam conditionem supplicij maiores in bello timiditatis militis proposítam esse voluerunt, eandem tu in pace constitues improbitati senatoris? Quòd si hoc exemplum ex re militari ad animaduersionem censoriam transferendum fuit, sortitione id ipsum factum esse oportuit: sin autem sortiri ad pœnam, atque hominum delictum fortunæ iudicio committere, minimè censorium est. certè in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam, & turpitudinem non oportet. Verùm omnes intelligimus in ipsis subscriptionibus ventum quendam popularem esse quæsitum. Iactata res erat in concione à tribuno seditioso: incognita caussa probatum illud erat: * multitudini illi non licitum est contradicere: nemo deniq; vt defenderet contrariam partem, laborabat: in inuidiã porrò magnam illa iudicia venerant. Etenim paucis postea mensibus illa vehemens erat in iudicijs ex notatione tabularum inuidia versata. prætermitti à censoribus, & negligi macula iudiciorum posse non videbatur. homines quos cæteris vitijs atq; omni dedecore infameis videbant,

Pretiũ

metus

Iudicia

eos hac quoque subscriptione notare voluerunt: & eo magis, quòd illo ipso tempore, illis censoribus erant iudicia cum equestri ordine communicata: vt viderentur per hominum idoneorum ignominiam, sua auctoritate, illa iudicia cum equestri ordine reprehendisse. Quòd si hanc apud eos ipsos censores mihi aut alij causam agere licuisset, hominibus tali prudentia certè probauissem (res enim indicat) nihil ipsos habuisse cogniti, nihil comperti ex tota ipsa subscriptione; rumorem quendam & plausum popularem esse quæsitum. Nam in L. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, subscripsit L. Gellius, quòd is pecuniam accepisset, quò innocentem condemnaret. Iam id ipsum quantæ diuinationis est, scire innocentem fuisse reum, quem fortasse numquam viderat? cum homines sapientissimi, iudices (vt nihil dicam de ijs, qui condemnarunt) caussa cognita, sibi dixerint non liquere. Verùm, esto, condemnat Popillium Gellius: iudicat accepisse à Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus. nam Popillium, quòd erat libertini filius, in senatum non legit: locum quidem senatorium ludis, & cætera ornamenta reliquit, & eum omni ignominia liberat; quod cum facit, iudicat eius sententia gratis esse Oppianicum condemnatum: & eundem Popillium postea Lentulus in ambitus iudicio pro testimonio diligentissimè laudat. Quare si neque L. Gellij iudicio stetit Lentulus, neque Lentuli existimatione contentus fuit Gellius, & si vterque censor censoris opinioni standum non putauit; quid est, quamobrem quisquam nostrûm censorias subscriptiones omnes fixas, & in perpetuum ratas putet esse oportere? At in ipsum Habitum animaduerterunt. nullam quidem ob turpitudinem, nullum ob totius vitæ non dicam vicium, sed erratum. Neque enim hoc homine sanctior, neque probior, neque in omnibus officijs retinendis diligentior esse quisquam potest; neque illi aliter dicunt: sed eandem illam famam iudicij si corrupti secuti sunt: neque ipsi secus existimant, quàm nos existimari volumus de huius pudore, integritate, virtute.

erratum non vitium

virtute: sed putarunt prætermitti accusatorem non potuisse, cum animaduersum esset in iudices. Qua de re tota si vnum factum ex omni antiquitate protulero, plura non dicam. Non enim mihi exemplum summi, & clarissimi viri P. Africani prætereundem videtur: qui cum esset censor, & in equitum censu C. Licinius Sacerdos prodijsset; clara voce, vt omnis concio audire posset, dixit se scire, illum verbis conceptis peierasse: si quis contradicere vellet, vsurum esse eum suo testimonio: deinde cùm contrà nemo diceret, iussit equum traducere. Itaque is, cuius arbitrio & populus Rom. & exteræ gentes contentæ esse consueuerunt, ipse sua conscientia, ad ignominiam alterius contentus non fuit. Quòd si hoc Habito facere licuisset, facilè illis ipsis iudicibus, & falsæ suspicioni, & inuidiæ populariter excitatæ restitisset. Vnum etiam est, quod me maximè conturbat, cui loco respondere posse vix videor. quòd elogium recitasti de testamento Cn. Egnatij patris hominis honestissimi videlicet, & sapientissimi, idcirco se exhæredasse filium, quòd is ob Oppianici damnationem, pecuniam accepisset. De cuius hominis leuitate, & inconstantia plura non dicam. hoc testamentum ipsum quod recitas, eiusmodi est, vt ille eum filium exhæredaret, quem oderat, ei filio cohæredes homines alieniissimos coniungeret, quos diligebat. Sed tu, Acti, consideres censeo diligenter, vtrùm censorium iudicium graue velis esse, an Egnatij: si Egnatij, leue est quod censores de cæteris subscripserunt; ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu grauem esse vis, ex senatu eiecerunt: sin autem censorium hunc Egnatium, quem pater censoria subscriptione exhæredauit, censores in senatu, cum patrem eijcerent, retinuerunt. At enim senatus vniuersus iudicauit illud corruptum esse iudicium. Quomodo suscepit causam. an potuit rem delatam eiusmodi repudiare, cum tribunus pleb. populo concitato, rem penè ad manus reuocasset: cum vir optimus, & homo innocentissimus pecunia circumuentus esse diceretur: cum inuidia flagraret ordo senatorius, potuit nihil de cerni?

potuit illa concitatio multitudinis sine summo periculo reipub. repudiari? At quid est decretum? quam iuste? quàm sapienter? quam diligenter? SI QVI SVNT, QVORVM OPERA FACTVM SIT, VT IVDICIVM PVBLICVM CORRVMPERETVR. Vtrùm videtur senatus id factum iudicare: an si factum sit, molestè grauiterque ferre? Si ipse A. Cluentius sententiam de iudicijs rogaretur, aliam non diceret, atque ij dixerunt, quorum sententijs Cluentium condemnatum esse dicitis. Sed quæro à vobis, num istam legem ex istis c. L. Lucullus consul homo sapientissimus tulerit? num anno post, M. Lucullus & C. Cassius? * in quos cum consules designatos idem illud senatus decreuerit, non tulerunt. & quod tu Habiti pecunia factum esse arguis, neque id vlla tenuissima suspicione confirmas, factum est primò illorum æquitate & sapientia consulum, vt quod Senatus decreuerat ad illud inuidiæ præsens incendium restinguendum, id postea referendum ad populum non arbitraretur. Ipse deinde populus Rom. qui L. Quinctij tribuni pleb. fictis querimonijs antea concitatus, rem illam & rogationem flagitarat: idem C. Iunij filij, pueri paruuli lacrimis commotus, maximo clamore, & concursu totam illam legem, & quæstionem repudiauit. Ex quo intelligi potuit id quod sæpe dictum est: vt mare, quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari, atque turbari: sic & populum Rom. sua sponte esse placatum, hominum seditiosorum vocibus, vt violentissimis tempestatibus, concitari. Est etiam reliqua permagna auctoritas, quâ ego turpiter penè præterij: mea enim esse dicitur. Recitauit ex oratione nescio qua Actius, quam meam esse dicebat, cohortationem quandam iudicum ad honestè iudicandum, & commemorationem tum illorum iudiciorum, quæ probata non essent, tum illius ipsius iudicij Iuniani: perinde quasi ego non ab initio huius defensionis dixerim, inuidiosum illud fuisse iudicium? aut cum de infamia iudiciorum disputarem, potuerim illud, quod tam populare esset, in illo tempore præterire?

terire? Ego verò, si quid eiusmodi dixi, neque cognitum commemorani, neque pro testimonio dixi: & illa oratio potiùs temporis mei, quàm iudicij & auctoritatis fuit. Cum enim accusarem, & mihi initio proposuissem, vt animos & populi Romani, & iudicum commouerem; cumque omnes offensiones iudiciorum non ex mea opinione, sed ex hominum rumore proferrem; istam rem, quæ tam populariter esset agitata, præterire non potui. Sed errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in iudicijs habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur. omnes enim illæ orationes caussarum & temporum sunt, non hominum ipsorum, ac patronorum. Nam si caussæ ipsæ pro se loqui possent, nemo adhiberet oratorem. Nunc adhibemur, vt ea dicamus, non quæ nostra auctoritate constituantur, sed quæ ex re ipsa, caussaque ducantur. Hominem ingeniosum M. Antonium aiunt solitum esse dicere, idcirco se nullam vmquam orationem scripsisse, vt si quid aliquando quod non opus esset, ab se esset dictum, posset se negare dixisse: perinde quasi, quod à nobis dictum aut factum sit, id nisi literis mandauerimus, hominum memoria non comprehendatur. Ego verò in isto genere libentiùs cùm multorum, tum hominis eloquentissimi, & sapientissimi L. Crassi auctoritatem sequor: qui cum L. Plancium defenderet, accusante M. Bruto homine in dicendo vehementi, & callido; cum Brutus duobus recitatoribus constitutis, ex duabus eius orationibus capita alterna inter se contraria recitanda curasset; quòd in dissuasione rogationis eius, quæ contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest, de auctoritate senatus detrahit: in suasione legis Seruiliæ summis ornat senatum laudibus; & multa in equites Rom. cum ex ea oratione asperiùs dicta recitasset, quò animi illorum iudicum in Crassum incenderentur: aliquantum esse commotus dicitur. Itaque in respondendo primùm exposuit vtriusq; rationem temporis, vt oratio ex re & caussa habita videretur: deinde vt intelligere posset Brutus, quem hominem,

oratio

minem, & non solùm qua eloquentia, verumetiam quo lepore, & quibus facetijs prædituꝰ lacessisset, tres & ipse excitauit recitatores cum singulis libellis, quos M. Brutus pater illius accusatoris de iure ciuili reliquit. Eorum initia cum recitarentur, ea quæ vobis nota esse arbitror: FORTE EVENIT, VT RVRI IN PRIVERNATE ESSEMVS EGO, ET BRVTVS FILIVS: fundum Priuernatem flagitabat: IN ALBANO ERAMVS EGO ET BRVTVS FILIVS: Albanum poscebat. IN TYBVRTI FORTE CVM ASSEDISSEMVS: Tyburtem fundum requirebat. Brutum autem hominem sapientem, quòd filij nequitiam videret, quæ prædia ei relinqueret, testificari dicebat voluisse. quòd si potuisset honestè scribere, se in balneis cum id ætatis filio fuisse, non præterijsset; eas tamen ab eo balneas non ex libris patris, sed ex tabulis, & ex censu quæreret. Crassus tum ita Brutum vltus est, vt illum recitationis suæ pæniteret. molestè enim fortasse tulerat, se in ijs orationibus reprehensum, quas de repub. habuisset, in quibus forsitan magis requiratur constantia. Ego autem illa recitata esse non molestè fero, neque enim ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea caussa, quæ tum agebatur, aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris susceptum, cum ista dixi, quò minùs honestè hanc caussam & liberè possem defendere. Quòd si velim confiteri, caussam A. Cluentij nunc cognoscere, antea fuisse in illa opinione populari; quis tandem id possit reprehendere? præsertim iudices, cum à vobis quoque ipsis hoc impetrare sic æquissimum, quod ego & ab initio petiui, & nunc peto; vt si quam huc grauiorem de illo iudicio opinionem attulistis, hanc, caussa perspecta, atque omni veritate cognita deponatis. Nunc quoniam ad omnia, quæ abs te dicta sunt, T. Acti, de Oppianici damnatione respondi: confitearе necesse est, te opinionem multum fefellisse, quòd existimaris me caussam A. Cluentij non facto eius, sed lege defensurum. Nam hoc persæpe dixisti, tibi sic renuntiari, me habere in animo caussam hanc

præsidio

præsidio legis defendere. Itáne est? ab amicis videlicet imprudentes prodimur? & est nescio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia ad aduersarios deferat: Quisnam tibi hoc renuntiauit? quis tam improbus fuit: cui ego autem narrauí? nemo, vt opinor, in culpa est: sed nimirum tibi istuc lex ipsa renuntiauit. sed num tibi ita defendisse videor, vt tota in caussa mentionem vllam fecerim legis? num secus hanc caussam defendisse, ac si lege Habitus teneretur? certè, vt hominem confirmare oportet, nullus est locus à me purgandi istius inuidiosi criminis prætermissus. Quid ergo est? quæret fortasse quispiam, displiceatne mihi legum præsidio à capite periculum propulsare? mihi verò, iudices, non displicet: sed vtor instituto meo. in hominis honesti * prudentisque iudicio non solùm meo consilio vti consueui, sed multum etiam eius quem defendo, & consilio, & voluntati obtempero. Nam vt hæc ad me caussa delata est, qui leges eas, ad quas adhibemur, & in quibus versamur, nosse deberem: dixi Habito statim, De eo, qui coisset, quo quis condemnaretur, illum esse liberum: teneri autem nostrum ordinem. atque ille me orare, & obsecrare cœpit, vt ne sese lege defenderem. Cum ego, quæ mihi viderentur, dicerem, traduxit me ad suam sententiam. affirmabat enim lacrimans, non se cupidiorem esse ciuitatis retinendæ, quàm existimationis. morem homini gessi: & tamen idcirco feci (neque enim id semper facere debemus) quòd videbam, per se ipsam caussam copiosissimè sine lege posse defendi. Videbam in hac defensione, qua iam sum vsus, plus dignitatis; in illa, qua me hic vti noluit, minus laboris futurum. quòd si nihil aliud esset actum, nisi vt hanc caussam obtinerem, lege recitata, perorassem: neque me illa oratio commoueret, quòd ait Actius, indignum esse facinus, * si senator iudicio quemquam circumuenerit, legibus eum teneri: si eques Rom. hoc idem fecerit, non teneri. Vt tibi concedam hoc indignum esse (quod cuiusmodi sit, iam videro) tu mihi concedas necesse est, multo esse indignius

amici

honesti defensio.

existimatio.

lex. nius in ea ciuitate, quæ legibus teneatur, discedi à legibus. Hoc enim vinculum est huius dignitatis, qua fruimur in repub. hoc fundamentum libertatis: hic fons æquitatis. mens, & animus, & consilium, & sententia ciuitatis posita est in legibus. Vt corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine lege, suis partibus, vt neruis, ac sanguine, & membris vti non potest. Legum ministri, magistratus: legum interpretes, iudices: legum denique idcirco omnes, serui sumus, vt liberi esse possimus. Quid est, Q. Naso, cur tu in isto loco sedeas? quæ vis est, qua abs te hi iudices tali dignitate præditi coerceantur? vos autem, iudices, quamobrem ex tam magna multitudine ciuium, tam pauci de hominum fortunis sententiam fertis? quo iure Actius, quæ voluit, dixit? cur non mihi tamdiu potestas dicendi datur? quid sibi autem illi scribæ, quid lictores, quid cæteri, quos apparere huic quæstioni video, volunt? Opinor hæc omnia lege fieri, totumque hoc iudicium (vt antea dixi) quasi mente quadam * regi legis, & administrari. Quid ergo est? hæc quæstio sola ita gubernatur? Quid M. Pletorij, & C. Flaminij inter sicarios? quid C. Orchinij peculatus? quid mea de pecunijs repetundis? quid C. Aquillij, apud quem nunc de ambitu caussa dicitur? quid reliquæ quæstiones? circumspicite omnes reipublicæ partes: omnia legum imperio, & præscripto fieri videbitis. Si quis apud me, te, T. Acci, rem velit facere, clames te lege pecuniarum repetundarum non teneri: neque hæc tua recusatio confessio sit captæ pecuniæ, sed laboris, sed periculi non legitimi declinatio? Nunc quid agitur, & quid abs te iuris constituatur, vide. Iubet lex ea, qua lege hæc quæstio constituta est, iudicem quæstionis, hoc est, Q. Voconium, cum ijs iudicibus, qui ei obuenerint (vos appellat, iudices) quærere de veneno. in quem quærere? infinium est. QVICVMQVE FECERIT, VENDIDERIT, EMERIT, HABVERIT, DEDERIT. Quid eadem lex statim adiungit? Recita, DEQVE EIVS CAPITE QVAERITO. Cuius? qui coierit? conuenerit? non ita est? Quid ergo est?

essꝰ Dic. QVI TRIBVNVS MILITVM LEGIONIBVS QVATVOR PRIMIS, QVIVE QVAESTOR TRIBVNVS PL. Deinceps omneis magistratus nominauit. QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT. Quid tumꝰ QVI EORVM COIT, COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT, QVO QVIS IVDICIO PVBLICO CONDEMNARETVR. Qui eorumꝰ quorumꝰ videlicet, qui supra scripti sunt. quid interest, vtro modo scriptum sit: etsi est apertum, tamen ipsa lex docet. vbi enim omnes mortales alligat, ita loquitur; QVI VENENVM MALVM FECIT, FECERIT. Omnes viri, mulieres, liberi, serui in iudicium vocantur. * si idem de coitione voluisset, adiunxisset, Quive coierit. Nunc ita est. DEQVE EIVS CAPITE QVAERITO, QVI MAGISTRATVM HABVERIT, QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXERIT, QVI EORVM COIT, COIERIT. Num is est Cluentiusꝰ certè non est. Quis ergo est Cluentiusꝰ qui tamen defendi causam suam lege nolit: itaque abijcio legem: morem Cluentio gero: tibi tamen, Acti, pauca, quæ ab eius causa seiuncta sunt, respondebo. Est enim quiddam in hac causa, quod Cluentius ad se, est aliquid, quod ego ad me putem pertinere. hic sua putat interesse, se re ipsa, & gesto negotio, non lege defendi. Ego autem mea existimo interesse, me nulla in disputatione ab Actio videri esse superatum. non enim mihi hæc causa sola dicenda est: omnibus hic labor meus propositus est, quicumque hac facultate defensionis contenti esse possunt. nolo quemquam eorum, qui adsunt, existimare, me, quæ de lege ab Actio dicta sunt, si reticuerim, comprobare. Quamobrem, Cluenti, de te tibi obsequor: neque ego legem recito: neque hoc loco pro te dico: sed ea quæ à me desiderari arbitror, non relinquam. Iniquum tibi videtur, Acti, esse, non ijsdem legibus omnes teneri. Primùm (vt id iniquissimum esse confitear) huiusmodi est, vt commutatis eis opus sit legibus, non vt ijs quæ sunt, non pareamus. Deinde

quia

quis vmquam hoc senator * accusauit, vt cũ altiorem gradum dignitatis, beneficio populi Ro. esset consecutus, eo se putaret durioribus legum conditionibus* vti non oportere? quàm multa sunt commoda, quibus caremus? quàm multa molesta ac difficilia quæ subimus! atque hæc omnia tantùm honoris,& amplitudinis commodis compensantur. * Conferte nunc ad equestrem ordinem, atque in cæteros ordines: easdem vitæ conditiones non perferent. putant enim minùs multos sibi laqueos legum & conditionum, ac iudiciorum propositos esse oportere, qui in summum locum ciuitatis aut non potuerunt ascendere, aut non petierunt. Atque vt omittam leges alias omnes, quibus non tenemur, cæteri autem sunt ordines liberati: * hanc ipsam legem, ne quis iudicio circumueniretur, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Postea L. Sulla homo à populi caussa remotissimus, tamen cum eius rei quæstionem hac ipsa lege constitueret, qua vos hoc tempore, iudicatis, populum Rom. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quæstionis genere ausus non est. Quod si fieri posse existimasset, pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libentiùs, quàm omnem illam acerbitatem proscriptionis suæ,* questus in veteres iudices, in hanc vnam quæstionem contulisset. Nec nunc quidquam agitur (mihi credite, iudices, & prospicite id quod prouidendum est) nisi vt equester ordo in huiusce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, sed à paucis. Etiam ij senatores, qui se facilè tuentur integritate, & innocentia, quales (vt verè dicam) vos estis, & cæteri, qui sine cupiditate vixerunt; equites ordini senatorio dignitate proximos, concordia coniunctissimos esse cupiunt: sed ij, qui se volunt posse omnia, neque præterea quidquam esse aut in homine vllo, aut in ordine, hoc vno metu se putant equites Rom. in potestatem suam redacturos, si constitutum sit, vt de ijs qui res iudicarint huiusmodi iudicia fieri possint. Vident enim auctoritatem huius ordinis confirmari: vident iudicia

comprobari:

comprobari: hoc metu proposito, euellere se aculeum seueritatis vestræ posse confidunt. Quis enim de homine audeat paullo maioribus opibus prædito verè, & fortiter iudicare? cum videat sibi de eo, quod coierit, aut consenserit, causſam esse dicendam? O viros fortes equites Rom. qui homini clarissimo, ac potentissimo M. Druso tribuno pleb. restiterunt. cùm ille nihil aliud ageret cum illa cuncta, quæ tum erat, nobilitate, nisi vti qui res iudicassent, huiuscemodi quæstionibus in iudicium vocarentur, tunc C. Flauius Pusio, Cn. Titinius, G. Mæcenas, illa robora populi Rom. cæteriqué huiuscemodi ordinis, non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, vt aliquid culpæ suscipere se putarent, recusando: sed apertissimè repugnarunt, cum hæc recusarent, & palàm fortissimè, atque honestissimè dicerent: se potuisse iudicio populi Rom. in amplissimum locum peruenire, si sua studia ad honores petendos conferre voluissent: sese vidisse, in ea vita qualis splendor inesset, quanta ornamenta, quæ dignitas: quæ se non contempsisse, sed ordine suo, patrumque suorum contentos fuisse: & vitam illam tranquillam, & quietam, remotam à procellis inuidiarum, & huiuscemodi iudiciorum anfractu, sequi maluisse: aut sibi ad honores petendos ætatem integram restitui oportere: aut, quoniam id non posset, eam conditionem vitæ, quam secuti petitionem reliquissent, manere: iniquum esse, eos qui honorum ornamenta propter periculorum multitudinem prætermisissent, populi beneficijs esse priuatos, iudiciorum nouorum periculis non carere: senatorem hoc queri non posse, propterea, quòd ea condicione proposita, petere cœpisset; quodque permulta essent ornamenta, quibus eam mitigare molestiam posset, locus, auctoritas, domi splendor, apud exteras nationes nomen, & gratia, toga prætexta, sella curulis, insignia, fasces, exercitus, imperia, prouinciæ: quibus in rebus cum summum rectè factis maiores nostri præmium, tum plura peccatis pericula proposita esse voluerunt. Illi non hoc recusabant, ea ne lege accusarentur, qua

nunc

nunc Habitus accusatur: quæ tunc erat Sempronia, nunc est Cornelia: intelligebant enim ea lege equestrem ordinem non teneri, sed ne noua lege alligarentur, laborabant. Habitus ne hoc quidem vnquam recusauit, quò minùs vel ea lege rationem vitæ suæ redderet, qua non teneretur. quæ si vobis conditio placet, omnes id agamus, vt hæc quàm primùm in omneis ordines quæstio perferatur. Interea quidem per deos immortales, quoniam omnia commoda nostra, iura, libertatem, salutem denique legibus obtinemus, à legibus non recedamus: simul & illud quàm sit indignum cogitemus, populum Rom. aliud nunc agere, vobis remp. & fortunas suas commisisse, sine cura esse, non metuere, ne lege ea, quam numquam ipse iusserit, & quæstione, qua se solutum, liberumq; esse arbitretur, per paucos iudices astringatur. Agit enim sic caussam T. Actius adolescens bonus, & disertus; omnes ciues legibus teneri omnibus: vos attenditis, & auditis silentio, sicut facere debetis. A Cluentius eques Rom. caussam dicit ea lege, qua lege senatores, & ij qui magistratum habuerunt, soli tenentur: mihi per eum recusare, & in arce legis, præsidia constituere defensionis meæ non licet. si obtinuerit caussam Cluentius (sicuti vestra æquitate nixi confidimus) omnes existimabunt, id quod erit, obtinuisse propter innocentiam, quoniam ita defensus sit: in lege autem, quam attingere noluerit, præsidij nihil fuisse. Hic nunc est quiddam, quod ad me pertineat, de quo antè dixi, quod ego populo Rom. præstare debeam: quoniam is meæ vitæ status est, vt omnis mihi cura, atque opera posita sit in omnium periculis defendendis. video quanta, & quàm periculosa, & quàm infinita quæstio tentetur ab accusatoribus, cum eam legem, quæ nostrum ordinem scripta sit, in populum Romanum transferre conentur: qua in lege, est: QVI COIERIT: quod quàm latè pateat, videris: CONVENERIT: æquè infinitum & incertum est. CONSENSERIT. Hoc verò, cùm incertum & infinitum, tum obscurum & occultum est. FALSVMVE TESTIMONIVM

leges.

NIVM DIXERIT. Quis de plebe Romana testimonium dixit vmquam, cui hoc non periculum, T. Actio auctore, paratum esse videatis? nam dicturum quidem certè, si hoc iudicium plebi Romanæ propositum sit, neminem vmquam esse confirmo: sed hoc polliceor omnibus, si cui fortè hac lege negotium facessetur, qui lege non teneatur, si is vti me defensore voluerit, me eius caussam legis præsidio defensurum, & vel his iudicibus, vel eorum similibus facilè probaturum, & omni me defensione vsurum esse legis: quamnunc vt vtar, ab eo cuius voluntati mihi obtemperandum est, non conceditur. Non enim debeo dubitare, iudices, quin si qua ad vos caussa huiusmodi delata sit eius, qui lege non teneatur, etiamsi is inuidiosus, aut multis offensus esse videatur, etiamsi eum oderitis, etiamsi inuiti absoluturi sitis; tamen absoluatis, & religioni potiùs vestræ, quàm odio pareatis. Est enim sapientis iudicis * meminisse se hominem: cogitare, tantum sibi à populo Romano esse permissum, quantum commissum, & creditum sit: & non solùm sibi potestatem datam, verumetiam fidem habitam esse meminisse: posse quem oderit, absoluere, quem non oderit, condemnare: & semper non quid ipse velit, sed quid lex, & religio cogat cogitare: animaduertere qua lege reus citetur, de quo reo recognoscat, quæres in quæstione versetur. Cùm hæc sunt videndâ, tum verò illud est hominis magni iudices, atque sapientis, cum illam, iudicandi caussa, tabellam sumpserit, non se putare esse solum: neque sibi quodcumque concupierit, licere: sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem, fidem: libidinem autem, odium, inuidiam, metum, cupiditatesque omneis amouere: maximique æstimare conscientiam mentis suæ, quam ab dijs immortalibus accepimus, quæ à nobis diuelli non potest: quæ si optimorum consiliorum, atque factorum testis in omni vita nobis erit, sine vllo metu, & summa cum honestate viuemus. Hæc si T. Actius aut cognouisset aut cogitasset, profectò ne conatus quidem esset dicere id, quod multis verbis egit; iudicem

Religio. Sapiens

magni ne minus st sapientis

Conscientia

quod

quod ei videatur, statuere, & non deuinctum legibus esse oportere. quibus de rebus mihi pro Cluentij voluntate nimium, pro reipublicæ dignitate parum, pro vestra prudentia satis dixisse videor. Reliqua perpauca sunt, quæ quia vestræ quæstionis erant, idcirco illi statuerunt sibi fingenda esse, & proferenda, ne omnium turpissimi reperirentur, si in iudicium nihil, præter inuidiam, attulissent. Atque, vt existimetis necessario me de his rebus, de quibus iam dixerim pluribus egisse verbis, attendite reliqua: profectò intelligetis, quæ paucis demonstrari potuerunt, breuissime esse defensa. Cn. Decio Samniti, ei qui proscriptus est, iniuriam in calamitate eius ab huius familia factam esse dixisti. Ab nullo ille liberaliùs, quàm à Cluentio tractatus est: huius illum opes in rebus eius incommodis subleuauerunt; atque hoc cùm ipse, tum omnes eius amici, necessarijque cognouerunt. Ancarij, & Paceni pastoribus, huius villicos vim, & manus attulisse. Cum quædam in collibus (vt solet) controuersia pastorum esset orta, Habiti villici rem domini, & priuatam possessionem defenderunt: cum esset expostulatio facta, caussa illis demonstrata, sine iudicio, controuersiaque discessum est. P. Ælij testamento propinquus exhæredatus cum esset, hæres hic alienior institutus est. P. Ælius Habiti merito fecit, neq; huic in testamento faciendo interfuit: idq; testamentũ ab huius inimico Oppianico est obsignatũ. Florio legatum ex testamento inficiatum esse. Non est ita: sed cum H S X X X. scripta essent, pro H S C C C. neque ei satis cautum videretur: voluit eum aliquid acceptum referre liberalitati suæ: primò debere negauit, pòst sine controuersia soluit. Cœlij cuiusdam Samnitis vxorem post bellum ab hoc esse repetitam. Mulierem cum emisset de sectoribus, quo tempore eam primùm liberam esse audiuit, sine iudicio reddidit Cœlio. Ennium esse quendam, cuius bona teneat Habitus. Est hic Ennius egens quidam calumniator, mercenarius Oppianici, qui permultos annos quieuit: deinde aliquando cum seruo Habiti, furti egit: nuper ab ipso Habito petere cœpit. hic illo priuato

priuato iudicio (mihi credite) nobis ijſdem fortaſſe patronis, calumniam non effugiet. Atque etiam, vt nobis renuntiatur, hominem multorum hoſpitum A. Binnium quendam * coponem de via Latina ſubornatis, qui ſibi à Cluentio, ſeruiſque eius in taberna ſua manus allatas eſſe dicat. quo de homine, nihil etiam nunc dicere nobis eſt neceſſe. ſi inuitauerit, id quod ſolet, ſic hominem accipiemus, vt moleſtè ferat, ſe de via deceſſiſſe. Habetis, iudices, quæ in totam vitam de moribus A. Cluentij, quem illi inuidioſum reum volunt eſſe, annos octo meditati accuſatores collegerunt, quàm leuia genere ipſo! quàm falſa re! quàm breuia reſponſu! Cognoſcite nunc id, quod ad veſtrum iuſiurandum pertinet, quod veſtri iudicij eſt, quod vobis oneris impoſuit ea lex, qua coacti huc conueniſtis, de criminibus veneni: vt omnes intelligant, quàm paucis verbis hæc cauſſa perorari potuerit: & quàm multa à me dicta ſint, quæ ad huius voluntatem maximè, ad veſtrum iudicium minimè pertinerent. Obiectum eſt, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio veneno eſſe ſublatum. Opportunè adeſt homo ſumma fide, & omni virtute præditus, L. Pletorius ſenator, qui illius Capacis hoſpes fuit, & familiaris. Apud hunc ille Romæ habitauit, Apud hunc ægrotauit, huius domi eſt mortuus. * haud hæres eſt Cluentius: inteſtatum dico eſſe mortuum: poſſeſſionemque eius bonorum prætoris edicto huic illius ſororis filio adoleſcenti prudentiſſimo, & inprimis honeſto equiti Ro. datam Numetio Cluentio, quem videtis. Alterum veneficij crimen: Oppianico huic adoleſcenti, cum eius in nuptijs more Larinatium multitudo hominum prandaret, venenum Habiti conſilio paratum: id cum daretur in mulſo, Balbutium quendam eius familiarem intercepiſſe, bibiſſe, ſtatimque eſſe mortuum. Hoc ego ſi ſic agerem, tamquam mihi crimen eſſet diluendum, hæc pluribus verbis dicerem, quæ nunc paucis percurrit oratio mea. Quid vmquam Habitus in ſe admiſit, vt hoc tantum ab eo facinus non abhorrere videatur? quid autem magnoperè Oppianicum me-

metuebat, cum ille verbum omnino in hac ipsa causa nullum facere potuerit; huic autem accusatores, matre viua, deesse non possent? quod iam intelligetis. an vt de caussa eius, periculi nihil decederet, ad caussam nouum crimen accederet? quod autem tempus veneni dandi, illo die? in illa frequentia? per quem porrò datum? vnde sumptum? quæ deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa sunt quæ dici possunt: sed non committam, vt videar non dicendo, voluisse dicere. Res enim iam se ipsa defendat. Nego illum adolescentem, quem statim epoto poculo, mortuum esse dixistis, omnino illo die esse mortuum. magnum, & impudens mendacium. perspicite cætera. dico illum cum ad illud prandium crudior venisset, & vt ætas illa fert, sibi tum non pepercisset, aliquot dies ægrotasse, & ita esse mortuum. Quis huic rei testis est? idem qui sui luctus, pater: pater inquam, illius adolescentis, quem propter animi dolorem pertenuis suspicio potuisset ex illo loco testem in A. Cluentium constituere; is hunc suo testimonio subleuat: quod recita. tu autem nisi molestum est, paulisper exsurge, & perfer hunc dolorem commemorationis necessariæ: in qua ego diutius non morabor, quoniam quod fuit viri optimi, fecisti, vt ne cui innocenti mœror tuus calamitatem, & falsum crimen afferret. Vnum etiam mihi reliquum eiusmodi crimen est, iudices: ex quo illud perspicere possitis, quod à me initio orationis meæ dictum est: quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habeat solicitudinis, ac negotij, id omne à matre esse conflatum. Oppianicum veneno necatum esse, quod ei datum sit in pane per M. Asellium quendam familiarem illius, idque Habiti consilio factum esse dicitis. In quo primùm illud quæro, quæ caussa Habito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipsos fuisse confiteor: sed homines, inimicos suos morte affici volunt, vel quòd metuunt, vel quòd oderunt. Quo tandem igitur Habitus metu adductus tantum in se facinus suscipere conatus est? quid

quid erat, quod iam Oppianicum pœna affectum, pro maleficijs eiectum è ciuitate quisquam timeret? quid metuebat? vt oppugnaretur a perditos? an ne accusaretur à condemnatos? an ne exulis testimonio læderetur? Sin autem, quòd oderat, Habitus idcirco illam vita frui noluit: adeóne erat stultus, vt illam, quam tum ille viuebat, vitam esse arbitraretur, damnati, exulis, deserti ab omnibus: quem propter animi importunitatem nemo recipere tecto, nemo * adire, nemo alloqui, nemo respicere vellet? huius igitur vitæ Habitus inuidebat? hunc si acerbè, & penitus oderat, non eum quàm diutissimè viuere velle debebat? huic mortem maturabat inimicus, quod illi vnum in malis perfugium erat calamitatis? qui si quid animi ac virtutis habuisset (vt multi sæpe fortes viri in eiusmodi dolore) mortem sibi ipse consciscet: huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quod ipse sibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi fortè ineptijs, ac fabulis ducimur, vt existimemus illum apud inferos impiorum supplicia perferre, ac plures illic offendisse inimicos, quàm hic reliquisse: à socrus, ab vxorum, à fratris, à liberorum pœnis actum esse præcipitem in sceleratorum sedem, atque regionem: quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit præter sensum doloris? Agè verò, venenum per quem datum? per M. Asellium. quid huic cum Habito? nihil. atque adeò, quòd ille Oppianico familiarissimè esset vsus, potiùs etiam contra simultas. Eine igitur, quem sibi offensiorem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, potissimùm & suum scelus & illius periculum committebat? cur deinde tu, qui pietate ad accusandũ excitatus ei, hunc Asellium esse inultum tamdiu sinis? cur non Habiti exemplo vsus es, vt per illum, qui attulisset venenum, de hoc præiudicaretur? Iam verò illud quàm non probabile, quàm inusitatum, iudices, quàm nouum, in pane datum venenum? faciliusne potuit, quàm in poculo? latentiùs potuit abditum aliqua in parte panis, quàm si totum colliquefactum in

potione

potione esset? celeriùs potuit comesum, quàm epotum, in venas, atque in omneis partes corporis permanare? faciliùs fallere in pane si esset animaduersum, quàm in poculo, cum ita confusum esset, vt secerni nullo modo posset? At repentina morte perijt, quod si esset ita factum, tamen ea res propter multorum ciusmodi mortem, satis firmam veneni suspicionem non haberet; si esset suspicioſum, tamen ad alios potiùs, quàm ad Habitum pertineret. Verùm in eo ipso, homines impudentissimè mentiuntur: id vt intelligatis, & mortem eius, & quemadmodum post mortem, in Habitum sit crimen à matre quæsitum, cognoscite. cum vagus, & exul erraret, atque vndique exclusus Oppianicus, in Falernum se ad C. Quinctilium contulisset, ibi primùm in morbum incidit, ac satis vehementer, diuque ægrotauit. cum esset vnà Sassia, & Statio Albio quodam colono, homine valente (qui simul esse solebat) familiatiùs vteretur, quàm vir dissolutissimus incolumi fortuna pati posset; & ius illud matrimonij castum, atq; legitimum, damnatione viri sublatum arbitraretur: Nicostratus quidam fidelis Oppianici seruulus percurioſus & minimè mendax, multa dicitur renunciare domino solitus esse. Interea Oppianicus cum iam conualescceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutiùs ferre posset, & huc ad vrbem profectus esset (solebat enim extra portam aliquid habere conducti) cecidisse ex equo dicitur, & homo infirma valetudine latus offendisse vehementer; & posteaquàm ad vrbem cum febri venerit, paucis diebus esse mortuus. Mortis ratio, iudices, eiusmodi est, vt aut nihil habeat suspicionis, aut, si quid habet, id intra parietes in domestico scelere versetur. Post mortem eius, Sassia statim moliri nefaria mulier cœpit insidias filio: quæstionem habere in viri mortem constituit: emit de A. Rupilio, quo erat vsus Oppianicus medico, Stratonem quendam, quasi vt idem faceret, quod Habitus in emendo Diogene fecerat. de hoc Stratone, & de assecla quodam seruo suo se quæsituram esse dixit. præterea seruũ illum Nicostratum,

tum, quem nimiùm loquacem fuisse, ac nimiùm domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adolescente Oppianico in quæstionem postulauit. Hic cum esset illo tempore puer, & illa quæstio de patris sui morte constitui diceretur; etsi illum seruum, & sibi beneuolum esse, & patri fuisse arbitraretur, nihil tamen est ausus recusare. Aduocantur amici, & hospites Oppianici, & illius mulieris, multi homines honesti atque omnibus rebus ornati: tormentis omnibus vehementissimis quæritur. Cum essent animi seruorum, & spe & metu tentati, vt aliquid in quæstione dicerent, tamen (vt arbitror) auctoritate aduocatorum, & vi tormentorum adducti in veritate manserunt, neq; se quidquam scire dixerunt. Quæstio illo die de amicorum sententia dimissa est. Satis longo interuallo pòst iterum aduocantur: habetur de integro quæstio: nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: * auersari aduocati, & iam vix ferre posse: furere crudelis, atque importuna mulier, sibi nequaquam, vt speraſſet, ea quæ cogitasset, procedere. Cum iam tortor, atq; essent tormenta ipsa defessa, neque tamen illa finem facere vellet; quidam ex aduocatis homo & honoribus populi ornatus, & summa virtute præditus, intelligere se dixit, non id agi, vt verum inueniretur, sed vt aliquid falsi dicere cogerentur: hoc postquàm cæteri comprobarunt, ex omnium sententia constitutum est, satis videri esse quæsitum. Redditur Oppianico Nicostratus: Larinum ipsa proficiscitur cum suis, mœrens, quòd iam certè incolumem filium fore putabat, ad quem non modò verum crimen, sed ne ficta quidem suspicio peruenire; & cui non modò aperta inimicorum oppugnatio, sed ne occultæ quidem matris insidiæ nocere potuissent. Larinum postquam venit, quæ à Stratone illo venenum antea viro suo datum sibi persuasum esse simulasset, instructam ei continuò, & ornatam Larini medicinæ exercendi causſa tabernam dedit. vnum, alterum, tertium annum Saſſia quiescebat, vt velle, atque optare aliquid calamitatis filio potiùs, quàm id struere, & moliri videretur. Tum in-

terim Hortensio, Metello c o s s. vt hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil eiusmodi cogitantem, ad hanc accusationem pertraheret, inuito despondit ei filiam suam illam, quam ex genero susceperat, vt eum nuptijs alligatum simul & testamenti spe deuinctum posset habere in potestate. Hoc ipso ferè tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, & cædem eiusmodi. Furtū Stratonis. Cum esset in ædibus armarium, in quo sciret esse nummorum aliquantum, & auri: noctu duos conseruos dormientes occidit, in piscinamque deiecit: ipse armarij fundum exsecuit, & sestertiorum, & auri quinque pondo abstulit, vno ex seruis, puero non grandi, conscio. furto postridie cognito, omnis suspicio in eos seruos, qui non comparebant, commouebatur. Cum exsectio illa fundi in armario animaduerteretur, quærebant homines quonam modo fieri potuisset. quidam ex amicis Sassiæ recordatus est, se nuper in auctione quadam vidisse in rebus minutis aduncam ex omni parte dentium, & tortuosam vænire serrulam, qua illud potuisse ita circumsecari videretur. Ne multa, perquiritur à coactoribus: inuenitur ea serrula ad Stratonem peruenisse. hoc initio suspicionis orto, & apertè insimulato Stratone, puer ille conscius pertimuit: rem omnem dominæ indicauit: homines in piscina inuenti sunt: Strato in vincula coniectus est: atque etiam in taberna eius nummi, nequaquam quales, reperiuntur. Constituitur quæstio de furto. * nam quid quisquam suspicari aliud potest? An hoc dicitis, armario expilato, pecunia ablata, non omni recuperata, occisis hominibus, institutam esse quæstionem de morte Oppianici? cui probatis? quid est quod minùs verisimile proferre potuistis? deinde, vt omittam cætera, triennio post mortem Oppianici de eius morte quærebatur. atque etiam incensa odio pristino, Nicostratum eundem illum tum sine caussa in quæstionem postulauit. Oppianicus primò recusauit. posteaquàm illa abducturam se filiam, mutaturam esse testamentum minaretur, mulieri crudelissimæ seruum fidelissimum, non in quæstionem tulit, sed planè ad supplicium de-

dit.

dit. Post trienniuin igitur agitata denique quæstio de viri morte habebatur. At de quibus seruis habebatur? noua, credo, res obiecta, nouí quidam homines in suspicionem vocati sunt de Stratone, & de Nicostrato. quid? Romæ quæsitum de istis hominibus non erat? itáne tandem? mulier iam non morbo, sed scelere furiosa, cum quæstionem habuisset Romæ, cum de T. Annij. L. Rutilij, P. Saturij, & cæterorum honestissimorum virorum sententia constitutum esset, satis quæsitum videri: eadem de re, triennio pòst, ijsdem de hominibus, nullo adhibito, non dicam viro, ne colonum fortè affuisse dicatis, sed bono viro, in filij caput quæstionem habere conatus est. An hoc dicitis (mihi enim venit in mentem quid dici possit, tametsi adhuc non esset dictum,) cum haberetur de furto quæstio, Stratone aliquid de veneno esse confessum? Hoc vno modo, iudices, sæpe multorum improbitate depressa veritas emergit, & innocentiæ defensio intercluſa respirat; quòd aut ij qui ad fraudem callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant: aut illi quorum eminet audacia atque proiecta est, à consilijs malitiæ deseruntur. quòd si vt confidens astutia, ita callida esset audacia, vix vllo obsisti modo posset. Vtrùm furtum factum non est? at nihil clarius Larini fuit. an ad Stratonem suspicio non pertinuit? at is & ex serrula insimulatus, & à puero conscio est indicatus. an id actum non est in quærendo? quæ fuit alia igitur causſa quærendi? an id, quod dicendum vobis est, quod tum Sassia dictitabat, cum de furto quæreretur, tum Strato ijsdem in tormentis dixit de veneno? En hoc illud est, quòd antè dixi, mulier abundat audacia: consilio & ratione deficitur. nam tabellæ quæstionis plures proferuntur, quæ recitatæ, vobisque editæ sunt, illæ ipsæ, quas tum obsignatas esse dixi: in quibus tabellis de furto littera nulla inuenitur. non venit in mentem, primam orationem Stratonis conscribere de furto, pòst aliquid adiungere dictum de veneno, quod non percunctatione quæsitum, sed dolore expressum videretur: quæstio de furto est, veneni

iam ſuſpicione, ſuperiore quæſtione ſublata: quod ipſum hæc eadem mulier indicarat: quæ vt Romæ de amicorum ſententia ſtatuerat ſatis eſſe quæſitum, poſtea per triennium maximè ex omnibus ſeruis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Cum igitur de furto quæreretur, & eo furto, quod ille ſine controuerſia fecerat: tum ille de eo, quod quærebatur, verbum nullum fecit, de veneno ſtatim dixit; de furto, ſi non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quæſtionis, verbum fecit vllum. Iam videtis illam nefariam mulierem, iudices, eadem manu, qua, ſi detur poteſtas, interficere filium cupiat, hanc ſictam quæſtionem conſcripſiſſe. atque iſtam ipſam quæſtionem, dicite, quis obſignauit? vnum aliquem nominate. neminem reperietis, niſi forte eiuſmodi hominem, quem ego proferri malim, quàm neminem nominari. Quid ais, T. Actiſ? tu periculum capitis, tu iudicium ſceleris, tu fortunas alterius litteris conſcriptas in iudicium afferes, neque earum auctorem literarum, neque obſignatorem, neque teſtem vllum nominabis? & quam tu peſtem innocentiſſimo filio ex matris ſinu deprompſeris, hanc hi tales viri comprobabunt? eſto: in tabellis nihil eſt auctoritatis, quid? ipſa quæſtio iudicibus: quid? amicis hoſpitibuſque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipſi tempori, cur non reſeruata eſt? quid iſtis hominibus factum eſt, Stratone, & Nicoſtrato? quæro abs te, Oppianice, ſeruo tuo Nicoſtrato quid factum eſſe dicas? quem tu, cùm hunc breui tempore accuſaturus eſſes, Romam deducere, dare poteſtatem indicandi: incolumem denique ſeruare quæſtioni, ſeruare his iudicibus, * ſeruare huic tempori debuiſti. Nam Stratonem quidem, iudices, in crucem actum eſſe exſecta ſcitote lingua: quod nemo eſt Larinatium qui neſciat. timuit mulier amens non ſuam conſcientiam, non odium municipum, non famam omnium: ſed quaſi non omnes eius ſceleris teſtes eſſent futuri, ſic metuit ne condemnaretur extrema ſeruuli voce morientis.

rientis. Quod hoc portentum, dij immortales! Quod tantum monstrum in vllis locis! quod tam infestum scelus & inmane, aut vnde natum esse dicamus! Iam enim videtis profectò, iudices, non sine necessarijs me ac maximis caussis principio orationis meæ de matre dixisse. nihil est enim mali, nihil sceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optauerit, cogitauerit, effecerit. mitto illam primam libidinis iniuriam: mitto nefarias generi nuptias, mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam, quæ nondum ad huiusce vitæ periculum, sed ad commune familiæ dedecus pertinebant: nihil de alteris Oppianici nuptijs queror: quarum illa cum obsides filios ab eo mortuos accepisset, tum denique in familiæ luctum, atque in priuignorum funus nupsit: prætereo quòd Aurium Melinum, cuius illa quondam socrus, paulo antè vxor fuisset, cum Oppianici esse opera proscriptum, occisumque cognosceret, eam sibi domum, sedemque coniugij delegit, in qua quotidie superioris viri mortis indicia, & spolia fortunarum videret. illud primùm queror * de illo scelere, quod nunc denique patefactum est, Fabriciani veneni; quod iam tum recens, suspicio sum cæteris, huic incredibile, nunc verò apertum iam omnibus, ac manifestum videtur. Non est profectò de illo veneno celata mater: nihil est ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum. quod nisi esset, certè postea deprehensare, non illa, vt ab improbo viro discessisset, sed vt à crudelissimo hoste fugisset, domumque illam in perpetuum scelere omni affluentem reliquisset. non modò id non fecit, sed ab illo tempore nullum locum prætermisit, in quo non instrueret insidias aliquas, ac dies omnes ac noctes tota mente mater de pernicie filij cogitaret. quæ primùm, vt istum confirmaret Oppianicum accusatorem filio suo, * donis muliebribus, collocatione filiæ, spe hæreditatis obstrinxit. Itaque * apud ceteros, nouis inter propinquos susceptis inimicitijs, sæpe fieri diuortia atque affinitatum discidia vidimus: hæc mulier satis firmum accusatorem filio suo fore neminem

Sylla.

putauit, nisi qui in matrimonium sororem eius antè duxisset. cæteri nouis affinitatibus adducti, veteres inimicitias sæpe deponunt: illa sibi ad confirmandas inimicitias, affinitatis coniunctionem pignori fore putauit. Neque in eo solùm diligens fuit, vt accusatorem filio suo compararet, sed etiam cogitauit, quibus eum rebus armaret. hinc enim illæ solicitationes seruorum, & minis, & promissis: hinc illæ infinitæ, crudelissimæque de morte Oppianici quæstiones: quibus finem aliquando non mulieris modus, sed amicorum auctoritas fecit: ab eodem scelere illæ triennio pòst habitæ Larini quæstiones: eiusdem amentiæ, falsæ conscriptiones quæstionum: ex eodem furore etiam illa conscelerata exsectio linguæ: totius denique huius ab illa est & inuenta, & adornata comparatio criminis. Atque his rebus cum instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset; paulisper conquirendorum, & conducendorum testium caussa Larini est commorata. postea autem cum appropinquare huius iudicium ei nunciatum est, confestim huc aduolauit, ne aut accusatoribus diligentia, aut pecunia testibus deesset, aut ne fortè mater hoc sibi optatissimum spectaculum huius sordium, atque luctus, & tanti squaloris amitteret. Iam verò quod iter Romam eius mulieris fuisse existimatis? quod ego propter vicinitatem Aquinatium & Venafrenorum, ex multis audiui, & comperi. quos concursus in his oppidis? quantos & virorum, & mulierum gemitus esse factos? mulierem quandam Larino, atque illam vsque à mari supero Romam proficisci, cum magno comitatu, & pecunia, quò facilius circumuenire iudicio capitis, atque opprimere filium posset. Nemo erat illorum penè dicam, quin expiandum illum locum esse arbitraretur, quacumque illa iter fecisset: nemo, quin terram ipsam violatam, quæ mater est omnium, vestigijs conscelerate matris putarit. Itaque nullo in oppido consistendi potestas ei fuit: nemo ex tot hospitibus inuentus est qui non contagionem aspectus fugeret; nosti se potius, ac solicitudini, quàm vlli aut vrbi,

aut

ait hospiti committebat. Nunc verò quid agat, quid moliatur, quid denique quotidie cogitet, quem ignoratæ nostrûm putat? quos appellarit, quibus pecuniam promiserit, quorum fidem pretio labefactare conata sit, tenemus. quin etiam nocturna sacrificia, quæ putat occultiora esse, sceleratasq; eius preces,& nefaria vota cognouimus: quibus illa etiam deos immortales de suo scelere testatur: neq; intelligit pietate,& religione,& iustis precibus deorum mentes,non contaminata superstitione, neque ad scelus perficiendum cæsis hostijs posse placari.cuius ego furorem, atque crudelitatem,deos immortales à suis aris,atque templis aspernatos esse confido. Vos, iudices, quos huic A. Cluentio quosdam alios deos ad omne vitæ tempus Fortuna esse voluit, huius importunitatem matris à filij capite depellite.multi sæpe in iudicando, peccata liberorum, parentum misericordiæ concesserunt:vos,ne huius honestissimè actam vitam matris crudelitati condonetis,rogamus: præsertim cum ex altera parte totum municipiũ videre possitis. Omnes scitote, iudices (incredibile dictu est, sed à me verissimè dicitur) omnes Latinates, qui valuerunt, venisse Romam,vt hunc studio,frequentiaq; sua, quantum possent,in tanto eius periculo subleuarent.pueris illud hoc tempore, & mulieribus oppidum scitote esse traditum, idque in præsentia, in communi Italiæ pace domesticis copijs esse tutum; quos tamen ipsos æquè,& eos, quos præsentes videtis, huius exspectatio iudicij dies noctesque solicitat. non illi vos de vnius municipis fortunis arbitrantur,sed de totius municipij statu,dignitate,commodisq; omnibus sententias esse laturos. summa est enim, iudices, hominis in communem municipij rem diligentia,in singulos municipes benignitas, in omnes homines iustitia, & fides: præterea nobilitatem illam inter suos,locumque à maioribus traditum, sic tuetur,vt maiorum grauitatem, constantiam, gratiam, liberalitatem assequatur. Itaque ij eum verbis publicè laudant, vt non solùm testimonium suum, iudiciumque significent, verum-

etiam curam animi, ac dolorem. quæ dum laudatio recitatur, vos quæso qui eam detulistis, assurgite. Ex lachrimis horum, iudices, existimare potestis, omnes hæc decuriones decreuisse lachrimantes. Agè verò municipum quantum studium, quàm incredibilis benevolentia, quanta cura est? non illi in libellis laudationum decreta miserunt, sed homines honestissimos, quos nossemus, omnes huc frequentes adesse, & hunc præsentes laudare voluerunt. Adsunt Ferentinati homines nobilissimi: Marrucini item: pari dignitate Theano, Appulo, atque Luceria equites Romanos honestissimos homines laudatores videtis: Bouiano, totoq; ex Samnio cùm laudationes honestissimæ missæ sint, tum homines amplissimi, nobilissimique venerunt. Iam qui in agro Larinati prædia, qui negotia, qui res * pecuarias habent, honesti homines, & summo splendore præditi, difficile dictu est, quàm sint solliciti, quàm laborent. non multi mihi ab vno sic diligi videntur, vt hic ab his vniuersis. Quàm non abesse ab huius iudicio L. Volusenum summo splendore hominem, ac virtute præditum, vellem! præsentem possem P. Heluidium Rufum equitem Rom. omnium ornatissimum nominare: qui cum huius caussa dies noctesque vigilaret, & cum me hanc caussam doceret, in morbum grauem, periculosumque incidit: in quo tamen non minùs de capite huius, quàm de sua vita laborat. Cn. Tudici senatoris viri optimi, & honestissimi par studium & testimonia, & laudationes cognoscetis. eadem spe, sed maiore verecundia de te, P. Volumini, quoniam iudex es in A. Cluentium, dicimus. & ne longum sit, omnium vicinorum summam esse in hunc benevolentiam confirmamus. Horum omnium studium, curam, diligentiam, meumque vnà laborem, qui totam hanc caussam vetere instituto solus peroraui, vestramq; simul, iudices, æquitatem, & mansuetudinem, vna mater oppugnat. at quæ mater? quam cæcam crudelitate, & scelere ferri videtis: cuius cupiditatem nulla vmquam turpitudo retardauit: quæ vitijs animi in deterrimas partes iura hominum conuertit

uerit omnia: cuius ea stultitia est, vt eam nemo hominem: ea vis, vt nemo fœminam: ea crudelitas, vt nemo matrem appellare possit. atque etiam nomina necessitudinum, non solum naturæ nomen, & iura mutauit, vxor generi, nouerca filij, filiæ pellex: eò iam denique adducta, vt sibi præter formam, nihil ad similitudinem hominis reseruarit. Quare, iudices, si sceleus odistis, prohibete aditum matris à filij sanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex salute, ex victoria liberorum: patimini matrem, ne orbata filio lætetur, victam potiùs vestra æquitate discedere. Sin autem, id quod vestra natura postulat, pudorem, bonitatem, virtutemque diligitis: leuate hunc aliquando supplicem vestrum, iudices, tot annos in falsa inuidia periculisque versatum: qui nunc primùm post illam flammam aliorum facto, & cupiditate excitatam, spe vestræ æquitatis erigere animum, & paullùm respirare à metu cœpit: cui posita sunt in vobis omnia: quem seruatum esse plurimi cupiunt, seruare soli vos potestis. Orat vos Habitus, iudices, & flens obsecrat, ne se inuidiæ, quæ in iudicijs valere non debet; ne matri, cuius vota & preces à vestris mentibus repudiare debetis; ne Oppianico homini nefario condemnato iam, & mortuo condonetis. Quòd, si qua calamitas hunc in hoc iudicio afflixerit innocentem: næ iste miser, iudices, si (id quod difficile factu est) in vita remanebit, sæpe, & multum quæretur, deprehensum esse illud quondam Fabricianum venenum; quod si tum indicatum non esset, non huic ærumnosissimo venenum illud fuisset, sed multorum medicamentum laborum. postremò etiam fortassis mater exsequias illius funeris prosecuta, mortem se filij lugere simulasset: nunc verò quid erit * perfectum, nisi vt huius ex medijs mortis insidijs vita ad luctum reseruata, mors sepulchro patris priuata esse videatur? Satis diu fuit in miserijs, iudices, satis multos annos ex inuidia laborauit. nemo huic tam iniquus, præter parentem fuit, cuius animum non iam expletum esse putemus. Vos, qui æqui estis omnibus; qui, vt quisque crudelissimè

lissimè oppugnatur, cum lenissimè sublevatis: conservate A. Cluentium, restituite incolumem municipio: amicis, vicinis, hospitibus, quorum studia videtis, reddite: vobis in perpetuum, liberisque vestris obstringite. Vestrum est hoc, iudices, vestræ dignitatis, vestræ clementiæ? Rectè hoc requiritur à vobis, vt virum optimum atque innocentissimum, plurimisque mortalibus carum, atque iucundissimum, his aliquando calamitatibus liberetis: vt omnes intelligant, in concionibus esse inuidiæ locum, in iudicijs veritati.

DE LEGE AGRARIA CONTRA P. SERVILIVM Rullum tribunum plebis in senatu.

ORATIO XV.

Desunt permulta.

QVÆ res apertè petebatur, ea nunc occultè cuniculis oppugnatur. dicent enim decemuiri id, quod & dicitur à multis, & sæpe dictum est: post eosdem consules, regis Alexandrini testamento regnum illud populi Rom. esse factum. dabitis igitur Alexandriam clàm petentibus ijs, quibus apertissimè pugnantibus restitistis? Hæc, per deos immortales, vtrùm esse nobis consilia siccorum, an vinolentorum somnia, & vtrùm cogitata sapientum, an optata furiosorum videntur? Videte nunc proximo capite, vt impurus heluo turbet remp. vt à maioribus nostris possessiones relictas disperdat, & dissipet: vt sit non minùs in populi Rom. patrimonio nepos, quàm in suo. proscribit in sua lege vectigalia, quæ decemuiri vendant, hoc est, proscribit auctionem publicorum

publicorum bonorum; agros emi vult, qui diuidantur: quærit pecuniam. videlicet excogitabit aliquid, atque afferet. nam superioribus capitibus dignitas populi Rom. violabatur, nomen imperij in commune odium orbis terræ vocabatur; vrbes pacatæ, agri sociorum, regum status decemuiris donabantur: nunc præsens certa pecunia numerata quæritur. Exspecto quid tribunus pl. vigilans, & acutus excogitet. Væneat, inquit, silua Scantia. vtrùm tãdem hanc siluam in relictis possessionibus, an in censorum pascuis inueniſtiſſi quid est, quod indagaris, inueneris, ex tenebris erueris: quamquam iniquum est, tamen consume sanè, quoniam commodum est, quoniam quidem tu attulisti. siluam verò tu Scantiam vendas, nobis consulibus, atque hoc senatu? tu vllum vectigal attingas? tu populi Rom. subsidia belli, tu ornamenta pacis eripias? tunc verò hoc me inertiorem consulem iudicabo, quàm illos fortissimos viros, qui apud maiores nostros fuerunt: quòd quæ vectigalia illis consulibus populo Rom. parta sunt, ea, me consule ne retineri quidem potuisse iudicabuntur. Vendit Italiæ possessiones ex ordine omnes, sanè est in eo diligens. nullum enim prætermittit. persequitur in tabulis censorijs totam Siciliam: nullum ædificium, nullos agros relinquit. audistis auctionem populi Rom. prescriptam à tribuno plebis, constitutam in mensem Ianuarium: &, credo, non dubitatis, quin idcirco hæc, ærarij caussa, non venditerunt ij, qui armis, & virtute peperterunt, vt esset quod nos largitionis caussa venderemus. Videte nunc, * quoad fecerit iter apertiùs, quàm antea. nam superiore parte legis quemadmodum Pompeium oppugnarent, à me indicati sunt: nunc iam se ipsi indicabunt. Iubent vænire agros Attalensium, atque Olympenorum: hos populo Rom. Seruilij fortissimi viri victoria adiunxit: deinde agros in Macedonia regios, qui partim T. Flaminij. partim L. Paulli, qui Persen vicit, virtute parti sunt: deinde agrum * optimum, & fructuosissimum Corinthium, qui L. Mummij imperio ac felicitate ad vectigalia populi Rom.

adiunctus

adiunctus est: pòst autem agros in Hispania apud Carthaginem nouam, duorum Scipionum eximia virtute possessos: tum ipsam veterem Carthaginem vendunt, quam P. Africanus nudatam tectis ac mœnibus, siue ad notandam Carthaginensium calamitatem, siue ad testificandam nostram victoriam, siue ad oblatam aliquam religionem, ad æternam hominum memoriam consecrauit. his insignibus, atque insulis imperij venditis, quibus ornatam vobis maiores vestri remp. tradiderunt, iubent eos agros vænire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Capadociaque possederit. num obscurè videntur propè hasta præconis insectari Cn. Pompeij exercitum, qui vænire iubeant eos ipsos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat, atque versetur? Hoc verò cuiusmodi est, quòd eius auctionis quam constituunt, locum sibi nullum definiunt? nam decemuiris, quibus in locis ipsis videatur, vendendi potestas lege permittitur. censoribus vectigalia locare nisi in conspectu populi Rom. non licet: his vendere vel in vltimis terris licebit? At hoc etiam nequissimi homines consumptis patrimonijs faciunt, vt in atrijs auctionarijs potiùs, quàm in trijs, aut in compitis auctionentur. hic permittit sua lege decemuiris. vt in quibus commodum sit tenebris, vt in qua velint solicitudine, bona populi Rom. possint diuendere. Iam illa omnibus in prouincijs, regnis, liberis populis, quàm acerba, quàm formidolosa, quàm quæstuosa concursatio decemuiralis futura sit, non videtis? hæreditatum obeundarum caussa, quibus vos legationes dedistis, qui, & priuati, & priuatum ad negotium exierunt, non maximis opibus. neque summa authoritate prædíti, tamen auditis profectò quàm graues eorum aduentus socijs vestris esse soleant. quamobrem quid putatis inuendere hac lege omnibus gentibus terroris & mali, cum mittantur in orbem terrarum decemuiri summo cum imperio, summa cum auaritia, infinitaque omnium rerum cupiditate? quorum cùm aduentus graues, cùm fasces formidolosi, tum verò iudicium ac potestas erit non ferenda.

licebit

licebit enim, quod videbitur, publicum iudicare: quod iudicarint, vendere: etiam illud, quod homines sancti non facient, vt pecuniam accipiant, ne vendant: tamen id ijs ipsum per legem licebit. hinc vos quas spoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem iuris, ac fortunarum fore putatis? Etenim quod superiore parte legis præfinitum fuit, Sulla & Pompeio consulibus, id rursus liberum, infinitumque fecerunt. iubet eosdem decemuiros omnibus agris publicis pergrande vectigal imponere, vt ijdem possint & liberare agros quos commodum sit, & quos ipsis libeat publicare. quo in iudicio perspici non potest, vtrùm seueritas acerbior, an benignitas quæstuosior sit futura. Sunt tamen in tota lege exceptiones duæ non tam iniquæ, quàm suspicioſæ. excipit in vectigali imponendo agrum Recentoricum Siciliensem; in vendendis agris, eos agros, de quibus cautum sit fœdere. hi sunt in Africa, qui ab Hiempsale possidentur. Hic quæro, si Hiempsali satis est cautum fœdere, & Recentoricus ager priuatus est, quid attinuerit excipi? sin & fœdus illud habet aliquam dubitationem, & ager Recentoricus dicitur nonnumquam esse publicus, quem putet existimaturum duas causas in orbe terrarum repertas, * quibus gratis parceretis. Nunc quisnam tam abstrusus vsquam nummus videtur, quem non architecti huiusce legis olfecerint? prouincias, ciuitates liberas, socios, amicos, reges denique exhauriunt: admouent manus vectigalibus populi Rom. non est satis. audite vos, qui amplissimo populi, senatusque iudicio exercitus habuistis, & bella gessistis. Quod ad quemque peruenit, peruenerit ex præda, ex manubijs, ex auro coronario; quod neque consumptum in monumento, neque in ærarium relatum sit, id ad decemuiros referri iubet. Hoc capite multa sperant: in omneis imperatores, hæredesque eorum quæstionem suo iudicio comparant: sed maximam pecuniam se à Fausto ablaturos arbitrantur. quam causſam suscipere iurati iudices noluerunt, hanc illi decemuiri suscepere; idcirco à iudicibus fortasse

præter-

prætermissam esse arbitrantur, quòd sit ipsis reseruata. Deinde etiam in reliquum tempus diligentissimè sancit, vt quod quisque imperator habeat pecuniæ, protinus ad decemuiros deferat. hic tamen excipit Pompeium: simillimè, vt mihi videtur, atque in illa lege, qua peregrini Roma eijciuntur, Glaucippus excipitur. non enim hac exceptione vnus afficitur beneficio, sed vnus priuatur iniuria. Sed cui manubias remittit, huius vectigalia inuadit. iubet enim pecuniam, si qua post nos consules ex nouis vectigalibus recipiatur, hac vti decemuiros. quasi verò non intelligamus, hæc eos vectigalia, quæ Cn. Pompeius adiunxerit, vendere cogitare. Videtis iam P. C. omnibus * rebus, & modis constructam, & coaceruatam pecuniam decemuiralem. Minuetur huius pecuniæ inuidia, consumetur enim in agrorum emptionibus optimè. Quis ergo emet agros istos? ijdem decemuiri. tu, Rulle, (missos enim facio cæteros) emes, quos voles: vendes, quos voles: vtrumque horum facies, quanti voles. cauet enim vir optimus, ne emat ab inuito: quasi verò non intelligamus ab inuito emere, iniuriosum esse: ab non inuito, quæstuosum. Quantum tibi agri vendet, vt alios omittam, socer tuus? &, si ego eius æquitatem animi probè noui, vendet non inuitus. facient idem cæteri libenter, vt possessionis inuidiam pecunia commutent: accipiant, quod cupiunt: dent, quod retinere vix possunt. Nunc prospicite omnium rerum infinitam, atque intolerandam licentiam. pecunia coacta est ad agros emendos: ij porrò ab inuitis non ementur. si consenserint possessores non vendere, quid futurum est? referetur pecunia? non licet; exigetur? vetat. verùm esto: nihil est, quod non emi possit, si tantum des, quantum velit venditor. spoliemus orbem terrarum. vendamus vectigalia: effundamus ærarium, locupletatis aut inuidiæ, aut pestilentiæ possessoribus, agri tamen emantur. Quid? tum quæ erit in istos agros deductio? quæ totius rei ratio, atque descriptio? Deducentur, inquit, coloniæ. quò? * quorum hominum? in quæ loca? quis enim non videt in colonijs esse

esse hæc omnia considerandas? Tibi nos, Rulle, & istis tuis harum omnium rerum machinatoribus, totam Italiam inermem tradituros existimasti, quam præsidijs confirmaretis, colonijs occuparetis, omnibus vinculis deuinctam, & constrictam teneretis? vbi enim cauetur, ne in Ianiculo coloniam constituatis? ne vrbem hanc vrbe illa premere, atque vrgere possitis? non faciemus, inquit. primùm nescio: deinde timeo: postremò non committam, vt vestro beneficio potiùs, quàm nostro consilio salui esse possimus. Quòd verò totam Italiam vestris * colonis complere voluistis, id cuiusmodi esset, neminémne nostrûm intellecturum existimastis? scriptum est enim, quæ in municipia, quasque in colonias decemuiri velint, deducant colonos, quos velint: & ijs agros assignent, quibus in locis velint: vt cum totam Italiam militibus suis occuparint, vobis non modò dignitatis retinendæ, sed ne libertatis quidem recuperandæ, spes relinquatur. Atque hæc à me suspicionibus, & coniectura coarguuntur. Iam omnis omnium tolletur error: iam apertè ostendent, sibi nomen huius reipublicæ, sedem vrbis atque imperij, denique hoc templum Iouis optimi maximi, atque hanc arcem omnium gentium displicere. Capuam deduci colonos volunt: illam vrbem huic vrbi rursus opponere: illuc opes suas deferre, & imperij nomen transferre cogitant. qui locus propter vbertatem agrorum abundantiamq; rerum omnium, superbiam, & crudelitatem genuisse dicitur: ibi nostri coloni delecti ad omne facinus à decemuiris collocabuntur: & credo, qua in vrbe homines in veteri dignitate, fortunaque nati, copiam rerum moderatè ferre non potuerunt, in ea isti vestri satellites modestè insolentiam suam continebunt. Maiores nostri Capua magistratus, senatum, consilium commune, omnia denique insignia reip. sustulerunt, neque aliud quidquam nisi inane nomen Capuæ reliquerunt: non crudelitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis hostibus victis sua sæpissime reddiderunt?) sed consilio, quòd videbant, si quod reipub. vestigium illis

mœnibus

mœnibus contineretur, vrbem ipsam imperio domicilium præbere posse. Vos hæc, nisi euertere remp. cuperetis, ac vobis nouam dominationem comparare, credo, quàm pernicioſa essent, non videretis. Quid enim cauendum est in colonijs deducendis, si luxuries Hannibalem ipsum Capuæ corrupit? si superbia nata inibi esse ex Campanorum fastidio videtur? si præsidium non præponitur huic vrbi ista colonia, sed opponitur? At quemadmodum armatur, dij immortales? nam bello Punico quidquid potuit Capua, potuit ipsa per sese: nunc omnes vrbes, quæ circum Capuam sunt, à colonis per eosdem decemuiros occupabuntur. hanc enim ob causam permittit ipsa lex, in omnia, quæ velint, oppida, colonos vt decemuiri deducant, quos velint. Atque his colonis agrum Campanum, & Stellatem campum diuidi iubet. Non queror diminutionem vectigalium, non flagitium huius iacturæ atque damni: prætermitto illa, quæ nemo est, quin grauissimè, & verissimè conqueri possit; nos caput patrimonij publici, pulcherrimam populi Rom. possessionem, subsidium annonæ, horreum belli, sub signo claustrisque reip. positum vectigal, seruare non potuisse: eum denique nos agrum P. Rullo concessisse, qui ager ipse per sese & Sullanæ dominationi, & Gracchiorum largitioni restitisset: non dico, solum hoc in rep. vectigal esse, quod amissis alijs remaneat, intermissis non conquiescat, in pace niteat, in bello non obsolescat, militem sustentet, hostem non pertimescat. prætermitto omnem hanc orationem & concioni reseruo: de periculo salutis, ac libertatis loquor. Quid enim existimatis integrum vobis in repub. fore: aut in vestra libertate, ac dignitate retinendum: cum Rullus atque ij, quos multo magis quàm Rullum timetis, cum omni egentium, atque improborum manu, cum omnibus copijs, cum omni argento, & auro, Capuam & vrbes circa Capuam occuparint? His ego rebus. P.C. resistam vehementer atque acriter: neque patiar homines ea, me consule, expromere, quæ contra remp. diu cogitarint. Erraſtis Rulle, vehementer

&

& tu, & nonnulli collegæ tui, qui speraſtis vos contra conſulem veritate, non oſtentatione popularem, poſſe in euertenda repub. populares exiſtimari. laceſſo vos, in concionem voco: populo Rom. diſceptatore vti volo. Etenim, vt circumſpiciamus omnia, quæ populo grata atque iucunda ſunt: nihil tam populare, quàm pacem, quàm concordiam, quàm otium reperiemus. Solicitam mihi ciuitatem ſuſpicione, ſuſpenſam metu, perturbatam veſtris legibus, & concionibus, & ſeditionibus tradidiſtis: ſpem improbis oſtendiſtis: timorem bonis inieciſtis: fidem de foro, dignitatem de repub. ſuſtuliſtis. Hoc motu, atque hac perturbatione animorum atque rerum, cum populo Ro. vox, & auctoritas conſulis repentè in tantis tenebris illuxerit: cum oſtenderit nihil eſſe metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium nouum, nullum regnum decemuirale, nullam alteram Romam, neque aliam ſedem imperij, nobis conſulibus, futuram, ſummamque tranquillitatem pacis atque otij: verendum, credo, nobis erit, ne veſtra iſta præclara lex agraria magis popularis eſſe videatur? cum verò ſcelera conſiliorum veſtrorum, fraudemq; legis, & inſidias, quæ ipſi populo Rom. à popularibus tribunis plebis fiant, oſtendero: pertimero: oſtendero: pertimeſcam, credo, ne mihi non liceat contra vos in concione conſiſtere: præſertim cum mihi deliberatum, & conſtitutum ſit, ita gerere conſulatũ, quo vno modo geri grauiter & liberè poteſt; vt neq; prouinciam, neq; hominem, neq; ornamentũ aliquod aut commodũ, neq; rem vllã, quæ à tribuno plebis impediri poſſit, appeturus ſim. Dicit frequẽtiſſimo ſenatu conſul Kal. Ia. ſeſe, ſi ſtatus hic reip. maneat, neq; aliud negotium exſtiterit, quod honeſtè ſubterfugere non poſſit, in prouinciã non iturũ. ſic me in hoc magiſtratu geram * P.C. vt poſſim tribunum pleb. reipub. iratum coercere: mihi iratum contemnere. Quamobrem, per deos immortales, colligite vos, tribuni plebis: deſerite eos, à quibus niſi proſpicitis, breui tempore

deſeremini

deseremini. conspirate nobiscum: consentite cum bonis: communem rempub. communi studio, atque amore defendite. multa sunt occulta reipub. vulnera, multa nefariorum ciuium pernicioſa consilia: nullum externum periculum est: non rex, non gens vlla, non natio pertimescenda est: inclusum malum, intestinum, ac domesticum est. huic pro se quisque nostrûm mederi, atque hoc omnes sanare velle debemus. Erratis, si senatum probare ea, quæ dicuntur à me, putatis: populum autem esse in alia voluntate. omnes, qui se incolumes volent, sequentur auctoritatem consulis soluti à cupiditatibus, liberi à delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quòd si quis vestrûm spe ducitur, se posse turbulenta ratione honori velificati suo; primùm, me consule, id sperare desistat: deinde habeat me ipsum sibi documento, quem equestri ortum loco consulem videt, quæ vitæ via facillimè viros bonos ad honorem, dignitatemque perducat. Quòd si vos vestrum mihi studium P. C. ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profectò id quod maximè respublica desiderat, vt huius ordinis auctoritas, quæ apud maiores nostros fuit, eadem nunc longo interuallo reipub. restituta esse videatur.

DE LEGE AGRARIA
CONTRA P. SERVILIVM
Rullum Trib. plebis ad populum.

ORATIO XVI.

EST hoc in more positum, Quirites, institutoque maiorum, vt ij, qui beneficio vestro imagines familiæ suæ cõsecuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficij vestri cum suorum laude coniungant: qua

qua in oratione nonnulli aliquando digni maiorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, vt tantum maioribus eorum debitum esse videatur, vnde etiam quod posteris solueretur, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis maioribus dicendi facultas non datur: non quòd non tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos, disciplinisque institutos videtis: sed quòd laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt. De me autem ipso vereor ne arrogantis sit apud vos dicere: ingrati, tacere. nam & quibus studijs hanc dignitatem consecutus sim, memetipsum commemorare, perquam graue est; & silere de tantis vestris beneficijs nullo modo possum. Quare adhiberetur à me certa ratio, moderatioq; dicendi: vt, quid à vobis acceperim, commemorem: quare dignus vestro summo honore, singularique iudicio sim, ipse modicè dicam, si necesse erit: vos eosdem existimatores putem, qui iudicauistis. Me perlongo interuallo propè memoriæ, temporumque nostrorum primum hominem nouum, consulem fecistis: & eum locum quem nobilitas præsidijs firmatum, atque omni ratione obuallatum tenebat, me duce rescidistis, virtutique in posterum parere voluistis. neque me tantummo. ô consulem, quod est ipsum per sese amplissimum, sed ita fecistis, quomodo pauci nobiles in hac ciuitate consules facti sunt: nouus ante me nemo. Nam profectò si recordari volueritis de nouis hominibus, reperietis eos, qui sine repulsa consules facti sunt, diuturno labore atque aliqua occasione esse factos, cum multis annis pòst petissent, quàm prætores fuissent, aliquanto seriùs, quàm per ætatem ac per leges liceret: qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse factos: me esse vnum ex omnibus nouis hominibus de quibus meminisse possumus, qui consulatum petierim, cum primùm licitum sit: consul factus sim, cum primùm petierim: vt vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienæ petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed dignitate impetratus esse videatur. Est illud amplissimũ, quod

quod paullo antè commemorauí, Quirites, quòd hoc honore ex nouis hominibus primum me, multis posthabitis, affecistis; quòd prima petitione, quòd anno meo: sed tamen magnificentius, atque ornatius esse illo nihil potest, quòd meis comitijs non tabellam *vindicem tacitæ libertatis, sed vocem viuam præ vobis indicem vestratum erga me voluntatum, ac studiorum tulistis. itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus: neque singulæ voces præconum, sed vna voce vniuersus populus Rom. consulem declarauit. Hoc ego tam insigne, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, cùm ad animi mei fructum atque lætitiam duco esse permagnum: tum ad curam solicitudinemque multo maius. versantur enim, Quirites, in animo meo multæ, & graues cogitationes, quæ mihi nullam partem neque diurnæ, neque nocturnæ quietis impertiunt: primùm tuendi consulatus: quæ cùm omnibus est difficilis, & magna ratio, tùm verò mihi præter cæteros,* cuius errato nulla venia, rectè facto exigua laus, & ab inuitis expressa proponitur: non, dubitanti fidelè consilium, non, laboranti certum subsidium nobilitatis ostenditur. Quòd si solus in discrimen aliquod adducerer, ferrèm, Quirites, animo æquiore: sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modò consilio, verumetiam casu lapsum esse arbitrabuntur, vos vniuersos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi. mihi autem, Quirites, omnia potiùs perpetienda esse duco, quàm non ita gerendum consulatum, vt in omnibus meis factis, atque consilijs, vestrum de me factum, consiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi summus labor, ac difficillima ratio consulatus gerendi, quòd non eadem, qua superioribus consulibus, lege & conditione vtendum esse decreui: qui aditum huius loci, conspectumque vestrum partim magnopere fugerunt, partim non vehementer secuti sunt. Ego autem non solùm hoc in loco dicam, vbi est id dictum facillimum: sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, popularem me futurum esse consulem, prima

mea

mea illa oratione Kalend. Ian. dixi. Neque enim vllo modo facere possum, vt, cum me intelligam non hominum potentium studio, non excellentibus gratijs paucorum, sed vniuersi populi Rom. iudicio consulem ita factum, vt nobilissimis hominibus longè præponerer; non, & in hoc magistratu, & in omni vita essem popularis. Sed mihi ad huiusce verbi vim, & interpretationem vehementer opus est vestra sapientia. Versatur enim magnus error propter infidiosas nonnullorum simulationes: qui cùm populi non solùm commoda, verumetiam salutem oppugnant, & impediunt, oratione assequi volunt, vt populares esse videantur. Ego qualem Kal Ian. acceperim remp. Quirites, intelligo, plenam solicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nihil aduersi, quod non boni metuerent, improbi exspectarent: omnia turbulenta consilia contra hunc reip statum, & contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis consulibus designatis, inita esse dicebantur. Sublata erat de foro fides, non ictu aliquo nouæ calamitatis, sed suspicione, ac perturbatione iudiciorum, infirmatione rerum iudicatarum: nouæ iudicationes, extraordinaria, non imperia, sed regna quæri putabantur. Quæ cùm ego non solùm suspicarer, sed planè cernerem: neque enim obscurè gerebantur: dixi in senatu, in hoc magistratu me popularem consulem futurum. Quid enim est tam populare, quam pax? qua non modò ij, quibus natura sensum dedit, sed etiam tecta, atque agri mihi lætari videntur. Quid tam populare, quàm libertas? quam non solùm ab hominibus, verumetiam à bestijs expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare, quàm otium? quod ita iucundum est, vt, & vos, & maiores vestri, & fortissimus quisque vir maximos labores suscipiendos putet, vt aliquando in otio possit esse, præsertim in imperio, ac dignitate; qui idcirco etiam maioribus nostris præcipuam laudem gratiamq; debemus, quòd eorum labore est factum, vt impunè in otio esse possemus. Quare qui possum non esse popularis, cùm videam hæc omnia, Quirites, pacem æternam,

Solacium

Simulatio

Reipub: miseria status

Populares

ternam, libertatem propriam generis ac nominis vestri, otium domesticum, denique omnia, quæ vobis cara, atque ampla sunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei constitutus esse collata. Neq; enim, Quirites, illud vobis iucundum, aut populare debet videri. largitio aliqua promulgata, quæ verbis ostentari potest, re vera fieri, nisi exhausto ærario, nullo pacto potest. neq; verò illa popularia sunt existimanda, iudiciorum perturbationes, rerum iudicatarum infirmationes, restitutio damnatorum: qui ciuitatum afflictarum perditis iam rebus extremi exitiorum solent esse exitus. neque si qui agros populo Rom. pollicentur, si aliud quiddam obscurè moliuntur, aliud spe ac specie simulationis ostentant, populares existimandi sunt. Nam verè dicam Quirites, genus ipsum legis agrariæ vituperare non possum. venit enim mihi in mentem, duos clarissimos, ingeniosissimos, amantissimos plebis Romanæ viros, Tib. & C. Gracchos, plebem in agris publicis constituisse: qui agri à priuatis antea possidebantur. non sum autem ego is Consul, qui, vt plerique, nefas esse arbitrer, Gracchos laudare: quorum consilijs, sapientia, legibus, multas esse video reip. partes constitutas. itaque, vt initio mihi designato consuli nunci abatur, legem agrariam tribunos plebis designatos conscribere: cupiebam, quid cogitarent, cognoscere. etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis essent magistratus, esse aliquam oportere inter nos bene administrandæ reipublicæ societatem. Cum familiariter me in eorum sermonem insinuarem, ac darem: celabar, excludebar: & cum ostenderem, si lex vtilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me, atque adiutorem futurum: tamen aspernabantur hanc liberalitatem meam: negabant me adduci posse, vt illam largitionem probarem. finem feci offerendi mei, ne fortè mea sedulitas, aut insidiosa, aut impudens videretur. Interea non desistebant clam inter se conuenire, priuatos quosdam adhibere, ad suos cœtus occultos noctem adiungere, & solitudinem: quibus rebus, quanto in metu fuerimus,

mus, ex vestra solicitudine, in qua illis temporibus fuistis, facilè assequi coniectura poteritis. Ineunt tandem magistratus tribuni plebis: concio tandem expectata P. Rulli, quòd & princeps erat agrariæ legis, & truculentiùs se gerebat, quàm cæteri. * iam designatus, alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur: vestitu obsoletiore, corpore inculto, & horrido; capillatior quàm antè, barbaque maiore: vt oculis, & aspectu denuntiare omnibus vim tribunitiam & minitari reip. videretur. legem hominis, concionemque expectabam. lex initio nulla proponitur: concionem in primis aduocari iubet: summa cum expectatione concurritur: explicat orationem sanè longam, & verbis valde bonis. vnum erat, quod mihi vitiosum videbatur: quòd tanta ex frequentia inueniri nemo potuit, qui intelligere posset, quid diceret. hoc ille vtiùm insidiarum canssa fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, nescio. tamen si qui acutiores in concione steterant, de lege agraria nescio quid voluisse eum dicere suspicabantur. aliquando tandem, me designato, lex in publicum proponitur: concurrunt iussu meo plures vno tempore librarij: descriptam legem ad me afferunt. Omni hoc vobis * ratione confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem, cognoscendamque venisse, vt si eam vobis accommodatam, atque vtilem esse intelligerem, auctor eius, atque adiutor essem. non enim naturâ, neque dissidio, neq; odio penitùs insito bellum nescio quid habet susceptum consulatus cum tribunatu, quia persæpe, seditiosis, atque improbis tribunis pleb. boni & fortes consules obstiterunt: & quia vis tribunitia nonnumquam libidini restitit consulari. Non potestatum dissimilitudo, sed animorum disiunctio dissensionem facit. Itaque hoc animo legem sumpsi in manus, vt eam cuperem esse aptam vestris commodis, & eiusmodi, quam consul re, non oratione popularis, & honestè, & libenter posset defendere. Atque ego à primo capite legis vsque ad extremum reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil

aliud

aliud actum, nisi vti decem reges ærarij, vectigalium, prouinciarum omnium, totius reipub. regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum domini constituerentur legis agrariæ simulatione, atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege agraria pulchra, atque populari, dari vobis nihil; condonari certis hominibus omnia, ostentari populo Rom. agros: eripi etiam libertatem: priuatorum pecunias augeri: publicas exhauriri: denique quod est indignissimum, per tribunum pleb. quem maiores præsidem libertatis, custodemque esse voluerunt, reges in ciuitate constitui. Reges Quæ cum exposuero, si falsa vobis videbuntur esse, sequar auctoritatem vestram: mutabo meam sententiam. sin insidias fieri libertati vestræ simulatione largitionis intelligetis: nolitote dubitare plurimo sudore, & sanguine maiorum vestrorum partam, vobisque traditam libertatem, nullo vestro labore, consule adiutore defendere. Primum caput est legis agrariæ, quo, vt illi putant, tentamini leuiter, quo animo libertatis vestræ diminutionem ferre possitis. iubet enim tribunum pleb. qui eam legem tulerit, creare decemuiros per tribus septem decem: vt, quem nouem tribus fecerint, is decemuir sit. Hic quæro, quam ob caussam initium rerum, ac legum suarum hinc duxerit, vt populus Rom. suffragio priuaretur? toties legibus agrarijs curatores constituti sunt, triumuiri, quinquennuiri, decemuiri: quæro à populari tribuno plebis ecquando nisi per xxxv. tribus creati sint? etenim cùm omnes potestates, imperia, curationes, ab vniuerso populo Romano proficisci conuenit; tum eas profectò maximè, quæ constituuntur ad populi fructum aliquem & commodum: in quo, & vniuersi deligant, quem populo Romano maximè consulturum putent: & vnusquisque studio, & suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit. Hoc tribuno pleb. rotissimùm venit in mentem, populum Rom. vniuersum priuare suffragijs; paucas tribus non certa conditione iuris, sed sortis beneficio fortitò ad vsurpandam libertatem vocare. * ITEM inquit, capite altero,

altero, VT COMITIS PONTIFICIS MAXIMI. Ne hoc quidem velit, maiores nostros tam fuisse populares, vt quod per populum creari fas non erat propter religionem sacrorum, in eo tamen propter amplitudinem sacerdotij voluerint populo supplicari. atque hoc idem de cæteris sacerdotijs Cn. Domitius tribunus plebis vir clarissimus tulit: quòd populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, vt minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. Videte quid interfit inter Cn. Domitium tribunum pleb. hominem nobilissimum, & P. Rullum: qui tentauit, vt opinor, patientiam vestram, cum se nobilem esse diceret. Domitius, quod per cæremonias populi fieri non poterat, ratione assecutus est, vt id, quoad posset, quoad fas esset, quoad liceret, *populi ad partes daret: hic quod populi proprium semper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutauit, quin ij, qui populo agros essent assignaturi, antè acciperent à populo beneficium, quàm darent; id totum eripere vobis, atque è manibus extorquere conatus est. Ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodammodo dedit: hic, quod adimi nullo pacto *poterat potestate, quadam ratione eripere conatur. Quæret quispiam in tanta iniuria, tantaque impudentia quid spectarit. non defuit consilium: fides erga plebem Romanam, æquitas in vos libertatemque vestram vehementer defuit. iubet enim comitia decemuiris habere creandis eum, qui legem tulerit. hoc dicam planiùs. iubet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum. nondum reprehendo: video feciſſe alios. illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quò pertineat videte. habebit comitia: volet *eos renuntiare quibus regia potestas hac lege quæritur. vniuerso populo neq; ipse committit, neque illi horum consiliorum auctores committi rectè putant posse. sortietur tribus idem Rullus: homo felix educet, quas volet tribus: quos nouem tribus decemuiros fecerint, ab eodem Rullo eductæ, hos omnium rerum (vt iam

Domitius propriũ

ostendam) dominos habebimus. atque ij, vt grati, ac memores beneficij esse videantur, aliquid se nouem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis verò sex & xx. tribubus nihil erit, quod non putent posse suo iure denegare. Quos tandem igitur decemuiros creari vultis? se primum. qui licet? leges enim sunt veteres, atque eæ consulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed tribunitiæ, vobis maioribusque vestris vehementer gratæ, atque iucundæ. Licinia est lex, atque altera Æbutia, quæ non modò eum, qui tulerit de aliqua curatione, ac potestate, sed etiam collegas eius, cognatos, affines excipit, ne eis ea potestas, curatione mandetur. etenim, si populo consulis, remoue te a suspicione alicuius tui commodi: fac fidem te nihil, nisi populi vtilitatem & fructum quærere: sine ad alios potestatem ad te gratiam beneficij tui peruenire. nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum, ac magnificentiæ. Quis legem tulit? Rullus. quis maiorem partem populi suffragijs priuauit? Rullus. quis comitijs præfuit? Rullus. quis tribus, quas voluit, vocauit, nullo custode sortitus? quis decemuiros, quos voluit, renunciauit? idem Rullus. quem principem renuntiauit? Rullum. vix mehercule seruis hoc eum suis, non vobis omnium gentium dominis probaturum arbitrarer. Optimæ leges igitur hac lege sine vlla exceptione tollentur. idem legis sibi sua lege curationem petet: idem, maiore parte populi suffragijs spoliata, comitia habebit: quos volet, atque in ijs seipsum renunciabit: & videlicet collegas suos adscriptores legis agrariæ, non repudiabit; à quibus ei locus primus inuidiæ in * præscriptione legis concessus est: cæteri fructus omnium rerum, qui in spe legis huius positi sunt, communi cautione, atq; æqua sibi parte retinentur. At videte hominis diligentiam. si aut Rullum cogitasse, aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini, viderunt ij, qui hæc machinabantur, si vobis ex omni populo deligendi potestas esset data: quæcumque res esset, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quæreretur, vos eam sine

dubitatione

dubitatione ad Cn. Pompeium principem delaturos. etenim quem vnum ex cunctis delegissetis, vt eum omnibus omnium gentium bellis, terrâ, & mari præponeretis. certè in decemuiris faciendis, siue fides haberetur, siue honos, & committi huic optimè, & ornari hunc iustissimè posse intelligebant. atque excipitur hac lege, non adolescentia, non legitimum aliquod impedimentum, non potestas, non magistratus vllus alijs negotijs, ac legibus impeditus, non reus denique quo minùs decemuir fieri possit. præsentem eum profiteri iubet. quod nulla alia in lege vmquam fuit, ne in his quidem magistratibus, quorum certus ordo est. Timebat enim Pompeium ne, si adesset, ferri non posset; aut ne, si accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis, custodem, ad vindicem cupiditatum. Hic quoniam video vos hominis dignitate, & contumelia legis esse commotos: renouabo illud, quod initio dixi, regnum comparari, libertatem vestram hac lege funditùs tolli. An vos aliter existimabitis, cum ad omnia vestra pauci homines cupiditatis oculos adiecissent, non eos in primis id acturos, vt ex omni custodia vestræ libertatis, ex omni potestate, curatione, patrocinio vestrorum commodorũ Cn. Pompeius depelleretur? viderunt, & vident, si per imprudentiam vestram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis: fore vti posteà, cognitis insidijs, cum decemuiros creaueritis, tum vitijs omnibus & sceleribus legis Cn. Pompeij præsidium opponendum putetis. & hoc paruum argumentum vobis erit, à certis hominibus dominationem, potestatemque omnium rerum quæri: cum videatis eum, quem custodem vestræ libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis? Cognoscite nunc, quæ potestas decemuiris, & quanta detur. Primùm lege curiata decemuiros orant. Iam hoc inauditum & planè nouo more, vti curiata lege magistratus detur, cui nullis comitijs antè sit datus. Eam legem ab eo prætore, qui sit primus factus, ferri iubet. at quomodò? vt ij decemuiratum habeant, quos plebs designauerit. oblitus est, nullos à plebe de-

designati, & is orbem terrarum constringit nouis legibus: qui quid in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio. atque hic perspicuum est, quid iuris à maioribus acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis vobis relinquatur. maiores de omnibus magistratibus bis sententiam ferre voluerunt. nam centuriata lex censoribus ferebatur, cum curiata cæteris patricijs magistratibus: tum iterum de iisdem iudicabatur, vt esset reprehendendi potestas, si populum beneficij sui pœniteret. nunc quia prima illa comitia tenetis centuriata, & tributa: curiata tantùm auspiciorum caussa remanserunt. hic autem tribunus plebis, quia videbat potestatem neminem iniussu populi, aut plebis posse habere: curiatis ea comitijs quæ vos non * finitis, confirmauit: tributa, quæ vestra erant, sustulit. Ita cum maiores binis comitijs voluerint vos de singulis magistratibus iudicare: hic homo popularis ne vnam quidem populo comitiorum potestatem reliquit. Sed videte hominis religionem, & diligentiam. vidit, & perspexit, sine curiata lege decemuiros habere potestatem non posse: quoniam per nouem tribus essent constituti. iubet ferre de his legem curiatam: prætori imperat, quàm id ipsum absurdè, nihil ad me attinet. iubet enim qui primus sit prætor factus, eum legem curiatam ferre: sin is ferre non possit, qui postremus sit: vt aut lusisse in tantis rebus, aut profectò nescio quid spectasse videatur. Verùm hoc quod est aut ita peruersum, vt ridiculum; aut ita malitiosum, vt obscurum sit, relinquamus: ad religionem hominis reuertamur. Videt sine lege curiata nihil agi per decemuiros posse, quid postea, si ea lata non erit? attendite ingenium. tum ij decemuiri, inquit, eodem iure sint, quo qui optima lege. Si * hoc fieri potest, vt in hac ciuitate, quæ longè iure libertatis cæteris ciuitatibus antecellit, quisquam nullis comitijs imperium, aut potestatem assequi possit; quid attinet tertio capite legem curiatam ferre iubere, * quoniam quarto permittat, vt sine lege curiata idem iuris habeant, quod haberent si optima

tima lege à populo essent creati? Reges constituuntur, non decemuiri, Quirites: ijque ab ijs initijs fundamentisq; nascuntur, vt non modò cum gerere cœperint, sed etiam cum constituentur, omne vestrum ius, potestas, libertasque tollatur. At videte, quàm diligenter retineat ius tribunitiæ potestatis. Consulibus legem curiatam ferentibus, à tribunis pleb. sæpe est intercessum. neque tamen nos id querimur, esse hanc tribunorum pleb. potestatem: tantummodò si quis ea potestate temerè est vsus, reprehendendum existimamus. hic tribunus pleb. *legi curiatæ, quam prætor ferat, adimit intercedendi potestatem. atque hoc cùm in eo reprehendendum est, quòd per tribunum pleb. tribunitia potestas minuitur; tum in eo deridendum, quòd consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet: hic, qui vetat intercedere, potestatem, etiamsi intercessum sit, tamen eandem constituit quam si lata esset lex; vt non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam intercessurum putet; cum intercessio stultitiam intercessoris significatura sit, non rem impeditura. Sint igitur decemuiri neque veris comitijs, hoc est, populi suffragijs, neque illis ad speciem, atque ad vsurpationem vetustatis per xxx. lictores auspiciorum causa adumbratis, constituti. videte nunc eos, qui à vobis nihil potestatis acceperint, quanto maioribus ornamentis afficiat, quàm omnes nos affecti sumus, quibus vos amplissimas potestates dedistis. Iubet *auspicij coloniarum deducendarum causa decemuiros habere pullarios. Eodem iure, inquit, quo habuerunt tresuiri lege Sempronia. Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniæ? nec te ea lex ipsa commouet, tresuiros illos x x x v. tribuum suffragio esse creatos? & cum tu à Tib. Gracchi æquitate, ac pudore longissimè remotus sis, id quod dissimillima ratione factum sit, eodem iure putas esse oportere? Dat præterea potestatem verbo prætoriam, re vera regiam: definit in quinquennium: facit sempiternam. tantis enim confirmat opibus & copijs, vt inuitis eripi nullo modo

possit. deinde ornat apparitoribus, scribis, librarijs, præconibus, architectis; præterea mulis, tabernaculis, centurijs, supellectili: sumptum haurit ex ærario, suppeditat à socijs: ianitores ex equestri loco ducentos in annos singulos, stipatores corporis constituit, eosdem ministros, & satellites potestatis. Formam adhuc habetis, Quirites, & speciem ipsam tyrannorum,* insignia veteris potestatis: nondum ipsam potestatem. dixerit enim fortasse quispiam, quid me ista lædunt: scriba, lictor, præco, pullarius? Omnia hæc sunt eiusmodi, Quirites, vt ea qui habeat sine vestris suffragijs, aut rex non ferendus, aut priuatus furiosus esse videatur. perspicite quanta potestas permittatur: non priuatorum insaniam, sed intolerantiam * regis esse dicetis. Primùm permittitur infinita potestas innumerabilis pecuniæ conficiendæ de vestris vectigalibus, non fruendis, sed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiumque omnium datur cognitio sine consilio, pœna sine prouocatione, animaduersio sine auxilio. iudicare per quinquennium vel de consulibus, vel de ipsis tribunis pleb. poterunt: de illis interea nemo iudicabit. magistratus his gerere licebit, caussam dicere non licebit: emere agros à quibus volent, vel quos volent, quàm volent magno, poterunt: colonias deducere nouas, renouare veteres, totam Italiam suis colonijs vt complere liceat, permittitur: omnes prouincias obeundi, liberos populos agris multandi,* regnorum vel dandorum summa potestas datur: cum velint, Romæ esse: cum commodum sit, quacumque velint, summo cum imperio, iudicioque omnium rerum vagari vt liceat, conceditur. interea dissoluant iudicia publica: de consilijs adducant, quos velint: singuli de maximis rebus iudicent, quæstori permittant: finitorem mittant: ratum sit, quod finitor vni vlli à quo missus erit, renunciauerit. Verbum mihi deest, Quirites, cum ego hanc potestatem regiam appello: sed profectò maior est quædam. nullum enim regnum fuit vmquam, quod non, si minùs iure aliquo, at regionibus tamen certis contineretur: hoc verò infinitum est, quo & regna

regna omnia,& vestrum imperium,quod latissimè patet, & ea, quæ partim libera à vobis, partim etiam ignorata vobis sunt, permissu legis continentur. Datur igitur eis primùm,vt liceat eis vendere omnia, de quibus vendendis senatusconsulta facta sunt M. Tullio,Cneio Cornelio consulibus. Cur hoc tam est obscurum, atque cæcum? quid? ista omnia, de quibus senatus censuit,nominatim in lege perscribi nonne potuerunt? Duæ sunt huius obscuritatis causſæ, Quirites: vna pudoris,si quis pudor esse potest in tam insigni impudentia:altera sceleris.nam neque ea,quæ senatus nominatim vendenda censuit,audet appellare.sunt enim loca publica vrbis,sunt sacella,quæ post restitutam tribunitiam potestatem nemo attigit: quæ maiores in vrbe * partim periculi perfugia esse voluerunt, hæc lege tribunitia decemuiri vendent. accedet eò mons Gaurus: accedent salicta ad Minturnas: adiungetur etiam illa vna vendibilis Herculanea multarum deliciarum, & magnæ pecuniæ: permultaque illa, quæ senatus propter angustias ærarij vendenda censuit, consules propter inuidiam non vendiderunt. Verùm hæc fortasse propter pudorem in lege reticentur, sed illud magis est credendum, & pertimescendum, quòd audaciæ decemuirali, corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorumque senatusconsultorum,quæ facta numquam sunt (cum ex eo numero, qui per eos annos consules fuerunt, multi mortui sint) magna potestas permittitur: nisi forte nihil est æquum vos de eorum audacia suspicari, quorum cupiditati nimium angustus orbis terrarum esse videatur.Habetis vnum venditionis genus,quod magnum videri vobis intelligo: sed attendite animos ad ea,quæ consequuntur: hunc quasi gradum quendam, atque aditum ad cætera factum * intelligetis. QVI AGRI, QVAE LOCA, QVAE AEDIFICIA.quid est,prætereas? multa in mancipijs, in pecore, auro,argento,ebore,veste, supellectili,cæteris rebus. quid dicam? inuidiosum putasset hoc fore, si omnia nominasset? non metuit inuidiam, quid ergo? longum putauit,

tauit, & timuit, ne quid præteriret; adscripsit, ALIVDVE QVID. qua breuitate rem nullam esse exceptam videtis. Quidquid ergo sit extra Italiam, quod publicum populi Rom. factum sit L. Sulla Q. Pompeio consulibus, aut postea; id decemuiros iubet vendere. Hoc capite, Quirites, omneis gentes, nationes, prouincias, regna, decemuirûm ditioni, iudicio, potestatique permissa, & condonata esse dico.* primùm hoc quæro, qui tandem locus vsquam sit, quem non possint decemuiri dicere publicum populi Rom. esse factum? nam cum idem possit iudicare, qui dixerit, quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat idem iudicare? commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralleis, Ephesum, Miletum, Cyzicum, totam denique Asiam, quæ post L. Sullam, Q. Pompeium c o ss. recuperata sit, populi Rom. factam esse dicere. vtrùm oratio ad eius rei disceptationem deerit? at cum idem & disseret, & iudicabit, impelli non poterit, vt falsum iudicet? an si condemnare Asiam volet, terrorem damnationis, & minas non, quanti volet, æstimabit? Quid (quod disputari contra nullo pacto potest: quoniam statutum à vobis est, & iudicatum) quam hæreditatem iam cernimus, regnum Bithyniæ? quod certè publicum est populi Rom. factum. num quid caussæ est, quin omnes agros, vrbes, statiua, portus, totam denique Bithyniam decemuiri venditurí sint? quid Mitylenæ? quæ certè vestræ, Quirites, belli lege, ac victoriæ iure factæ sunt; vrbs & natura, & situ, & descriptione ædificiorum, & pulchritudine inprimis nobilis; agri iucundi, & fertiles: nempe eodem capite inclusi continentur. Quid Alexandria, cunctaque Ægyptus? vt occultè latet? vt recondita est? vt furtim tota decemuiris traditur? Quis enim vestrûm hoc ignorat, dici illud regnum testamento regis Alexandrini populi Rom. esse factum? Hic ego consul populi Rom. non modò nihil iudico, sed ne quid sentiam quidem profero. magna enim mihi res non modò ad statuendum, sed etiam ad dicendum videtur esse. video, qui testamentum factum esse confirmet: auctoritatem senatus

exstare

exstare hæreditatis aditæ sentio, tum, quando Alexandro mortuo, legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depositam, * nostris recuperarent. hæc L. Philippum sæpe in senatu confirmasse memoria teneo: eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque animo regio esse, inter omnes ferè video conuenire. dicitur contrà, nullum esse testamentum: non oportere populum Rom. omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca nostros homines propter agrorum bonitatem, & omnium rerum copiam. hac tanta de re P. Rullus cum cæteris decemuiris collegis suis iudicabit? & verum iudicabit? nam vtrumque ita magnum est, vt nullo modo neque concedendum, neque ferendum sit. Volet esse popularis, populo Rom. adiudicabit. ergo idem ex sua lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum: vrbis copiosissimæ, pulcherrimorumque agrorum iudex, arbiter, dominus, rex denique opulentissimi regni reperietur. Non sumet sibi tantum, non appetet: iudicabit Alexandriam regis esse. à populo Rom. abiudicabit. Primùm populi Rom. hæreditatem decemuiri iudicent, cum vos volueritis de priuatis hæreditatibus centumuiros iudicare? deinde quis aget caussam populi Romani? vbi resista agetur? qui sunt isti decemuiri, quos perspiciamus regnum Alexandriæ Ptolemæo gratis adiudicaturos? Quòd si Alexandria petebatur, cur non eosdem cursus hoc tempore, quos L. Cotta, L. Torquato cos. cucurrerunt? cur non apertè, vt anteà? cur non item, vt * cum directò, & palàm regionem illam petierunt? * an quietis ijs, qui per cursum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc tetris tenebris, & caligine se Alexandriam peruenturos arbitrati sunt? atque illud circumspicite vestris mentibus, * vnaque legatos nostros homines auctoritate tenui, qui rerum priuatarum caussa legationes liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix possunt. graue est enim nomen imperij, atque id etiam in leui persona pertimescitur. propterea quòd vestro, non suo nomine, cum hinc egressi sunt, abutuntur,

Philippus *

imperij

quid censetis, cùm isti decemuiri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta suitorum iuuentute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo? quo metu? quo periculo miseras nationes futuras? Est in imperio terror: patientur. est in aduentu sumptus: ferent. imperabitur aliquid muneris: non recusabunt. illud verò quantum est, Quirites, cum is decemuir, qui aliquam in vrbem aut expectatus, vt hospes, aut repentè, vt dominus venerit; illum ipsum locum, quò venerit, illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit deductus, publicam populi Rom. esse dicet? at* quanta calamitas populi, si dixerit: quantus ipsi quæstus, si negarit? Atque ijdem, qui hæc appetunt, queri nonnumquam solent, omnes terras Cn. Pompeio, atque omnia maria esse permissa. simile vero est, multa cõmitti, an condonari omnia? *vel labori & negocio proponi, an prædæ & quæstui? mitti ad socios liberandos, an ad opprimendos? denique, si quis est honos singularis, nihilne interest, vtrùm populus Rom. eum cui velit deferat, an is impudenter populo Rom. per legis fraudem surripiatur? intellexistis, quot res & quantas decemuiri legis permissu venditurisint. non est satis: cum sese sociorum, cum exterarum nationũ, cum regum sanguine implerint; incidant nerios populi Rom. adhibeant manus vectigalibus vestris, irrumpant in ærarium. sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, si fortè desit pecunia, quæ tanta ex superioribus *recipi potest, vt deesse non debeat: sed planè, quasi ea res nobis saluti futura sit, ita cogit. atque imperat, vt decemuiri vestra vectigalia vendant nominatim. Quam tu mihi ex ordine recita de legis scripto populi Rom. auctionem: quam mehercule ego præconi huic ipsam luctuosam & acerbam prædicationem futuram puto.** vt in suis rebus, ita in repub. luxuriosus nepos, qui priùs siluas vendat, quàm vineas. Italiam percensuisti. perge in Siciliam. nihil est in hac prouincia quod aut in oppidis, aut in agris maiores nostri proprium nobis reliquerint, quin id vænire iubeat. Quod partum recenti victoria

victoria maiores vobis in sociorum vrbibus ac finibus,& vinculum pacis,& monumentum belli reliquerunt,id vos ab illis acceptum, hoc auctore vendetis? Hic mihi parumper mentes vestras, Quirites, commouere videor, dum patefacio vobis,quas isti penitus abstrusas insidias se posuisse arbitrantur contra Cn. Pompeij dignitatem.& mihi quęso ignoscite,si appello talem virum sæpius. vos mihi prætori biennio antè, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis, vt quibuscumque rebus possem,illius absentis dignitatem vobiscum vnà tuerer. feci adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec spe honoris, atque amplissimæ dignitatis: quam ego,etsi libente illo, tamen absente * illo, per vos consecutus sum. Quamobrem cum intelligam, hanc totam ferè legem ad illius opes euertendas tanquam machinam comparari, & resistam consilijs hominum; & perficiam profectò, quod ego video comparari, vt id vos vniuersi non solùm videre,verùm etiam tenere possitis. Iubet vænire,quæ Attalensium, quæ Phaselitum, quæ Olympenorum fuerint,agrumque Agerensem,& Orindicum,& Gedusanum. hæc P.Seruilij imperio,& victoria clarissimi viri vestra facta sunt. Adiungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Cherroneso: in Macedonia, qui regis Philippi,siue Persæ fuerunt: qui item à censoribus locati sunt, & certissimum vectigal * adscribit eidem auctioni Corinthios agros opimos, & fertiles,& Cyrenenses,qui Appionis fuerunt: & agros in Hispania propter Carthaginem vendit:quam videlicet P. Africanus non propter religionem sedium illarum,ac vetustatis de concilij sententia consecrauit; sed vt ipse locus, eorum qui cum hac vrbe de imperio certarunt, vestigia calamitatis ostenderet. Sed non fuit tã diligens, quàm est Rullus: aut fortasse emptorem ei loco reperire non potuit. Verùm inter hos agros regios, captos veteribus bellis virtute summorum imperatorum,adiungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia,qui in Ponto, qui in Cappadocia

fuerunt,

fuerunt, vt eos decemuiri vendant. Itáne verò? non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, cum rex Mithridates amisso exercitu, regno expulsus, tamé in vltimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab inuicta Cn. Pompeij manu Maeotide, & illis paludibus, & itinerum angustijs, atque altitudine montium defendatur; cum imperator in bello versetur; in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum sit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompeium omne iudicium, & potestas more maiorum debet esse, decemuiri vendent? & credo, P. Rullus (is enim sic se gerit, vt sibi iam decemuir designatus esse videatur) ad eam auctionem potissimùm proficiscetur. is videlicet, antequam veniat in Pontum, literas ad Cn. Pompeium mittet, quarum ego iam exemplum ab istis compositum esse arbitror. P. SERVILIVS RVLLVS TRIBVNVS PLEB. DECEMVIR, S. D. * CN. POMPEIO CN. I. Non credo adscripturum esse, Magno. non enim videtur, id quod imminuere lege conatur, concessurus verbo. TE VOLO CVRARE, VT MIHI SINOPE PRAESTO SIS, AVXILIVMQVE ADDVCAS, DVM EOS AGROS, QVOS TVO LABORE CEPISTI, EGO MEA LEGE VENDAM. An Pompeium non adhibebit? in eius prouincia vendet manubias imperatoris? Ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto inter vestra atque hostium castra, hasta posita, cum suis formosis finitoribus auctionantem. Neque in hoc solùm inest contumelia, quae vehementer & insignis est, & noua, vt vlla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum administrante, non modò venierit, verùmetiam locata sit. plus spectant homines certè, quàm contumeliam: sperant, si concessum sit inimicis Cn. Pompeij cum imperio, cum iudicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia, non solùm alijs in locis vagari, verumetiam ad ipsius exercitum peruenire, aliquid illi insidiarum fieri, aliquid de eius exercitu, copijs, gloria detrahi posse.

Mithridates amisso exercitu.

Rullus

Venditio

putant,

Putant, si quam spem in Cn. Pompeio exercitus habeat aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum; cum viderit earum rerum omnium potestatem, ad decemuiros esse translatam. Patior non molestè tam stultos esse, qui hæc sperent, tam impudentes, qui conentur: illud queror, tam me ab ijs esse contemptum, vt hæc portenta, me consule, potissimùm cogitarent. Atque in omnibus his agris, ædificijsque vendendis permittitur decemuiris, vt vendant quibuscumque in locis videatur. O perturbatam rationem. ô libidinem refrænandam. ô consilia dissoluta, atque perdita! vectigalia locare nusquam licet, nisi in hac vrbe, hoc ex loco, hac vestrûm frequentia: vænire vestras res proprias, & in perpetuum à vobis alienari in Paphlagoniæ tenebris, atque in Cappadociæ solitudine licebit? L. Sulla cum bona indè natorum ciuium funesta illa auctione sua venderet, & se prædam suam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit. nec quorum oculos offendebat, eorum ipsorum conspectum fugere ausus est: decemuiri vestra vectigalia non modò ne vobis quidem arbitris, sed ne præcone quidem publico teste, vendent? Sequitur omnes agros extra Italiam infinito ex tempore, non, vt antea, ab Sulla & Pompeio coss. cognitio decemustrûm, priuatus sit an publicus: sicque agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum iudicium, quàm intolerandum, quàm regium sit, quem præterit? posse quibuscumque locis velint, nulla disceptatione, nullo consilio, priuata publicare, publica liberare. Excipitur hoc capite ager in Sicilia, Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum necessitudinem, & propter æquitatem, Quirites, * sanè vehementer gaudeo. Sed quæ hæc impudentia? qui agrum Recentoricum possident, vetustate possessionis se, non iure: misericordia senatus, non agri conditione defendunt. Nam illum agrum publicum esse fatentur, sed moueri possessionibus, * amicissimis sedibus, ac dijs penatibus negant oportere. At si est priuatus ager Recentoricus, quid eum excipis?

excipis? sin autem publicus, quæ est ista æquitas? * cæteros, etiam si priuati sint, permittere vt publici iudicentur: hunc excipere nominatim, qui publicus esse * fateatur. Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: cæteri agri omnes, qui vbique sunt, sine vllo delectu, sine populi Rom. notione, sine iudicio senatus, decemuiris addicentur. Atque etiam est alia superiore capite, quo omnia væneunt, quæstuosa exceptio: quæ tegit eos agros de quibus fœdere cautum est. Audiuit, hanc rem non à me, sed ab alijs agitari sæpe in senatu, nonnumquam ex hoc loco, possidere agros in ora maritima regem Hiempsalem, quos P. Africanus populo Rom. adiudicarit; & tamen postea per C. Cottam c o s. cautum esse fœdere: hoc quia vos fœdus non iusseritis, veretur Hiempsal vt satis firmum sit & ratum. Quid, cuiusmodi est illud? tollitur vestrum iudicium, fœdus totum excipitur, comprobatur. Quòd minuit auctionem decemuiralem laudo: quòd regi amico cauet, non reprehendo: quòd non gratis fit, indico. volitat enim ante oculos istorum Iubæ regis filius, adolescens non minùs bene nummatus, quàm bene capillatus. Vix iam videtur locus esse, qui tantos aceruos pecuniæ capiat. auget, addit, accumulat: aurum, argentum ex præda, ex manubijs, ex coronario, ad quoscumque peruenit, neque relatum est in publicum, neque in monumento conscriptũ, id profiteri apud decemuiros, & ad eos referre iubet. hoc capite etiam quæstionem de clarissimis viris, qui populi Rom. bella gesserunt, iudiciumque de pecunijs repetundis ad decemuiros translatum videtis. * horum erit illud iudicium, quantæ cuiusque manubiæ fuerint, quid relatum, quid residuum sit. in posterum verò lex hæc imperatoribus vestris constituitur, vt quicunque de prouincia decesserit, apud eosdem decemuiros, quantum habeat prædæ, manubiarum, auri coronarij, profiteatur. Hic tamen vir optimus eum, quem amat excipit Cn. Pompeium. vnde iste amor: tam improuisus, ac tam repentinus? qui honore decemuiratus excluditur propè nominatim, cuius

Iubæ filius bene nummatus

ius iudicium, legumque datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio tollitur; cuius non in prouinciam, sed in ipsa castra decemuiri cum imperio, infinita pecunia, maxima potestate, & iudicio rerum omnium mittuntur: cui ius imperatorium, quod semper omnibus imperatoribus est conseruatum, soli eripitur; is excipitur vnus, ne manubias referre debeat. vtrum tandem hoc capite honos haberi homini, an inuidia quæri videtur? Remittit hoc Rullo Cn. Pompeius: beneficio isto legis, benignitate decemuirali nihil vtitur. nam si est æquum prædas, ac manubias suas imperatores, non in monumenta deorum immortalium, neque in vrbis ornamenta conferre, sed ad decemuiros, tamquam ad dominos reportare: nihil sibi appetit præcipuè Pompeius, nihil: vult se in communi, atque in eodem, quo cæteri, iure versari. sin est iniquum, Quirites, si turpe, si intolerandum * hoc, decemuiros portitores omnibus omnium pecunijs constitui, qui non modò reges, atque exterarum nationum homines, sed etiam imperatores nostros excutiant; non mihi videntur honoris causa, excipere Pompeium, sed metuere, ne ille eandem contumeliam, quam cæteri, ferre non possit. Pompeius * autem hoc animo sit, vt quidquid vobis placeat, sibi ferendum putet: quod vos ferre non poteritis, id profectò perficiat, ne diutius inuiti ferre cogamini. Verumtamen cauet, vt, si qua pecunia, post nos consules ex nouis vectigalibus, recipiatur, ea decemuiri vtantur. noua porrò vectigalia videt ea fore, quæ Pompeius adiunxerit. ita remissis manubijs, vectigalibus eius virtute partis se frui putat oportere. Parta sit pecunia, Quirites, decemuiris tanta, quanta sit in terris: nihil prætermissum. sed omnes vrbes, agri, regna denique, postremò etiam vectigalia vestra vænierint, accesserint in cumulum manubiæ vestrorum imperatorum: quantæ & quàm immanes diuitiæ decemuiris in tantis auctionibus, tot iudicijs, tam infinita potestate rerum omnium quærantur, videtis. cognoscite nunc alios immensos, atque intolerabiles quæstus, vt intelligatis ad certorum hominum

Ius imperatorium

Pompeius

minum importunam auaritiam hoc popularе legis agrariæ nomen esse quæsitum. Hac pecunia iubet agros emi, quò deducamini. Non consueui homines appellare asperiùs, Quirites, nisi lacessitus; velim fieri posset, vt à me sine contumelia nominarentur ij, qui se decemuiros sperant futuros: iam videretis, quibus hominibus omnium rerum & vendendarum, & emendarum potestatem permitteretis. sed quod ego nondum statuo mihi esse dicendum, vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare. vnum hoc certè videor mihi verissimè posse dicere: tum, cum haberet hæc respub. Luscinos, Calatinos, Acidinos, homines non solùm honoribus populi, rebusque gestis, verùm etiam patientia paupertatis ornatos; & tum cum erant Catones, Philippi, Læli, quorum sapientiam, temperantiamque in publicis, priuatisque, forensibus, domesticisq; rebus perspexeratis; tamen huiuscemodi res commissa nemini est, vt idem indicaret, & venderet, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum; idemque agros vectigaleis populi Romani abalienaret: & cum summam tantæ pecuniæ, nullo teste, sibi ipse ex sua voluntate fecisset, tum denique emeret à quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus hæc omnia, quos odorari hunc decemuiratum suspicamini: reperietis, partem esse eorum, quibus ad habendum, partem quibus ad consumendum, nihil satis esse videatur. Hic ego iam illud, quod expeditissimum sit, ne disputo quidem, Quirites; non esse hanc vobis à maioribus relictam consuetudinem, vt emantur agri à priuatis, quò plebs publicè deducatur: omnibus legibus, agris publicis priuatos esse deductos: huiuscemodi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis exspectasse: hanc verò emendi, & vendendi quæstuosissimam, ac turpissimam mercaturam, alienam actione tribunicia, alienam dignitate populi Romani semper putaui. Libet agros emi. primùm quæro, quos agros? & quibus in locis? nolo suspensam, & incertam plebem Rom. obscura spe & cæca exspectatione pendere. Albanus ager

ager est, Setinus, Priuernas, Fundanus, Vestinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Casinas: audio. Ab alia porta, Capenas, Falisc⁹, Sabinus ager, Reatinus, Venafranus, Alifanus, Trebulanus. habes tantam pecuniam, qua hosce omnes agros, & cæteros horum similes non modò emere, verumetiam coaceruare possis: cur eos non definis, neque nominas? vt saltem deliberare plebs Rom. possit, quid intersit sua, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet. Definito, inquit, Italiam. satis certa regio. etenim quantulum interest, vtrùm in Massici radices, an in Italiam, alióue deducamini? Agè verò, definis locum. quidnam agri verò? * inquit, qui arari, aut coli possit. qui possit arari, inquit, aut coli, non qui aratus aut cultus sit. Vtrùm hæc lex est, an tabula Veratianæ auctionis, in qua scriptum fuisse aiunt: iugera c c. in quibus oliuetum fieri potest: iugera c c c. vbi institui vineæ possunt. hoc tu emes ista innumerabili pecunia, quod arari, aut coli possit? quod solum tam exile & macrum est, quod aratro perstringi non possit? aut quod est tam asperum saxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcirco, inquit, agros nominare non possum, quia tangam nullum abinuito. hoc quoque multo est quæstuosius, quàm si ab inuito sumeret. * inibitur enim ratio quæstus de vestra pecunia, & tum denique ager emetur, cum idem expedierit emptori & venditori. Sed videte vim legis agrariæ: ne ij quidem, qui agros publicos possident, decedent de possessione, nisi erunt deducti optima conditione, & pecunia. maxima conuersa ratio. ante à cum erat. à tribuno pleb. mentio legis agrariæ facta, continuò qui agros publicos, aut qui possessiones inuidiosas tenebant, pertimescebant. hæc lex eos homines fortunis locupletat, inuidia liberat. Quàm multos enim, Quirites, existimatis esse, qui latitudinem possessionum tueri, qui inuidiam Sullanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, emptores non reperiant? perdere iam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paulò antè, dies noctesque tribunitium

bunitium nomen horrebant, vestiram vim metuebant, mentionem legis agrariæ pertimescebant; ij nunc etiam vltrò rogabuntur, atque orabuntur, vt agros partim publicos, partim plenos inuidiæ, plenos periculi, quanti ipsi velint decemuiris tradant. atque hoc carmen hic tribunus plebis non vobis, sed sibi intùs canit. Habet socerum virum optimum, qui tantum agri in illis reipub. tenebris occupauit, quantum concupiuit. huic subuenire vult succumbenti, iam oppresso Sullanis oneribus, * graui sua lege, vt liceat illi inuidiam deponere, pecuniam condere. & vos dubitatis, quin vectigalia vestra vendatis, & plurimo maiorum vestrorum sanguine, & sudore quæsita, vt Sullanos possessores diuitijs augeatis, periculo liberetis? Nam ad hanc emptionem decemuiralem duo genera agrorum spectant, Quirites. eorum vnum propter inuidiam domini fugiunt, alterum propter vastitatem. Sullanus ager à certis hominibus latissimè continuatus tantam habet inuidiam, vt veri ac fortis tribuni pleb. stridorem vnum perferre non possit. hic ager omnis, quoquo precio coemptus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur. Alterum genus agrorum propter sterilitatem incultum, propter pestilentiam vastum atque desertum, emetur ab ijs, qui eos vident sibi esse, si non vendiderint, relinquendos. Et nimirum istud est, quod ab hoc tribuno plebis dictum est in senatu: vrbanam plebem nimium in republica posse: exhauriendam esse. hoc enim verbo est vsus, quasi de aliqua sentina, ac non de optimorum ciuium genere loqueretur. Vos verò, Quirites, si me audire vultis, retinete istam possessionem gratiæ, libertatis, suffragiorum, dignitatis, vrbis, fori, ludorum, festorum dierum. cæterorum omnium commodorum, nisi fortè mauultis, relictis his rebus atque hac luce reipublicæ, in Sipontina siccitate aut in Salapinorum pestilentiæ finibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros emptarus sit: ostendat, & quid, & quibus daturus sit. Vt verò cum omneis vrbes, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat,

id

id vos potestis, quæso, concedere? Quamquam illud est egregium, quòd hac lege antè omnia væneunt, antè pecuniæ coguntur, & coaeruantur, quàm gleba vna ematur. deinde emi iubet: ab inuito vetat. quæro, si qui velint vendere, non fuerint, quid pecunia fiet? * referre in ærarium lex vetat, exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemuiri tenebunt, vobis ager non emetur. vectigalibus abalienatis, socijs vexatis, regibus, atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facilè, inquit, adducentur pecuniæ magnitudine, vt velint vendere. ergo ea lex est, qua nostra vendamus, quanti possimus: aliena emamus, quanti possessores velint. Atque in hos agros, qui hac lege empti sint, colonias ab ijs decemuiris deduci iubet. quid? omnisne eiusmodi locus est, vt nihil interfit reipub. colonia deducatur in eum locum, necne? an est locus, qui coloniam postulet? est * planè rectius & *Quo in genere sicut in cæteris reipub. partibus, est operæpretium diligentiam maiorum recordari, qui colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocarunt, vt esse non oppida Italiæ, sed propugnacula imperij viderentur. Hi deducent colonias in eos agros, quos emerint, etiamne si reipub. non expediat? & in quæ loca præterea videbitur? quid igitur est causæ, quin coloniam in Ianiculum possint deducere? & suum præsidium in capite, atque ceruicibus vestris possint collocare? tu non definias, * quò colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad vim tuam iudicaris? compleas numero? confirmes præsidio, quo velis? populi Rom. vectigalibus, atque omnibus copijs ipsum populum Rom. coerceas? opprimas? redigas in istam decemuiralem dictionem, ac potestatem? Vt verò totam Italiam suis præsidijs obsidere, atque occupare cogitet, quæso, Quirites, cognoscite. Permittit decemuiris, vt in omnia municipia, in omnes colonias totius Italiæ, colonos deducant, quos velint: ijsque colonis agrum dari iubet. Num obscurè maiores opes, quàm libertas vestra

stra pati potest, & maiora præsidia quæruntur? num obscurè regnum constituitur? num obscurè libertas vestra tollitur? Nam cum ijdem omnem pecuniam, maximam multitudinem, id est, totam Italiam, suis opibus obsidebunt; ijdem vestram libertatem suis præsidijs, & colonijs intercluſam tenebunt: quæ spes tandem, quæ facultas recuperandæ vestræ libertatis relinquetur? At enim ager Campanus hac lege diuidetur orbis terræ pulcherrimus, & Capuam colonia deducetur, vrbem amplissimam, atque ornatissimam. Atqui quid ad hæc possumus dicere? De commodo vestro prius dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem, & dignitatem reuertar: vt, si quis agri, aut oppidi bonitate delectetur, ne quid exspectet: si quem rei dignitas commouet, vt huic simulatæ largitioni resistat. Ac primùm de oppido dicam; si quis est fortè, quem Capua magis, quàm Roma delectat, quinq; millia colonorum Capuam scribi iubet. ad hunc numerum * quingentos sibi singuli sument. Quæso nolite vosmetipsos consolari: yerè & diligenter considerate. num vobis, aut vestri similibus integris, quietis, otiosis hominibus in hoc numero locum fore putatis? si est omnibus vobis, aut maiori vestrûm parti: quamquam me vester honos vigilare dies atque noctes, & intentis oculis omneis reipub. partes intueri iubet: tamen paulisper, si ita commodum vestrum feret, cõniuebo. sed si quinque hominum millibus ad vim, facinus, cædemque delectis, locus atque vrbs, quæ bellum facere, atque instruere possit, quæritur: tamenne patiemini vestro nomine contra vos firmari opes, armari præsidia, vrbes, agros, copias comparari? Nam agrum quidem Campanum, quem vobis ostentant, ipsi concupierunt: deducent suos, quorum nomine ipsi teneant & fruantur: coement præterea: ista dena iugera continuabunt. Nam si dicent, per legem id non licere: nè per Corneliam quidem licet. at videmus (vt longinqua mittamus) agrum Prenestinum à paucis possideri: neque illorum pecunijs quidquam aliud de-

esse

esse video, nisi eiusmodi fundos, quorum subsidio, familiarum magnitudines,& Cumanorum, ac Puteolanorum prędiorum sumptus sustentare possint. Quòd si vestrum commodum spectat, veniat, & coràm mecum de agri Campani diuisione disputet. Quæsiui ex eo Kalendis Ianua. quibus hominibus & quemadmodum illum agrum esset distributurus? respondit, à * Romilia tribu se initium esse facturum. Primùm quæ est ista superbia, & contumelia, vt populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur? antè rusticis detur ager, qui habent, quàm vrbanis, quibus ista agri spes, & iucunditas offertur? aut si hoc ab se dictum negat, & satisfacere omnibus vobis cogitat: proferat,* in iugera dena describat, ab * Otriculana vsque ad Narnienſem nomina vestra proponat. si non modò dena iugera dari vobis, sed ne constipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum intelligetis; tamenne vexari rempub. contemni maiestatem populi Rom. deludi vometipsos diutiùs à tribuno pleb. patiemini? Quòd si posset ager iste ad vos peruenire, nonne eum tamen in patrimonio vestro remanere malletis? Vnumne fundum pulcherrimum populi Rom. caput vestræ pecuniæ, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, solatium annonæ, disperire patiemini? An obliti estis Italico bello, amissis cæteris vectigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus aluerit? An ignoratis cætera illa magnifica populi Rom. vectigalia, à perleui sæpe momento fortunæ, inclinatione temporis pendere? Quid nos Asiæ portus, quid Syriæ rura, quid omnia transmarina vectigalia iuuabunt, tenuissima suspicione prædonum, aut hostium iniecta? At verò hoc agri Campani vectigal cum eiusmodi est, vt domi sit, & omnibus prædijs oppidorum tegatur, tum neque bellis infestum, nec fructibus varium, nec cœlo * ac loco calamitosum esse solet. Maiores nostri non solùm id, quod à Campanis ceperant, non imminuerunt; verumetiam, * quod & tenebant, quibus adimi iure non poterat, coemerunt,

coemerunt. Qua de causſa nec duo Gracchi, qui de plebis Rom. commodis plurimùm cogitauerunt, nec L. Sulla, qui omnia ſine vlla religione quibus voluit, eſt delargitus, agrum Campanum attingere ausus eſt. Rullus exſtitit, qui ex ea poſſeſſione remp. dimouere, ex qua ne Gracchorum benignitas eam, nec Sullæ dominatio deiecisſet. Quem agrum nunc prætereuntes veſtrum eſſe dicitis, & quem pariter qui iter faciunt, externi homines veſtrum eſſe audiunt: is, cum erit diuiſus, neque erit, neque veſter eſſe dicetur. At qui homines poſſidebunt? Primò quidem acres, ad vim prompti, ad ſeditionem parati: qui ſimul ac decemuiri concrepuerint, armati in cives, & expediti ad cædem eſſe poſſint. deinde ad pauco⁊ opibus, & copijs affluenteis totum agrum Campanum perferri videbitis. vobis interea, qui illas a maioribus pulcherrimas vectigalium ſedes armis * captas accepiſtis, gleba nulla de paternis, atque auitis poſſeſſionibus relinquetur. ac tantum intererit inter veſtram, & priuatorum diligentiam, quòd cum à maioribus * veſtris P. Lentulus, princeps ſenatus in ea loca miſſus eſſet, * vt priuatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica coemeret, dicitur renuntiaſſe, nulla ſe pecunia fundum cuiuſdam emere potuiſſe: eumque qui nollet vendere, ideò negaſſe ſe adduci poſſe, vti venderet, quòd cum plures fundos haberet, ex illo ſolo fundo numquam malum nuntium audiſſet. Itane verò? priuatum hæc cauſſa commouit populum Romanum, ne agrum Campanum priuatis, gratis, Rullo rogante, tradat, non commouebit? * Atqui idem populus Rom. de hoc vectigali poteſt dicere, quod ille de ſuo fundo dixiſſe dicitur: Alia multos annos vobis fructum Mithridatico bello non tulit: Hiſpaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliæ ciuitatibus bello fugitiuorum M.* Aquillius etiam mutuum frumentum dedit: at ex hoc vectigali numquam malus nuntius auditus eſt. Cætera vectigalia belli facultatibus affiguntur: hoc vectigal etiam belli facultates ſuſtentantur. Deinde in hac aſſigna-

assignatione agrorum, ne illud quidem dici potest quod in cæteris agros desertos à plebe, atque à cultura, hominum liberorum esse non oportere. Sic enim dico: Si Campanus ager diuidatur, exturbari & expelli plebem ex agris, non constitui, & collocari. Totus enim ager Campanus colitur, & possidetur a plebe optima, & modestissima: quod genus hominum optimè moratum, optimorum & aratorum, & militum, ab hoc plebicola tribuno pleb. funditus eijcitur. atque illi miseri, nati in illis agris, & educati, glebis subigendis exercitati, quò se subitò conferant, non habebunt? his robustis & valentibus, & audacibus decemuirûm satellitibus agri Campani possessio tota tradetur, &, vt vos nunc de vestris maioribus prædicatis, Hunc agrum nobis maiores nostri reliquerunt: sic vestri posteri de vobis prædicabunt, Hunc agrum patres nostri acceptum à patribus suis perdiderunt. Equidem existimo, si iam campus Martius diuidatur, & vnicuique vestrûm, vbi consistat bini pedes assignentur; tamen promiscuè toto, quàm propriè parua frui parte malletis. Quare etiamsi ad vos esset singulos aliquid ex hoc agro peruenturum. qui vobis ostenditur, alijs comparatur: tamen honestius eum vos vniuersi, quàm singuli possideretis. Nunc verò cum ad vos nihil * pertineat, sed paretur alijs, eripiatur vobis: nonne acerrimè, tamquam armato hosti, sic huic legi pro vestris agris resistetis? Adiungit Stellatem campum agro Campano, & in eo duodena describit in singulos homines iugera. quasi verò paullum differat ager Campanus, * ac Stellatis. Et multitudo, Quirites, quæritur, quâ illa omnia oppida compleantur. Nam dixi anteà, lege permitti, vt quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis suis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum oppriment: Atellam, Cumas, Neapolim, Pompeios, Nuceriam suis præsidijs deuincient: Puteolos verò, qui nunc in sua potestate sunt, suo iure libertateque vtuntur, totos nouo populo, atque aduentitijs copijs occupabunt. Tunc illud * exilium Campanæ coloniæ

vehe-

vehementer huic imperio timendum, * Capuã à decemuiris inferetur: tunc contra hanc Romam communem patriam omnium noſtrûm, illa altera Roma quæretur. In id oppidum homines nefarij remp. noſtram transferre conantur, quo in oppido maiores * veſtri nullam omnino rempub. eſſe voluerunt: qui tres ſolùm vrbes, in terris omnibus, Carthaginem, Corinthum, Capuam ſtatuerunt poſſe imperij grauitatem, ac nomen ſuſtinere. Deleta Carthago eſt: quòd cùm hominum copijs, tum ipſa natura, ac loco, ſuccincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, imminere * ita fructuoſiſſimis inſulis populi Rom. vidébatur. Corinthi veſtigium vix relictum eſt. erat enim poſita in anguſtijs, atque in faucibus Græciæ, ſic vt terrâ clauſtra locorum teneret, & duo maria maximè nauigationi diuerſa, penè coniungeret, cùm pertenui diſcrimine ſeparārentur. Hæc, quæ procul erant à conſpectu imperij, non ſolùm affixerunt, ſed etiam nequando recreata exſurgere, atq; erigere ſe poſſent, funditus, vt dixi, ſuſtulerunt. De Capua multum eſt, & diu conſultum. exſtant literæ, Quirites, publicæ: ſunt ſenatuſconſulta complura. Statuerunt homines ſapientes, ſi agrum Campanis ademiſſent, magiſtratus, * ſenatũ, publicum ex illa vrbe concilium ſuſtuliſſent, imaginem reip. nullam reliquiſſent: nihil fore quod Capuam timeremus. Itaque hoc perſcriptum in monumentis veteribus reperietis, vt eſſet vrbs, quæ res eas, quibus ager Campanus coleretur, ſuppeditare poſſet; vt eſſet locus * comparandis, condendiſque fructibus; vt aratores cultu agrorum defeſſi, vrbis domicilijs vterentur, idcirco illa ædificia non eſſe delecta. Videte quantum interuallum ſit interiectum inter maiorum noſtrorum conſilia, & inter iſtorum hominum dementiam. Illi Capuam receptaculum aratorum, nundinas ruſticorum, cellam atque horreum Campani agri eſſe voluerunt: hi expulſis aratoribus, effuſis, ac diſſipatis fructibus veſtris, eandem Capuam ſedem nouæ reipub. conſtituunt, molem contra veterem rempublicam comparant. Quod ſi maiores noſtri exiſti-

Ciuitates 3 grauitatem impery ſuſtinerat.

existimassent, quemquam in tam illustri imperio, & tam præclara populi Romani disciplina,* Bruti, aut P. Rulli similem futurum (hos enim nos duos adhuc *videmus, qui hanc rempublicam Capuam totam transferre vellent) profectò nomen illius vrbis non reliquissent. Verùm arbitrabantur Corintho, & Carthagini, etiamsi senatum, & magistratum sustulissent, agrum ciuibus ademissent; tamen non defore, qui illa restituerent, atque qui antè omnia commutarent, quàm nos audire possemus: hic verò in oculis s. p. q. r. nihil posse existere, quod non antè extingui, atque opprimi posset quàm planè exortum ac natum esset. Neque verò ea res fefellit homines diuina mente, & consilio præditos. nam post * Cn. Fuluium, Cn. Sulpicium c o s s. quibus consulibus Capua deuicta atque capta est, nihil est in ea vrbe contra hanc rempublicam non dico factum, sed omnino * excogitatum. Multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pseudophilippo, Aristonico, Mithridate, & cæteris: multa præterea bella grauia, * Carthaginiense, Corinthium, Numantinum: multæ in hac republica seditiones domesticæ, quas prætermitto: bella cum socijs, Fregellanum, Marsicum: quibus omnibus domesticis externisque bellis Capua non modò non obfuit, sed oportunissimam se nobis præbuit, & ad bellum instruendum, & ad exercitus ornandos, & tectis ac sedibus suis recipiendos. homines non inerant in vrbe, qui malis concionibus, turbulentis senatusconsultis, iniquis imperijs rem miscerent, & rerum nouarum caussam aliquam quærerent. neque enim concionandi potestas erat cuiquam, nec consilij capiundi publici. non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quòd vbi honos publicè non est, ibi gloriæ cupiditas esse non potest. non contentione, non ambitione discordes. nihil enim supererat, de quo certarent, nihil quòd contrà peterent, nihil vbi dissiderent. Itaque illam Campanam arrogantiam, atque intolerandam ferociam, ratione, & consilio maiores nostri ad inertissimum, & desidiosissimum otium perduxe-

prudens

consilium

honos cupiditas

runt. sic & crudelitatis infamiam effugerunt, quòd vrbem ex Italia pulcherrimam non sustulerunt; & multum in posterum prouiderunt, quòd neruis vrbis omnibus exsectis, vrbem ipsam solutam, ac debilitatam reliquerunt. Hæc consilia maiorum M. Buto, vt antea dixi, reprehendenda, & P. Rullo visa sunt: neque in te P. Rulle, omina illa M. Bruti, atque auspicia à simili furore deterrent. nam & ipse qui deduxit, & qui magistratum Capuæ, & * Leocreanti ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum pœnas pertulerunt. Et quoniam Bruti, atque illius temporis feci mentionem, commemorabo id quod egomet vidi, cum venissem Capuam, coloniam deductam L. Considio, & Sex. Saltio (quemadmodum ipsi loquebantur) prætoribus: vt intelligatis, quantam locus ipse afferat superbiam: quæ paucis diebus, quibus illa colonia deducta fuit, perspici atque intelligit potuit. Nam primùm id, quod dixi, cum cæteris in colonijs duumuiri appellentur, hi se prætores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attulisset, nonne arbitramini paucis annis fuisse consulum nomen appetituros? Deinde anteibant lictores, non cum bacillis, sed vt hic prætoribus anteeunt, cum fascibus duobus. erant hostiæ maiores in foro constitutæ, quæ ab his prætoribus de tribunali, sicut à nobis consulibus de concilij sententia probatis ad præconem & ad tibicinem, immolabantur. deinde patres conscripti vocabantur. Iam verò vultum Considij videre, ferendum vix erat: quem hominem vt * grandi macie torridum. Romæ contemptum, abiectum, videbamus, hunc Capuæ Campano supercilio, ac regio spiritu tum videremus: Magios, Blossios mihi videbat illos videre, ac Iubellios. Iam verò qui metus erat tunicatorum illorum? & in Albana, & Seplasia, quæ concursatio percunctantium, quid prætor edixisset? vbi cœnaret? quid enuntiasset? Nos autem, hinc Roma qui veneramus, iam non hospites, sed peregrini, atque aduenæ nominabamur. Hæc qui prospexerint, maiores

maiores nostros dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero, venerandos à nobis, & colendos putatis? Quid enim videtur: hoc, quod nunc vos quæso perspicite, atque cognoscite. non ingenerantur hominibus mores tam a stirpe generis, ac seminis, quam ex ijs rebus,* quæ ab ipsa natura loci, & à vitæ consuetudine suppeditantur, quibus alimur, & viuimus. Carthaginienses fraudulenti, & mendaces, non genere, sed naturâ loci; quòd propter portus suos multis & varijs mercatorum & aduenarum sermonibus, ad studium fallendi, studio quæstus vocabantur. Ligures montani, duri, atque agrestes. docuit ager ipse, nihil ferendo, nisi multa cultura, & magno labore quæsitum. Campani semper superbi bonitate agrorum, & fructuũ magnitudine, vrbis salubritate, descriptione, pulchritudine. Ex hac copia, atq; omnium rerum affluentia, primum illa nata sunt: arrogantia, quæ à maioribus nostris alterum Capua consulum postulauit: deinde ea luxuries, quæ ipsum Hannibalem armis etiam tum inuictum, voluptate vicit. Huc illi decemuiri cum CCC. colonorum ex lege Rulli deduxerint, centum decuriones, decem augures, sex pontifices constituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam, & conuallibus, cœnaculis sublatam atque suspensam, non optimis vijs, angustissimis semitis, præ sua Capua planissimo in loco explicata, ac præ illis semitis irridebunt, atque *contemnent. Agros verò Vaticanum, & Pupiniam, cum suis opinis, atque vberibus campis conferendos scilicet non putabunt. oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per risum ac per iocum * contemnent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipsum hercle Lanuuium, Aricia-am, Tusculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Comis, Pompeijs, Nuceria * comparabunt. Quibus illi rebus elati, & inflati, fortasse non continuò, sed certè, si paullum assumpserint vetustatis, ac roboris: non continebuntur, progredientur longiùs, efferentur. Singularis homo priuatus, nisi magna sapien-

tia prædítus, vix facilè ſeſe regionibus officij, magnis in fortunis & copijs continet: nedum iſti ab Rullo, & Rulli ſimilibus conquiſiti, atque electi coloni, Capuæ in domicilio ſuperbiæ, atque in ſedibus luxuriæ collocati, non ſtatim conquiſituri ſint aliquid ſceleris, & flagitij: immò verò etiam hoc magis, quàm illi veteres, germanique Campani, quòd in vetere fortuna illos natos & educatos, nimiæ tamen rerum omnium copiæ deprauabunt; hi ex ſumma egeſtate, in eandem rerum abundantiam traducti, non ſolùm copia, verumetiam inſolentia commouebuntur. Hæc tu, P. Rulle, M. Bruti ſceleris veſtigia, quàm monumenta maiorum ſapientiæ ſequi maluiſti: hæc tu cum iſtis tuis * actoribus excogitaſti, vt * vetera vectigalia venderetis, & * expleretis noua, Vrbi Capuam ad certamen dignitatis * opponeretis: vt ſub veſtrum ius, iuriſdictionem, poteſtatem, vrbes, nationes, prouincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem ſubiungeretis: vt cum omnem pecuniam ex ærario exhauſiſſetis, ex vectigalibus redegiſſetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus noſtris coegiſſetis; tamen omnes vobis pecunias ad nutum veſtrum penderent, vt ijdem partim inuidioſos agros à Sullanis poſſeſſoribus, partim deſertos ac peſtilentes, à veſtris neceſſarijs, à vobiſmetipſis emptos quanti velletis, populo Romano induceretis: vt omnia municipia, coloniaſque Italiæ nouis colonis occuparetis: vt quibuſcumq; in locis vobis videretur, ac quàm multis videretur, colonias collocaretis: vt omnem rempublicam veſtris militibus, veſtris vrbibus, veſtris præſidijs cingeretis, atque oppreſſam teneretis: * vt ipſum Cn. Pompeium, cuius præſidio ſæpiſſime populus Rom. contra acerrimos hoſtes, & contra improbiſſimos ciues victor exſtitit, proſcribere, atque horum conſpectu priuare poſſetis; vt nihil auro & argento violari, nihil numero, & ſuffragijs declarari, nihil * clara manu perfringi poſſet, quod non vos oppreſſum, atque ereptum teneretis: vt volitaretis intecta per gentes, per regna omnia cum imperio ſummo,

mo, cum iudicio infinito, cum omni pecunia: veniretis in Castra Cn. Pompeij, atque ipsa castra, si commodum vobis esset, venderetis: vt interea magistratus reliquos, legibus omnibus soluti, sine metu iudiciorum, sine periculo petere possetis: vt nemo ad populum Romanum vos adducere, nemo producere, non senatus cogere, non consul coercere, non tribunus pleb. retinere possit. Hæc ego vos concupijsse pro vestra stultitia, atque intemperantia non miror: sperasse, me consule, assequi posse demiror. Nam cùm omnium consulum grauis in repub. custodienda cura, ac diligentia debet esse; tum eorum maximè, qui non in cunabulis, sed in campo sunt consules facti. nulli populo Romano pro me maiores mei spoponderunt: mihi creditum est: à me petere quod debeo, me ipsum appellare debetis. Quemadmodum, cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: sic, si quid deliquero, nullæ sunt imagines, quæ à vobis deprecentur. Quare modò vt vita suppetat (* quamquam ego sum is, qui eam possim ab istorum scelere, insidijsque defendere) polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide: rempublicam vigilanti homini, non timido; diligenti, non ignauo commisistis.* Ego is consul, qui concionem metuam? qui tribunos pleb. perhorrescam? qui sæpe, & sine caussa tumultuer? qui timeam ne mihi in carcere habitandum sit, si tribunus pleb duci iussisset? Ego nondum vestris armis armatus, insignibusque amplissimis ornatus, imperio, auctoritate, * non horrui in hunc locum progredi posse, vobisque auctoribus improbitati hominis resistere: nunc vereor, ne respub. tantis munita præsidijs, ab istis vinci, aut opprimi possit? Si antea timuissem, tamen hac concione, hoc populo certè non vererer. Quis enim vmquam tam secunda concione legem agrariam suasit, quàm ego di suasi? si hoc dissuadere est, ac non disturbare ac peruertere. Ex quo intelligi, Quirites, potest, nihil esse tam populare, quàm id quod ego vobis in hunc annum consul popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium. quæ nobis de-

signatis timebatis, ea ne accidere possent, consilio meo, ac ratione prouisa sunt. non modò vos eritis in otio, qui semper esse voluerati: verumetiam istos, quibus otiosi negotium facessimus, otiosissimos reddam. Etenim illis honores, potestates, diuitiæ, ex tumultu, atque ex dissentionibus ciuium comparari solent: vos quorum gratia in suffragijs consistit, libertas in legibus, honos in iudicijs, & æquitate magistratuum, res familiaris in pace; omni ratione otium tenere debetis. Nam etsi ij, qui propter desidiam in otio viuunt, tamen in sua turpi inertia capiunt voluptatem: sub ipso otio, quo vos fortunam regitis, si hunc statum quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non vt quæsitum, sed vita partum otium tenueritis. Quod ego ex concordia, quam mihi constitui cum collega, inuitissimus ijs hominibus, quos in consulatu inimicos esse & animi, & corporis acie prouidi: omnibus prospexi sanè & * reuocaui. Idem tribunis pleb. denuntiaui, * ne quid turbulenti, me consule, conflarent. Summum & firmissimum est illud communibus fortunis præsidium, Quirites, vt quales vos hodierna die maxima concione mihi pro salute vestra præbuistis, tales reliquis temporibus * populo Romano præbeatis. pro certo polliceor hoc vobis, atque confirmo, me esse perfecturum, vt iam tandem illi, qui honori inuiderunt meo, tamen vos vniuersos in consule deligendo plurimum vidisse fateantur.

* *

DE

DE LEGE AGRARIA CONTRA RVLLVM TRIBVNVM PLEB. ad populum.

ORATIO XVII.

QVommodiùs fecissent tribuni pleb. Quirites, si quæ apud vos de me deferunt, ea coràm potiùs me præsente dixissent. nam & æquitatem vestræ disceptationis, & consuetudinem superiorum, & ius suæ potestatis retinuissent. Sed quoniam adhuc præsens certamen, contentionemq; fugerunt, nunc si videtur eis, in meam concionem prodeant, &, quò pronocati à me venire noluerunt, reuocati saltem reuertantur? Video quosdam, Quirites, strepitu significare nescio quid, & non eosdem vultus, quos proxima mea concione [illegible], in hanc concionem mihi retulisse. Quare à vobis, qui nihil de me credidistis, vt eam voluntatem, quam semper habuistis erga me, retineatis peto: à vobis autem, quos leuiter immutatos esse sentio, paruam exigui temporis vsuram bonæ de me opinionis postulo, vt eam, si, quæ dixero, vobis probabo, perpetuò retineatis: sin aliter, hoc ipso in loco depositam, atque abiectam relinquatis. Commoti sunt animi, aurésque vestræ, Quirites, me gratificantem septem tyrannis, cæterisque Sullanarum assignationum possessoribus, agrariæ legi, & commodis vestris obsistere. hæc si qui crediderunt, illud prius crediderint necesse est; hac lege agraria, quæ promulgata sit, adimi Sullanos agros, vobisque diuidi; aut denique minui priuatorum possessiones, vt in eas vos deducamini. Si ostendo, non modò non adimi cuiquam glebam de Sullanis agris, sed etiam genus id agrorum certo capite legis impudentissimè

confirmari, atque sanciri: si doceo agris his, qui à Sulla sunt dati, sic diligenter Rullum sua lege consulere, vt facilè appareat eam legem, non à vestrorum commodorum patrono, sed à Valgij genero esse conscriptam: numquid est caussæ, Quirites, quin illa criminatione, qua in me absentem vsus est, non solùm meam, sed etiam vestram diligentiam, prudentiamque despexerit? Caput est legis XL. de quo ego consultò, Quirites, neque apud vos antè feci mentionem, ne aut refricare obductam iam reipub. cicatricem viderer; aut aliquid alieniſſimo tempore nouæ dissentionis commouere. Neque verò nunc ideo disputabo, quòd hunc statum reipub. non magnoperè defendendum putem: præsertim qui otij, & concordiæ patronum me in hunc annum reipub. professus sim: sed vt doceam Rullum posthac in his saltem tacere rebus, in quibus de se, & de suis factis taceri velit. Omnium legum iniquissimam, dissimillimamque legis esse arbitror eam, quam L. Flaccus interrex de Sulla tulit, vt omnia quæcumque ille fecisset, essent rata. Nam cum cæteris in ciuitatibus, tyrannis institutis, leges omnes extinguantur atque tollantur, hic reip. tyrannum lege constituit. Est inuidiosa lex, sicut dixi, verumtamen habet excusationem. non enim videtur hominis lex esse, sed temporis. Quid si est hæc multo impudentior? * Nam Valeria lege Cornelijsque legibus eripitur, cui datur: coniungitur impudens gratificatio, cum acerba iniuria. sed tamen habet in illis legibus spem nonnullam ille, cui ademptus est: aliquem scrupulum, cui datus est. Rulli cautio est hæc, QVEA POST C. MARIVM, CN. PAPIRIVM CONSVLES. quàm procul à suspicione fugit, quòd eos consules, qui aduersarij Sullæ maximè fuerunt, potissimùm nominauit? Si enim Sullam dictatorem nominasset, perspicuum fore, & inuidiosum arbitratus est. Sed quem vestrûm tam tardo ingenio fore putauit, cui post eos consules Sullam dictatorem fuisse in mentem venire non posset? Quid ergo ait Martianus tribunus pleb. qui nos Sullanos in inuidiam rapit? QVEA

POST

POST MARIVM ET CARBONEM coss. agros ædificia, lacus, stagna, loca, possessiones: cœlum, & mare prætermisit, cætera complexus est. PVBLICA DATA, ASSIGNATA, VENDITA, CONCESSA SVNT. à quo Rulle? post Marium & Carboné coss. quis assignauit? quis dedit? quis concessit, præter Sullam? EA OMNIA EO IVRE SINT. quo iure? labefactat videlicet nescio quid. nimiùm acer, nimiùm vehemens tribunus pleb. Sullana rescindit. VT QVEA OPTIMO IVRE PRIVATA SINT. etiamne meliore, quàm paterna, & auita? meliore. At hoc Valeria lex non dicit: Corneliæ leges non sanciunt: Sulla ipse non postulat. Si isti agri partem aliquam iuris, aliquam similitudinem propriæ possessionis, aliquam spem diuturnitatis attingant, nemo est tam impudens istorum, quin agi secum præclarè arbitretur. Tu verò, Rulle, quid quæris? quod habent, vt habeant? quis vetat? vt priuatum? sed ita latum est, vt melior tui soceri fundus Irpinus sit, siue ager Irpinus (totum enim possidet) quàm meus paternus, auituſque fundus Arpinas. id enim caues. optimo enim iure ea sunt profectò prædia, quæ optima conditione sunt. libera meliore iure sunt, quàm serua. Capite hoc omnia quæ seruiebant, non seruient: soluta meliore in causſa sunt, quàm obligata. Eodem capite obligata omnia, si modò Sullana sunt, liberantur: immunia cõmodiore conditione sunt, quàm illa quæ pensitant. Ego Tusculanis pro aqua Crabra vectigal pendam, quia à municipio fundum accepi: si à Sulla mihi datus esset, Rulli lege non penderem. Video vos, Quirites, sicut res ipsa cogit, commoueri vel legis, vel orationis impudentia: legis, quæ ius melius Sullanis prædijs constituat quàm paternis: orationis, quæ eiusmodi causſa insimulare quemquam audeat, rationes Sullæ nimiùm vehementer defendere. At si illa solàm sanciret, quæ à Sulla essent data, tacerem, modò ipse se Sullanum esse confiteretur; sed non modò illis cauet, verumetiam aliud quoddam genus donationis inducit: & is, qui à me Sullanas possessiones defendi criminatur,

minatur, non eas solùm sancit, verùm ipse novas assignationes instituit, & repentinus Sulla nobis exoritur. Nam attendite, quantas concessiones agrorum hic noster obiurgator vno verbo facere conetur. QVAE DATA, DONATA, CONCESSA, VENDITA, patior, audio. Quid deinde? POSSESSA. hoc tribunus pleb. promulgare ausus est, vt quod quisque post Marium & Carbonem COSS. possidet, id eo iure teneret, quo optimo priuatum. etiamne si vi eiecit? etiamne si clàm, si precariò venit in possessionem? Ergo hac lege ius ciuile, causae possessionum, praetorum interdicta tollentur. Non mediocris res, neq; parum sub hoc verbo furtum, Quirites, latet. Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati, nec cuiquam assignati, neque venditi, qui à paucis hominibus impudentissimè possidentur: his cauet, hos defendit, hos priuatos facit: hos, inquam, agros, quos Sulla nemini dedit, Rullus non vobis assignare vult, sed eis condonare, qui possident. Causam quaero, cur ea, quae maiores vobis in Italia, Sicilia, duabus Hispanijs, Macedonia, Asia quaesiuerunt, vanire patiamini; cùm ea quae vestra sunt, condonari possessoribus eadem lege videatis? Iam totam legem intelligetis, cum ad paucorum dominationem scripta sit, ad Sullanae assignationis rationes esse accommodatissimam. Nam socer huius vir multum bonus est: neque ego nunc de illius bonitate, sed de genere impudentiae disputo. ille enim, quod habet, retinere vult: neque se Sullanum esse dissimulat. Hic, vt ipse habeat, quod non habet, quae dubia sunt, per vos sancire vult: & cum plus apperat quàm ipse Sulla, quibus ego rebus resisto, Sullanas res defendere * criminor. Habet agros nonnullos, inquit, socer meus desertos, atque longinquos; vendet eos mea lege, quanti volet. habet incertos ac nullo iure possessos; confirmabuntur optimo iure. habet publicos, reddam priuatos. denique eos fundos quos in agro Casinati * optimos, & fructuosissimos continuauit, (cum vsque eò vicinos proscriberet, quoad oculos continuando, ex multis praedijs vnam fundi regio-

regionem, formamque perfecerit) quos nunc cum aliquod metu tenet, sine vlla cura possidebit. Et quoniam, qua de caussa, & quorum caussa ille hoc promulgauit, ostendi: doceat ipse, num ego quem possessorem defendam, cum agrariæ legi resisto. syluam Scantiam vendis: respub. possidet: defendo. Campanum agrum diuidis: vos estis in possessione: non cedo. Deinde Italiæ, Siciliæ, cæterarumque prouinciarum possessiones venaleis ac proscriptas hac lege video: vestra sunt prædia, vestræ possessiones: resistam atque repugnabo, neque patiar, à quoquam populum Rom. de suis possessionibus, me consule, dimoueri, præsertim cum vobis nihil quæratur. hoc enim vos in errore versari diutiùs non oportet. Num quis vestrûm ad vim, ad facinus, ad cædem accommodatus est? nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager, & præclara illa Capua seruatur: exercitus contra vos, contra libertatem vestram, contra Cn. Pompeium constituitur: contra hanc vrbem Capua, contra vos manus hominum audacissimorum, contra Cn. Pompeium decem duces comparantur. Veniant coràm, & quoniam me in vestram concionem vobis flagitantibus conuocauerunt, dicerant.

PRO C. RABIRIO PERDVELLIONIS REO, AD QVIRITES.

ORATIO XVIII.

TSI Quirites, non est meæ consuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de caussa quemque defendam; propterea quòd cum omnibus ciuibus, in eorum periculis, semper satis iustam mihi caussam necessitudi-

nis esse duxi: tamen in hac defensione capitis, famæ, fortunarum omnium C. Rabirij, proponenda ratio videtur esse officij mei: propterea quòd quæ iustissima mihi caussa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absoluendum debet videri. Nam me cùm amicitiæ vetustas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua consuetudo ad C. Rabirium defendendum est adhortata; tum verò vt id studiosissimè facerem, salus reipub. consulare officium, consulatus denique ipse mihi vnà vobiscum cum salute reipub. commendatus, coegit. Nec enim C. Rab. culpa delicti, non inuidiæ, vitæq; turpitudo, non deniq; veteres, iustæ grauésque inimicitiæ ciuiũ, in discrimen capitis vocauerunt; sed vt illud summum auxilium maiestatis, atque imperij, quod nobis à maioribus est traditum, de rep. tolleretur; vt nihil posthac auctoritas senatus, nihil consulare imperiũ, nihil consensio bonorum contra pestem ac perniciem ciuitatis valeret; idcirco in his rebus euertendis vnius hominis senectus, infirmitas, solitudoque tentata est. Quamobrem, si est boni consulis, cum cuncta auxilia reipub. labefactari, conuelliq́ue videat, ferre opem patriæ, succurrere saluti fortunisque communibus, implorare ciuium fidem, suam salutem posteriorem salute communi ducere; est etiam bonorum & fortium ciuium, quales vos omnibus reipub. temporibus exstitistis, intercludere omneis seditionum vias, munire præsidia reipub. summum in consulibus imperium, summum in senatu consilium putare; ea qui secutus sit, laude potiùs & honore, quàm pœna & supplicio dignum iudicari. Quamobrem, labor in hoc defendendo præcipuè meus est, studium verò conseruandi hominis cõmune mihi vobiscum esse debebit. Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam rem nullam maiorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis prouidendam, neque à tribuno pleb. susceptam, neque à consule defensam, neque ad populum Rom. se delatam. Agitur enim nihil aliud in hac caussa Quirites, quàm vt nullam sit posthac in repub.

publicum

publicum consilium, nulla bonorum consensio contra improborum furorem & audaciam, nullum extremis reipub. temporibus perfugium, & præsidium salutis. Quæ cum ita sint, primùm, quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarumque omnium fieri necesse est, ab Ioue optimo maximo cæterisque dijs, deabusq; immortalibus (quorum ope & auxilio multo magis hæc respub. quàm ratione hominum & consilio gubernatur) pacem ac veniam peto: precorque ab ijs, vt hodiernum diem, & ad huius salutem conseruandam, & ad rempub. constituendam, illuxisse patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum potestas proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro, atque obsecro, quoniam vno tempore vita C. Rabirij hominis miserrimi, atque innocentissimi, salus reipub. vestris manibus, suffragijsque permittitur: adhibeatis in hominis fortunis misericordiam, in reipub. salute sapientiam, quam soletis. Nunc quoniam T. Labiene, diligentiæ meæ, temporis angustijs obstitisti, meque ex comparato, & constituto spacio defensionis in semihoræ curriculum coegisti: parebitur, & quod iniquissimum est, accusatoris conditioni, &, quod miserrimum, inimici potestati. quamquam in hac prescriptione semihoræ, patroni mihi partes reliquisti, consulis ademisti: propterea quòd ad defendendum propemodum satis erit hoc mihi temporis, verùm ad conquerendum parùm. Nisi fortè de locis religiosis ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas. quo in crimine nihil est vmquam abs te dictum, nisi a C. Macro obiectum esse crimen id C. Rabirio in quo ego demiror, meminisse te, quid obiecerit C. Rabirio Macer inimicus; oblitum esse, quid æqui, & iurati iudices iudicarint. An de peculatu facto, an de tabulario incenso longa oratio est expromenda? quo in crimine propinquus C. Rabirij iudicio clarissimo C Curtius, pro virtute sua est honestissimè liberatus? ipse verò Rabirius non modò in iudicium horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo est vmquam

vocatus.

vocatus. An de sororis filio diligentiùs respondendum est, quem ab hoc necatum esse dixisti, cum ad iudicij moram familiaris funeris excusatio quæreretur? Quid enim est tam verisimile, quàm cariorem huic sororis maritum, quàm sororis filium fuisse? atque ita cariorem, vt alter vita crudelissimè priuaretur, cum alteri ad prolationem iudicij biduum quæreretur. An de seruis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de ciuibus Romanis contra legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda tunc? cùm tanto studio C. Rabirius totius Apuliæ, singulari voluntate Campaniæ vicinitatis ornetur; cumq; ad eius propulsandum periculum non modò homines, sed propè regiones ipsæ conuenerint, aliquanto etiam latiùs excitatæ, quàm ipsius vicinitatis nomen, ac termini postulabant? Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod est in eadem multæ irrogatione præscriptum, hunc nec suæ, nec alienæ pudicitiæ peperciss? Quin etiam suspicor eò mihi semihoram à Labieno præstitutam esse, vt ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina quæ patroni diligentiam desiderent, intelligis mihi semihoram istam nimium longam fuisse. Illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam atque angustam esse voluisti: quæ non oratoris ingenium, sed consulis auxiliam implorat, & flagitat. Nam de perduellionis iudicio, quod à me sublatum esse criminari soles, meum crimen est, non Rabirij. quod vtinam, Quirites, ego id aut primus, aut solus ex hac repub. sustulissem: vtinam quod ille crimen esse vult, propium testimonium meæ laudis esset. Quid enim optari potest, quod ego mallé, quàm me in consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisse? sed ista laus primùm est maiorum nostrorum, Quirites, qui expulsis regibus, nullum in libero populo vestigium crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. Quamobrem vter nostrùm tandem, Labiene, popularis est? tùne, qui

qui ciuibus Romanis in concione ipsa carnificem, qui vincula adhiberi putas oportere, qui in campo Martio, comitijs centuriatis, auspicato in loco crucem ad ciuium supplicium defigi, & constitui iubes; an ego, qui funestari concionem contagione carnificis veto, qui expiandum forum populi Romani ab illis nefarijs sceleris vestigijs esse dico: qui castam concionem, sanctum campum, inuiolatum corpus omnium ciuium Romanorum, integrum ius libertatis defendo seruari oportere? Popularis verò tribunus pleb. custos, defensorque iuris & libertatis. Porcia lex virgas ab omnium ciuium Romanorum corpore amouit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem ciuium lictori eripuit: Labienus homo popularis carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite ciuium Romanorum iniussu vestro iudicaretur: hic popularis à duumuiris iniussu vestro, non iudicari de ciue Rom. sed indicta causa ciuem Romanum capitis condemnari coegit. Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cuiusquam denique hominis popularis mentionem facis? qui non modò supplicijs inusitatis, sed etiam verborum inaudita crudelitate violare libertatem huius populi, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam conatus es? * Namque hæc tua, quæ te hominem clementem, popularemque delectant: I lictor, colliga manus: quæ non modò huius libertatis, mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilij, sed Tarquinij superbissimi atque crudelissimi regis: ista sunt cruciatus carmina, quæ tu homo lenis, ac popularis libentissimè commemoras: Caput obnubito, arbori infelici suspendito. quæ verba Quirites iampridem in hac repub. non solùm tenebris vetustatis, verumetiam luce libertatis oppressa sunt. An verò, si actio ista popularis esset, & si vllam partem æquitatis haberet aut iuris, C. Gracchus eam reliquisset? scilicet tibi grauiorem dolorem patrui tui mors attulit, quàm C. Graccho fratris: & tibi acerbior eius patrui mors est, quem numquam vidisti, quàm illi eius fratris, quicum

con-

concordissimè vixerat? & similis viri tu vlciscereris patrui mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si ista ratione agere voluisset? & par desiderium sui reliquit apud populum Romanum Labienus iste patruus vester, quisque fuit, ac Tib. Gracchus reliqueratſ an pietas tua maior, quam Gracchiſ an animus? an consiliumſ an opesſan auctoritasſ an eloquentiaſquæ si in illo minima fuissent, tamen præ tuis facultatibus maxima putarentur. Cum verò his rebus omnibus C. Gracchus, omneis vicerit, quantum * interuallum tandem inter te, atque illum interiectum putas? Sed moreretur priùs acerbissima morte millies Gracchus, quàm in eius concione carnifex consisteret: quem nō modò foro, sed etiam cœlo hoc, ac spiritu censoriæ leges, atque vrbis domicilio carere voluerunt. Hic se popularem dicere audet, me alienum à commodis vestris? cum iste omneis & suppliciorum, & verberum acerbitates, non ex memoria vestra, ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis, atq; ex regum commentarijs conquisierit: ego omnibus meis opibus, omnibus consilijs, omnibus dictis, atque factis repugnarim, & restiterim crudelitati. Nisi fortè hanc conditionem vobis esse vultis, quam serui, si libertatis spem propositam non haberent, ferre nullo modo possent. Misera est ignominia iudiciorum publicorum, misera multatio bonorum, miserum exilium: sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod vestigium libertatis. mors denique si proponitur, in libertate moriamur: carnifex verò, & * obductio capitis, & nomen ipsum crucis, absit non modò à corpore ciuium Romanorum, sed etiam à cogitatione, oculis, auribus. Harum enim omnium rerum non solùm euentus, sed etiam * conditio, exspectatio, mentio ipsa deniq; indigna ciue Romano, atque homine libero est. An verò seruos nostros horum suppliciorum omnium metu dominorum benignitas, vna vindicta, liberauit: nos à verberibus, ab vnco, à crucis denique terrore, neque res gestæ, neque acta ætas, neque nostri honores vindicabunt? Quamobrem fateor, atque etiam,

T.

T. Labiene, profiteor, & præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunitia actione, sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse depulsum. Qua tu in actione, quamquam omnia exempla maiorum, omnes leges, omnem auctoritatem senatus, omneis religiones, atque auspiciorum publica iura neglexisti: tamen à me hæc in hoc tam exiguo meo tempore non audies. liberum tempus nobis dabitur ad istam disceptationem. nunc de Saturnini crimine, ac de clarissimi patrui tui morte dicemus. Arguis occisum esse à C. Rabirio L. Saturninum: & id C. Rabirius multorum testimonijs, Q. Hortensio copiosissimè defendente, antea falsum esse docuit. Ego autem, si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. vtinam hanc mihi facultatem caussa concederet, vt possem hoc prædicare, C. Rabirij manu L. Saturninum hostem populi Rom. interfectum. Nihil me clamor iste commouet, sed consolatur, cum indicat esse quosdam ciues imperitos, sed non multos: numquam, mihi credite, populus Romanus hic, qui fuit, consulem me feciſſet, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quanto iam leuior est acclamatio! quin continetis vocem indicem stultitiæ vestræ, testem paucitatis? Libenter, inquam, confiterer, si verè possem, aut etiam si mihi esset integrum, C. Rabirij manu L. Saturninum esse occisum, & id facinus pulcherrimum esse arbitrarer: sed quoniam id facere non possum, confitebor id, quod ad laudem minùs valebit, ad crimen non minùs. Confiteor interficiendi Saturnini caussa, C. Rabirium arma cepisse. quid est Labiene? quam à me grauiorem confessionem, aut quod in hunc maius crimen exspectas? nisi verò interesse aliquid putas, inter eum qui hominem occidit, & eum qui cum telo occidendi hominis caussa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit, arma sumpta esse contra Saturninum sine scelere non possunt: si arma iure sumpta concedis, interfectum iure concedas necesse est.

Paucula

Paucula quædam deesse videntur.

FIT s. c. vt C. Marius, L. Valerius consules adhiberent tribunos plebis, & prætores, quos eis videretur; operamque darent, vt imperium populi Rom. majestasque conseruaretur. adhibent omneis tribunos pleb. præter Saturninum, præter Glauciam: qui rempub. saluam esse vellent, arma capere, & se sequi iubent. parent omnes. ex ædificijs, armamentarijsque publicis arma populo Romano, C. Mario consule distribuente dantur. Hic iam, vt omittam cætera, de te ipso, Labiene, quæro: cum Saturninus Capitolium teneret armatus: esset vnà C. Glaucia, C. Saufeius; etiam ille ex compedibus, atque ergastulo Gracchus; addam (quoniam ita vis) eodèm Q. Labienum patruum tuum: in foro autem C. Marius, & L. Valerius Flaccus c o s s. pòst cunctus senatus, atque ille senatus, quem etiam vos ipsi (qui hos patres conscriptos, qui nunc sunt, in inuidiam vocatis, quo faciliùs de hoc senatu detrahere possitis) laudare consueuistis; cum equester ordo (at quorum equitum Rom. dij immortales! patrum nostrorum, atque eius ordinis, quæ tum magnam partem reipub. atque omnem dignitatem iudiciorum tenebat) cum omnes omnium ordinum homines qui in salute reipub. salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma cepissent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit? de te ipso, inquam, Labiene, quæro: cum ad arma consules ex s. c. vocauissent: cum armatus M. Æmilius princeps senatus in comitio constitisset: qui, cum ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendum impedimento fore putabat: cum denique Q. Scæuola confectus senectute, præpeditus morbo, mancus, & membris omnibus captus ac debilis, * hastili nixus, & animi vim, & infirmitatem corporis ostenderet: cum L. Metellus, Ser. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omnesque qui tum erant consulares, pro salute communi arma cepissent: cum omnes prætores, cuncta nobilitas, ac iuuentus accurreret:

accurreret: C. & L. Domitius, L. Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus: cum omnes Octauij, Metelli, Iulij, Cassij, Catones, Pompeij; cum L. Philippus, D. Scipio, cum M. Lepidus, cum D. Brutus, cum hic ipse P. Seruilius, quo tu imperatore, Labiene, meruisti: cum hic Q. Catulus admodum tum adolescens, cum hic, C. Curio, cùm denique omnes clarissimi viri eum consulibus essent: quid tandem C. Rabirium facere conuenit? vtrùm inclusum, atque abditum latere in occulto, atque ignauiam suam tenebrarum, ac parietum custodia tegere? an in Capitolium pergere, atque ibi se cum tuo patruo, & cæteris ad mortem propter vitæ turpitudinem confugientibus congregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scæuula, cum bonis denique omnibus coire non modò salutis, verumetiam periculi societatem? Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re, ac tempore? cum ignauiæ ratio te in fugam, atque in latebras impelleret: improbitas, & furor Lucij Saturnini in capitolium arcesseret: consules ad patriæ salutem, ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem, cuius sectam sequi, cuius imperio parere potissimùm velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. Quid pater? quicum? quid propinqui vestri equites Romani? quid omnis præfectura, regio, vicinitas vestra: quid ager Picenus vniuersus, vtrùm tribunitium furorem, an consularem auctoritatem secutus est? Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem vmquam adhuc de sese esse confessum. nemo est vmquam inuentus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modò honestate, sed etiam simulatione honestatis relictus, qui se in Capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester patruus, fuerit. & fuerit nulla desperatione rerum suarum, nullis domesticis vulneribus coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, vt amicitiam patriæ præponeret: idcircóne oportuit C. Rabirium desciscere à republica, non comparere in illa armata multitudine bonorum? consulum voci, atque imperio non obedire?

Atqui

Atqui videmus hæc in rerum natura tria fuisse: vt aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat instar turpissimæ: cum Saturnino esse, furoris, & sceleris: virtus, & honestas, & pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quòd cum ijs fuerit C. Rabirius, quos amentissimus fuisset, si oppugnasset: turpissimus, si reliquisset. At C. Decianus (de quo tu sæpe commemoras) quia cum hominem omnibus insignem notis turpitudinis P. Furium accusaret summo studio bonorum omnium, queri est ausus in concione de morte Saturnini, condemnatus est: & Sext. Titius, quòd habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo iudicio, improbum ciuem esse, & non retinendum in ciuitate, qui hominis hostilem in modum seditiosi imagine, aut mortem eius honestaret: aut desideria imperatorum miserieordia commoueret: aut suam significaret imitandæ improbitatis voluntatem. Itaque mihi mirum videtur, vnde hanc tu, Labiene, imaginem, quam habes, inueneris. nam Sex. Titio damnato, qui istam habere auderet, inuentus est nemo. Quod tu si audisses, aut si per ætatem scire potuisses: numquam profectò istam imaginem, quæ domi posita pestem atque exitium Sex. Titio attulisset, in rostra, atque in concionem attulisses: nec tuas vmquam rationes ad eos scopulos appulisses, ad quos Sex. Titij afflictam nauem, & in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus imprudentia laberis. caussam enim suscepisti antiquiorem memoria tua: quæ caussa antè mortua est, quàm tu natus esses. qua in caussa tute profectò fuisses, si per ætatem esse potuisses, eam caussam in iudicium vocas? An non intelligis, primùm quos homines, & quales viros mortuos summi sceleris arguis? deinde quos ex ijs, qui viuunt, eodem crimine in summum capitis periculum arcessas? Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, quòd arma contra L. Saturninum tulit: huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi ætas illa, qua tum fuit:

Q.

Q. verò Catulum patrem huius, in quo ſumma ſapientia, eximia virtus, ſingularis humanitas fuit: M. Scaurum, illa grauitate, illo conſilio, illa prudentia: duos Mucios, L. Craſſum, M. Antonium, qui tum extra vrbem cum præſidio fuit, quorum in hac ciuitate longè maxima conſilia, atque ingenia fuerunt: cæteros pari dignitate præditos, cuſtodes, gubernatoreſque reipub. quemadmodum mortuos defendemus? Quid de illis honeſtiſſimis viris, atque optimis ciuibus, equitibus Rom. dicemus, qui tum vna cum ſenatu ſalutem reipub. defenderunt? quid de tribunis ærarijs, cæterorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt? Sed quid ego de ijs omnibus, qui conſulari imperio paruerunt, loquor? de ipſorum c o s s. fama, quid futurum eſt? L. Flaccum hominem cùm ſemper in republica, tum in magiſtratibus gerendis, in ſacerdotio, cæremonijſque quibus præerat, diligentiſſimum, nefarij ſceleris, ac parricidij mortuorum condemnabimus? adiungemus ad hanc labem, ignominiamq; mortis etiam C. Marij nomen? C. Marium quem verè patrem patriæ, parentem, inquam, veſtræ libertatis, atque huiuſce reipub. poſſumus dicere, ſceleris, ac parricidij nefarij mortuum condemnabimus? Etenim ſi C. Rabirio, quòd ijt ad arma, crucem T. Labienus in Campo Martio defigendam putauit: quod tandem excogitabitur in eum ſupplicium, qui vocauit? At ſi fides Saturnino data eſt, quod abs te ſæpiſſime dicitur: non eam C. Rabirius, ſed C. Marius dedit: idemque violauit, ſi in fide non ſtetit. Quæ fides, Labiene, quî potuit ſine ſenatuſconſulto dari? adeóne hoſpes huiuſce vrbis, adeóne ignarus es diſciplinæ, conſuetudiniſque noſtræ, vt hæc neſcias? vt peregrinari in aliena ciuitate, non in tua magiſtratum gerere videare? Quid iam iſta C. Mario, inquit, nocere poſſunt, quoniam ſenſu, & vita caret? Itáne verò? tantis in laboribus C. Marius, periculiſque vixiſſet, ſi nihil longiùs, quàm vitæ termini poſtulabant, ſpe atque animo de ſe & gloria ſua cogitaſſet? At, credo, cum innumerabiles hoſtium copias

in

in Italia fudisset, atque obsidione rempub. liberasset, omnia sua secum vnà moritura arbitrabatur. non est ita, Quirites: neque quisquam nostrûm in reipub. periculis cum laude, ac virtute versatur, quin spe posteritatis fructuque ducatur. Itaque cùm multis alijs de caussis virorum bonorum mentes diuinæ mihi, atque æternæ videntur esse: tum maximè quòd optimi, & sapientissimi cuiusque animus ita præsentit in posterum, vt nihil nisi sempiternum spectare videatur. Quapropter equidem & C. Marij & cæterorum virorum sapientissimorum, ac fortissimorum ciuium mentes (quæ mihi videntur ex hominum vita ad deorum religionem, & [illegible]iam demigrasse) testor, me pro illorum fama [illegible], memoria, non secus ac pro patrijs fanis, [illegible]ubris propugnandum putare: ac si pro illo[illegible]e mihi arma capienda essent, non minùs [illegible]uperem, quàm illi pro communi salute cepe[illegible]. Etenim, Quirites, exiguum nobis vitæ curriculum natura circumscripsit, immensum gloriæ. Quare si eos, qui iam de vita decesserunt, ornabimus: iustiorem nobis mortis conditionem relinquemus. Sed si illos, Labiene, quos iam videre non possumus, negligis: ne his quidem, quos vides, consuli putas oportere? Neminem esse dico ex ijs omnibus, qui illo die Romæ fuerint, (quam tu diem in iudicium vocas) pubesque tum fuerit, quin arma ceperit, quin consules secutus sit. omnes ij, quorum tu ex ætate coniecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis C. Rabirij nomine citantur. At occidit Saturninum Rabirius. vtinam fecisset: non supplicium deprecarer, sed præmium postularem. Etenim si Seeuæ seruò Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data est quod equiti Rom. præmium dari par fuisset? &, si C. Marius quòd fistulas, quibus aquæ suppeditabatur Iouis optimi maximi templis ac sedibus, præcidi imperarat, quòd in cliuo Capitolino improborum ciuium.

Desunt, vt videtur, non pauca.

IN

IN L. CATILINAM, IN SENATV.

ORATIO XIX.

QVOVSQVE tandem abutêre, Catilina, patientia nostra? quamdiu nos etiam furor iste tuus eludet? quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum præsidium palatij, nihil vrbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil * consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusq; mouerunt? Patêre tua consilia non sentis? constrictam iam omnium horum conscientia teneri coniurationem tuam non vides? quid proxima, quid superiore nocte egeris, vbi fueris, quos conuocaris, quid consilij ceperis, quem nostrûm ignorare arbitraris? O tempora, ô mores. Senatus hoc intelligit: consul videt: hic tamen viuit. viuit? imò verò etiam in senatum venit: fit publici consilij particeps: notat, & designat oculis ad cædem vnumquemque nostrûm. Nos autem viri fortes satisfacere reipub. videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes iamdiu machinaris. An verò vir amplissimus P. Scipio pontifex maximus Tib. Gracchum mediocriter labefactantem statum reip. priuatus interfecit: Catilinam verò orbem cædè, atque incendijs vastare cupientem nos consules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Seruilius Ahala Sp. Melium nouis rebus studentem manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac rep. virtus, vt viri fortes acrioribus supplicijs ciuem perniciosum, quàm acerbissimum hostem coercerent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens, & graue: non deest reipub. consilium, neque auctoritas huius ordinis: nos, nos, dico

*in obsit. in Catilinam. / contra.

Catilina mortem minatur.

Quæ pro reipub. labefactatione priuatus interfecit. Sic. at Catilinæ pestifera ma / antiqua rep. dicta. senatusconsultum.

Decretum de coercenda reipub. C. Gracc. interfectus propter seditiosos.

dico apertè, consules desumus. Decreuit quondam senatus, vt L. Opimius cos. videret, ne quid resp. detrimenti caperet. nox nulla intercessit: interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus clarissimo patre natus, auis, maioribus: occisus est cum liberis M. Fuluius consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario & L. Valerio coss. permissa est respub. num vnum diem postea L. * Saturninum tribunum plebis, & C. Seruilium mors à reipub. pœna remorata est? At nos vigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. habemus enim huiusmodi senatusconsultum, * verumtamen inclusum in tabulis, tanquam * gladium in vagina reconditum: quo ex senatusconsulto * confestim interfectum te esse, Catilina, * conuenit. Viuis, & viuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio P. C. me esse clementem, cupio in tantis reipub. periculis non dissolutum videri: sed iam me ipsum inertiæ nequitiæque condemno. castra sunt in Italia contra rempub. in Etruriæ faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum ducemque hostium intra mœnia, atque adeò in senatu * videmus intestinam aliquam quotidie perniciem reipub. molientem. Si te iam, Catilina, comprehendi, si interfici iussero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potiùs omnes boni seriùs à me, quàm quisquam crudeliùs factum esse * dicat. Verùm ego hoc, quod iampridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor vt faciam; tum denique interficiam te, cum iam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inueniri potest, qui id non iure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit qui te defendere audeat, viues, & viues ita, vt nunc viuis, multis meis, & firmis præsidijs obsessus, ne commouere te contra rempub. possis. multorum te etiam oculi, & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est Catilina, quod iam amplius exspectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec priuata domus pariet-

* idem de Catilina.

Clementia Ciceronis.

vitiosa reipub. status.

Exspectatio Catilinæ.

parietibus continere vocem coniurationis tuæ po-
tes? si illustrâtur, si erumpunt omnia? Muta iam istam
mentem, mihi crede, obliuiscere cædis, atque incen-
diorum: teneris vndique, Luce sunt clariora nobis tua
consilia omnia: * quæ etiam mecum licet recognos-
cas. Meministine me ante diem XII. Kalend. Nouem-
bris dicere in senatu, certo die fore in armis (qui dies
futurus esset ante diem VIII. Kalend. Nouembris) C.
Manlium audaciæ satellitem, atque administrum tuæ
rum me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam a-
trox, tam incredibilis; verùm, id quod multo magis
est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, cæ-
dem te optimatum contulisse in ante diem v. Kalend.
Nouembris, tum, cum multi principes ciuitatis Rom.
non tam sui conseruandi, quàm tuorum consiliorum
reprimendorum causa profugerunt. num inficiari
potes, te illo ipso die meis præsidijs, mea diligentia
circumclusum, commouere te contra rempub. non
potuisse? cum tu discessu cæterorum, nostra tamen,
qui remansissemus, cæde contentum te esse dicebas.
Quid? cum te Prænestæ Kalend. ipsis Nouembris oc-
cupaturum nocturno impetu esse confideres, sensisti-
ne illam coloniam meo iussu, meis præsidijs, custodijs,
vigilijsque esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, ni-
hil cogitas, quod ego * non modò *audiam, sed etiam
videam, planeque sentiam. Recognosce mecum tan-
dem illam superiorem noctem: iam intelliges multo
me vigilare acrius ad salutem, quàm te ad perniciem
reip. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non
agam obscurè) in M. Leccæ domum: conuenisse eo-
dem complures eiusdem amentiæ, sceleris que socios.
Num negare audes? quid taces? conuincam, si * ne-
gas. video enim esse hic in senatu quosdam, qui te-
cum vnà fuere. O dij immortales, vbinam gentium
sumus? quam rempub. habemus? in qua vrbe viui-
mus? hic, hic sunt in nostro numero P. C. in hoc orbis
terræ sanctissimo gratissimoque consilio, qui de meo,
* nostrum omnium interitu, qui de huius vrbis, atque
adeò orbis terrarum exitio, cogitent. hosce ego vi-

consilia patent Catilinæ.

P. Manlius armatur.

principes ciuitatis.

Prænestæ.

falcarios.

Creditum Ciceronis.

deo consul,& de repub.sententiam rogo:& quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam ea nocte Catilina:distribuisti partes Italiæ:statuisti quò quemque proficisci placeret: delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres:descripsisti vrbis partes ad incendia:confirmasti te ipsum iam esse exiturum:dixisti paululum tibi etiam esse tum moræ, quòd ego viuerem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, & sese illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia,vixdum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam maioribus præsidijs muniui,atque firmaui: exclusi eos,quos tu mane ad me salutatum miseras,cum illi ipsi venissent, quos ego iam multis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram. Quæ cum ita sint, Catilina, perge quò cœpisti: egredere aliquando ex vrbe,patent portæ, proficiscere:nimium diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant: educ tecum etiam omnes tuos:sin minus, quàm plurimos: purga vrbem; magno me metu liberabis, dum modò inter me, atque te murus intersit: nobiscum versari iam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam. magna dijs immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Ioui Statori antiquissimo custodi huius vrbis, quòd hanc tam tetram, tam horribilem, tamq; infestam reipub. pestem toties iam effugimus: non est sæpius in vno homine * salus summa periclitanda reipublicæ.Quamdiu mihicõsuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed priuata diligentia defendi: cùm proximis comitijs consularibus me consulem in campo, & competitores tuos * interficere voluisti,compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copijs, nullo tumultu publicè concitato: denique quotiescumque me petisti, per me tibi obstiti, quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicæ esse coniunctam. hunc iam apertè rempublicam vniuersam petis, templa deorum immortalium, tecta vrbis, vitam

vitam omnium ciuium, Italiam denique totam, ad exitum, & vastitatem vocas. quare, quoniam id. quod primum, atque huius imperij disciplinæque maiorum proprium est, facere non audeo: faciam id, quod est ad seueritatem lenius, ad communem salutem vtilius. nam si te interfici iussero, residebit in republica reliqua coniuratorum manus: sin (quod te iamdudū hortor) exieris, exhaurietur ex vrbe tuorum comitum magna, & perniciosa sentina reipublicæ. quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod iam tua sponte faciebas? exire ex vrbe consul hostem iubet: interrogas me, num in exilium? non iubeo: sed, si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est quod te iam in hac vrbe delectare possit, in qua nemo est extra istam coniurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod priuatarum rerum dedecus non hæret * infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus vmquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretijsses, non aut ad audaciam ferrum, aut in libidinem facem prætulisti? quid verò nuper? cùm morte superioris vxoris nouis nuptijs domum vacuā feciſſes, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego prætermitto, & facilè patior sileri, ne in hac ciuitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum; quas omnes impendere tibi proximis idibus senties: ad illa venio, quæ non ad priuatam ignominiam vicinorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam * reipublicæ, atque ad omnium nostrūm vitam salutemque pertinent. * potestne tibi huius vitæ hæc lux, Catilina, aut huius cœli spiritus esse iucundus? cum scias horum esse neminem, qui nesciat te pridie Kalend. Ian. Lepido, & Tullo cos. stetisse in comitio cum telo? manum, consulum, & principum ciuitatis interficiendorum causſa, parauisse? sceleri,

ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuũ, sed * fortunam reip. obstitisse? Ac iam illa omitto, neque enim sunt aut obscura, * aut non multo pòst commissa, quoties tu me desygnatum, quoties me consulem interficere voluisti? quot ego tuas petitiones ita coniectas, vt vitari posse non viderentur, parua quadam declinatione, &, vt aiunt, corpore effugi? nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle desistis. Quoties iam, quoties iam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen ea carere diutiùs non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris ac deuota sit, nescio, quòd eam necesse putas consulis in corpore defigere? Nunc verò, quæ tua est ista vita? sic enim iam tecum loquar, non vt odio permotus esse videar, quo debeo; sed vt misericordia, quæ tibi nulla debetur. 2 venisti paullo antè in senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis, ac necessarijs salutauit? si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis exspectas contumeliam, cùm sis grauissimo iudicio taciturnitatis oppressus? quid, quòd aduentu tuo ista subsellia vacua facta sunt? * quid, quòd omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simulatque assedisti, partem istam subselliorum nudam, atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? mehercule, mei, si me isto pacto *metuerent, vt te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi vrbem non arbitraris? &, si me meis ciuibus iniuria suspectum tam grauiter, atque * infensum viderem; carere me aspectu ciuium, quàm infestis oculis omnium conspici mallem: tu cùm conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium iustum, & iam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes, sensusque vulneras, eorum aspectum, præsenti amque vitare? Si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos vlla ratione placare posses, vt opinor, ab eorum oculis aliquò concederes: nunc te patria, quæ communis est omnium nostrùm parens, odit ac metuit, & iamdiu te nihil iudi-

eat, nisi de parricidio suo cogitare. huius tu neque auctoritatem verebere, neque iudicium sequere, neque vim pertimesces? quæ tecum, Catilina, sit agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum iam tot annos facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi vni multorum ciuium neces, tibi vexatio, direptioque sociorum impunita fuit, ac libera: tu non solùm ad negligendas leges & quæstiones, verumetiam ad * euertendas, perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen vt potui, tuli: nunc verò, me totam esse in metu propter te vnum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar; si falsus, vt tandem aliquando timere desinam. Hæc si tecum, vt dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiamsi vim adhibere non possit? Quid, quòd tu te ipse in custodiam dedisti? quid quòd vitandæ suspicionis caussa, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? à quo non receptus, etiam ad me venire ausus es, atque vt domi meæ te asseruarem rogasti? Cum à me quoque id * responsum tulisses, me nullo modo posse ijsdem parietibus tutò esse tecum, qui magno in periculo essem, quòd ijsdem mœnibus contineremur; ad Q. Metellum prætorem venisti: à quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum M. Marcellum demigrasti: quem tu videlicet & ad custodiendum te diligentissimum, & ad suspicandum sagacissimum, & ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quàm longè videtur à carcere atque à vinculis abesse debere, qui seipsum iam dignũ custodia iudicauerit? Quæ cum ita sint, Catilina dubitas, si hic emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis supplicijs iustis debitisque ereptam, fugæ solitudinique mandare? Refer, inquis, ad senatum: id enim postulas: &, si hic * ordo si bi placere decreuerit te ire in exilium, obtemperaturum esse dicis. Non referam id quod abhorret à meis

moribus; & tamen faciam, vt intelligas quid hi de te sentiant. Egredere ex vrbe Catilina: libera remp. metu: in exilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere. quid est, Catilina? ecquid animaduertis horum silentium? patiuntur: tacent. quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo P. Sextio; si fortissimo viro M. Marcello dixissem; iam mihi consuli hoc ipso in templo, iure optimo, senatus vim & manus intulisset: de te autem, Catilina, cum quiescunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. neque hi solùm, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites Rom. honestissimi, atque optimi viri, cæteriquè fortissimi ciues qui circumstant senatum: quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paullo antè exaudire potuisti. quorum ego vix abs te iamdiu manus, ac tela contineo, eosdem facilè adducam, vt te hæc, quæ iam pridem vastare studes, relinquentem vsq; ad portas prosequantur. quamquam quid loquor? te vt vlla res frangat? tu vt vmquam te corrigas? tu vt vllam fugam meditere? tu vllum exilium cogites? vtinam tibi istam mentem dij immortales * darent. tametsi video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas inuidiæ nobis, si minùs in præsens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. * Sed est mihi tanti, dummodò ista tua * priuata sit calamitas, & à reip. periculis seiungatur. Sed tu vt vitijs tuis commoueare, vt legum pœnas pertimescas, vt temporibus reip. concedas, non est postulandum. neque enim, Catilina, is es, vt te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocarit. Quamobrem, vt sæpe iam dixi, proficiscere: ac, si mihi inimico, vt prædicas, tuo conflare vis inuidiam, recta perge in exilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius inuidiæ, si in exilium ieris iussu consulis, sustinebo. sin autem seruire meæ laudi, & gloriæ mauis, egredere cum importuna scele-

sceleratorum manu: confer te ad Manlium, concita perditos ciues; secerne te à bonis, infer patriæ bellũ, exsulta impio latrocinio: vt à me non eiectus ad alienos, sed inuitatus ad tuos isse videaris. quamquam quid ego te inuitem, à quo iam sciam esse præmissos, qui tibi ad Forum Aurelium præstolarentur armati? sciam pactam & constitutam esse cum Manlio diem? quo etiam Aquilam illam argenteam (quam tibi ac tuis omnibus perniciosam esse confido, & funestam futuram, cui domi tuæ sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit) sciam esse præmissam? Tu vt illa diutiùs carere possis, quam venerari ad cædem proficiscens solebas? à cuius altaribus sæpe istam dextram impiam ad * necem ciuium transtulisti? Ibis tandem aliquando, quò te iampridem tua ista cupiditas effrenata ac furiosa rapiebat. neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna seruauit. numquam tu non modò otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium concupisti? nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verumetiam spe derelictis, conflatam improborum manum. hic tu qua lætitia perfruêre? quibus gaudijs exsultabis? quanta in voluptate bacchabere? cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad * huius vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: iacere humi non modò ad obsidendum stuprum, verumetiam ad facinus obeundum: vigilare non solùm ad insidiandum somno maritorum, verumetiam bonis occisorum. Habes vbi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus te breui tempore confectum esse senties. Tantum profecti tum, cum te à consulatu repuli, vt exul potiùs tentare, quàm consul vexare rempub. posses: atque vt id quod esset à te scelerate susceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc vt à me P. C. quandam propè iustam patriæ querimoniam detester ac deprecer, perspicite quæso diligenter quæ di-

cam, & ea penitùs animis veſtris mentibuſque mandate. Etenim ſi mecum patria, quæ mihi vita mea multo eſt carior, ſi cuncta Italia, ſi omnis reſpub. loquatur: M. Tulli, quid agis? tunè eum, quem eſſe hoſtem comperiſti, quem ducem belli futurum vides, quem exſpectari imperatorem in caſtra hoſtium ſentis, auctorem ſceleris, principem coniurationis, euocatorem ſeruorum & ciuium perditorum, exire patieris, vt abs te non emiſſus ex vrbe, ſed immiſſus in vrbem eſſe videatur? nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non ſummo ſupplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? moſne maiorum? at perſæpe etiam priuati in hac repub. perniciosos ciues morte multarunt. an leges, quæ de ciuium Romanorum ſupplicio rogatæ ſunt? at numquam in hac vrbe ij, qui à rep. defecerunt, ciuium iura tenuerunt. an inuidiam poſteritatis times? præclaram verò populo Rom. refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nulla commendatione maiorum, tam maturè ad ſummum imperium per omnes honorum gradus extulit, ſi propter inuidiam, aut alicuius periculi metum, ſalutem ciuium tuorum negligis. Sed ſi quis eſt inuidiæ metus,* num eſt vehementiùs ſeueritatis, ac fortitudinis inuidia, quàm inertiæ, ac nequitiæ pertimeſcenda? An, cum bello vaſtabitur Italia, vexabuntur vrbes, tecta ardebunt, tum te non exiſtimas inuidiæ incendio conflagraturum? * His ergo ſanctiſſimis reipub. vocibus, & eorum hominum, qui idem ſentiunt, mentibus pauca reſpondebo. Ego ſi hoc optimum factu iudicarem, P. C. Catilinam morte multari, vnius vſuram horæ gladiatori iſti ad viuendum non dediſſem. etenim ſi ſummi viri, & clariſſimi ciues, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & ſuperiorum complurium ſanguine non modò ſe non contaminarunt, ſed etiam honeſtarunt: certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricida ciuium interfecto, inuidiæ mihi in poſteritatem redundaret. Quòd ſi ea mihi maximè impenderet, tamen hoc animo ſemper fui, vt inuidiam virtute partam, gloriam, non inuidiam putarem.

Quam-

Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant: aut ea quæ vident, dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus sententijs aluerunt, coniurationemque nascentem nou credendo corroborauerunt: quorum auctoritatem secuti multi, non solùm improbi, verumetiam imperiti, si in hunc animaduertissem, crudeliter & regiè factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste quò intendit, in Manliana castra peruenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat coniurationem esse factam; neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem vno interfecto, intelligo hanc reipub. pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quòd si se eiecerit, secumque suos eduxerit, & eodèm cæteros vndique collectos naufragos aggregauerit; extinguetur, atque delebitur non modò hæc * tam adulta reipub. pestis, verumetiam stirps, ac semen malorum omnium. Etenim iamdiu P. C. in his periculis coniurationis, insidijsque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quòd si ex tanto * latrocinio iste vnus tolletur, videbimur fortasse ad breue quoddam tempus cura, & metu esse releuati: periculum autem residebit, & erit inclusum penitùs in venis, atque in visceribus reipublicæ. Vt sæpe homines ægri morbo graui cum æstu, febriq; iactantur, si aquam gelidam biberint, primò releuari videntur, deinde multo grauiùs, vehementiusq; afflictantur: sic & morbus, qui est in republica, releuatus istius pœna, vehementiùs viuis reliquis, ingraueſcet. Quare P. C. secedant improbi, secernant se à bonis, vnum in locum congregentur; muro denique id quod sæpe iam dixi, secernantur à nobis: desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris vrbani, obsidere cum gladijs curiam, malleolos ad incendendam vrbem, facesque comparare: sit denique inscriptum in fronte vniuscuiusque ciuis, quid de repub. sentiat. Polliceor vobis hoc P. C. tantam in nobis c o s s. fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in

equitibus Rom. virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, vt Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hisce omnibus Catilina, cum * summa reipub. salute, & cum tua peste, ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere, parricidioque iunxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu Iupiter, qui ijsdem, quibus hæc vrbs, auspicijs à Romulo es constitutus, quem Statorem huius vrbis, atque imperij verè nominamus, hunc, & huius socios à tuis aris, cæterisque templis, à tectis vrbis, ac mœnibus, à vita, fortunisque ciuium omnium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, sceleris fœdere inter se, ac nefariæ societate coniunctos, æternis supplicijs viuos, mortuosque mactabis.

IN L. CATILINAM, AD QVIRITES,

ORATIO XX.

TANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis, atque huic vrbi ferrum flammamque minitantem, ex vrbe vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem vrbe prosecuti sumus. abijt, excessit, euasit, erupit. nulla iam pernicies à monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem vnum * huius belli domestici ducem sine controuersia vicimus. non * enim iam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. loco ille motus est, cum est ex

ex vrbe depulsus: palàm iam cum hoste, nullo impediente bellum iustum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis insidijs in apertum latrocinium coniecimus. Quòd verò non eruentum mucronem, vt voluit, extulit, quòd viuis nobis, egressus est, quòd ei ferrum de manibus extorsimus, quòd incolumes ciues, quòd stantem vrbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum esse, & profligatum putatis? Iacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum atque abiectum esse sentit; & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc vrbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam pestem euomuerit, forasque proiecerit. At si quis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exsultat, & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quòd tam capitalem hostem non comprehenderim potiùs quàm emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & grauissimo supplicio affectum iampridem oportebat: idque à me & mos maiorum, & huius imperij seueritas, & respub. postulabat. Sed quam multos fuisse putatis, qui, quæ ego defenderem, non crederent? quam multos qui propter stultitiam non putarent? quàm multos qui etiam defenderent: quàm multos, qui propter improbitatem faucrent? At si sublato illo, depelli à vobis omne periculum iudicarem, iampridem ego L. Catilinam non modò inuidiæ meæ, verumetiam vitæ periculo sustulissem: sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum vt erat meritus, morte multassem: fore, vt eius socios inuidia oppressus persequi non posset: rem huc reduxi, vt tum palàm pugnare possetis, cum hostem apertè videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam molestè fero, quòd ex vrbe, parum comitatus exierit. Vtinam ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit,* quem amare in prætexta cœpe-

ra::

rat: Publicium, Muratium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reip. metum afferre poterat, reliquit: quos viros? quanto alieno ære? quàm valentes? quàm * nobiles? Itaque ego illum exercitum, è Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit, & his copijs, quæ, à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis * mendiculis, ex decoctoribus, ex ijs qui vadimonia deserere, quàm illum exercitum maluerunt. quibus ego non modò si aciem exercitus nostri, verumetiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro: quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent vnguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote non tam exercitum illum esse vobis, quàm hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque etiam hoc magis sunt timendi, quòd quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permouentur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has vrbanas insidias cædis, atq; incendiorũ depoposcerit: omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid exspectant? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram. quod exspectaui iam sum assecutus, vt vos omnes factam esse apertè coniurationem contra rempub. videretis, nisi verò si quis est, qui Catilinæ similes cum Catilina sentire non putet. Non est iam lenitati locus: seueritatem res ipsa flagitat. vnum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere: demonstrabo iter: Aurelia via profectus est: si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam rempub. si quidem hanc sentinam huius vrbis eiecerit. vno mehercule Catilina exhausto, releuata mihi, & recreata respub. videtur. Quid

enim

enim mali aut sceleris fingi aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subiector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor iuuentutis, quis corruptus, quis perditus inueniri potest, qui se cum Catilina non familiarissimè vixisse fateatur? quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Iam verò quæ tanta in vllo vmquam homine iuuentutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissimè, aliorum amori flagitiosissimè seruiebat: alijs fructum libidinum, alijs mortem parentum, non modò impellendo, verumetiam adiuuando pollicebatur. Nunc verò quàm subitò non solùm ex vrbe, verumetiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modò Romæ, sed nec vllo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus asciuerit. Atque vt eius diuersa studia in dissimili ratione perspicere possitis: nemo est in ludo gladiatorio paullò ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur: nemo in scena leuior & nequior, qui se non eiusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen stuprorum, & scelerum exercitatione, assuefactus * frigore, & famæ, & siti, ac vigilijs perferendis, fortis ab istis suis socijs prædicabatur, cum industriæ subsidia, atque instrumenta virtutis in libidinem, audaciamque * consumerentur. Hîne verò si sui fuerint comites secuti, si ex vrbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges: ô nos beatos, ô remp. fortunatam, ô præclaram laudẽ consulatus mei. Non enim iam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant nisi * cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt, fortunas suas * obligurirunt: res eos iampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quòd si in vino, & alea * comessationes

solùm

solùm, & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi: hoc verò quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, * ebriosos sobrijs, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conuiuijs, complexi mulieres impudicas, vino languidi, * confecti cibo, sertis redimiti, vnguentis oblíti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque vrbis incendia. quibus ego confido impendere fatum aliquod, & pœnas iamdiu improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare iam planè, aut certè iam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit, non breue nescio quod tempus, sed multa sæcula propagarit reipublicæ. nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano * inferre possit: omnia sunt externa vnius virtute terra marique pacata. domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus incluſum periculum est: intus est hostis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum. quæ sanari poterunt, quacumque ratione sanabo: quæ resecanda erunt, nõ patiar ad perniciem ciuitatis manare. Proinde aut exeant, aut quiescant, aut si, in vrbe, & in eadem mente permanent, ea quæ merentur, exspectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant à me in exilium eiectum esse Catilinam. quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. homo enim videlicet timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit: simulatque ire in exilium iussus est, paruit. Quid, quòd hesterno die, cum domi meæ penè interfectus essem, senatum in ædem Iouis Statoris vocaui, rem omnem ad patres conscriptos detuli? quò cum Catilina venisset, quis eum senator appellauit? quis salutauit? quis denique ita aspexit perditum ciuem, ac non potiùs vt importunissimum hostem? quin etiam principes eius ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam,

que inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille consul, qui verbo ciues in exilium eijcio, quæsiui à Catilina, an nocturno conuentu apud M. Leccam fuisset, necne. cum ille homo audacissimus, conscientia conuictus primò reticuisset, patefeci cætera: quid ea nocte egisset, * vbi fuisset, * quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, docui. cum hæsitaret, * cum cunctaretur, * quæsiui quid dubitaret proficisci eò, quò iampridem parata cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exilium eijciebam, quem iam ingressum in bellum esse videbam? Etenim credo, * Manlius iste centurio, qui in agro Fæsulano castra posuit, bellum populo Rom. suo nomine indixit, & illa castra nunc non Catilinam ducem exspectant; & ille iectus in exilium, se Massiliam, vt aiunt, non in hæc castra conferet. O conditionem miseram non modò administrandæ, verumetiam conseruandæ reipub. nunc si L. Catilina consilijs, laboribus, periculis meis circumclusus, ac debilitatus, subitò pertimuerit, sententiam mutauerit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abiecerit, ex hoc cursu sceleris & belli iter ad fugam atque exilium conuerterit; non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus, ac perterritus mea diligentia, non de spe, conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens in exilium iectus à consule, vi, & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non imptobum, * sed miserum; me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint? Est mihi tanti. Quirites, huius inuidiæ falsæ, atque iniquæ tempestatem subire, dummodo à vobis huius horribilis belli, ac nefarij periculum depellatur. Dicatur sanè iectus esse à me, dummodo eat in exilium: sed, mihi credite, non est iturus. Numquam ego à dijs immortalibus optabo Quirites, inuidiæ meæ leuandæ causa, vt L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis;

diatis: sed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi sit inuidiosum aliquando, quòd illum emiserim potiùs, quàm quòd eiecerim. Sed cum sint homines, qui illum cum profectus sit, eiectum esse dicant, ijdem, si interfectus esset, quid dicerent? Quanquam isti qui Catilinam Massiliam ire dicitant, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quàm ad Massilienses ire malit. Ille autem si, mehercules, hoc, quod agit, numquam antè cogitasset; tamen latrocinantem se interfici mallet, quàm exulem viuere: nunc verò, cum ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem, cogitationemque acciderit, nisi quòd viuis nobis Roma profectus est; optemus potiùs, vt eat in exilium, quàm queramur. Sed cur tamdiu de vno hoste loquimur, & de eo hoste, qui iam fatetur, se esse hostem; & quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo? de his qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicamus? quos quidem ego si vllo modo fieri possit, non tam vlciscí studeo, quàm sanare, & ipsos placare reipub. neque id quare fieri non possit, si me audire voluerint, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinam consilij, atque orationis meæ, si quam potero, afferam. * Primum genus est eorum, qui magno in ære alieno maiores etiam possessiones habent, quarum amore adducti, dissolui nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima, sunt enim locupletes; voluntas verò & caussa impudentissima. Tu agris, tu ædificijs, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copiosus sis; & dubites aliquid de possessione detrahere, * ad fidem acquirere? Quid enim exspectas? bellum. quid? ergo in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas nouas? erunt, qui istas à Catilina exspectant; meo beneficio tabulæ nouæ proferentur, verùm auctionariæ. Neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione vlla salui esse possunt. Quod

si

si maturiùs facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum vsuris, fructibus prædiorum; locupletoribus his, & melioribus ciuibus vteremur. Sed hosce homines minimè puto pertimescendos, quòd aut deduci de sententia possunt, aut si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempub. quàm arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quamquam premuntur ære alieno, dominationem tamen * expetunt: rerum potiri volunt: honores, quos, quieta repub. desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, vnum scilicet & idem, quod cæteris omnibus, vt desperent se id, quod conantur, consequi posse. primùm omnium me ipsum vigilare, adesse, prouidere reipub. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum; deos denique immortales huic inicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ vrbi, contra tantam vim sceleris præsentes auxilium esse laturos. Quòd si iam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere vrbis, & sanguine ciuium, quæ mente conscelerata, ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident se cupere id, quod si adepti fuerint, fugitiuo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est ætate iam confectum, exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina successit. Hi sunt homines ex is colonijs, * quas Fæsulis Sulla constituit: quas ego miuersas ciuium esse optimorum, & fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se inperatis repentinisque pecunijs sumptuosiùs insolentiusque iactarunt. hi dum ædificant tamquam beati, dum prædijs, lecticis, familijs magnis, conuiuijs, apparatibus delectantur; in tantum æs alienum inciderunt, vt si salui esse velint, Sulla sit ijs ab inferis exitandus. Qui etiam nonnullos agrestes homines tenues, atque egentes in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego vtrosque, Quirites, in eodem

genere

genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, & proscriptiones, & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est ciuitati, vt iam ista non modò homines, sed ne pecudes quidem mihi passuræ esse videantur. Quartum genus est sanè varium, & mistum, & turbulentum, qui iampridem premuntur: qui numquam emergent: qui partim inertia, partim malè gerendo negotio, partim etiam sumptibus in vetere ære alieno vacillant: qui vadimonijs, iudicijs, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex vrbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites aeres, quàm inficiatores lentos esse arbitror. qui homines primùm si stare non possunt, corruant; sed ita, vt non modò ciuitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. nam illud non intelligo, quamobrem, si viuere honestè non possunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros se cum multis, quàm si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum: quos ego à Catilina non reuoco: nam neque diuelli ab eo possunt: & pereant sanè in latrocinio, quoniam sunt ita multi, vt eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solùm numero, verumetiam genere ipso, atque vita, quod propium est Catilinæ, de eius delectu, immò verò de complexu eius ac sinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis, & * talaribus tunicis, velis amictos, non togis: & quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. in his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri omnes impuri, impudiciique versantur. hi pueri tam lepidi, ac delicati, non solùm amare, & amari, neque cantare & saltare, sed etiam sicas vibrare, & spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in repub. seminarium Catilinarium futurum. Verumtamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmo-

dum autem illis carere poterunt, his præsertim iam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quòd in conuiuijs nudi saltare didicerunt. O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina * scortatorum cohortem prætoriam. Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrosque exercitus; & primùm gladiatori illi confecto & saucio consules, imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum eiectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ, ac robur educite. Iam verò * vrbes coloniarum, ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis siluestribus. Neque verò cæteras copias, ornamenta, præsidia vestra, cum illius latronis inopia, atque egestate debeo conferre. Sed omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamur, eget ille; senatu, equitibus Romanis, populo, vrbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, prouincijs omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omissis, ipsas causas, quæ inter se confligunt, contendere velimus: ex eo ipso, quàm valdè illi iaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: * denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignauia, cum temeritate, cum virijs omnibus: postremò copiæ cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium desperatione confligit. In huiusce modi certamine ac prælio, nonne, etiam si hominum studia deficiant, dij ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus tot, & tanta vitia superari? Quæ cum ita sint, Quirites, vos quemadmodum iam antea * dixi, vestra tecta custodijs, vigilijsque defendite: mihi vt vrbi sine vestro metu ac sine vllo tumultu, satis esset præsidij, con-

consultum ac prouisum est. Coloni omnes, municipesque vestri certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facilè vrbes suas, finesque defendent: gladiatores, (quam sibi ille maximam manum, & certissimam fore putauit) quamquam meliore animo sunt, quàm pars patriciorum, potestate tamen in vestra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum, Picenumque præmisi, aut opprimet hominem, aut omnes eius motus, conatusque prohibebit. reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, iam ad senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in vrbe remanserunt, atque adeò qui contra vrbis salutem, omniumq; vestrûm in vrbe à Catilina relicti sunt, quamquam sunt hostes; tamen quia nati sunt ciues, monitos etiam atque etiam volo: Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc exspectauit, vt id quod latebat erumperet. Quod reliquum est, iam non possum obliuisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his viuendum, aut pro his esse moriendum. nullus est * portæ custos, nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, consulere sibi possunt: qui verò in vrbe se commouerit, cuius ego non modò factum, sed inceptum vllum, conatumue contra patriam deprehendero; sentiet in hac vrbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum maiores nostri esse voluerunt. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, vt res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum, ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum, ac maximum, me vno togato duce, & imperatore sedetur: quod ego sic administrabo, Quirites, vt si vllo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac vrbe pœnam sui sceleris sufferat. sed si vis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessariò de hac animi lenitate deduxerint, illud profectò perficiam, quod in tanto, & tam insidioso bello vix optandum

videtur

videtur: vt ne quis bonus intereat, paucorumque pœna vos omnes * iam salui esse possitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consilijs fretus polliceor vobis, Quirites, sed multis, & non dubijs deorum immortalium significationibus: quibus ego ducibus hanc spem, sententiamq; sum ingressus: qui iam non procul, vt quondam solebant, ab externo hoste, atque longinquo, sed hic præsentes suo numine, atque auxilio, sua templa, atque vrbis tecta defendunt. quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis: vt quam vrbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamque esse voluerant, hanc, omnibus hostium copijs terrâ, mariq; superatis, à perditissimorum ciuium nefario scelere defendant.

IN L. CATILINAM, AD QVIRITES,

ORATIO XXI.

REmpublicam, Quirites, vitamque omnium vestrûm, bona, fortunas, coniuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperij, fortunatissimam, pulcherrimamque vrbem, hodierno die, deorum immortalium immo erga vos amore, laboribus, consilijs periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac planè ex faucibus fati ereptam, & vobis conseruatam, ac restitutam videtis. Et si non minùs nobis iucundi, atque illustres sunt ij dies, quibus conseruamur, quàm illi, quibus nascimur: quòd salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio; & quòd sine sensu nascimur, cum voluptate conseruamur: profectò quoniam illum, qui hanc vrbem condidit, * Romulum ad deos immortalium beneuolentiâ, famaque sustulimus: esse apud vos, poste-

posteroſque veſtros in honore debebit is, qui eandem hanc vrbem conditam amplificatamque ſeruauit. nam totius vrbis templis, delubris, tectis omnibus ſubiectos propè iam ignes, circumdatoſque reſtinximus: ijdemque gladios in rempub. diſtrictos retudimus, mucroneſque eorum à iugulis veſtris reiecimus. Quæ quoniam in ſenatu illuſtrata, patefacta, compertaque ſunt per me, vobis iam exponam breuiter, Quirites: vt & quanta, & quàm manifeſta, & qua ratione inueſtigata, comprehenſa ſint, vos qui ignoratis, ex actis ſcire poſſitis. Principio, vt Catilina paucis antè diebus erupit ex vrbe, cum ſceleris ſui ſocios, & huiuſce nefarij belli acerrimos duces Romæ reliquiſſet: ſemper vigilaui, & prouidi, Quirites, quemadmodum in tantis, & tam abſconditis inſidijs ſalui eſſe poſſemus. Nam tum, cum ex vrbe Catilinam eijciebam (non enim iam vereor huius verbi inuidiam, cùm illa magis ſit timenda, quòd viuus egreſſus eſt) ſed tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam coniuratorum manum ſimul exituram, aut eos, qui remãſiſſent, infirmos ſine illo, ac debiles fore putabam. Atque ego, vt vidi, quos maximo furore, & ſceleri eſſe inflammatos ſciebam, eos eſſe nobiſcum, & Romæ remanſiſſe: in eo omnes dies, noctesque conſumpſi, vt quid agerent, quid molirentur ſentirem, & viderem: vt, quoniam auribus veſtris propter incredibilem magnitudinem ſceleris, minorem fidem facturet oratio mea, rem ita comprehenderem, vt tum demum animis, ſaluti veſtræ prouideretis, cum oculis maleficium ipſum videretis. Itaque vt comperi legatos Allobrogum belli tranſalpini, & tumultus Galli excitandi cauſſa à P. Lentulo eſſe ſolicitatos, eoſque in Galliam ad ſuos ciues, eodem itinere cum litteris mandatiſque ad Catilinam eſſe miſſos, comitemque ijs adiunctum Vulturcium, atque huic datam eſſe Catilinam litteras: facultatem mihi oblatam putaui, quod erat difficillimum, quodque ego ſemper optabam à dijs immortalibus, tota res non ſolùm à me, ſed etiam à ſenatu & à vobis manifeſtè deprehen-

re-

retur. Itaque heſterno die L. Flaccum,& C. Pontinium prætores fortiſſimos, atque amantiſſimos reipub. viros, ad me vocaui: rem omnem expoſui: quid fieri placeret oſtendi. Illi autem,qui omnia de repub.præclara,atque egregia ſentirent,ſine recuſatione,ac ſine vlla mora negotium ſuſceperunt; &, cum adueſperaſceret,occultè ad pontem Miluium peruenerunt, atque ibi in proximis vllis ita * bipartiti fuerunt,vt Tiberis inrer eos, & pons intereſſet. eodèm autem & ipſi ſine cuiuſquam ſuſpicione multos fortes viros eduxerunt, & ego de præfectura Reatina complures delectos adoleſcentes, quorum opera vtor aſſiduè in * reipub. præſidio,cum gladijs miſeram. Interim tertia ferè vigilia exacta, cùm iam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, vnàque Vulturcius, fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladijs, & à noſtris: res erat prætoribus nota ſolis: ignorabatur à cæteris. Tum interuentu Pontinij, atque Flacci, pugna quæ erat commiſſa,ſedatur: litteræ, quæcumque erant in eo comitatu, integris ſignis prætoribus traduntur: ipſi comprehenſi ad me, cum iam diluceſceret, deducuntur. Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimum machinatorem Cimbrum Galbinium ſtatim ad me nihil dum ſuſpicantem vocaui. Deinde item accerſitur P. Statilius,& poſt eum Cethegus: tardiſſimè autem Lentulus venit, credo quòd in litteris dandis præter conſuetudinem proxima nocte vigilarat. Cum verò ſummis, ac clariſſimis huius ciuitatis viris, qui audita re, frequentes ad me mane conuenerant, litteras à me priùs aperiri,quàm ad ſenatum referri placeret; ne ſi nihil eſſet inuentum,temerè à me tantus tumultus iniectus ciuitati videretur: negaui me eſſe facturum,vt de periculo publico, non ad concilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites,ſi ea,quæ erant ad me delata reperta non eſſent, tamen ego non arbitrabar in tantis reipub. periculis eſſe mihi nimiam diligentiam pertimeſcendam. Senatum frequentem celeriter, vt iuſſiſtis, coegi. atque interea ſtatim admonitu Allobrogum

brogum C. Sulpicium prætorem fortem virum misi, qui ex ædibus Cethegi, si quid telorum esset, afferret: ex quibus ille maximum sicarum numerum, & gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam iussu senatus dedi: hortatus sum, vt ea quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille dixit, cum vix se ex magno timore recreasset, à P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata, & litteras, vt seruorum præsidio vteretur, & ad vrbem quàm primùm cum exercitu accederet: id autem eo consilio, vt cum vrbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum, distributumque erat, incendissent, cædemque infinitam ciuium fecissent, præsto esset ille, qui & fugientes exciperet: & se cum his vrbanis ducibus coniungeret. Introducti autem Galli, iusiurandum sibi, & litteras à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his & à L. Cassio esse præscriptum, vt equitatum in Italiam quàm primùm mitterent, pedestres sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmasse ex fatis Sibyllinis, Haruspicumque responsis, se esse tertium ilium Cornelium, ad quem regnum vrbis huius, atque imperium peruenire esset necesse: Cinnam ante se, & Sullam fuisse: eundemque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum huius vrbis, atque imperij, qui esset decimus annus post virginũ absolutionem, post Capitolij autem incensionem vicesimus. hanc autem Cethego cum cæteris controuersiam fuisse dixerunt, quòd cùm Lentulo, & cæteris, Saturnalibus cædem fieri, atque vrbem incendi placeret, Cethego nimium id longum videretur. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri iussimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primam ostendimus Cethego: signum cognouit: nos lignum incidimus: legimus; erat scriptum: ipsius manu Allobrogum senatui, & populo, fore, quæ eorum legatis confirmasset, esse factum: orare, vt item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cethegus, qui paullò antè aliquid de gladijs, sicis, quæ apud illum itidem erant deprehensæ re-

spondisset

spondisset, dixisletque se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse: recitatis litteris debilitatus, atque abiectus, conscientia convictus repentè conticuit. Introductus Statilius, cognouit manum & signum suum: recitatæ sunt tabellæ in eandem ferè sententiam: confessus est. tum ostendi tabellas Lentulo, & quæsiui cognosceretne signum. annuit. est verò inquam, signum quidem notum, imago aui tui clarissimi viri, qui amauit vnicè patriam, & ciues suos: quæ quidem te à tanto scelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum, populumque litteræ. si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille quidem primò negauit: pòst autem aliquanto, toto indicio expositio, atque edito, surrexit: quæsiuit à Gallis, quid sibi esset cum ijs, quamobrem domum suam venissent; itemque à Vulturcio. qui cum illi breuiter, constanterque respondissent, per quem ad eum, quotiesque venissent, quæsissentque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus: tum subitò ille scelere demens, quanta vis conscientiæ esset, ostendit. nam cum id posset inficiari, repentè præter opinionem omnium confessus est: ita eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam propter vim sceleris manifesti, atque deprehensi, impudentia, qua superabat omnes, improbitasque defecit. Vulturcius verò subitò proferri litteras, atque aperiri iussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissimè pertubatur Lentulus, tamen signum & manum suam cognouit. erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: QVI SIM, EX EO, QVEM AD TE MISI, COGNOSCES. CVRA VT VIR SIS, ET COGITA, QVEM IN LOCVM SIS PROGRESSVS: ET VIDE QVID IAM TIBI SIT NECESSE. CVRA VT OMNIVM TIBI AVXILIA ADIVNGAS, ETIAM INFIMORVM. Gabinius deinde introductus, cum primò impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil exijs, quæ Galli insimulabant, negauit. Ac mihi quidem,

Quirites, cùm illa certissima sunt visa argumenta, atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique vniuscuiusque confessio: tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnumquam inter se aspiciebant, vt non iam ab alijs indicari, sed ipsi à se viderentur. Indicijs expositis, atque editis, Quirites, senatum consului de *summa repub. quid fieri placeret. dictæ sunt à principibus acerrimæ, ac fortissimæ sententiæ, quas senatus sine vlla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum. s.c. ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primùm mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quòd virtute, consilio, prudentia mea respub. periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pontinius prætores, quòd eorum opera forti fideliq; vsus essem, merito, ac iure laudantur: atque etiam viro forti collegę meo C. Antonio laus impertitur, quòd eos, qui huius coniurationis participes fuissent, à suis & reipublicæ consilijs remouisset; atque ita censuerunt, vt P. Lentulus, cùm se prætura abdicasset, tum in custodiam traderetur: itemque vti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ vrbis depoposcerat: in M. Ceparium, cui ad solicitandos pastores Apuliam esse attributam erat indicatum: in P. Furium, qui est ex his colonis quos Fæsulas L. Sulla deduxit: in Q.* Magium Chilonem, qui vnà cum hoc Furio semper erat in hac Allogobrum solicitatione versatus: in P. Vmbrenum libertinum hominem, à quo primùm Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus est vsus, Quirites, vt ex tanta coniuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, nouem hominum perditissimorum pœna respub. conseruata, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio dijs immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod

mihi

mihi primùm post hanc vrbem conditam togato contigit: & his decreta verbis est, quòd vrbem incendijs, cæde ciues, Italiam bello liberassem Quæ supplicatio si cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interfit, quòd cæteræ bene gesta, hæc vna, conseruata repub. constituta est. Atque illud quod faciendum primùm fuit, factum atque transfactum est. nam P. Lentulus quamquam patefactus indicijs, & confessionibus suis, iudicio senatus, non modò prætoris ius, verumetiam ciuis amiserat, tamen magistratu se abdicauit: vt quæ religio C. Mario clarissimo viro non fuerat, quò minùs C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret; ea nos religione in priuato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc quoniam, Quirites, sceleratissimi, periculosissimique belli nefarios duces captos iam & comprehensos tenetis, existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes, atque opes, his depulsis vrbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cum ex vrbe pellebam, hoc prouidebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli somnium, nec L. Cassij adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat vnus timendus ex omnibus, sed tam diu, dum mœnibus vrbis continebatur: omnia norat: omnium aditus tenebat: appellare, tentare, solicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum, consilio autem neque lingua, neque manus deerat. iam ad cæteras res conficiendas certos homines, delectos ac descriptos habebat: neque verò cum aliquid mandauerat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidijs in castrense latrocinium compulissem (dicam id, quod sentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali à ceruicibus vestris depulissem. non ille vobis Saturnalia constituisset, neque tantò antè exitium, ac fati diem reipub.

denuntiasset; neque commisisset, vt signum, vt litteræ suæ, testes denique manifesti sceleris deprehenderentur, quæ nunc illo absente, sic gesta sunt, vt nullum in priuata domo furtum vmquam sit tam palam inuentum, quàm hæc tanta in rempub. coniuratio manifestò inuenta, atque deprehensa est. Quòd si Catilina in vrbe ad hanc diem remansisset, quamquam quoad fuit, omnibus eius consilijs occurri, atque obstiti: tamen vt leuissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuit: neque nos vmquam, dum ille in vrbe hostis fuisset, tantis periculis rempub. tanta pace, tanto otio, tanto silentio liberassemus. Quamquam hæc omnia, Quirites, ita sunt à me administrata, vt deorum immortalium nutu, atque consilio, & gesta, & prouisa esse videantur idque cùm coniectura consequi possumus, quòd vix videtur humani consilij tantarum rerum gubernatio esse potuisse: tum verò ita præsentes his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, vt eos penè oculis videre possemus. Nam vt illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faces ardoremque cœli, fulminum iactus, & terræmotus, cæteraque, quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, vt hæc quæ nunc fiunt, canere dij immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum est. Nam profectò memoria tenetis, Cotta, & Torquato Coss. complures in Capitolio turres de cœlo esse percussas, cum & simulacra deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum deiectæ, & legum æra liquefacta. Tactus est etiam ille, qui hanc vrbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio, paruum, atque lactentem, vberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore, cum haruspices ex tota Etruria conuenissent: cædes atque incendia, & legum interitum, & bellum ciuile ac domesticum, & totius vrbis atque imperij occasum appropinquare dixerunt: nisi dij immortales omni ratione placati suo numine propè fata ipsa flexissent. Itaque ex illorum responsis tunc, & ludi decem

per

per dies facti sunt, neque res vlla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermissa est. ijdemque iusserunt simulacrum Iouis facere maius, & in excelso collocare, & contrà, atque antè fuerat, ad Orientem conuertere. ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum, & forum, curiamque conspiceret: fore, vt ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem vrbis, atque imperij, illustrarentur, vt à S. P. Q. R. perspici possent. Atque illud ita collocandum consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, vt neque à superioribus consulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis potest esse, Quirites, tam aversus à vero, tam præceps, tam mente captus: qui neget hæc omnia quæ videmus, præcipueque hanc vrbem deorum immortalium nutu, atque potestate administrari? Etenim cum esset ita responsum, cædes, incendia, interitumque reipub. comparari, & ea à perditis ciuibus: quæ tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur, ea non modò cogitata à nefarijs ciuibus, verumetiam suscepta esse sensistis. Illud verò nonne ita præsens est, vt nutu Iouis optimi maximi factum esse videatur? vt, cum hodierno die, mane per forum, meo iussu, & coniurati, & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur: eo ipso tempore signum statueretur: quo collato, atque ad vos, senatumque conuerso, omnia & senatus, & vos, quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata, & patefacta vidistis. Quo etiam maiore sunt isti odio, supplicioque digni: qui non solùm vestris domicilijs atque tectis, sed etiam deorum templis, atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, & non sim ferendus: ille, ille Iupiter restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc vrbem, ille vos omnes saluos esse voluit. Dijs ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perueni. Iam verò illa Allobrogum sollicitatio* sic à Lentulo, cæterisque domesticis hostibus, tanta res

tam dementer credita & ignotis, & barbaris, commissæque litteræ numquam essent profectò, nisi à dijs immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid verò, vt homines Galli ex ciuitate male pacata, quæ gens vna restat, quæ populo Rom. bellum facere & posse, & non nolle videatur; spem imperij, & rerum amplissimarum vltro sibi à patricijs hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent: id nonne diuinitùs factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia puluinaria supplicatio decreta est, celebratore illos dies cum coniugibus, ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores dijs immortalibus iusti habiti sunt, ac debiti, sed profectò iustiores numquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, me vno togato duce, & imperatore viciſtis. Etenim recordamini, Quirites, omnes ciuiles dissensiones, neque solùm eas quas audistis: sed & has, quas vosmetipsi meministis, & vidistis. L. Sulla P. Sulpicium oppressit: C. Marium custodem huius vrbis, multosque fortes viros partim eiecit ex ciuitate, partim interemit. Cn. Octauius cós. armis ex vrbe collegam suum expulit: omnis hic locus aceruis corporum, & ciuium sanguine redundauit. Superauit postea Cinna cum Mario. tum verò clarissimis viris interfectis, lumina ciuitatis extincta sunt. Vltus est huius victoriæ crudelitatem postea Sulla. ne dici quidem opus est, quanta diminutione ciuium, & quanta calamitate reipub. dissensit M. Lepidus à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo: attulit non tam ipsius interitus reipub. luctum, quàm cæterorum. Atque illæ dissensiones erant huiusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam rempub. pertinerent. non illi nullam esse rempub. sed in ea quæ esset, se esse principes; neque hanc vrbem conflagrare, sed se in hac vrbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium

exitium reipub. quæsiuit, eiusmodi fuerunt, vt non reconciliatione concordiæ, sed internecione ciuium dijudicatæ sint. in hoc autem vno post hominum memoriam maximo, crudelissimoque bello, quale bellum nulla vmquam barbaria cum sua gente gessit; quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, L. Cassio, Cethego constituta, vt omnes, qui salua vrbe salui esse possent, in hostium numero ducerentur: ita me gessi, Quirites, vt omnes salui conseruaremini: & cum hostes vestri tantum ciuium superfuturum putassent, quantum infinitæ cædi restitisset: tantum autem vrbis, quantum flamma obire non potuisset: & vrbem, & ciues integros, incolumesque seruaui. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, præterquam huius diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia, condi & collocari volo. nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique huiusmodi, quod etiam minùs digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inueterascent, corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam spero æternam fore, & ad salutem vrbis, & ad memoriam consulatus mei propagatam: vnoque tempore in hac repub. duos ciues extitisse, quorum alter fineis vestri imperij, non terræ, sed cœli regionibus terminaret; alter eiusdem imperij domicilium, sedemq; seruaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna, atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt: quòd mihi viuendum sit cum illis quos vici, ac subegi: illi hostes aut interfectos, aut oppressos reliquerunt: vestrum est, Quirites, si cæteris recta sua facta prosunt, mihi mea nequando obsint, prouidere. mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ, ac nefariæ ne vobis nocere possent, ego prouidi: ne mihi noceant, vestrum est prouidere. quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi

nihil iam ab istis noceri potest. magnum enim est in vobis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in repub. dignitas, quæ me semper tacita defendet: magna vis est conscientiæ: quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, vt non modò nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos vltrò semper lacessamus. Quòd si omnes impetus domesticorum hostium depulsi à vobis, se in me vnum conuerterint: vobis erit prouidendum, Quirites, qua conditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint inuidiæ, periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est quod iam ad vitæ fructum possit acquiri? præsertim cum neque in honore vestro, neq; in gloria virtutis quicquam videam altius, quò quidem mihi libeat ascendere. Illud perficiam profectò, Quirites, vt ea, quæ gessi in consulatu, priuatus tuear, atque ornem: vt si qua est inuidia in conseruanda repub. suscepta, lædat inuidos, mihi valeat ad gloriam. denique ita me in republica tractabo, vt meminerim semper quæ gesserim, curemque vt ea virtute, non casu gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam iam nox est, veneramini illum Iouem custodem huius vrbis, ac vestrûm, atque in vestra tecta discedite; & ea, quamquam iam periculum est depulsum, tamen æquè, ac priori nocte fecistis, custodijs, vigilijsque defendite. Id ne vobis diutiùs faciundum sit, atque vt in perpetua pace esse possitis, prouidebo.

* *
*

IN

IN L. CATILINAM, IN SENATV.

ORATIO XXII.

VIDEO P. C. in me omnium vestrûm ora, atque oculos esse conuersos: video vos non solùm de vestro, ac reipublicæ, verumetiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse solicitos. Est mihi iucunda in malis, & grata in dolore vestra erga me voluntas: sed eam per deos immortales, quæso, deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis, ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consulatus data est, vt omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatusque perferrem: feram non solùm fortiter, sed etiam libenter: dummodo meis laboribus vobis populoq; Romano dignitas, salusque pariatur. Ego sum ille consul P. C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur: non campus consularibus auspicijs consecratus: non curia summum auxilium omnium gentium: non domus, commune perfugium: non lectus, ad quietem datus: non denique hæc sedes honoris, sella curulis vmquam vacua mortis periculo, atque insidijs fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore in vestro timore sanani. Nunc si hunc exitum consulatus mei dij immortales esse voluerunt, vt vos P. C. populumque Romanum ex cæde misera, coniuges, liberosque vestros, virgineſque. Vestales ex acerbissima vexatione; templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrûm ex fœdissima flamma, totam Italiam ex bello, & vastitate eriperem: quæcumque mihi vni proponetur fortuna, subeatur. Etenim si P. Lentulus suum nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipub. fore putauit: cur ego non læter, meum consulatum ad salutem reipub. propè fatalem exsti-

tisse? Quare, P. C. consulite vobis, prospicite patriæ, conseruate vos, coniuges, liberos, fortunasque vestras, populi Romani nomen salutemque defendite; mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primùm debeo sperare, omnes deos, qui huic vrbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam esse: deinde, si quid obtigerit, æquo animo, paratoque moriar. neq; enim turpis mors forti viro potest accidere: neque immatura consulari: nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi, atque amantissimi præsentis mœrore non mouear, horumq; omnium lachrimis, à quibus me circumsessum videtis: neque meam mentem non domum sæpe reuocat exanimata vxor, abiecta metu filia, & paruulus filius: quem mihi videtur amplecti respublica tamquam obsidem consulatus mei: neque ille, qui exspectans huius exitum diei astat in conspectu meo gener. moueor his rebus omnibus, sed in eam partem, vt salui sint vobiscum omnes, etiam si vis aliqua me oppresserit, potiùs quàm vt, & illi, & nos vna reipublicæ peste pereamus. Quare P. C. incumbite ad reipublicæ salutem: circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi prouidetis. non Tiber. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestræ seueritatis iudicium adducitur: sed tenentur ij, qui ad vrbis incendium, ad vestrum omnium cædem a Catilinam accipiendum, Romæ restiterunt; tenentur litteræ, signa, manus, denique vniuscuiusque confessio: solicitantur Allobroges: seruitia excitantur; Catilina accersitur: id est initum consilium, vt interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipub. nomen, atque ad lamentandam tanti imperij calamitatem relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos multis iam iudicijs iudicatis: primùm quòd mihi gratias egistis singularibus verbis, & mea virtute, atque diligentia perditorum hominum patefactam esse coniurationem decreuistis: deinde,

deinde, quòd P. Lentulum, vt se abdicaret prætura, coëgistis: tum, quòd eum, & cæteros, de quibus iudicastis, in custodiam dandos censuistis. maximeque, quòd meo nomine supplicationem decreuistis, qui honos togato habitus ante me est nemini: postremò, hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis amplissima. quæ sunt omnia eiusmodi, vt ij qui in custodiam nominatim dati sunt, sine vlla dubitatione à vobis damnati esse videantur. Sed ego instituí referre ad vos P. C. tanquam integrum, & de facto, quid iudicetis: & de pœna, quid censeatis. illa prædicam, quæ sunt consulis. Ego magnum in republica versari furorem, & noua quædam misceri, & coniurari mala iampridem videbam: sed hanc tantam tam exitiosam haberi coniurationem à ciuibus numquam putaui. Nunc quidquid est, quòcumque vestræ mentes inclinant, atque sententiæ, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad nos delatum sit, videtis. huic si paucos putatis affines esse, vehementer erratis. latiùs opinione disseminatum est hoc malum: manauit non solùm per Italiam, verumetiam transcendit Alpes, & obscurè serpens multas iam prouincias occupauit. id opprimi sustentando, ac prolatando nullo pacto potest. quacumque ratione placeat, celeriter vobis vindicandum est. Video duas adhuc esse sententias: vnam D. Silani, qui censet eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multandos: alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam remouet, cæterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Vterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa seueritate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita priuare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exstinguere, puncto temporis frui vita, & hoc communi spiritu non putat oportere; atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos ciues in hac repub. esse vsurpatum recordatur. alter intelligit, mortem à dijs immortalibus non esse supplicij caussa constitutam, sed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miseria-

rum

rum quietem esse. itaque eam sapientes numquam inuiti, fortes etiam sæpe libenter oppetiuerunt: vincula verò, & ea sempiterna, certè ad singularem pœnam nefarij sceleris inuenta sunt. Itaque municipijs dispertiri iubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si rogare. decernatur tamen si placet. ego enim suscipiam; & vt spero, reperiam, qui id. quod salutis omnium caussa statueritis, non putet esse suæ dignitatis recusare. Adiungit grauem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat, & digna scelere hominum perditorum sancit: ne quis, eorum pœnam, quos condemnat, aut per senatum, aut per populum leuare possit: eripit etiam spem, quæ sola hominem in miserijs consolari solet. bona præterea publicari iubet. vitam solam relinquit nefarijs hominibus: quam si eripuisset, multas vno dolore animi, ac corporis, & omnes scelerum pœnas ademisset. Itaque vt aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos eiusmodi quædam illi antiqui supplicia impijs constituta esse voluerunt: quòd videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam. Nunc P.C. ego mea video quid interfit. Si eritis secuti sententiam Cæsaris; quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, secutus est; fortasse minùs erunt, hoc monitore, & auctore huiusce sententiæ, mihi populares impetus pertimescendi: sin illam alteram secuti eritis, nescio an amplius mihi negotij contrahatur: sed tamen meorum periculorũ rationes vtilitas reipub. vendicat. Habemus enim à C. Cæsare, sicut ipsius dignitas, & maiorum eius amplitudo postulabat, sententiam, tamquam obsidem perpetuæ in rempublicam voluntatis: intellectum est, quid interfit inter leuitatem concionatorum, & animum verè popularem, saluti populi consulentem. Video de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet ciuium Romanorum sententiam ferat. is & nudiustertiùs in custodiam ciues Romanos Cethegum, & P. Lentulum dedit, & suppli-

supplicationem mihi decreuit; & indices hesterno die maximis premijs affecit. Iam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæsitori gratulationem, indici præmium decreuit, quid de tota re, & causa iudicarit. At verò C. Cæsar intelligit legem Semproniam esse de ciuibus Romanis constitutam: qui autem reipub. sit hostis, eum ciuem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Semproniæ, iussu populi pœnas reipublicæ dependisse. idem etiam ipsum largitorem Lentulum, & prodigum, non putat, cum de pernicie reipub. & exitio huius vrbis tam acerbè, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus atque leniissimus, non dubitat P. Lentulum æternis tenebris, vinculisque mandare: & sancit in posterum, ne quis huius supplicio leuando se iactare, & in perniciem reipub. posthac popularis esse possit. adiungit etiam publicationem bonorum, vt omnes animi cruciatu, & corporis etiam egestas ac mendicitas consequatur. Quamobrem siue hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem populo Rom. carum atque iucundum: siue illam Sillani sententiam sequi malueritis, facilè me, atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis: atque obtinebo eam multo * leniorem fuisse. quamquam P.C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo sensu iudico. Nam ita mihi salua repub. vobiscum perfrui liceat, vt ego quòd in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moueor (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate, & misericordia. Videor enim mihi hanc vrbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subitò vno incendio concidentem: cerno animo sepultam patriam, miseros atq; insepultos aceruos ciuium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, & furor in vestra cæde bacchantis. Cum verò mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis speraſſe confessus est: purpuratum esse hunc Gabinium, cum exercitu venisse Catilinam; tum lamentationem matrumfamilias, tum fugam virginum,

num, atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium, perhorresco. & quia mihi vehementer hæc videntur misera, atque miseranda, idcirco in eos qui ea perficere voluerunt, me seuerum, vehementemq; præbeo. Etenim quæro, si quis pater familias, liberis suis à seruo interfectis, vxore occisa, incensa domo, supplicium de seruis non * quàm acerbissimum sumpserit, vtrùm is clemens ac misericors, an inhumanus & crudelissimus esse videatur? mihi verò importunus, ac ferreus, qui non dolorem suum & cruciatum, dolore nocentis & cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros crucidare voluerunt; qui singulas vniuscuiusque nostrûm domos, & hoc vniuersum reipub. domicilium delere conati sunt; qui id egerunt, vt gentem Allobrogum in vestigijs huius vrbis, atque in cinere deflagrati imperij collocarent; si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ ciuiumque pernicie fama subeunda est. nisi verò cuipiam L. Cæsar vir fortissimus & amantissimus reipub. crudelior nudiustertiùs est visus, cum sororis suæ, feminæ lectissimæ, virum præsentem, & audientem, vita priuandum esse dixit; cum * auum iussu eo s. interfectum, filiumque eius impuberem legatum à patre missum, in carcere necatum esse dixit. Quorum quod simile * fuit factũ? quod initum delendæ reipub. consilium? Largitionis voluntas tum in repub. versata est, & partium quædam contentio. Atque illo tempore huius auus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus, & graue tum vulnus accepit, nequid de summa dignitate reipub. minueretur: hic ad euertenda fundamenta reipub. Gallos accersiuit, seruitia concitauit, Catilinam euocauit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros ciues interficiendos Gabinio, vrbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam, diripiendamque Catilinæ. Vereamini, censeo, ne in hoc scelere iam immani, ac nefario, nimis aliquid seuerè statuisse videamini? cum multo magis sit verendum,

ne

ne remissione pœnæ crudeles magis in patriam, quàm ne seueritate animaduersionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamini. Sed quæ exaudio, P.C. dissimulare non possum. iactantur enim voces, quæ perueniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, vt habeam satis præsidij ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigenda. Omnia prouisa, parata, & constituta sunt, P.C. cùm mea summa cura, atque diligentia, tum multo etiam maiore populi Rom. ad summum imperium retinendum, & ad communes fortunas conseruandas voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum est forum, pleni omnes aditus huius loci, ac templi. Caussa enim est post vrbem conditam, hæc inuenta sola, in qua omnes sentiunt vnum atque idem; præter eos, qui cùm sibi viderent esse pereundũ, cum omnibus potiùs, quàm soli perire voluerunt. natura. hosce ego homines excipio, & secerno libenter. neq; enim in improborum ciuium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Cæteri verò, dij immortales, qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem dignitatem, salutemque consentiunt? Quid ego hîc equites Rom. commemorem? qui vobis ita summa ordinis consiliúque concedunt, vt vobiscum de amore reipub. certent: quos ex multorum annorum dissensione ad huius ordinis societatem, concordiamque reuocatos hodiernus dies vobiscum, atque hæc caussa coniungit: quam coniunctionem si in consulatu confirmatam meo, perpetuam in repub. tenuerimus; confirmo vobis nullum posthac malum ciuile, ac domesticum ad vllam reipub. partem venturum esse. Pari studio defendendę reipub. conuenisse video tribunos ærarios, fortissimos viros, scribas item vniuersos: quos cùm casu hic dies ad ærarium frequentes aduocasset, videt ab exspectatione sortis ad communem salutem esse conuersos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim, cui non hæc templa, aspectus vrbis, possessio libertatis, lux denique hæc ipsa, & hoc commune

patriæ

patriæ ſolum, cùm ſit carum, tum verò dulce, atque iucundum? Operæpretium eſt P.C. libertinorum hominum ſtudia cognoſcere, qui ſua virtute fortunam ciuitatis conſecuti, hanc verè ſuam patriam eſſe iudicant; quam quidam hinc nati, & ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed vrbem hoſtium eſſe iudicauerunt. Sed quid ego huiuſce ordinis homines commemorem, quos priuatæ fortunæ, quos communis reſpublica, quos denique libertas ea, quæ dulciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam concitauit? ſeruus eſt nemo, qui modò tolerabili conditione ſit ſeruitutis, qui non audaciam ciuium perditorum perhorreſcat, qui non obſtare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quantum poteſt, conferat ad cõmunem ſalutem * voluntatis. Quare ſi quem veſtrûm fortè commouet hoc, quod auditum eſt; lenonem quendam Lentuli concurſare circum tabernas, pretio ſperantem ſolicitari poſſe animos egentium, atque imperitorum; eſt id quidem cœptum, atque tentatum: ſed nulli ſunt inuenti aut tam fortuna miſeri, aut voluntate perditi, qui non ipſum illum ſellæ, atque operis, & quæſtus quotidiani locum; qui non cubile ac lectulum ſuum, qui denique non curſum hunc otium vitæ ſuæ ſaluum eſſe velit. Multo verò maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt, immò verò (id enim potiùs eſt dicendum) genus hoc vniuerſum amantiſſimum eſt otij. Etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera, ac quæſtus, frequentia ciuium ſuſtinetur, aliter otio: quorum ſi quæſtus occluſis tabernis minui ſolet, quid tandem incenſis futurum eſt? Quæ cum ita ſint, P.C. vobis populi Rom. præſidia non deſunt: vos ne populo Rom. deeſſe videamini, prouidete. Habetis conſulem ex plurimis periculis, & inſidijs, atque ex media morte, non ad vitam ſuam, ſed ad ſalutem veſtram reſeruatum: omnes ordines ad conſeruandam rempub. mente, voluntate, ſtudio, virtute, voce conſentiunt: obſeſſa facibus & telis impiæ coniurationis, vobis ſupplex manus tendit patria communis: vobis ſe, vobis vitam omnium ciuium, vobis arcem, & Capitolium,

lium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque vrbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de coniugum vestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis iudicandum est. Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui (quæ non semper facultas datur:) habetis omnes ordines, omnes homines, vniuersum populum Rom. (id quod in ciuili causa hodierno die primùm videmus) vnum, atque idem sentientem. Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas, exaggerataque fortunas vna nox penè deleri. id ne vmquam posthæc non modò confici, sed ne cogitari quidem possit, vobis hodierno die prouidendum est. Atque hæc, non vt vos, qui mihi studio penè præcurritis, excitarem, locutus sum: sed vt mea vox, quæ debet esse in republica princeps, officio functa consulari videretur. Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego quanta manus est coniuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse iudico turpem, & infirmam, contemptam, & abiectam. Quòd si aliquando alicuius furore, & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra ac reipub. dignitas; me tamen meorum factorum, atque consiliorum numquam P.C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem quanta vos me vestris decretis honestastis, nemo est assecutus. Cæteris enim semper bene gestæ, mihi vni conseruatæ reipublicæ gratulationem decreuistis. Sit Scipio clarus ille, cuius consilio, atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas vrbes huic imperio infestissimas, Carthaginem, Numantiamque deleuit: habeatur vir egregius L. Paulus ille, cuius currum rex potentissimus quondam & nobilissimus Perses honestauit:

patriæ ſolum, cùm ſit carum, tum verò dulce, atque iucundum? Operæpretium eſt P.C. libertinorum hominum ſtudia cognoſcere, qui ſua virtute fortunam ciuitatis conſecuti, hanc verè ſuam patriam eſſe iudicant; quam quidam hinc nati, & ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed vrbem hoſtium eſſe iudicauerunt. Sed quid ego huiuſce ordinis homines commemorem, quos priuatæ fortunæ, quos communis reſpublica, quos denique libertas ea, quæ dulciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam concitauit? ſeruus eſt nemo, qui modò tolerabili conditione ſit ſeruitutis, qui non audaciam ciuium perditorum perhorreſcat, qui non obſtare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quantum poteſt, conferat ad cõmunem ſalutem & voluntatis. Quare ſi quem veſtrûm fortè commouet hoc, quod auditum eſt; lenonem quendam Lentuli concurſare circum tabernas, pretio ſperantem ſolicitari poſſe animos egentium, atque imperitorum; eſt id quidem cœptum, atque tentatum: ſed nulli ſunt inuenti aut tam fortuna miſeri, aut voluntate perditi, qui non ipſum illum ſellæ, atque operis, & quæſtus quotidiani locum; qui non cubile ac lectulum ſuum, qui denique non curſum hunc otium vitæ ſuæ ſaluum eſſe velit. Multo verò maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt, immò verò (id enim potiùs eſt dicendum) genus hoc vniuerſum amantiſſimum eſt otij. Etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera, ac quæſtus, frequentia ciuium ſuſtinetur, aliter otio: quorum ſi quæſtus cluſis tabernis minui ſolet, quid tandem incenſis futurum eſt? Quæ cum ita ſint, P.C. vobis populi Rom. præſidia non deſunt: vos ne populo Rom. deeſſe videamini, prouidete. Habetis conſulem ex plurimis periculis, & inſidijs, atque ex media morte, non ad vitam ſuam, ſed ad ſalutem veſtram reſeruatum: omnes ordines ad conſeruandam rempub. mente, voluntate, ſtudio, virtute, voce conſentiunt: obſeſſa facibus & telis impiæ coniurationis, vobis ſupplex manus tendit patria communis: vobis ſe, vobis vitam omnium ciuium, vobis arcem, & Capitolium,

lium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Veſtæ perpetuum ac ſempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque vrbis tecta commendat. Prętera de veſtra vita, de coniugum veſtrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de ſedibus, de focis veſtris, hodierno die vobis iudicandum eſt. Habetis ducem memorem veſtri, oblitum ſui (quæ non ſemper facultas datur:) habetis omnes ordines, omnes homines, vniuerſum populum Rom. (id quod in ciuili cauſſa hodierno die primùm videmus) vnum, atque idem ſentientem. Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute ſtabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas, exaggerataſque fortunas vna nox penè delerit. id ne vmquam poſthæc non modò confici, ſed ne cogitari quidem poſſit, vobis hodierno die prouidendum eſt. Atque hæc, non vt vos, qui mihi ſtudio penè præcurritis, excitarem, locutus ſum: ſed vt mea vox, quæ debet eſſe in republica princeps, officio functa conſulari videretur. Nunc antequam ad ſententiam redeo, de me pauca dicam. Ego quanta manus eſt coniuratorum, quam videtis eſſe permagnam, tantam me inimicorum multitudinem ſuſcepiſſe video: ſed eam eſſe iudico turpem, & infirmam, contemptam, & abiectam. Quòd ſi aliquando alicuius furore, & ſcelere concitata manus iſta plus valuerit, quàm veſtra ac reipub. dignitas; me tamen meorum factorum, atque conſiliorum numquam P.C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortaſſe minitantur, omnibus eſt parata: vitæ tantam laudem quanta vos me veſtris decretis honeſtaſtis, nemo eſt aſſecutus. Cæteris enim ſemper bene geſtæ, mihi vni conſeruatæ reipublicæ gratulationem decreuiſtis. Sit Scipio clarus ille, cuius conſilio, atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus eſt: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas vrbes huic imperio infeſtiſſimas, Carthaginem, Numantiamque deleuit: habeatur vir egregius L. Paulus ille, cuius currum rex potentiſſimus quondam & nobiliſſimus Perſes honeſtauit:

ſtauit: ſit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obſidione, & metu ſeruitutis liberauit: anteponatur omnibus Pompeius, cuius res geſtæ, atque virtutes ijſdem, quibus ſolis curſus, regionibus, ac terminis continentur: erit profectò inter horum laudes aliquid loci noſtræ gloriæ. niſi fortè maius eſt, patefacere nobis prouincias, quò exire poſſimus, quàm curare, vt etiam illi qui abſunt, habeant quò victores reuertantur. quamquam eſt in vno loco cõditio melior externç victoriæ quàm domeſticæ: quòd hoſtes alienigenæ aut oppreſſi ſeruiunt: aut recepti in amicitiam beneficio ſe obligatos putant: qui autem ex numero ciuium dementia aliqua deprauati, hoſtes patriæ ſemel eſſe cœperunt, eos, cum à pernicie reipub. repuleris, neq; vi coercere, neque beneficio placare poſſis. Quare mihi cum perditis ciuibus æternum bellum ſuſceptum eſſe video: quod ego veſtro, bonorumque omnium auxilio; memoriaque tantorum periculorum (quæ non modò in hoc populo, qui ſeruatus eſt, ſed etiam in omnium gentium ſermonibus, ac mentibus ſemper hærebit) à me, atque à meis facilè propulſari poſſe confido. Neque vlla profectò tanta vis reperietur, quæ coniunctionem veſtram equitumque Romanorum, & tantam conſpirationem bonorum omnium perfringere, & labefactare poſſit. Quæ cum ita ſint, patres conſcripti, pro imperio, pro exercitu, pro prouincia, quam neglexi, pro triumpho, cæteriſque laudis inſignibus, quæ ſunt à me propter vrbis veſtræque ſalutis cuſtodiam repudiata; pro clientelis, hoſpitijſque prouincialibus; quæ tamen vrbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos ſingularibus ſtudijs, proque hac, quam conſpicitis, ad conſeruandam rempub. diligentia, nihil aliud à vobis, niſi huius temporis, totiuſque mei conſulatus memoriam poſtulo: quæ dum erit veſtris mentibus infixa, firmiſſimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor. Quòd ſi meam ſpem vis improborum fefellerit, atque ſuperauerit, commendo vobis paruum meum filium: cui profectò ſatis erit præſidij,

non

non solùm ad salutem, verumetiam ad dignitatem, si eius qui hæc omnia suo solius periculo conseruauerit, illum esse filium memineritis. Quapropter de summa salute vestra populique Romani P. C. de vestris coniugibus, ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius vrbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, deque vniuersa repub. decernite diligenter, vt instituistis, ac fortiter. Habetis enim consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet, & ea quæ statueritis, quoad viuet, defendere & per se ipsum præstare possit.

PRO L. MVRENA.

ORATIO XXIII.

VAE precatus sum à dijs immortalibus, iudices, more, institutoque maiorum, illo die, quo auspicato comitijs centuriatis L. Murenam consulem renuntiaui, vt ea res mihi magistratuique meo, populo, plebique Romanæ bene atque feliciter eueniret: eadem precor ab ijsdem dijs immortalibus ob eiusdem hominis consulatum vnà cum salute obtinendum, & vt vestræ mentes, atque sententiæ cum populi Rom. voluntate, suffragijsque consentiant, eaque res vobis, populoque Romano pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quòd si illa solennis comitiorum precatio consularibus auspicijs consecrata tantam habet in se vim & religionem, quantam reipub. dignitas postulat: idem ego sum precatus, vt eis quoque hominibus, quibus hic consulatus me rogante, datus esset, ea res faustè, feliciter, prosperèque eueniret. Quæ cum ita sint, iudices, & cum omnis deorum immortalium potestas, aut translata sit ad vos, aut certè communicata vobiscum: idem consul eum vestræ fidei commendat,

qui

qui antea dijs immortalibus commendauit: vt eiusdem hominis voce & declaratus consul, & defensus, beneficium populi Rom. cum vestra, atque omnium ciuium salute tueatur. Et quoniam in hoc officio studium meæ defensionis ab accusatoribus, atq; etiam ipsa susceptio causſæ reprehensa est: antequam pro L. Murena dicere instituo, pro me ipso pauca dicam: non quò mihi potior hoc quidem in tempore sit officij mei, quàm huiusce salutis defensio: sed vt meo facto vobis probato, maiore auctoritate ab huius honore, fama, fortunisque omnibus, inimicorum impetus propulsare possim. & primùm M. Catoni vitam ad certam rationis normam dirigenti, & diligentissimè perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo respondebo. Negat fuisse rectè Cato, me & consulem, & legis ambitus latorem, & tam seuerè gesto consulatu, causſam L. Murenæ attingere. cuius reprehensiõ me vehementer mouet, non solùm vt vobis, iudices, quibus maximè debeo, verumetiam vt ipsi Catoni, grauissimo, atque integerrimo viro rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est æquius consulem defendi, quàm à consule? Quis mihi in repub. potest, aut debet esse coniunctior, quàm is, cui respub. à me vno traditur sustinenda, magnis meis laboribus & periculis sustentata? Quòd si in ijs rebus repetendis quæ mancipij sunt, is periculum iudicij præstare debet, qui se nexu obligauit: profectò etiam rectiùs in iudicio consulis designati, is potissimùm consul, qui consulem declarauit, auctor beneficij populi Rom. defensorque periculi esse debebit. Ac si, vt nonnullis in ciuitatibus fieri solet, patronus huic causſæ publicè constitueretur, is potissimè honore affecto defensor daretur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quàm facultatis. Quòd si è portu soluentibus ij, qui iam in portum ex alto inuehuntur, præcipere summo studio solent, & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum: quòd natura affert, vt eis faueamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti

functi sumus, ingrediantur; quo tandem animo me esse oportet propè iam ex magna iactatione terram videntem, in hunc cui video maximas reipub. tempestates esse subeundas? Quare, si est boni consulis non solùm videre quid agatur, verùmetiam prouidere quid futurum sit: ostendam alio loco, quantum salutis communis interfit, duos consules in repub. Kalend. Ianuarijs esse. Quod si ita est: non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quam respub. consulem ad communem salutem defendendam vocare. Nam quòd legem de ambitu tuli, certè ita tuli, vt eam, quam mihimetipsi iampridem tulerim de ciuiũ periculis defendendis, non abrogarem. Etenim si largitionem factam esse confiterer, idque rectè factum esse defenderem, facerem improbè, etiam si alius legem tulisset: cum verò nihil commissum contra legem esse defendam, quid est, quod meam defensionem latio legis impediat? Negat esse ciusdem seueritatis Cato, * Catilinam exitium reipub. intrà mœnia molientem, verbis, & penè imperio vrbe expulisse, & nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has parteis lenitatis & misericordiæ, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam verò grauitatis, seueritatisque personam non appetiui, sed ab repub. mihi impositam sustinui, sicut huius imperij dignitas in summo periculo ciuium postulabat. Quòd si tum cum respub. vim, & seueritatem desiderabat, vici naturam, & tam vehemens fui, quàm cogebar, non quàm volebam: nunc, cum omnes me caussæ ad misericordiam, atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturæ meæ, consuetudinique seruire? Ac de officio defensionis meæ, & de ratione accusationis tuæ, fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit. Sed me, iudices, non minùs hominis sapientissimi, atque ornatissimi Ser. Sulpicij conquestio, quàm Catonis accusatio commouebat: qui grauissimè, & acerbissimè se ferre dixit, me familiaritatis necessitudinisque oblitum, caussam L. Murenæ contra se defendere. Huic ego, iudices, satisfacere cupio,

consulis officium.

cupio, voſque adhibere arbitros. Nam cùm graue eſt verè accuſari in amicitia, tum etiam, ſi falſò accuſeris, non eſt negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia ſtudia, atque officia pro noſtra neceſſitudine & debuiſſe confiteor, & præſtitiſſe arbitror. nihil tibi conſulatum petenti à me defuit, quod eſſet aut ab amico, aut à gratioſo, aut à conſule poſtulandum. abijt illud tempus: mutata ratio eſt: ſic exiſtimo, ſic mihi perſuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quantum tu à me poſtulare auſus ſis, tantum debuiſſe: contra ſalutem, nihil debere. Neque enim ſi tibi tum, cum peteres conſulatum, affui, idcirco nunc, cum Murenam ipſam petas, adiutor eodem pacto eſſe debeo. Atque hoc non modò non laudari, ſed nec concedi quidem poteſt, vt amicis noſtris accuſantibus non etiam alieniſſimos defendamus. Mihi autem eum Murena, iudices, & vetus, & magna amicitia eſt: quæ in capitis dimicatione à Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quòd ab eodem in honoris contentione ſuperata eſt. Quæ ſi cauſſa non eſſet: tamen vel dignitas hominis, vel honoris eius quem adeptus eſt, amplitudo, ſummam mihi ſuperbiæ, crudelitatiſque famam inuſſiſſet, ſi hominis & ſuis, & populi Ro. ornamentis ampliſsimi cauſſam tanti periculi repudiaſſem. Neque enim iam mihi licet, neq; eſt integrum, vt meum laborem hominum periculis ſubleuandis non impertiam. Nam cum præmia mihi tanta pro hac induſtria ſint data, quanta antea nemini: labores per quos ea ceperis, cum adeptus ſis, deponere, eſſet hominis & aſtuti & ingrati. Quod ſi licet deſinere, ſi te auctore poſſum, ſi nulla inertiæ, nulla ſuperbiæ turpitudo, nulla inhumanitatis culpa ſuſcipitur, ego verò libentèr deſino. Sin autem fuga laboris, deſidiam, repudiatio ſupplicum, ſuperbiam; amicorum neglectio, improbitatem coarguit: nimirum hæc cauſſa eſt eiuſmodi, quam nec induſtrius, nec miſericors, nec officioſus deſerere poſsit. Atque huiuſce rei coniecturam de tuo ipſius ſtudio, Serui, facillimè ceperis. Nam ſi tibi neceſſe putas etiam aduerſarijs amicorum tuorũ

de

de iure consulentibus respondere; &, si turpe existimas, te aduocato, illum ipsum, quem contra veneris, caussa cadere: noli tam esse iniustus, vt cum tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros riuulos etiam amicis putes clausos esse oportere. Etenim si me tua familiaritas ab hac caussa remouisset, & si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso clarissimis viris; si item cæteris, à quibus intelligo tuam gratiam magni æstimari, accidisset: in ea ciuitate consul designatus defensorem non haberet, in qua nemini vmquam infimo maiores nostri patronum deesse voluerunt. Ego verò, iudices, ipse me existiarem nefarium, si amico; crudelem, si misero; superbum, si consuli defuissem. Quare, quod dandum est amicitiæ, largè dabitur à me, vt tecum agam, Serui, non secus, ac si meus esses frater, qui mihi est carissimus: isto in loco quod tribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, vt meminerim me contra amici studium, pro amici periculo dicere. Intelligo, iudices, treis totius accusationis parteis fuisse, & earum vnam in reprehensione vitæ; alteram in contentione dignitatis; tertiam in criminibus ambitus esse versatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ grauissima esse debebat, ita fuit infirma, & leuis, vt illos lex magis quædam accusatoria, quàm vera maledicendi facultas, de vita L. Murenæ dicere aliquid coegerit. Obiecta est enim Asia, quæ ab hoc non ad voluptatem, & luxuriam expetita est, sed in militari labore peragrata. qui si adolescens, patre suo imperatore, non meruisset; aut hostem, aut patris imperium timuisse, aut à parente repudiatus videretur. An, cum sedere in equis triumphantium prætextati potissimùm filij soleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, vt rebus communiter gestis penè simul cum patre triumpharet? Hic verò, iudices, & fuit in Asia, & viro fortissimo parenti suo magno adiumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia suspicionem luxuriæ quandam, non Asiam vmquam vidisse, sed in Asia continenter vixisse, laudandum

dandum est. Quamobrem non Asiæ nomen obijciendum Murenæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos, & gloria nomini constituta est: sed aliquod aut in Asia susceptum, aut ex Asia deportatum flagitium, aut dedecus. Meruisse verò stipendia in eo bello, quod tum populus Rom. non modò maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis; patre imperatore libentissimè meruisse, pietatis; finem stipendiorum, patris victoriam, ac triumphum fuisse, felicitatis fuit. Maledicto quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quòd omnia laus occupauit. Saltatorem appellat L. Murenam Cato. maledictum est, si verè objicitur, vehementis accusatoris: sin falsò, maledici conuiciatoris. Quare, cum ista sis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex triuio, aut ex scurratum aliquo conuicio; neque temerè consulem populi Rom. saltatorem vocare. sed conspicere, quibus præterea vitijs affectum esse necesse sit, eum, cui verè istud objici potest. Nemo enim ferè saltat sobrius, nisi fortè insanit; neque in solitudine, neque in conuiuio moderato atque honesto. Intempestiui conuiuij, amœni loci, multarum deliciarum comes est extrema, saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest. nullum turpe conuiuium, non amor, non comessatio, non libido, non sumptus ostenditur. Et cum ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitiosa sunt: in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te vmbram luxuriæ reperturum putas? Nihil igitur in vitam L. Murenæ dici potest: nihil, inquam omnino, iudices: sic à me consul designatus defenditur, vt eius nulla fraus, nulla auaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet: iacta sunt fundamenta defensionis, nondum enim nostris laudibus, quibus vtar postea, sed propè immicorum confessione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus. Quo constituto, facilior est mihi aditus ad contentionem dignitatis: quæ pars altera

altera fuit accusationis. summam video esse in te, Ser. Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriæ, cæterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum ad consulatus petitionem aggredi par est. paria cognosco esse ista in L. Murena, atque ita paria, vt neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superarit. Contempsisti L. Murenæ genus: extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum: facis vt rursus plebs in Auentinum seuocanda esse videatur. Sin autem sunt amplæ & honestæ familiæ plebeiæ, & proauus L. Murenæ, & auus prætores fuerunt; & pater, cum amplissimè, atque honestissimè ex prætura triumphasset, hoc faciliorem huic gradum consulatus adipiscendi reliquit; quòd is iam patri debitus, à filio petebatur. Tua verò nobilitas, Ser. Sulpici, tametsi summa est, tamen hominibus literatis, & historicis est notior; populo verò, & suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco, auus nulla illustri laude celebratus, itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo, quòd virtute, industriaque perfecisti, vt cum equitis Rom. esses filius, summa tamen amplitudine dignus putarere; nec mihi vmquam minus in Q. Pompeio nouo homine, & fortissimo viro, virtutis esse visum est, quàm in homine nobilissimo M. Æmilio. Etenim eiusdem animi, atque ingenij est, posteris suis, quod Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere; & vt Scaurus, memoriam propè intermortuam generis sui, virtute renouare. Quamquam ego iam putabam, iudices, multis viris fortibus, ne ignobilitas obijceretur generis, meo labore esse perfectum: qui non modò Curijs, Catonibus, Pompeijs, antiquis illis fortissimis viris, nouis hominibus; sed his recentibus, Marijs, & Didijs, & Cœlijs cõmemorandis iacebant. Cum ego verò tanto interuallo claustra ista nobilitatis refregissem, vt aditus ad consulatum posthac, sicut apud maiores nostros fuit, non

magis nobilitati, quàm virtuti pateret: non arbitrabar, cum ex familia vetere & illustri, consul designatus ab equitis Rom. filio consule defenderetur, de generis nouitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, vt cum duobus patricijs, altero improbissimo, atque audacissimo, altero modestissimo, atque optimo viro peterem: superaui tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. quòd si id crimen homini nouo esse deberet, profectò mihi neque inimici, neq; inuidi defuissent. Omittamus igitur de genere dicere, cuius est magna in vtroque dignitas: dicamus cætera. Quæsturam vnà petijt, & sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia. neque enim quemquam vestrûm fugit, cum multi pares dignitate fiant, vnus autem primus solus possit obtinere, non eundem esse ordinem dignitatis, & renuntiationis: propterea quòd renuntiatio gradus habeat: dignitas autem sit persæpe eadem omnium. Sed quæstura vtriusque propemodum pari momento sortis fuit. habuit hic lege Titia prouinciam tacitam, & quietam: tu illam, cui, cum quæstores sortiuntur, etiam acclamari solet, Ostiensem; non tam gratiosam, & illustrem, quàm negotiosam, & molestam. consedit vtriusque nomen in quæstura: nullum enim vobis sors campum dedit, in quo excurrere virtus, cognosciq́ posset. Reliqui temporis spatium, quod in contentionem vocatur, ab vtroque dissimillima ratione tractatum est. Seruius hic nobiscum hanc vrbanam militiam respondendi, scribendi, cauendi, plenam solicitudinis, ac stomachi secutus est: ius ciuile didicit: multum vigilauit: laborauit: præstò multis fuit, multorum stultitiam perpessus est: arrogantiam pertulit: difficultatem exsorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. magna laus, & gratia hominibus, vnum hominem elaborare in ea scientia, quæ sit multis profutura. Quid Murena interea? fortissimo, & sapientissimo viro, summo imperatori legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum: signa contulit: manum conseruit: magnas copias hostium fudit: vrbes partim vi, partim obsidione

ne cepit: Asiam istam refertam, & eandem delicatam sic obijt, vt in ea neque auaritiæ, neque luxuriæ vestigium reliquerit. maximo in bello sic est versatus, vt hic multas res & magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque hæc, quamquam præsente L. Lucullo loquor, tamen ne ab ipso propter periculum nostrum concessam videamur habere licentiam fingendi, publicis literis testata sunt omnia: quibus L. Lucullus tantum laudis impertit, quantum neque ambitiosus imperator, neque inuidus tribuere alteri in communicanda gloria debuit. Summa in vtroque est honestas, summa dignitas: quam ego, si mihi per Seruium liceat, pari atque eadem in laude ponam. sed non licet. agitat rem militarem: insectatur totam hanc legationem: assiduitatis, & operarum harum quotidianarum putat esse consulatum. apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos: forum non attigeris: abfueris tamdiu, &, cùm longo interuallo veneris, cum ijs, qui in foro habitarunt, de dignitate contendas? Primùm ista nostra assiduitas, Serui, nescis, quantum interdum afferat hominibus fastidij, quantum satietatis. mihi quidem vehementer expedijt, positam in oculis esse gratiam: sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superaui: & tu idem fortasse: verumtamen vtrique nostrûm desiderium nihil obfuisset. Sed vt, hoc omisso, ad studiorum, atque artium contentionem reuertamur: quî potest dubitari, quin ad consulatum adipiscendum multo plus afferat dignitatis res militaris, quàm iuris ciuilis gloria? Vigilas tu de nocte, vt tuis consultoribus respondeas: ille vt quò intendit, maturè cum exercitu perueniat. te gallorum, illum buccinarum cantus excitat. tu actionem instituis, ille aciem instruit. tu caues ne tui consultores, ille ne vrbes, aut castra capiantur. Ille tenet, & scit vt hostium copiæ; tu vt aquæ pluuiæ arceantur. ille exercitatus est in propagandis finibus, tu in regendis. ac nimirum (dicendum est enim quod sentio) rei militaris virtus præstat cæteris omnibus. Hæc nomen populo Romano, hæc

huic vrbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coegit. omnes vrbanæ res, omnia hæc nostra præclara studia, & hæc forensis laus, & industria, latent in tutela ac præsidio bellicæ virtutis; simulatque increpuit suspicio tumultus, artes illico nostræ conticescunt. Et quoniam mihi videris istam scientiam iuris tanquam filiolam osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, vt illud nescio quid, quod tantopere didicisti, præclarum aliquid esse arbitrere. Alijs ego te virtutibus, continentiæ, grauitatis, iustitiæ, fidei, cæteris omnibus, consulatu, & omni honore semper dignissimum iudicaui. quòd quidem ius ciuile didicisti, non dicam, operam perdidisti; sed illud dicam, nullam esse in illa disciplina munitam ad consulatum viam. omnes enim artes, quæ nobis populi Romani studia conciliant, & admirabilem dignitatem, & pergratam vtilitatem debent habere. Summa dignitas est in ijs, qui militari laude antecellunt: omnia enim, quæ sunt in imperio, & in statu ciuitatis, & ijs defendi, & firmari putantur: summa etiam vtilitas: siquidem eorum consilio, & periculo, cùm repub. tum etiam nostris rebus perfrui possumus. grauis etiam illa est, & plena dignitatis dicendi facultas, quæ sæpe valuit in consule deligendo; posse consilio, atque oratione & senatus, & populi, & eorum, qui res iudicant, mentes permouere. Quæritur consul, qui dicendo nonnumquam comprimat tribunitios furores; qui concitatum populum flectat; qui largitioni resistat. Non mirum si ob hanc facultatem, homines sæpe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt: præsertim cum hæc eadem res plurimas gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pariat, quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est. primùm dignitas in tam tenui scientia quæ potest esse? res enim sunt paruæ, prope in singulis litteris, atque interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiamsi quid apud maiores nostros fuit in isto studio admirationis, id, enuntiatis vestris mysterijs, totum ad contemptum, & abiectum. posset agi lege, necne

pauci quondam sciebant. fastos enim vulgò non habebant: erant in magna potentia qui consulebantur: à quibus etiam dies tanquam à Chaldæis petebantur. inuentus est scriba quidam Cn. Flauius, qui cornicum oculos confixerit,& singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis iurisconsultis eorum sapientiam compilarit. itaque irati illi, quòd sunt veriti ne dierum ratione peruulgata,& cognita, sine sua opera lege posset agi, notas quasdam composuerunt, vt omnibus in rebus ipsi interessent. cum hoc fieri bellissimè posset: Fundus Sabinus meus est: immò meus: deinde iudicium; noluerunt.* FVNDVS, inquit,* QVI EST IN AGRO, QVI SABINVS VOCATVR. Satis verbosè: cedo, quid postea? EVM EGO EX IVRE MEVM ESSE AIO Quid tum? * INDE IBI EGO TE EX IVRE MANV CONSERTVM VOCO. Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille? vnde petebatur, non habebat. Tranfit* idem iurisconsultus tibicinis Latini modo. VNDE TV ME inquit, EX IVRE MANV CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE RE VOCO. Prætor interea ne pulchrum se ac beatum putaret,atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est,cùm cæteris rebus absurdum, tum verò nulli vsui. VTRISQVE SVPERSTITIBVS, PRAESENTIBVS ISTAM VIAM DICO. INITE VIAM. præsìò aderat sapiens ille, qui * inire viam doceret. REDITE VIAM: eodem duce redibant. Hæc iam tum apud illos barbatos ridicula, credo, videbantur: homines,cum rectè atq; in loco constitissent, iubeti abire: vt vnde abissent,eodem statim redirent. Ijsdem ineptijs fucata sunt illa omnia, QVANDO TE IN IVRE CONSPICIO: & hæc, SED ANNE TV DICIS QVI CAVSSA VINDICAVERIS? quæ dum erant occulta, necessariò ab eis, qui ea tenebant, petebantur. postea verò peruulgata, atque in manibus iactata & excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt; fraudis autem,& stultitiæ plenissima. Nam cum permulta præ-

clarè legibus essent constituta, ea iurisconsultorum ingenijs pleraque corrupta, ac deprauata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilij, maiores in tutorum potestate esse voluerunt; hi inuenerunt genera tutorum, quæ potestate mulierum continerentur. sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coemptiones faciendas interimendorum sacrorum caussa, reperti sunt. in omni denique iure ciuili æquitatem reliquerunt, verba ipsa tennerunt: vt quia in alicuius libris, exempli caussa, id nomen inuenerant; putarunt omnes mulieres, quæ coemptionem facerent, Caias vocari. Iam illud mihi quidem mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuisse non potuisse; vtrùm diem tertium, an perendinum; iudicem, an arbitrum; rem, an litem dici oporteret. Itaque (vt dixi) dignitas in ista scientia consularis numquam fuit, quæ tota ex rebus factis commentijsque constaret: gratiæ verò multo etiam minus. Quod enim omnibus patet, & æquè promptum est mihi & aduersario meo, id esse gratum nullo pacto potest. itaque non modò beneficij collocandi spem, sed etiam illud, quod aliquando fuit, LICET CONSVLERET, iam perdidisti. Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quæ neque extra Romam vsquam, neque Romæ rebus prosatis, quidquam valet. peritus ideo haberi non potest, quòd in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare. difficilis autem res ideo non putatur, quòd & perpaucis, & minimè obscuris litteris continetur. Itaque si mihi homini vehementer occupato stomachum moueritis, triduo me iurisconsultum esse profitebor. Etenim quæ de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neque tamen quidquam tam angustè scriptum est, quo ego non possim, QVA DE RE AGITVR, addere. quæ consuluntur autem, minimo periculo respondentur. si id quod oportet, responderis, idem videare respondisse, quod Seruius. sin aliter, etiam controuersum ius nosse, & tractare videare. Quapropter non solùm illa gloria militaris vestris for-

formulis, atque actionibus anteponenda est, verum etiam dicendi consuetudo longè, & multum isti vestrę exercitationi ad honorem antecellet. Itaque mihi videntur plerique initio multo hoc maluisse: pòst, cum id assequi non potuissent, istîc potissimùm sunt delapsi. * vt aiunt in Græcis artificibus, eos auletas esse, qui citharœdi fieri non potuerint: sic nonnullos videmus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad luris studium deuenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa etiam gratia. Etenim à vobis, salubritas quædam, ab ijs qui dicunt, salus ipsa petitur. Deinde vestra responsa, atque decreta euertuntur sæpe dicendo, & sine defensione oratoris firma esse non possunt. In qua re si satis profecissem, parciùs de eius laude dicerem: nunc nihil de me dico, sed de ijs, qui in dicendo magni sunt, aut fuerunt. Duæ sunt artes, quæ possunt locare homines in ampliſſimo gradu dignitatis: vna imperatoris, altera oratoris boni. Ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo belli pericula repelluntur. Ceteræ tamen virtutes ipsæ per se multum valent, iustitia, fides, pudor, temperantia: quibus te, Serui, excellere omnes intelliguntt sed nunc de studijs ad honorem dispositis: non de insita cuiusque virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur, simulatque aliquis motus nouus bellicum canere cœpit. Etenim, vt ait ingeniosus poeta, & auctor valdè bonus, prælijs promulgatis, TOLLITVR E MEDIO, non solùm ista vestra verbosa simulatio prudentiæ, sed etiam ipsa illa domina rerum SAPIENTIA: VI GERITVR RES. SPERNITVR ORATOR non solùm odiosus in dicendo, ac loquax, verumetiam BONVS: HORRIDVS MILES AMATVR. Vestrum verò studium totum iacet: NON EX IVRE MANV CONSERTVM, SED MAGE FERRO, inquit, REM REPETVNT. Quod si ita est, cedat opinor, Sulpici, forum castris, otium militiæ, stylus gladio, vmbra soli: sit denique in ciuitate ea prima res, propter quam ipsa est ciuitas omnium princeps. Verùm hæc Cato nimium

nos noſtris verbis magna facere demonſtrat, & obli-
tos eſſe, bellum illud omne Mithridaticum cum mu-
lierculis eſſe geſtum; quod ego longè ſecus exiſtimo,
iudices: deque eo pauca diſſeram. Neque enim cauſ-
ſa in hoc continetur. Nam ſi omnia bella, quæ cum
Græcis geſſimus, contemnenda ſunt: derideatur in
rege Pyrrho triumphus M. Curij, de Philippo T. Fla-
minij, de Ætolis M.* Fuluij, de rege Perſe L. Paulli,
de Pſeudophilippo Q. Metelli, de Corinthijs L. Mum-
mij. ſin hæc bella grauiſſima, victoriæque eorum bel-
lorum gratiſſimæ fuerunt, cur Aſiaticæ nationes, at-
que ille à te hoſtis contemnitur? Atqui ex veterum re-
rum monumentis, vel maximum bellum populum
Rom. cum Antiocho geſſiſſe video: cuius belli victor,
L. Scipio, partita cum Publio fratre gloria (quam
laudem ille Africa oppreſſa, cognomine ipſo præ ſe
ferebat) eandem hic ſibi ex Aſiæ nomine aſſumpſit.
Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Cato-
nis proaui tui. Quò, ille cum eſſet, vt ego mihi ſtatuo,
talis, qualem te eſſe video, numquam cum Scipione
eſſet profectus, ſi cum mulierculis bellandum eſſe
arbitraretur. Neque verò cum P. Africano ſenatus e-
giſſet, vt legatus fratri proficiſceretur, cùm ipſe paul-
ò antè Hannibale ex Italia expulſo, ex Africa eie-
cto, Carthagine oppreſſa, maximis periculis rempub.
liberauiſſet; niſi illud graue bellum, & vehemens pu-
taretur. Atqui, ſi diligenter quid Mithridates potue-
rit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, conſideraris: om-
nibus regibus, quibuſcum populus Rom. bellum geſ-
ſit, hunc regem nimirùm antepones.* Quem L. Sulla
maximo, & fortiſſimo exercitu, pugna excitatum,
non rudis imperator, vt aliud nihil dicam, cum bello
inuectum totam in Aſiam, cum pace dimiſit: quem L.
Murena pater huiuſce vehementiſſimè, vigilantiſſi-
meque vexatum, repreſſum magna ex parte, non op-
preſſum reliquit: qui ſibi aliquot annis ſumptis ad
confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipſe o-
pibus, conatuq; inualuit, vt ſe Oceanum cum Ponto,
Sertorij copias cum ſuis coniuncturum putaret. Ad

quod

quod bellum duobus consulibus ita missis, vt alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res & terrâ, & mari calamitosæ vehementer, & opes regis, & nomen auxerunt. L. Luculli verò res tantæ exstiterunt, vt neque maius bellum commemorari possit, neque maiore consilio, & virtute gestum. Nam cum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eamque vrbem sibi Mithridates Asiæ ianuam fore putauisset, qua effracta, & reuulsa tota pateret prouincia: perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, vt vrbs fidelissimorum sociorum defenderetur: vt omnes copiæ regis diuturnitate obsidionis consumerentur. Quid illam pugnam nauale m ad Tenedum, cùm contento cursu, acerrimis ducibus, hostium classis Italiam spe, atque animis inflata peteret, mediocri certamine, & parua dimicatione commissam arbitraris? Mitto prœlia: prætereo oppugnationes oppidorum: expulsus regno tandem aliquando, tantum tamen consilio, atque auctoritate valuit, vt se, rege Armeniorum adiuncto, nouis opibus, copiisque renouarit, Ac si mihi nunc de rebus gestis esset nostri exercitus imperatorisq; dicendum, plurima & maxima prœlia commemorare possem: sed non id agimus: hoc dico: si bellum hoc, si hic hostis, si ille rex contemnendus fuisset: neque tanta cura senatus, & populus Rom. suscipiendum putasset: neque tot annos gessisset: neque tanta gloria L. Luculli: neque verò eius belli conficiendi curam tanto studio populus Romanus ad Cn. Pompeium detulisset: cuius ex omnibus pugnis, quæ sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commissa est, & summa contentione pugnata. Qua ex pugna cum se ille eripuisset, & Bosphorum confugisset, quò exercitus adire non posset: etiam in extrema fortuna & fuga, nomen tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompeius regno possesso, ex omnibus oris, ac notis sedibus hoste pulso: tamen tantum in vnius anima posuit, vt cum omnia, quæ ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret; tamen non antè, quàm illum vita

expulit, bellum confectum iudicarit. Hunc tu hostem, Cato, contemnis? quocum per tot annos, tot prælijs, tot imperatores bella gesserunt: cuius expulsi, & eiecti vita tanti æstimata est, vt morte eius nuntiata, tum denique bellum confectum arbitraretur. Hoc igitur in bello L. Murenam legatum fortissimi animi, summi consilij, maximi laboris cognitum esse defendimus, & hanc eius operam non minùs ad consulatum adipiscendum, quàm hanc nostram forensem industriam dignitatis habuisse. At enim in præturæ petitione prior renuntiatus est Seruius. Pergitisne vos, tamquam ex syngrapha, agere cum populo, vt quem locum semel honoris cuipiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus vnus, aut nox interposita sæpe perturbat omnia: & totam opinionem parua nonnumquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam sine vlla aperta causa fit aliud, atque existimamus: nonnumquam factum esse etiam populus admiretur: quasi verò non ipse fecerit. Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum summo ingenio, opibus, gratia, nobilitate à M. Herennio superari posse arbitratus est? quis Q. Catulum humanitate, sapientia, integritate antecellentem à Cn. Manlio? quis M. Scaurum hominem grauissimum, ciuem egregium, fortissimum senatorem à Q. Maximo? non modò horum nihil ita fore putatum est: sed ne cum esset factum quidem, quare ita factum esset, intelligi potuit. Nam vt tempestates sæpe certo aliquo cœli signo commouentur: sæpe improuisò nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa excitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari sæpe intelligas, quo signo commota sit: sæpe ita obscura est, vt casu excitata esse videatur. Sed tamen si est reddenda ratio, duæ res vehementer in præturam desideratæ sunt, quæ ambæ in consulatu tum

Murenæ

Murenæ profuerunt: vna, exſpectatio muneris, quæ rumore nonnullo, & ſtudijs, ſermonibuſque competitorum creuerat. altera, quòd ij, quos in prouincia, ac legatione omnes & liberalitatis, & virtutis ſuæ teſteis habuerat, nondum deceſſerant. Horum vtrumque ei fortuna ad conſulatus petitionem reſeruauit. Nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum conuenerat, idem * comitijs L. Murenæ præſtò fuit: & munus ampliſſimum quod petitio præturæ deſiderabat, prætura reſtituit. num tibi hæc parua videntur adiumenta, & ſubſidia conſulatus? voluntas militum? quæ cùm per ſe valet multitudine, tum apud ſuos gratia: tum verò in conſule declarando multum etiam apud vniuerſum populum Rom. auctoritatis habet ſuffragatio militaris. Imperatores enim comitijs conſularibus, non verborum interpretes deliguntur. Quare grauis eſt illa oratio: Me ſaucium recreauit: me præda donauit: hoc duce caſtra cepimus, ſigna contulimus. numquam iſte plus militi laboris impoſuit, quàm ſibi ſumpſit: ipſe cùm fortis, tum etiam felix. hoc quanti putas eſſe ad famam hominum, ac voluntatem? etenim ſi tanta illis comitijs religio eſt, vt adhuc ſemper omen valuerit prærogantium: quid mirum eſt, in hoc felicitatis famam ſermonemque valuiſſe? Sed ſi hæc leuiora ducis, quæ ſunt grauiſſima, & hanc vrbanam ſuffragationem militari anteponis: noli ludorum huius elegantiam, & ſcenæ magnificentiam valde contemnere: quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam populum ac vulgus imperitorum, ludis magnopere delectari? minùs eſt mirandum: quamquam huic cauſſæ id ſatis eſt. Sunt enim populi, ac multitudinis comitia. Quare ſi populo ludorum magnificentia voluptati eſt, non eſt mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuiſſe,* Et, ſi noſmet ipſi, qui & ab delectatione omni negotijs impedimur, & in ipſa occupatione delectationes alias multas habere poſſumus, ludis tamen oblectamur, & ducimur: quid tu admirere de multitudine indocta? L. Otho vir fortis, meus neceſſarius, equeſtri ordini reſtituit non ſo-

lùm

lùm dignitatem : ſed etiam voluptatem. itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, eſt omnium gratiſſima: quòd honeſtiſſimo ordini cum ſplendore fructus quoque iucunditatis eſt reſtitutus. Quare delectant homines mihi crede, ludi, etiam illos, qui diſſimulant, non ſolùm eos, qui fatentur : quod ego in mea petitione ſenſi, nam nos quoque habuimus ſcenam competitricem. Quòd ſi ego, qui trinos ludos ædilis feceram, tamen Antonij ludis commouebar: tibi, qui caſu nullos feceras, nihil huius iſtam ipſam, quam irrides, argenteam ſcenam aduerſatam putas? Sed hæc ſanè ſint paria omnia : ſit par forenſis opera militari : ſit par militari ſuffragatio vrbana: ſit idem, magnificentiſſimos, & nullos vmquam feciſſe ludos: quid? in ipſa prætura nihilne exiſtimas inter tuam, & iſtius ſortem interfuiſſe: huius ſors ea fuit, quam omnes tui neceſſarij tibi optabamus, iuris dicundi: in qua gloriam conciliat magnitudo negotij: gratiam æquitatis largitio: qua in ſorte ſapiens prætor, qualis hic fuit, offenſionem vitat æquabilitate decernendi : beneuolentiam adiungit lenitate audiendi. Egregia & ad conſulatum apta prouincia: in qua laus æquitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate concluditur. Quid tua ſors? triſtis, atrox, quæſtio peculatus: ex altera parte lacrimarum, & ſqualoris: ex altera plena catenarum, * atque indicum: cogendi iudices: inuiti reiuendi contra voluntatem, ſcriba damnatus, ordo totus alienus: Sullana gratificatio reprehenſa: multi viri fortes, & propè pars ciuitatis offenſa eſt: lites ſeuerè æſtimatæ. cui placet, obliuiſcitur: cui dolet, meminit. Poſtremò, tu in prouinciam ire noluiſti; non poſſum id in te reprehendere, quod in me ipſo & prætor, & conſul probaui: ſed tamen L. Murenæ prouincia multas bonas gratias cum optima exiſtimatione attulit: habuit proficiſcens delectum in Vmbria: dedit ei facultatem reſpub. liberalitatis: qua vſus, multas ſibi tribus, quæ municipijs Vmbriæ conficiuntur, adiunxit; ipſe autem in Gallia, vt noſtri homines deſperatas iam pecunias exigerent, æquitate, diligen-

diligentiaque perfecit. Tu interea Romæ scilicet amicis præstò fuisti. fateor: sed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum studia minui solere in eos, à quibus prouincias contemni intelligant. Et quoniam ostendi, iudices, parem dignitatem ad consulatus petitionem: disparem fortunam prouincialium negotiorum in Murena, atque in Sulpitio fuisse: dicam iam apertiùs, in quo meus necessarius fuerit inferior Seruius: & ea dicam, vobis audientibus, amisso iam tempore, quæ ipsi soli, re integra, sæpe dixi. Petere consulatum nescire te, Serui, persæpe dixi: & in ijs rebus ipsis, quas te magno, & forti animo, & agere, & dicere videbam, tibi solitus sum dicere, magis te fortem senatorem mihi videri, quàm sapientem candidatum. Primùm accusandi terrores, & minæ, quibus tu quotidie vti solebas, sunt fortis viri: sed & populi opinionem à spe adipiscendi auertunt: & amicorum studia debilitant. nescio quo pacto semper hoc fit: neque in vno aut altero animaduersum est, sed iam in pluribus: simulatque candidatus accusationem meditari visus est, vt honorem desperasse videatur. Quid ergo? acceptam iniuriam persequi non placet? immò vehementer placet: sed aliud tempus est petendi, aliud persequendi. petitorem ego, præsertim consulatus, magna spe, magno animo, magnis copijs & in forum, & in campum deduci volo. non placet mihi inquisitio, candidati prænuncia repulsæ: non testium potiùs, quàm suffragatorum comparatio: non minæ magis, quàm blanditiæ: non declamatio potiùs, quàm salutatio; præsertim cum iam, hoc nouo more omnes ferè domos omnium concursent, & ex vultu candidatorum coniecturam faciant, quantum quisque animi, & facultatis habere videatur. Videsne tu illum tristem, demissum? iacet, diffidit, abiecit hastas. serpit hic rumor. Scis tu, illum accusationem cogitare? inquirere in competitores? testes quærere? alium faciam: quoniam sibi hic ipse desperat. Eiusmodi candidatorum amici intimi debilitantur, studia deponunt, aut testatam rem abijciunt, aut suam operam, & gra-

tiam

tiam iudicio, & accusationi reseruant. Accedit eodem, vt etiam ipse candidatus totum animum, atque omnem curam, operam, diligentiamque suam in petitione non possit ponere. Adiungitur enim accusationis cogitatio, non parua res, sed nimirum omnium maxima. Magnum est enim te comparare ea, quibus possis hominem è ciuitate, præsertim non inopem, neque infirmum, exturbare: qui & per se, & per suos, & verò etiam per alienos defendatur. omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus: & qui non apertè inimici sumus, etiam alieniſſimis in capitis periculis amiciſſimorum officia, & studia præstamus. Quare ego expertus & petendi, & defendendi, & accusandi molestiam, sic intellexi; in petendo studium esse acerrimum; in defendendo officium; in accusando laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, vt idem accusationem, & petitionem consulatus diligenter adornet, atque instruat. Vnum sustinere pauci possunt: vtrumque nemo. tu cum de curriculo petitionis deflexisses, animumq; ad accusandum transtulisses, existimasti te vtrique negotio satisfacere posse? vehementer errasti: quis enim dies fuit, posteaquam in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista ratione consumpseris? Legem ambitus flagitasti, quæ tibi non deerat: erat enim seueriſſima scripta Calpurnia. gestus est mos & voluntati, & dignitati tuæ: sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset: petitioni verò refragata est. pœna grauior in plebem tua voce efflagitata est: commoti animi tenuiorum: exilium in nostrum ordinem: conceſſit senatus postulationi tuæ: sed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem, te auctore constituit. Morbi excusationi pœna addita est: voluntas offensa multorum, quibus aut contra valetudinis commodum laborandum est: aut incommodo morbi etiam cæteri vitæ fructus relinquendi. quid ergo? hæc quis tulit? is qui auctoritati senatus, voluntati tuæ paruit: denique is tulit, cui minimè proderat. Quid? illa, quæ mea summa

voluntate ſenatus frequens repudiauit, medioeriter aduerſata tibi eſſe exiſtimas? confuſiones ſuffragiorum flagitaſti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, ſuffragiorum. Grauiter homines honeſti, atque in ſuis ciuitatibus, & municipijs gratioſi tulerunt, à tali viro eſſe pugnatum, vt omnes & dignitatis, & gratiæ gradus tollerentur. Idem editicios iudices eſſe voluiſti, vt odia occulta ciuium (quę tacitis nunc diſcordijs continentur) in fortunas optimi cuiuſq; erumperent. Hæc omnia tibi accuſandi viam muniebant: adipiſcendi obſepiebant. Atque ex omnibus illa plaga eſt iniecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingenioſiſſimo, & copioſiſſimo Hortenſio multa grauiſſimè dicta ſunt: quo etiam mihi durior locus eſt dicendi datus: vt cum ante me & ille dixiſſet, & vir ſumma dignitate, & diligentia, & facultate dicendi M. Craſſus; ego in extremo non partem aliquam agere cauſſæ, ſed de tota re dicerem, quod mihi videretur. Itaque in ijſdem rebus, ferè verſor: & quod poſſum, iudices, occurro veſtræ * ſacietati. ſed tamen, Serui, quam te ſecurim putas inieciſſe petitioni tuæ, cum tu populum Romanum in eum metum adduxiſti, vt pertimeſceret, ne Conſul Catilina fieret, dum tu accuſationem comparares, depoſita atque abiecta petitione? Etenim te inquirere videbant triſtem ipſum: mœſtos amicos, obſeruationes, teſtificationes, ſeductiones teſtium, ſeceſſionem ſubſcriptorum animaduertebant: quibus rebus certè candidatorum vultus obſcuriores videri ſolent: Catilinam intereà alacrem atque lætum: ſtipatum choro iuuentutis, vallatum iudicibus, atque ſicarijs, inflatum cùm ſpe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipſe, promiſſis, * circumfluente colonorum Arretinorum, & Fæſulanorum exercitu: quam turbam diſſimillimo, ex genere, diſtinguebant homines * perculſi Sullani temporis calamitate. Vultus erat ipſius plenus furoris, oculi ſceleris, ſermo arrogantiæ, ſic, vt etiam exploratus, & domi conditus conſulatus videretur. Murenam contemnebat:

Sulpi-

Sulpicium accusatorem suum numerabat, non competitorem: ei vim denunciabat: reipub. minabatur. Quibus rebus qui timor bonis omnibus iniectus sit, quantaque desperatio reipublicæ, si ille factus esset, nolite à me commoneri velle: vosmetipsi vobiscum recordamini. meministis enim cum illius nefarij gladiatoris voces percrebuissent, quas habuisse in concione domestica dicebatur: cum miserorum fidelem defensorem negasset inueniri posse, nisi eum, qui ipse miser esset: integrorum, & fortunatorum promissis, saucios, & miseros credere non oportere. quare qui consumpta replere, erepta recuperare vellent, spectarent quid ipse deberet, quid posset, quid auderet, minimè timidum, & valde calamitosum esse oportere eum, qui esset futurus dux, & signifer calamitosorum. Tum igitur, his rebus auditis, meministis fieri senatusconsultum, referente me, ne postero die comitia haberentur: vt de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postridie frequenti senatu Catilinam excitaui, atque eum de his rebus iussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ essent, dicere. Atque ille, vt semper fuit apertissimus, non se purgauit, sed indicauit atque * innuit. Tum enim dixit, duo corpora esse reipub. vnum debile infirmo capite: alterum firmum sine capite: huic, cum ita de se meritum esset, caput se viuo non defuturum. Congemuit senatus frequens: neque tamen satis seuerè pro rei indignitate decreuit. Nam partim ideò fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant: partim quia timebant. Tum erupit è senatu triumphans gaudio, quem omnino viuũ illinc exire non oportuerat: præsertim cum idem ille in eodem ordine paucis diebus antè, Catoni fortissimo viro iudicium minitanti, ac denuntianti respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum. His tum rebus commotus, & quòd homines iam tum coniuratos cum gladijs in campum deduci à Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum, & cum illa lata insignique lorica;

non

non quæ me tegeret, (etenim sciebam Catilinam non latus, aut ventrem, sed caput, & collum solere petere) verùm vt omnes boni animaduerterent; & cum in metu, & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem præsidiumque meum concurrerent. itaque cum te, Serui, remissiorem in petendo putarent, Catilinam & spe, & cupiditate inflammatum viderent: omnes qui illam ab repub. pestem depellere cupiebant, ad Murenam se statim contulerunt. Magna est autem * comitijs consularibus repentina voluntatum inclinatio: præsertim cum incubuit ad virum bonum, & multis alijs adiumentis petitionis ornatum. Qui cùm honestissimo patre, atque maioribus, modestissima adolescentia, clarissima legatione, prætura probata in iure, grata in munere, ornata in prouincia, petisset diligenter; & ita petisset, vt neque minanti cederet, neque cuiquam minaretur: huic mirandum est, magno adiumento, Catilinæ subitam spem consulatus adipiscendi fuisse? Nunc mihi tertius ille locus est orationis de ambitus criminibus, perpurgatus ab ijs, qui ante me dixerunt, à me quoniam ita Murena voluit, retractandus. Quo in loco Postumio familiari meo, ornatissimo viro, de diuisorum indicijs, & de deprehensis pecunijs; adolescenti ingenioso & bono, Ser. Sulpicio, de equitum centurijs; M. Catoni homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de senatusconsulto, de repub. respondebo. Sed pauca quæ meum animum repentè mouerunt, priùs de L. Murenæ fortuna conquerar. Nam cum sæpe antea, iudices, & ex aliorum miserijs, & ex meis curis, laboribusque quotidianis, fortunatos eos homines iudicarem, qui remoti à studijs ambitionis otium, ac tranquillitatem vitæ secuti sunt; tum verò in his L. Murenæ tantis, tamque improuisis periculis ita sum animo affectus, vt non queam satis neque communem omnium nostrûm conditionem, neque huius euentum fortunamque misereri. Qui primùm dum ex honoribus continuis familiæ, maiorumque suorum, vnum ascendere gradum dignitatis conatus est, venit

in

in periculum, ne & ea quæ relicta, & hæc quæ ab ipso parta sunt, amittat: denique propter studium nouæ laudis, etiam in veteris fortunæ discrimen adducitur, quæ cum sunt grauia, iudices, tum illud acerbissimum est, quòd habet eos accusatores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderent. Nam vt omittam Ser. Sulpicium, quem intelligo non iniuria L. Murenæ, sed hominis contentione permotum; accusat paternus amicus Cn. Postumius, vetus, vt ait ipse, vicinus, at necessarius; qui necessitudinis causas complures protulit, si multatis nullam commemorare potuit: accusat Ser. Sulpicius sodalis filij, cuius ingenio paterni omnes necessarij munitiores esse debebant: accusat M. Cato, qui quamquam à Murena nulla re vmquam alienus fuit, tamen ea conditione nobis erat in hac ciuitate natus, vt eius opes, & ingenium præsidio multis etiam alienissimis, vix cuiquam * inimicus esse deberet. Respondebo igitur Postumio primùm, qui nescio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in consularem, quasi desultorius in quadrigarum curriculum incurrere. Cuius competitores si nihil reliquerunt, dignitati eorum concessit, cum petere destitit: sin autem eorum aliquis largitus est, expetendus amicus est, qui alienam potius iniuriam, quàm suam persequatur.

Ea omnia, quæ & Postumio & Ser. Sulpicio adolescenti responsa sunt, desiderantur.

Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum, ac robur totius accusationis: qui tamen ita grauis est accusator, & vehemens, vt multo magis eius auctoritatem, quàm crimination em pertimescam. In quo ego accusatore, iudices, primùm illum deprecabor, nequid L. Murenæ dignitas illius, nequid exspectatio tribunatus, nequid totius vitæ splendor, & grauitas noceat: denique ne ea soli huic obsint bona, M. Catonis, quæ ille adeptus est, vt multis prodesse

possit,

posset. Bis consul fuerat P.Africanus,& duos terrores huius imperij Carthaginem,Numantiamque deleuerat, cum accusauit L. Cottam.Erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas; auctoritas tanta,quanta in * homine quoquam, in ipso imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc maiores natu dicere audiui,hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimùm L. Cottæ profuisse.Noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam iudicabant, ita quemquam cadere in iudicio, vt nimijs aduersarij viribus abiectus videretur. Quid? Ser.Galbam (nam traditum memoriæ est) nonne proauo tuo,fortissimo,atque florentissimo viro,M. Catoni incumbenti ad eius perniciem populus Rom. eripuit? Semper in hac ciuitate nimis magnis accusatorum opibus & populus vniuersus,& sapientes,ac multum in posterum prospicientes iudices restiterunt. Nolo, accusator in iudicium potentiam afferat, non vim maiorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. valeant hæc omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentum,ad auxilium calamitosorum:in periculo verò,& in pernicie ciuium repudientur: Nam si quis hoc fortè dicet, Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi priùs de caussa iudicasset: iniquam legem,iudices,& miseram conditionem instituet periculis hominum,si existimabit iudicium accusatoris in reum pro aliquo præiudicio valere oportere. Ego tuum consilium,Cato,propter singulare animi mei de tua virtute iudicium vituperare non audeo: nonnulla * in te forsitan conformare, & leuiter emendare possim.Non multa peccas, inquit ille fortissimo viro senior magister: sed si peccas, te regere possum. At ego te verissimè dixerim peccare nihil, neque vlla in re te esse huiusmodi, vt corrigendus potiùs,quàm leuiter inflectendus esse videare. Finxit enim te ipsa natura ad honestatem,grauitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iustitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem, & excelsum. Accessit his tot doctrina non moderata,

nec

nec mitis, sed, vt mihi videtur, paullo asperior, & durior, quàm aut veritas, aut natura patiatur. Et quoniam non est nobis hæc oratio habenda, aut cum imperita multitudine, aut in aliquo conuentu agrestium, audaciùs paullo de studijs humanitatis, quæ & mihi, & vobis nota, & * iucunda sunt, disputabo. In M. Catone, iudices, hæc bona, quæ videmus diuina, & egregia, ipsius scitote esse propria: quæ nonnumquam requirimus, ea sunt omnia non à natura, sed à magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cuius inuentorum æmuli Stoici nominantur. Huius sententiæ sunt, & præcepta eiusmodi: Sapientem gratia numquam moueri: numquam cuiusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum & leuem: viri non esse neque exorari, neque placari: solos sapientes esse, si distortissimi sunt, formosos: si mendicissimi, diuites: si seruitutem seruiant, reges: nos autem, qui sapientes non sumus, fugitiuos, exules, hosteis, insanos denique esse dicunt: omnia peccata esse paria: omne delictum scelus esse nefarium; nec minùs delinquere eum, qui Gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quàm eum, qui patrem suffocauerit; sapientem nihil opinari, nullius rei pœnitere, nulla in re falli, sententiam mutare numquam. Hæc homo ingeniosissimus M. Cato, auctoribus eruditissimis inductus arripuit, neq; disputandi caussa, vt magna pars, sed ita viuendi. Petunt aliquid publicani: caue quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt miseri & calamitosi; sceleratus, & nefarius fueris, si quidquam misericordia adductus feceris. Fatetur aliquis se peccasse, & eius delicti veniam petit: nefarium est facinus, ignoscere. At leue delictum est. omnia peccata sunt paria. Dixisti quippiam: fixum & statutum est. Non re ductus es, sed opinione: sapiens nihil opinatur. Errasti aliqua in re: maledici putat. Hac ex disciplina nobis illa sunt: Dixi in senatu me nomen consularis candidati delaturum, iratus dixisti. numquam, inquit, sapiens irascitur. at temporis caussa, improbi, inquit, hominis est mendacio fallere: mutare sententiam,

tiam, turpe est: exorari, scelus: misereri, flagitium. Nostri autem illi (fatebor enim Cato, me quoque in adolescentia diffisum ingenio meo quæsisse adiumenta doctrinæ) nostri, inquam, illi à Platone, & Aristotele moderati homines, & temperati, aiunt, apud sapientem valere aliquando gratiam: viri boni esse misereri: distincta genera esse delictorum, & dispares pœnas: esse apud hominem constantem ignoscendi locum: ipsum sapientem sæpe aliquid opinari, quod nesciat: irasci nonnumquam, exorari eundem, & placari; quod dixerit, interdum, si ita rectius sit, mutare: de sententia decedere aliquando: omnes virtutes mediocritate quadam esse moderatas. Hos ad magistros si qua te fortuna Cato cum ista natura detulisset, non tu quidem vir melior esses, nec fortior, nec temperantior, nec iustior (neque enim esse potes,) sed paullo ad lenitatem propensior: non accusares nullis adductus inimicitijs, nulla lacessitus iniuria, prudentissimum hominem, summa dignitate, atque honestate præditum: putares, cum in eiusdem anni custodia te, atque L. Murenam fortuna posuisset, aliquo te cum hoc reipublicæ vinculo esse coniunctum. quod atrociter in senatu dixisti, aut non dixisses; aut si * potuisses, mitiorem in partem interpretarere. Ac te ipsum (quantum ego opinione auguror) nunc & animi quodam impetu concitatum, & vi naturæ atque ingenij elatum, & recentibus præceptorum studijs flagrantem, iam vsus flectet, dies leniet, ætas mitigabit. etenim illi ipsi mihi videntur vestri præceptores, & virtutis magistri, fines officiorum paullo longiùs, quàm natura vellet, protulisse: vt * cum ad vltimum animo contendissemus, ibi tamen, vbi oporteret, consisteremus. nihil ignoueris. immò aliquid, non omnia: nihil gratiæ causa feceris. immò resistito gratiæ, cum officium & fides postulabit. misericordia commotus ne sis. * Sed tamen est, etiam in dissoluenda seueritate laus aliqua humanitatis. in sententia permaneto. enimuerò, nisi sententia alia vicerit melior. Huiusce modi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem,

idem, quod tu: habere eruditissimum hominem, & penè diuinum domi: cuius oratione, & præceptis, (quamquam erant eadem ista, quæ te delectant) tamen asperior non est factus, sed (vt accepi à senibus) lenissimus. Quis verò C. Lælio comior? quis iucundior, eodem ex studio isto? quis illo grauior? sapientior? possum de L. Philippo, de C. Gallo dicere hæc eadem: sed te domum iam deducam tuam. Quemquamne existimas Catone proauo tuo commodiorem, comiorem, moderatiorem fuisse, ad omnem rationem humanitatis? de cuius præstanti virtute cum verè, grauiterque diceres, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi: sed tamen naturæ similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quàm ad vnumquemque nostrum peruenire potuit: ad imitandum verò tam mihi propositum exemplar illud est, quàm tibi. Sed si illius comitatem, & facilitatem tuæ grauitati seueritatique asperseris; non ista quidem erunt meliora, quæ nunc sunt optima, sed certè condita iucundiùs. Quare vt ad id quod instituì, reuertar, tolle mihi è caussa nomen Catonis: remoue, ac prætermitte auctoritatem, quæ in iudicijs aut nihil valere, aut ad salutem debet valere. congredere mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Cato? quid affers in iudicium? quid arguis? ambitum accusas: non defendo: me reprehendis, quòd idem defendam, quod lege punierim. puniui ambitum, non innocentiam: ambitum verò ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti senatusconsultum me referente, esse factum. Si mercede corrupti obuiam candidatis issent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgò locus * tributus, & item prandia si vulgo essent data, contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita senatus iudicat, contra legem facta hæc videri, si facta sint: decernit, quod nihil opus est, dum candidatis morem gerit. nam factum sit, necne, vehementer quæritur: si factum sit, quin contra legem sit, dubitare nemo potest. Est igitur ridiculum, quod est dubium, id relinquere incertum:

tum: quod nemini dubium potest esse, id iudicare. atque id decernitur omnibus postulantibus candidatis: vt ex s.c. neque cuius interfit, neque contra quem fit, intelligi possit. Quare, doce à L. Murena illa esse commissa: tum egomet tibi contra legem commissa esse concedam. Multi obuiam prodierunt de prouincia decedenti, consulatum petenti, vt solet fieri; eccui autem non proditur reuertenti? quæ fuit ista multitudo? primùm, si tibi istam rationem non possim reddere, quid habet admirationis, tali viro, aduenienti, candidato consulari, obuiam prodijsse multos? quod nisi esset factum, magis mirandum videretur. quid si etiam illud addam, quod à consuetudine non abhorret, rogatos esse multos? num aut criminosum sit, aut mirandum, qua in ciuitate rogati infimorum hominum filios propè de nocte ex victima sæpe vrbe deductum venire soleamus, in ea non esse grauatos homines prodire hora tertia in campum Martium, præsertim talis viri nomine rogatos? Quid, si omnes societates venerunt, quarum ex numero multi hic sedent iudices? quid, si multi homines nostri ordinis, honestissimi? quid, si illa officiosissima, quæ neminem patitur non honestè in vrbem introire, tota natio candidatorum? si denique ipse accusator noster Postumius obuiam cum bene magna caterua sua venit, quid habet ista multitudo admirationis? omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat. hoc dico, frequentiam in isto officio gratuitam non modò dignitati vllius vmquam, sed ne voluntati quidem defuisse. At sectabantur multi. doce, mercede: concedam esse crimen; hoc quidem remoto, quid reprehendis? Quid opus est, inquit, sectatoribus? à me tu id quæris, quid opus sit eo, quo semper vsi sumus? Homines tenues vnum habent in nostrum ordinem aut promerendi, aut proferendi beneficij locum; hanc in nostris petitionibus operam, atq; affectationem. neque enim fieri potest, neq; postulandum est à nobis, aut ab equitibus Romanis, vt suos necessarios candidatos sectentur totos dies: à

quibus

quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si vno basilicæ spacio honestamur, diligenter obseruari videmur & coli: tenuiorum & non occupatorum amicorum est ista assiduitas, quorum copia bonis, & beneficis deesse non solet. Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominũ fructum officij, Cato: sine eos, qui omnia à nobis sperant, habere ipsos quoq; aliquid, quod nobis tribuere possint. * si nihil erit præter ipsorum suffragium, tenue est: si vt suffragantur, nihil valent gratia: ipsi denique, vt solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam possunt: atque hæc à nobis petunt omnia: neque vlla re alia, quæ à nobis consequuntur, nisi opera sua, compensari putant posse. Itaque & legi Fabiæ, quæ est de numero sectatorum, & s.c. quod est L. Cæsare consule factum, restiterunt. nulla est enim pœna, quæ possit obseruantiam tenuium ab hoc vetere instituto officiorum excludere. At spectacula sunt tributim data, & ad prandium vulgò vocati. Etsi hoc factum à Murena omnino iudices, non est, ab eius amicis autem more, & modo factum est; tamen admonitus re ipsa, recordor quantum hæ quæstiones in senatu habitæ punctorum nobis, Serui, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut nostra, aut patrum nostrorum memoria, quo hæc, siue ambitio est, siue liberalitas, non fuerit, vt locus & in circo, & in foro daretur amicis, & tribulibus? hæc homines tenuiores primùm, ne dum qui ea suis tribulibus vetere instituto assequebantur *.

Desunt nonnulla.

Præfectum fabrum semel locum tribulibus suis dedisse: quid statuent in viros primarios, qui in Circo totas tabernas tribulium causa compararunt? hæc omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item crimina à multitudine in tuam nimiam diligentiam, Serui, conjecta sunt: in quibus tamen Murena ab senatus

tus auctoritate defenditur. Quid enim? senatus num obuiam prodire, crimen putat? non, sed * mercedes mercede conuince. num sectari multos? non, sed conductos: doce conductos. num locum ad spectandum dare, aut ad prandium inuitare? minimè: sed vulgò, passim. quid est vulgò? vniuersos. non igitur si L. Natta summo loco adolescens (qui, & quo animo iam sit, & qualis vir futurus sit, videmus) in equitum centuriis voluit esse, & ad hoc officium necessitudinis, & ad reliquum tempus gratiosus, id erit eius vitrico fraudi, aut crimini? nec, si virgo Vestalis huius propinqua, & necessaria locum suum gladiatorium concessit huic, non & illa piè fecit, & hic à culpa est remotus? omnia hæc sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum. At enim agit mecum austerè, & Stoicè Cato: negat verum esse, allici beneuolentiam cibo: negat iudicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo, ad cœnam petitionis caussa si quis vocat, condemnetur, quippe, inquit, tu mihi summum imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula reipublicæ petas fouendis hominum sensibus, & deliniendis animis, & adhibendis voluptatibus? vtrùm lenocinium, inquit, à grege delicatæ iuuentutis, an orbis terrarum imperium à populo Romano petebas? horribilis oratio: sed eam vsus, vita, mores, ciuitas ipsa respuit. Neque tamen Lacedæmonij auctores istius vitæ, atque orationis, qui quotidianis epulis in robore accumbunt: neque verò Cretes, quorum nemo gustauit vmquam cubans, meliùs quàm Romani homines, qui tempora voluptatis, laborisque dispertiunt, respub. suas retinuerunt: quorum alteri vno aduentu nostri exercitus deleti sunt; alteri nostri imperij præsidio disciplinam suam, legesque conseruant. Quare noli, Cato maiorum institutа, quæ res ipsa publica, quæ diuturnitas imperij comprobat, nimium seuera oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros, & honestus homo, & nobilis Q. Tubero: is, cum epulum Q. Maximus Africani patrui sui nomine po-

pulo Romano daret, rogatus est à Maximo, vt triclinium sterneret, cùm esset Tubero einsdem Africani sororis filius, atque ille homo eruditissimus, ac Stoicus strauit pelliculis hœdinis lectulos Punicanos, & exposuit vasa Samia: quasi verò esset Diogenes Cynicus mortuus, & non diuini hominis Africani mors honestaretur: quem cum supremo eius die Maximus laudaret, gratias egit dijs immortalibus, quòd ille vir in hac republica potissimùm natus esset. necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, vbi ille esset. Huius in morte celebranda grauiter tulit populus Romanus hanc peruersam sapientiam Tuberonis. itaque homo integerrimus, ciuis optimus, cum esset L. Paulli nepos, P. Africani, vt dixi, sororis filius, his hœdinis pelliculis prætura deiectus est. Odit populus Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. non amat profusas epulas: sordes, & inhumanitatem multò minùs: distinguit rationem officiorum, ac temporum, vicissitudine laboris, ac voluptatis. Nam quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate: hoc tu ipse in quo summa est dignitas, non seruas. cur enim quemquam, vt studeat tibi, vt adiuuet, rogas? rogas tu me, vt mihi præsis, vt committam ego me tibi. quid tandem? istuc me rogari oportet abs te, an te potiùs à me, vt pro mea salute laborem periculumque suscipias? Quid, quod habes nomenclatorem? in eo quidem fallis, & decipis. Nam si nomine appellari abs te ciueis tuos honestum est, turpe est eos notiores esse seruo tuo, quàm tibi: * sin etiamsi noris, tamen per monitorem appellandi sunt, cur antè petis, * quàm insusurrauit? aut quid, cum admoneris, tamen quasi tute noris, ita salutas? quid, posteaquam es designatus, multo salutas negligentiùs? hæc omnia ad rationem ciuitatis si dirigas, recta sunt: sin perpendere ad disciplinæ præcepta velis, reperiantur prauissima. Quare nec plebi Rom. eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conuiuiorum, quæ omnia maiores nostri comparauerunt: nec candidatis ista benignitas adimenda

menda est, quæ liberalitatem magis significat, quàm largitionem. At enim te ad accusandum respub. adduxit. Credo, Cato, te isto animo, atque ea opinione venisse: sed tu imprudentia laberis. ego quod facio, iudices, cùm amicitiæ, dignitatisque L. Murenæ gratia facio; tum me pacis, otij, concordiæ, libertatis, salutis, vitæ denique omnium vestrûm caussa facere clamo, atque * obtestor. Audite, audite consulem iudices, nihil dicam arrogantius, tantùm dicam, totos dies, atque noctes de republica cogitantem. Non vsq; eò. L. Catilina rempublicam despexit atque contempsit, vt ea copia, quam secum eduxit, se hanc ciuitatem oppressurum arbitraretur. latiùs patet illius sceleris contagio, quàm quisquam putat: ad plures pertinet: intus, intus, inquam, est equus Troianus, à quo numquam, me consule, dormientes opprimemini. Quæris à me, quid ego Catilinam metuam? nihil: & curaui, ne quis metueret; sed copias illius, quas hic video, dico esse metuendas: nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinæ, quàm isti, qui illum exercitum deseruisse dicuntur. non enim deseruerunt: sed ab illo in speculis, atque insidijs relicti, in capite, atque in ceruicibus nostris restiterunt. hi & integrum consulem, & bonum imperatorem, & natura, & fortuna cum reipublicæ salute coniunctum, deijci de vrbis præsidio, & de custodia ciuitatis vestris sententijs deturbari volunt. quorum ego ferrum, & audaciam reieci in campo, debilitaui in foro, compressi etiam domi meæ sæpe, iudices: his vos si alterum consulem tradideritis, plus multo erunt vestris sententijs, quàm suis gladijs consecuti. Magni interest, iudices, id, quod ego multis repugnantibus egi, atque perfeci, esse Kalend. Ianuar. in republica duos consules. * nolite arbitrari, mediocribus consilijs, aut vsitatis vijs, aut lege improba, aut pernicioſa largitione auditum aliquando aliquod malum reipublicæ quæri. Inita sunt in hac ciuitate consilia, iudices, vrbis delendæ, ciuium trucidandorum, nominis Romani exstinguendi. atque hæc ciues, ciues inquam (si eos hoc nomine appellari

fas est) de patria sua & cogitant, & cogitauerunt. horum ego quotidie consilijs occurro, audaciam debilito, sceleri resisto: sed vos moneo, iudices: in exitu est iam meus consulatus: nolite mihi subtrahere vicarium meæ diligentiæ: nolite adimere eum, cui rempublicam cupio tradere incolumem ab his tantis periculis defendendam. Atque ad hæc mala, iudices, quid accedat aliud, non videtis? te, te appello, Cato: nonne prospicis tempestatem anni tui: iam enim hesterna concione intonuit vox pernicioſa designati tribuni collegæ tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni prouiderunt, qui te ad tribunatus petitionem vocauerunt. Omnia, quæ per hoc triennium agitata sunt iam ab eo tempore, quo à L. Catilina, & Cn. Pisone initum consilium senatus interficiendi scitis esse, in hos dies, in hos menses, in hoc tempus erumpunt. Qui locus est, iudices? quod tempus? qui dies? quæ nox? cum ego non ex istorum insidijs ac mucronibus non solùm meo, sed multo etiam magis diuino consilio eripiar, atq; euolem: neq; isti me meo nomine interfici, sed vigilantem consulem de reipub. præsidio dimouere volunt; nec minùs vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, si possent, tollere: id quod mihi crede, & agunt, & moliuntur. vident quantum in te sit animi, quantum ingenij, quantum auctoritatis, quantum reipub. præsidij: sed cùm consulari auctoritate, & auxilio spoliatam vim tribunitiam viderint, tum se faciliùs inermem, & debilitatum te oppressuros arbitrantur. nam ne sufficiatur consul, non timent: vident te in tuorum potestate collegarum fore: sperant sibi Silanum clarum virum sine collega, te sine consule, rempub. sine præsidio, obijci posse. Hijs tantis in rebus, tantisque in periculis est tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, sed patriæ natus es, videre quid agatur; retinere adiutorem, defensorem, socium in repub. consulem non cupidum, consulem (quod maximè tempus hoc postulat) fortuna constitutum ad amplexandum otium, scientia ad bellum gerendum, animo, & vsu, ad quod velis negotium. quamquam hu-

iusce

iusse rei potestas omnis in vobis sita est, iudices: totam rempub. vos in hac caussa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum suo concilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset iudicare, condemnaret L. Murenam: si interficere posset, occideret. petunt enim rationes illius, vt orbetur auxilio respub. vt minuatur contra suum furorem imperatorum copia: vt maior facultas tribunis plebis detur, depulso aduersario, seditionis, ac discordiæ concitandæ. idemne igitur delecti amplissimis ex ordinibus honestissimi, atque sapientissimi viri iudicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hostis reipub. iudicaret? Mihi credite iudices, in hac caussa non solùm de L. Murenæ, verùm etiam de dextra salute sententiam feretis. in discrimen extremum venimus: nihil est iam vnde nos reficiamus, aut vbi lapsi resistamus. non solùm minuenda non sunt auxilia, quæ habemus, sed etiam noua si fieri possit, comparanda. hostis est enim non apud Anienem, quod bello Punico grauissimum visum est, sed in vrbe, in foro (dij immortales, sine gemitu hoc dici non potest,) non nemo etiam in illo sacrario reipub. in ipsa, inquam, curia non nemo hostis est. Dij faxint, vt meus collega vir fortissimus hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat: ego togatus vobis, bonisque omnibus adiutoribus hoc quod conceptum respub. periculum parturit, consilio discutiam, & comprimam. Sed quid tandem fiet, si hæc elapsa de manibus nostris, in eum annum qui consequitur redundarint? Vnus erit consul, & is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. hunc iam qui impedituri sunt.*

Desunt nonnulla.

* Illa pestis immanis, importuna prorumpet, quà poterit: & iam populo Romano minatur: in agros suburbanos repentè aduolabit: versabitur in castris furor, in curia timor, in foro coniuratio, in campo exercitus, in agris vastitas: omni autem in sede, ac loco

ferrum, flammamque metuemus: quæ iamdiu comparantur, eadem ista omnia, si ornata suis præsidijs erit resp. facilè, & magistratuum consilijs, & priuatorum diligentia opprimentur. Quæ cum ita sint, iudices, primùm rei caussa, qua nulla res cuiquam potior debet esse, vos pro mea summa, & vobis cognita in remp. diligentia moneo; pro auctoritate cósulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, vt otio, vt paci, vt saluti, vt vitæ vestræ & cæterorum ciuium consulatis: deinde ego fidem vestram vel defensoris, & amici officio adductus oro, atque obsecro, iudices; vt ne hominis miseri, & cùm corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenæ recentem gratulationem noua lamentatione obruatis. modò maximo beneficio populi Rom. ornatus, fortunatus videbatur, quòd primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum consulatum attulisset: nunc idem squalore sordidus, confectus morbo, lacrymis, ac mœrore perditus, vester est supplex, iudices, vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat: vestram potestatem, ac vestras opes intuetur. Nolite, per deos immortales, iudices, hac eum re, qua se honestiorem fore putauit, etiam cæteris antè partis honestatibus, atque omni dignitate, fortunaque priuare. Atque ita vos Murena, iudices orat, atque obsecrat, si iniustè neminem læsit, si nullius aureis, voluntatemue violauit; si nemini, vt leuissimè dicam, odio nec domi nec militiæ fuit; sit apud vos modestiæ locus, sit demissis hominibus perfugium, sit auxilium pudori. Misericordiam spoliatio consulatus magnam habere debet, iudices. vnà enim eripiuntur cum consulatu omnia. inuidiam verò his temporibus habere consulatus ipse nullam potest. obijcitur enim concionibus seditiosorum, insidijs coniuratorum, telis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque ad omnem inuidiam solus opponitur. Quare quid inuidendum Murenæ, aut cuiquam nostrûm sit in hoc præclaro consulatu, non video, iudices: quæ verò miseranda sunt, & ea mihi ante oculos versantur, & vos videre, & perspicere potestis.

teſtis. Si (quod Iupiter omen auertat) hunc veſtris ſententijs affixeritis, quò ſe miſer vertet? domumne? vt eam imaginem clariſſimi viri parentis ſui, quam paucis antè diebus laureatam in ſua gratulatione conſpexit, eandem deformatam ignominia, lugentemque videat? an ad matrem? quæ miſera modò conſulem oſculata filium ſuum, nunc cruciatur, & ſolicita eſt, ne eundem paullo pòſt ſpoliatum omni dignitate conſpiciat. Sed quid ego matrem, aut domum appello? quem noua pœna legis & domo, & parente, & omnium ſuorum conſuetudine, conſpectuque priuat. Ibit igitur in exilium miſer? quò? ad orientiſnè parteis, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas geſſit? at habet magnum dolorem, vnde cum honore deceſſerit, eodèm cum ignominia reuerti. An ſe in contrariam partem terrarum abdet? vt Gallia tranſalpina quem nuper ſummo cum imperio libentiſſimè viderit, eundem lugentem, mœrentem, exulem videat? in ea porrò prouincia, quo animo C. Murenam fratrem ſuum aſpiciet? qui huius dolor? qui illius mœror erit? quæ vtriuſque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunæ, atque ſermonis? quòd quibus in locis paucis antè diebus factum eſſe conſulem Murenam nuntij literæque celebraſſent, & vnde hoſpites, atque amici gratulatum Romam concurrerint; repentè eò accedat ipſe nuntius ſuæ calamitatis. Quæ ſi acerba, ſi miſera, ſi luctuoſa ſunt, ſi alieniſſima manſuetudine, & miſericordia veſtra, iudices: conſeruate populi Rom. beneficium: reddite reip. conſulem: date hoc ipſius pudori, date patri mortuo, date generi, & familiæ; date etiam Lanuuio municipio honeſtiſſimo, quod in hac cauſſa frequens, mœſtumque vidiſtis: nolite à ſacris patrijs Iunonis Soſpitæ, cui omnes conſules facere neceſſe eſt, domeſticum & ſuum conſulem potiſſimùm auellere. Quem ego vobis, ſi quid habet aut momenti commendatio, aut authoritatis confirmatio mea, conſulem, iudices, ita commendo vt cupidiſſimum otij, ſtudioſiſſimum bonorum, acerrimum contra ſeditio-

nem, fortissimum in bello, inimicissimum huic coniurationi, quæ nunc rempublicam labefactat, futurum esse promittam, & spondeam.

PRO L. FLACCO.

ORATIO XXIIII.

CVM in maximis periculis huius vrbis atque imperij, grauissimo atque acerbissimo reip. casu, socio atque adiutore consiliorum periculorumque meorum, L. Flacco; cædem à vobis, coniugibus, liberis vestris; vastitatem à templis, delubris, vrbe, Italia depellebam: sperabam, iudices, honoris potiùs L. Flacci me adiutorem futurum, quàm miseriarum deprecatorem. Quod enim esset præmium dignitatis, quod populus Rom. cùm huius maioribus semper detulisset, huic denegaretur cùm L. Flaccus veterem Valeriæ gentis in liberanda patria laudem propè quingentesimo anno reipub. retulisset. Sed si fortè aliquando aut beneficij huius obtrectator, aut virtutis hostis, aut laudis inuidus exstitisset; existimabam L. Flacco multitudinis potiùs imperitæ, nullo tamen cum periculo, quàm sapientissimorum, & lectissimorum virorum iudicium esse subeundum. Etenim quibus auctoribus, & defensoribus, omnium tum salus esset non ciuium solùm, verumetiam gentium defensa, ac retenta; neminem, vnquam putaui per eos ipsos periculum huius fortunis, atque insidias creaturum. Quòd si esset aliquando futurum, vt aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret, numquam tamen existimaui, iudices. D. Lælium optimi viri filium, optima ipsius spe præditum, summæ dignitatis, eam susceperturum accusationem, quæ sceleratorum ciuium potiùs odio, & furori, quam ipsius virtuti, atque institutæ adolescentiæ conueniret. Etenim

nim cum à clarissimis viris iustissimas inimicitias sæpe cum bene meritis ciuibus depositas esse vidissem; non sum arbitratus quemquam amicum reipub. posteaquam L. Flacci amor in patriam perspectus esset, nouas huic inimicitias, nulla accepta iniuria denuntiaturum. Sed quoniam, iudices, multa nos, & in nostris rebus, & in repub. fefellerunt: ferimus ea, quæ sunt ferenda: tantùm à vobis petimus, vt omnia reipub. subsidia, totum statum ciuitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, salutem præsentium, spem reliquorum in vestra potestate, in vestris sententijs, in hoc vno iudicio positam esse, & defixam putetis. Si vmquam respub. consilium, grauitatem, sapientiam, prouidentiam iudicum implorauit: hoc tempore, hoc inquam, tempore implorat. Non estis de Lydorum, aut Mysorum, aut Phrygum, qui huc compulsi, concitatique venerunt; sed de vestra repub. iudicaturi, de ciuitatis statu, de communi salute, de spe bonorum omnium, si qua reliqua est etiam nunc, quæ fortium ciuium mentes, cogitationesque sustentet. omnia alia perfugia bonorum, præsidia innocentum, subsidia reipublicæ, consilia, auxilia, iura cecidérunt. Quem enim alium appellem? quem obtester? quem implorem? Senatum nè? at is ipse auxilium petit à vobis, & confirmationem auctoritatis suæ, vestræ potestati permissam esse sentit. an equites Romanos? iudicabitis principes eius ordinis quinquaginta, quid cum omnibus senseritis. an populum Romanum? at is quidem omnem suam de bonis potestatem tradidit vobis. Quamobrem, nisi hoc loco, nisi apud vos, nisi per vos, iudices, non auctoritatem, quæ amissa est, sed salutem nostram, quæ spe exigua, extremaque pendet, tenuerimus: nihil est præterea, quò confugere possimus. nisi fortè quæ res hoc iudicio tentetur, quid agatur, cui causæ fundamenta iaciantur, iudices, non videtis. Damnatus est is, qui Catilinam signa patriæ inferentem interemit: quid est causæ, cur non is, qui Catilinam ex vrbe repulit, pertimescati rapitur ad pœnam, qui indicia communis

exitij cepit: cur sibi confidat is, qui ea proferenda & patefacienda curauerit socij consiliorum, ministri, comitesque vexantur: quid auctores, quid duces, quid principes sibi expectent? Atque vtinam inimici nostri ac bonorum omnium, mecum potiùs contendant, vtrùm tamen omnes boni, duces nostri, an comites fuerint ad communem conseruandam salutem.

Deest quippiam.

Hunc igitur virum, Læli, quibus tandem rebus oppugnas? fuit P. Seruilio imperatori in Cicilia tribunus militum: ea res siletur. Fuit M. Pisoni quæstor in Hispania: vox de quæstura nulla missa est. Bellum Cretense ex magna parte gessit, atque vnà cum summo imperatore sustinuit: muta est huius temporis accusatio. Præturæ iurisdictio, res varia, & multiplex ad suspiciones, & simultates: non attingitur. ea verò in summo, & periculosissimo reipub. tempore etiam ab inimicis laudatur. At à testibus læditur. antequam dico à quibus, qua spe, qua vi, qua re concitatis; qua leuitate, qua egestate, qua perfidia, qua audacia præditis: dicam de genere vniuerso, & de conditione omnium nostrûm. Per deos immortales, iudices, vos quomodo is, qui anno antè Romæ ius dixerat, anno pòst in Asia ius dixerit, à testibus quæretis ignotis? ipsi coniectura nihil iudicabitis? in tam varia iurisdictione, tam multa decreta, tot hominum gratiosorum læsæ voluntates: quæ est vmquam iacta non suspicio, quæ tamen solet esse falsa, sed iracundiæ vox, aut doloris? & is est reus auaritiæ, qui in vberrima re turpe compendium; in maledicentissima ciuitate, in suspiciosissimo negotio maledictum omne, non modò crimen, effugit. Prætereo illa, quæ prætereunda non sunt: nullum huius in priuatis rebus factum auarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari sordem posse proferri. Quibus igitur testibus ego hosce possum refutare, nisi vobis? Timolites ille * vicarius, homo non modò nobis, sed ne inter suos quidem

dem notus, vos docebit qualis sit L. Flaccus? quem vos modestissimum adolescentem, provinciæ maximæ sanctissimum virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum, quæstoremque cognouerunt: quem vos præsentes constantissimum senatorem, iustissimum prætorem, atque amantissimum reipublicæ ciuem iudicastis? De quibus vos alijs testes esse debetis, de ijs ipsi alios testes audietis? at quos testes? primùm dicam (id quod est commune) Græcos: non quò nationi huic ego vnus maximè fidem derogem. Nam si quis vmquam de nostris hominibus à genere isto, studio ac voluntate non abhorrens fuit, me & esse arbitror, & magis, etiam tum, cum plus erat otij, fuisse. sed sunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc iudicium deducti non sunt: multi impudentes, illiterati, leues, quos varijs de caussis video concitatos. Verumtamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis litteras, do multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: deniq; etiam si qua sibi alia sumunt, non repugno: testimoniorum religionem & fidem numquam ista natio coluit, totiusque huiusce rei quæ sit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant. Vnde illud est, Da mihi testimonium mutuum? num Gallorum, num Hispanorum putatur? totum istud Græcorum est; vt etiam qui Græcè nesciunt, hoc quibus verbis à Grecis dici soleat, sciant. Itaque videte quo vultu, qua confidentia dicant: tum intelligetis qua religione dicant. numquam nobis ad rogatum respondent, semper accusatori plus quàm ad rogatum: numquam laborant, quemadmodum probent quod dicunt, sed quemadmodum se explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quòd, vt ipse aiebat, libertus erat eius turpi iudicio condemnatus: nihil dixit, quod læderet eum, cum cuperet. impediebat eum religio: tamen id quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore, & pallore dixit! Quàm promptus homo P. Septimius! quàm iratus de iudicio, & de villico! tamen

men hæsitabat, tamen eius iracundiæ religio nonnumquam repugnabat. Inimicus M. Cœlius, quòd cum in re manifesta putasset, nefas esse publicanum iudicare contra publicanum, sublatus erat è numero recuperatorum: tamen tenuit se, neque attulit in iudicium quidquam ad lædendum, nisi voluntatem. Hi si Græci fuissent, ac nisi nostri mores ac disciplina plus valerent, quàm dolor ac simultas, omnes se spoliatos, vexatos, fortunis euersos esse dixissent. Græcus testis cum ea voluntate processit, vt lædat; non iurisiurandi, sed lædendi verba meditatur: vinci, refelli, coargui putat esse turpissimum. ad id se parat, nihil aliud curat. Itaque non optimus quisque, nec grauissimus, sed impudentissimus, loquacissimusque deligitur. vos autem in priuatis minimarum rerum iudicijs testem diligenter expenditis: etiam si formam hominis, si nomen, si tribum nostis; mores tamen exquirendos putatis. Qui autem dicit testimonium ex nostris hominibus, vt spe ipse se sustentat! vt omnia verba moderatur! vt timet, nequid cupidè, ne quid iracundè, nc quid plus minusne, quam sit necesse, dicat! Num illos idem putatis; quibus iusiurandum iocus est; testimonium, ludus; existimatio vestra, tenebræ: laus, merces, gratia, gratulatio proposita est omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam. etenim posset esse infinita, si mihi libeat totius gentis in testimonijs dicendis explicare vanitatem. Sed propiùs accedam: de his vestris testibus dicam. Vehementem accusatorem nacti sumus, iudices, & inimicum in omni genere odiosum, ac molestum; quem spero * his rebus fore magno vsui & amicis, & reipub. Sed certè inflammatus incredibili cupiditate hanc causam, accusationemque suscepit. Qui comitatus in inquirendo! comitatum dico? immò verò quantus exercitus! quæ iactura! qui sumptus! quanta largitio! quæ quamquam vtilia sunt causæ, timidè tamen dico, quòd vereor, ne Lælius ex his rebus, quas sibi suscepit gloriæ causa, putet, aliquid oratione mea sermonis in se, aut inuidiæ esse quæsitum. Itaque

hanc

hanc partem totam relinquam: tantùm à vobis petam, iudices, vt si quid ipsi audistis communi fama atque sermone de vi, de manu, de armis, de copijs; memineritis quarum rerum inuidia lege hac recenti, ac noua, certus est inquisitioni comitum numerus constitutus. Sed vt hanc viam omittam, quanta illa sunt, quæ quoniã accusatorio iure, & more sunt facta, reprehendere non possumus, queri tamen cogimur. primùm quòd distributis partibus, sermo est tota Asia dissipatus, Cn. Pompeium, quòd L. Flacco est vehementer inimicus, contendisse à Lælio patrono amico, ac perneccssario, vt hunc hoc iudicio arcesseret; omnemque ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id hoc veliſimilius Græcis hominibus videbatur, quòd paullo antè familiarem Lælium in eadem prouincia Flacco viderant. Pompeij autem auctoritas cùm apud omnes tanta est, quanta esse debet, tũ excellit in ista prouincia, quam nuper & prædonum, & regum bello liberauit. Adiunxit illa, vt eos, qui domo exire nolebant, testimonij denuntatione terreret: qui domi stare non poterant, largo, & liberali viatico commoueret. Sic adolescens ingenij plenus, locupletes metu, tenues præmio, stultos errore permouit. sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur. psephismata, non sententijs, neque auctoritatibus declarata, nec iureiurando constricta; sed porrigenda manu, profundendoque clamore multitudinis concitatæ. O morem præclarum, disciplinamque, quam à maioribus accepimus, si quidem teneremus; sed nescio quo pacto iam de manibus elabitur. nullam illi nostri sapientissimi, & sanctissimi viri vim concionis esse voluerunt. Quæ sciscceret plebs, aut quæ populus iuberet, summota concione, distributis partibus, tributim, & centuriatim descriptis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata, & cognita, iuberi, vetarique voluerunt. Græcorum autem totæ respub. sedentis concionis temeritate administrantur. Itaque, vt hanc Græciam, quæ iamdiu suis concilijs perculsa & affli-

ta est, omittam: illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloria floruit, hoc vno malo concidit, libertate immoderata, ac licentia concionum. cum in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes, ignarique considerant; tum bella inutilia suscipiebant; tum seditiosos homines reipub. præficiebant; tum optimè meritos ciues è ciuitate eijciebant. Quòd si hæc Athenis tum, cum illæ non solùm in Græcia, sed propè cunctis gentibus * eminebant, accidere sunt solita: quam moderationem putatis in Phrygia, aut in Mysia concionum fuisse? Nostras conciones illarum nationum homines plerumque perturbant. quid, cum soli sunt ipsi, tandem fieri putatis? Cæsus est virgis Cynicus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus: data concio Lælio est. processit ille, & Græcus apud Græcos non de culpa sua dixit, sed de pœna questus est. porrexerunt manus: psephisma natum est. hoc testimoniũ est? nuper epulati, paullo antè omni largitione saturati Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, sed sagina tenebat, se velle dixit, id sutores & zonarij conclamarunt. hoc testimonium est ciuitatis? Ego testes à * Sicilia publicè duxi: verùm erant ea testimonia non concitatæ concionis, sed iurati senatus. Quare iam non est mihi contentio cum teste: vobis videndum est, sint ne hæc testimonia putanda. Adolescens bonus, honesto loco natus, difertus, cum maximo ornatissimoque comitatu venit in oppidum Græcorum: postulat concionem: locupletes homines, & graues, ne sibi aduersentur, testimonij denuntiatione deterret: egentes & leues spe * largitionis, & viatico publico, priuata etiam benignitate prolectat: opifices, & tabernarios, atque illam omnem fæcem ciuitatum quid est negotij concitare? in eum præsertim, qui nuper summo cum imperio fuerit, summo autem in amore esse propter nomen ipsum imperij non potuerit. Mirandum verò est, homines eos, quibus odio sunt nostræ secures, nomen acerbitati, scriptura, decumæ, portorium morti, libenter arripere facultatem

cultatem lædendi, quæcumque detur. Mementote igitur, cum audietis psephismata, non audire vos testimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem leuissimi cuiusque, audire strepitum imperitorum, audire concionem concitatam leuissimæ nationis. Itaque perscrutamini penitùs naturam, rationemque criminum: iam nihil præter * speciem, nihil præter terrorem, ac minas reperietis.*

Deesse videntur nonnulla.

In ærario nihil habent ciuitates, nihil in vectigalibus. duæ rationes conficiendæ pecuniæ, aut vectura, aut tributo. nec tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confectio vlla recitatur. Quàm verò facilè falsas rationes inferre, & in tabulas quodcumque commodum est, referre soleant, ex Cn. Pompeij litteris ad Hypseum, & Hypsei ad Pompeium missis quæso cognoscite. LITTERAE POMPEII ET HYPSEI. Satisne vobis coarguere his auctoribus dissolutam Græcorum consuetudinem, licentiamque impudentem videmur? nisi fortè, qui Cn. Pompeium, qui præsentem, qui nullo impellente fallebant; eos vrgente Lælio in absentem, & in L. Flaccũ aut timidos fuisse, aut religiosos putamus. Sed fuerint incorruptæ litteræ domi; nunc verò quam habere auctoritatem, aut quam fidem possunt? triduo lex ad prætorem deferri, iudicum signis obsignari iubet: trigesimo die vix deferuntur. ne corrumpi tabulæ facilè possint, idcirco obsignatas in publico poni voluit: at obsignantur corruptæ. quid refert igitur, tanto pòst ad iudices deferantur, an omnino non deferantur? Quid, si testium studium cum accusatore sociatum est? tamenne isti testes habebuntur? vbi est igitur illa exspectatio, quæ versari in iudicijs solet? nam antea cum dixerat accusator acriter, & vehementer; cumque defensor suppliciter, demisséque respondera: tertius ille erat exspectatus locus testium, qui aut sine vllo studio dicebant: aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis. hoc verò

verò quid est? vnà sedent, ex accusatorum subsellijs surgunt, non dissimulant, non verentur. de subsellijs queror? vna ex domo prodeunt: si verbo titubarint, quò reuertantur non habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget nec metuat ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? vbi est igitur illa laus oratoris, quæ vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? bene testem interrogauit: callidè accessit: reprehendit: quò voluit, adduxit, conuicit, & elinguem reddidit. Quid tu istum roges, Læli, qui prius quam hoc, Te rogo, dixeris, plura etiam effundet, quàm tu ei domi antè præscripseris? quid ego autem defensor rogem? nam aut oratio testium refelli solet: aut vita lædi. qua disputatione orationem refellam eius, qui dicit, Dedimus, nihil amplius? in hominem dicendum est igitur, cum oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Quærendum est ergo, & deplorandum, id quod iamdudum facio, de omni accusationis iniquitate. Primùm de communi genere testium, dicit enim natio minimè in testimonijs dicendis religiosa. Propiùs accedo: nego esse ista testimonia, quæ tu ipse psephismata appellas: sed & fremitum egentium, & motum quendam temerarium Græculæ concionis. Intrabo etiam magis. qui gessit, non adest: qui numerasse dicitur, non est deductus: priuatæ litteræ nullæ proferuntur, publicæ retentæ sunt in accusatorum potestate. Summa est in testibus: hi viuunt cum inimicis, adsunt cum aduersarijs, habitant cum accusatoribus. Vtrùm hîc tandem disceptationem, & cognitionem veritatis, an innocentiæ labem aliquam, aut ruinam fore putatis? Multa enim sunt eiusmodi, iudices, vt etiam si in homine ipso de quo agitur, negligenda sint, tamen in * conditione, atque in exemplo pertimescenda videantur. Si quem infimo loco natum, nullo splendore vitæ, nulla commendatione famæ defenderem: tamen * ciuis ciuem à ciuibus communis humanitatis iure ac misericordiæ deprecarer, ne ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris consessoribus,

soribus, conuiuis, contubernalibus, hominibus leuitate Græcis, crudelitate barbaris, ciuem ac supplicem vestrum dederetis: ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis, sed cum L. Flacci res agatur, cuius ex familia, qui primus consul factus est, primus in hac ciuitate consul fuit: cuius virtute regibus exterminatis, libertas in repub. constituta est: quæ vsque ad hoc tempus honoribus, * imperio, rerum gestarum gloria continuata permansit: cumque ab hac perenni, contestataque virtute maiorum non modò non degenerarit L. Flaccus, sed id, quod maximè florere in generis sui gloria viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ, prætor adamauerit: in hoc ego reo ne quod pernicioſum exemplum prodatur, pertimescam? in quo, etiam si quid errasset, omnes boni conniuendum esse arbitrarentur. quod quidem ego non modò non postulo, sed contrà iudices, vos oro & obtestor, vt tantam causſam quàm maximè intentis oculis (vt aiunt) acerrimè contemplemini. Nihil religione testatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expressum: contraque omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, periurio reperientur. Etenim iam vniuersa istorum cognita cupiditate, accedam ad singulas querelas criminationesque Græcorum. Classis nomine pecuniam ciuitatibus imperatam queruntur: quod nos factum, iudices, confitemur. sed si hoc crimen est, aut in eo est, quòd non licuerit imperare: aut in eo, quòd non opus fuerit nauibus: aut in eo, quòd nulla hoc prætore classis nauigarit. Licuisse vt intelligas, cognosce quid, me consule, senatus decreuerit, cum quidem nihil à superioribus continuorum annorum decretis decesserit. SENATVS CONSVLTVM. Proximum est ergo, vt opus fuerit classe, nec ne, quæramus. vtrum igitur hoc Græci statuent, aut vllæ exteræ nationes, an vestri prætores, vestri duces, vestri imperatores? Equidem existimo in eiusmodi regione, atque prouincia, quæ mari cincta, portubus distincta, insulis circundata esset; non solùm præsidij, sed etiam ornandi

imper

imperij cauſſa nauigandum fuiſſe. Hæc enim ratio, aé magnitudo animorum in maioribus noſtris fuit: vt cùm in priuatis rebus, ſuiſq; ſumptibus minimo contenti, tenuiſſimo cultu viuerent; in imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam, ſplendorémque reuocarent. quæritur enim in re domeſtica continentiæ laus: in publica dignitatis. Quid ſi etiam præſidij cauſſa claſſem habuit? quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant prædones. quid? Nullos fore, quis præſtare poterat? Minuis, inquit, gloriam Pompeij. immò tu auges moleſtiam. ille enim claſſes prædonum, vrbes, portus, receptacula ſuſtulit; pacem maritimam ſumma virtute, atque incredibili celeritate confecit: illud verò neque ſuſcepit, neque ſuſcipere debuit, vt ſi qua vſpiam nauicula prædonum apparuiſſet, accuſandus videretur. itaque ipſe in Aſia, cum omnia iam bella terra, mariq́ue confeciſſet; claſſem tamen ijſdem iſtis ciuitatibus imperauit. quod ſi tum ſtatuit opus eſſe, cum ipſis præſentis nomine tuta omnia, & pacata eſſe poterant: quid, cùm ille deceſſiſſet, Flacco exiſtimatis ſtatuendum, & faciendum fuiſſe? Quid nos hîc? no nne ipſo Pompeio auctore, Silano & Murena c o s s. decreuimus, vt claſſis in Italia nauigaret? nonne eo ipſo tempore, cum L. Flaccus in Aſia remiges imperabat, nos hîc in mare ſuperum, & inferum ſeſtertiûm ter & quadragies rogabamus? quid poſtremo anno? nonne M. Curio & P. Sextilio quæſtoribus pecunia in claſſem eſt erogata? quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa eſt enim gloria diuina Pompeij: primùm prædones eos, qui tum, cum illi bellum maritimum gerendum datum eſt, toto mari diſperſi vagabantur, redactos eſſe omnes in poteſtatem: deinde Syriam eſſe noſtram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolemæum regem nihil auderc: præterea Cretam Metelli virtute eſſe noſtram. nihil eſſe vnde proficiſcantur, nihil quò reuertantur: omnes ſinus, promontoria, litora, inſulas, vrbes maritimas, clauſtris imperij noſtri contineri. Quòd ſi, Flacco prætore, nemo in mari prædo fuiſſet;

isset; tamen huius diligentia reprehendenda non esset: idcirco enim quòd hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid, si L. Oppij, L. Agij, C. Cestrij equitum Romanorum, huius etiam clarissimi viri Cn. Domitij, qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complures à prædonibus esse captos? tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehenderur? quid, si etiam occisus est à piratis Adramitenus homo nobilis, cuius est ferè nobis omnibus nomen auditum: Acinas pugil Olympionices? hoc est apud Græcos (quoniam de eorum grauitate dicimus) propè maius, & glorioſius, quàm Romæ triumphasse. At neminem cepisti. quàm multi oræ maritimę clarissimi viri præfuerunt, qui cum prædonem nullum cepissent: mare tamen tutum præstiterunt? casus est enim in capiendo, locus, euentus, occasio: defendendi facilis est cautio, non solùm latibulis occultorum locorum; sed etiam tempestatum moderatione, & conuersione. Reliquum est, vt quæratur, vtrum nostra ista classis cursu, & remis, an sumptu tantùm, & litteris nauigarit. Non igitur negari potest, cuius rei cuncta testis est Asia, bipartitò classem distributam fuisse? vt vna pars supra Ephesum, altera infra Ephesum nauigaret? hac classe M. Crassus vir amplissimus ab Æno in Asiam, his nauibus Flaccus ex Asia in Macedoniam nauigauit: In quo igitur prætoris est diligentia requirenda? in numero nauium, & in descriptione æquabili sumptus? dimidium eius, quo Pompeius erat vsus, imperauit: num potuit parciùs? descripsit autem pecuniam ad Pompeij rationem, quæ fuit accommodata L. Sullæ descriptioni; * qui cum omnes Asiæ ciuitates proportione in prouincias descripsisset, illam rationem in imperando sumptu & Pompeius, & Flaccus secutus est. neque est adhuc tamen ea summa completa. non refert verò. quid lucretur? cum enim genus imperatæ pecuniæ susceperit: id, quod tu crimen esse vis, confitetur. qui igitur probari potest in ea pecunia non referenda, crimen sibi ipsum facere, in qua

crimen

crimen esset nullum, si referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam vllam in remiges imperasse. Equidem Q. fratris mei laude delector: sed alijs magis, grauioribus, atque maioribus. Aliud quiddam statuit, aliud vidit: existimauit quocumque tempore auditum quid esset de prædonibus, quàm vellet subitò se classem comparaturum. denique hoc primus frater meus in Asia fecit, vt hoc sumptu remigum ciuitates leuaret. crimen autem tum videri solet, cum aliquis sumptus instituit eos, qui antea non erant instituti; non, cum successor, aliquid immutat de institutis priorum. Flaccus. quid alij postea facturi essent, scire non poterat: quid fecissent, videbat. Sed quoniam de communi totius Asiæ crimine dictum est, aggrediar iam ad singulas ciuitates, ex quibus sit sanè nobis prima ciuitas Æmonensis. Citat præco voce maxima legatos Æmonenses. prodit vnus Asclepiades.* prodeant cæteri. etiamne præconem mentiri coegit? est enim credo, is vir iste, vt ciuitatis nomen sua auctoritate sustineat: damnatus turpissimis iudicijs domi, notatus litteris publicis: cuius de probris, adulterijs ac stupris exstant Æmonensium litteræ: quas ego non solùm propter longitudinem, sed etiam propter turpissimam obscœnitatem verborum prætereundas puto. Dixit publicè datum drachmarum c c. & v i. millia: dixit tantùm: nihil ostendit: nihil protulit: sed adiunxit id, quod certè, quoniam erat domesticum, docere debuit: se priuatim drachmas c c v i. dedisse. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum numquam est ausus, vt haberet, optare. Ab A. Sextilio dicit se dedisse & à suis fratribus. potuit dare Sextilius, nam fratres quidem consortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipsi prodeant: quàm volunt impudenter mentiantur: & quod numquam habuerint, dedisse se dicant: tamen aliquid fortasse coràm producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedo tabulas: non deportaui. Fratres saltem exhibe: non denuntiaui. Quod ergo

vnos

vnus Aſclepiades, fortuna egens, vita turpis, exiſtimatione damnatus, impudentia atque audacia fretus, ſine tabulis, ſine auctore legerit; id nos quaſi crimen, aut teſtimonium pertimeſcamus? Idem laudationem, quam nos ab Æmonenſibus Flacco datam proferebamus, falſam eſſe dicebat. cuius quidem laudationis iactura exoptanda nobis fuit. nam vt ſignum publicum inſpexit præclarus iſte auctor ſuæ ciuitatis: ſolere ſuos ciues, cæteroſque Græcos ex tempore, quod opus ſit, obſignare dixit. tu verò tibi habeto iſtam laudationem. nec enim Æmonenſium teſtimonio Flacci vita, & dignitas nititur. das enim mihi, quod hæc cauſſa maximè poſtulat, nullam grauitatem, nullam conſtantiam, nullum firmum in Græcis hominibus conſilium; nullam denique eſſe teſtimonij fidem, niſi verò hactenus iſta formula teſtimonij, atque orationis tuæ deſcribi, ac diſtingui poteſt, vt Flacco abſenti aliquid ciuitates tribuiſſe dicantur: Lælio præſenti, per ſe agenti, vi legis, iure accuſationis, opibus præterea ſuis terrenti, ac minanti, nihil temporis cauſſa ſcripſiſſe, aut obſignaſſe videantur. Equidem in minimis rebus ſæpe res magnas vidi iudices, deprehendi, ac teneri, vt in hoc Aſclepiade. hæc, quæ * eſt à nobis prolata laudatio, obſignata erat creta illa Aſiatica. quæ ferè eſt omnibus nota nobis: qua vtuntur omnes non modò in publicis. ſed etiam in priuatis litteris, quas quotidie videmus mitti à publicanis, ſæpe vnicuique noſtrûm. neque enim teſtis ipſe ſigno inſpecto, falſum nos proferre dixit, ſed leuitatem totius Aſiæ protulit: de qua nos & libenter, & facilè concedimus. Noſtra igitur laudatio, quam ille temporis cauſſa nobis datam dicit, datam quidem confitetur, conſignata creta eſt. in illo autem teſtimonio, quod accuſatori dicitur datum, ceram eſſe * videmus. hîc ego, iudices, ſi vos Æmonenſium decretis, ſi cæterorum Phrygum litteris permoueri putarem, vociferarer, & quant im maximè poſſem, contenderem, teſtarer publicanos, excitarem negotiatores, veſtram etiam conſcientiam implorarem, cera deprehenſa conſiderem

fiderem totius testimonij fictam fiduciam manifestò comprehensam, atque oppressam teneri. nunc verò non insultabo vehementiùs, nec volitabo in hoc insolentiùs, neque in istum nugatorem tamquam in aliquem testem inuehar, neque in toto Æmonensium testimonio, siue hîc confictum est, vt apparet, siue missum domo est, vt dicitur, commouebor. etenim quibus ego istam laudationem remittam, quoniam sunt (vt Asclepiades dicit) leues, horum testimonium non pertimescam. Venio nunc ad Dorylensium testimonium, qui producti, tabulas se publicas ad speluncas perdidisse dixerunt. O pastores nescio quos cupidos litterarum: siquidem nihil istis præter litteras abstulerunt. sed aliud esse caussæ suspicamur, ne fortè isti parum versuti esse videantur. pœna est, vt opinor, Dorylensium grauior, quàm apud alios, falsarum & corruptarum litterarum. si veras protulissent, criminis nihil erat: si falsas, erat pœna. bellissimum pûtarunt, dicere amissas. quiescant igitur, & me hoc in lucro ponere, atque aliud agere patiantur. non sinunt. supplet enim ille nescio quis, & priuatim dicit se dedisse. hoc verò ferri nullo modo potest, qui de tabulis publicis recitat, ijs, quæ in accusatoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem: sed tamen * iudicis fieri videtur, cum tabulæ illæ ipsæ, cuiusquemodi sunt, proferuntur. cum verò is, quem nemo vestrûm vidit vmquam, nemo qui mortalis esset, audiuit, tantùm dicit, dedi: dubitabitis, iudices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum ciuem vindicetis? Atque huic eidem nuper tres equites Rom honesti, & graues, cum in caussa liberali eum, qui asserebatur cognatum suum esse, diceret, non crediderunt, qui hoc euenit, vt qui locuples testis doloris, & sanguinis sui non fuerit, idem sit grauis auctor iniuriæ publicæ? Atque hic Dorylensis nuper cum efferretur magna frequentia, confessúque vestro, mortis illius inuidiam in L. Flaccum Lælius conferebat. facis iniustè, Læli, si putas periculo nostro viuere tuos contubernales: * præsertim cum tua negligentia factum arbitremur.

homini

homini enim Phrygi, qui arborem fici numquam vidisset, fiscinam ficorum obiecisti. cuius mors te * ex aliqua parte releuauit. edacem enim hospitem amisisti. Flacco verò quid profuit? qui valuit tamdiu, dum huc prodiret: mortuus est aculeo iam dimisso, ac dicto testim onio. At istud columen actionis tuæ Mithridates, posteaquam biduum retentus testis à nobis, effudit, quæ voluit omnia, reprehensus, conuictus, fractusque discessit: ambulat cum lorica. metuit homo doctus & sapiens, ne L. Flaccus nunc se scelere alliget, cum iam testem illum effugere non possit: vt qui ante dictum testimonium sibi temperarit, cum tamen aliquid assequi posset, is nunc id agat, vt ad falsum auaritiæ testimonium verum etiam maleficij crimen adiungat. Sed de hoc teste totoque Mithridatico * disseruit & subtiliter, & copiosè Q. Hortensius; nos, vt instituimus, ad reliqua pergamus. Caput est omnium Græcorum concitandorum, qui cum accusatoribus sedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus, & loquax, sed (vt sibi videtur) ita doctus, vt etiam magistrum aliorum se esse dicat: & qui ita sit ambitiosus, vt omnes vos, nosque quotidiè persaluet. Temni vsque ad illam ætatem in senatum venire non potuit: & qui se artem dicendi traditurum etiam cæteris profiteatur, ipse omnibus turpissimis iudicijs victus * est. Pari fœlicitate vnà legatus venit Nicomedes, qui neque in Senatum vlla conditione peruenire potuit; & furti, & pro socio damnatus est. Nam princeps legationis Lysaniæ adeptus est ordinem senatorium: sed cum rempublicam nimiùm amplecteretur, peculatus damnatus, & bona, & senatorium nomen amisit. Hi tres etiam ærarij nostri tabulas falsas esse voluerunt. Nam seruos nouem se professi sunt habere, cum omnino sine comite veniissent. Decreto scribendo primùm video affuisse Lysaniam, cuius fratris bona, quòd is populo non soluebat, prætore Flacco publicè vænierunt. Præterea Philippus est Lysaniæ gener, & Hermobius, cuius frater Poles item pecuniæ publicæ est condemnatus; dicunt se Flacco, & ijs qui simul

esse nt,

essent, drachmarum xv. millia dedisse. Cum ciuitate mihi res est acerrima, & conficientissima litterarum, in qua nummus * commoueri nullus potest sine quinque prætoribus, tribus quæstoribus, quatuor mensarijs, qui apud illos à populo creantur. ex hoc tanto numero deductus est nemo: & cum illam pecuniam nominatim Flacco datam referant, maiorem etiam aliam cum huic * eidem darent, in ædem sacram reficiendam se perscripsisse dicunt:, quod minimè conuenit. nam aut omnia occultè referenda fuerunt, aut apertè omnia. cum perscribunt nominatim Flacco, nihil timent, nihil verentur: cum operi publico referunt, ijdem homines, subitò eundem, quem contempserant, pertimescunt. Si prætor dedit, vt est scriptum, à quæstore numerauit, quæstor à mensa publica, mensa aut ex vectigali, aut ex tributo. Numquam erit istud simile criminis, nisi mihi totam rationem, omni, & personarum genere, & litterarum explicaris. Vel quod est in eodem decreto scriptum, homines clarissimos ciuitatis, amplissimis vsos honoribus, hoc prætore circumuentos. Cur hi neque in iudicio adsunt, neque in decreto nominantur? Non enim credo significari isto loco * tuum, qui se erigit, Heraclidem. vtrùm enim in clarissimis est ciuibus, quem is, iudicatum hic duxit Hirmippus? qui hanc ipsam legationem, quam habet, non accepit à suis ciuibus, sed vsque Tmolo petiit: cui nullus honos in sua ciuitate habitus est vmquam. res autem ea, quæ tenuissimis committebatur, huic vni in vita commissa sola est: custos T. Aufidio prætore * in frumento publico est positus: pro quo cum à P. Varino prætore pecuniam accepisset, celauit suos ciues, vtroque ijs sumptum intulit, quod postea quam Temni litteris à P. Varino missis cognitum, atque patefactum est. cumque eadem de re Cn. Lentulus, qui censor fuit, Temnitarum patronus litteras misisset, Heraclidem istum Temni nemo postea vidit. Atque vt eius impudentiam perspicere possitis, caussam ipsam, quæ leuissimi hominis animum in Flaccum incitauit, quæso, cognoscite. Fundum Cymæum Romæ mercatus

mercatus est de pupillo Meculonio. cùm verbis se locupletem faceret, haberet nihil præter illam impudentiam, quam videtis: pecuniam sumpsit mutuam à Sext. Sigola iudice hoc nostro primario viro, qui, & rem agnoscit, neque hominem ignorat: qui tamen credidit P. Fuluij Veratij lectissimi hominis * fide. ei cum solueret, sumpsit à C. & M. Fusijs equitibus Rom. primarijs viris. Hic, hercule cornici oculum, vt dicitur. nam hunc Hermippum, hominem eruditum, ciuem suum, cui debebat esse notissimus, percussit. eius enim fide sumpsit à Fusijs. Securus Hermippus Temnum proficiscitur, cum iste sese pecuniam, quam huius fide sumpserat, à discipulis suis diceret Fusijs persoluturum. habebat enim rhetor iste adolescentes quosdam locupletes, quos dimidio redderet ftultiores quàm acceperat, vbi nihil possent discere, nisi ignorantiam litterarum. Neminem quidem adeò infatuare potuit, vt ei nummum vllum crederet: itaque cum Roma clam esset profectus, multosque minutis mutuationibus fraudauisset, in Asiam venit, Hermippoque percunctanti de nomine Fusiano respondet, se omnem pecuniam Fusijs persoluisse. Interim, neque ita longo interuallo libertus à Fusijs cum litteris ad Hermippum venit, pecunia petitur ab Hermippo: Hermippus ab Heraclide petit: ipse tamen Fusijs satisfacit absentibus, & fidem suam liberat. hunc æstuantem, & tergiuersantem iudicio ille persequitur: à recuperatoribus caussa agnoscitur. Nolite existimare, iudices, non vnam, & eandem omnibus in locis esse fraudatorum & inficiatorum impudentiam. fecit eadem omnia, quæ nostri debitores solent: negauit sese omnino versuram vllam fecisse Romæ: Fusiorum se affirmauit numquam omnino nomen audisse: Hermippum verò ipsum pudentissimum, atque optimum virum, veterem amicum, atq; hospitem meum, splendidissimum, atque ornatissimum ciuitatis suæ, probris omnibus, maledictisque vexauit. Sed cum se homo volubilis quadam præcipiti celeritate dicendi in illa oratione iactaret, repentè testimonijs Fusiorum,

nominibusq; recitatis, homo audaciſſimus pertimuit, loquaciſſimus obmutuit. Itaque recuperatores contra iſtam rem minimè dubiam prima actione iudicauerunt. Cum iudicatum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus eſt. Habetis & honeſtatem hominis, & auctoritatem teſtimonij, & cauſſam omnem ſimultatis. Atque is ab Hermippo miſſus, cum ei pauca mancipia vendidiſſet, Romam ſe contulit: deinde in Aſiam redijt, cum iam frater meus Flacco ſucceſſiſſet. ad quem adijt, cauſſamque ita detulit, recuperatores vi Flacci coactos, & metu, falſum inuitos iudicauiſſe. Frater meus pro ſua æquitate, prudentiaque decreuit, vt ſi iudicatum negaret, in duplum iret: ſi metu coactos diceret, haberet eoſdem recuperatores. recuſauit, & quaſi nihil eſſet actum, nihil iudicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quæ ipſe ei vendiderat, petere cœpit. M. Gratidius legatus, ad quem eſt aditum, actionem ſe daturum negauit: re iudicata ſtari oſtendit placere. Iterum iſte, cui nullus eſſet vmquam conſiſtendi locus, Romam ſe retulit: perſequitur Hermippus, qui numquã iſtius impudentiæ ceſſit. petit Heraclides à C. Plocio Senatore, viro primario, qui legatus in Aſia fuerat, mancipia quædam, quæ ſe, cum iudicatum eſſet, per vim vendidiſſe dicebat. Q. Naſo vir ornatiſſimus, qui prætor fuerat, iudex ſumitur: qui cum ſententiam ſecundùm Plocium ſe dicturum oſtenderet, ab eo iudice * abijt, & quòd iudicium longè non erat, cauſſam totam reliquit. Satiſne vobis, iudices, videor ad ſingulos teſtes accedere, neque, vt primò conſtitueram, tantummodò cum vniuerſo genere confligere? Venio ad Lyſaniam eiuſdem ciuitatis, peculiarem tuum, Deciane, teſtem: quem tu cum ephebum Temni cognoſſes, quoniam te nudus delectarat, ſemper nudum eſſe voluiſti. abduxiſti Temno Apollonidem: pecuniam adoleſcentulo grandi fœnore, fiducia tamen accepta, occupauiſti. Hanc fiduciam commiſſam tibi tenes hodie, ac poſſides. cum tu teſtem ſpe recuperandi fundi paterni, venire ad teſtimonium dicendum coegiſti. Qui, quoniam

teſtimo-

testimonium * dixit, quidnam sit dicturus exspecto. Noui genus hominum, noui consuetudinem, noui libidinem. Itaque, etsi teneo quid sit dicere paratus, nihil tamen contrà disputabo priùs, quàm dixerit. totum enim conuertet, atque alia finget. Quamobrem & ille seruet, quod parauit: & ego me ad id quod attulerit integrum conseruabo. Venio nunc ad eam ciuitatem, in quam ego multa, & magna officia contuli, &, quam meus frater in primis colit atque diligit: quæ si ciuitas per viros bonos, grauesque homines querelas ad vos detulisset, paullò commoueret magis: nunc verò quid putem? Trallianos Mæandrio causam cõmisisse homini egenti, sordido, sine honore, sine existimatione, sine censu? vbi erant illi * Pythodori, Ætidemi, Lepisones, cæteri homines apud nos noti, inter suos nobiles? vbi illa magnifica, & gloriosa ostentatio ciuitatis? nonne esset auditum, si hanc causam agerent seuerè, non modò legatum, sed Trallianum omnino dici Mæandrium? Huic illi legato, huic publico testi patronum suum iam inde à patre, atque à maioribus, L. Flaccum mactandum ciuitatis testimonio tradidissent? Non est ita, iudices, non est profectò. vidi ego in quodam iudicio nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, cum quidem idem hic mihi Mæandrius quasi ministrator aderat, subijciens, quid in suos ciues, ciuitatemque, si vellem, dicerem. nihil enim illo homine leuius, nihil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc habent auctorem Tralliani doloris sui, si hunc custodem litterarum, si hunc testem iniuriæ, si hunc auctorem querelarum; remittant spiritus, comprimant animos suos, sedent arrogantiam, fateantur in Mæandrij persona esse expressam * speciem ciuitatis: sin istum semper illi ipsi domi proterendum esse, & conculcandum putauerunt, desinant putare auctoritatem esse in eo testimonio, cuius auctor inuentus est nemo. Sed exponam quid in re sit, vt quamobrem ista ciuitas, neque seuerè Flaccum oppugnarit, neque benignè defenderit, scire possitis. Erat ei Castriciano nomine irata: de

quo toto respondit Hortensius: inuita soluerat Castricio pecuniam iamdiu debitam. hinc totum odium, hinc omnis offensio. quò cum venisset Lælius ad iratos, & illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset, * siluerunt principes, neque in illa concione adfuerunt, neque istius decreti, ac testimonij auctores esse voluerunt. vsque eò orba * fuit ab optimatibus illis concio, vt princeps principum esset Mæandrius: cuius lingua, quasi flabello seditionis, illa tum est egentium concio ventilata. Itaq; ciuitatis pudentis, vt ego semper existimaui, & grauis, vt ipsi existimari volunt, iustum dolorem, querelasque cognoscite. Quæ pecunia fuerit apud se Flacci patris nomine collata à ciuitatibus, hanc à se esse ablatam queruntur. alio loco quæram, quid licuerit Flacco: nunc tantùm à Trallianis requiro, quam pecuniam à se ablatam queruntur, suámne dicant, sibi à ciuitatibus collatam in vsum suum? cupio audire. non, inquit, dicimus. quid igitur? delatam ad nos, creditam nobis L. Flacci patris nomine ad eius dies festos, atque ludos. quid tum? hanc te, inquit, capere non licuit. iam id video: sed primùm illud tenebo. queritur grauis, locuples, ornata ciuitas, quòd non retinet alienum: spoliatam se dicit, quòd id non habet, quod eius non fuit: quid hoc impudentius dici, aut fingi potest? delectum est oppidum, quo in oppido vno pecunia à tota Asia ad honores L. Flacci poneretur: hæc pecunia ab honoribus translata in quæstum, & fœnerationem, recuperata est multis post annis. quæ ciuitati facta est iniuria? at molestè fert ciuitas. credo, amissum est enim præter spem, quod erat spe deuoratum lucrum. at queritur. impudenter facit. non enim omnia, quæ dolemus, eadem iure queri possumus. at accusat verbis grauissimis. non ciuitas, sed imperiti homines à Mæandrio concitati. Quo loco etiam atque etiam facite vt recordemini, quæ sit temeritas multitudinis, quæ leuitas propria Græcorum, quid in concione seditiosa valeat oratio. hic in hac grauissima, & moderatissima ciuitate, cum est forum plenum iudiciorum, plenum magistratuum, ple-

num

rem optimorum virorum, & ciuium, cum speculatur, atque obsidet rostra vindex temeritatis, & moderatrix officij curia, tamen quantos fluctus excitari concionum videtis? quid vos fieri censetis Trallibus* an id, quod Pergami? nisi fortè hæ ciuitates existimari volunt, facilius vna se Epistola Mithridatis moueri, impelliqúe potuisse, vt amicitiam populi Romani, fidem suam, iura omnia officij, humanitatisque violarent, quàm vt filium testimonio læderent, cuius patrem armis pellendum à suis mœnibus censuissent. Quare nolite mihi ista nomina ciuitatum nobilium opponere. Quos enim hostes hæc familia contempsit, numquam eosdem testes pertimescet. vobis autem est consitendum, si consilijs principum vestræ ciuitates reguntur, non multitudinis temeritate, sed optimati consilio bellum ab istis ciuitatibus cum populo Rom. esse susceptum. sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus, patiamini me delicta vulgi à publica causa separare. At enim istam pecuniam huic capere non licuit. vtrum vultis patri Flacco licuisse, necne? si licuit, sicuti certè licuit, ad eius honores collatam, ex quibus ipse nihil capiebat, patris pecuniam rectè abstulit filius: si non licuit, tamen illo mortuo, non modò filius, sed quiuis hæres rectissimè potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, cum ipsi graui fœnore istam pecuniam multos annos occupauissent à Facco tamen omnia, quæ voluerunt, impetrauerunt: neque tam fuerunt impudentes, vt id, quod Lælius dixit, dicere auderent, hanc eis pecuniam abstuliſſe Mithridatem. quis enim erat, qui non sciret in ornandis studiosiorem Mithridatem, quàm in spoliandis Trallianis fuisse? Quæ quidem à me si, vt dicenda sunt, dicerentur, grauiùs agerem, iudices, quàm adhuc egi: quantam Asiaticis testibus fidem habere vos conueniret: reuocarem animos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam vniuersorum ciuium Rom. per tot vrbes, vno puncto temporis, miseram crudelemque cædem: prætores nostros deditos, legatos in vincula coniectos, nominis propè Romani me-

moriam cum vestigio imperij non modò ex ædibus Græcorum, verumetiam ex litteris esse deletam. Mithridatem deum, illum patrem, illum conseruatorem Asiæ, illum Bacchum, Dionysium, Bacchum, Liberum nominabant. Vnum atque idem erat tempus cum L. Flacco Consuli portas tota Asia claudebat, Cappadocem autem illum non modò recipiebat suis vrbibus, verumetiam vltrò vocabat. Liceat hæc nobis, si oblisci non possumus, at tacere: liceat mihi potiùs de leuitate Græcorum queri, quàm de crudelitate. Auctoritatem isti habeant apud eos, quos esse omnino noluerunt: nam quoscumque potuerunt togatos, interemerunt: nomen ciuium Romanorum, quantum in ipsis fuit, sustulerunt. In hac igitur vrbe se iactant, quam oderunt: apud eos, quos inuiti vident: in ea repub. ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defuerunt. Aspiciant hunc florem legatorum, laudatorumque Flacci ex vera, atque integra Græcia: tum se ipsi expendant, tum his se comparent, tum si audebunt, dignitati horum * componant suam. Adsunt Athenienses, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur: de quorum * vrbis positione, propter pulchritudinem, etiam inter deos certamen fuisse proditum est: quæ vetustate ea est, vt ipsa ex sese suos ciues genuisse dicatur, & eorum eadem terra parens, altrix, patria, dicatur: auctoritate autem tanta est, vt iam fractum propè ac debilitatum Græciæ nomen huius vrbis laude nitatur. Adsunt Lacedæmonij, cuius ciuitatis spectata, ac nobilitata virtus, non solùm natura corroborata, verumetiam disciplina putatur: qui soli toto orbe terrarum septingentos iam annos ampliùs, vnis moribus, & numquam mutatis legibus viuunt. Adsunt ex Achaia cũcta multi legati, Bœotia, Thessalia, quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, præfuit. Neque verò te, Massilia, prætereo, quæ L. Flaccum militem, quæstoremque cognosti: cuius ego ciuitatis disciplinam, atque grauitatem, non solùm Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam

reponendam * dicam: quæ tam procul à Græcorum omnium regionibus, disciplinis, linguaque diuisa, cum in vltimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, vt omnes eius instituta laudare faciliùs possint, quàm æmulari. Hisce vtitur laudatoribus Flaccus, his innocentiæ testibus, vt Græcorum cupiditati, Græcorum auxilio resistamus. Quamquam quis ignorat, qui modò vmquam mediocriter res istas scire curauit, quin tria Græcorum genera sint verè? quorum vni sunt Athenienses, quæ gens Ionum habebatur: Æoles alteri: Dores tertij nominabantur: Atque hæc cuncta Græcia quæ fama, quæ gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio, & bellica laude floruit, paruum quendam locum, vt scitis, Europæ tenet, semperque tenuit: Asiæ maritimam oram bello superatam cinxit vrbibus, non vt munitam colonijs illam augeret, * sed vt obsessam teneret. Quamobrem quæso à vobis Asiatici testes, vt cum verè recordari voletis, quantum auctoritatis in iudicium afferatis, vosmetipsi describatis Asiam, nec quid alienigenæ de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque vt opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. vtrum igitur nostrum est, an vestrum hoc vetus prouerbium, Phrygem plagis fieri solere meliorem? Quid de tota Caria? nonne hoc vestra voce vulgatum est, siquid cum periculo experiri velis, ih * Care id potissimùm esse faciundum? Quid porrò in Græco sermone tam tritũ atque celebratum est, quàm si quis despicatui ducitur, vt Mysorum vltimus esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis vmquam Græcus comœdiam scripsit, in qua seruus primarum partium non Lydus esset? Quamobrem, quæ vobis sit iniuria, si statuimus vestro nobis iudicio standum esse de vobis? Equidem mihi iam satis, superque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, iudices omnia, quæ dici possunt in hominum leuitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi à me minùs dicuntur, ve-

ſtris animis,& cogitatione comprehendere. Sequitur auri illa inuidia Iudaici, hoc nimirum eſt illud, quòd non longè à gradibus Aurelijs hæc cauſſa dicitur. ob hoc crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæſita eſt: ſcis quanta ſit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. * Sic ſummiſſa voce agam, tantùm vt iudices audiant. neque enim deſunt, qui iſtos in me atque optimum quemque incitent: quos ego, quo id faciliùs faciant,non adiuuabo. Cum aurum Iudæorum nomine quotannis ex Italia, & ex omnibus veſtris prouincijs Hieroſolymam exportari ſoleret: Flaccus ſanxit edicto, ne ex Aſia exportari liceret. Quis eſt, iudices, qui hoc non verè laudare poſſit? exportari aurum non oportere, cùm ſæpe antea ſenatus, tum, me conſule grauiſſimè iudicauit. huic autem barbaræ ſuperſtitioni reſiſtere, ſeueritatis; multitudinem Iudæorum flagrantem nonnumquam in concionibus pro republica contemnere, grauitatis ſummæ fuit. At Cn. Pompeius, captis Hieroſolymis, victor ex illo fano nihil attigit. in primis hoc,vt multa alia ſapienter. In tam ſuſpicioſa,ac maledica ciuitate,locum ſermoni obtrectatorum non reliquit, non enim credo religionem & Iudæorum & hoſtium,impedimento præſtantiſſimo imperatori,ſed pudorem fuiſſe. Vbi ergo crimen eſt? quoniam quidem furtum nuſquam reprehendis, edictum probas, iudicatum fateris, quæſitum & * prolatum palàm non negas, actum eſſe per viros primarios res ipſa declarat. Apameæ manifeſtè comprehenſum, ante pedes prætoris in foro expenſum eſt auri pondo centum paullo minus per Sex. Cæſium equitem Romanum, caſtiſſimum hominem atq; integerrimum: Laodiceæ viginti pondo paullo amplius per hunc ipſum L. Peduceum iudicem noſtrum: Adrymeni per Cn. Domitium legatum: Pergami non multum. auri ratio conſtat: aurum in ærario eſt: furtum non reprehenditur: inuidia quæritur: à iudicibus oratio auertitur: vox in coronam, turbamque effunditur. Sua cuique ciuitati religio, Læli eſt: noſtra nobis. Stantibus Hieroſolymis,

mis, pacatisque Iudæis, tamen istorum religio sacrorum à splendore huius imperij, grauitate nominis nostri, maiorum institutis abhorrebat: nunc verò hoc magis, quòd illa gens quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis: quàm cara dijs immortalibus esset, docuit, quòd est victa, quòd elocata, quòd seruata. Quamobrem, quoniam quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem esse conuersum: veniamus iam ad ciuium Romanorum querelas. Ex quibus sit sanè prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, iniuriæ factum est? negotiaris in libera ciuitate. primùm patere me esse curiosum; quousque negotiabere? præsertim cum sis isto loco natus. annos iam triginta in foro versaris, sed tamen Pergamenos longo interuallo, si quando tibi peregrinari commodum est, Romam aduenis, affers faciem nouam, nomen vetus, purpuram Tyriam: in qua tibi inuideo, quòd vnis vestimentis tamdiu lautus es. Verùm esto: negotiari libet: cur non Pergami? Smyrnæ, Trallibus? ibi, & multi ciues Romani sunt, & ius à nostro magistratu dicitur. otium te delectat: lites, turbæ, prætor * odio est: Græcorum libertate gaudes. cur ergo vnus tu Apollonidenses amantissimos populi Rom. fidelissimos socios, miseriores habes, quàm aut Mithridates, aut etiam pater tuus * habuit vmquam? cur his per te frui libertate sua, cur denique esse liberis non licet? homines sunt tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, à Græcorum luxuria, & leuitate remotissimi, patresfamilias suo contenti, aratores, rusticani: agros habent & natura perbonos, & diligentia, culturaque meliores; in hisce agris tu prædia habere voluisti. omnino mallem, & magis erat tutum, si iam te crassi agri delectabant, hic alicubi in Crustumio, aut in Capenati parauisses. verum esto, Catonis est dictum, Pecudibus compensari pecuniam. longè omnino à Tyberi ad Caicum: quo in loco etiam Agamemnon cum exercitu errasset, nisi ducem Telephum inuenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum: regio delectauit: emisses. Amyntas est genere, honore, existimatione, pecunia princeps illius

ciuitatis: huius socrum, mulierem imbecillis consilij, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese: & cum illa, quid ageretur, nesciret, in possessione prædiorum eius familiam suam collocauit: vxorem abduxit ab Amynta prægnantem, quæ peperit apud Decianum filiam: hodieque apud Decianum est, & vxor Amyntæ, & filia. Num quid harum rerum à me fingitur, Decianes? sciunt hæc omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique nostri homines, sciunt mediocres negotiatores. Exurge Amynta, repete à Deciano non pecuniam, non prædia, socrum denique sibi habeat: restituat vxorem: reddat misero patri filiam. nam membra, quæ debilitauit lapidibus, fustibus, ferro: manus, quas contudit: digitos, quos confregit: neruos, quos concidit, restituere non potest: filiam, filiam, inquam, ærumnoso patri, Deciane, redde. Hæc Flacco te non probasse miraris? cui quæso tandem probasti? emptiones falsas, prædiorum proscriptiones cum mulierculis aperta circumscriptione fecisti. * tutor his, moribus Græcorum ascribendus fuit? Ptolemocratem scripsisti mercenarium, & administrum consiliorum tuorum. adductus est in iudicium Ptolemocrates de dolo malo, & de fraude à Dione huius ipsius tutelæ nomine Qui concursus ex oppidis finitimis vndique? qui dolor animorum? quæ querela? Condemnatus est Ptolemocrates sententijs omnibus: irritæ venditiones, irritæ proscriptiones: non restituis: defers ad Pergamenos, vt illi reciperent in suas litteras publicas, præclaras proscriptiones, & emptiones tuas: repudiant, reijciunt; at qui homines? Pergameni laudatores tui, ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum, quasi honorem maiorum tuorum assecutus esses, & hoc te superiorem putabas esse, quàm Lælium, quòd te ciuitas Pergamena laudaret. nim honestior est ciuitas Pergamena, quàm Smyrnæi? at ne ipsi quidem dicunt. vellem tantum habere otij, vt possem recitare * psephismata Smyrnæorum, quæ fecerunt in Castritium mortuum: primùm, vt in oppidum introferretur, quod alijs non conceditur: deinde, vt ferrent

ephebi

ephebi: postremò, vt imponeretur aurea corona mortuo. Hæc P. Scipioni clarissimo viro, cum esset Pergami mortuus, facta non sunt. At Castritium quibus verbis dij immortales, decus patriæ, ornamentum populi Romani, florem iuuentutis, appellant! Quare, Deciane, si cupidus es gloriæ, alia ornamenta censeo quæras: Pergameni te deriserunt. quid tu ludi te non intelligebas? cum tibi hæc verba recitabant, Clarissimum virum, præstantissima sapientia, singulari ingenio, mihi crede, ludebant: cum verò coronam auream litteris imponebant, re vera non plus aurum tibi, quàm monedulæ committebant. Ne tum quidem hominum venustatem & facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergameni proscriptiones, quas tu asserebas, repudiauerunt. P. Orbius, homo & prudens, & innocens, contra te omnia decreuit. In P. Globulum meum necessarium fuisti gratiosior. Vtinam neque ipsum, neque me pœniteret ** Flaccum in curia decreuissent. Veridicas adiungis caussas inimicitiarum, quòd patri L. Flacci ædili curuli pater tuus tribunus pleb. diem dixerit. At istud nec ipsi quidem patri Flacci valde molestum esse debuit: præsertim cum ille, cui dies dicta est, prætor postea factus sit, & consul: ille, qui diem dixit, non potuerit priuatus in ciuitate consistere sua. Si iustas inimicitias putabas, cur, cum tribunus militum Flaccus esset, in eius legione miles fuisti, cum tibi per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem te inimicum paternum in consilium vocauit? quæ quidem quàm sanctè solita sunt obseruari, scitis omnes. Nunc accusantur ab ijs, qui in consilio nobis fuerunt. Decreuit Flaccus. num aliud, atque oportuit? in liberos. num aliter, ac censuit senatus? in absentem decreuit, cum ibidem esses, cum prodire nolles. Non est hoc in absentem reum SENATVSCONSVLTVM DECRETVM FLACCI. Quid si non decreuisset, sed edixisset: quis posset verè reprehendere? Num etiam fratris mei literas plenissimas humanitatis, & æquitatis reprehensurus? quas eisdem * mulieri à me datas, apud Patarenos

ranos requisiuit. Recita litteras Q. Ciceronis. Quid? hæc Apollonidenſes, occaſione * facta, ad Flaccum detulerunt? apud Orbium acta non ſunt? ad Globulum delata non ſunt? ad ſenatum noſtrum, me Conſule, nonne legati Apollonidenſes omnia poſtulata de iniurijs vnius Deciani detulerunt? Ad hæc prædia etiam in * cenſu dedicauiſti. mitto quòd aliena: mitto, quòd poſſeſſa per vim: mitto, quòd comicta ab Apollonidenſibus: mitto quòd à Pergamenis repudiata: mitto etiam, quòd à noſtris magiſtratibus in integrum reſtituta: mitto, quòd nullo iure, neque in re, neque in poſſeſſione tua: illud quæro, ſint ne iſta prædia cenſui cenſendo? habeant ius ciuile? ſint, necne ſint mancipi? ſubſignari apud ærarium, apud cenſorem poſſint? In qua tribu denique iſta prædia cenſuiſti? Commiſiſti, ſi tempus aliquod grauius accidiſſet, vt ex ijſdem prædijs & Apollonide, & Romæ imperatum eſſet tributum. Verùm eſto: glorioſus fuiſti: voluiſti magnum agri modum cenſeri, & eius agri, qui diuidi plebi Romanæ non poteſt. Cenſus es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta millia, eam opinor tibi numeratam non eſſe abs te. Sed hæc omitto. Cenſus es mancipia Amyntæ: neque huic vllam in eo feciſti iniuriam, poſſidet enim ea mancipia Amyntas: ac primò quidem pertimuit, cum te audiſſet ſeruos ſuos eſſe cenſum. Retulit ad iuriſconſultos, conſtabat inter omnes, ſi aliena cenſendo, Decianus ſua facere poſſet, eum maxima habiturum eſſe.

Deſunt nonnulla.

Habetis cauſſam inimicitiarum, qua cauſſa inflammatus Decianus ad Lælium detulerit hanc optimam accuſationem. Nam ita queſtus eſt Lælius, cum de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui cauſſam ad me detulit, quem ego ſum ſecutus: à Flacco corruptus eſt, is me deſeruit, ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum, cui tu in conſilio fuiſſes, apud quem omnes gradus dignitatis tuæ retinuiſſes, pu-

dentiſſimum

dentissimum hominem, nobilissima familia natum, optimè de republica meritum, in discrimen omnium fortunarum vocauisti? Scilicet defendam Decianum, qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. Non est, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit quod ab eo redimeretur? vt duceret iudicium? cui sex horas omnino lex dedit, quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur. Inuidisti ingenio subscriptoris tui, quòd ornabat facilè locum, quem prehenderat, & acutè testes interrogabat, aut circumueniebat, fortasse feceris & tu, & populi sermo, ne exciperes. Idcirco Decianum vsque ad coronam applicuisti. Sed vt hoc verisimile est, ita haud verisimile Decianum à Flacco esse corruptum. Ita scitote, iudices, esse cætera: vel quod ait Lucceius, L. Flaccũ sibi dare cupisse, vt à fide se abduceret, sestertiũm vicies. & eum tu accusas auaritiæ, quem dicis sestertiũm vicies voluisse perdere? nam quid emebat cum te emebat? vt ad se transires? quam partem caussæ tibi daremus? an vt enuntiares consilia Lælij? qui testes ab ea prodirent? quidŝ non videbamus habitare vnà? quis hoc nescit? tabulas in Lælij potestate fuisse, non dubium est. an ne vehementer, ne copiosè accusares? nunc satis suspicionum, ita enim dixisti, vt nescio quid abs te impetratum esse videatur. At enim Androni Sextilio grauis iniuria facta est, & non ferenda,* quòd, cum esset eius vxor Valeria intestata mortua, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum hæreditas pertineret. in quo quid reprehendas, scire cupio. quod falsum intenderit? quid doces? ingenua, inquit, fuit. O peritum iuris hominem! quid? ab ingenuis mulieribus hæredirates lege non veniunt? in manum, inquit, conuenerat, nunc audio: sed quæro, vtrum vsu, an coemptione? vsu non potuit: nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate diminui. coemptione? omnibus ergo auctoribus: in quibus certè Flaccum fuisse non dices. relinquitur illud, quod vociferari non desistit, non debuisse, cum prætor esset, suum negotium agere, aut

mentionem

mentionem facere hæreditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximisq; beneficijs in tuos, venisse hæreditates, cum Asiam prouinciam consulari imperio obtineres. si quis eas suas esse dixisset, concessisses? Tu T. Vecti, siqua tibi in Africa venerit hæreditas, vsu amittes? an tuum nulla auaritia, salua dignitate retinebis? At istius hæreditatis iam Globulo prætore, Flacci nomine petita possessio est. non igitur impressio, non occasio, non vis, non tempus, non imperitum, non secures ad iniuriam faciendam Flacci animum impulerunt. Itaque eodem etiam M. Lurco vir optimus, meus familiaris, conuertit aculeum testimonij sui. negauit à priuato pecuniam in prouincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet. petere non oportere, numquam ostendes, nisi docueris non licere. an legationes sumere liberas exigendi caussa, sicut, & tu ipse nuper, & multi viri boni sæpe fecerunt, rectum est? quod ego non reprehendo, socios video queri: prætorem, si hæreditatem in prouincia non * reliquerit, non solum reprehendendum, verum etiam condemnandum putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnē suam dixerat. nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse: si fuit, quæcunque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. Sed tamen Lurconem, quamquam pro sua dignitate moderatus est in testimonio dicendo religioni suæ: tamen iratum Flacco esse vidistis. neque enim occultauit caussam iracundiæ suæ, neque reticendam putauit. questus est libertum suum, Flacco prætore, esse damnatum. O conditiones miseras administrandarum prouinciarum, in quibus diligentia plena simultatum est, negligentia vituperationum: vbi seueritas periculosa est, liberalitas ingrata: sermo insidiosus, assentatio perniciosa: frons omnium familiaris, multorum animus iratus: iracundiæ occultæ; blanditiæ apertæ: venientes prætores exspectant. præsentibus inseruiunt, abeuntes deferunt.

deferunt. Sed omittamus querelas, ne noſtrum conſilium in * prætermittendis prouincijs laudare videamur. Litteras miſit de villico P. Septimij hominis ornati, qui villicus cædem fecerat. Septimium ardentem iracundia videre potuiſtis. in Lurconis libertum iudicium ex edicto dedit. hoſtis eſt Lurco. quid igitur? hominum gratioſorum ſplendidorumque libertis fuit Aſia tradenda? an ſimultates, neſcio quas, cum libertis veſtris, Flaccus exercuit? an vobis in veſtris, veſtrorumque cauſſis ſeueritas odio eſt: eandem laudatis, cum de nobis iudicatis? At iſte Andro ſpoliatus bonis, vt dicitis, ad dicendum teſtimonium non venit. quid ſi veniat? Deciſionis arbiter C. Cæcilius fuit, quo ſplendore vir, qua fide, qua religione! obſignator C. Sextilius, Lurconis ſororis filius, homo & pudens, & conſtans, & grauis. ſi vis erat, ſi fraus, ſi metus, ſi circumſcriptio, quis pactionem fieri, quis adeſſe iſtos coegit? Quid ſi iſta omnis pecunia, huic adoleſcentulo L. Flacco reddita eſt: ſi petita ſi redactaſſi per hunc Antiochum paternum huius adoleſcentis libertum, ſeni illi Flacco probatiſſimum? videmurne non ſolùm auaritiæ crimen effugere, ſed etiam liberalitatis laudem aſſequi ſingularem? communem enim hæreditatem quæ æqualiter ad vtrumque lege veniſſet, conceſſit adoleſcenti propinquo ſuo, nihil ipſe attigit de Valerianis bonis: quod ſtatuerat facere, adductus huius pudore, & non ampliſſimis patrimonij copijs, id non ſolùm fecit, ſed etiam prolixè cumulateque fecit. Ex quo intelligi debet eum contra leges pecunias non cepiſſe, qui tam fuerat in hæreditate concedenda liberalis. At Palcidianum crimen eſt ingens. Talenta quinquaginta ſe Flacco dicit dediſſe. audiamus hominem. non adeſt. quomodo igitur * dicit? epiſtolam mater eius profert, & alteram ſoror: ſcriptum ad ſe dicunt eſſe ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, cui, ſi aram tenens iuraret, crederet nemo, per epiſtolam, quod voler, iniuratus probabit? at qui vir! quàm non amicus ſuis ciuibus! qui patrimonium ſatis lautum, quod hic nobiſcum conficere potuit, Græcorum

rum comunijs maluit dissipare. quid attinuit relinquere hanc vrbem? libertate tam præclara carere? adire periculum naui gandi? quasi bona comesse Romæ non liceret. nunc denique materculæ suæ festiuus filius, aniculæ minimè suspicioſæ purgat se per epistolam, vt eam pecuniam, quam * confecerat, non consumpsisse, sed Flacco dedisse videatur. At fructus isti Trallianorum, Globulo prætore, vænierant. Falcidius emerat H.S. nongentis millibus. si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, vt rata sit emptio: emit igitur aliquid, quod certè multo pluris esset: dat de lucro, nihil detrahit de viuo. minus igitur lucri facit. cur Albanum venire iubet? cur matri præterea blanditur? cur epistolis, & sororis, & matris imbecillitatem aucupatur? postremò, cur non audimus ipsum? retinetur, credo, in prouincia. mater negat. venisset, inquit, si esset denunciatum. tu certè coegisses, si vllum firmamentum in illo teste posuisses. sed hominem ab negotio abducere noluisti. magnum erat ei certamen propositum, magna cum Græcis contentio: qui tamen, vt opinor, iacent victi. nam iste vnus totam Asiam magnitudine poculorum, bibendoque superauit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epistolis suis indicauit? mulieres negant se scire: * quis is est igitur? ille tibi, se ad matrem & sororem scripsisse, narrauit? an etiam scripsit * oratu tuo? at verò M. Æbutium, constantissimum, & prudentissimum hominem, Falcidij affinem, nihil interrogas? nihil eius generum pari fide prædium C. Manilium? qui profectò de tanta pecunia, si esset data, nihil audisse non posset. His tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato, tantum te crimen probaturum putasti? præsertim cum ipse non deducendo Falcidium, iudicium feceris, plus falsam epistolam habituram ponderis, quàm ipsius præsentis, ficta vocem, & simulatum dolorem. Sed quid ego de epistolis Falcidij, aut de Androne Sextilio, aut de Deciani censu tamdiu * disputo, & expostulo de salute omnium nostrum, de fortunis ciuitatis, de summa rei-

pub.

pub. taceo quam vos vniuersam in hoc iudicio vestris humeris, vestris, inquam, humeris iudices, sustinetis. videtis in quo motu temporum, quanta in conversione rerum, ac perturbatione versemur. Cum alia multa certi homines, tum hoc vel maximè moliuntur, vt vestræ quoque mentes, vestra iudicia, vestræ sententiæ optimo cuique infestissimæ atque inimicissimæ reperiantur. Grauia iudicia pro reipub. dignitate, multa de coniuratorum scelere fecistis. non putant satis conuersam esse rempub. nisi in eandem impiorum pœnam optimè meritos ciues detruserunt. Oppressus est C. Antonius. esto: habuit quandam ille infamiam suam: neque tamen ille ipse, pro meo iure dico, vobis iudicibus damnatus effecit eius damnatione sepulchrum L. Catilinæ floribus ornatum, hominum audacissimorum, ac domesticorum hostium conuentu, epulisque celebratum est. iusta Catilinæ facta sunt. Nunc à Flacco Lentuli pœnæ per vos repetuntur: quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum, coniugumque vestrarum trucidatos, incendio patriæ sepelire conatus est, mactare victimam gratiorem, quàm si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omnes odium saturauerit? Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego: reuocemus eiectos: nimiæ pietatis, & summi amoris in patriam vicissim nos pœnas, si ita dijs placet, sufferamus. Nos iam ab indicibus nominamur: in nos crimina finguntur: nobis pericula comparantur. Quæ si per alios agerent, si denique per populi nomen, cluium imperitorum multitudinem concitassent, æquiore animo ferre possemus: illud verò ferri non potest, quòd per senatores, & per equites Rom. (qui hæc omnia pro salute omnium communi consilio, vna mente, atque virtute gesserunt) harum rerum auctores, duces, principes spoliare omnibus fortunis, ac de ciuitate expelli posse arbitrantur. Etenim si populi Rom. perspiciunt mentem, & voluntatem; omnibus rebus, quibus potest, populus Rom. significat, quid sentiat: nulla varietas est inter homines opinionis, nulla voluntatis, nulla sermonis. Quare,

si

si quis illuc me vocat, venio: populum Rom. disceptatorem non modò recuso, sed etiam deposco. vis absit, ferrum ac lapides remoueantur, operæ facessant, seruitia fileant: nemo erit tam iniustus, qui me audierit, sit modò liber, & ciuis, quin potiùs de præmijs meis, quàm de pœna cogitandum putet. O dij immortales, quid hoc miserius? nos qui P. Lentulo ferrum, & flammam è manibus extorsimus, imperitæ multitudinis iudicio confidimus, lectissimorum ciuium, & amplissimorum sententias pertimescimus. M. Aquilium patres nostri multis auaritiæ criminibus, testimonijsque conuictum, quia cum fugitiuis fortiter bellum gesserat, iudicio liberauerunt. Consul ego nuper defendi C. Pisonem: qui quia Consul fortis, constansque fuerat, incolumis est reipub. conseruatus: defendi item Consul L. Murenam Consulem designatum. nemo illorum iudicum, clarissimis viris accusantibus, audiendum sibi de ambitu putauit, cum bellum iam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos Consules Kalendis Ian. scirent esse oportere. Innocens & bonus vir, & omnibus rebus ornatus, bis hoc anno, me defendente, absolutus est A. Thermus. quanta reipub. caussâ lætitia populi Rom. quanta gratulatio consecuta est! Semper graues, & sapientes iudices in rebus iudicandis, quid vtilitas ciuitatis, quid communis salus, quid reipub. tempora poscerent, cogitauerunt. Cum tabella vobis dabitur, iudices, non de Flacco dabitur solùm: dabitur de ducibus auctoribusque conseruandæ ciuitatis: * dabitur de bonis omnibus: dabitur de vobismetipsis: dabitur de liberis vestris, de vita, de patria, de salute communi: non iudicatis in hac caussa de exteris nationibus, non de socijs: de vobis, ac de vestra reipub. iudicatis. Quòd si prouinciarum vos ratio magis mouet, quàm vestra, ego verò non modò non recuso, sed etiam postulo, vt prouinciarum auctoritate moueamini. Etenim opponemus Asiæ prouinciæ primùm magnam partem eiusdem prouinciæ, quæ pro huius periculis legatos, laudatoresque misit: deindè prouinciam Galliam, prouin-

uinciam Ciliciam, prouinciam Hispaniam, prouinciam Cretam. Græcis autem, Lydis, & Phrygibus, & Mysis, obsistent Massilienses, Rhodij, Lacedæmonij, Athenienses, cuncta Achaia, Thessalia, Bœotia. Septimio, & Cœlio testibus, P. Seruilius & Q. Metellus, huius pudoris, integritatisque testes repugnabunt. Asiaticæ iurisdictioni vrbana iurisdictio respondebit. annui temporis criminationem, omnis ætas L. Flacci, & perpetua vita defendet. Et, si prodesse L. Flacco, iudices debet, quòd se tribunum militum, quòd quæstorem, quòd legatum imperatoribus clarissimis, exercitibus ornatissimis, prouincijs grauissimis, dignum suis maioribus præstitit: prosit, quòd hic, vobis videntibus, in periculis communibus omnium vestrûm, sua pericula cum meis coniunxit: prosint honestissimorum municipiorum, coloniarumque laudationes: prosit etiam senatus, populique Romani præclara, & vera laudatio. O nox illa, quæ penè æternas huic vrbi tenebras attulisti: cum Galli ad bellum, Catilina ad vrbem, coniurati ad ferrum, & flammam vocabantur: cum ego te, Flacce, cœlum noctemque contestans, flens flentem obtestabar: cum tuæ fidei optimæ, & spectatissimæ salutem vrbis, & ciuium commendabam. Tu, tu Flacce prætor, communis exitij nuntios cepisti: tu inclusam in litteris reipub. pestem deprehendisti: tu periculorum indicia, tu salutis auxilia ad me, & ad senatum attulisti. Quæ tibi tum gratiæ sunt à me actæ? quæ à senatu? quæ à bonis omnibus? quis tibi, quis C. Pontinio fortissimo viro quemquam bonum putaret vmquam non salutem, verùm honorem vllum denegaturum? O nonæ illæ Decembres, quæ, me Consule, fuistis! quem ego diem verè natalem huius vrbis, aut certè salutarem appellare possim. O nox illa, quam iste est dies consecutus, fausta huic vrbi! miserum me, metuo ne funesta nobis. Qui tum animus L. Flacci? (nihil dicam de me) qui amor in patriam? quæ virtus? quæ grauitas extitit? Sed quid eo cõmemoro, quæ tum, cum agebantur, vno consensu omnium, vna voce populi Rom. vno orbis terræ testimonio, in cœlum

lau-

laudibus efferebantur? nunc vereor ne non modò non prosint, verùm etiam aliquid obsint. Etenim multo acriorem improborum interdum memoriam esse sentio, quàm bonorum. Ego te, si quid grauius acciderit, ego te, inquam Flacce, * perdidero. mea dextera illa, mea fides, mea promissa, cum te, si remp. conseruaremus, omnium bonorum præsidio, quoad viueres, non modò munitum, sed etiam ornatum fore pollicebar. putaui, speraui, etiamsi honos noster vobis vilior fuisset, salutem certè caram futuram At L. Flaccum quidem, iudices, si (quod dij immortales omen auertant) grauis iniuria afflixerit, numquam tamen prospexisse vestræ saluti, consuluisse vobis, liberis, coniugibus, fortunis vestris pœnitebit. semper ita sentiet, talem se animum & generis dignitati, & pietati suæ, & patriæ debuisse. Vos ne pœniteat tali ciui non pepercisse, per deos immortales, iudices prouidete: quotus enim quisque est, qui hanc in repub. sectam sequatur? qui vobis, qui vestri simulibus placere cupiat? qui optimi, atque amplissimi cuiusque hominis, atque ordinis auctoritatem * magni putet? cum illam viam sibi videant expeditiorem ad honores, & ad omnia quæ concupiuerunt. Sed cætera sint eorum. sibi habeant potentiam, sibi honores, sibi cæterorum commodorum summas facultates: liceat ijs, qui hæc salua esse voluerunt, ipsis esse saluis. nolite, iudices, existimare eos, quibus integrum est, qui nondum ad honores accesserunt, non exspectare huius exitum iudicij. si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rempublicam studium, calamitati fuerit: quem posthæc tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam antè præcipitem, & lubricam esse dicebat, huic planæ, & stabili præponendam esse arbitretur? Quod si talium ciuium vos, iudices, tædet, ostendite: mutabunt sententiam, qui potuerint: constituent quid agant, quibus integrum est. nos, qui iam progressi sumus, hunc exitum nostræ temeritatis feremus. sin hoc animo quàm plurimos esse vultis, declarabitis hoc iudicio, quid sentiatis. Præclara illi hæc oratio quidem, si huic, huic

misero puero, vestro, ac liberorum vestrorum supplici, iudices, hoc iudicio viuendi præcepta dabitis: cui si patrem conseruatis, qualis ipse debeat esse ciuis, præscribetis: sin eripitis, ostendetis bonæ rationi, & constanti, & graui nullum à vobis fructum esse propositum. Qui vos, quoniam est id ætatis, vt sensum iam percipere possit ex mœrore patrio, auxilium nondum patri ferre possit, orat ne suum luctum patris lacrymis, patris mœrorem suo fletu augeatis. qui etiã me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat, ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriæ spoponderim, dignitatem. Miseremini familiæ iudices, miseremini fortissimi patris, miseremini filij: nomen clarissimum & fortissimũ, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causſa, reipublicæ reseruate.

PRO P. SVLLA.

ORATIO XXV.

MAXIME vellem, iudices, vt P. Sulla & antea dignitatis suæ splendorem obtinere, & post calamitatem acceptam modestiæ fructum aliquem potuisset percipere. Sed quoniam ita tulit casus infestus, vt amplissimo in honore cùm communi ambitionis inuidia, tum singulari Autronij odio euerteretur: & in his pristinæ fortunæ reliquijs miseris, & afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset: quamquam ex huius incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in cæteris malis facilè patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam, misericordiamque notam omnibus quondam, nunc quasi intermissam agnoscerent. improbi ac perditi ciues edomiti, atque victi, præcipitante republica, vehementem me fuisse, atque fortem: conseruata, mitem,

unitem, ac misericordem fateretur. Et quoniam L. Torquatus meus familiaris, ac necessarius, iudices, existimauit, si nostram, in accusatione sua, necessitatem, familiaritatemque violasset, aliquid se de auctoritate meæ defensionis posse detrahere, cum huius periculi propulsatione coniungam defensionem officij mei. Quo quidem genere non vterer orationis, iudices, hoc tempore, si mea solùm interesset. multis enim mihi locis, & data facultas est, & sæpe dabitur, de mea laude dicendi. Sed vt ille, iudices, quantum de mea auctoritate diripuisset, tantum se de huius præsidijs diminuturum sperauit: sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, constantiamque huius officij, ac defensionis probauero, caussam quoque me P. Sullæ probaturum. Ac primùm abs te illud, L. Torquate, quæro, cur me à cæteris clarissimis viris, ac principibus ciuitatis in hoc officio, atque in defensionis iure secernas? quid enim est, quamobrem abs te Q. Hortensij factam clarissimi viri, atque ornatissimi ciuis non reprehendatur: reprehendatur meum? nam si initum est consilium à P. Sulla inflammandæ ciuitatis, huius extinguendi imperij, delendæ vrbis; mihi maiorem hæc res dolorem, quàm Q. Hortensio, mihi maius odium afferre debet? meum denique grauius esse iudicium, qui adiuuandus in his caussis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deferendus esse videatur? Ita, inquit. Tu enim inuestigasti, tu patefeciti coniurationem. Quod cum dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curasse, vt id omnes viderent, quod antea fuisset occultum. Quare ista coniuratio si patefacta per me est, tam patet Hortensio, quàm mihi. Quem cum videas honore hoc, auctoritate, virtute, consilio, præditum non dubitasse, quin innocentem P. Sullam defenderet: quæro, cur qui aditus ad caussam Hortensio patuerit, mihi intercluſus esse debuerit? quæro illud etiam, si me qui defendo, reprehendendum putas esse: quid tandem existimes de his summis viris, & clarissimis ciuibus, quorum studio, & dignitate celebrari hoc iudicium, & ornari, caussam defendi huius

inno-

innocentis videſ? Non enim vna eſt ratio defenſionis ea, quæ poſita eſt in oratione. omnes qui adſunt, qui laborant, qui ſaluum volunt, pro ſua parte, atque auctoritate defendunt. An verò in quibus ſubſellijs hæc ornamenta ac lumina reipub. viderem, in his me apparere nollem: quorum ego opera illum in locum, atque in hanc celſiſſimam ſedem dignitatis, atque honoris multis meis, ac magnis laboribus, & periculis aſcendiſſem? Atque vt intelligas, Torquate, quem accuſes: ſi te id offendit, quòd ego, qui hoc genere quæſtionis defenderim neminem, non deſim P. Sullæ: recordare de cæteris, quos adeſſe huic vides. intelliges, & de hoc, & de cæteris iudicium meum, & horum, par, atque vnum fuiſſe. Quis noſtrûm adfuit Vargunteio? nemo: ne hic quidem Q. Hortenſius, præſertim qui illum ſolus antea de ambitu defendiſſet. non enim iam ſe vllo officio cum illo coniunctum arbitratur, cùm ille tanto ſcelere commiſſo, omnium officiorum ſocietatem diremiſſet. Quis noſtrûm Ser. Sullam? quis P. Lentulum? quis M. Lecæam? quis Cornelium defendendum putauit? quis his horum adfuit? nemo. quid ita? quia cæteris in cauſis, etiam nocentes, viri boni, ſi neceſſarij ſunt, non defendendos eſſe non putant: in hoc crimine, non ſolùm leuitatis eſt culpa, verùm etiam quædam contagio ſceleris, ſi defendas eum, quem obſtrictum eſſe patriæ ſuſpicere? Quid? Autronio nonne ſodales, non collegæ ſui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui ſunt in republica principes, defuerunt? immò etiam teſtimonio plerique laſerunt: ſtatuerunt, tantum illud eſſe maleficium, quod non modò non occultari per ſe, ſed etiam aperiri illuſtrarique deberet. Quamobrem quid eſt quod mirere, ſi cum iiſdem me in hac cauſſa vides adeſſe, cum quibus in cæteris intelligis adfuiſſe? niſi verò me vnum vis ferum præter cæteros, me aſperum, me inhumanum exiſtimari, me ſingulari immanitate, & crudelitate præditum. Hanc mihi tu ſi propter res meas geſtas imponis in omni vita mea perſonam Torquate, vehementer er-

ras. Me natura misericordem, patria seuerum: crudelem nec patria, nec natura esse voluit. Denique istam ipsam personam vehementem & acrem, quam mihi tum tempus, & respublica imposuit, iam voluntas, & natura ipsa detraxit Illa enim ad breue tempus seueritatem postulauit: hæc in omni vita misericordiam, lenitatemque desiderat. Quare nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me vnum abstrahas: simplex officium, atque vna est omnium bonorum caussa: nihil erit, quod admirere posthac, si in ea parte, in qua hos animaduerteris, me videbis. Nulla est enim in republica caussa mea propria: tempus agendi fuit magis mihi proprium, quàm cæteris: doloris verò, & timoris, & periculi fuit illa caussa communis. neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alij comites noluissent. quare necesse est, quod mihi Consuli præcipuum fuit præter alios, id iam priuato cum cæteris esse commune. Neque ego hoc partiendæ inuidiæ, sed communicandæ laudis caussa loquor; oneris mei partem nemini impertio: gloriæ bonis omnibus. In Autronium testimonium dixisti, inquit: Sullam defendis. Hoc totum eiusmodi est, iudices, ac si ego sim inconstans ac leuis, nec testimonio fidem tribui conuenerit, nec defensioni auctoritatem. sin est in me ratio reipublicæ, religio priuati officij, studium retinendæ voluntatis bonorum: nihil minùs accusator debet dicere, quàm à me defendi Sullam, testimonio læsum esse Autronium. Videor enim non solùm studium ad defendendas caussas, verùm opinionis aliquid, & auctoritatis afferre: qua & moderatè ego vtar, iudices: & omnino non vterer, si ille me non coegisset. Duæ coniurationes, abs te, Torquate, constituuntur: vna, quæ Lepido, & L. Tullo coss. patre tuo Consule designato, facta esse dicitur: altera, quæ me Consule. harum in vtraque Sullam dicis fuisse. Patris tui fortissimi viri, atque optimi Consulis scis me consilijs non interfuisse: scis me, cum mihi summus tecum vsus esset, tamen illorum expertem temporum, & sermonum fuisse: credo, quòd nondum

dum penitùs in repub. versabar, quòd nondum ad propositum mihi finem honoris perueneram, quòd mea me ambitio & forensis labor ab omni illa cogitatione abstrahebat. Quis ergo intercrat vestris consilijs? omnes hi, quos vides huic adesse, & in primis Q. Hortensius: qui, cùm propter honorem ac dignitatem, atque animum eximium in remp. tum propter summam familiaritatem, summumque amorem in patrem tuum, tum communibus, tum præcipuis patris tui periculis commouebatur. Ergo istius coniurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognouit, qui particeps & consilij vestri fuit, & timoris. Cuius in hoc crimine propulsando cum esset copiosissima, atque ornatissima oratio: tamen non minus inerat auctoritatis in ea, quàm facultatis. Illius igitur coniurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos, à vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui. non modò enim nihil comperi, sed vix ad aures meas istius suspicionis fama peruenit. Qui vobiscum in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorant, quibus ipsis periculum tum conflari putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum testimonia grauia dixerunt, hunc defendunt, huic adsunt. in huius periculo declarant, se non crimine coniurationis, ne adessent cæteris, sed hominum maleficio deterritos esse. Mei consulatus autem tempus, & crimen maximè coniurationis, à me defendetur. Atque inter nos partitio non est fortuitò, iudices, nec temerè facta: sed cum videremus eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus: vterque nostrûm id sibi suscipiendum putauit, de quo aliquid scire ipse, atque existimare potuisset. Et quoniam de criminibus superioris coniurationis Hortensium diligenter audistis: de hac coniuratione, quæ me Consule facta est, hoc primùm attendite. Multa, cum essem Consul, de summis reipub. periculis audiui, multa quæsiui, multa cognoui: nullus vmquam de Sulla nuntius ad me, nullum indicium, nullæ litteræ peruenerunt. nulla suspicio. Multũ hæc vox fortasse deberet valere eius hominis,

qui Consul insidias reipub. consilio inuestigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset, eum ipsum nihil audisse de P. Sulla, nihil suspicatũ esse dicere: sed ego nondum vtor hac voce ad hunc defendendum: ad purgandum me potiùs vtor: vt mirari Torquatus desinat, me, qui Autronio abfuerim, Sullam defendere. Quæ enim Autronij fuit causſa? quæ Sullæ est? ille ambitus iudicium tollere, ac disturbare, primùm conflato voluit gladiatorum, ac fugitivorum tumultu: deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione, atque concursu: Sulla, si sibi suus pudor, ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisiuit. Ille damnatus ita se gerebat, non solùm consilijs & sermonibus, verùm etiam aspectu atque vultu, vt inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriæ videretur: hic se ita fractum illa calamitate, atque afflictum putauit, vt nihil sibi ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinuisset. Hac verò in coniuratione, quid tam coniunctum, quàm ille cum Catilina, cum Lentulo? quæ tanta societas vllis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis sceleris, libidinis, audaciæ? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod, sine eodem illo, Catilina facinus admisit? cùm interim Sulla cum eisdem ipsis non modò noctem solitudinemque non quæreret: sed ne mediocri quidem sermone, & congressu coniungeretur. Illum Allobroges maximarum rerum verissimi indices, illum multorum litteræ, ac nuntij coarguerunt: Sullam interea nemo insimulauit, nemo nominauit. Postremò, electo, siue emisso iam ex vrbe Catilina, ille arma misit, cornua, tubas, falces, signa, legiones: ille relictus intus, exspectatus foris, Lentuli pœna compressus, conuertit se aliquando ad timorem, numquam ad sanitatem: hic contrà ita quieuit, vt eo tempore omni Neapoli fuerit, vbi neque homines fuisse putantur huius affines suspicionis, & locus est ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos, quàm ad consolandos accommodatus. Propter hanc igitur tantam dissimilitudinem hominum

num atque cauſſarum, diſſimilem me in vtroque præbui. Veniebat enim ad me, & ſæpe veniebat Autronius multis cum lachrymis ſupplex, vt ſe defenderem: & ſe meum condiſcipulum in pueritia, familiarem in adoleſcentia, collegam in quæſtura commemorabat fuiſſe: multa mea in ſe, nonnulla etiam ſua in me proferebat officia. Quibus ego rebus, iudices, ita flectebar animo atque frangebar, vt etiam ex memoria, quas ipſe mihi fecerat inſidias, deponerem: vt iam immiſſum eſſe ab eo C. Cornelium, qui me in ſedibus meis, in conſpectu vxoris meæ, ac liberorum meorum trucidaret, obliuiſcerer. Quæ ſi de vno me cogitaſſet, qua mollitia ſum animi ac lenitate, numquam mehercule illius lachrymis ac precibus reſtitiſſem. Sed cum mihi patriæ, cum veſtrorum periculorum, cum huius vrbis, cum illorum delubrorum atque templorum, cum puerorum infantium, cum matronarum, virginũ veniebat in mentem; & cum illæ infeſtæ, ac funeſtæ faces, vniuerſumque totius vrbis incendium; cum tela, cum cædes, cum ciuium cruor, cum cinis patriæ verſari ante oculos, atque animum memoria refricare cœperat; tum denique ei reſiſtebam. neque ſolùm illi hoſti, ac parricidæ, ſed his etiam propinquis illius Marcellis patri, & filio: quorum alter apud me parentis grauitatem, alter filij ſuauitatem obtinebat: neque me arbitrabar ſine ſummo ſcelere poſſe, quod maleficium in alijs vindicaſſem, idem in illorum ſocio, cum ſcirem, defendere. Atque idem ego neque P. Sullam ſupplicem ferre, neque eoſdem Marcellos, neque huius M. Meſſalæ hominis neceſſarij preces ſuſtinere potui. neque enim eſt cauſſa aduerſata naturæ, nec homo, nec res miſericordiæ meæ repugnauit. Nuſquam nomen, nuſquam veſtigium fuerat. nullum crimen, nullum iudicium. ſuſcepi cauſſam, Torquate, ſuſcepi; & feci libenter, vt me, quem boni conſtantem ſemper, vt ſpero, exiſtimaſſent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent. Hic ait ſe ille, iudices, regnum meum ferre non poſſe. quod tandem, Torquate, regnum? Conſulatus credo mei, in quo ego imperaui

nihil, sed contrà patribus conscriptis, bonis omnibus parui. Quo in magistratu non institutum est à me, iudices, regnum, sed non permissum. Quem tum in tanto imperio, tanta potestate non dicis fuisse regem, nunc priuatim regnare dicis? quo tandem nomine? quòd in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt: quem defendis, sperat se absolutum iri. Hic tibi ego de testimonijs meis hoc respondeo: si falsum dixerim, te in eos dixisse: sin verum, non esse hoc regnare, cum verum dicas, * iuratis probare. De huius spe tantum dico, nullas à me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique præter fidem defensionis exspectare. Nisi tu, inquit, caussam recepisses, numquam mihi restitisset, sed, indicta caussa, profugisset. Si iam hoc tibi concedam; Q. Hortensium tanta grauitate hominem, si hos tales viros non suo stare iudicio, sed meo: si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos adfuturos non fuisse: vter tandem rex est? ipse, cui innocentes homines non resistunt; an is, qui calamitosos non deserit? At hic etiam id quod tibi necesse minimè fuit, facetus esse voluisti, cum Tarquinium, & Numam, & me tertium peregrinum regem esse dixisti. mitto iam de rege quærere: illud quæro peregrinum cur me esse dixeris? nam si ita sum, non tam est admirandum regem esse me. (quia, vt tu vis, etiam peregrini reges Romæ fuerunt) quàm consulem Romæ fuisse peregrinum. Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fateor, & addo etiam ex eo municipio, vnde iterum iam salus huic vrbi, imperioque missa est. Sed scire ex te peruelim, quamobrem qui ex municipijs veniant, peregrini tibi esse videantur. Nemo enim istuc M. illi Catoni seni, cum plurimos haberet inimicos, nemo T. Coruncano, nemo Curioni, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cum ei multi inuiderent, obiecit vmquam. Equidem vehementer lætor eum esse me, in quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam iacere potueris, quæ non ad maximam partem ciuium conueniret. Sed tamen te à me, pro magnis caussis nostræ necessitudinis monendum

dum esse etiam, atque etiam puto. Non possunt omnes esse patricij: si verum quæris, ne curant quidem, nec se æquales tui propter istam caussam abs te anteiri putant. Ac si tibi nos peregrini videmur, quorum iam & nomen, & honos inueterauit & huic vrbi, & hominum famæ, ac sermonibus: quàm tibi illos competitores tuos peregrinos videri necesse erit, qui iam ex tota Italia delecti, tecum de honore, & de omni dignitate contendunt? quorum caue tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragijs obruare. Qui si attulerint neruos & industriam, mihi crede, excutient tibi istam verborum iactationem, & te ex somno sæpe excitabunt, nec patientur se abs te, nisi virtute vincentur, honore superari. Ac si, iudices: cæteris patricijs me, & vos peregrinos videri oporteret; à Torquato tamen hoc vitium fileretur. est enim ipse à materno genere municipalis, honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat Picentes solos non esse peregrinos; aut gaudeat, suo generi me meum non anteponere. Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne grauiùs refutere; neque regem, ne derideare. Nisi fortè regium tibi videtur, ita viuere, vt non modò homini nemini, sed ne cupiditati quidem vlli seruias: contemnere omnes libidines: non auri, non argenti, non cæterarum rerum indigere: in senatu sentire liberè: populi vtilitati magis consulere, quàm voluntati: nemini cedere: multis obsistere. si hoc putas esse regium, me regem confiteor esse. sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans, aut superbum mouet; quin tu id potiùs profers, quàm verbi inuidiam, contumeliamque maledicti? Ego, tantis à me beneficijs in republica positis, si nullum aliud mihi præmium à senatu populoque Rom. nisi honestum otium postularem, quis non concederet? sibi haberent honores, sibi imperia, sibi prouincias, sibi triumphos, sibi alia præclaræ laudis insignia: mihi liceret eius vrbis, quam conseruassem, conspectu, tranquillo animo & quieto frui? Quid, si hoc non postulo? si ille

labor meus priſtinus, ſi ſolicitudo, ſi officia, ſi operæ, ſi vigiliæ deſeruiunt amicis, præſtò ſunt omnibus? ſi neque amici in foro requirunt ſtudium meum, ſi neq; reſpublica in curia? ſi me non modò rerum geſtarum vacatio, ſed neque honoris, neque ætatis excuſatio vindicat à labore? ſi voluntas mea, ſi induſtria, ſi domus, ſi animus, ſi aures patent omnibus? ſi mihi ne ad ea quidem quæ pro ſalute omnium geſſi, recordanda, & cogitanda quidquam relinquatur temporis? tamen hoc regnum appellabitur? cuius vicarius qui velit eſſe, inueniri nemo poteſt, longè *ab eo eſt regni ſuſpicio. Si quæris, qui ſint Romæ regnum occupare conati, vt ne replices annalium memoriam, ex domeſticis imaginibus inuenies. Res enim geſtæ, credo, meæ, me nimis extulerunt, ac mihi neſcio quos ſpiritus attulerunt. Quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, iudices, hoc poſſum dicere; me qui è ſummis eripuerim periculis vrbem hanc, & vitam omnium ciuium, ſatis adeptum fore, ſi ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redundabit. Etenim in qua ciuitate res tantas geſſerim, memini: & in qua vrbe intelligo. plenum forum eſt eorum hominum, quos ego à veſtris ceruicibus depuli, iudices, à meis non remoui. niſi verò paucos fuiſſe arbitramini, qui conari aut ſperare poſſent, ſe tantum imperium poſſe delere. Horum ego faces eripere de manibus, & gladios extorquere potui, ſicut feci; voluntates verò conſceleratas, ac nefarias nec ſanare potui, nec tollere. Quare non ſum neſcius, quanto periculo viuam in tanta multitudine improborum; cùm mihi vni cum omnibus improbis æternum videam bellum eſſe ſuſceptum. Quòd ſi illis meis præſidijs fortè inuides, &, ſi ea tibi regia videntur, quòd omnes boni omnium generum, atque ordinum ſuam ſalutem cum mea coniungunt: conſolare te, quòd omnium mentes improborum mihi vni maximè ſunt infenſæ, & aduerſæ. Qui me non ſolùm idcirco oderunt, quòd eorum conatus impios, & furorem conſceleratum repreſſi; ſed eo etiam magis, quòd nihil iam ſe ſimile, me viuo, conari poſſe

posse arbitrantur. At verò quid ego miror, si quid ab improbis de me improbè dicitur? cum L. Torquatus primùm ipse his fundamentis adolescentiæ iactis, ea spe proposita amplissimæ dignitatis; deinde L. Torquati fortissimi consulis, constantissimi senatoris, semper optimi ciuis filius, interdum efferatur immoderatione verborum? qui cum suppressa voce de scelere P. Lentuli, de audacia coniuratorum omnium dixisset, tantummodò vt vos, qui ea probatis, exaudire possetis; de supplicio P. Lentuli, de carcere, magna, & queribunda voce dicebat. in quo primùm illud erat absurdum, quòd cum ea, quæ * leuiter dixerat, vobis probare volebat: eos autem qui circum iudicium stabant, audire nolebat; non intelligebat ea, quæ clarè diceret, ita illos audituros, quibus se venditabat, vt vos quoque audiretis, qui id non probabatis. Deinde alterum iam oratoris vitium, non videre quid quæque causa postulet. Nihil est enim tam alienum ab eo, qui alterum coniurationis accuset, quàm videri coniuratorum pœnam mortemque lugere. * Quod tamen is tribunus pleb. facit, qui vnus videtur ex illis ad lugendos coniuratos relictus: nec mirum est. difficile est enim tacere cum doleas. Te, si quid eiusmodi facis, non modò talem adolescentem; sed in ea causa, in qua te vindicem coniurationis velis esse, vehementer miror: sed reprehendo tamen illud maximè, quòd isto ingenio. & prudentia præditus causam reipublicæ non tenes; qui arbitrere plebi Romanæ res eas non probari, quas me consule omnes boni pro salute communi gesserunt. Ecquem tu horum, qui adsunt (quibus te contra ipsorum voluntatem venditabas) aut tam sceleratum statuis fuisse, vt hæc omnia perire voluerit; aut tam miserum, vt & se perire cuperet, & nihil haberet. quod saluum esse vellet? An verò clarissimum virum generis vestri, ac nominis nemo reprehendit, qui filium suum vita priuauit, vt in cæteris firmaret imperium: tu rempublicam reprehendis, quæ domesticos hostes, ne ab ijs ipsa necaretur, necauit? Itaque attende iam, Torquate, quàm ego * non defugiam

auctoritatem consulatus mei. Maxima voce, vt omnes exaudire possint, dico, semperque dicam. Adestote omnes animis qui adestis corporibus, quorum ego frequentia magnopere lætor, erigite mentes, aureisq; vestras, & me de inuidiosis rebus, vt ille putat, dicentem attendite. Ego consul, cum exercitus perditorum ciuium clandestino scelere conflatus, crudelissimum, & luctuosissimum exitium patriæ comparasset; cum ad occasum, interitumque reipublicæ Catilina in castris; in his autem templis, atque tectis dux Lentulus esset constitutus: meis consilijs, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis, atq; confossis, incensione vrbem, internecione ciues, vastitate Italiam, interitu rempub. liberaui. ego vitam omnium ciuium, statum orbis terræ, vrbem hanc denique, sedem omnium nostrûm, arcem regum, ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperij, quinque hominum amentium, ac perditorum pœna redemi. An me existimasti hæc iniuratum in iudicio non esse dicturum; quæ iuratus in maxima concione dixissem? Atque etiam illud addam, ne qui fortè incipiat improbus subitò te amare, Torquate, & aliquid sperare de te; atque vt idem omnes exaudiant, clarissima voce dicam. harum omnium rerum, quas ego in consulatu, pro salute communi suscepi, & gessi, L. ille Torquatus cum esset meus contubernalis in consulatu, cum princeps, cum signifer esset iuuentutis; auctor, adiutor, particeps extitit: parens eius homo amantissimus patriæ, maximi animi, summi consilij, singularis constantiæ, cum esset æger, tamen omnibus rebus illis interfuit, numquam est à me digressus: studio, consilio, auctoritate vnus adiuuit plurimùm, cùm infirmitatem corporis, animi virtute superaret. Videsne, vt eripiam te ex improborum subita gratia, & reconciliem bonis omnibus? qui te & diligunt, & retinent, retinebuntque semper: nec si à me fortè desciueris, idcirco te à se, & à republica, & à tua dignitate deficere patientur. Sed iam redeo ad causam: atque

hoc

hoc vos, iudices, testor: mihi de memetipso tam multa dicendi necessitas quædam imposita est ab illo. Nam si Torquatus Sullam solum accusasset, ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem, nisi eum qui accusatus esset, defenderem. sed cum ille tota illa oratione in me esset inuectus, & cum initio, vt dixi, defensionem meam auctoritate spoliare voluisset; etiam si dolor meus respondere non cogeret, tamen ipsa caussa hanc à me orationem flagitasset. Allobrogibus nominatum Sullam esse dicis: quis * negat? at vide quemadmodum nominatus sit. L. Cassium dixerunt commemorasse, cum cæteris Autronio secum facere. quæro, num Sullam dixerit Cassius. numquam. Sese aiunt quæsisse de Cassio, quid Sulla sentiret. Videte diligentiam Gallorum, qui vitam hominum naturamque non nossent, ac tantùm audissent, eos pari calamitate qui fuerant, esse in eadem voluntate. Quid tum? Cassius si respondisset idem sentire, & secum facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id criminosum esse debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum suspicionem, & purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non respondit tamen vnà facere Sullam. Etenim esset absurdum, cum cæteros sua sponte nominasset, mentionem Sullæ facere nullam, nisi admonitum, & interrogatum: nisi fortè verisimile est, P. Sullæ nomen in memoria Cassio non fuisse. Si nobilitas hominis, si afflicta fortuna, si reliquiæ pristinæ dignitatis, non tam illustres fuissent; tamen Autronij commemoratio memoriam Sullæ retulisset. etiam, vt arbitror, cum auctoritates principum coniurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius: & cum sciret exteras nationes, maximè nobilitate moueri; non priùs Autronium, quàm Sullam nominasset. Iam verò illud probari minimè potest, Gallos, Autronio nominato, putasse propter calamitatis similitudinem, sibi aliquid de Sulla esse quærendum: Cassio, si hic esset in eodem scelere, ne cum appellasset quidem Autronium, huius in mentem venire

potuisse. Sed tamen quid respondit de Sulla Cassius? se nescire certum. non purgat, inquit. dixi antea: ne si argueret quidem tum denique, cum esset interrogatus, id mihi criminosum videretur. Sed ego in iudicijs, & quæstionibus non hoc quærendum arbitror, num purgetur aliquis; sed num, arguatur. Etenim cum negat se scire Cassius, vtrùm subleuat Sullam, an satis probat se nescire? Subleuat apud Gallos. quid ita? ne indicent? quid? si periculum esse putasset, ne illi vmquam indicarent, de seipso confessus esset? Nesciuit, credo, iudices, celatum esse Cassium de Sulla vno. nam de cæteris certè sciebat; & ea domi eius pleraque conflata esse constabat. qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quò plus spei Gallis daret, dicere autem falsum non ausus est, se nescire dixit. atqui hoc perspicuum est, cum is, qui de omnibus scierit, de Sulla se scire negarit, eandem vim esse negationis huius, quàm si extra coniurationem hunc esse se scire dixisset. Nam cuius scientiam de omnibus constat fuisse, eius ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed iam non quæro, purgetne Cassius Sullam: illud mihi tantùm satis est, contra Sullam nihil esse in iudicio. Exclusus hac criminatione Torquatus rursus in me irruit, me accusat: ait me aliter, ac dictum est, in tabulas publicas retulisse. O dij immortales, (vobis enim tribuam, quæ vestra sunt: nec verò possum meo tantum ingenio dare, vt tot res, tantas, tam varias, tam repentinas in illa turbulentissima tempestate reipub. mea sponte dispexerim) vos profectò animum meum tum conseruandæ patriæ cupiditate incendistis: vos me ab omnibus cæteris cogitationibus ad vnam salutem reipub. * contulistis: vos denique in tantis tenebris erroris, & inscientiæ, clarissimum lumen prætulistis menti meæ. Vidi ego hoc, iudices, nisi recenti memoria senatus, auctoritatem huius indicij monumentis publicis testatus essem, fore, vt aliquando non Torquatus, neque Torquati quispiam similis (nam id me multum fefellit) sed vt aliquis patrimonio naufragus, inimicus otij, bonorum hostis, aliter indicata hæc esse

esse diceret; quò faciliùs vento aliquo in optimum quemque excitato, posset in malis reipub. portum suorum malorum aliquem inuenire. Itaque introductis in senatum indicibus, constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. At quos viros? non solùm summa virtute, & fide, cuius generis in senatu facultas maxima; sed etiam quos sciebam memoria, scientia, consuetudine, & celeritate scribendi facillimè, quæ dicerentur persequi posse, C. Cosconium, qui tunc erat prætor; M. Messalam, qui tum præturam petebat; P. Nigidium, Appium Claudium. credo esse neminem, qui his omnibus, aut verè referendis, aut etiam scribendis * pùtet ingenium defuisse. Quid deinde? Quid feci? cum scirem ita indicium in tabulas publicas relatum, vt illæ tabulæ priuata tamen custodia more maiorum continerentur: non occultaui, non continui domi, sed describi ab omnibus statim librarijs, diuidi passim, & peruulgari, atque edi populo Rom. imperaui: * diuisi toti Italiæ, diuisi in omnes prouincias: eius indicij, è quo salus oblata esset omnibus, expertem esse neminem volui. Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Rom. nomen sit, quin eodèm perscriptum hoc indicium peruenerit. In quo ego tam subito, & exiguo & turbido tempore, multa diuinitùs, ita vt dixi, non mea sponte prouidi: primùm, ne qui posset tantum aut de reipub. aut de alicuius periculo meminisse, quantum vellet: deinde, ne cui liberet vmquam reprehendere illud indicium, aut temerè creditum criminari: postremò, ne quid iam à me, ne quid ex meis commentarijs quæreretur; ne aut obliuio mea, aut memoria videretur nimia: ne denique aut negligentia tu pis, aut diligentia crudelis putaretur. Sed tamen abs te, Torquate, quæro, cum indicatus tuus inimicus esset, & esset eius rei frequens senatus, & recens memoria testis; tibi meo familiari, & contubernali priùs etiam edituri fuerint indicium scribæ mei, si voluisses, quàm in codicem retulissent: cum videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut

cum

cum familiari meo queſtus es? aut, quoniam tam facilè inueheris in amicos, iracundiùs, aut vehementiùs expoſtulaſti? Tu, cum tua vox numquam ſit audita, cum, iudicio lecto, deſcripto, diuulgato, quieueris, tacueris, repentè tantam rem enuntiare audeas? & in eum locum te deducas, vt antè, quàm me commutati indicij coargueris, te ſummæ negligentiæ, tuo iudicio conuictum eſſe fateare? Mihi cuiuſquam ſalus tanti fuiſſet, vt meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego iuuarem, à quo & crudeles inſidias in rempub. factas, & in me potiſſimùm conſulem putarem? Quòd ſi iam eſſem oblitus ſeuerit atis, & conſtantiæ meæ, tamen amens eram, vt cum litteræ poſteritatis cauſſa repertæ ſunt, quæ ſubſidio obliuioni eſſe poſſent, ego recentem putarem memoriam cuncti ſenatus commentario meo poſſe ſuperari? Fero ego te, Torquate, iamdudum, fero: & nonnumquam animum incitatum ad vlciſcendam orationem tuam, reuoco ipſe, & reflecto. Permitto aliquid iracundiæ tuæ, do adoleſcentiæ, cedo amicitiæ, tribuo parenti. Sed niſi tibi aliquem modum vitæ conſtitueris, coges oblitum me noſtræ amicitiæ, habere rationem meæ dignitatis. Nemo vnquam me tenuiſſima ſuſpicione perſtrinxit, quem non peruerterim. ſed mihi hoc credas velim: non ijs libentiſſimè ſoleo reſpondere, quos mihi videor facillimè poſſe ſuperare. Tu, quoniam minimè ignoras conſuetudinem dicendi meam, noli hac noua lenitate abuti mea: noli aculeos orationis meæ qui reconditi ſunt, excuſſos arbitrari: noli id putare omnino à me eſſe omiſſum, ſi quid eſt tibi remiſſum, atque conceſſum. cùm illæ valent apud me excuſationes iniuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia noſtra; tum nondum ſtatuo te virium ſatis habere, vt ego tecum luctari, & congredi debeam: quòd ſi eſſes viu, atque ætate robuſtior; eſſem idem qui ſoleo, cum ſum laceſſitus. Nunc tecum ſic agam, tuliſſe vt potiùs iniuriam, quàm retulifle gratiam videar. Neque verò quid mihi iraſcare, intelligere poſſum. ſi quòd

cum

eum defendo, quem tu accusas; cur tibi quoque ipse non succenseo, qui accuses eum, quem ego defendo? inimicum, inquis, accuso meum: & amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in coniurationis quæstione defendere: immò nemo magis eum, de quo nihil est suspicatus, quàm is, qui de alijs multa cogitauit. Cur dixisti testimonium in alios? quia coactus. cur damnati sunt? quia creditum est. Regnum est, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. immò seruitus est, non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac si considerare cœperis, vtrùm magis mihi hoc necesse fuerit facere, an tibi: intelliges, honestiùs te inimicitiarum modum statuere potuisse, quàm me humanitatis. At verò cum honos agebatur amplissimus familiæ vestræ, hoc est, consulatus parentis tui; sapientissimus vir familiarissimis suis non succensuit pater tuus, cum Sullam & defenderent, & laudarent. Intelligebat hanc nobis à maioribus esse traditam disciplinam, vt nullius amicitia ad propulsanda pericula impediremur. & erat huic iudicio longè dissimilis ista contentio. tum afflicto P. Sulla, consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est: honoris erat certamen: ereptũ repetere vos clamitabatis, vt victi in campo, in foro vinceretis. tum qui contra vos pro huius salute pugnabant, amicissimi vestri, quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro repugnabant: & tamen id inuiolata vestra amicitia, integro officio, veteri exemplo, atque instituto optimi quique faciebant. Ego verò quibus ornamentis aduersor tuis? aut cui dignitati vestræ repugno? Quid est, quod iam ab hoc expetas? honor ad patrem, insignia honoris ad te delata sunt. Tu ornatus ærumnis venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego iacentem & spoliatum defendo, & protego. atque hic tu & reprehendis me, quia defendam, & irasceris: ego autem non modò tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse quid faciendum putares, & satis idoneum officij iudicem posuisse. At accusat C.

Cæ-

Cornelij filius, idemque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem: qui quod præmij solet esse in indicio, reliquerit: quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filij susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? Si est caussa mihi ignota, cum Hortensio communicata, respondeat Hortensius: sin tu ais illum * comitatum Autronij & Catilinæ, cum in campo consularibus comitijs, quæ à me habita sunt, cædem facere voluerunt: Autronium tum in campo vidimus. & quid dixi, vidisse nos? ego vidi. vos enim tum, iudices, nihil laborabatis, neque suspicabamini: ego tectus præsidio firmo amicorum, Catilinæ tum, & Autronij copias, & conatum repressi. Num quis est igitur, qui tum dicat in campum aspiratsse Sullam? Atqui si tum se cum Catilina societate sceleris coniunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari caussa non paria signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, vt dicitis, informat ad hoc adumbratum indicium filium, quid tandem de illa nocte dicit, cum inter falcarios ad M. Leccam, nocte ea quæ consecuta est posterum diem nonarum Nouemb. me consule, Catilinæ denuntiatione conuenit? quæ nox omnium temporum coniurationis acerrima fuit, atque acerbissima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi condicio, tum descriptio totam per vrbem cædis, atque incendiorum constituta est: tunc tuus pater, Corneli, id, quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam prouinciam deposcit, vt cùm prima luce consulem salutatum veniret, intromissus meo more, & iure amicitiæ, me in meo lectulo trucidaret. Hoc tempore, cum arderet acerrimè coniuratio, cum Catilina egrederetur ad exercitum, Lentulus in vrbe relinqueretur, Cassius incendijs, Cethegus cædi præponeretur, Autronio vt occuparet Etruriam præscriberetur; cum omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur, vbi fuit Sulla, Cornelis? num Romæ? immò longè abfuit. num in ijs legionibus quò se Catilina refe-

referebat: multò etiam longiùs. num in agro Camerti, Piceno, Gallico? quas oras maximè quasi morbus quidam illius furor peruaserat. nihil verò minus. fuit enim, vt iam antè dixi, Neapoli. fuit in ea parte Italiæ quæ maximè ea suspicione caruit. Quid ergo indicat, aut quid affert, aut ipse Cornelius, aut vos qui ab eo hæc mandata defertis: gladiatores emptos esse Fausti simulatione ad cædem ac tumultum. ita prorsus: interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi.* Arrepta est familia: quæ si esset prætermissa, posset alia familia Fausti munus præbere. vtinam quidem hæc ipsa non modò iniquorum inuidiæ, sed & æquorum exspectationi satisfacere posset. Properatum vehementer, cum longè tempus muneris abesset. quasi verò tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec opinante Fausto, cum is neque sciret, neque vellet, familia est comparata. At litteræ sunt Fausti, per quas ille precibus à P. Sulla petit, vt emat gladiatores, &, vt hos ipsos emat. neque solùm ad Sullam missæ, sed ad L. Cæsarem, Q. Pompeium, C. Memmium, quorum de sententia tota res gesta est. At præfuit familiæ * Cornelius. iam si in comparanda familia suspicio est nulla, quòd præfuit, nihil ad rem pertinet sed tamen munere seruili obtulit se ad ferramenta prospicienda, præfuit verò numquam: eaque res per Bellum Fausti libertum omni tempore administrata est. At enim Cincius est ab hoc in vlteriorem Hispaniam missus, vt eam prouinciam perturbaret. Primùm Cincius, iudices, L. Iulio, C. Figulo consulibus profectus est, aliquanto ante furorem Catilinæ, & ante suspicionem huius coniurationis: deinde est profectus non tum primùm, sed cum in ijsdem locis aliquanto antè eadem de causa aliquot annos fuisset: ac profectus est non modò ob causam, sed etiam necessariam causam,* magna ratione cum Mauritaniæ rege contracta. Tum autem illo profecto, Sulla procurante eius rem, & gerente, plurimis, & pulcherrimis P. Cincij prædijs venditis, æs alienum eiusdem dissolutum est: vt quæ causa cæteros ad facinus impulit,

pulit, cupiditas retinendæ possessionis, ea Cincio non fuerit prædijs diminutis. Iam verò illud quàm incredibile: quàm absurdum? qui Romæ cædem facere, qui hanc vrbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere abs se, & mandare in vltimas terras? vtrùm quò faciliùs Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, si in Hispania * turbatum esset? ac hæc ipsa per se sine vlla coniunctione agebantur. an in tantis rebus, tam nouis consilijs, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, coniunctissimum officijs, vsu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur? verisimile non est, vt quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, huic in aduersis, & in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret. ipse autem Cincius (non enim mihi deserenda est caussa amici veteris, atque hospitis) is homo est, aut ea familia ac disciplina, vt hoc credi possit, cum bellum reipublicę facere voluisse? vt cuius pater, cum cæteri deficerent finitimi, ac vicini, singulari extiterit in rempublicam nostram officio, & fide, sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cuius æs alienum videmus, iudices, non libidine, sed negotij gerendi studio esse contractum: qui ita Romæ debuit, vt in prouincijs & in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur: quas cum peteret, non commisit, vt sui procuratores quidquam oneris absente se sustinerent: vænire omnes suas possessiones, & patrimonio se ornatissimo spoliari maluit, quàm vllam moram cuiquam fieri creditorum suorum. A quo quidem genere, iudices, ego numquam timui, cum in illa reipublicæ tempestate versarer. illud erat genus hominum horribile, & pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, vt ab his membra diuelli citiùs, ac distrahi posse diceres. Cincius numquam sibi cognationem cum prædijs existimauit suis. Itaque se non modò ex suspicione tanti sceleris, verumetiam ex omni hominum sermone, non armis, sed patrimonio suo vindicauit. Iam verò, quod subijcit, Pompeianos esse à Sulla impulsos, vt ad

istam coniurationem, & ad hoc nefarium facinus accederent; id cuiusmodi sit intelligere non possum. an tibi Pompeiani coniurasse videntur? quis hoc vmquam dixit? aut quæ fuit istius rei vel minima suspicio? Disiunxit, inquit, eos à colonis, vt hoc dissidio, ac dissentione facta oppidum in sua potestate posset, & Pompeianos habere. Primùm, omnis Pompeianorum, colonorumque dissensio delata ad patronos est, cum iam inueterasset, ac multos annos esset exagitata: deinde ita à patronis res cognita est, vt nulla re à cæterorum sententijs Sulla dissenserit. postremò, coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos à Sulla magis, quàm sese esse defensos. Atque hoc, iudices, ex hac frequentia colonorum honestissimorum hominum intelligere potestis: qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniæ, si in omni fortuna, atque omni honore incolumem habere non potuerunt; in hoc tamen casu, quo afflictus iacet, per vos tutari, conseruareque cupiunt. Adsunt pari studio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: qui ita de ambitione, & de suffragijs suis cum colonis dissenserunt, vt idem de communi salute sentirent. At ne hæc quidem P. Sullæ mihi videtur silentio pretereunda esse virtus, quòd cum ab hoc illa colonia deducta sit; & cum commoda colonorum à fortunis Pompeianorum populi Romani fortuna diuiserit; ita carus vtrisque est, atque iucundus, vt non alteros demouisse, sed vtrosque constituisse videatur. At enim & gladiatores, & omnis ista vis rogationis Cæciliæ causa comparabantur; atque hoc loco in L. Cæciliũ pudentissimum, atque ornatissimum virum vehementer inuectus est: cuius ego de virtute, & constantia, iudices, tantum dico; talem hunc in ista rogatione, quam promulgauit non de tollenda, sed de leuanda calamitate fratris sui, fuisse, vt consultum esse voluerit fratri, tamen cum republica pugnare noluerit: promulgarit impulsus amore fraterno; desiterit fratris auctoritate deductus. Atque in ea re per L. Cæcilium Sulla accusatur, in qua re est vterque laudandus. *Primùm

mùm Cæcilius, qui id promulgauit, in quo res iudicatas videbatur voluisse rescindere, vt statueretur: Sulla rectè reprehendit. Status enim reipub. maximè iudicatis rebus continetur. neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, vt quisquam de salute suorum consulat; communem relinquat. nihil de iudicio ferebat: sed pœnam ambitus ea * ferebat, quæ fuerat nuper superioribus legibus constituta. Itaque hac rogatione, non iudicum sententiam, sed legis vitium corrigebat, Nemo iudicium reprehendit, cum de pœna quæritur, sed legem. Damnatio enim est iudicium, quæ manebat: pœna legis, quæ leuabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui præsunt iudicijs summa cum grauitate, & dignitate, alienare à caussa: nemo labefactare iudicium est conatus: nihil est eiusmodi promulgatum: semper Cæcilius in calamitate fratris sui, iudicum potestatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam putauit. Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, & facilè, & libenter dicerem: si paullo etiam longiùs, quàm finis quotidiani officij postulat, pietas, & fraternus amor L. Cæcilium protulisset, implorarem sensus vestros, vniuscuiusque indulgentiam in suos testarer: peterem errato veniam L. Cæcilij ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi. Lex dies fuit proposita paucos: ferri cœpta numquam: posita est in senatu, populum Rom. latuit: cum in Capitolium nos senatum conuocassemus, nihil est actum priùs, & id mandato Sullæ Q. Metellus prætor se loqui dixit, Sullam illam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Cæcilius multa de repub. egit: Agrariæ legi, quæ tota à me reprehensa & abiecta est, intercessorem fore professus est: improbis largitionibus restitit: senatus auctoritatem numquam impediuit: ita se gessit in tribunatu, vt onere deposito domestici officij, nihil postea, nisi de reipub. commodis cogitarit. Atque in ipsa cogitatione, ne per vim quid ageretur, quis tamen vestrûm Sullam, aut Cæcilium verebatur? nonne omnis terror ille, omnis seditionis timor, atque

opinio,

opinio, ex Autronij improbitate pendebat? eius voces, eius minæ ferebantur: eius aspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, metum nobis, seditionesque afferebant. Itaque P. Sulla hoc importunissimo tum honoris, tum etiam calamitatis socio, atque comite, & secundas fortunas amittere coactus est; & in aduersis sine vllo remedio, atque alleuamento permanere. Hic tu Epistolam meam sæpe recitas, quam ego ad Cn. Pompeium de rebus meis gestis, & de summa reipub. misi; & ex ea crimen aliquod in P. Sullam quæris: &, si furorem incredibilem biennio antè conceptum erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse dicis, Sullam in illa fuisse superiore coniuratione. scilicet is sum, qui existimem Cn. Pisonem, Catilinam, & Vargunteium, & Autronium nihil sceleratè, nihil audacter ipsos per sese, sine P. Sulla facere potuisse. de quo etiam si quis dubitasset antea, num id, quod tu arguis, cogitasset; interfecto patre tuo consule descendere Kalend. Ianuar. cum lictoribus? sustinuisti hanc suspicionem, cum dixisti hunc, vt Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas, & manum comparasse. Quod si tibi ego confiteor, tu mihi concedas necesse est, hunc cum Catilinæ suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem iudicio amiserat, per vim recuperando cogitauisse. neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, iudices, P. Sullæ persona suscipit. iam enim faciam, criminibus omnibus ferè dissolutis, contrà atque in cæteris causis fieri solet, vt nunc denique de vita hominis, ac de moribus dicam. Etenim de principio fluduit animus occurrere magnitudini criminis, satisfacere exspectationi hominum, de me aliquid, & de ipso qui accusatus est, dicere: nunc iam reuocandi estis eò, quò vos ipsa causa etiam tacente me, cogit, animis. Omnibus in rebus, iudices, quæ grauiores maioresque sunt; quid quisque voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus eius qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrûm subitò fingi, neque cuiusquam repentè vita mutari,

tari, aut natura conuerti. Circumſpicite pauliſper mentibus veſtris, vt alia omittamus; hoſce ipſos homines, qui huic affines ſceleri fuerunt. Catilina contra rempub. coniurauerat: cuius aures vmquam hoc reſpuerunt, conatumeſſe hominem vſque à pueritia non ſolùm intemperantia, & ſcelere, ſed etiam conſuetudine, & ſtudio in omni flagitio, ſtupro, cæde verſatum? Quis eum contra patriam pugnantem periiſſe miratur, quem ſemper omnes ad ciuile latrocinium natum putauerunt? quis Lentuli ſocietates cum * indicibus? quis inſaniam libidinum? quis peruerſam, atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefariè, aut ſtultè cogitaſſe miretur? Quis de C. Cethego, atque eius in Hiſpaniam profectione, ac de vulnere. Q. Metelli Pij cogitat, cui non ad illius pœnam carcer ædificatus eſſe videatur? omitto cæteros, ne ſit infinitum: tantùm à vobis peto vt taciti de omnibus quos coniuraſſe cognitum eſt, cogitetis: intelligetis vnumquemque illorum priùs à ſua vita, quàm noſtra ſuſpicione eſſe damnatum. Ipſum illum Autronium (quoniam eius nomen finitimum maximè eſt huius periculo, & crimini) non ſua conſuetudo, ac vita conuincit? ſemper audax, petulans, libidinoſus: quem in ſtuprorum defenſionibus non ſolùm verbis vti improbiſſimis ſolitum eſſe ſcimus; verumetiam pugnis, & calcibus: quem exturbare homines à poſſeſſionibus, cædem facere vicinorum, ſpoliare fana ſociorum; vi conatum, & armis diſturbare iudicia; in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos; non reipub. cedere, non fortunæ ipſi ſuccumbere: huius ſi cauſſa non manifeſtiſſimis rebus teneretur, tamen eum mores ipſius, ac vita conuincerent. Agitedum, conferte nunc cum illius vita vitam P. Sullæ, vobis populóque Roman. notiſſimam, iudices, & eam ante oculos veſtros proponite. Ecquod huius factum, aut commiſſum non dicam audaciùs, ſed quod cuiquam paullo minùs conſideratum videretur factum, quæro? verbum ecquod vmquam ex ore huius excidit, vnde quiſquam poſſet offendi? At verò in illa graui L. Sullæ

victoria

victoria turbulentaque, quis P. Sulla maior? quàm multorum hic vitam est à L. Sulla deprecatus? quàm multi sunt summi homines, & ornatissimi, & nostri, & equestris ordinis, quorum pro salute se hic Sullæ obligauit? quos ego nominarem. neque enim ipsi nolunt; & huic, animo gratissimo adiunt: sed quia maius est beneficium, quàm posse debet ciuis ciui dare; ideo à vobis peto, vt quod potuit, tempori tribuatis: quod fecit, ipsi. Quid reliquam constantiam vitæ commemorem? dignitatem, liberalitatem, moderationem in priuatis rebus, splendorem in publicis? quæ ita à fortuna deformata sunt, vt tamen à natura inchoata compareant. Quæ domus? quæ celebratio quotidiana? quæ familiaris dignitas? quæ studia amicorum? quæ ex quoque ordine multitudo? Hæc diu multum, & multo labore quæsita vna eripuit hora. Accepit P. Sulla, iudices, vehemens vulnus, & mortiferum: verumtamen eiusmodi, quod videretur eius vita, & natura accipere potuisse: honestatis, & dignitatis habuisse nimis magnam iudicatus est cupiditatem: quam si nemo alius habuit in consulatu petendo, cupidior iudicatus est hic fuisse quàm cæteri: sin etiam in alijs nonnullis fuit iste consulatus amor; fortuna in hoc fuit fortasse grauior, quàm in cæteris. Postea verò quis P. Sullam, nisi mœrentem, demissum, afflictumq; vidit? quis vmquam est suspicatus hunc magis odio, quàm pudore hominum aspectum, lucemque vitare? Qui dum multa haberet inuitamenta vrbis, & fori, propter summa studia amicorum, quæ tamen ei sola in malis restiterunt, abfuit ab oculis vestris: &, cum lege retineretur, ipse se exilio penè multauit. In hoc vos pudore iudices, & in hac vita tanto sceleri locum fuisse creditis? Aspicite ipsum, contuemini os, conferte crimen cum vita vsque ad hoc tempus explicata, tum crimen recognoscite. mitto rempub. quæ fuit semper Sullæ carissima. Hosne amicos, tales viros, tam cupidos sui, per quos res eius secundæ quondam erant ornatæ, nunc subleuantur aduersæ, crudelissimè perire voluit; vt cum Lentulo, & Catilina, & Cethego

fœdissi-

fœdissimam vitam, ac miserrimam, turpissima morte proposita degeret? Non * cadit, non inquam cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem ista suspicio. Noua quædam illa immanitas exorta est: incredibilis fuit, ac singularis furor: ex multis ab adolescentia collectis perditorum hominum vitijs, repentè tanta iste importunitas inauditi sceleris exarsit. Nolite, iudices, arbitrari hominum illum impetum, & conatum fuisse. neque enim vlla gens tam barbara, aut tam immanis vmquam fuit, in qua non modò tot, sed vnus tam crudelis hostis patriæ sit inuentus. belluæ quædam illæ ex portentis immanes, ac feræ, forma hominum indutæ exstiterunt. perspicite etiam, atque etiam, iudices. nihil enim est, quod in hac caussa dici possit vehementius: penitus introspicite Catilinæ, Autronij, Cethegi, Lentuli, cæterorumque mentes: quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quàm incredibiles furores, quas notas scelerum, quæ indicia parricidiorum, quantos aceruos facinorum reperietis? ex magnis, & diuturnis, & iam desperatis reipub. morbis ista repentè vis erupit, vt ea confecta, & ejecta, conualescere aliquando, & sanari ciuitas possit. Neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in repub. pestibus, diutiùs hoc imperium stare potuisse. Itaque eos non ad perficiendum scelus, sed ad luendas reipub. pœnas furiæ quædam incitauerunt. In hunc igitur gregem vos nunc P. Sullam, iudices, ex his, qui cum hoc viuunt, atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus reijcietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem atque in parricidarum cœtum, ac numerum transferetis? Vbi erit igitur illud fortissimum præsidium pudoris? quo in loco nobis vita anteacta proderit? quod ad tempus existimationis partæ fructus reseruabitur, si in extremo discrimine, ac dimicatione fortunæ * deseruerit, si non aderit, si nihil adiuuabit? Quæstiones nobis seruorum, ac tormenta accusator minitatur. In quibus quamquam nil periculi suspicamur;

mur; tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiusque tum animi, tum corporis; regit quæsitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus; vt in tot rerum angustijs nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Sullæ torqueatur: ex ea quæratur num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia: nihil erroris erit in caussa, nec obscuritatis, iudices, si à vobis vitæ perpetuæ vox ea, quæ grauissima debet esse, audietur. Nullum in hac caussa testem timemus: nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Sullæ fortuna mouet, iudices, vestra moueat: vestra enim, qui cum summa elegantia, atque integritate vixistis, hoc maximè interest; non ex libidine, aut simultate, aut leuitate testium, caussas honestorum hominum ponderari; sed in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis vitam vniuscuiusque esse testem. Quam vos, iudices, nolite armis suis spoliatam, atque nudatam obijcere inuidiæ, dedere suspicioni. munite communem arcem bonorum: obstruite * perfugia improborum: valeat ad pœnam, & ad salutem plurimùm, quam solam videtis ipsam ex vi sua naturaque facillimè perspici, subitò flecti, fingique non posse. Quid verò hæc auctoritas (semper etiam de ea dicendum est, quamquam à me timidè modicéque dicetur) quid, inquam, hæc auctoritas nostra? qua à cæteris coniurationis causis abstinuimus, P. Sullam defendimus, nihil hunc tandem iuuabit? graue si appetimus aliquid: si cum cæteri de nobis silent, non etiam nosmetipsi tacemus, graues? Sed si lædimur, si accusamur, si in inuidiam vocamur; profectò concedetis iudices, vt nobis libertatem retinere liceat, si minùs liceat dignitatem. Accusati sunt vno nomine consulares: vt iam videatur honoris amplissimi nomen plus inuidiæ, quàm dignitatis afferre. Affuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt. nulla tum patebat, nulla erat cognita coniuratio: defendebant amicum, aderant supplici, vitæ eius turpitudinem in summis eius periculis non insequebantur. Quinetiam parens

tuus,

tuus, Torquate, Consul reo de pecunijs repetundis Catilinæ fuit aduocatus, improbo homini, ac supplici: fortasse audaci: at aliquando amico: cui cum adfuit post delatam ad eum primùm illam coniurationem, indicauit se audisse aliquid, non credidisse. At idem non adfuit alio in iudicio, cum adessent cæteri. Si postea cognorat ipse aliquid, quod in consulatu ignorasset, ignoscendum est ijs qui postea nihil audierunt. sin illa res de pecunijs repetundis, prima valuit; non inuerata, quàm recens, debuit esse grauior? Sed si tuus parens etiam in illa suspicione periculi sui, tamen humanitate adductus aduocationem hominis improbissimi sella curuli, atque ornamentis & suis, & Consulatus honestauit; quid est quamobrem consulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehendantur? At ijdem ijs, qui ante hunc caussam de coniuratione dixerunt, non adfuerunt: tanto scelere astrictis hominibus statuerunt nihil à se adiumenti, nihil opis, nihil auxilij ferri oportere. Atque vt de eorum constantia, atque animo in rempub. dicam, quorum tacita grauitas, & fides de vnoquoque loquitur, neque cuiusquam ornamenta orationis desiderat: potest quisquam dicere vnquam meliores, fortiores, constantiores consulares fuisse, quàm ijs temporibus, & periculis, quibus penè oppressa est respublica? Quis non de communi salute apertissimè, quis non fortissimè, quis non constantissimè sensit? Neque ego præcipuè de consularibus disputo. nam hæc, & hominum ornatissimorum, qui prætores fuerunt, & vniuersi senatus communis est laus: vt constet post hominum memoriam, numquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempub. plus grauitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares, de his tantum mihi dicendum putaui, quod satis esset, * attestante memoria omnium, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate incubuerit ad rempub. conseruandam. Sed quid? ego qui Catilinam non laudaui, qui reo Catilinæ consul non adfui, qui testimonium de coniuratione dixi in alios; adeonè vobis alienus

à

à sanitate: adeò oblitus constantiæ meæ, adeo immemor rerum à me gestarum esse videor; vt, cum consul bellum gesserim cum coniuratis, nunc eorum ducem conseruare cupiam: & in animum inducam, cuius nuper ferrum retuderim, flammamque restinxerim, eiusdem nunc caussam, vitamque defendere? Si mediùs fidiùs, iudices, non me ipsa respub. meis laboribus, & periculis conseruata, ad grauitatem animi, & constantiam sua dignitate reuocaret: tamen hoc natura est insitum, vt, quem timueris, quicum de vita fortunisque contenderis, cuius ex insidijs euaseris, hunc semper oderis. Sed cum agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis; cum quoties quisquam est in hoc scelere conuictus, toties renouetur memoria per me inuentæ salutis: ego sim tam demens? ego committam, vt ea, quæ pro salute omnium gessi, casu magis & felicitate à me, quàm virtute, & consilio gesta esse videantur? Quid ergo? hoc tibi sumis, dicet fortasse quispiam, vt quia tu defenderis, innocens iudicetur? Ego verò, iudices, non modò nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet; sed etiam, si quid ab omnibus conceditur, id reddo ac remitto. Non in ea repub. versor, non ijs temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus. Non aut ita sunt exstincti, quos vici; aut ita grati, quos seruaui; vt ego mihi plus appetere coner, quàm quantum omnes inimici, inuidique patiantur. Graue esse videretur, eum qui inuestigarit coniurationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit cui vni togato supplicationem decreuerit, dicere in iudicio, Non defenderem, si coniurasset. Non dico id, quod graue est: dico illud quod in his caussis coniurationis non auctoritati assumam, sed pudori meo. Ego ille coniurationis inuestigator atque vltor, certè non defenderem Sullam, si coniurasse arbitrarer. ego, iudices, de tantis omnium periculis cum quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, cauerem omnia. dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nul-

lius suspicione, nullius litteris de P. Sulla rem vllam ad me esse delatam. Quamobrem, vos dij patrij ac penates, qui huic vrbi, atque huic imperio præsidetis; qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populumque Romanum; qui hæc tecta, atque templa, me consule, vestro numine auxilioque seruastis; testor, integro me animo ac libero P. Sullæ causam defendere, nullum à me sciente facinus occultari, nullum scelus susceptum contra salutem omnium defendi, ac tegi: nihil de hoc consul comperi, nihil suspicatus sum, nihil audiui. Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in cæteros esse visus sum, persolui patriæ quod debui: reliqua iam à me meæ perpetuæ consuetudini naturæque debentur. tam sum misericors, iudices, quàm vos: tam mitis, quàm qui lenissimus. In quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, nisi coactus: reipub. præcipitanti subueni: patriam demersam extuli: misericordia ciuium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quàm necesse fuit. salus esset omnium amissa, vna nocte, nisi esset seueritas illa suscepta. Sed vt ad sceleratorum pœnam amore reipub sum adductus, sic ad salutem innocentium voluntate deducor. nihil video esse in hoc P. Sulla, iudices, odio dignum: misericordia digna multa. Neque enim nunc propulsandæ calamitatis suæ caussa supplex ad vos, iudices, confugit; sed nequa generi, ac nomini suo nota nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro iudicio libertatus: quæ habet ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari, & perfrui possit? domus erit, credo, exornata: aperientur maiorum imagines: ipse ornatum, ac vestitum recuperabit, omnia, iudices, hæc amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris insignia, atque ornamenta vnius iudicij calamitate occiderunt. sed ne exstinctor patriæ, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc labem * tanti generis in familia relinquat, id laborat, id metuit: cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne æternam memoriam dedecoris relinquat. Hic vos orat, iudices, parvus, vt se aliquando si non integra fortuna, at afflicta,

licta, patri suo gratulari sinatis. huic misero notiora sunt iudiciorum itinera, & fori quam disciplinarum. Non iam de vita P. Sullæ, iudices, sed de sepultura contenditur: vita erepta est superiore iudicio: nunc ne corpus ejiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod eum in vita hac teneat? aut quid est, quamobrem hæc cuiquam vita videatur? Nuper is homo fuit in ciuitate P. Sulla, vt nemo ei se neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferret: nunc spoliatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, vt cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessarijs lugere suam calamitatem liceat; id sibi ne eripiatis, iudices, vos obtestatur. Te ipsum iam, Torquate, expletum huius misserijs, * pateat. etsi nihil aliud Sullæ, nisi consulatum, abstulissetis: tamen eo vos contentos esse oportebat. honoris enim contentio vos ad caussam, non inimicitiæ deduxerunt. Sed cùm huic omnia cum honore detracta sint; cùm in hac fortuna misera, ac luctuosissima destitutus sit: quid est, quod expetas amplius? luciſne hanc vsuram eripere vis, plenam lacrymarum atque mœroris, in qua cum maximo cruciatu, atque dolore retineturs libenter reddiderit, adempta ignominia fœdissimi criminis. an verò inimicum vt expellas? cuius ex miserijs, si esses crudelissimus, videndo fructum caperes maiorem, quàm audiendo? O miserum, & infelicem illum diem, quo consul omnibus centurijs P. Sulla renunciatus est! ô falsem spem: ô volucrem fortunam: ô cœcam cupiditatem: ô præposteram gratulationem! Quàm citò illa omnia ex lætitia, & voluptate ad luctum, & lacrymas recciderunt! vt qui paullo antè consul designatus fuisset, retineret repentè nullum vestigium pristinæ dignitatis. Quid enim erat mali, quod huic spoliato honore, fama, fortunis, deesse videretur? aut cui nouæ calamitati locus vllus * relictus esset! vrget eadem fortuna, quæ cœpit: * repetit nouum mœrorem: non patitur hominem calamitosum vno modo afflictum, vno in luctu perire. Sed iam impedior egomet, iudi-

ces, dolore animi, ne de huius miseria plura dicam. vestræ iam sunt partes, iudices: in vestra mansuetudine, atque humanitate causam totam repono. vos & reiectione interposita, nihil suspicantibus nobis, repentini in nos, iudices, consedistis, ab accusatoribus delecti ad spem acerbitatis, à fortuna nobis ad præsidium innocentiæ constituti. Vt ego, quid de me populus Rom. existimaret, qui seuerus in improbos fueram, laborauj; &, quæ prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi: sic vos seueritatem iudiciorum, quæ per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate, ac misericordia mitigate. Hoc cum impetrare à vobis ipsa causa debet, tum est vestri animi, atque virtutis declarare; non esse eos vos, ad quos potissimùm, interposita reiectione, deuenire conuenerit. In quo ego, iudices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, vt communi studio, quoniam in repub. coniuncti sumus, mansuetudine, & misericordia vestra falsam à nobis crudelitatis famam repellamus.

PRO A. LICINIO ARCHIA POETA.

ORATIO XXVI.

Si quid est in me ingenij, iudices, quod sentio quàm sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum: aut si huiusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studijs, & disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere propè suo iure debet. Nam quoad longissimè potest mens mea respicere

cere ſpatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari vltimam: inde vſque repetens: hunc video mihi principem, & ad ſuſcipiendam, & ad ingrediendam rationem horum ſtudiorum exſtitiſſe. Quòd ſi hæc vox huius hortatu, præceptiſque conformata, nonnullis aliquando ſaluti fuit, à quo id accepimus, quo cæteris opitulari, & alios ſeruare poſſemus; huic profectò ipſi, quantum eſt ſitum in nobis, & opem, & ſalutem ferre debemus. Ac ne quis à nobis hoc ita dici fortè miretur, quòd alia quædam in hoc facultas ſit ingenij, neque hæc dicendi ratio aut diſciplina: nec nos quidem huic cuncti ſtudio penitùs vmquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quaſi cognatione quadam inter ſe continentur. Sed ne cui veſtrûm mirum eſſe videatur, me in quæſtione legitima, & in iudicio publico, cum res agatur apud prætorem populi Romani, lectiſſimum virum, & apud ſeueriſſimos iudices, tanto conuentu hominum, ac frequentia, hoc vti genere dicendi, quod non modò à conſuetudine iudiciorum, verumetiam à forenſi ſermone abhorreat: quæſo à vobis, vt in hac cauſſa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis quemadmodum ſpero non moleſtam; vt me pro ſummo poeta, atque eruditiſſimo homine dicentem, hoc concurſu hominum litteratiſſimorum, hac veſtra humanitate, hoc denique prætore exercente iudicium, patiamini de ſtudijs humanitatis, ac litterarum paullo loqui liberiùs: & in eiuſmodi perſona, quæ propter otium, ac ſtudium minimè in iudicijs periculiſque tractata eſt. vti propè nouo quodam, & inuſitato genere dicendi. Quod ſi mihi à vobis tribui concedique ſentiam, perficiam profectò, vt hunc A. Licinium non modò non ſegregandum, cum ſit ciuis, à numero ciuium; verùm, etiamſi non eſſet, putetis aſciſcendum fuiſſe. Nam vt primùm ex pueris exceſſit Archias, atque ab iſs artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet, ſe ad ſcribendi ſtudium contulit. primùm Antiochiæ (nam ibi natus eſt, loco nobili,

& celebri quondam vrbe, & copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalibusque studijs affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenij gloria contigit. pòst in cæteris Asiæ partibus, * cunctæque Græciæ, sic eius aduentus celebrabatur, vt famam ingenij exspectatio hominis; exspectationem, ipsius aduentus, admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac disciplinarum: studiaque hæc & in Latio vehementiùs tum colebantur, quam nunc ijsdem in oppidis: & hîc Romæ propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc, & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani ciuitate cæterisque præmijs donarunt: & omnes, qui aliquid de ingenijs poterant iudicare, cognitione, atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famæ, cum esset iam absentibus notus, Romam venit Mario consule, & Catulo. nactus est primùm consules eos quorum alter res ad scribendum maximas; alter cùm res gestas, tum etiam studium, atque aures adhibere posset. statim Luculli, cum prætextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. Sed enim hoc non solùm ingenij, ac litterarum, verumetiam naturæ, atque virtutis fuit, vt domus, quæ huius adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis iucundus Q. Metello illo Numidico, & eius Pio filio: audiebatur à M. Æmilio: viuebat cum Q. Catulo, & patre, & filio: à L. Crasso colebatur. Lucullos verò, & Drusum & Octauios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum deuinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore; quòd eum non solùm colebant, qui aliquid percipere, aut audire studebant, verumetiam si qui forrè simulabant. Interim satis longo interuallo, cùm esset cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, & cùm ex ea prouincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cum esset ciuitas æquissimo iure, ac fœdere, ascribi se in eam ciuitatem voluit: idque, cùm ipse per se dignus putaretur: tum auctoritate, & gratia Luculli ab Heraclensibus impetrauit.

omnia in Hiberus Bertulae

Data

Data est ciuitas Silani lege, & Carbonis; Si qui fœderatis ciuitatibus adscripti fuissent; si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuisset; & si sexaginta diebus apud Prætorem essent professi. Cum hic domicilium Romæ multos iam annos haberet: professus est apud prætorem Q. Metellum familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de ciuitate, ac lege dicimus, nihil dico amplius: caussa dicta est. Quid enim horum infirmari, Graeche, potest? Heracleænè esse eum ascriptum negabis? adest vir summa auctoritate, & religione, & fide L. Lucullus: qui se non opinari, sed scire; non audiuisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines, qui huius iudicij caussa, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt: qui hunc adscriptum * Heraclienſem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heraclienſium publicas, quas Italico bello, incenso tabulario interisse scimus omnes. Est ridiculum ad ea, quæ habemus nihil dicere: quærere quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere, litterarum memoriam flagitare: &, cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipij iusiurandum, fidemque, ea quæ depraui nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. An domicilium * Romæ non habuit is, qui tot annis ante ciuitatem datam, sedem omnium rerum, ac fortunarum suarum Romæ collocauit? At non est professus, immò verò ijs tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegioque prætorum obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appij tabulæ negligentiùs asseruatæ dicerentur, Gabinij, quamdiu incolumis fuit, leuitas; post damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem resignasset; Metellus homo sanctissimus modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, vt ad L. Lentulum prætorem, & ad iudices venerit, & vnius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinij videtis. Quæ cum ita sint, quid est, quod de eius ciuitate dubitetis? præsertim

ridiculũ

cum alijs quoque * in ciuitatibus fuerit aſcriptus. Etenim cum mediocribus multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte præditis gratuitò ciuitatem in Græcia homines * impertiebantur; Rheginos, credo, aut Lorenſes, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod ſcenicis artificibus largiri ſolebant, id huic ſumma ingenij prædito gloria noluiſſe. quid? cum cæteri non modò poſt ciuitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepſerunt: hic, qui nec vtitur quidem illis, in quibus eſt ſcriptus, quòd ſemper ſe Heraclienſem eſſe voluit, reijcietur? Cenſus noſtros requiris ſcilicet. Eſt enim obſcurum proximis cenſoribus, hunc cum clariſſimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuiſſe: ſuperioribus, cum eodem quæſtore fuiſſe in Aſia: primis Iulio & Craſſo, nullam populi partem eſſe cenſam. Sed quoniam cenſus non ius ciuitatis confirmat, ac tantummodò indicat eum, qui ſit cenſus, ita ſe iam tum geſſiſſe pro ciue: ijs temporibus, * quem tu criminaris ne ipſius quidem indicio in ciuium Rom. iure eſſe verſatum, & teſtamentum ſæpe fecit noſtris legibus, & adijt hæreditates ciuium Romanorum, & in beneficijs ad ærarium delatus eſt à L. Lucullo prætore, & conſule. Quære argumenta ſiqua potes: numquam enim hic neque ſuo, neque amicorum indicio reuincetur? Quæres à nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur? quia ſuppeditat nobis, vbi & animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, & aures conuicio defeſſæ conquieſcant. An tu exiſtimas, aut ſuppetere nobis poſſe quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, niſi animos noſtros doctrina excolamus; aut ferre animos tantam poſſe contentionem, niſi eos doctrina eadem relaxemus? Ego verò fateor, me his ſtudijs eſſe deditum: cæteros pudeat, ſi qui ita ſe litteris abdiderunt, vt nihil poſſint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aſpectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat? qui tot annos ita viuo, iudices, vt ab illis nullo me vnquam tempore, aut commodum, aut otium meum abſtraxerit,

ſtraxerit, aut voluptas auocarit, aut denique ſomnus retardarit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi iure ſuccenſeat, ſi, quantum cæteris ad ſuas res obeundas, quantum ad feſtos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipſam requiem animi, & corporis conceditur temporis; quantum alij tribuunt intempeſtiuis conuiuijs, quantum denique aleæ, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc ſtudia recolenda ſumpſero? Atque hoc adeò mihi concedendum eſt magis, quòd ex his ſtudijs, hæc quoque creſcit oratio, & facultas; quæ quantacumq; in me eſt, numquam amicorum periculis defuit. Quæ ſi cui leuior videtur, illa quidem certè, quæ ſumma ſunt, ex quo fonte hauriam, ſentio. Nam niſi multorum præceptis, multuſque litteris mihi ab adoleſcentia ſuaſiſſem, nihil eſſe in vita magnopere expetendum, niſi laudem atque honeſtatem; in ea autem perſequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exilij parui eſſe ducenda: numquam me pro ſalute veſtra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus obieciſſem. Sed pleni omnes ſunt libri, plenæ ſapientum voces, plena exemplorum vetuſtas: quæ iacerent in tenebris omnia, niſi litterarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines, non ſolùm ad intuendum, verumetiam ad imitandum, fortiſſimorum virorum expreſſas, ſcriptores & Græci & Latini reliquerunt? quas ego mihi ſemper in adminiſtranda repub. proponens, animum, & mentem meam ipſa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quiſpiam, quid, illi ipſi ſummi viri, quorum virtutes litteris prodituæ ſunt, iſtanè doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile eſt hoc de omnibus confirmare: ſed tamen eſt certum, quid reſpondeam. Ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuiſſe, & ſine doctrina, naturæ ipſius habitu propè diuino, per ſe ipſos & moderatos, & graues exſtitiſſe fateor: etiam illud adiungo, ſæpius ad laudem, atque virtutem, naturam ſine doctrina, quàm ſine na-

tura valuisse doctrinam atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam, atque illustrem accesserit ratio quædam * conformatioque doctrinæ, tum illud nescio quid, præclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, diuinum hominem Africanum; ex hoc C. Lælium, L. Furium, modestissimos homines, & continentissimos; ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profectò, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adiuuarentur, numquam se ad earum studium contulissent. Quòd si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studijs delectatio sola peteretur; tamen, vt opinor, * hanc animi remissionem humanissimam, ac liberalissimam iudicaretis. Nam cætera neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum: hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant: aduersis perfugium, ac solatium præbent: delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quòd si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare posse nunquam ea mirari deberemus, etiam cum in alijs videremus. Quis nostrûm tam animo agresti, ac duro fuit, vt Roscij morte nuper non commoueretur? qui cum esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem, ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliaret à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, iudices (vtar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc nouo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum litteram scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore! quoties reuocatum eandem rem dicere commutatis verbis, atque sententijs! quæ verò accuratè, cogitateque scripsisset, ea sic vidi probari, vt ad veterum scriptorum laudem peruenirent. hunc ego non

diligam?

diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic à summis hominibus, eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia, & doctrina, & præceptis, & arte constare; poetam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi diuino quodam spiritu afflari. Quare suo iure noster ille Ennius sanctos appellat poetas, quòd quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, iudices, sanctum apud vos humanissimos homines hoc poetæ nomen, quod nulla vnquam barbaria violauit. Saxa, & solitudines * voce respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poetarum voce moueamur? Homerum Colophonij ciuem esse dicunt suum; Chij * suum vendicant, Salaminij repetunt; Smyrnæi verò suum esse confirmant: itaque etiam delubrum * eius in oppido dedicauerunt. permulti alij præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt; nos hunc viuum, qui & voluntate, & legibus noster est, repudiabimus? præsertim, cum omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Rom. gloriam laudemque celebrandam. nam & Cimbricas res adolescens attigit: & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, iucundus fuit. Neque enim quisquam est tam auersus à musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facilè præconium patiatur. Themistoclem illum, summum Athenis virum dixisse aiunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cuius vocem libentissimè audiret: Eius, à quo sua virtus optimè prædicaretur. Itaque ille Marius item eximiè L. Plotium dilexit, cuius ingenio putabat ea quæ gesserat, posse celebrari. Mithridaticum verò bellum magnum, atq; difficile, & in multa varietate terra mariq; versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modò L. Lucullum fortissimum, & clarissimum virum, verùm etiam populi Rom. nomen illustrant. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regijs

quondam

quondam opibus, & ipsa natura regionis vallatum: populi Rom. exercitus eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Rom. laus est, vrbem amicissimam Cyzicenorum eiusdem consilio ex omni impetu regio, ac totius belli ore, ac faucibus ereptam esse, atque conseruatam: nostra semper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cùm interfectis ducibus, depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa naualis: nostra sunt trophæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare quorum ingenijs hæc feruntur, ab eis populi Rom. fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius, itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus è marmore. At ijs laudibus certè non solùm ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cœlum huius prauus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adiungitur: omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvij, non sine communi omnium nostrûm laude decorantur. Ergo illum qui hæc fecerat, Rhodium hominem maiores nostri in ciuitatem receperunt: nos hunc Heraclienſem, multis ciuitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra ciuitate eiiciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus, Latina suis finibus, exiguis sanè continentur. Quare, si res hæ quas gessimus, orbis terræ regionibus definiantur; cupere debemus, quo *minus manuum nostrarum tela peruenerint, eodem gloriam, famamque penetrare: quòd cùm ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt; tum ijs certè, qui de vita, gloriæ causa dimicant, hoc maximum, & periculorum incitamentum est, & laborum. Quàm multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cum in Sigæo ad Achillis tumulum astitisset, O fortunate, inquit, adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inueneris? & verè. nam nisi Ilias illa

ex-

exſtitiſſet, idem tumulus qui corpus eius contexerat, nomen etiam obruiſſet. Quid noſter hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquauit? nonne Theophanem Mytilenæum ſcriptorem rerum ſuarum in concione militum, ciuitate donauit? & noſtri illi fortes viri, ſed ruſtici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quaſi particeps eiuſdem laudis magno illud clamore approbauerunt? Itaque credo, ſi ciuis Romanus Archias legibus non eſſet; vt ab aliquo imperatore ciuitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, cum Hiſpanos, & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiaſſet. quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poeta de populo ſubiecciſſet (quòd epigramma in eum feciſſet tantummodò alternis verſibus longiuſculis) ſtatim ex ijs rebus, quas tunc vendebat, iubere ei præmium tribui ſub ea condicione, ne quid poſtea ſcriberet. Qui ſedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, huius ingenium, & virtutem in ſcribendo, & copiam non expetiſſet? Quid? à Q. Metello Pio familiariſſimo ſuo, qui ciuitate multos donauit, neque per ſe, neque per Lucullos impetrauiſſet? qui præſertim vſque eò de ſuis rebus ſcribi cuperet, vt etiam Cordubæ natis poetis, pingue quiddam ſonantibus, atque peregrinum, tamen aures ſuas dederet. Neque enim eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt, ſed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis ſtudio, & optimus quiſque maximè gloria ducitur. Ipſi illi philoſophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo prædicationem, nobilitatemque deſpiciunt, prædicari ſe, ac nominari volunt. Decius quidem Brutus ſummus ille vir, & imperator, Attij amiciſſimi ſui carminibus templorum, ac monumentorum aditus exornauit ſuorum. Iam verò ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellauit Fuluius, non dubitauit Martis manubias muſis conſecrare. Quare, in qua vrbe imperatores propè armati poetarum nomen, & muſarum delubra coluerunt; in ea non debent rogati iudices à muſarum honore,

nore,& à poetarum salute abhorrere. Atque vt id libentiùs faciatis,iam me vobis, iudices indicabo,& de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortassè, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute huius vrbis, atque imperij, & pro vita ciuium, proque vniuersa repub. gessimus; attigit hic versibus, atque inchoauit,quibus auditis,quòd mihi magna res, & iucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. nullam enim virtus aliam mercedem laborum, periculorumque desiderat, præter hanc laudis, & gloriæ: qua quidem detracta,iudices,quid est quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam breui, tantis nos in laboribus exerceamus? Certè si nihil animus præsentiret in posterum, & si quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas; nec tantis se laboribus frangeret, nec; tot curis,vigiliisque *angeretur,nec toties de vita ipsa dimicaret. Nunc insidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes & dies animum gloriæ stimulis concitat,atque admonet, non cum vitæ tempore esse *dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam.An verò tam parui animi videamur esse omnes, qui in repub. atque in his vitæ periculis laboribusque versamur, vt cum vsque ad extremum spatium, nullum tranquillum, atque otiosum spiritum duxerimus,nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An cum statuas,& imagines non animorum simulacra, sed corporum, studiosè multi summi homines reliquerint; consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingenijs expressam, & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, iam tum in gerendo spargere me, ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc verò siue à meo sensu post mortem *abfutura sunt, siue, vt sapientissimi homines putauerunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt, nunc quidem certè cogitatione quadam, speque delector. Quare, conseruate,iudices,

hominem

hominem pudore eo quem amicorum ſtudijs videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venuſtate; ingenio autem tanto quantum id conuenit exiſtimari, quod ſummorum hominum ingenijs expetitum eſſe videatis; cauſſa verò eiuſmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipij, teſtimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cùm ita ſint, petimus à vobis, iudices, ſi qua non modò humana, verumetiam diuina in tantis negotijs commendatio debet eſſe; vt eum, qui vos, qui veſtros imperatores, qui populi Romani res geſtas ſemper ornauit, qui etiam his recentibus noſtris veſtriſque domeſticis periculis æternum ſe teſtimonium laudum daturum eſſe profiteatur; quique eſt eo numero, qui ſemper apud omnes ſancti ſunt: vt humanitate veſtra leuatus potiùs, quàm acerbitate violatus eſſe videatur. Quæ de cauſſa pro mea conſuetudine, breuiter ſimpliciterque dixi, iudices, ea confido probata eſſe omnibus: quæ non fori, neque iudiciali conſuetudine & de hominis ingenio, & communiter de ipſius ſtudio locutus ſum, ea, iudices, à vobis ſpero eſſe in bonam partem accepta, ab eo qui iudicium exercet, ſcio.

AD QVIRITES POST REDITVM.

ORATIO XXVII.

QVOD precatus à Ioue optimo maximo, cæteriſque dijs immortalibus ſum, Quirites, eo tempore, cùm me, fortunaſque meas pro veſtra incolumitate, otio, concordiaque deuoui; vt ſi meas rationes vmquam veſtræ ſaluti antepoſuiſſem, ſempiternam pœnam ſuſtinerem mea voluntate ſuſceptam: ſin & ea, quæ antè geſſeram, conſeruandæ

seruandæ ciuitatis causſa geſſiſſem; & illam miſeram profectionem veſtræ ſalutis gratia ſuſcepiſſem; vt quod odium ſcelerati homines,& audaces in rempub. & in omnes bonos conceptum iamdiu continerent,id in me vnum potiùs, quàm in optimum quemque,& in vniuerſam rempub. deflecterent: hoc ſi animo in vos, liberoſque veſtros fuiſſem,vt aliquando vos, patres conſcriptos,Italiamque vniuerſam memoria mei, miſericordia,deſideriumque teneret: eius deuotionis me eſſe coniectum iudicio deorum immortalium, teſtimonio ſenatus, conſenſu Italiæ,confeſſione inimicorum, beneficio diuino immortalique veſtro maximè lætor,Quirites.Et ſi homini nihil eſt magis optandum, quàm proſpera, æquabilis, perpetuaque fortuna,* ſecundo vitæ ſine vlla offenſione curſu; tamen ſi mihi tranquilla, & placata omnia fuiſſent, incredibili quadam & penè diuina (qua nunc veſtro beneficio fruor) lætitiæ voluptate caruiſſem. Quid dulcius hominum generi à natura datum eſt, quàm ſui cuique liberi? mihi verò & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium,vita ſunt mea cariores: tamen non tanta voluptate erant ſuſcepti, quanta nunc ſunt reſtituti. Nihil cuiquam fuit vnquam iucundius, quàm mihi meus frater. non tam id ſentiebam, cum fruebar, quàm tunc,cum carebam,& poſteaquam vos me illi,& mihi eum reddidiſtis. Res familiaris ſua quemque delectat; reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis afferunt,quàm tunc * incolumi afferebant. Amicitiæ,conſuetudines,vicinitates, clientelæ,ludi denique,& dies feſti,quid haberent voluptatis,carendo magis intellexi, quàm fruendo. Iam verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia veſtra, quamquam mihi ſemper clariſſima viſa ſunt; tamen ea nunc renouata illuſtriora videntur, quàm ſi obſcurata non eſſent.Ipſa autem patria,dij immortales,dici vix poteſt, quid caritatis, quid voluptatis habet. quæ ſpecies Italiæ?quæ celebritas oppidorum?quæ forma regionum? qui agris? quæ fruges? quæ pulchritudo vrbis? quæ humanitas ciuium? quæ reipub.dignitas?quæ

veſtra

vestra maiestas? quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, vt nemo magis. sed tamquam bona valetudo iucundior est eis, qui è graui morbo recreati sunt, quàm qui numquam ægro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis quàm assiduè percepta, delectant. Quorsum igitur hæc disputo? quorsum? vt intelligere possitis, neminem vmquam tanta eloquentia fuisse, neque tam diuino, atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem, multitudinémque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, liberosque nostros contuliſtis, non modò augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, paruus sum procreatus; à vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem incognitum qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum, & incredibili pietate cognitum reddidistis. reipub. illis accepi temporibus eam, quæ penè amissa est: à vobis eam recuperaui, quam aliquando omnes vnius opera seruatam iudicauerunt. Dij immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis multa præterea à dijs immortalibus optata consecuti sumus: nisi vestra voluntas * fuisset, omnibus * diuinis muneribus caruissemus. vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assecuti, nunc à vobis vniuersos habemus: vt quantum antea parentibus, quantum dijs immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore, * vniuerso cuncta populo Romano debeamus. Nam cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, vt eam complecti oratione non possim; tum in studijs vestris tanta animorum declarata est voluntas, vt non solùm calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini. Non enim pro meo reditu, vt pro P. Pompilij nobilissimi hominis adolescentes filij, & multi præterea cognati, atque affines deprecati sunt: non vt pro Q. Metello clarissimo viro iam spectata ætate filius: non L. * Dalamaticus consularis, summa auctoritate vir; non Q. Metellus censorius; non eorum liberi; non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatũ petebat; non sororum filij Luculli, Seruilij,

Seruilij, Scipiones. permulti enim tum Metelli, aut Metellorum liberi pro Q. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicauerunt. Quòd si ipsius summa dignitas maximæque res gestæ non satis valerent: tamen filij pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, maiorum natu lacrymæ, populum Romanum mouere potuerunt. Nam C. Marij (qui post illos veteres clarissimos consulares, vestra patrumque memoria, tertius ante me consularis, subijt indignissimam fortunam præstantissima sua gloria) dissimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione redijt, sed in dissensu ciuium, exercitu se, armisque reuocauit. Me * autem nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum, ac tumultus metu, C. Pisonis generi mei diuina quædam, & inaudita auctoritas, atque virtus, fratrisque mei miserrimi, atque optimi quotidianæ lacrymæ, sordesque lugubres à vobis deprecatæ sunt. Frater erat vnus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret: qui suo fletu desiderium mei, memoriamque renouaret: qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam; & tanto in me amore extitit, vt negaret fas esse non modò domicilio, sed ne sepulcro quidem se à me esse seiunctum. Pro me præsente senatus, hominumque præterea viginti millia vestem mutauerunt: pro eodem me absente vnius squalorem, sordesque vidistis. Vnus hic, qui domi, qui in foro possit esse mihi ætate filius, inuentus est beneficio parens; amore idem, qui semper fuit, frater. Nam coniugis miseræ squalor & luctus atque optimæ filiæ mœror assiduus, filijque parui desiderium mei, lacrymæque pueriles, aut itineribus necessarijs, aut * magna parte tectis, ac tenebris continebantur. Quare hoc maius est vestrum in nos promeritum, quòd non multitudini propinquorum, sed nobismetipsis nos reddidistis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: sic illud, quod mea virtus præstare debuit, adiutores, auctores, hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt,

vt

vt longè superiores omnes hac dignitate, copiaque superarem. Numquam de P. Popillio clarissimo, atque fortissimo viro; numquam de Q. Metello nobilissimo, & constantissimo ciue; numquam de C. Mario custode ciuitatis, atque imperij vestri, in senatu mentio facta est. Tribunitijs superiores illi rogationibus, nulla auctoritate senatus sunt restituti. Marius verò non modò non à senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus; nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marij, sed exercitus, atque arma valuerunt. At de me, vt valeret, semper senatus flagitauit; vt aliquando perficeretur, cum primùm licuit, frequentia, atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus est: at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta reuocauit. Illi inimicis interfectis, magna ciuium cæde facta, reducti sunt: ego ijs, quibus eiectus sum, prouincias obtinentibus, inimico autem optimo viro, & mitissimo, altero consule referente, reductus sum; cum is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus præbuisset, spiritu duntaxat viueret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset. Numquam de Popillio L. Opimius fortissimus consul; numquam de Q. Metello non modò C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus cum A. Albino collega senatum, aut populum est cohortatus; at pro me superiores consules semper vt referrent, efflagitati sunt: sed veriti sunt ne gratiæ caussa facere viderentur, quòd alter mihi affinis erat, alterius caussam capitis receperam. qui prouinciarum fœdere irretiti, totum illum annum querelas senatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt; Kalendis verò Ian. posteaquam orba respub. consulis fidem tamquam legitimi tutoris implorauit, P. Lentulus consul, parens, deus, salus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis; simulac de solenni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi priùs, quàm de me agendum iudicauit. Atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus pleb. quem ego maximis beneficijs

quæsto-

quæstorem consul ornaueram (cum & eunctus ordo, & multi eum summi viri orarent, & Cn. Oppius socer, optimus vir ad pedes eius flens iaceret) noctem sibi ad deliberandum postulasset: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur, sed vt patefactum est, in augenda mercede consumpta est. Postea res acta est in senatu, alia nulla. & cùm varijs rationibus impediretur, voluntate tamen perspecta senatus, caussa ad vos mense Ian. deferebatur. Hic tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego, cum homines in tribunali Aurelio palàm conscribi, centuriarique vidissem; cum intelligerem veteres ad spem cædis Catilinæ copias esse reuocatas: cum viderem ex ea parte homines, cuius partis nos vel principes numerabamur, partim quòd mihi inuiderent, partim quòd sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores salutis meæ: cum duo consules empti pactione prouinciarum, auctores se inimicis reipub. tradidissent; cum egestatem, auaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent; cum senatus, equitesque Rom. fiere pro me, ac mutata veste vobis supplicare edictis, atque imperijs vetarentur; cum omnium prouinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum, sanguine meo sancirentur; cum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quòd & vincere, & vinci luctuosum reipub. fore putaui. At inimici mei mense Ian. cum de me ageretur, corporibus ciuium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercludendum putauerunt. Itaq; cum ego abfui, eam rempub. habuistis, vt æquè me, atque illam restituendam putaretis. ego autem in qua ciuitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas, nulla iudicia, vis, & ferrum in foro versarentur; cum priuati se parietum præsidio, non legum, tuerentur; tribuni pleb. vobis inspectantibus vulnerarentur; ad magistratuum domos cum ferro, & facibus iretur; consulis fasces frangerentur; deorum immortalium templa

templa incenderentur: rempub. nullam esse putaui. Itaque neque repub. exterminata, mihi locum in hac vrbe esse duxi; nec, si illa restitueretur, dubitaui, quin me secum ipsa reduceret. An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum (qui illis ipsis reipub. periculosissimis temporibus ædilis curulis; me Consule, omnium meorum consiliorum particeps, periculorumque socius fuisset) dubitarem, quin is me confectum consularibus vulneribus consulari medicina ad salutem reduceret? hoc duce, collega autem eius clementissimo, atque optimo viro primò non aduersante, pòst etiam adiuuante; reliqui magistratus penè omnes fuerunt defensores salutis meæ. ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præsidio T. Annius, & P. Sextius, præstanti in me beneuolentia, & diuino studio exstiterunt. eodemque P. Lentulo auctore, & pariter referente collega, frequentissimus senatus, vno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam quibus potuit, verbis amplissimis ornauit; salutem vobis, municipijs, colònijsque omnibus commendauit, Ita me nudum à propinquis, nulla cognatione munitum: consules, prætore, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta semper à vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficijs honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodem, non solùm ad me conseruandum vos cohortati sunt. sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes, laudatoresque fuerunt. Quorum princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia ac gloria princeps; qui mihi vnus vni priuato amico eadem omnia dedit, quæ vniuersæ reipub. salutem, otium, dignitatem. cuius oratio fuit, quem admodum accepi, tripartita. Primùm vos docuit, meis consilijs rempub. esse seruatam, caussamque meam cum communi salute coniunxit; hortatusq; est vt auctoritatem senatus, statum ciuitatis, fortunas ciuis benè meriti defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari à senatu, rogari ab equitibus Rom.

rogari

rogari ab Italia cuncta. Denique ipſe ad extremum pro mea vos ſalute non rogauit ſolùm, verùm etiam obſecrauit. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas eſt. Huius conſilia, P. Lentuli ſententiam, ſenatus auctoritatem vos ſecuti, in eo me loco, in quo veſtris beneficijs fueram, ijſdem centurijs, quibus collocaratis, repoſuiſtis. Eodem tempore audiſtis, eodem ex loco, ſummos viros, ornatiſſimos atque ampliſſimos homines, principes ciuitatis, omnes conſulares, omnes prætorios eadem dicere; vt omnium teſtimonio per me vnum rempub. conſeruatam eſſe conſtaret. Itaque cum P. Seruilius grauiſsimus vir, & ornatiſsimus ciuis, dixiſſet, opera mea rempub. incolumem magiſtratibus deinceps traditam; dixerunt in eandem ſententiam cæteri. Sed audiſtis eo tempore clariſsimi viri non ſolùm auctoritatem, ſed etiam teſtimonium L. Gellij, qui, quia ſuam claſſem attentatam magno cum ſuo periculo penè ſenſit, dixit in concione veſtra, Si ego conſul, cum fui, non fuiſſem, rempub. funditus interituram fuiſſe. En ego tot teſtimonijs, Quirites, hac auctoritate ſenatus, tanta conſenſione Italiæ, tanto ſtudio bonorum omnium, agente P. Lentulo, conſentientibus cæteris magiſtratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus fauentibus; dijs denique immortalibus, frugum vbertate, copia, vilitate, reditum meũ comprobantibus; mihi, meis, reipub. reſtitutus, tantum vobis, quantum facere poſſum, Quirites, pollicebor. Primùm, qua ſanctiſsimi homines pietate erga deos immortales eſſe ſolent, eadem me erga populum Romanum ſemper fore, numenque veſtrum æquè mihi graue, & ſanctum, ac deorum immortalium in omni vita futurum; deinde, quoniam me in ciuitatem reſpub. ipſa reduxit, nullo me loco reipub. defuturum. Quòd ſi quis exiſtimat, me aut voluntate eſſe mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. mihi quod potuit vis, & iniuria, & ſceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abſtulit, diſsipauit: quod viro forti adimi non poteſt, id manet, & permanebit.

nebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate, non solùm cum his, qui hæc delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit; eum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modò, non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato, atque renouato. quem egomet dicere audiui, tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberauisset; cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret; cum adolescentem filium videret eiusdem socium calamitatis; cum in paludibus demersus, concursu, ac misericordia Minturnensium corpus, ac vitam suam conseruasset; cùm parua nauicula traiectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset: recuperata verò sua dignitate, se non commissurum, vt cùm ea, quæ amiserat, sibi restituta essent; virtutem animi non haberet, quam numquam perdidisset. Sed hoc inter me, atque illum interest: quòd ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos vltus est, armis: ego, qua consueui, vtar pietate: quoniam illi arti in bello, ac seditione locus est; huic in pace, atq; otio. Quamquam ille animo irato nihil nisi de inimicis vlciscendis agebat; ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi respub. permittet, cogitabo. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt; vnum eorum, qui odio reipub. quòd eam ipsis inuitis, conseruaram, mihi inimicissimi fuerunt: alterum, qui per simulationem amicitiæ, nefariè prodiderunt: tertium, qui cum propter inertiam suam eadem assequi non possent, inuiderunt laudi, & dignitati meæ: quartum, qui, cum custodes reipub. esse debuerunt; salutem meam, statum ciuitatis, dignitatem eius imperij, quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic vlciscar genera singula, quemadmodum à quibusque sum prouocatus: malos ciues, rempub. bene gerendo; perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cauendo; inuidos, virtuti, & gloriæ seruiendo; mercatores prouinciarum, reuocando domum, atque ab ijs prouinciarum

uinciarum rationem repetendo. Quamquam mihi maiori curæ est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optimè meriti, gratiam referam, quàm quemadmodum inimicorum iniurias, crudelitatemq; persequar. Etenim vlciscendæ iniuriæ facilior ratio est, quàm beneficij remunerandi: propterea quòd, superiorem esse contra improbos, minus est negotij, quàm bonis exæquari: tum etiam nec tam necessarium quidem est malè meritis, quàm optimè meritis referre quod debeas. Odium vel precibus mitigari potest; vel temporibus reipub. communique vtilitate deponi; vel difficultate vlciscendi teneri; vel vetustate sedari: benè meritos, quin colas, nec exorari fas est, neq; id reipub. repetere vtcumque necesse est; neque excusatio difficultatis, neque æquum est, tempore, & die memoriam beneficij definire. Postremò qui in vlciscendo remissior fuit, mox apertè laudatur: at grauissimè vituperatur, qui in tantis beneficijs, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior; neque solùm ingratus, quod ipsum graue est, verumetiam impius appelletur necesse est. Atqui in officio persoluendo dissimilis est ratio, & pecunia debita; propterea quòd pecuniam qui retinet, non dissoluit: qui reddidit, non habet: gratiam &, qui retulit, habet; &, qui habet, dissoluit. Quapropter memoriam vestri beneficij colam beneuolentia sempiterna, non solùm dum anima spirabo mea, sed etiam dum mortuo monumenta vestri in me beneficij permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, semperque præstabo, mihi neque in consilijs de reipub. capiundis diligentiam, neque in periculis à repub. propulsandis animum, neque in sententia simpliciter referenda fidem, neque in hominum voluntatibus pro repub. lædendis libertatem, nec in perferendo labore industriam, nec in vestris commodis augendis gratam animi beneuolentiam defuturam. Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, vt cùm vobis, qui apud me deorum immortalium vim, & numen tenetis; tum posteris vestris, cunctisque gentibus dignissimus ea

ciuitate

ciuitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragijs iudicauit.

POST REDITVM IN SENATV.

ORATIO XXVIII.

SI, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum liberosq; nostros meritis parùm vobis cumulatè gratias egero; quæso, obtestorque ne meæ naturæ potiùs, quàm magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere vbertas ingenij, quæ tanta dicendi copia, quod tam diuinum, atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos vniuersa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos; qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam remp. qui patriam, qua nihil potest esse iucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis. Quòd si parentes charissimos habere debemus, quòd ab ijs nobis vita, patrimonium, libertas, ciuitas tradita est; si deos immortales, quorum beneficio & hæc tenuimus, & cæteris rebus aucti sumus; si populum Rom. cuius honoribus in amplissimo concilio, & in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus; si hunc ipsum ordinem, à quo sæpe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam, & infinitum est, quod vobis debemus: qui vestro singulari studio, atque consensu, parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Rom. honores, vestra de me multa iudicia, nobis omnia vno

tempore reddidistis.* vt cum multa vobis; magna populo Rom. innumerabilia parentibus, omnia dijs immortalibus debeamus, quòd hæc antea singula per illos habuerimus, nunc vniuersa per vos recuperauerimus. Itaque P. C. quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur. quod enim tempus erit vmquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria, ac fama moriaturi qui illo ipso tempore, cùm vi, foro, metu, minis obsessi teneremini, non multo post discessum meum vniuersi me reuocauistis, referente L. Mumnio fortissimo, atque optimo viro; quem habuit ille pestifer annus & maximè fidelem, & minimè timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meæ. posteaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum pleb. qui cum per sè rempub. lacerare non posset, sub alieno scelere deleuit: numquam de me siluistis, numquam meam salutem non ab his consulibus, qui vendiderant, flagitauistis. Itaque vestro studio, atque auctoritate perfectum est, vt ille ipse annus, quem ego mihi quàm patriæ malueram esse fatalem, * octo tribunos haberet, qui promulgarent de salute mea, & ad vos sæpenumero referrent. nam consules modesti, legumque metuentes, impediebantur lege non ea, quæ de me, sed ea quæ de ipsis lata erat, cum meus inimicus promulgauit, Vt, si reuixissent hi, qui hæc penè delerunt; tum ego redirem. quo facto vtrumque confessus est, & se illorum vitam desiderare, & magno in periculo rempub. futuram, si aut hostes, atque interfectores reipub. reuixissent, aut ego non reuertissem. Itaque illo ipso anno, cum ego cessissem; princeps autem ciuitatis, non legum præsidio, sed parietum, vitam suam tueretur; respub sine consulibus esset; neque solùm parentibus perpetuis, verumetiam tutoribus annuis esset orbata; sententias dicere prohiberemini; caput meæ proscriptionis recitaretur: numquam dubitastis meam salutem cum communi salute coniungere. Postea verò quàm singulari, & præstantissima virtute P. Lentuli consulis, ex superioris

anni

anni caligine, & tenebris lucem in repub. Kalendis Ian. respicere cœpistis; cum Q. Metelli nobilissimi hominis, atque optimi viri summa dignitas cum prætorum, tribunorum plebis, penè omnium virtus & fides reipub. subuenisset; cùm virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompeius omnium gentium, omnium seculorum, omnis memoriæ facilè princeps, tutò se in senatum venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea fuit, vt licèt corpus abesset meum, dignitas iam in patriam reuertisset. Quo quidem mense, quid inter me, & meos inimicos interesset, existimare potuistis: ego meam salutem deserui, ne propter me ciuium vulneribus, respub. cruentaretur: illi meum reditum non populi Romani suffragijs, sed flumine sanguinis intercludendum putauerunt. Itaque postea nihil vos ciuibus, nihil Nocijs, nihil regibus respondistis: nihil iudices sententijs, nihil populus suffragijs, nihil hic ordo auctoritate declarauit: mutum forum, clinguem curiam, tacitam, & fractam ciuitatem videbatis. quo quidem tempore, cum is excessisset, qui cædi, & flammæ, vobis auctoribus restiterat; cùm ferro, & facibus homines tota vrbe volitantes, magistratuũ tecta oppugnata, deorum templa inflammata, summi, atq; optimi viri tribuni pleb. sanctissimum corpus non solùm tactũ, ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumque vidistis. Qua strage nonnulli permoti magistratus, partim metu mortis, partim desperatione reipub. paululum à mea causa recesserunt; reliqui fuerunt, quos neque terror, nec vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minæ, nec tela, nec faces à vestra auctoritate, à populi Rom. dignitate, à mea salute depellerent. Princeps P. Lentulus parens, ac deus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putauit; si mihi, si meis, si vobis, si reipub. reddidisset. Qui vt est designatus, numquam dubitauit sententiam de salute mea, se, & rep. dignam dicere. Cum à tribuno pleb. vetaretur, cum præclarum caput recitaretur, ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne

disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo adesset: totam illam clausulam, vt antè dixi, proscriptionem, non legem putauit, qua ciuis optimè de repub. meritus, nominatim sine iudicio, vnà cum senatu reipub. esset ereptus. Vt verò inijt magistratum, non dicam quid egerit priùs, sed quid omnino egit aliud, nisi vt me conseruato vestram in posterum dignitatem auctoritatemque sanciret? Dij immortales! quantum mihi beneficium dedisse videmini, quòd hoc anno P. Lentulus consul fuit: *quo quanto maius dedisseris, si superiore anno fuisset! nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo ciue, & viro Q. Catulo, non sæpe vnum consulem improbum, duos verò numquam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. Quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel vnus in repub. esset consul. Quod verè dixerat, si illud de duobus consulibus, quod antè in repub. non fuerat, perenne, ac proprium manere potuisset. Quòd si Q. Metellus illo tempore consul fuisset vnicus, dubitatis quo animo fuerit in me conseruando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse ascriptoremque videatis? Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustæ, humiles, paruæ, oppletæ tenebris, ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperij nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt? non consules, sed mercatores prouinciarum, ac venditores vestræ dignitatis: quorum alter à me Catilinam amatorem suum multis audientibus, alter Cethegum consobrinum suum reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modò deseruerunt, in causa præsertim publica, & consulari; sed prodiderunt, oppugnarunt; omni auxilio non solùm suo, sed etiam vestro, cæterorumque ordinum spoliatum esse voluerunt. quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit. Quis enim vllam vllius boni spem haberet in eo, cuius primum tempus ætatis palàm

fuisset

fuisset ad omnes libidines diuulgatum? qui ne à sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cum suam rem non minùs strenuè, quàm postea publicam confecisset, egestatem, & luxuriam domestico lenocinio sustentauit? qui nisi in aram tribunatus confugisset, neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset? quo in magistratu, nisi rogationem de piratico bello tulisset, profectò & egestare, & improbitate coactus piraticam ipse fecisset, ac minore quidem cum reipub. detrimento quàm quòd intra mœnia nefarius hostis, prædoque versatus est. quo inspectante, ac sedente, legem tribunus plebis tulit, ne auspicijs obtemperaretur, ne obnuntiare concilio, aut comitijs, ne legi intercedere liceret, vt lex Ælia, & Fusia ne valerent: quæ nostri maiores certissima subsidia reipub. contra tribunitios furores esse voluerunt. idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset: cumq; adolescentes nobilissimi, cunctique equites Romani se ad lenonis impurissimi pedes abiecissent: quo vultu cincinnatus ganeo non solùm ciuium lacrymas, verumetiam patriæ preces repudiauit? neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem ascendit, eaque dixit, quæ si eius vir Catilina reuixisset, dicere non esset ausus: se nonarum Decembrium, quæ me consule fuissent, cliuique Capitolini pœnas ab equitibus Rom. esse repetiturum. neque solùm id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellauit: L. verò Lamiam equitem Romanum præstanti dignitate hominem, & saluti meæ pro familiaritate, reipub. pro fortunis suis amicissimum, consul imperiosus exire vrbe iussit: & cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni iam antè fecissent: ille vnguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores, ædilesque tum abiecerant, irrisit squalorem vestrum, & luctum grauissimæ ciuitatis. fecitque quod nemo vmquam tyrannus: vt, cum quo minùs occultè vestrum malum

gemeretis,nihil diceret; ne apertè incommoda patriæ lugeretis,ediceret. Cum verò in circo Flaminio non à tribuno pleb. consul in concionem, sed à latrone archipitata productus esset: primùm processit, qua auctoritate vir! vini, somni,stupri plenus,madenti coma, composito capillo, grauibus oculis,fluentibus buccis, pressa voce,& temulenta. Quòd in ciueis indemnatos esset animaduersum, id sibi dixit, grauis auctor, vehementissimè displicere. Vbi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris, & helluationibus huius calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessauit? Nam ille alter Cesoninus Caluentius ab adolescentia versatus est in foro, cum eum præter simulatam, versutamque tristitiam nulla res commendaret; non consulis studium,non discendi initia rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas; quem preterieus cum incultum,horridum,mœstumq; vidisses, etiam si agrestem, & inhumanum existimares, tamen libidinosum, & perditum non dubitares. cum hoc homine,* aut cum stipite Æthiope si in foro constitisses,nihil crederes interesse: sine sensu,sine sapore,elinguem,tardum,inhumanum, neglectum,Cappadocem, modò abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quàm libidinosus? quàm impurus? quàm intemperans, non ianuâ receptis, sed pseudothyro intromissis voluptatibus? cum verò etiam litteras studere incipit, & * helluo immanis cum Græculis Philosophari: tum est Epicurus, non penitùs illi disciplinæ, quæcumque est,deditus; sed captus vno verbo voluptatis. habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio, ac de virtute disserunt: qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda,adhortantur: sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere: in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationemque versari, his vtitur quasi præfectis libidinũ suarum: hi voluptates omnes vestigant,atque odorantur: hi sunt conditores,instructoresque conuiuij: ijdem expendunt, atque æstimant voluptates, sententiamq; dicunt,

dicunt,& iudicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus ita contempsit hanc prudentissimam ciuitatem,vt omnes suas libidines,omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modò vultum importunum in forum detulisset. is, non me (quamquam equidem non cognoram cum propter Pisonum affinitatem, quam longè hinc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset) sed vos populumque Rom. non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpe accidit,sed rugis, supercilioque decepit. L. Piso tunc ausus es isto oculo,non dicam isto animo: ista fronte non vita:tanto supercilio (non enim possum dicere tantis gestis) cum Gabinio consociare consilia pestis meæ? non te illius vnguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigijs in eam * cognitionem adducebat; vt, cum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutiùs vti non liceret? cum hoc coire ausus es, vt consularem dignitatem,vt reipub.statum,vt senatus auctoritatem, vt ciuis optimè meriti fortunas prouinciarum fœdere addiceres? te consule,tuis & edictis & imperijs,senatui populoque Rom. non est licitum non modò sententijs,atque auctoritate sua, sed ne luctu quidem, ac vestitu reipub. subuenire.Capuænè te putabas,in qua vrbe domicilium quondam superbiæ fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore: an Romæ, in qua ciuitate omnes ante vos consules senatui parueruntꝰ tu es ausus in Circo Flaminio productus cum tuo illo pari,dicere, te semper misericordem fuisseꝰ quo verbo senatum atque omneis bonos tum, cum à patria pestem expellerent, crudeles demonstrabas fuisse. tu misericors me affinem tuum (quem comitijs prærogatiuæ primum custodem præfeceras,quem Kalendis Ianua. tertio loco sententiam rogaras) constrictum inimicis reipub.tradidisti: tu meum generum propinquũ tuum, tu affinem tuam, meam filiam superbissimis,& crudelissimis verbis à genibus tuis repulisti:idemque tu clementia, ac misericordia singulari (cùm ego vnà cum

repub. non tribunitio, sed consulari ictu concidisset) tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti; vt ne vnam quidem horam interesse paterere inter meam pestem, & tuam prædam; saltem dum conticesceret illa lamentatio, & gemitus vrbis. nondum palàm factum erat, concidisse rempub. cum tibi arbitria funeris soluebantur, vno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum consulem de Palatio, de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur; cùm ijsdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modò à bonis, sed etiam à liberis, atque inani foro, ignaro populo Rom. quid ageretur, senatu verò oppresso, & afflicto, duobus impijs nefarijsque consulibus ærarium, prouinciæ, legionis imperia donabantur. Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute sulsistis, summa tribunorum plebis, prætorumque fide, & diligentia subleuati. Quid ego de præstantissimo viro T. Annio dicam? aut quis de tali ciue satis dignè vnquam loquetur? qui cum videret sceleratum ciuem, aut domesticum potiùs hostem, si legibus vti liceret, iudicio esse frangendum: sin ipsa iudicia vis impediret, ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam; primò de vi postulauit: posteaquam ab eodem iudicia sublata esse vidit, ne ille omnia vi posset efficere, curauit: qui docuit neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus, & copijs ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus post metum discessum metum bonis, timorem huic ordini, seruitutem depulit ciuitati. Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu ciuitatis nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ discrimen vitandum putauit: qui causam senatus exagitatam concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendauit, vt nihil tam populare, quàm vestrum nomen; nihil tam omnibus carum aliquando, quàm vestra auctoritas

ctoritas videretur: qui me cùm omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit: tum reliquis officijs iuxtà, ac si meus frater esset, sustentauit: cuius ego clientibus, libertis, familia, copijs, litteris, ita sum sustẽtatus, vt meæ calamitatis non adiutor solùm, verumetiã socius videretur. Iam cæterorum officia studiaque vidistis: quàm cupidus mei C. Sextilius, quàm studiosus vestri, quàm non varius fuerit in caussa. Quid. M. Cispius? cui ego ipsi, parenti, fratrique eius sentio quantum debeam: qui, cum à me voluntas eorum in priuato iudicio esset offensa, publici mei beneficij memoria priuatam offensionem obliterauerunt. Iam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit, M.* Curtius, cuius ego patri quæstor fui; studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messinius, & amicitiæ, & reipublicæ caussa dixit: legem separatim initio de salute mea promulgauit. Q. Fabricius, si quæ de me agere conatus est, ea contra vim, & ferrum perficere potuisset: mense Ianuario nostrum statum recuperassemus. Quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardauit, auctoritas vestra reuocauit. Iam verò prætores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cum L. Cælicius priuatim me suis omnibus copijs studuerit sustentare, publicè promulgauit de salute mea cum collegis penè omnibus: direptoribus autem meorum bonorum in ius adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius statim designatus, sententia sua, quàm esset cara sibi mea salus, declarauit. Omnia officia C. Septimij, Q. Valerij, P. Crassi, Sext. Quinctilij, C. Cornuti summa, & in me, & in rempublicam consliterunt; quæ cum libenter commemoro, tum non inuitus nonnullorum in me nefariè commissa prætereo. non est mei temporis iniurias meminisse: quas ego, etiamsi vlcisci possem, tamen obliuisci mallem. aliò transferenda mea tota vita est, vt bene de me meritis referam gratiam; cum apertis hostibus bellum geram, timidis amicis ignoscam, proditoribus meis non indicem dolorem proiectionis meæ, defensores reditus dignitate consoler.

Quòd si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi vt erga duces ipsos, & principes, atque auctores salutis meæ satis gratus iudicaret: tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modò ad referendam, verumetiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. quando enim ego huic homini, ac liberis eius, quando omnes mei gratiam referent? quæ memoria, quæ vis ingenij, quæ magnitudo obseruantiæ, tot tantisque beneficijs respondere poterit? qui mihi primus afflicto, & iacenti consularem fidem, dexteramque porrexit: qui me à morte ad vitam, à desperatione ad spem, ab exitio ad salutem reuocauit? qui tanto amore in me, studio in rempublicam fuit, vt excogitaret quemadmodum calamitatem meam non modò leuaret, sed etiam honestaret. quid enim magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit, quàm quòd illo petente, vos decreuistis? vt cuncti ex omni Italia, qui rempub. saluam vellent, ad me vnum hominem fractum, & propè dilapsum, restituendum & defendendum venirent: vt qua voce à * te, Romule, post Romam conditam consul vsus esset pro vniuersa republica, apud eos solùm qui eius vocem exaudire possent; eadem voce senatus omnibus agris, vicis, atque oppidis ciues, totamque Italiam ad vnius salutem defendendam excitaret. quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quàm hoc; senatum iudicasse, qui ciuis me non defendisset, eum rempub. saluam nolui esse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit, vt omnes flagitium se committere putarent, si quis non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, & penè Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium conuocauit. Quo tempore quantam vim naturæ bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. nam Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia priuata odia deposuit: quem P. Seruilius vir cum clarissimus, tum verò optimus, mihique amicissimus, & auctoritatis, & orationis suæ diuina quadam grauitate, ad sui

generis,

generis, communisque sanguinis facta virtutisque reuocauit: vt haberet in consilio & fratrem ab inferis socium rerum mearum, & omneis Metellos præstantissimos ciueis penè ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum Metellum, cuius quondam de patria discessus honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est. Itaque fuit is non modò salutis defensor, qui ante hoc vnum beneficium fuerat inimicus, verumetiam asciprior dignitatis meæ. Quo quidem die cum cccex. senatores essetis, magistratusque omnes adessent: dissensit vnus, qui sua lege coniuratos etiam ab inferis excitandos putarat. atque illo die, quo rempub. meis consilijs conseruatam grauissimis verbis, & plurimis iudicassetis, idem consul curauit, vt eadem à principibus ciuitatis in concione postero die dicerentur. Cum quidem ipse egit ornatissimè caussam meam, perfecitque astante, atque audiente Italia tota, vt nemo ciuisquam condoleti, aut perditi vocem acerbam, atque inimicam bonis posset audire. At hæc, non modò adiumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meæ reliqua vos ijdem addidistis: decreuistis, nequis vlla ratione rem impediret: qui id impedisset, grauiter molesteque laturos: illum contra rempub. salutemque bonorum, concordiamque ciuiũ facturum: & vt ad vos ea statim referrentur: meque etiam, si diutiùs calumniarentur, redire iussistis. quid quòd, vt ijs agerentur gratiæ, qui è municipijs venissent? quid quòd vt ad illam diem, ad res suas cum redissent, rogarentur, vt pari studio conuenirent? quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi fratriq; meo, liberisque nostris natalem constituit, non modò ad nostram, verumetiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitijs centuriatis, quæ maximè maiores iusta dici haberique voluerunt, arcessiuit in patriam: vt eædem centuriæ, quæ me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent. Quo die quis ciuis fuit, qui fas esse putaret, quacumque aut ætate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum splen-

ſplendorem Italiæ totius, ordinumq; omnium, quando illa dignitate rogatores, diribitores, cuſtodeſque vidiſtis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti, atque diuino, non ſolùm reducti ſumus in patriam, ſicut nonnulli clariſſimi viri; ſed equis inſignibus, curru aurato reportati. Poſſum ego ſatis in Cn. Pompeium vnquam gratus videri? qui non ſolùm apud vos qui omnes idem ſentiebatis, ſed etiam apud vniuerſum populum Rom. ſalutem reipub. & conſeruatam per me, & coniunctam eſſe eum mea dixerit: qui cauſſam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate ſua compreſſerit, bonos excitarit: qui populum Rom. pro me, tamquam pro fratre, aut pro parente, non ſolùm hortatus ſit, verumetiam obſecrarit: qui cum ipſe propter metum dimicationis & ſanguinis domo ſe teneret, etiam à ſuperioribus tribunis petierit, vt de ſalute mea prouideret, & referret: qui in colonia nuper conſtituta cum ipſe gereret magiſtratum, in qua nemo erat emptus interceſſorum, vim, & crudelitatem priuilegij, auctoritate honeſtiſſimorum hominum, & publicis litteris conſignauit, princepſque Italiæ totius præſidium ad noſtram ſalutem implorandum putauit: qui cum ipſe mihi ſemper amiciſſimus fuiſſet, etiam vt ſuos neceſſarios mihi amicos redderet, elaborauit. Quibus autem officijs T. Annij beneficia remunerabor? cuius omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, niſi conſtans, perpetua, fortis, inuicta defenſio ſalutis meæ. Quid de P. Sextio loquar? qui ſuam erga me beneuolentiam, & fidem non ſolùm animi dolore, ſed etiam corporis vulneribus oſtendit. Vobis verò P. C. ſingulis & egi, & agam gratias vniuerſis: egi initio, quantum potui: ſatis ornatè agere nullo modo poſſum. Et quamquam tanti in pace præcipua merita multorum, quæ ſileri nullo modo poſſunt; tamen huius temporis, ac timoris mei non eſt, conari commemorare beneficia in me ſingulorum. nam difficile eſt non aliquem, nefas quemquam præterire. Ego vos vniuerſos, patres conſcripti,

scripti, deorum numero colere debeo. sed vt in ipsis dijs immortalibus non semper eosdem, atqui aliàs alios solemus,& venerari,& precari; sic in hominibus de me diuinitùs meritis,omnis erit ætas mihi ad eorũ erga me merita prædicanda, atque recolenda. hodierno autem die nominatim à me magistratibus statui gratias esse agendas; & de priuatis vni, qui pro salute mea,municipia, coloniasque adisset, populum Rom. supplex obsecrasset,sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis; vos me florentem semper ornastis: laborantem mutatione vestis,& propè luctu vestro. quoad licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modò suo præsidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt. Quibus ego rebus obiectis, cùm mihi priuato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram, multa mecum ipse reputaui. Dixerat in concione consul,se eius Capitolini pœnas ab equitibus Romanis repetiturum: nominatim alij compellabantur,alij citabantur,alij relegabantur: aditus templorum erant non solùm præsidijs,& manu, verumetiam demolitione sublati. Alter consul,vt me, & rempub. non modò desererent, sed etiam hostibus reipub.proderent,pactionibus eos suorum præmiorum obligarat.Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu, quem ego inimicum mihi fuisse non dico: tacuisse cum diceretur, esse inimicus scio. Duæ partes esse in repub. cum putarentur, altera me deposcere propter inimicitias,altera timidè defendere propter suspicionem cædis putabatur. qui autem me deposcere videbantur, ij * huius auxerunt dimicationis metum: quòd numquam inficiando suspicionem hominum, curamque minuerunt. Quare, cum viderem senatum ducibus orbatum, me à magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum; seruos simulatione collegiorum nominatim

natim esse conscriptos, copias omneis Catilinæ penè ijsdem ducibus ad spem cædis, & incendiorum esse reuocatas; equites Rom. proscriptionis, municipia vastitatis, omnes cædis metu esse permotos: potui, potui P. C. multis auctoribus fortissimis viris, me vi armisq; defendere, nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit; sed videbam, si vicissem præsentem aduersarium, nimiùm multos mihi alios esse vincendos: si victus essem, multis bonis & pro me, & mecum, etiam post me esse pereundum, tribunitijq; sanguinis vltores esse præsentes, meæ mortis pœnas iudicio, & posteritati reseruari. nolui, cum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam priuatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quàm de suis desperare; ac si solus essem interfectus, mihi turpe; si cum multis, reipub. funestum fore videbatur. Quòd si mihi æternam esse propositam æruinnam arbitrarer, morte me ipse potiùs quàm sempiterno dolore multassem: sed cum viderem me non diutiùs, quàm ipsam rempub. ex hac vrbe abfuturum, neque ego illa exterminata, mihi remanendum putaui; & illa, simulatque reuocata est, me secum pariter reportauit. Mecum leges, mecum quæstiones, mecum iura magistratuum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum vbertas, mecum deorum & hominum sanctitates omnes, & religiones abfuerunt. quæ si semper abessent, magis vestras fortunas lugerem, quàm desiderarem meas: sin aliquando reuocarentur, intelligebam mihi cum illis vnà esse redeundum. Cuius mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit Cn. Plancius: qui omnibus prouincialibus ornamentis, commodisque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando, & conseruando collocauit. qui si mihi quæstor imperatori fuisset, in filij loco fuisset: nunc certè erit in parentis, cum fuerit quæstor non imperij, sed doloris mei. Quapropter, patres conscripti, quoniam in rempub. sum pariter cum repub. restitutus, non modò in ea defendenda nihil minuam de liber-

tate

tate mea priſtina, ſed etiam adaugebo. Etenim ſi eam tum defendebam, cum aliquid mihi illa debebat, quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo? nam quid eſt, quod animum meum frangere, aut debilitare poſſit, cuius ipſam calamitatem non modò nullius delicti, ſed etiam diuinorum in rempub. beneficiorum teſtem eſſe videatis? nam & importata eſt, quia defenderam ciuitatem; & mea voluntate ſuſcepta eſt, ne à me defenſa reſpub. per eundem me extremum in diſcrimen vocaretur. Pro me non, vt pro P. Popillio nobiliſſimo homine adoleſcentes filij, propinquorum multitudo populum Rom. eſt deprecata: non vt pro Q. Metello ſummo, & clariſſimo viro ſpectata iam adoleſcentia filius; non L. & C. Metelli conſulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui rum conſulatum petebat; non Luculli, Seruilij, Scipiones, Metellorum filij flentes, ac ſordidati populo Romano ſupplicauerunt: ſed vnus frater, qui in me pietate filius, conſilijs parens, amore (vt erat) frater inuentus eſt: ſqualore, lacrymis, & quotidianis precibus, deſiderium mei nominis renouari, & rerum geſtarum memoriam vſurpari coegit. qui cum ſtatuiſſet, niſi per vos me recuperaſſet, eandem ſubire fortunam, atque idem ſibi domicilium & vitæ, & mortis depoſceret, numquam nec magnitudinem negotij, nec ſolicitudinem ſuam, nec vim inimicorum, ac tela pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defenſor aſſiduus, ſumma virtute, & pietate C. Piſo gener: qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui ſui, conſulis; qui Pontum & Bithyniam quæſtor pro mea ſalute neglexit. Nihil vmquam ſenatus de P. Popillio decreuit, numquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta eſt: tribunitijs ſunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate ſenatus, reſtituti: cum alter eorum ſenatui paruiſſet, alter vim cædemque fugiſſet. nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me conſularis tempeſtate ciuili expulſus eſt, non modò à ſenatu non eſt reſtitutus, ſed reditu

ſuo

suo senatum cunctum penè deleuit. nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad rempub. defendendam populi Rom. conuocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum exstiterunt. Quare cum me vestra auctoritas accersierit, populus Rom. reuocarit, respub. implorarit, Italia cuncta penè suis humeris reportarit; non committam P.C. vt cum ea mihi sint restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim: præsertim cum illa amissa recuperarim; virtutem, & fidem numquam amiserim.

PRO DOMO SVA, AD PONTIFICES.

ORATIO XXIX.

CVM multa diuinitùs, pontifices, à maioribus nostris inuenta, atque instituta sunt; tum nihil præclarius, quàm quòd vos eosdem & religionibus deorum immortalium, & summæ reipub. præesse voluerunt: vt amplissimi, & clarissimi ciues rempub. bene gerendo; * pontifices, religiones sapienter interpretando, reipub. conseruarent. Quòd si vllo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani iudicio, ac potestate versata est, hæc profectò tanta est, vt omnis reipub. dignitas, omnium ciuium salus, vita, libertas, aræ, foci, dij penates, bona fortunæ, domicilia, vestræ sapientiæ, fidei, potestatique commissa creditaque esse videantur. vobis hodierno die constituendum est, vtrùm posthac amentes, ac perditos magistratus improborum, ac sceleratorum ciuium præsidio nudare; an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes, ac flamma reipub. suum illum pestiferum & funestum

nestum tribunatum, quem æquitate humana tueri non potest, diuina religione defendere it; aliæ cæremoniæ nobis erunt, alij antistites deorum immortalium, alij interpretes religionum requirendi. sin autem vestra auctoritate, sapientiaque pontifices, ea, quæ furore improborum in repub. ab alijs oppressa, ab alijs deserta, ab alijs prodita, gesta sunt, rescinduntur; erit caussa, cur consilium maiorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis iure, ac merito laudare possimus. Sed quoniam ille demens, si ea, quæ ego per hos dies in senatu de repub. sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putauit, omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille vti non potest, sed conuitio, cuius exercitationem cùm intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate muniuit. Ac primùm illud à te homine vesano, ac furioso requiro, quę te tanta pœna tuorum scelerum, flagitiorumq; vexet, vt hos tales viros, qui non solùm consilijs suis, sed etiam specie ipsa dignitatem reipub. sustinent, quòd ego in sententia dicenda salutem ciuium cum honore Cn. Pompeij coniunxerim, mihi esse iratos, & aliud de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere? Fuisti tu, inquit, apud pontifices superior: sed etiam, quoniam te ad * populum contulisti, sis inferior necesse est. itáne verò? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas, & inconstantia, & crebra tamquam tempestatum, sic sententiarum commutatio: hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia grauitas, à libidinosa sententia certum, & definitum ius religionum, vetustas exemplorum, auctoritas litterarum, monumentorumque deterret? Tunè es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem respub. desiderauit? quo restituto senatus auctoritatem restitutam putabamus, quam primùm aduenies prodidisti? Nondum de mea sententia dico: impudentiæ primùm respondebo tuæ. Hunc igitur, funesta reipub. pestis, hunc tu ciuem ferro, & armis, & exercitus terrore, & consulum

ſulum ſcelere, & audaciſſimorum hominum minis, ſeruorum delectu, obſeſſione templorum, occupatione fori, oppreſſione curiæ, domo, & patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curaſti; quem à ſenatu, quem à bonis omnibus, quem à cuncta Italia deſideratum, accerſitum reuocatum, conſeruandæ reipub. cauſſa confiteris? At enim in ſenatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuiſti. Ego verò neque veni, & domi me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit, cùm ſeruos tuos à te iampridem ad bonorum cædem paratos, cum illa tua conſceleratorum ac perditorum manu, armatos in Capitolium tecum veniſſe conſtabat. Quod cum mihi nuntiaretur, ſcio me domi manſiſſe, & tibi, & gladiatoribus tuis inſtaurandæ cædis poteſtatem non feciſſe. Poſtea quàm mihi nuntiatum eſt, populum Rom. in Capitolium propter metum, atque inopiam rei frumentariæ conueniſſe; miniſtros autem ſcelerum tuorum perterritos, partim amiſſis gladijs, partim ereptis defugiſſe, veni non ſolùm ſine vllis copijs, ac manu, vetumetiam cum paucis amicis. An ego cum P. Lentulus conſul optimè de me, ac de repub. meritus; cum Q. Metellus (qui, cum meus inimicus eſſet frater tuus, & diſſenſioni noſtræ, & precibus tuis ſalutem, ac dignitatem meam prætuliſſet) me arceſſerent in ſenatum; cum tanta multitudo ciuium tam recenti officio ſuo me ad referendam gratiam nominatim vocarent, non venirem? cùm præſertim te iam illinc cum tua fugitiuorum manu diſceſſiſſe conſtaret. Hic tu me etiam cuſtodem defenſoremque Capitolij, templorumq; omnium, hoſtem Capitolinum appellare auſus es, quòd cum in Capitolio ſenatum duo conſules haberent, eò venirem? Vtrumne eſt tempus aliquod, quo in ſenatum veniſſe turpe ſit? an res illa talis erat, de qua agebatur, vt rem ipſam repudiare, & eos, qui agebant, condemnare deberem? primùm dico, ſenatoris eſſe boni ſemper in ſenatum venire: nec cum ijs ſentio, qui ſtatuunt minùs bonis temporibus in ſenatum ipſi non venire; non intelligentes, hanc ſuam nimiam perſe-

perſeuerantiam vehementer ijs quorum animum offendere voluerunt, gratam, & iucundam fuiſſe. At enim nonnulli propter timorem, quòd ſe in ſenatu tutò non eſſe arbitrabantur, diſceſſerunt Non reprehendo, nec quæro, fueritne aliquid pertimeſcendum: puto, arbitrio ſuo quemque timere oportere: cur ego non timuerim, quæris? quia te illinc abijſſe conſtabat. cur, cum viri boni nonnulli putarint tutò ſe in ſenatu eſſe non poſſe, ego non idem ſenſerim? cur, cum ego me exiſtimaſſem tutò omnino in ciuitate eſſe non poſſe, illuc irem? an alijs licet, & rectè licet in meo metu ſibi nihil timere; mihi vni neceſſe erit, & meam, & aliorum vicem pertimeſcere? An, quia non condemnaui ſententia mea duos conſules, ſum reprehendendus? Eos igitur ego potiſſimùm damnare debui, quorum lege perfectum eſt, ne ego indemnatus, atque optimè de repub. meritus, damnatorum pœnam ſuſtinerem? quorum etiam delicta propter eorum egregiam in me conſeruando voluntatem non modò me, ſed omneis bonos ferre oporteret; eorum optimum conſilium ego potiſſimùm per eos in meam priſtinam dignitatem reſtitutus, conſilio repudiarem meo? At quam ſententiam dixi? primùm eam, quam populi ſermo in animis noſtris iam antè defixerat; deinde eam quæ erat ſuperioribus diebus agitata in ſenatu: deinde eam, quam ſenatus frequens, tum, cum mihi eſt aſſenſus, ſecutus eſt: vt neque allata ſit à me res inopinata, ac recens; nec ſi quod in ſententia vitium eſt, magis ſit eius, qui dixerit, quàm omnium, qui probarint. At enim liberum ſenatus iudicium propter metum non fuit. Si timuiſſe eos facis qui diſceſſerunt, concede non timuiſſe eos, qui remanſerunt: ſin autem ſine ijs, qui tum adfuerunt, nihil decerni liberè potuit: cum omnes adeſſent, cœptum eſt referri de inducendo s.c. ab vniuerſo ſenatu reclamatum eſt. Sed quæro in ipſa ſententia, quoniam princeps ego ſum eius, atque auctor, quid reprehendatur? vtrùm cauſſa capiendi noui conſilij non fuit? an meæ partes in ea cauſſa non præcipuæ fuerunt? an aliò potiùs confugiendum

giendum fuit? quæ vis, quæ cauſſa maior eſſe, quàm fames, potuit? quàm ſeditio? quàm conſilia tua, tuorumque? qui facultate oblata ad imperitorum animos incitandos, renouaturum te tua illis funeſta latrocinia ob annonæ cauſſam putarunt. Frumentum prouinciæ frumentariæ partim non habebant, partim in alias terras, credo propter varietatem venditorum miſerant; partim quò gratius eſſet tum, cum in ipſa fame ſubueniſſent, cuſtodijs ſuis clauſum continebant, vt ſubitò nouum mitterent. Res erat non in opinione dubia, ſed in * præſentia, atque ante oculos propoſito periculo: neque id coniectura proſpiciebamus, ſed iam experti videbamus. nam cum ingraueſceret annona, vt iam planè inopia, ac fames, non caritas timeretur, concurſus eſt ad templum Concordiæ factus, ſenatum illuc vocante Metello conſule. qui ſi verus fuit ex dolore hominum, & fame, certè conſules cauſſam ſuſcipere, certè ſenatus aliquid conſilij capere potuit. Sin in cauſſa fuit annona, ſeditionis quidem ſtimulator, & concitator tu fuiſti; nonne id agendum nobis omnibus fuit, vt materiam ſubtraheremus furori tuo? quid, ſi vtrumque fuit? & vt fames ſtimularet homines, & tu in hoc vlcere tamquam vnguis exiſteres? nonne fuit eo maior adhibenda medicina, quæ & illud natiuum, & hoc delectum malum ſanare poſſet? Erat igitur & præſens caritas, & futura fames. * inde ſaxis facta lapidatio eſt: ſi ex dolore plebeio, nullo incitante, magnum malum: ſi P. Clodij impulſu, viſitatum hominis facinoroſi ſceleris: ſi vtrumque; vt res eſſet ea, quæ ſua ſponte multitudinis animos incitaret, & parati atque armati ſeditionis duces: videturne ipſa reſpub. & conſulis auxilium imploraſſe, & ſenatus fidem? atqui vtrumque fuiſſe perſpicuum eſt, difficultatem annonæ, ſummamque inopiam rei frumentariæ: vt homines non iam diuturnam caritatem, ſed vt famem planè timerent: nemo negat: hunc iſtum otij, & pacis hoſtem, cauſſam arrepturum fuiſſe ad incendia, cædes, rapinas, nolo, pontifices, ſuſpicemini, niſi videritis. Qui ſunt homines à Q. Metello fratre tuo conſule

sule in senatu palàm nominati, à quibus ille se lapidibus appetitum, & percussum esse dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominauit. quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est, qui de tribuno pleb. nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum depoposcit. quis est Sergius? armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, conciliator tabernariorum, damnatus iniuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiæ. His atque huiusmodi ducibus, cum tu in annonæ caritate in consules, in senatum, in bona, fortunasque locupletum, per causam inopum, atque imperitorum repentinos impetus comparares; cum tibi salus esse in otio nulla posset; cùm desperatis ducibus decuriatos, ac descriptos haberes exercitus perditorum: nonne prouidendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiam seditionis ista funesta fax adhæresceret? Fuit igitur causa capiendi noui consilij. videte nunc, fuerintne partes meæ penè præcipuæ. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem cæteræ pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam præstare oportere dicebant? nonne me? quid? puerorum illa concursatio nocturna? non à te ipso instituta, me frumentum flagitabant? quasi verò ego aut rei frumentariæ præfuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione, aut potestate valuissem. sed homo ad cædem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis iniecerat, cum de mea dignitate in templo Iouis optimi maximi senatus frequentissimus, vno isto dissentiente, decreuisset, subitò illo ipso die carissimam annonam, nec opinata vilitas consecuta est. Erant qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent, comprobasse: nonnulli autem illam rem ad rationem, coniecturamque reuocabant: qui, quòd in meo reditu spes otij, & concordiæ sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, iam penè belli depulso metu, commutatam esse annonam dicebant: quæ quia rursus in meo reditu

facta

facta erat durior, à me, cuius aduentu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur. Ego deniq; non solùm ab operis tuis impulsu tuo nominabar, sed etiam depulsis, ac dissipatis tuis copijs, à populo Romano vniuerso, qui tum in Capitolium conuenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar: veni exspectatus multis sententijs iam dictis, rogatus sum sententiam: dixi reipub. saluberrimam, mihi necessariam. petebatur à me frumenti copia, annonæ vilitas, * quasi possem aliquid in ea re gerenda * non habebatur. flagitabar bonorum expostulatione: improborum conuicia sustinere non poteram, delegaui amico locupletiori, non quò illi ita de me merito onus illud imponerem (succubuissem enim potius ipse) sed quia videbam id, quod omnes, quod nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillimè perfecturum. Itaque siue hunc dij immortales fructum mei reditus populo Rom. tribuunt, vt quemadmodũ discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, cædes, incendia rapinæ, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset; sic reditu meo vbertas agrorum, frugum copia, spes otij, tranquillitas animorum, iudicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas mecum simul reducta videantur: siue egomet aliquid aduentu meo, consilio, auctoritate, diligentia pro tanto beneficio populo Rom. præstare debui; præsto, promitto, spondeo. nihil dico amplius: hoc quod satis est huic tempori, dico, rempub. annonæ nomine, in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam. Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipuè meum, sententia mea reprehenditur? rem maximam eripui à peste summi periculi; non solùm eam, sed etiam vos à cæde, incendijs, vastitate. nemo negat: cum ad caussam caritatis accederet iste speculator communium miserarum, qui semper in reipub. malis sceleris sui faces inflammarit. Negat oportuisse quidquam vni extra ordinem decerni. Non iam tibi sic respondebo, vt cæteris, Cn. Pompeio plurima periculosissima, maxima,

terra

terrâ mariq́ue bella extra ordinem esse commissa: quarum rerum si quem pœniteat, eum victoriæ populi Romani pœnitere. non ita tecum ago. cum his hæc à me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, siqua res ad vnum deferenda sit, ad Cn. Pompeium delaturos potissimùm: sed se extra ordinem nihil cuiquam dare; cum Pompeio datum sit, id se pro dignitate hominis ornare, ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeij triumphis, quibus ille cum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Rom. imperiumq́ue honestauit. Constantiam probo, qua mihi quoque vtendum fuit, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigraneq́ue gessit; sed cum illis tamen possum aliquid disputare. Tua verò quæ tanta impudentia est, vt audeas dicere extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cùm lege nefaria Prolemæum regem Cypri, fratrem regis Alexandri eodem iure regnantem, causa incognita publicasses, populumq́ue Rom. scelere obligasses; cum in eius regnum, bona, fortunas, latrocinium huius imperij immisisses, cuius cum patre, auo, maioribus societas nobis, & amicitia fuisset: huius pecuniæ deportandæ, & si quis suum ius defenderet, bello gerendo M. Catonem præfecisti. dices, quem virum! sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipub. virtute, consilio, ratione vitæ mirabili ad laudem, & prope singulari. sed quid ad te, qui negas esse * iuris, quemquam vlli reipub. extra ordinem præfici? Atque in hoc solùm inconstantiam redarguo tuam, qui in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras; quem tuis Sergijs, Lollijs, Titijs, cæterisq́; cædis, & incendiorum ducibus, obieceras; quem carnificem ciuium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras, ad hunc honorem, & imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti: & tanta fuisti intemperantia, vt illius tui sceleris rationem occultare non posses. Litteras in concione recitasti, quas tibi à C. Cæsare

missas

missas diceres. CAESAR VLCHRO. cum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cùm nominibus tantùm vteretur, neque ascriberet, Proconsuli, aut, tribuno pleb. Deinde gratulari tibi quòd idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo remouisses, & quòd idem in posterum de extraordinarijs potestatibus libertatem ademisses. Quas aut numquam tibi ille litteras misit; aut si misit, in concione recitari noluit. * at siue ille misit, siue tu finxisti. certè consilium tuum de Catonis honore, illarum litterarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cuius eximia virtus, dignitas, & in eo negotio, quod gessit, fides, & continentia tegere videntur improbitatem & legis, & actionis tuæ. Quis prouinciam homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo? quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. quid homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libidinumque maculis notatissimo L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos multis senatusconsultis etiam recenti lege * generi ipsius liberatos, vinctos, & constrictos tradidisti? nonne, cum ab eo merces tui beneficij, pretiumq; prouinciæ meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es? Itane verò tu prouincias consulares, quas C. Gracchus, qui vnus maximè popularis fuit, non modò non abstulit ab senatu, sed etiam vt necesse esset quotannis constitui per senatum decretas, lege sanxit, eas lege Sempronia per senatum decretas rescidisti? extra ordinem sine sorte nominatim dedisti, non consulibus, sed reipub. pestibus: nos, quòd nominatim rei maximæ penè iam desperatæ summum virum, sæpe ad extrema reipub. discrimina delectum, præfecimus, à te reprehendemur? Quid tandem, si quæ tum in illis

reipub.

reipub. tenebris,cæciſque nubibus, & procellis, cum ſenatum à gubernaculis deieciſſes, populum è naui exturbaſſes, ipſe archipirata cum grege prædonum impuriſſimo pleniſſimis velis nauigares: ſi, quæ tum promulgaſti, conſtituiſti, promiſiſti, vendidiſti, perficere potuiſſes, qui locus orbe terrarũ vacuus extraordinarijs faſcibus,atque imperio Clodiano fuiſſet? Sed excitatus aliquando Cn. Pompeij (dicam ipſo audiente, quod ſenſi, & ſentio, quoquo animo me auditurus eſt) excitatus,inquam,aliquando Cn. Pompeij nimiùm diu reconditus,& penitùs abſtruſus animi dolor ſubuenit ſubitò reipub. ciuitatemque fractam malis, mutam,debilitatam,abiectam metu,ad aliquam ſpem libertatis, & priſtinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? ſcilicet tu helluoni ſpurciſſimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentiſſimo, & facinoroſiſſimo Sex. Clodio,ſocio tui ſanguinis(qui ſua lingua etiam ſororem tuam & te abalienauit) omne frumentum priuatum, & publicum, omnes prouincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claues lege tua tradidiſti. Qua ex re primùm caritas nata eſt, deinde inopia: impendebat fames, incendia,cædes,direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis & bonis. Queritur iam importuna peſtis ex ore impuriſſimo Sext. Clodij rem frumentariam eſſe ereptam, ſummiſque in periculis eius viri auxilium imploraſſe rempub. à quo ſæpe ſe & ſeruatam, & ampificatam eſſe meminiſſet. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. quid? de me quod tuliſſe te dicis parricida, fratricida, ſororicida,nonne extra ordinem tuliſti? An de peſte ciuis, quemadmodum omnes iam dij, atque homines iudicarunt,conſeruatoris reipub. quemadmodum autem tute ipſe confiteris, non modò indemnati,ſed ne accuſati quidem, licuit tibi ferre non legem,ſed nefarium priuilegium, lugente ſenatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppreſſa, captaque repub. mihi, populo Rom. implorante, ſenatu poſcente, temporibus reipub. flagitantibus, non

licuit de salute populi Rom. sententiam dicere? qua quidem in sententia si Cn. Pompeij dignitas aucta, est coniuncta cum vtilitate communi, certè laudandus essem, si eius dignitati suffragatus viderer, qui meæ saluti opem, & auxilium tulisset. Desinant, desinant homines ijsdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus antè stantem perculerunt. quod enim par amicitiæ consularis fuit vmquam in hac ciuitate coniunctius, quàm fuimus inter nos ego, & Cn. Pompeius? quis apud populum Rom. de illius dignitate * industriùs, quis senatui sæpius dixit? qui tantus fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio benevolentiæ prætermissa est? Hanc nostram coniunctionem, hanc conspirationem in republica bene gerenda, hanc iucundissimam vitæ, atque officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus, & falsis criminibus diremerunt, cum ijdem illum, vt me metueret, me caueret, monerent; ijdem apud me, mihi illum esse vni inimicissimum, dicerent; vt neque ego ab illo quæ mihi petenda essent, satis audacter petere posserim; neque ille tot suspicionibus certorum hominum, & scelere exulceratus, quæ meum tempus postularet, satis prolixè mihi polliceretur. Data merces est erroris mei magna, pontifices, vt me non solùm pigeat stultitiæ meæ, sed etiam pudeat: qui cùm me non repentinum aliquod meum tempus, sed veteres multo antè susceptos, & prouisi labores cum viro fortissimo, & clarissimo coniunxissent, sim passus à tali amicitia distrahi; neque intellexerim, quibus, aut, vt apertis inimicis obsisterem, aut, vt insidiosis amicis non crederem. Proinde desinant aliquando me ijsdem * inflammare verbis, Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus. cur ornat eum, à quo desertus est? Ego verò neque me tum desertum puto, sed penè deditum; nec quæ sint in illa reipub. flamma gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefacien-

dum

dum mihi esse arbitror: si vtile reipub. fuit, haurire me vnum pro omnibus illam indignissimam calamitatem, etiam hoc vtile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare,& tacere. Illud verò est hominis ingrati,tacere (itaque libentissimè prædicabo)Cn. Pompeium studio, & auctoritate æquè vt vnumquemque vestrûm, opibus, contentione, precibus, periculis denique præcipuè pro salute mea laborasse. hic tuis, P. Lentule,cum tu nihil aliud dies,& noctes,nisi de salute mea, cogitares,consilijs omnibus interfuit: hic tibi grauissimus auctor ad instituendam,fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adiutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia,coloniasque adijt: hic Italiæ totius auxilium cupientis implorauit: hic in senatu princeps sententiæ fuit: idemque cum dixisset; tum etiam pro salute mea populum Rom.obsecrauit.Quare istam orationem, qua es vsus,omittas licet, post illam sententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos esse mutatos: proinde quasi isti aut de Cn. Pompeio aliter,atque ego existimo, sentiant: aut quid mihi pro exspectatione populi Rom. pro Cn. Pompeij meritis erga me, pro ratione mei temporis, faciendum fuerit, ignorent: aut etiam, si cuius fortè pontificis animum, quod certè scio aliter esse, mea sententia offendit; alio modo sit constituturus, aut de religione pontificum,aut de repub.quàm eum aut cæremoniarum ius, aut ciuitatis salus coegerit.Intelligo, pontifices, me plura extra causam dixisse, quàm aut opinio tulerit, aut voluntas mea: sed cùm me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attentè audiendo benignitatis prouexit orationem meam. Sed hoc compensabo breuitate eius orationis quæ pertinet ad ipsam cognitionem vestram:quæ cum sit in ius religionis,& in ius reipub. distributa; religionis partem, quæ multo est verbosior, prætermittens, de iure reip.dicam. Quid est enim aut tam arrogans, quàm de religione, de rebus diuinis, cæremonijs sacris, pontificum collegium docere conari? aut tam stultum, quàm si quis quid in vestris libris inuenerit,

id narrare vobis? aut tam curiosum, quàm ea scire velle, de quibus maiores nostri vos solos & consuli, & scire voluerunt? Nego potuisse iure publico, legibus ijs quibus hæc ciuitas vtitur, quemquam ciuem vlla eiusmodi calamitate affici sine iudicio. Hoc iuris in hac ciuitate, etiam tum cum reges essent, dico fuisse: hoc nobis esse à maioribus traditum; hoc esse deniq; proprium liberæ ciuitatis, vt nihil de capite ciuis, aut de bonis sine iudicio senatus, aut populi, aut eorum qui de quaque re constituti iudices sint, detrahi possit. Videsne me non radicitùs euellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse iure, non fuisse tribunum plebis? hoc dico, esse * parricidium: dico apud pontifices: augures adsunt: versor in medio iure publico. Quod est, pontifices, ius adoptionis? nempe vt is adoptet qui neque procreare iam liberos possit; &, cum potuerit, sit expertus. quæ deinde caussa cuique fit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ sacrorum, quæri à pontificum collegio solet. quid est horum in ista adoptione quæsitum? adoptat annos viginti natus, etiam minor, senatorem. liberorumne caussa? at procreare potest, habet vxorem, suscepit etiam liberos. Exhæredabit igitur pater filium. quid, sacra Clodiæ gentis, cur intereunt, quod in te est? quæ omnis notio pontificum, cum adoptaret, esse debuit. nisi fortè ex te ita quæsitum est, num perturbare remp. seditionibus velles? & ob eam caussam adoptari, non vt filius esses, sed vt tribunus plebis fieres, & funditùs euertere ciuitatem? respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona caussa visa est: approbauerunt. non ætas eius qui adoptabat quæsita est, vt Cn. Aufidio, M. Puppio: quorum vterque nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptauit. quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hæreditates nominis, pecuniæ, sacrorum secutæ sunt. tu neq; Fonteius es, qui esse debebas, neque patris hæres, neque amissis sacris paternis, in hæc adoptiua venisti. Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, & quam

deseruisti

deseruisti & quam polluisti, iure Quiritium legitimo tutelarum & hæreditatum relicto, factus es eius filius contra fas, cuius per ætatem pater esse potuisti. Dico apud pontifices: nego istam adoptionem pontificio iure esse factam: primùm, quòd hæ vestiæ sint ætates, vt is qui te adoptauit, vel tibi loco filij per ætatem esse potuerit. deinde quòd caussa quæri solet adoptandi, vt, & is adoptet, qui, quod natura iam assequi non potest, & legitimo & pontificio iure quærat? & ita adoptet, vt ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur: illud in primis, nequa calumnia, nequa fraus, nequis dolus adhibeatur, vt hæc simulata adoptio filij quàm maximè veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur. Quæ maior calumnia est, quàm venire imberbem adolescentulum, bene valentem, ac maritum dicere, filium senatorem populi Rom. sibi velle adoptare? id autem scire, & videre omnes, non, vt ille filius instituatur, sed, vt è patricijs exeat; vt tribunus pleb. fieri possit, idcirco adoptari? neque id obscurè. nam adoptatum emancipari statim, ne sit eius filius qui adoptarit. cur ergo adoptatur? probate genus adoptionis: iam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis: iam patricius nemo relinquetur. cur enim quisquam vellet, tribunum pleb. se fieri non licere, anguistiorem sibi esse petitionem consulatus, in sacerdotium cum possit venire, quia patricio non sit * is locus, non venire? vt cuiq; aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebeium, simili ratione adoptabitur. Itaque Populus Rom. breui tempore neque regem sacrorum, neque flamines, nec salios habebit; nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes, neque auctores centuriatorum & curiatorum comitiorum: auspiciaq; populi Rom. si magistratus patricij creati non sint, intereant necesse est; cum interrex nullus sit, quòd & ipsum patricium esse, & à patricio prodi necesse est. Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto huius collegij probatam, contra omne pontificum ius factam, pro nihilo esse habendam: qua sublata, intel-

ligis totum tribunatum tuum concidisse. Venio ad augures: quorum ego libros, siqui sunt reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo iure augurum curiosus: hæc quæ vnà cum populo didici, quæ sæpe in concionibus responsa sunt, noui. Negant fas esse agi cum populo, cum de cœlo seruatum sit. Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de cœlo esse seruatum? adest præsens vir singulari virtute, constantia, grauitate præditus, M. Bibulus: hunc consulem illo ipso die contendo seruasse de cœlo. Infirma sunt igitur acta, tua sententia, C. Cæsaris viri fortissimi? minimè. neque enim mea iam quidquam interest, exceptis his telis quæ ex illius actionibus in meum corpus immissa sunt. Sed hæc de auspicijs, quæ ego nunc perbreuiter attingo, acta sunt à te: tu, tuo præcipitante iam & debilitato tribunatu, auspiciorum patronus subitò exstitisti: tu M. Bibulum in concione, tu augures produxisti: te interrogante augures responderunt, cum de cœlo seruatum sit, cum populo agi non posse: tibi M. Bibulus quærenti, se de cœlo seruasse respondit: idemque in concione dixit, ab Appio fratre tuo productus, te omnino, quòd contra auspicia adoptatus esses, tribunum pleb. non fuisse. Tua denique omnis actio posterioribus mensibus fuit, omnia quæ C. Cæsar egisset,* quæ contra auspicia essent acta, per senatum rescindi oportere: quod si fieret, dicebas te tuis humeris me custodem vrbis in vrbem relaturum. * Videte hominis amentiam, vbi per suum tribunatum Cæsaris actis alligatus teneretur. Si & sacrorum iure pontifices, & auspiciorum religione augures totum euertunt tribunatum tuum; quid quæris amplius? an etiam apertius aliquod ius populi atque legum? Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cum C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de repub. quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. Hæc homines improbi ad quosdam viros fortes, longè aliter atque à me dicta erant detulerunt: hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. si quod in cæteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis est.

trium esse horarum: nihil reprehendo. sin eadem observanda sunt, decreuit senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri. Iam intelligis, omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspicijs, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse? Atque ego hoc totum non sine causa relinquo. video enim quosdam clarissimos viros, principes ciuitatis, aliquot locis iudicasse, te cum plebe iure agere potuisse: qui etiam de me ipso, cùm tua rogatione funere elatam rempub. esse dicerent; tamen id funus, etsi miserum atque acerbum fuisset, iure indictum esse dicebant. quod de me ciue, ac de repub. bene merito tulisses, funestum funus te indixisse repub. quod saluis auspicijs tulisses, iure egisse dicebant. Quare licebit, vt opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobauerunt. Fueris sanè tribunus plebis tam iure quàm lege, quàm fuit hic ipse Rullus vir omnibus rebus clarissimus atque amplissimus: quo iure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite ciuis indemnati tulisti? vetant leges sacratæ, vetant XII. tabulæ, leges priuatis hominibus irrogari. id est enim priuilegium. Nemo vnquam tulit. nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minùs hæc ciuitas ferre possit: Proscriptionis miserrimum nomen illud, & omnis acerbitas Sullani temporis quid habet, quod maximè sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor pœnam in ciues Romanos nominatim sine iudicio constitutam. Hanc vos igitur, pontifices, iudicio atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabitis, vt proscribere possit quos velit? quæro enim, quid sit aliud proscribere, Velitis, iubeatis vt M. Tullius in ciuitate ne sit, bonaque eius vt mea sint. ita enim fecit, etsi alijs verbis tulit. hoc plebiscitum est? hæc lex, hæc rogatio est? hoc vos pati potestis, hoc ferre ciuitas, vt singuli ciues singulis versiculis è ciuitate tollantur? Equidem iam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: expleui animos inuidorum: placaui odia improborum:

saturaui etiam perfidiam & scelus proditorum: denique de mea caussa, quæ videbatur perditis ciuibus ad inuidiam esse proposita, iam omnes vrbes, omnes ordines, omnes dij atque homines iudicauerunt. Vobismetipsis, pontifices, & vestris liberis cæterisque ciuibus pro vestra auctoritate & sapientia consulere debetis. nam cum tam moderata iudicia populi sint à maioribus constituta, primùm, vt ne pœna capitis cum pecunia coniungatur; deinde, ne nisi * prodita die quis accusetur: vt ter antè magistratus * accuset intermissa die, quàm multam irroget, aut iudicet; quarta sit accusatio trinum nundinum, prodita die, qua die iudicium sit futurum; cum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis concessa sint; deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute; denique etiam si qua res illum diem aut auspicijs aut excusatione sustulit, tota caussa iudicium que sublatum est. Hæc cum ita sint in re, vbi crimen est? vbi accusator? vbi testes? quid indignius, quàm qui neque adesse sit iussus, neque citatus, neque accusatus, de eius capite, liberis, fortunis omnibus conductos & sicarios, egentes & perditos suffragium ferre, & eam legem putare? At si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem caussa, quem respub. tuebatur, cuius denique pecunia nec expetebatur, cui nihil oberat præter conuersionem status & inclinationem communium temporum; quid tandem futurum est ijs, quorum vita remota ab honore populari, & ab hac illustri gratia est: pecuniæ autem tantæ sunt, vt eas nimiùm multi egentes, sumptuosi, nobiles concupiscant? Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini paullisper animis iuuentutem, & eos maximè qui imminere iam cupiditate videntur in tribunitiam potestatem: collegia mediusfidiùs tribunorum plebis tota reperientur, hoc iure firmato, quæ coeant de hominum locupletissimorum bonis; præda præserti n populari, & spe largitionis oblata. At quid tulit legum scriptor peritus, calidus? Velitis iubeatis vt M. Tullio aqua & ignis interdicatur? crudele, nefarium, ne in sceleratissi-

mo

mo quidem ciue ferendum sine iudicio. Non tulit, vt interdicatur. quid ergo? vt interdictum sit. O cæcum, ô portentum, ô scelus! hanc tibi legem Clodius scripsit spurciorem lingua sua, vt interdictum sit, cui non sit interdictum. Sexte noster, bona venia dic, quoniam iam dialecticus es, & hæc quoq; liguris: quod factum non est, vt sit factum, ferri ad populum, aut verbis vllis sanciri, aut suffragijs confirmari potest? hoc tu scriptore, hoc consilario, hoc ministro omnium non bipedum solùm, sed etiam quadrupedum imperitissimo, rempub. perdidisti. neque tu eras tam excors, tamque demens, vt nescires hunc Clodium esse qui contra leges faceret; & * alios esse qui leges scribere solerent. sed neque eorum, neque cæterorum in quibus esset aliquid modestiæ, cuiusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus ijsdem potuisti vti, quibus cæteri; neque operum architectis, neque pontificem adhibere quem velles. postremò ne in prædæ quidem societate mancipem, aut prædæ socium, extra tuorum gladiatorum numerum: aut denique suffragij latorem in ista tua proscriptione quemquam nisi furem aut sicarium reperire potuisti. Itaque cum tu florens ac potens per medium forum * popularis, volitares; amici illi tui te vno amico tecti, & beati; qui se populo commiserant, ita repellebantur, vt etiam Palatinam linguam tuam perderent. qui in iudicium venerant, siue accusatores erant, siue rei, te deprecante damnabantur. denique etiam ille nouitius Ligur, venalis ascriptor, & subscriptor tuus, cum M. Papirij sui fratris esset testamento & iudicio improbatus, mortem eius se velle persequi dixit: nomen Sext. Propertij detulit; accusare alienæ damnationis, sceleriſque socius propter calumniæ metum non est ausus. De hac igitur lege dicimus, quæ iure rogata videatur: cuius quam quisq; partem tetigit, digito, voce, præda, suffragio, quocumque venit, repudiatus conuictusque discessit. Quid, si ijs verbis scripta est ista proscriptio, vt se ipsa dissoluat? est enim, Quod M. Tullius falsum senatusconsultum retulerit. Si igitur retulit falsum senatusconsultũ,

tum est rogatio; si non retulit, nulla est. satisne tibi videtur à senatu iudicatum, me non modò non ementitum esse auctoritatem eius ordinis, sed etiam vnum post vrbem conditam diligentissimè senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus vno sortitu retulisti, tamenne arbitraris, id quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerunt, id te posse omnium facinorum & stuprorum omnium Decumis & Clodijs auctoribus obtinere? Tulisti de me ne reciperer, non vt exirem: quem tu ipse non poteras dicere, non licere esse Romæ. quid enim diceres? damnatum? certè non expulsum: qui licuit? sed tamen ne id quidem est scriptum vt exirem. pœna est, qui receperit: quam omnes neglexerunt. Ejectio nusquam est. vtrùm sit. quid operum publicorum exactio? quid nominis inscriptio tibi? num aliud videtur esse ac meorum bonorum direptio? præterquam quòd ne id quidem per legem Liciniam, vt ipse tibi curationem ferres, facere potuisti. Quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum consecrasse, te monumentum fecisse, in meis ædibus te signum dedicasse, eaque te ex vna rogatiuncula fecisse? vnum & idem videtur esse, atque id quod de me ipso nominatim tulisti? tam, herculè, est vnum, quàm quod idem tu lege vna tulisti; vt Cyprius rex, cuius maiores huic populo socij atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subjiceretur, & exules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, vtraque de re negotium dedi. quid si eidem negotium dedisses, vt in Asia Cistophorum flagitaret, inde iret in Hispaniam; cum * Romæ decessisset, consulatum ei petere liceret: cum factus esset, prouinciam Syriam obineret? quoniam de vno homine scriberes, vna res esset? Quòd si iam populus Rom. de ista re consultus esset, & non omnia per seleos latroneſque gessisses: nonne fieri poterat vt populo de Cyprio rege placeret: de exulibus Byzantinis dispiceret? quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæciliæ,

ciliæ legis & Didiæ, nisi hæc, ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus, aut id quod nolit accipere, aut id quod velit repudiare? Quid, si per vim tulisti? tamenne lex est? aut quidquam iure gestum videri potest, quod per vim gessum esse constet? an, si in ipsa latione tua, capta iam vrbe lapides iacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem atque eluuiem ciuitatis sine summa vi peruenire potuisti? cum in tribunali Aurelio conscribebas palàm non modò liberos, sed etiam seruos ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas? cùm edictis tuis tabernas claudi iubebas, non vim imperitæ multitudinis, sed hominum honestorum modestiam, prudentiamque quærebas? tum arma in ædem Castoris comportabas, nihil aliud nisi vti ne quid per vim agi posset machinabare? cum verò gradus Castoris conscendisti, ac remouisti, tum vt modestè tibi agere liceret, homines audaces ab eius templi aditu atque ascensu repulisti? cum eos qui in conuentu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse iussisti, eorumque aduocationem manibus, ferro, lapidibus discussisti: tum profectò ostendisti vim tibi maximè displicere. Verùm hæc furiosa vis vesani tribuni plebis facilè superari frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine. quid? cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, vtrique infinitum imperium, ingens pecunia; vt tibi omnia permitterent, te adiuuarent, tibi manum, copias, tibi suos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent, te suis sceleratis concionibus subleuarent, senatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem proscriptionemque minitarentur, me terrerent minis, mihi cædem & dimicationem denuntiarent, meam domum refertam viris bonis per amicos suos complerent, proscriptionis metu me frequentia nudarent, virorum bonorum me præsidio spoliarent, senatum pro me non modò propugnare amplissimum ordinem, sed etiam plorare, & supplicare mutata veste prohibierent: ne tum quidem vis erat? quid igitur ego gessit?

gessis? aut qui timor fuit? non dicam in me quidem: fac me timidum esse natura, quid illa tot virorum fortissimorum millia? quid illi equites Romani? quid senatus? quid denique omnes boni? si nulla vis erat, cur me flentes potius prosecuti sunt, quàm aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur more institutoque maiorum, vt possem præsens sustinere? vtrùm si dies dicta esset, iudicium mihi fuit pertimescendum: an sine iudicio priuilegium? iudicium in caussa tam turpi? scilicet is homo sum, qui, etiam si caussa esset ignota, dicendo non possem explicare. an eam caussam probare non poteram, cuius tanta bonitas est, vt ea ipsa non modò se, sed etiam me absentem per se probaret? an senatus, an ordines, an ij, qui cuncta ex Italia ad me reuocandum conuolauerunt, segniores me præsente ad me retinendum & conseruandum fuissent in ea caussa, quam ipse iam parricida talem dicat fuisse, vt me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expectatum, atque reuocatum queratur? an verò in iudicio periculi mihi fuit: priuilegium pertimui, ne mihi præsenti, si multa irrogaretur, nemo intercederet? tam inops autem ego etiam ab amicis, aut tam nuda respub. à magistratibus? quid? si vocatæ tribus essent, proscriptionem non dicam in me ita de sua salute merito, sed omnino in vllo ciue comprobauissent? An, si ego præsens fuissem, veteres illæ copiæ coniuratorum, tuique perditi milites, atque egentes, & noua vis sceleratissimorum consulũ corpori meo pepercissent? qui, cum eorum omnium crudelitati sceleriq́ue cessissem, ne absens quidem luctu meo mentes illorum satiare potui. Quid enim? vos vxor mea misera violarati? quam vexauistis, raptauistis, omni crudelitate lacerauistis. quid mea filia? cuius fletus assiduus, sordesq́ue lugubres vobis erant iucundæ, cæterorum omnium mentes oculosq; flectebant. quid paruus filius? quem quamdiu abfui, nemo nisi lacrymantem confectumq; vidit: quid fecerat, quòd eum toties per insidias interficere voluistis? quid frater meus? qui cum aliquanto

post

post meum discessum ex prouincia venisset, neque sibi viuendum, nisi me restituto, putaret; cum eius mœror, squalor incredibilis & inauditus omnibus mortalibus miserabilis videbatur: quoties ex vestro ferro ac manibus est elapsus? Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me ac meos adhibuistis? qui parietibus, qui tectis, qui columnis, ac postibus meis horrificum quoddam & nefarium omni inbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cum post meum discessum omnium locupletum fortunas, omnium prouinciarum fructus, & tetrarcharum ac regum bona, spe & auaritia deuorasses, argenti & supellectilis meæ cupiditate esse cæcatum: non existimo Campanum illum consulem cum saltatore collega, cùm alteri totam Achaiam, Thessaliam, Bœotiam, Græciam, Macedoniam, omnemque Barbariam, bona ciuium Romanorum condonasses: alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimasque gentes ad diripiendum tradidisses; illos tam cupidos liminum meorum, & columnarum, & valuarum fuisse. neque porrò illa manus, copiæque Catilinæ cæmentis ac * tegulis meorum tectorum se famem suam expleturas putauerunt: sed vt hostium vrbes, nec omnium hostium, verùm eorum quibuscum acerbum bellum intestinumq; susceperimus, non præda adducti, sed otio solemus * exscindere: quòd in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes nostræ fuerunt, cum horum etiam tectis ac sedibus residere aliquod bellum semper videtur. Nihil erat latum de me: non adesse eram iussus: non citatus fueram: eram etiam tuo iudicio ciuis incolumis: cum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem transferebatur: senatum consules vetabant: columnæ marmoreæ ex ædibus meis inspectante populo Rom. ad socerum consulis portabantur: in fundum autem vicini consulis non modò instrumentum, aut ornamenta villæ, sed etiam arbores transferebantur: cùm ipsa villa non prædæ cupiditate (quid enim erat prædæ?) sed odio & crudelitate funditùs euerteretur. domus ardebat in Palatio,

non

non fortuito, sed oblato incendio; consules epulabantur, & in coniuratorum gratulatione versabantur: cum alter se Catilinæ delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem, meo corpore oppositò, à bonorum omnium ceruicibus depuli, omnemque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum: quæ inueterata compressò odio, atque tacito iam * irrumpebat, nacta tam audaces duces, excepi meo corpore: in me vno consulares faces iactæ manibus tribunitijs: in me omnia, quæ ego quondam retuderam, coniurationis nefaria tela adhæserunt. Quòd si, vt multis fortissimis viris placuit, vi & armis contra vim decertare voluissem: aut vicissem cum magna internecione improborum, sed tamen ciuium: aut interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, vnà cum repub. concidissem. Videbam, viuo senatu, populoque Rom. celerem mihi summa cum dignitate reditum: nec intelligebam fieri diutiùs posse, vt mihi non liceret esse in ea repub. quam ipse seruassem. quòd si non liceret, audieram, & legeram clarissimos nostræ ciuitatis viros, se in medios hostes ad perspicuam mortem pro salute exercitus iniecisse: ego pro salute reipub. vniuersæ dubitarem? hoc meliore conditione esse quàm Decij: quòd illi ne auditores quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis esse potuissem. Itaque infractus furor tuus inanes faciebat impetus. omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat, non erat in tam immani iniuria, tantisque ruinis nouæ crudelitati locus. Cato fuerat proximus (* quid ageres, non erat) vt qui modus omnibus moribus fuerat, idem esset iniuriæ. quid? posses extrudere ad Cypriam pecuniam. præda perierit, alia non deerit: hunc modò amandandum esse. Sic M. Cato inuisus, quasi per beneficium Cyprum relegatur. eijciuntur duo, quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpissimum, alter per honestissimam calamitatem. Atque vt sciatis non hominibus istum, sed virtutibus hostem semper fuisse;

me

me expulso. Catone amandato, in eum ipsum se conuertit, quo auctore, quo adiutore, in concionibus, ea quæ gerebat omnia, quæque gesserat, se feciſſe & facere dicebat. Cn. Pompeium, quem omnium iudicio longè principem esse ciuitatis videbat, diutiùs furori suo veniam daturum non arbitrabatur. Qui ex eius custodia per insidias regis amici filium hostem captiuum surripuisset, & ea iniuria virum fortissimum lacessiſſet: sperauit ijsdem se copijs cum illo posse confligere, quibuscum ego noluissem bonorum periculo dimicare: & primò quidem adiutoribus consulibus: posteà fregit fœdus Gabinius: Piso tamen in fide mansit. Quas ille tum cædes, quas lapidationes, quas fugas fecerit; quàm facilè ferro quotidianisque insidijs, cum iam à firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro curiaque priuarit, domumque coniecerit, vidistis. Ex quo iudicare potestis, quanta vis illa fuerit orta,& congregata, cum hæc Cn. Pompeium terruerit iam distracta & exstincta. Hoc vidit in sententia dicenda Kalend. Ianuarij, vir prudentissimus,& cùm reipublicæ,tum mihi, tum etiam veritati amicissimus L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit: qui me consuluisse reipub. cessisse tempestati, amiciorem vobis,cæterisque ciuibus,quàm mihi ac meis exstitisse,vi, armis,dissensione hominum ad cædem instituta, nouoque dominatu pulsum esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri, nihil esse inscriptum, aut posse valere: omnia contra leges, moresque maiorum temerè, turbulentè, per vim, per furorem esse gesta, Quòd si illa lex esset: nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi liceret: quorum vtrumque cum fieret, non oportere, vt de me lex ferretur, decerni, ne illa quæ nulla esset, esse lex iudicaretur. Sententia verior, grauior, vtilior, melior reipub. nulla esse potuit. hominis enim scelere & furore notato, similis à republica labes in posterum demouebatur. Neque hoc Cn. Pompeium qui ornatissimam de me sententiam dixit, vósque pontifices qui me vestris sententijs auctoritatibusque

busque defendistis, non vidistis, illam esse nullam; atque esse potiùs flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando inuidia redundaret, si sine populi iudicio restituti videremur. Eodemque consilio M. Bibuli fortissimi viri senatus sententiam secutus est, vt vos de mea domo statueretis: non quòd dubitaret quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil iure esset actum: sed ne quis oriretur aliquando in tanta vbertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret. nam legem quidem istam nullam esse, quotiescumq; de me senatus sententiam dixit, toties iudicauit: *quoniam quidem scripto illo istius sententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud simile Piso & Gabinius vidit, homines legum iudiciorumque metuentes, cum frequentissimus senatus eos vt de me referrent, quotidie flagitaret; non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. erat hoc verum. nam impediebantur, verùm ea lege, quam idem iste de Macedonia, Syriaque tulerat. Hanc tu, P. Lentule, neque priuatus neque consul legem esse vmquam putasti. nam tribunis pleb. referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti. ex Kalend. Ianuarij, quoad perfecta res est, de me retulisti, legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus collega tuus vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi à P. Clodio iudicarent Piso & Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodij cum de me ad senatum tecum vnà retulit, iudicauit. Sed isti qui Clodij leges timuerunt, quemadmodum cæteras obseruarunt? Senatus quidem, cuius est grauissimum iudicium de iure legum, quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse iudicauit. Quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege quam de me tulisti. Nam non est ita latum, vt mihi Romam venire liceret, sed vt venirem. Non enim voluisti, id quod licebat, ferre vt liceret: sed me ita esse in repub. magis vt accersitus imperio populi Rom. viderer, quàm ad administrandam ciuitatem

restitu-

restitutus. Hunc tu etiam, perniciosa pestis, exulem appellare ausus es, cùm tantis sceleribus esses & factis notatus, vt omnem locum quò adisses, exilij similimum redderes? quid est enim exul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? reuera cum est pœna damnati. Vtrùm igitur peccato meo exulis nomen subeo, an re iudicata? Peccato? iam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum qui solebant. non modò iam nemo est tam imperitus, qui ea quæ gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriæ, qui non meis consilijs patriam conseruatam esse fateatur. Quod enim est in terris commune tantum tantulumue concilium, quod non de meis rebus gestis ea, quæ mihi essent optatissima & pulcherrima, iudicarit? Summum populi Romani populorumque, & gentium omnium ac regum concilium senatus decreuit, vt omnes qui rempub. saluam esse vellent, ad me vnum defendendum venirent: ostenditque, nec stare potuisse rempub. si ego non fuissem restitutus: nec futuram esse vllam, si non rediissem. Proximus est huic * dignitati ordo equester: omnes omnium publicanorum societates de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima atque ornatissima decreta fecerunt. Scribæ qui nobiscum in rationibus monumentisque publicis versantur, non obscurum de meis in rempub. beneficijs suum iudicium decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac vrbe collegium, nulli pagani, aut montani (quoniam plebi quoque vrbanæ maiores nostri conuenticula, & quasi concilia quædam esse voluerunt) qui non amplissime non modo de salute mea, sed etiam, de dignitate decreuerint. Nam quid ego illa diuina atque immortalia municipiorum, & coloniarum, & totius Italiæ decreta commemorem? quibus tamquam gradibus mihi videor in cœlum ascendisse, non solum in patriam reuertisse. Ille vero dies quis fuit, cum te, P. Lentule, legem de me ferentem populus Rom. ipse vidit, sensitque quantus, & quanta dignitate

nitate esses? constat enim nullis vmquam comitijs campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatis, ordinum floruisse. Omitto ciuitatum, nationum, prouinciarum, regum, orbis deniq; terrarum de meis in omnes mortales meritis vnum iudicium vnumque consensum. Aduentus meus atq; introitus in vrbem qui fuit: vtrùm me patria sic accepit, vt lucem salutemque redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an vt crudelem tyrannum? quod vos Catilinæ gregales de me dicere solebatis. Itaque ille vnus dies, quo die me populus Romanus à porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate, lætitiaque comitatum honestauit, tantæ mihi iucunditati fuit, vt tua mihi conscelerata illa vis non modò non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat iam reprehendere consulatum meum, tot, tantis, tam ornatis iudicijs, testimonijs, auctoritatibus comprobatum. Quòd si in isto tuo maledicto probrum non modò mihi nullum obiectas, sed etiam laudem illustras meam, quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? vno enim maledicto bis à me patriam seruatam esse concedis: semel, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti: iterum, cum tuum, multorumque propter te inflammatum in bonos omnes impetum meo corpore excepi, ne eam ciuitatem, quam seruassem inermis, armatus in discrimen adducerem. Esto: non fuit in me pœna vlla peccati: at fuit iudicij. cuius? quis me vmquam vlla lege interrogauit? quis postulauit? quis diem dixit? Potest igitur damnati pœnam sustinere indemnatus? hoc tribunitium est: hoc populare est? quamquam vbi tu te popularem, nisi cum pro populo fecisti, potes dicere? Sed cum hoc iuris à maioribus proditum sit, vt nemo ciuis Rom. aut libertatem, aut ciuitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit: quod tu ipse potuisti in tua causa dicere: (Credo enim, quamquam in illa adoptione

tione legitimè factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctorne esses, vt in te P. Fonteius vitæ necisq; potestatem haberet, vt in * filio) quæro si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id xxx. curiæ iussissent, num id iussum esset ratum? certe non. quid ita? quia ius à maioribus nostris, qui non ficte & fallaciter populares, sed verè & sapienter fuerunt, ita comparatum est, vt ciuis Rom. libertatem nemo posset inuitus amittere. Quinetiam si decemuiri sacramentum in libertatem iniustum iudicassent, tamen quotiescumque vellet quis, hoc in genere se rem iudicatam referre posse voluerunt. Ciuitatem vero nemo vnquam vllo populi iussu amittet inuitus. Qui ciues Rom. in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenq; dederant. qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertendi, hoc est, mutandi soli caussa venerant. Id autem vt esset faciundum, non ademptione ciuitatis, sed tecti, & aquæ & ignis interdictione faciebant. populus Rom. L. Sulla dictatore ferente, comitijs centuriatis, municipijs ciuitatem ademit, ademit ijsdem agros. de agris ratum est (fuit enim populi potestas) de ciuitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Hanc vero Volaterranis, cum etiam tum essent in armis, L. Sulla victor repub. recuperata, comitijs centuriatis ciuitatem eripere non potuit, hodieque Volaterrani non modo ciues, sed etiam optimi ciues, fruuntur nobiscum simul hac ciuitate. Consulari homini P. Clodius euersa repub. ciuitatem adimere potuit, consilio aduocato, conductis operis non solum egentium, sed etiam seruorum, Sedulio principe, qui se illo die confirmauit Romæ non fuisse? quod si non fuit, quid te audacius, qui in eius nomen incideris? quid desperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? sin autem is primus sciuit, quod facile potuit propter inopiam tecti in foro pernoctans, cur non iuret se Gadibus fuisse, cum tu te fuisse Interamnæ probaueris?

Hoc

Hoc tu igitur, homo popularis, iure munitam ciuitatem, & libertatem noſtram putas eſſe oportere: vt ſi tribuno pleb. rogante, Velitis iubeatiſne Sedulij centum ſe velle, & iubere dixerint, poſſit vnuſquiſque noſtrûm amittere ciuitatem? Tum igitur maiores noſtri populares non fuerunt, qui de ciuitate & libertate ea iura ſanxerunt, quæ nec vis temporum, nec potentia magiſtratuum, nec res tum iudicata, nec denique vniuerſi populi Romani poteſtas, quæ cæteris in rebus eſt maxima, labefactare poſſit. at tu etiam eruptor ciuitatis, legem de iniurijs publicis tuliſti Anagnino neſcio cui Menulæ per gratiam: qui tibi ob eam legem ſtatuam in meis ædibus poſuit, vt locus ipſe in tua tanta iniuria legem & inſcriptionem ſtatuæ refelleret. Quæ res municipibus Anagninis ornatiſſimis multo maiori dolori fuit, quam quæ idem ille gladiator ſcelera Anagniæ fecerat. Quid? ſi ne ſcriptum quidem vmquam eſt iſta ipſa rogatione, quam ſe Sedulius negat ſciuiſſe: tu huius, vt acta tui præclari tribunatus hominis dignitate cohoneſtes, auctoritatem amplecteris? Sed tametſi nihil de me tuliſti, quo minus eſſem non modo in ciuium numero, ſed etiam in eo loco in quo me honores populi Romani collocauerunt, tamenne eum tua voce violabis, quem poſt nefarium ſcelus conſulum ſuperiorum, tot vides iudicijs ſenatus, populi Romani, totius Italiæ honeſtatum? quem ne tum quidem cum aberam, negare poteras eſſe tua lege ſenatorem? vbi enim tuleras, vt mihi aqua & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popilio, Saturninus de Metallo tulit, homines ſeditioſiſſimi de optimis ac fortiſſimis ciuibus, non vt eſſet interdictum, quod fieri non poterat, tuleruntſed vt interdiceretur. Vbi cauiſti, ne meo me loco cenſor in ſenatum legeret? quod de omnibus, etiam quibuſdam damnatis interdictum eſt, ſcriptum eſt in legibus. Quare hoc ex Clodio ſcriptore legum tuarum, iure adeſſe: latitat omnino: ſed ſi equiti iuſſeris, inuenient hominem apud ſororem tuam occultantem ſe capite demiſſo. Sed ſi patrem tuum ciuem mediusfidiùs egregium,

gium, dissimilemque vestri, nemo vnquam sanus exsulem appellauit, qui cum de eo tribunus pleb. promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum, si in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta numquam est, qui reus non fui, qui numquam sum à tribuno pleb. citatus, damnati pœna esse, potuit, ea præsertim quæ quæ ne in ipsa quidem rogatione perscripta est? At vide, quid interfit inter illum iniquissimum patris tui casum, & hanc fortunam conditionemque nostram: patrem tuum, ciuem optimum clarissimi viri filium, qui si viueret, qua seueritate fuit, tu profectò non viueres. L. Philippus censor auunculum suum præterijt in recitando senatu. nihil enim poterat dicere, quare rata non essent quæ erant acta in ea repub. in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset. L. Cotta, homo censorius, senatu iuratus dixit, se, si censor tum esset cum ego aderam, meo loco senatorem recitaturum fuisse. Quis in meum locum iudicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod & si adessem? quis me non modò ciuis, sed socius recipere contra tuam legem, & iuuare dubitauit? denique vniuersus senatus multo ante quam est lata lex, de me gratias agendas censuit ciuitatibus ijs, quæ M. Tullium: tantumne? immo etiam ciuem optime de repub. meritum recepissent, & tu vnus pestifer ciuis, cum restitutum negas esse ciuem, quem eiectum vniuersus senatus non modo ciuem, sed etiam egregium ciuem semper putauit? At vero, vt annales populi Rom. & monumenta vetustatis loquuntur, censor ille Quinctius, & M. Purius Camillus, & M. Seruilius Ahala, cum essent optime de repub. meriti, tamen populi incitati vim iracundiamque subierunt, damnatique comitijs centuriatis, cum in exilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Quod si ijs damnatis non modo non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestauit, (nam etsi optabilius est cursum vitæ consi-

cere sine dolore, & sine iniuria: tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert, desideratum esse à suis ciuibus, quam omnino numquam esse violatum) mihi sine vllo iudicio populi profecto, tum amplissimis omnium iudicijs restituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit? Fortis & constans in optima ratione ciuis P. Popillius semper fuit, tamen eius in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quàm calamitas ipsa. quis enim iam meminisset, eum bene de repub. meritum, nisi & ab improbis expulsus esset, & per bonos restitutus? Q. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena grauitatis, tamen huius viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagauit. Quod si & illis qui expulsi sunt inique, sed tamen legibus reducti inimicis interfectis, rogationibus tribunitijs, non auctoritate senatus, non comitijs centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio ciuitatis, inimicorum iniuria probro non fuit; in me, qui profectus sum integer, abfui simul cum repub. redij maxima cum dignitate, te viuo, fratre tuo altero consule reducente, altero prætore petente, tuum scelus meum probrum putas esse oportere? Ac si me populus Rom. incitatus iracundia, aut inuidia è ciuitate eiecisset, idemque postea mea in rempub. beneficia recordatus se collegisset, temeritatem atque iniuriam suam restitutione mea reprehendisset, tamen profectò nemo tam esset amens, qui mihi populi tale iudicium non dignitati potius quàm dedecori putaret esse oportere. Nunc verò cum me in iudicium populi nemo omnium vocarit, condemnari non potuerim, qui accusatus non sim: denique ne expulsus quidem ita sim, vt si contenderem, superare non possem, contraque à populo Rom. semper sim defensus, amplificatus, ornatus: quid est quare quisquam mihi se ipsa populari ratione anteponat? An tu populum Rom. esse illum putas, qui constat ex ijs qui mercede conducuntur? qui impelluntur, vt vim afferant magistratibus? vt obsideant senatum? optent quotidie eædem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi

tabernis

tabernis clausis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Sergios præfeceras. O speciem dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exteræ, quam gentes vltimæ pertimescunt, multitudinem hominum ex seruis conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam. Illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma, quam in campo vidisti tum, cum etiam tibi contra senatus totiusque Italiæ auctoritatem & studium dicendi potestas fuit. Ille, ille populus est dominus regum, victor, atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die scelerate, vidisti, tum cum omnes principes ciuitatis, omnes ordinum, atque ætatum omnium suffragium se non de ciuis, sed de ciuitatis salute ferre censebant: cum denique homines in campum non tabernis, sed municipijs clausis venerunt. Hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in republica, aut omnino non fuissent, nullo labore, tuo præcipiti furori atque impio sceleri restitissem. sed publicam causam contra vim armatam sine populi præsidio suscipere nolui: non quo mihi P. Scipionis fortissimi viri vis intima priuati hominis displiceret: sed Scipionis factũ statim P. Mucius cõsul, qui in gerenda rep. putabatur fuisse segnior, gesta, multis senatusconsultis, non modò defendit, sed etiam ornauit. mihi aut, te interfecto cum consulibus, aut, te viuo, & tecum & cum illis armis decertandum fuit. erant eo tempore multa etiam alia metuenda. ad seruos medius fidius res peruenisset: tantum homines impios ex vetere illa coniuratione inustum nefarijs mentibus bonorum odium retinebat. Hic tu me etiam gloriari vetas. negas esse ferenda quæ soleam de me prædicare: & homo facetus inducis etiam sermonem vrbanum ac venustum, me dicere solere, esse me Iouem, eundemque dicitare, Mineruam esse sororem meam. Non tam insolens sum, qui Iouem esse me dicam: non tam ineruditus, qui Mineruam Iouis sororem meam esse sororem existimem. sed tamen ego mihi sororem virginem asciscо: tu sororem tuam virginem esse non iuisti. Sed vide ne tu te debeas Iouem

uem dicere, quòd tu iure eandem sororem & vxorem appellare possis. Et quoniam hoc reprehendis, quòd solere me dicas de me ipso glorioſius prædicare, quis vmquam audiuit, cum ego de me, nisi coactus ac necessariò dicerem? nam si, cum mihi furta, largitiones, libidines obijciuntur, ego respondere soleo, meis consilijs, periculis, laboribus patriam esse conseruatam, non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quam de obiectis non confiteri. Sed si mihi ante hæc duriſſima reipub. tempora nihil vmquam aliud obiectum est, nisi crudelitas illius temporis, cum à patria perniciem depuli, quid? me huic maledicto vtrum non respondere, an demisse respondere decuit? Ego verò etiam reipub. semper interesse putaui me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriæ gessissem, splendorem verbis dignitatemque retinere: præsertim cum mihi vni in hac repub. audiente populo Rom. opera mea hanc vrbem & hanc rempub. esse saluam iurato dicere fas fuisset. Exstinctum est iam illud maledictum crudelitatis, quòd me, non vt crudelem tyrannum, sed vt mitissimum parentem, omnium ciuium studijs desideratum, repetitum, accersitum vident. Aliud exortum est. Obijcitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum. Quid enim, pontifices, debeo dicere? peccati me conscientia profugisse? At id quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, sed erat res post natos homines pulcherrima. Iudicium populi pertimuisse? At id nec propositum vllum fuit, & si fuisset, duplicata gloria discessissem. Bonorum mihi præsidium defuisse? Falsum est. Me mortem timuisse? Turpe est. Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus (nihil enim vmquam de me dixi sublatius ascisc endæ laudis causſa potius quam criminis depellendi) dico igitur, & quam possum maxima voce dico, Cum omnium perditorum, & coniuratorum incitata vis, duce tribuno pleb. consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus Rom. suspensa ac solicita

tota

tota ciuitate, non tam in me impetum faceret, quam per me in omnes bonos: me vidisse, si vicissem, tenues reipub. reliquias, si victus esset, nullas futuras. Quod cum iudicassem, defleui * coniugis miseræ discidium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimę familiæ ruinas: sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum ciuium, remque publicam * condere meo vnius discessu, quam omnium interitu occidere malui: speraui id, quod accidit, me iacentem posse à viuis, viris fortibus excitari, si vnà cum bonis interijssem, nullo modo posse recreari. Accepi, pontifices magnum atque incredibilem dolorem. non nego: neque istam mihi ascisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse atque afflicto loquebantur. an ego poteram, cum à tot rerum tanta varietate diuellerer, quas idcirco prætereo, quod ne nunc quidem sine fletu commemorare possum, inficiari me esse hominem, & communem naturæ sensum repudiare? tum vero neque illud meum factum laudabile, nec beneficium vllum à me in rempub. profectum dicerem, si quidem ea reipub. causa reliquissem quibus æquo animo carerem, eamque animi duritiem, sicut corporis, quod cum vritur non sentit, stuporem potius quam virtutem putarem. Suscipere tantos animi dolores, atque ea quæ capta vrbe accidunt victis, stante vrbe, vnum perpeti, & iam se videre distrahi à complexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriæ denique causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Rom. beneficijs amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre prætextatos inimicos nondum morte complorata, arbitria petentes funeris: hæc omnia subire conseruandorum ciuiũ causa, atque ita, vt dolenter absis, non tam sapiens quam ij qui nihil curant, sed tam amans tuorum ac tui, quam communis humanitas postulat, ea laus præclara ac diuina. Nam qui ea, quæ numquam cara atque iucunda duxit, æquo animo reipub. causa deserit, nullam beneuolentiam insignem in rempub. declarat:

qui autem ea relinquit reipub. causſa, à quibus cum ſummo dolore diuellitur, ei patria cara eſt, cuius ſalutem caritati anteponit ſuorum. Quare diſrumpatur licet iſta furia, atque audeat hæc ex me, quoniam laceſſiuit: bis ſeruaui, vt conſul togatus armatos vicerim, priuatus conſulibus armatis ceſſerim. vtriuſque temporis fructum tuli maximum: ſuperioris, quòd ex ſenatus auctoritate, & ſenatum & omnes bonos meæ ſalutis cauſſa mutata veſte vidi: poſterioris, quòd & ſenatus & populus Rom. & omnes mortales, & priuatim & publice iudicarunt, ſine meo reditu rempub. ſaluam eſſe non poſſe. Sed hic meus reditus, pontifices, veſtro iudicio continetur. nam ſi vos me in meis ædibus collocatis, ad quod in omni mea cauſſa ſemper ſtudijs, conſilijs, auctoritatibus, ſententijſque feciſtis, video me plane ac ſentio reſtitutum: ſin mea domus non modo mihi non redditur, ſed etiam monumentum præbet inimico doloris mei, ſceleris ſui, publicæ calamitatis: quis erit qui hunc reditum potius quam pœnam ſempiternam putet? In conſpectu præterea totius vrbis domus eſt mea, pontifices, in qua ſi manet illud non monumentum vrbis, ſed ſepulcrum inimico nomine inſcriptum, demigrandum potius aliquò eſt, quam habitandum in ea vrbe, in qua trophæa & de me & de republica videam conſtituta. An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum imprudentiam poſſim, vt cuius vrbis ſeruatorem me eſſe ſenatus omnium aſſenſu toties iudicauit, in ea poſſim intueri domum meam euerſam non ab inimico meo, ſed ab hoſte communi, & ab eodem * exſtructam, & poſitam in oculis ciuitatis, ne vnquam conquieſcere poſſit fletus bonorum? Sp. Melij regnum appetentis domus eſt complanata, ecquid aliud æquum accidiſſe Melio populus Rom. iudicauit? nomine ipſo Æquimelij ſtultitiæ pœna comprobata eſt. Sp. Caſſij domus ob eandem cauſſam euerſa, atq; in eodem loco ædes poſita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata eſt, & euerſa, vt illius facinus memoria & nomine loci notaretur. M. Manlius cum ab aſcenſu

Capitolij

Capitolij Gallorum impetum repulisset,non fuit contentus beneficij sui gloria, regnum appetisse est iudicatus: ergo eius domum euersam ducibus lucis conuestiram videtis. Quam igitur maiores nostri sceleratis ac nefarijs ciuibus maximam pœnam constitui posse arbitrati sunt, eandé ego subibo ac sustinebo,vt apud posteros nostros non exstinctor coniurationis & sceleris,sed auctor & dux fuisse videar? Hanc vero, pontifices,labem turpitudinis & inconstantiæ poterit populi Rom. dignitas sustinere, viuo senatu, vobis principibus publici consilij, vt domus M. Tullij Ciceronis cum domo Fuluij Flacci ad memoriam pœnæ publice constitutæ cõiuncta esse videatur: M.Flaccus, quia cum C.Graccho contra salutem reipub. fecerat, ex senatus sententia est interfectus, & eius domus euersa, & publicata est. in qua porticum post aliquando Q. Catulus de manubijs Cimbricis fecit.ista autem fax ac furia patriæ,cum vrbem Pisone & Gabinio ducibus cepisset,occupasset, teneret, vno eodemque tempore & clarissimi viri mortui monumenta delebat, & meam domum cum M. Flacci domo coniungebat: vt qua pœna senatus affecerat euersorem ciuitatis, eadem iste, oppresso senatu,afficeret eum, quem P.C. custodem patriæ iudicassent. Hanc vero in Palatio, atque in pulcherrimo vrbis loco porticum esse patiemini,furoris tribunitij, sceleris consularis, crudelitatis coniuratorum,calamitatis reipublicæ,doloris mei,defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? Quam porticum pro amore quem habetis in rempublicam, & semper habuistis,non modo sententijs, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis. Nisi quem fortè illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret. O rem,quam homines soluti à cura & liberati ridere non desinant, tristiores autem sine maximo dolore audire non possint. P.ne Clodius,qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit,is in meam intulit? hunc, inquam,etiam vos qui estis antistites cæremoniarum & sacrorum,auctorem habetis, & magistrum publicæ religionis? O

dij immortales (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omneis humanas religione vestra contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, pontifices, grauitate abutitur? Ex isto ore, religionis verbum excidere, aut elabi potest? cum tu eodem ore accusando senatum, quòd seuerè de religione decerneret, impurissime terrimeque violasti. Aspicite, aspicite, pontifices, hominem religiosum, &, si vobis videtur (quod est bonorum pontificum) monete eum, modum quendam esse religionis, nimium esse superstitiosum non oportere. Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanatice, sacrificium quod alienæ domi fieret inuisere? Quę autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, vt non putares deos satis posse placari, nisi etiam mulieribus religionibus te implicuisses? quem vmquam audisti maiorum tuorum, qui & sacra priuata coluerunt, & publicis sacerdotijs præfuerunt, cum sacrificium Bonæ deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem qui cæcus factus est. Ex quo intelligitur multa in vita falso homines opinari, cum ille, qui nihil viderat, sciens, quod nefas esset, lumina amisit; istius qui non solum aspectu, sed etiam incesto flagitio & stupro polluit cæremonias, pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis est conuersa. Hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, pontifices, non commoueri, cum suis dicat se manibus domum ciuis optimi euertisse, & eam ijsdem manibus consecrasse? quæ tua fuit consecratio? tuleram, inquit, vt mihi liceret. Quid? non excepera, vt, si quid ius non esset rogare, ne esset rogatum? Ius igitur statueris esse, vniuscuiusque vestrum sedes, aras, focos, deos penates, subiectos esse libidini tribunitiæ? in quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, huius domum non solùm affligere, quod est præsentis insaniæ, quasi tempestatis repentinæ, sed etiam in posterum tempus religione sempiterna obligare? Equidem sic accepi, pontifices, in religionibus suscipiendis caput esse,

esse,interpretari quæ voluntas deorum immortalium esse videatur : nec est vlla erga deos pietas,nisi honesta de numine eorum ac mente opinio, cum expeti nihil ab ijs quod sit iniustum atque inhonestum, arbitrere. Hominem inuenire ista labes, tum cum omnia tenebat, neminem potuit, cui ædes meas addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse, cum loci illius, cum ædium cupiditate flagraret, ob eamq; caussam vnam, vna iusta illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset, tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cuius cupiditate inflammatus erat, possidere? Deos immortales existimatis, cuius labore & consilio sua ipsi templa tenuerunt, in eius domum afflictam & euersam per vnius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluisse? Ciuis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illius & cruentam P. Clodij manum, qui rem vllam de meis bonis attigerit,qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit : at qui aliqua se contagione prædæ, societatis, emptionis,contaminauerunt, nullius neq; priuati neque publici iudicij pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem vllam attigit, qui non omnium iudicio sceleratissimus haberetur,dij immortales, domum meam concupiuerunt? Ista tua pulchra Libertas, deos penates,& familiares meos lares expulit, vt á teipso tamquam in captiuis sedibus collocaretur? quid est sanctius, quid omni religione munitius, quàm domus vniuscuiusque ciuium? hic aræ sunt, hic foci,hic dij penates, hic sacræ religionis ceremoniæ continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus,vt inde abripi neminem fas sit. Quo magis est furor istius ab auribus vestris repellendus: qui,quæ maiores nostri religionibus tuta nobis & sancta esse voluerunt, ea non solùm contra religionem labefactauit, sed etiam ipsius religionis nomine euertit. At quæ dea est? bonam esse oportet. quandoquidem est abs te dedicata. Libertas inquit,est. eam tu igitur domi meæ collocasti, quam ex vrbe tota sustulisti? tu cum collegas tuos summa

poteſtate præditos negares liberos eſſe, cum in templum Caſtoris aditus eſſet apertus nemini, cum hunc clariſſimum virum ſummo genere natum, ſummis populi beneficijs vſum, pontificem, & conſularem, & ſingulari bonitate & modeſtia præditum (quem quibus oculis aſpicere audeas, ſatis mirari non queo) audiente populo Rom. à pediſequis conculcari iuberes, cum indemnatum exturbares priuilegijs tyrannicis irrogatis, cum principem orbis terræ virum incluſum domi contineres, cum forum armatis cæteruis perditorum hominum poſſideres: Libertatis ſimulacrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipſa indicio tui crudeliſſimi dominatus, & miſerrimæ populi Rom. ſeruitutis? eumne potiſſimùm Libertas domo ſua debuit pellere, qui niſi fuiſſet, in ſeruorum poteſtatem ciuitas tota veniſſet? At vnde inuenta eſt iſta Libertas? quæſiui enim diligenter. Tanagræa quædam meretrix fuiſſe dicitur, eius non longe à Tanagris ſimulacrum è marmore in ſepulcro poſitum fuit. hoc quidam homo nobilis non alienus ab hoc religioſo Libertatis ſacerdote, ad ornatum ædilitatis ſuæ deportauit. etenim cogitarat omnes ſuperiores muneris ſplendore ſuperare. Itaque omnia ſigna, tabulas, ornamentorum quod ſuperfuit in fanis & communibus locis, tota è Græcia atque inſulis omnibus honoris populi Rom. cauſſa, ſanè frugaliter domum ſuam deportauit. Is poſteaquam intellexit, poſſe ſe, interuerſa ædilitate, à L. Piſone conſule prætorem renuntiari, ſi modo eadem prima littera competitorem habuiſſet aliquem, ædilitatem duobus in locis, partim in area, partim in hortis ſuis collocauit: ſigaum de buſto meretricis ablatum iſti dedit, quod eſſet ſignum magis iſtorum quam publicæ Libertatis. Hanc deam quiſquam violare audeat, imaginem, ornamentum ſepulcri, à fure ſublatam, à ſacrilego collocatam? hæc me domo mea pellet? hæc vltrix afflictæ ciuitatis, reipub. ſpolijs ornabitur? hæc erit in eo monumento quod poſitum eſt vt eſſet indicium oppreſſi ſenatus, ad memoriam ſempiternam turpitudinis? O Q. Catule

(patremne

(patremne appellem, an filium? recentior memoria filij est, & cum rebus meis gestis coniunctior) tantumne te fefellit, cum mihi summa & quotidie maiora præmia in repub. fore putabas? negabas fas esse duos consules esse in hac ciuitate inimicos reipub. duo sunt inuenti, qui senatum tribuno furenti constrictum traderent, qui pro me patres conscriptos deprecari, & populo supplices esse edictis atque imperio vetarent: quibus spectantibus, domus mea disturbaretur, diriperetur, qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias suas in domos comportari iuberent. Venio nunc ad patrem, tu, Q. Catule, M. Fuluij domum, cum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, vt eius qui perniciosa reipub. consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus pleb. qui auctoritatem senatus, iudicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modo inspectantibus, verum adiuuantibus disturbaret, euerteret, idque cum eius ciuis, qui rempub. ex senatus auctoritate consul defendisset, domo coniungeret: nonne responderes, id nisi euersa ciuitate accidere non posse? At videte hominis intolerabilem audaciam cum proiecta quadam & effrænata cupiditate. Monumentum iste numquam, aut religionem vllam excogitauit: habitare laxe & magnifice voluit, duasque & magnas, & nobiles domos coniungere eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam cædis eripuit. à Q. Scio contendit, * vt sibi domum venderet: cum ille id negaret, primò se luminibus eius esse obstructurum minabatur. affirmabat Postumius, se viuo illam domum istius nunquam futuram. acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit quid fieri oporteret: hominem veneno apertissime sustulit: emit domum, litigatoribus defatigatis, prope dimidio carius quam æstimabat. Quorsum igitur hæc oratio pertinet? domus mea illa prope tota vacua est: vix pars ædium mearum decima ad Catuli porticum

acceſſit. cauſſa fuit ambulatio, & monumentum, & iſta Tanagræa, oppreſſa libertate, Libertas. in palatio, pulcherrimo proſpectu porticum cum conclauibus pauimentatam trecentûm pedum concupierat, ampliſſimum periſtylium, cætera eiuſmodi, facile vt omnium domos & laxitate & dignitate ſuperaret. Et homo religioſus, cum ædes meas idem emeret & venderet, tamen illis tantis tenebris non eſt auſus ſuum nomen emptioni illi ſcribere: poſuit ſcilicet Stratonem illum, hominem ſua virtute egentem, vt is qui in Marſis, vbi natus eſt, tectum quod imbris vitandi cauſſa ſuccederet, nullũ haberet, ædes in palatio nobiliſſimas emiſſe ſe diceret. Inferiorem ædium partem aſſignauit non ſuæ genti Fontiæ, ſed Clodiæ, quam reliquit. Quem in numerum ex multis Clodijs nemo nomen dedit, niſi aut egeſtate, aut ſcelere perditus. Hanc vos, pontifices, tam variam, tam nouam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem comprobabitis? Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuiſſe? præſertim cum tribunus plebis vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Eſto: collegium non adhibuiſti, quid? de collegio quis tandem affuit? poſuerat enim auctoritatem in vno, quæ eſt in his omnibus. ſed tamen auget & ætas & honos dignitatem. opus erat etiam ſcientia: quam etſi omnes conſecuti ſunt; tamen certe peritiores vetuſtas facit. Quis ergo affuit? frater, inquit, vxoris meæ. ſi auctoritatem quærimus, (etſi id eſt ætatis, vt nondum conſecutus ſit) tamen quanta eſt in adoleſcente auctoritas, ea propter tantam coniunctionem affinitatis minor eſt putanda. ſin autem ſcientia eſt quæſita, quis erat minus peritus quam is qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obſtrictus beneficio recenti, cum ſe fratrem vxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat. Etſi in eo prouideriſti ne frater te accuſare poſſet. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Rom. ornatum pontificem, non deniq;

adoleſcentem

adolescentem quemquam, cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? affuit is, si modo affuit, quem tu impulisti, soror rogauit, mater coegit. Videte igitur pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis, Verbo-ne, pontifices, putatis, si is postem tenuerit, & aliquid dixerit, domum vniuscuiusque consecrari posse? an istæ dedicationes, & templorum & delubrorum religiones ad honorem deorũ immortalium, sine vlla ciuium calamitate à maioribus nostris constitutæ sunt? est inuentus tribunus plebis, qui consularibus copijs instructus, omni impetu furoris in eum ciuem irruit, quem perculsum ipsa respub. suis manibus extolleret. Quid? si quis similis istius (neque enim iam deerunt qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui respub. non tantum debeat, per vim afflixerit, domum eius per pontificem dedicarit, id vos ista auctoritate constituetis ratum esse oportere? Dicitis, quem reperiet pontificem? quid? & tribunus pleb. idem esse non potest & pontifex? M. Drusus ille clarissimus vir, tribunus pleb. pontifex fuit. ergo, si is Q. Cæpionis inimici sui postem ædium tenuisset, & pauca verba fecisset; ædes Cæpionis essent dedicatæ? Nihil loquor de pontificio iure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, cæremonijs: non dissimulo me nescire ea, quæ etiam si scirem, dissimularem, ne alijs molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt multa ex vestra disciplina, quæ etiam ad nostras aures sæpe permanant. Postem teneri in dedicatione oportere, videor audisse, templi. ibi enim postis est, vbi templi aditus est & valuæ.* Ambulationis postes nemo vmquam tenuit in dedicando. Simulacrum autem aut aram si dedicasti, sine religione loco moueri potest. Sed iam hoc dicere tibi non licebit; quoniam pontificem postem tenuisse dixisti. quamquam, quid ego de dedicatione loquar? aut quid de vestro iure & religione contrà quàm proposueram disputabo? Ego vero si omnia solemnibus vrbis, veteribus, & priscis institutis acta esse dicerem; tamen me reip. iure defenderem. An, cum tu eius ciuis discessu,

cuius vnius opera senatus atque omnes boni ciuitatem esse incolumem toties iudicassent, oppressam terrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rempub. teneres, domum eius qui patriam à se seruatam perire suo nomine noluisset, per pontificem aliquem dedicasses, posset recreata respub. sustinere? Date de hac religione aditum pontifices: iam nullum fortunis communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex, & verba ad religionem deorum immortalium composita ad perniciem ciuium transtulerit, valebit ad iniuriam nomen sanctissimum religionis? si tribunus pleb. verbis non minus priscis, & penè solennibus bona ciuis cuiuspiam consecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius patrum memoria, bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor eiecerat, aui tui, Q. Metelle, & tui P. Seruili, & proaui tui P. Scipio, consecrauit foculo posito in rostris, adhibitoque tibicine. quid tum? num ille furor tribuni pleb. ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, summo illi & clarissimo viro? certè non fuit. Vidimus hoc idem Con. Lentulo censori tribunum pleb. facere. numquid igitur is bona Lentuli religioni obligauit? Sed quid ego cæteros? tu, tu, inquam, capite velato, concione aduocata, foculo posito, bona tui Gabinij, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumq; donaras, consecrasti. Quod si tum nihil est actum, quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum; cur ille gurges heluatus tecum simul reipub. sanguinem, ad cœlum tamen exstruxit villam in Tusculano visceribus ærarij? mihi meas ruinas, quarum ego similem totam vrbem esse pas sus non sum, aspicere non licuit? O scito Gabinium quidè exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius vir omnium fortissimus atq; optimus consecrauit? quod, si quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere, ea iura constituisti in præclaro tribunatu tuo, quibus in te conuersis, recusares, alios euerteres? sin ista consecratio legitima est; quid est quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio nullum habet ius; dedicatio est religiosa? quid ergo illa tua

tum

tum obtestatio tibicinis, quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem, quid voluisti? Nam si est illud ratum, mitto Gabinium; tua domus certe, & quidquid habes aliud, est Ceteri consecratum: sin ille ludus fuit; quid te impurius, qui religiones omnes pollueris aut ementiendo, aut stuprando? Iam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. quippe vides pœnam illam à te in alium institutam, in teipsum esse conuersam. Sed, homo omnium scelerum flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cuius impudicitiam pueritiæ, libidines adolescentiæ, dedecus & egestatem reliquæ vitæ, latrocinium consulatus vidimus, cui ne ista quidem ipsa calamitas iniuriâ potuit accidere, id in me infirmas? & grauius esse dicis, quod vno adolescente, quam quod concione tota teste effecisti? Dedicatio magnam, inquit, habet religionem. nonne vobis Numa Pompilius videtur loqui? discite orationem pontifices, & vos flamines, etiam tu rex disce à gentili homine tuo: quamquam ille gentem istam reliquit: sed tamen disce ab homine religionibus dedito, iusto, tum omnium religionum perito. quid? in dedicatione nonne & quis dicit, & quid, & quomodo quæritur? an tu hæc ita confundis & perturbas, vt quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare? quis eras tu qui dedicabas? quo iure? qua lege? quo exemplo? qua potestate? vbi te isti rei populus Rom. præfecerat? video enim esse legem veterem tribunitiam, quæ vetet iniussu plebis ædes, terram, aram consecrare. Neque cum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogauit, sensit; neque suspicatus est fore periculum ne domicilia aut possessiones indemnatorum ciuium consecrarentur. Neque enim id fieri fas erat; neque quisquam fecerat; neque erat caussa, cur prohibendo non tam deterrere videretur quam admonere. Sed quia consecrabatur ædes, non priuatorum domicilia, sed quæ sacræ nominantur; consecrabantur agri, non ita vt nostra prædia, si quis vellet, sed vt imperator agros de hostibus captos

nos consecraret; statuebantur aræ, quæ religionem afferrent, ipso si loco essent consecratæ: hæc nisi plebs iussisset, fieri vetuit. Quæ si tu interpretaris de nostris ædibus atque agris scripta esse, non repugno sed quæro quæ lex lata sit, vt tu meas ædeis consecrares, vbi tibi hæc potestas data sit, quo iure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrûm, nec de pontificio, sed de iure publico disputo. Lex Papiria vetat ædes iniussu plebis consecrari: sit sanè hoc de nostris ædibus, ac non de publicis templis: vnum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege: si illa lex est, ac non vox sceleris & crudelitatis tuæ. Quod si tibi tum in illo reipub. naufragio omnia in mentem venire potuissent; aut si tuus scriptor in illo incendio ciuitatis non syngraphas cum Byzantijs exsulibus, & cum legatis regijs faceret, sed vacuo animo tibi ista, non scita, sed portenta conscriberet? esses omnia si minus re, at verbis legitimis consecutus. Sed vno tempore cautiones fiebant pecuniarum, fœdera feriebantur prouinciarum, regum appellationes venales erant, seruorum omnium vicatim celebrabatur tota vrbe descriptio, inimici in gratiam reconciliabantur, imperia ascribebantur nouæ iuuentuti, Q. Scio venenum misero parabatur, de Cn. Pompeio propugnatore & custode imperij interficiendo consilia inibantur, senatus nequis esset, vt lugerent boni semper, vt capta rep. consulum proditione, vi tribunitia teneretur. Hæc cum tot tantaque agerentur, non mirum est, præsertim in furore animi & cæcitate, multa illum & te fefelliſſe. At videte, quanta sit vis huius Papiriæ legis in re tali, non qualem tu affers sceleris plenam & furoris. Q. Martius censor signum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat. Hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causſæ videretur quin id signum curiamque concordiæ dedicaret? Quæso, pontifices, & hominem cum homine, & tempus cum tempore, & rem cum re comparate. Ille erat summa modestia & grauitate censor; hic tribunus plebis scelere & audacia

cia singulari. tempus illud erat tranquillum, & in libertate populi & gubernatione positum senatus; tuũ porro tempus libertate populi Rom. oppressa, senatus auctoritate deleta. res illa plena iustitiæ sapientiæ, dignitatis: (censor enim, penè quem maiores nostri, id quod tu sustulisti, iudicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, curiamque ei deæ dedicare. præclara voluntas, atque omni laude digna. præscribere enim se arbitrabatur, vt sine studijs dissensionis sententiæ dicerentur, si sedem ipsam ac templum publici consilij religione Concordiæ deuinxisset) tu cum ferro, cum metu, cum edictis, cum priuilegijs, cum præsentibus copijs perditorum, absentis exercitus terrore & minis, consulum societate & nefario fœdere, seruitute oppressam ciuitatem teneres, Libertatis signum posuisti, magis ad ludibrium impudentiæ, quam ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat sine cuiusquam incommodo, dedicabat; tu in ciuis optime de repub. meriti cruore ac penè ossibus simulacrum non libertatis publicæ, sed licentiæ collocasti: atque ille tamen ad collegium retulit, tu ad quem retulisti? Si quid deliberares, si quid tibi aut piandum aut instituendum fuisset religione domestica; tamen instituto cæterorum vetere ad pontificem detulisses: nouum delubrum cum in vrbis clarissimo loco, nefando quodam atque inaudito instituto inchoares, referendum ad sacerdotes publicos non putasti. At si collegium pontificum adhibendum non videbatur; nemóne horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, vt cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempsisti, sed pertimuisti dignitatem. At tu auderes quærere ex P. Seruilio; aut ex M. Cucullo, quorum ego consilio atque auctoritate rempub. consul ex vestris manibus ac faucibus eripui, qui busnam verbis, aut quo ritu (primum hoc dico) ciuis domum consecrares; deinde ciuis eius, cui princeps senatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctæ gentes testimonium huius vrbis atq;

imperij

imperij conseruati dedissent: quid diceres, ô nefanda & perniciosa labes ciuitatis? ades, ades Luculle, Seruili, dum dedico domum Ciceronis: vt mihi præeatis, postemque teneatis. Es tu quidem tum audacia, tum impudentia singulari: sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent; cum te viri, qui sua dignitate personam populi Rom. atque auctoritatem imperij sustinerent, verbis grauissimis perterruissent; neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque in patriæ parricidio & scelere. Quæ cum videres, tum te ad tuum affinem non delectum à te, sed relictum à cæteris contulisti: quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriæ proditum est, ab ipso Hercule perfecto iam laboribus sacra didicisse, in viri fortis ærumnis, non ita crudelem fuisse, vt in viui & iam spirantis caput bustum suis manibus imponeret: qui aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino pœnam hanc maternæ temeritatis tulit, vt mutam in delicto personam nomenque præberet; aut si dixit aliquid verbis hæsitantibus, postemque tremebunda manu tetigit, certe nihil rite, nihil caste, nihil more instituto que perfecit. Viderat ille Murenam vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitij indicia afferre: audierat ex illo, se à me bis salutem accepisse, separatim semel, iterũ cum vniuersis. Quare quis est qui existimare possit, huic nouo pontifici primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocemq; mittenti, non & linguam obmutuisse, & manum obtorpuisse, & mentem debilitatam metu concidisse? præsertim cum ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret, fierique particeps alieni sceleris inuitus cogeretur, & grauissimas pœnas affinitatis impurissimæ sustineret. Sed vt reuertar ad ius publicum vindicandum, quod ipsi pontifices semper non solum ad suas cæremonias, sed etiam ad populi iussa accommodauerunt, habetis in commentarijs vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse: eique M. Æmilium pontifi-

cem

cem maximum pro collegio respondisse, nisi eum populus Rom. nominatim præfecisset, atque eius iussu faceret, non videri ea recte posse dedicari. Quid: cum Licinia virgo Vestalis summo loco nata, sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminio, Q. Metello c o s s. aram, & ædiculam, & puluinar sub saxo sacro dedicasset; non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sex. Iulius prætor retulit: cum P. Scæuula pontimax. pro collegio respondit, quod in loco publico Liciniæ C. F. iussu populi dedicasset, sacrum non videri esse. Quam quidem rem quanta seueritate, quantaque diligentia senatus sustulerit, ex ipso s.c. facile cognoscetis. Recita s.c. Videtisne prætori vrbano negotium datum, vt curaret ne id sacrum esset? & vt si quæ essent incisæ aut inscriptæ litteræ, tollerentur? O tempora! ô mores! tum censorem hominem sanctissimum simulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt; post autem senatus in loco augusto consecratam eam aram tollendam ex auctoritate pontificum censuit, neque vllum est passus ex ea dedicatione litterarum exstare monumentum: tu procella patriæ, turbo ac tempestas pacis atque otij, quod in naufragio reipub. tenebris offusis, demerso populo Rom. euerso atque eiecto senatu, diruer is, ædificaris, religione omni violata reipub. tantum nomine contaminaris: in ciuis huiusce ædibus, & in vrbe, quam suis laboribus ac periculis conseruasset, monumentum delere reipub. collocaris ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, sublatoque Q. Catuli nomine, incideris: id speraſti rempub. diutius, quam quoad mecum simul expulsa careret his mœnibus, esse laturam? At si pontifex neque is cui licuit, neque id quod fas fuit, dedicauit: quid me attinet iam illud tertium quod proposueram docere, non his institutis ac verbis quibus cęremonię postulant, dedicasse? Dixi à principio, nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito iure pontificum dicturum. Quæ sunt adhuc à me de iure dedicandi disputata, non sunt quæsita ex occulto aliquo genere litterarū:

sed

sed sumpta de medio ex rebus palàm per magistratu actis, ad collegiumque delatis, ex s.c. ex lege. Illa interiora iam vestra sunt, quid dici, quid præcipere, quid tangi, quid teneri ius fuerit. Quæ si omnia ex Coruncanij scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent: aut si M. Horatius ille Puluillus, qui cum eius dedicationem multis propter inuidiam fictis religionibus impedirent, restitit, & constantissima mente Capitolium dedicauit, huiusmodi alicui dedicationi præfuisset: tamen in scelere religio non valeret; nedum valeat id, quod imperitus adolescens, nouus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, ignarus, inuitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, sine scriptore, furtim, mente ac lingua titubante fecisse dicatur: præsertim cum iste impurus atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros sæpe mulier, & inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim & turbulente, vt neque mens, neque vox, neque lingua consisteret. Delatum tum est ad vos pontifices, & post omnium sermone celebratum, quemadmodum iste præposteris verbis, omnibus obscenis, identidem se ipse reuocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter ac vos in monumentis habetis & pronuntiarit & fecerit. Quod quidem minime mirum est, in tanto scelere tantaque dementia, ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. etenim si nemo vmquam prædo tam barbarus atque immanis fuit, qui cum fana spoliasset, deinde aram aliquam in littore deserto somnijs stimulatus, aut religione aliqua consecraret, non horreret animo, cum diuinum numen scelere violatum placare precibus cogeretur: qua tandem istum perturbatione mentis omnium templorum, atque tectorum, totiusque vrbis prædonem fuisse censetis: cum pro detestatione tot scelerum vnam aram nefarie consecraret? Non poterat vllo modo (quamquam & insolentia dominatus extulerat animos, & erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac sæpe peccare: præsertim illo pontifice, & magistro, qui cogeretur

geretur docere antequam ipse didicisset. Magna vis est cum in deorum immortalium numine: tum vero in ipsa repub. Dij immortales suorum templorum custodem ac præsidem sceleratissime pulsum cum viderent: ex suis templis in eius ædes immigrare nolebant. itaque istius vecordissimi mentem cura metuq; terrebant. Res verò pub. quamquam erat exterminata mecum, tamen obseruabatur ante oculos exterminatoris sui, & ab istius inflammato atque ignito furore iam tam me seque repetebat. Quare quid est mirum, si iste * metu, si furore instinctus, scelere præceps, neque institutas cæremonias persequi, neque verbum vllum solemne potuit effari? Quæ cum ita sint, pontifices, reuocate iam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad vniuersam reipub. quam antea cum viris fortibus multis, in hac verò causa solis vestris ceruicibus sustinetis. Vobis vniuersi senatus perpetua auctoritas, cui vobiscum præstantissimi semper in mea causa præfuistis: vobis Italiæ magnificentissimus ille motus, municipiorumq; concursus: vobis campus, centuriarumque vna vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuistis: vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re aut spe denique sunt boni, omne vobis erga meam dignitatē studium, & iudicium non modo commissum, verum etiam commendatum esse * arbitrantur. Denique ipsi dij immortales, qui hanc vrbem atque hoc imperium tuentur, vt esset omnibus gentibus posteritatique perspicuum, diuino me numine esse reipub. redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum reditus & gratulationis meæ ad suorum sacerdotum testatem iudiciumque reuocasse. Hic est enim reditus, pontifices, hæc restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis, in dijs penatibus recuperandis. quorum si iste suis sceleratissimis manibus tecta sedesque conuellit, ducibusque consulibus, tamquam vrbe capta, hanc vnam domum quasi acerrimi propugnatoris sibi delendam putauit: tamen illi dij penates ac familia-

pes mei, per vos in meam domum mecum erum restituti. Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus Rom. optimum, propter vim maximum nominauit: teque, Iuno regina, & te, custos vrbis Minerua, quæ semper adiutrix consiliorum meorum, testis laborum exstitisti, precor ac quæso: vosque qui maxime me repetistis atque reuocastis, quorum de sedibus hæc mihi proposita est contentio, patrij penates familiaresque, qui huic vrbi & reipub. præsides estis, vos obtestor, quorum ego à templis ac delubris pestiferam illam & nefariam flammam: depuli: teque, Vesta mater, cuius castissimas sacerdotes ab hominum amentia, furore, scelere defendi, cuiusque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine ciuium restingui, aut cum totius vrbis incendio commisceri: vt, si in illo penè fato reipub. obieci meum caput pro vestris cæremonijs atque templis perditissimorum ciuium furori atque ferro: &, iterum, cum ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos sum testatus, vobis me ac meos commendaui, meque ac meum caput ea conditione deuoui, vt si, & eo ipso tempore, & ante in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmijs prætermissis, cura, cogitatione, vigilijs omnibus, nihil nisi de salute meorum ciuium laborassem, tum mihi repub. aliquando restituta liceret frui: sin autem mea consilia patriæ non profuissent, vt perpetuum dolorem auulsus à meis sustinerem. * hanc ego deuotionem capitis mei, cum ero in sedes meas restitutus, tum denique conuictam esse & commissam putabo. nam nunc quidem, Pont. non solum domo, de qua cognoscitis, sed tota vrbe careo, in quam videor esse restitutus. Vrbis enim celebertimæ & maximæ partes aduersum illud non monumentum, sed vulnus patriæ contuentur, quem cum mihi conspectum morte magis vitandum fugiendumque esse videatis, nolite quæso eum, cuius reditu restitutam rempub. fore putatis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam vrbis partibus velle esse priuatum. Non me bonorum direptio,

direptio, non tectorum exsciſſio, non depopulatio prædiorum, non præda cõſulum ex meis fortunis crudeliſſime capta permouet: caduca ſemper & mobilia hæc eſſe duxi, non virtutis atque ingenij, ſed fortunæ & temporum munera: quorum ego non tam facultatem vmquam & copiam expetendam putaui, quam & in vtendo rationem, & in carendo patientiam. Etenim ad noſtrum vſum propemodum iam eſt definita moderatio rei familiaris: liberis autem noſtris ſatis amplum patrimonium paterni nominis, ac noſtræ memoriæ relinquemus: domo per ſcelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim ſceleratius etiam ædificata quam euerſa, carere ſine maxima ignominia reipub. meo dedecore ac dolore non poſſum. Quapropter, ſi dijs immortalibus, ſi ſenatui, ſi populo Romano, ſi cunctæ Italiæ, ſi prouincijs, ſi exteris nationibus, ſi vobiſmetipſis, qui in mea ſalute, principem ſemper locum auctoritatemque tenuiſtis, gratum & iucundum meum reditum intelligitis eſſe: quæſo, obteſtorque vos, pontifices, vr me, quem auctoritate, ſtudio, ſententijs reſtituiſtis, nunc quoniam ſenatus ita vult, rogatus quoque veſtris in ſedibus meis collocetis.

DE HARVSPICVM RESPONSIS, IN SENATV.

ORATIO XXX.

HESTERNO die P. C. cum me & veſtra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibus ſenatus dabatur, magnopere commouiſſet, putaui mihi reprimendam eſſe P. Clodij impudicam impudentiam: cum is publicanorum

rum cauſſam ſtultiſſimis interrogationibus impedire & P. Tullioni Syro nauaret operam, atque ei ſeſe, ei totus venierat etiam, vobis inſpectantibus venditaret. Itaq; hominem furentem exſultantemque conſimul, ſimulac periculum iudicij intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris ferociamque compreſſi. Attamen ignarus ille, qui conſules eſſem, exanguis atque æſtuans ſe è curia repentè proripuit, cum quibuſdam fractis iam atque inanibus minis, & cum illius Piſoniani temporis Gabinianiq; terroribus. Quem cum egredientem inſequi cœpiſſem, cepi equidem fructum maximum, & ex conſurrectione omnium veſtrûm, & ex comitatu publicanorum. Sed ve eors repentè ſine ſuo vultu, ſine colore, ſine voce conſtitit: deinde reſpexit: & ſimulac Cn. Lentulum coaſpexit, concidit in Curiæ penè limine, recordatione, credo, Gabinij ſui, deſiderioque Piſonis, cuius ego de effrenato & præcipiti furore quid dicam? * haud poteſt grauioribus à me verbis vulnerari, quam eſt ſtatim in facto ipſo à grauiſſimo viro P. Seruilio confectus ac trucidatus. Cuius ſi etiam vim & grauitatem illam ſingularem, ac penè diuinam aſſequi poſſem: tamen non dubito, quin ea tela quæ coniecerit inimicus, quàm ea, quæ collega patris emiſit, leuiora atque hebetiora eſſe videantur. Sed tamen mei facti rationẽ exponere illis volo, qui heſterno die dolore me elatum, & iracundia * longius prope digreſſum arbitrabantur, quam ſapientis hominis cogitata ratio poſtularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu conſideratum, ac multo ante meditatum. Ego enim P. C. inimicũ me ſemper eſſe profeſſus ſum duobus, qui me, qui rem meam, cum defendere deberent, ſeruare poſſent, cumque ad conſulare officium ipſis inſignibus illius imperij, ad meam ſalutem non ſolum auctoritate, ſed etiam precibus veſtris vocarentur; primò reliquerunt, deinde prodiderunt, poſtremo oppugnauerunt, præmijſque nefariæ pactionis funditus vna cum repub. oppreſſum extinctumque voluerunt: quique ſuo ductu & imperio cruento illo atque funeſto

ſupplicia

supplicia neque à sociorum mœnibus prohibere, neq; postium vrbibus inferre potuerunt, exscissionem, inflammationem, euersionem, depopulationem, vastitatem eam sua cum præda meis omnibus tectis atque agris intulerunt. cum his furijs & facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigijs, ac penè huius imperij pestibus bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum: neque id tamen ipsum tantum, quantum meus, ac meorum, sed tantum quantum vester atque omnium bonorum dolor postulauit. In Clodium verò non est hodie meum maius odium, quam illo die fuit, cum illum ambustum religiosissimis ignibus cognoui muliebri ornatu, ex incesto stupro, atque ex domo pontificis maximi emissum: tum, inquam, tum vidi, ac multo ante prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta impenderet procella reipub. Videbam illud scelus tam importunum, audaciam tam immanem adolescentis furentis, nobilis, vulnerati, non posse arceri otij finibus: erupturum illud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem ciuitatis. Non multum mihi sanè post ad odium accessit. Nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio seueritatis, odio dignitatis, odio reipub. non me magis violauit, quam senatum, quam equites Rom. quam omnes bonos, quam Italiam cunctam: non denique in me sceleratior fuit quam in ipsos deos immortales. Etenim illos eo scelere violauit, quo nemo antea: in me fuit eodem animo quo etiam eius familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Itaque cum numquam à me esse accusandum putaui, non plus quam stipitem illum, qui quorum hominum esset, nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar, pecudem ac belluam pabulo inimicorum meorum & glande corruptum? qui si sensit quo se scelere deuinxerit, non dubito quin sit miserrimus: sin autem id non videt, periculum est ne se stuporis excusatione defendat. Accedit etiam, quod exspectatione omnium fortissimo & clarissimo viro T. Annio deuota, & constituta ista hostia esse videtur: cui me præripere desponsam iam & destinatam laudem,

dem,cum ipſe eius opera & dignitatem & ſalutem recuperarim,valde eſt iniquum. Etenim vt P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiumque Carthaginis, qui illam a multis imperatoribus obſeſſam,oppugnatam, labefactatam, penè captam, aliquando quaſi fatali euentu ſolus euertit: ſic T. Annius ad illam peſtem comprimendam, extinguendam,funditus delendam natus eſſe videtur, & quaſi diuino munere donatus reipub. Solus ille cognouit, quemadmodum armatum ciuem,qui lapidibus,qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui vrbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde incendijſque terreret, non modo vincere, verumetiam vincire oporteret. Huic ego,& tali,& ita de me ac de patria merito viro numquam mea voluntate præripiam eum præſertim reum, cuius ille inimicitias non ſolum ſuſcepit propter ſalutem meam, verum etiam appetiuit. Sed ſi etiam nunc illaqueatus iam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium,expectatione ſupplicij iam non diuturna implicatus, feretur tamen hæſitans, & in me impetum impeditus facere conabitur: reſiſtam, & aut concedente aut etiam adiuuante Milone eius conatum refutabo: velut heſterno die, cum mihi ſtanti tacens minaretur, voce tantum attigi legum initium & iudicij. * concidit ille, conticui. diem dixiſſet, vt fecerat: feciſſem vt ei ſtatim tertius a prætore dies diceretur, atque hoc ſic * moderetur, & cogitet,ſi contentus ſit ijs ſceleribus quæ commiſit, iam ſe eſſe conſecratum Miloni: ſi quid in me telum intorſerit,ſtatim me eſſe arrepturum arma iudiciorum atque legum. Atqui paulo ante P.C. concionem habuit, quæ eſt ad me tota delata: cuius concionis primum vniuerſum argumentum ſententiamque audite. tum riſeritis impudentiam hominis,cum à me de tota concione audietis.*De religionibus, ſacris,& cæremonijs eſt concionatus,patres conſcripti,Clodius: P. inquam, Clodius ſacra & religiones negligi,violari,pollui,queſtus eſt. Non mirum ſi hoc vobis ridiculum videtur: etiam ſua concio riſit,hominem quomodo ipſe gloriari

ari solet. ducentis confixum senatusconsultis, quæ sunt omnia contra illum pro religionibus facta; hominemque illum qui puluinaribus Bonæ deæ stuprum intulerit, eaque sacra, quæ viri oculis ne imprudentis quidem aspici fas est, non solùm aspectu virili, sed flagitio stuproque violatit, in concione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc proxima concio eius exspectatur de pudicitia. Quid enim interest, vtrùm ab altaribus religiosissimis fugatus, de sacris & religionibus conqueratur: an ex sororum cubiculo egressus, pudorem pudicitiamque defendat? Responsum haruspicum hoc recens de fremitu in concione recitauit: in quo cum alijs multis scriptum etiam illud est (id quod audistis) locra sacra & religiosa, profana haberi. In ea causa esse dixit domum meam à religiosissimo sacerdote P. Clodio consecratam. Gaudeo mihi de toto hoc ostento, quod haud scio an grauissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit, datam non modò iustam, sed etiam necessariam causam esse dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio atque responso, nos de illius scelere ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, propè iam voce Iouis optimi maximi præmoneri. Sed primũ expiabo religionem ædium mearum, si id facere verè ac sine cuiusquam dubitatione potero: sin scrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur, non modò patienti, sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium religioni que parebo. Sed quæ tandem est in hac vrbe tanta domus ab ista religionis suspicione tam vacua, atque pura? quamquam vestræ domus P.C. cæterorũque ciuium multo maxima ex parte sunt liberæ religione; tamen vna mea domus iudicijs omnibus liberata in hac vrbe sola est. Te enim appello, Lentule, & te, Philippe. ex hoc haruspicum responso decreuit senatus, vt de locis sacris, religiosis, ad hunc ordinem referretis: potestisne referre de mea domo, quæ (vt dixi) sola in hac vrbe omni religione, omnibus iudicijs liberata est? quam primùm inimicus ipse in illa tempestate ac nocte reip. cum cætera scelera

stylo

stylo illo impuro Sext. Clodius conscripsisset, ne vna quidem attigit littera religionis. Deinde eandem domum populus Rom. cuius est summa potestas omnium rerum, comitijs centuriatis, omnium æ tatum ordinumque suffragijs, eodem iure esse iussit quo fuisset. Postea vos P.C. non quòd dubia res esset, sed vt huic furiæ, si diutiùs in hac vrbe, quam delere cuperet, maneret, vox interdiceretur, decreuistis, vt de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio est, qua non in nostris dubitationibus, atq; in maximis superstitionibus, vnius P. Seruilij ac M. Luculli responso, ac verbo liberemur? De sacris publicis, de ludis maximis, de deorum penatium, Vestæque matris cæremonijs, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Rom. quod post Romam conditam huius vnius casti tutoris religionem scelere violatum est; quod tres pontifices statuissent, id semper populo Rom. semper senatui, semper ipsis dijs immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At verò meam domum P. Lentulus c o s. & pontifex P. Seruilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M. Glabrio, Messala, L. Lentulus flamen Martialis, P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius rex sacrorum, M. Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Cæsar flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albinouanus, Q. Terentius pontifices minores, caussa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia amplissimorum ac sapientissimorum ciuium astante, omni religione vna mente omnes liberauerunt. Nego vmquam post sacra constituta, quorum eadem est antiquitas quæ ipsius vrbis, vlla de re, ne de capite quidem virginum Vestalium, tam frequens collegium iudicasse. quamquam ad facinoris disquisitionem interest adesse quamplurimos. Ita est enim interpretatio illa pontificum, vt ijdem potestatem habeant iudicum. Religionis explanatio vel ab vno pontifice perito rectè fieri potest: quod idem in iudicio capitis durum atque iniquum est: tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quàm vmquam de

cære-

cæremonijs virginum iudicasse. Postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiæ principe, P. Lentulo & Q. Metello c o ss. referentibus statuit, cum omnes pontifices qui erant huius ordinis adessent: cumque alij, qui honoribus populi Rom. antecedebant, multa de collegij iudicio verba fecissent, omnesque ijsdem scribendo adessent, domum meam iudicio pontificum religione liberatam videri. De hoc igitur loco sacro potissimùm videntur haruspices dicere, qui locus solus ex priuatis locis omnis hoc præcipuè iuris habet, vt ab ipsis qui sacris præsunt, sacer non esse iudicatus sit. Verùm referte, quod ex S.C. facere debetis, aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, & cum religione omni liberastis; aut senatus ipse iudicabit, qui, vno illo solo antistite sacrorum dissentiente, frequentissimus antea iudicauit; aut id, quod certè fiet, ad pontifices rejicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiæ maiores nostri sacra religionesque & priuatas & publicas commendarunt. Quid ergo hi possunt aliud iudicare ac iudicaueruntꝰ Multæ sunt domus in hac vrbe, P.C. atque haud scio an penè cunctæ, iure optimo, sed tamen iure priuato, iure hæreditario, iure auctoritatis, iure mancipij, iure nexi. nego esse vllam domum aliam, æquè priuato iure atque optima lege, publico verò omni præcipuo, & humano, & diuino iure munitam. Quæ primùm ædificatur ex auctoritate senatus pecunia publica: deinde contra vim nefariam huius gladiatoris tot senatusconsultis munita atque septa est. Primùm negotium ijsdem magistratibus est datum anno superiore, vt curarent vt sine vi mihi ædificare liceret; quibus in maximis periculis vniuersa respub. commendari solet. deinde cum ille saxis, & ignibus, & ferro vastitatem meis ædibus intulisset, decreuit senatus, eos qui id fecissent, lege de vi, quæ est in eos qui vniuersam rempub. oppugnassent, teneri. Vobis verò referentibus, ô post hominum memoriam fortissimi atque optimi consules, decreuit idem senatus frequentissimus, qui meam

domum violasset, contra rempub. esse facturum. Nego vllo de opere publico, de monumento, de templo, tot senatus exstare consulta, quot de mea domo: quam senatus vnam post hanc vrbem constitutam, ex ærario ædificandam, à pontificibus liberandam, à magistratibus defendendam, à iudicibus muniendam putaret. P. Valerio pro maximis in rempub. beneficijs data domus est in villa publica: at mihi in palatio restituta. illi locus: at mihi etiam parietes atque tectum. illi, quam ipse priuato iure tueretur: mihi, quam publicè magistratus omnes defenderent. Quæ quidem ego si aut per me, aut ab alijs haberem, non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer: sed cum sint mihi data à vobis, cum ea attententur eius lingua, cuius antea manu euersa vos mihi & liberis meis manibus vestris reddidistis: non ego de meis, sed de vestris factis loquor; nec vereor ne hæc mea vestrorum beneficiorum prædicatio non grata potiùs quàm arrogans videatur. Quamquam si me tantis laboribus pro communi salute perfunctum efferret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis improborum hominum animi quidam dolor, quis non ignosceret? Vidi enim hesterno die quendam murmurantem, quem aiebant negare ferre me posse: quia, cum ab hoc eodem impurissimo parricida rogarer, cuius essem ciuitatis, respondi; me, probantibus & vobis & equitibus Rom. eius esse, quæ carere me non potuisset. Ille, vt opinor, ingemuit. Quid igitur responderem? (quæro ex eo ipso qui ferre me non potest) me ciuem esse Romanum? litteratè respondissem, an tacuissem? desertum negotium. potest quisquam vir in rebus magnis cum inuidia versatus, satis grauiter contra inimici contumeliam sine sua laude respondere? At ipse non modò respondet quidquid potest, cum est lacessitus, sed etiam gaudet se ab amicis quid respondeat admoneri. Sed quoniam mea causa expedita est, videamus nunc quid haruspices dicant. ego enim fateor me & magnitudine ostenti, & grauitate responsi, & vna, atque constanti haruspicum voce vehementer esse

esse commotum. Neque is sum, qui (si cui fortè videor plus quàm cæteri, qui æquè atque ego sunt occupati, versari in studio litterarum) his delecter, aut vtar omnino litteris, quæ nostros animos deterrent atque auocant à religione. Ego verò primùm habeo auctores ac magistros religionum colendarum maiores nostros: quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, vt satis superq; prudentes sint, qui illorum prudentiam, non dicam assequi, sed quanta fuerit perspicere possint. qui statas solennésque cæremonias pontificatu: rerum bene gerendarum auctoritates augurio: fatorum veteres prædictiones, Apollinis vatum libris: portentorum explanationes, Etruscorum disciplina contineri putarunt: quæ quidem tanta est, vt nostra memoria primùm Italici belli funesta illa principia, post Sullani Cinnaniq́ue temporis extremum penè discrimen; tum hanc recentem vrbis inflammandæ, delendiq́ue imperij coniurationem non obscurè nobis paulò antè prædixerint. Deinde etiam cognoui multa homines doctissimos sapientissimosq́ue & dixisse, & scripta de deorum immortalium numine reliquisse; quæ quamquam diuinitiùs perscripta video, tamen eiusmodi sunt, vt ea maiores nostri docuisse illos, non ab illis didicisse videantur. Etenim quis est tam vecors, qui, aut cum suspexerit in cœlum, deos esse non sentiat; & ea quæ tanta mente fiunt, vt vix quisquam arte vllam ordinem rerum ac vicissitudinem persequi possit, casu fieri putet? aut, cum deos esse intellexerit, non intelligat eorum numine hoc tantum imperium esse natum, & auctum, & retentum? Quàm volumus licet P.C. ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso huius gentis ac terræ domestico natiuoq́ue sensu Italos ipsos ac Latinos: sed pietate, ac religione, atque hac vna sapientia, quòd deorum immortalium numine omnia regi gubernariq́ue perspeximus, omnes gentes nationesq; superauimus. Quare ne plura de re minimè loquar dubia, adhibete animos; & mentes vestras, non solùm

aures, ad haruſpicum vocem admouete. QVOD IN AGRO LATINIENSI AVDITVS EST STREPITVS CVM FREMITV. Mitto, haruſpices, mitto illam veterem ab ipſis dijs immortalibus, vt hominum fama eſt, Etruriæ datam diſciplinam: nos nonne haruſpices eſſe poſſumus? E XAVDITVS IN AGRO PROPINQVO ET SVBVRBANO EST STREPITVS QVIDAM RECONDITVS, ET HORRIBILIS FREMITVS ARMORVM. Quis eſt ex gigantibus illis, quos poetæ ferunt bellum dijs immortalibus intuliſſe, tam impius, qui hoc tam nouo tantoque motu non magnum aliquid deos populo Rom. præmonſtrare & præcinere fateatur? De ea re ſcriptum eſt, poſtulationes decretas eſſe Ioui, Saturno, Neptuno, Telluri, dijs cœleſtibus. Audio quibus dijs violatis expiatio debeatur: ſed hominum quæ ob delicta quæro. LVDOS MINVS DILIGENTER FACTOS, POLLVTOSQVE. Quos ludos? te appello Lentule (tui ſacerdotij ſunt tenſæ, curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum) voſque pontifices, ad quos epulones Iouis optimi maximi ſi quod eſt prætermiſſum, aut commiſſum, afferunt: quorum de ſententia illa eadem renouata atque inſtaurata celebrantur: qui ſunt ludi minùs diligenter factiſ quanto, aut quo ſcelere pollutiſ reſpondebis & pro te, & pro collegis tuis, & pro pontificum collegio; nihil cuiuſquam aut negligentia contemptum, aut ſcelere eſſe pollutum: omnia ſolennia, ac iuſta ludorum, omnibus rebus obſeruatis ſumma cum cæremonia eſſe ſeruata. Quos igitur haruſpices ludos minùs diligenter factos pollutoſque eſſe dicunt? eos, quorum ipſi dij immortales, atque illa Mater dea te, te Cn. Lentule, cuius ab auia manibus eſſet accepta, ſpectatorem eſſe voluit. Quòd ni tu Megaleſia illo die ſpectare voluiſſes, haud ſcio an viuere nobis, atque his de rebus iam queri liceret. Vis enim innumerabilis incitata, ex omnibus vicis collecta, ſeruorum ab hoc ædili religioſo, repentè fornicibus oſtijſque omnibus in ſcenam, ſigno dato, immiſſa

irrupit.

irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quæ in priuato quondam tuo proauo: te, nomen, imperium, vocem, aſpectum, impetum tuum * ſtans ſenatus, equiteſque Rom. & omnes boni ſequebantur; cum ille ſeruorum & ludiorum multitudini s. p. q. r. vinctum ipſo conſeſſu, & conſtrictum ſpectaculis, atque impeditum turba & anguſtijs tradidiſſet. An ſi ludius conſtitit, aut tibicen repentè conticuit, aut puer ille patrimus & matrimus, ſi terram non tenuit; aut tenſam, aut lorum omiſit; aut ſi ædilis verbo, aut ſi * nutu aberrauit, ludi ſunt non ritè facti, eaque errata expiantur, & mentes deorum immortalium ludorum inſtauratione placantur? ſi ludi ab lætitia ad metum traducti ſunt; ſi non intermiſti, ſed peremptі atque ſublati ſunt; ſi ciuitati vniuerſæ ſcelere eius qui ludos ad luctum conferre voluit, exſtiterunt dies illi feſti penè funeſti: dubitamus, quos ludos ille fremitus nunciet eſſe pollutos? Ac ſi volumus ea quæ de quoque deo nobis tradita ſunt, recordari; hanc Matrem magnam, cuius ludi, violati, polluti penè ad cædem, & ad funus ciuitatis conuerſi ſunt; hanc, inquam, accepimus agros & nemora cum quodam ſtrepitu fremituq; peragrare. Hæc igitur vobis, hæc populo Rom. & ſcelerum indicia oſtendit, & periculorum ſigna patefecit. Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri maiores ante templum in ipſo Matris magnæ conſpectu Megaleſijs fieri celebriq́ue voluerunt? qui ſunt more inſtitutiſq; maximè caſti, ſolennes, religioſi: quibus ludis primum ante populi conſeſſum ſenatui locum P. Africanus iterum conſul ille maior dedit, vt eos ludos hæc lues impura polluerit: quò ſi quis liber aut ſpectandi, aut etiam religionis cauſſa acceſſerat, manus afferebantur: quò matrona nulla adijt propter vim conſeſſumq́ue ſeruorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta eſt, vt ex vltimis terris accerſita in hac vrbe conſederit: qui vni ludi ne verbo quidem appellabantur Latino, vt vocabulo ipſo & appetita religio externa, & Matris magnæ nomine ſuſcepta declaretur: hos ludos ſerui fecerunt, ſerui ſpectauerunt,

uerunt, tota denique hoc ædile seruorum Megalesia fuerunt. Pro dij immortales! quî magis nobiscum loqui possetis, si essetis versareminique nobiscum? Ludos esse pollutos significatis, ac planè dicitis. Quid magis deformatum, inquinatũ, peruersum, conturbatum dici potest, quàm omne seruitium permissu magistratus liberatum, in alteram scenam immissum, alteri præpositum, vt alter consessus potestati seruorũ obijceretur, alter seruorum totus esset? Si examen apum ludis in scenam venisset, haruspices acciendos ex Etruria putaremus: vidimus vniuersi repentè examina tanta seruorum immissa in populum Rom. septum atque inclusum, & non commouemur? Atque in apum fortasse examine, nos ex Etruscorum scriptis haruspices vt à seruitio caueremus, monerent. Quod igitur ex aliquo disuncto diuersoque monstro significatum caueremus, id cum sibi ipsum monstrum est, & cum in eo ipso periculum est, ex quo periculum portenditur, non pertimescemus? Istiusmodi Megalesia fecit pater tuus? istiusmodi patruus? Is mihi etiam generis sui mentionem facit: cum Athenionis aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quàm C. aut Apij Claudiorum? Illi, cum ludos facerent, seruos de cauea exire iubebant; tu in alteram seruos immisisti, ex altera liberos eiecisti. Itaque qui antèa voce præconis à liberis semouebantur, tuis ludis, non voce, sed manu liberos à se segregabant. Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat Sibyllino sacerdoti, hæc sacra maiores nostros ex vestris libris expetisse? si illi sunt vestri, quos tu impia mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus attrectas. Hac igitur vate suadente, quondam defessa Italia Punico bello, atque ab Hannibale vexata, sacra ista maiores nostri ascita ex Phrygia Romæ collocauerunt: quæ vir is accepit, qui est optimus, à populo Rom. iudicatus, P. Scipio: femina autem, quæ matronarum castissima putabatur, Q. Claudia: cuius priscam illam seueritatem sacrificij tua soror mirificè existimatur imitata. Nihil te igitur neque maiores tui coniuncti

cum

cum his religionibus; neque ſacerdotium ipſum, quo eſt hæc tota religio conſtituta; neque curulis ædilitas, quæ maximè hanc tueri religionem ſolet, permouit, quo minùs caſtiſſimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, ſcelere obligares? Sed quid ego id admiror? qui, accepta pecunia Peſſinuntem ipſum, ſedem domiciliumque Matris deorum, vaſtaris; & Brogitaro Gallogræco impuro homini ac neſario (cuius legati, te tribuno, diuidere in æde Caſtoris tuis operis nummos ſolebant) totum illum locum fanumque vendideris, ſacerdotem ab ipſis aris pulsumque detraxeris? omnia illa quæ vetuſtas, quæ Perſæ, quæ Syri, quæ reges omnes (qui Europam Aſiamque tenuerunt) ſemper ſumma religione coluerunt, perterreris? quæ denique noſtri maiores tam ſancta duxerunt, vt cum refertam vrbem atque Italiam fanorum haberemus; tamen noſtri imperatores maximis & periculoſiſſimis bellis huic deæ vota facerent, eaque in ipſo Peſſinunte ad illam ipſam principem aram, & in illo loco fanoque perſoluerent. Quod cum Deiotarus religione ſua caſtiſſimè tueretur, (quem vnum habemus in orbe terrarum fideliſſimum huic imperio, atque amantiſſimum noſtri nominis) Brogitaro, vt antè dixi, addictum pecunia tradidiſti. Atque hunc tamen Deiotarum ſæpe à ſenatu regali nomine dignum exiſtimatum, clariſſimorum imperatorum teſtimonijs ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro iubes. Sed alter eſt rex iudicio ſenatus per nos, pecunia Brogitarus per te appellatus: alterum putabo regem, ſi habuerit, vnde tibi ſoluat, quod ei per ſyngrapam credidiſti. nam cum multa regia ſunt in Deiotaro, tum illa maximè, quòd tibi nummum nullum dedit; quòd eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum iudicio ſenatus, vt ipſe rex eſſet, non repudiauit: quòd Peſſinuntem per ſcelus à te violatum, & ſacerdote ſacriſque ſpoliatum recuperauit, vt in priſtina religione ſeruaret: quòd cæremonias ab omni vetuſtate acceptas, à Brogitaro pollui non ſinit, maultque generum ſuum munere tuo, quàm

illud fanum antiquitate religionis carere. Sed vt ad hæc haruſpicum reſponſa redeam, ex quibus eſt primum de ludis: quis eſt, qui id non totum in iſtius ludos prædictum, & reſponſum eſſe fateatur? Sequitur de locis ſacris religioſis. O impudentiam miram! de mea domo dicere audes? Committe vel conſulibus, vel ſenatui, vel collegio pontificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus iudicijs, vt dixi antea, liberata eſt. At in ijs ædibus, quas tu, Q. Scio equite Rom. viro optimo per te apertiſſimè interfecto, tenes, ſacellum dico fuiſſe, & aras, tabulis hoc cenſorum, memoria multorum firmabo, ac docebo. agatur modò hæc res, quòd ex eo S. C. quod nuper eſt factum, referri ad vos neceſſe eſt: habeo, quæ de locis religioſis velim dicere cum de domo tua dixero, in qua tamen ita eſt inædificatum ſacellum, vt alius fecerit, tibi tantummodò ſit demoliendum: tum videbo, num mihi neceſſe ſit de alijs etiam aliquid dicere. Putant enim nonnulli ad me pertinere armamentarium Telluris aperire. Nuper id patuiſſe dicunt, & ego recordor. Nunc ſanctiſſimam partem, ac ſedem maximæ religionis priuato dicunt veſtibulo contineri. Multa me monent, quòd ædes Telluris eſt curationis meæ; quòd is, qui illud armamentarium ſuſtulit, meam domum pontificum iudicio liberatam, ſecundùm fratrem ſuum iudicatam eſſe dicebat. Mouet me etiam in hac caritate annonæ, ſterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, & eo magis, quòd eodem oſtento Telluri poſtulatio deberi dicitur. Vetera fortaſſe loquimur: quamquam hoc ſi minùs ciuili iure perſcriptum eſt, lege tamen naturæ, communi iure gentium ſancitum eſt, vt nihil mortales à dijs immortalibus vſu capere poſſint. Verumtamen antiqua negligimus: etiamne ea negligemus quæ fiunt maximè? quæ videmus? L. Piſonem quis neſcit his ipſis temporibus maximum & ſanctiſſimum Dianæ ſacellum in Caliculo ſuſtuliſſe? Adſunt vicini eius loci, multi ſunt etiam in hoc ordine, qui ſacrificia gentilitia illo ipſo in ſacello, ſtatuto loco anniuerſaria faciebant. Et

conqui-

conquirimus, dij immortales quæ loca desiderent, quid significent, de quo loquantur? A Sex. Serano sanctissima sacella suffossa, incensa, inædificata, oppressa, summa denique turpitudine esse fœdata nescimus? Tu meam domum religiosam facere potuisti? ecqua mente? qua * inuaseras. qua manu? qua disturbaras. qua voce? qua incendi iusseras. qua lege? quam ne in illa quidem impunitate tua scripseras, quo puluinari? quod stupraras. quo simulacro? quod ereptum ex meretricis sepulcro in imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quòd impuri & sacrilegi parietem tangit? Itaque nequis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua facientem videre, tollam altiùs tectum; non vt ego te despiciam, sed tu ne aspicias vrbem eam quam delere voluisti. Sed iam haruspicum reliqua responsa videamus. ORATORES CONTRA IVS FASQVE INTERFECTOS. Quid est hoc? de Alexandrinis video esse sermonem, quem ego non refuto. Sic enim sentio, ius legatorum cùm hominum præsidio munitum sit, tum etiam diuino iure esse vallatum. Sed quæro ab illo, qui omnes * iudices tribunus è carcere in forum effudit, cuius arbitrio ficæ omnes nunc, atque omnia venena tractantur; qui cum Hermacho Chio syngraphas fecit, ecquid sciat vnum acerrimum aduersarium Hermachi Theodosium, legatum ad senatum à ciuitate libera missum, sica percussum? quod non minùs quàm de Alexandrinis indignum dijs immortalibus esse visum certò scio. Nec confero nunc in te vnum omnia: spes maior esset salutis, si præter te nemo esset impurus. Plures sunt. hoc & tu tibi confidis magis, & nos propè iure diffidimus. Quis Platonem ex Oreste, quæ pars Macedoniæ libera est, hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Thessalonicam ad nostrum (vt se ipse appellauit) imperatorem veniisse nescit? Quem ille propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula coniecit, & medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero, fœdissimè &

lissimè venas incideret. Secures suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Rom. tanto scelere contaminauit, vt id nulla re possit nisi ipsius supplicio expiari. Quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem vtatur? Sed recitemus quid sequatur: FIDEM ET IVSIVRANDVM NEGLECTVM. Hoc quid sit, per seipsum non facilè interpretor, sed ex eo quod sequitur, suspicor de tuorum iudicum manifesto periurio dici: quibus olim erepti essent nummi, nisi à senatu præsidium postulassent. Quare autem de his dici suspicer, hæc causa est, quòd si statuo, & illud in hac ciuitate esse maximè illustre atque insigne periurium, & teipsum tamen in periurij pœnam ab ijs quibuscum coniurasti non vocari, & video in haruspicum responsis hæc esse subiuncta, SACRIFICIA VETVSTA, OCCVLTAQVE MINVS DILIGENTER FACTA, POLLVTAQVE. Haruspices hæc loquuntur, an patrij penatésque dij? multi enim sunt credo, in quos huius maleficij supplicio cadat. quis præter hunc vnum? Obscurè dicitur, quæ sacra polluta sint? quid planius, quid grauius, quid religiosius dici potest? VETVSTA OCCVLTAQVE. Nego vlla verba Lentulum grauem oratorem ac disertum sæpius, cum te accusaret, vsurpasse, quàm hæc quæ nunc ex Etruscis libris in te conuersa atque interpretata dicuntur. Etenim quod sacrificium tam vetus est quàm hoc, quod à regibus æquale huic vrbi accepimus? Quod autem tam occultè quàm id, quod non solùm curiosos oculos excludit, sed etiam errantes; quò non modò improbitas, sed ne imprudentia quidem possit intrare? Quod quidem sacrificium nemo ante P. Clodium omni memoria violauit, nemo vmquam adijt, nemo neglexit, nemo vir aspicere non horruit: quod fit per virgines Vestales, fit pro populo Rom. fit in ea domo quæ est in imperio, fit incredibili cæremonia, fit ei deæ, cuius ne nomen quidem viros scire fas est: quam iste idcirco Bonam dicit, quòd in tanto sibi scelere ignouerit. Non ignouit, mihi crede, non. nisi fortè tibi

ignotum

ignotum putas, quòd te iudices dimiserunt excussum & exhaustum, suo iudicio absolutum, omnium condemnarunt; aut quòd oculos, vt opinio illius religionis est, non perdidisti. Quis enim ante te sacra illa vir sciens viderat, vt quisquam pœnam quæ sequeretur illud scelus scire posset? An tibi luminis obesset cæcitas plus quàm libidinis? ne id quidem sentis, conniuentes illos oculos abaui tui magis optandos fuisse quàm hos flagrantes sororis? Tibi verò, si diligenter attenderis, intelliges hominum pœnas deesse adhuc, non deorum. Homines te in re fœdissima defenderunt: homines turpissimum nocentissimumque laudarunt: homines propè confitentem iudicio liberauerunt: hominibus iniuria tui stupri illata in ipsos, dolori non fuit: homines tibi arma, alij in me, alij pòst in illum iniustum eiuem dederunt: hominum beneficia prorsus concedo tibi,* ac maiora non esse quærenda. A dijs quidem immortalibus quæ potest homini maior esse pœna, furore atque dementia? nisi fortè in tragœdijs quos vulnere ac dolore corporis cruciari ac consumi vides, grauiores deorum immortalium iras subire, quàm illos qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi eiulatus & gemitus Philoctetæ tam miseri (quamquam sunt acerbi) quàm illa exsultatio Athamantis, & quàm somnium matricidarum. Tu cum furiales in concionibus voces mittis, cum domos ciuium euertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentes faces in vicinorum tecta iactas, cum ædes sacras inflammas, cum seruos concitas, cum sacra ludosque conturbas, cum vxorem sororemque non discernis, cum quod ineas cubile non sentis; cum baecharis, cum furis, tum das eas pœnas quæ sunt solæ hominum sceleri à dijs immortalibus constitutæ. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se: denique ipsum corpus tenuissima sæpe de caussa conficitur: deorum tela impiorum mentibus figuntur. Quare miserior es, cum in omnem fraudem raperis oculis, quàm si omnino oculos non haberes. Sed quoniam de ijs omnibus quæ haruspices com-

missa

missa esse dicunt, satis est dictum, videamus quid ijdem haruspices à dijs iam immortalibus dicant moneri. Monent, ne per optimatium discordiam dissentionemque patribus principibusque cædes periculaq; creentur, auxilioque diminuti * deficiantur, quare ad vnum imperium prouinciæ redeant, exercitusque pulsus, deminutioque accedat. Haruspicum verba sunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc optimatium discordiam molitur? idem iste, nec vlla vi ingenij aut consilij sui, sed quodam errore nostro: quem quidem ille, quòd obscurus non erat, facilè perspexit. hoc enim etiam turpius afflictatur respublica, quòd ne ab eo quidem vexatur, vt tamquam fortis pugna vir, acceptis à forti aduersario vulneribus aduersis * honestè cadere videatur. T. Gracchus conuellit statum ciuitatis, qua grauitate vir! qua eloquentia! qua dignitate! nihil vt à patris auique Africani præstabili insignique virtute, præterquàm quòd à senatu desciuerat, deflexisset. Secutus est C. Gracchus, quo ingenio! quanta vi! quanta grauitate dicendi! vt dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem voluntatemque esse conuersa. Ipse L. Saturninus ita fuit effrænatus & penè demens, vt auctor esset egregius, & ad animos imperitorum excitandos inflammandosque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cuius tanta in dicendo grauitas, tanta iucunditas, tanta breuitas fuit, vt posset, vel vt prudentes errarent, vel vt boni minùs benè sentirent, perficere dicendo. Cum his conflictari, & pro salute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis qui tum rempublicam gubernabant molestum: sed habebat ea molestia quandam tamen dignitatem: Hic verò de quo ego ipse tam multa nunc dico, pro dij immortales, quid est? quid valet? quid affert, vt tanta ciuitas si cadet, (quod dij omen obruant) à viro tamen confecta videatur? Qui post patris mortem, primam illam ætatulam suam ad scurrarum locupletum libidines detulit: quorum intemperantia expleta, in domesticis est germanitatis stupris volutatus: deinde iam robu-

stus

ſtus prouinciæ ſe ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpeſſus, etiam Cilicum libidines Barbarorumque ſatiauit: pòſt exercitu L. Luculli ſollicitato, per nefandum ſcelus fugit illinc, Romæq; recenti aduentu ſuo cum propinquis ſuis decidit, ne reos faceret: à Catilina pecuniam accepit, vt turpiſſimè præuaricaretur. Inde cum Murena ſe in Galliam contulit: in qua prouincia mortuorum teſtamenta conſcripſit, pupillos necauit, nefarias cum multis ſcelerum pactiones ſocietateſque conflauit: vnde vt rediit, quæſtum illum maximè fœcundum vbereſque campeſtrem totum ad ſe ita redegit, vt homo popularis fraudaret improbiſſimè populum, idemque vir clemens diuiſores omnium tribuum domi ipſe ſuæ crudeliſſima morte mactaret. Exorta eſt illa reipublicæ, ſacris, religionibus, auctoritati veſtræ, iudicijs publicis funeſta quæſtura: in qua idem iſte deos hominesq;, pudorem, pudicitiam, ſenatus auctoritatem, ius, fas, leges, iudicia, violauit. Atq; hic ei gradus (ô miſera tempora, ſtultaſq; noſtras diſcordias) P. Clodio gradus ad reip. hic primus eſt, aditus ad popularem iactationem atque aſcenſus. Nam Tib. Graccho inuidia Numantini fœderis (cui feriendo quæſtor C. Mancini c o s. cum eſſet, interfuerat) & in eo fœdere improbando ſenatus ſeueritas dolori & timori fuit: iſtaque res illum fortem & clarum virum à grauitate patrum deſciſcere coegit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi ad expetendas domeſtici ſanguinis pœnas excitauit. Saturninum, quòd in annonæ caritate quæſtorem à ſua frumentaria procuratione ſenatus amouit, eique rei M. Scaurum præfecit, ſcimus dolore factum eſſe popularem. Sulpitium ab optima cauſſa profectum, Caioque Iulio conſulatum contra leges petenti reſiſtentem, longiùs quàm voluit popularis aura prouexit. Fuit in iis omnibus cauſſa, etſi non iuſta (nulla enim poteſt cuiquam malè de repub. merendi iuſta eſſe cauſſa) grauis tamen, & cum aliquo animi & virili dolore coniuncta. P. Clodius à crocota, à mitra, à mulieribus ſoleis, pur-

purpureisque fasciolis, à stropiuio, à psaltrio, à flagitio, à stupro est factus repentè popularis. Nisi eum mulieres exornatum ita deprehendissent, nisi ex eo loco, quò eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset, populari homine populus Romanus, respub. ciue tali careret. Hanc ob amentiam in discordijs nostris, de quibus ipsis his prodigijs recentibus à dijs immortalibus admonemur, arreptus est vnus ex patricijs, cui tribuno plebis fieri non liceret. Quod anno antè frater Metellus, concors etiam tum senatus principi Cn. Pompeio sententiam dicenti * exclusserat, acerrimeque vna voce ac mente restiterat, id post dissidium optimatium, de quo ipse nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum est; vt quod frater consul ne fieret obstiterat, quod affinis & sodalis clarissimus vir, qui illum reum non laudarat, exclusserat, id is consul efficeret in discordijs principum, qui illi vnus inimicissimus esse debuerat, & eo feciſſe auctore se diceret, cuius auctoritatis neminem posset pœnitere. Iniecta est fax fœda ac luctuosa reipublicæ: petita est auctoritas vestra, grauitas amplissimorum ordinum, consensio bonorum omnium, totus denique ciuitatis status. Hæc enim certè petebantur, cum in me cognitorem harum omnium rerum illa flamma illorum temporum conijciebatur. Excepi, & pro patria solus exarsi: sic tamen, vt vos ijsdem ignibus circumsepti, me primùm ictum pro vobis & fumante.n videreris. Non sedabantur discordiæ; sed etiam crescebat in eos odium, à quibus nos defensi putabamur. Ecce ijsdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populum Romanum desiderantem, flagitantes vos non auctoritate sua solùm sed etiam precibus ad meam salutem excitauit, restituti sumus. Sit discordiarum finis aliquando: à diuturnis dissensionibus conquiescamus: non sinit eadem ista labes: eas habet conciones, ea miscet ac turbat, vt modò his fesse vendat, modò illis: nec tamen ita vt se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem putet; sed vt eos quos non ament, ab eodem gaudeant

vitu-

vituperari. Atque ego hunc non miror. quid enim faciat aliud illos, homines sapientissimos grauissimosque miror: primùm quòd quemquam clarum hominem atque optimè de republica sæpe meritum, impurissimi voce hominis violari facilè patiuntur: denique quòd existimant perditi hominis profligatiq; maledictis posse, id quod minimè conducit ipsis, cuiusquam gloriam dignitatemq; violari. postremò, quòd non sentiunt id, quod tamen mihi iam suspicari videntur, illius furentes ac violentos impetus in seipsos posse conuerti. *atque ex hac nimia nonnullorum alienatione à quibusdam, hærent tela in republica: quæ quàm diu hærebant in vno me, *grauiter quidem, sed aliquanto leuiùs ferebam. An ille, nisi primò se dedisset ijs quorum animos à vestra auctoritate seiunctos esse arbitrabamur; nisi eos in cœlum suis laudibus præclarus auctor extolleret; nisi exercitum C. Cæsaris (in quo fallebat multos, sed eum nemo regarduebat) nisi cum, inquam, exercitum signis infestis in curiam se immissurum minitaretur; nisi Cn. Pompeio adiutore, M. Crasso auctore, quæ faciebat, facere clamaret; nisi consules causſam coniunxisse secum (in quo vno non mentiebatur) confirmaret; tam crudelis mei, tam sceleratus reipublicæ vexator esse potuisset? Idem posteaquam respirare vos à metu cædis, emergere auctoritatem vestram à fluctibus illis seruitutis, reuiuiscere memoriam ac desiderium mei vidit; vobis se cœpit subitò fallacissimè venditare. Tum leges Iulias contra auspicia latas, & hîc & in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa lex, quæ totum eius tribunatum continebat; quam cæcus amentia non videbat: producebat fortissimum virum M. Bibulum, quærebat ex eo, C. Cæsare leges ferente, de cœlo semper-ne seruasset? semper se ille seruasse dicebat. Augures interrogabat, quæ ita lata essent, rectène lata essent? illi, vitio lata esse dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, & de me optimè meriti, sed illius, vt ego arbitror, furoris ignari. Longiùs processit: in ipsum Cn. Pompeium

auctorem, vt prædicare est solitus, consiliorum suorum inuehi cœpit. Inibat gratiam à nonnullis. Tum verò est ratus se posse, quoniam togatum domestici belli extinctorem nefario scelere fœdasset, illum etiam, illum externorum bellorum hostiumque victorem affligere. Tum est illa in templo Castoris scelerata & penè deletrix imperij huius sica deprehensa: tum ille, cui nulla hostium diutiùs vrbs vmquam fuit clausa, qui omnes angustias, omnes altitudines, omnium obiecta tela, semper vi & virtute perfegit, obsessus ipse est domi; meque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ consilio, & facto suo liberauit. Nam si Cn. Pompeio viro vni omnium fortissimo, quicumque nati sunt, miserrimum magis fuit quàm turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non aspicere, carere publico, minas eius perferre, cum in concionibus diceret, velle se in Carinis ædificare alteram porticum, quæ Palatio responderet: certè mihi exire domo mea ad priuatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem reipublicæ glorioſum. Videtis igitur hominem per seipsum iampridem afflictum ac iacentem, pernicioſis optimatium discordijs excitari: cuius initia furoris dissensionibus eorum, qui tum à vobis seiuncti videbantur, sustentata sunt. Reliqua iam præcipitantis tribunatus, etiam post tribunatum obtrectatores eorum atque aduersarij defenderunt, ne à republica reipublicæ pestis remoueretur: restiterunt etiam ne causam diceret; etiam ne priuatus esset. Etiamne in sinu atque in delicijs quidem optimi viri viperam illam venenatam ac pestiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? volo, inquiunt, esse qui in concione detrahat de Pompeio. detrahat ille vituperando? velim sic hoc vir summus atque optimè de mea salute meritus accipiat, vt à me dicitur: dicam quidem certè quod sentio. Mihi mediusfidiùs tum de illius amplissima dignitate detrahere cùm maximis laudibus efferebat, videbatur. Vtrùm tandem C. Marius splendidior, cum eum C. Glaucia laudabat, an cum eundem iratus postea vituperabat? An

ille

ille demens, & iampridem ad pœnam exitiumq; præceps, fœdior atque inquinatior in Cn. Pompeio accusando, quàm in vniuerso senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis ciuibus non acerbum. Sed nè id viros optimos diutiùs delectet, legant hanc eius concionem, de qua loquor, in qua Pompeium ornat, an potiùs deformat? certè laudat, & vnum esse in hac ciuitate dignum huius imperij gloria dicit; & significat se illi amicissimum esse, & reconciliationem esse gratiæ factam. Quod ego quamquam quid sit nescio; tamen hoc statuo, hunc si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, ampliùs ad eius laudem minuendam facere potuisset? Videant ij, qui illum Cn. Pompeio inimicum esse gaudebant, ob eamq; causam in tot tantisque sceleribus conniuebant, & nonnunquam eius indomitos atque effrænatos furores plausu etiam suo prosequebantur, quàm se citò inuerterit. Nunc enim iam laudat illum: in eos inuehitur quibus se antea venditabat. Quid existimatis eum, si reditus ei gratię patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irrepat? Quas ego alias optimatium discordias à dijs immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus eius, aut de consiliarijs designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus ciuium cadere possunt. Deteriores, repulsos (quod iam audietis) hos appellant, quorum & mentes, & res sunt perditæ, longeque à communi salute disiunctæ. Quare cum dij immortales monent de optimatium discordijs; de clarissimorum & optimè meritorum ciuium dissensione prædicunt; cùm principibus periculum cædemque portendunt, in tuto collocant Clodium. Qui tantum abest à principibus, quantum à puris, quantum à religiosis. Vobis ô clarissimi atque optimi ciues, & vestræ saluti consulendum & prospiciendum vident. Cædes principum ostenditur: id quod interitum optimatium sequi necesse est, adiungitur: etiam ne in vnius imperium

nium res decidat, admonemur: ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu coniecturaque raperemur. Neque enim vllus alius discordiarum solet esse exitus inter claros & potentes viros, nisi aut vniuersus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario clarissimo ciue consul nobilissimus & fortissimus L. Sulla: horum vterque ita cecidit victus, vt victor idem regnauerit. Cum Octauio collega Cinna dissensit: vtrisq; horum secunda fortuna regnum est largita, aduersa mortem. Idem iterum Sulla superauit: tum sine dubio habuit regalem potestatem, quamquam rempublicam recuperauit. Ineſt hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitùs & inuſtum animis hominum amplissimorum: dissident principes: captatur occasio: qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen ac tempus exspectant: qui sine controuersia plus possunt, hi fortasse nonnumquam consilia ac sententias inimicorum suorum extimescunt. Tollatur hæc è ciuitate discordia: iam omnes isti qui portenduntur metus extinguentur: iam ista serpens, quæ nunc hîc delitescit, tum se emergit, & fertur illuc, compressa atque illisa morietur. Monent enim ijdem, ne occultis consilijs respub. lædatur, quæ sunt occultiora, quàm eius, qui ausus in concione est dicere, iustitium edici oportere, iurisdictionem intermitti, claudi ærarium, iudicia tolli? Nisi fortè existimatis hanc tantam colluuionem illi, tantamque euersionem ciuitatis in mentem subitò, in rostris, nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenusq; inconsideratissimæ ac dementissimæ temeritatis: verumtamen nocturnis vigilijs, etiam coitione hominum, iustitium illud conceptum ac meditatum est. Mementote patres conscripti, verbo illo nefario tentatas aures vestras, & pernicioſam viam audiendi consuetudine esse munitam. Sequitur illud, NE DETERIORIBVS, repulsisque honos augeatur. Repulsos videamus: nam deteriores qui sint pòst docebo. Sed tamen in eum cadere hoc verbum maximè

maximè, qui sit vnus omnium mortalium sine vlla dubitatione deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? non, vt opinor, ij qui aliquando honorem vitio ciuitatis, non suo, non sunt assecuti. Nam id quidem multis sæpe optimis ciuibus atque honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ij quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertissimè largientes, non solùm alieni, sed etiam sui, vicini, tribules, vrbani, rustici repulerunt. Hi ne honore augeantur monemur. Debet esse gratum, quod prædicunt: sed tamen huic malo populus Romanus ipse nullo haruspicum admonitus sua sponte prospexit. Deteriores cauete; quorum quidem magna est natio; sed tamen eorum omnium hic dux est atque princeps. Etenim si vnum hominem deterrimum poeta præstanti aliquis ingenio fictis conquisitisque vitijs deformatum vellet indicere, nullum profectò dedecus reperire posset quod in hoc non inesset, multaque in eo penitus defixa atque hærentia præteriret. Parentibus, & dijs immortalibus, & patriæ nos primùm natura conciliat. eodem enim tempore & suscipimur in lucem; & hoc cœlesti spiritu augemur; & certam in sedem ciuitatis ac libertatis ascribimur. Iste parentum nomen, sacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine obruit: deorum ignes, solennes mensas, abditos ac penetrales focos, occulta, & maribus non inuisa solùm, sed etiam inaudita sacra inexpiabili scelere peruertit: ideinque earum templum inflammauit deorum, quarum ope etiam alijs incendijs subuenitur. Quid de patria loquar? qui primùm eum ciuem vi, ferro, periculis, vrbe, omnibus patriæ præsidijs depulit, quem vos patriæ conseruatorem esse sæpissimè iudicaueritis: deinde euerso senatus, vt ego semper dixi, comite; duce, vt ille dicebat, senatum ipsum principem salutis mentisque publicæ, vi, cæde, incendijsque peruertit; sustulit duas leges, Æliam & Fusiam, maximè reipublicæ salutares; censuram extinxit, intercessionem remouit, auspicia delenit, con-

consules sceleris sui socios, ærario, prouincijs, exercitu armauit: reges qui erant, vendidit; qui non erant, appellauit: Cn. Pompeium vi, ferro, domum compulit. imperatorum monumenta euertit: inimicorum domos disturbauit: vestris monumentis nomen suum inscripsit. Infinita sunt scelera, quæ ab illo in patriam sunt edita. quid? quæ in singulos ciues quos necauit? socios quos diripuit? imperatores quos prodidit? exercitus quos tentauit? quid verò, ea quanta sunt quæ in seipsum scelera, quæ in suos edidit? quis minùs vmquam pepercit hostium castris, quàm ille omnibus corporis sui partibus? quæ nauis vmquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quàm istius ætas fuit? quis vmquam nepos tam liberè est cum scortis, quàm hic cum sororibus volutatus? quam denique tam immanem Charybdim poetæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites posset, quantas iste Bizantiorum Bragitarorumque prædas exsorbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque ieiunis, quàm quibus istum videtis, Gellijs, Clodijs, Titijs rostra ipsa mandentem? Quare id quod extremum est in haruspicum responsis, prouidete, ne reipublicæ status commutetur. Etenim vix hæc, si vndique fulciamus, iam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrûm humeris cohærebunt. Fuit quondam ita firma hæc ciuitas & valens, vt negligentiam senatus, vel etiam iniurias ciuium ferre posset: iam non potest. Ærarium nullum est: vectigalibus non fruuntur qui rempublicam redemerunt; auctoritas principum cecidit; consensus ordinum est diuulsus; iudicia perierunt, suffragia districta tenentur à paucis; bonorum animus ad nutum nostri ordinis expeditus iam non erit: ciuem, qui se pro patriæ salute opponat inuidiæ, frustra posthac requiretis. Quare hunc statum qui nunc est, qualiscumque est, nulla alia re nisi concordia retinere possumus. Nam vt meliore simus loco, ne optandum quidem est, illo impunito: deteriore autem statu vt simus, vnus est inferior gradus, aut interitus, aut

C

seruj-

seruitutis. Quò ne trudamur, dij immortales nos admonent, quoniam iam pridem humana consilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem P. C. tam tristem, tam grauem non suscepissem; non, inquam, nisi hanc personam, & has partes honoribus populi Romani, & vestris plurimis ornamentis mihi tributis, deberem, & possem sustinere. Sed tamen facilè tacentibus cæteris reticuissem: sed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, sed publicæ religionis. Mea fuerunt verba fortasse plura: sententiæ quidem omnes haruspicum: ad quos aut referri nuntiata ostenta non conuenit: aut eorum responsis commoueri necesse est. Quòd si cætera magis peruulgata nos sæpe & leuiora mouerunt: vox ipsa deorum immortalium non mentes omnium permouebit? nolite enim id putare accidere posse, quod in fabulis sæpe videtis fieri, vt deus aliquis elapsus de cœlo cœtus hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur. Cogitate genus sonitus eius, quem Latini: enses nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum est relatum, quòd eodem ferè tempore factus in agro Piceno Potentiæ nuntiatur terræmotus horribilis, cum quibusdam multis metuendisque rebus: hæc eadem profectò quæ futura prospicimus: impendentia pertimescitis. Etenim hæc deorum immortalium vox, hæc penè oratio iudicanda est, cum ipse mundus, cum agri terræmotu quodam nouo contremiscunt, & inusitatio aliquid sono incredibilique prædicunt. In hoc constituendæ nobis quidem sunt procurationes, & obsecratio, quemadmodum monemur. sed faciles sunt preces apud eos, qui vltrò nobis viam salutis ostendunt: nostræ nobis sunt inter nos iræ discordiæque placandæ.

PRO

PRO CN. PLANCIO.

ORATIO XXXI.

VM propter egregiam & singularem Cn. Plancij, iudices, in mea salute custodienda fidem, tam multos & bonos viros eius honori videré esse auctore, capiebam animo non mediocrem voluptatem: quòd, cuius officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Cum autem audirem meos partim inimicos, partim inuidos, huic accusationi esse fautores, eandemque rem aduersariam esse in iudicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuisset aduersarix; dolebam, iudices, & acerbè ferebam, si huius salus ob eam ipsam causam esset infestior, quòd is meam salutem atque vitam sua beneuolentia, præsidio, custodiaque texisset. Nunc autem vester, iudices, conspectus & consessus iste reficit & recreat mentem meam, cum intueor & contemplor vnumquemque vestrûm. Video enim hoc in numero neminem, cui mea salus cara non fuerit, cuius non exstet in me suum meritum, cui non sim obstrictus memoria beneficij sempiterna. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obsit, qui me ipsum maximè saluum videre voluerunt. Sæpiusque, iudices, mihi venit in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum & diligentissimum salutis meæ, reum hunc potissimùm sibi delegisse, quàm metuendum, ne vobis id ille magna ratione fecisse videatur. Quamquam mihi non sumo tantum, iudices, neque arrogo, vt Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem consecuturum putem. Nisi eius integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero, nihil de pœna recusabo. Sin omnia præstitero quæ sunt à bonis viris expetenda, petam.

tam, iudices à vobis, vt cuius miserecordia salus mea custodita sit, ei vobis vestram miserecordiam me deprecante tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac caussa maiores susscipio quàm in cæteris, etiam hanc molestiam assumo, quòd mihi non solùm pro Cn. Plancio dicendum est, cuius ego salutem non secus ac meam tueri debeo: sed etiam pro me ipso: de quo accusatores plura penè quàm de reo eoque dixerunt. Quamquam, iudices, si quid est in me ipso ita reprehensum, vt id ab hoc alienum sit, non me id magnopere conturbat. Non enim timeo, ne, quia perraro grati homines reperiantur, idcirco cum me nimiùm gratum illi esse dicant, id mihi criminosum esse possit. Quæ verò ita sunt agitata ab illis, vt aut merita Cn. Plancij erga me minora esse dicerent quàm à meipso prædicarentur: aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, vt ego putarem, ponderis apud vos esse debere: hæc mihi sunt tractanda, iudices, & modicè, nequid ipse offendam; & tum denique, cum respondero criminibus: ne non tam innocentia reus sua quàm recordatione meorum temporum defensus esse videatur. Sed mihi in caussa facili atq; explicata, perdifficilis, iudices, & lubrica defensionis ratio proponitur. Nam si tantummodò mihi necesse esset contra Laterensem dicere: tamen id ipsum esset in tanto vsu nostro tantaq; amicitia molestum. Vetus enim est lex illa iustæ veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo iamdiu est, vt idem amici semper velint: neque est vllum certius amicitiæ vinculum, quàm consensus & societas consiliorum & voluntatum. Mihi autem non id est in hac re solùm molestum, contra illum dicere; sed multo id magis, quòd in ea caussa contrà dicendum est, in qua quædam hominum ipsorum videtur faciendæ esse contentio. Quærit enim Laterensis, atque hoc vno maximè vrget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita si cedo illius ornamentis, quæ multa & maxima sunt, non solùm huius dignitatis iactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda susspicio est. sin hunc illi antepono, contumelioſa habenda

habenda est oratio, & dicendum est id, quod ille me flagitat: Laterensem à Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar: aut optimè de mę meriti salus deserenda est. Sed ego, Laterensis, cæcum me & præcipitem ferri confitear in caussa, si te aut à Plancio aut ab vllo dignitate potuisse superari dixero. Itaque discedam ab ea contentione ad quam tu me vocas: & veniam ad illam, ad quam me caussa ipsa deducit. Quidś tunè * non inanem dignitatis iudicem putas esse populum? fortasse nonnumquam est. vtinam verò semper esset: sed est perrarò: & siquando est, in ijs magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat. His leuioribus comitijs, diligentia & gratia petitorum honos paritur, non ijs ornamentis quæ esse in te videmus. Nam quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus iudex est, qui aut inuidet, aut fauet. Quamquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantùm disputo de iure populi, qui & potest & solet nonnumquam dignos præterire: nec si à populo præteritus est, quem non oportuit, à iudicibus condemnandus est, qui præteritus non est. Nam si ita esset, quod patres apud maiores nostros tenere non potuerunt, & reprehensores essent comitiorum, id haberent, iudices, vel quod multo etiam minùs est ferendum. Tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti: nunc postulatur à vobis, vt eius exsilio qui creatus sit, iudicium populi Rom. reprehendatis. Itaque quamquam qua nolui ianua fim ingressus in caussam, sperare videor tantum abfuturam esse orationem meam à minima suspicione offensionis tuæ, te vt potiùs obiurgem, quòd iniquum in discrimen adducas dignitatẽ tuam, quàm vt ego eam vlla contumelia conor attingere. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu

labores

labores tuos, quòd ædilis non sis factus, fractos esse & abiectos & repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum à te dissentiam. si mediusfidiùs decem soli essent in ciuitate viri boni, sapientes, iusti, graues, qui te indignum ædilitate iudicauissent; grauiùs de te iudicatum putarem, quàm est hoc quod tu metuis, ne à populo iudicatum esse videatur. Non enim comitijs iudicat semper populus, sed mouetur plerumque gratia, cedit precibus, facit eos à quibus est maximè ambitus: denique si iudicat, non delectu aliquo aut sapientia ducitur ad iudicandum, sed impetu nonnunquam & quadam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia, semperque sapientes ea quæ populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quare cum te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris accusas. At fueris dignior quàm Plancius, de quo ita tecum contendam paulo pòst, vt conferuem dignitatem tuam: sed vt fueris dignior, non competitor, à quo es victus, sed populus, à quo es præteritus, in culpa est. In quo primùm illud debes putare, comitijs præsertim ædilitijs, studium esse populi, non iudicium: eblandita illa, non enucleata esse suffragia: eos qui suffragium ferant, quid denique ipsi debeant considerare sæpius, quàm quid cuique à republica videatur deberi. Sin autem mauis esse iudicium: non tibi id rescindendum est, sed ferendum. Malè iudicauit populus: at iudicauit. Non debuit: at potuit. Non fero: at multi clarissimi & sapientissimi ciues tulerunt. Est enim conditio liberorum populorum, præcipuéque huius principis populi, & omnium gentium domini atque victoris; posse suffragijs vel dare, vel detrahere quod velit cuique: nostrum autem est, qui in hac tempestate populi iactemur ac fluctibus, ferre modicè populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores si magni non putemus, non seruire populo; sin eos expetamus, non defatigari supplicando. Venio nunc ad ipsius populi partes, vt illius contra te oratione potiùs

quàm mea disputem: qui si tecum congrediatur, & si voce loqui posſit, hæc dicat; Ego tibi, Laterensis, Plancium non antepoſui: sed cum essetis æquè boni viri, meum beneficium potiùs ad eum detuli qui à me contenderat, quàm ad eum, qui mihi non nimis submisse supplicarat. Respondebis credo, te splendore & vetustate familiæ fretum, non valde ambiendum putasse. At, verò te ille ad sua instituta, suorumq; morum exempla reuocabit: * semper se dicet rogari voluisse, semper placuisse: M. Seiũ qui ne equestrem quidem splendorem incolumem à calamitate iudicij retinere potuisset, se homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo M. Pisoni prætulisse: præposuisse se Q. Catulo in summa familia nato, sapientissimo, & sanctissimo viro, non dico C. * Serenum subtilissimum hominem (fuit enim, & animi satis magni, & consilij) sed Cn. Manlium non solùm ignobilem, verùm sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta ac sordida. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, cùm tu esses Cyrenis: me enim, quàm socios, tua frui virtute malebam: & quo plus intererat, eo plus aberas à me: certè non videbam. Deinde sitientem me virtutis tuæ deseruisti, ac dereliquisti. Cœperas enim petere tribunatum plebis temporibus ijs, quæ istam eloquentiam & virtutem requirebant: quam petitionem cum reliquisses, si hoc iudicasti, tanta in tempestate te gubernare non posse, de virtute tua dubitaui. si nolle, de voluntate: sin, quod magis intelligo, temporibus te alijs reseruasti, ego quoque, inquam, & respub. ad ea te tempora reuocaui, ad quæ tu te ipse seruaras. Pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnæ vtilitati esse possis. Ædiles quicumque erunt, idem mihi, quod ostenderas: aut, si quod mea minùs interest, id te magis fortè delectat, reddam tibi istam ædilitatem etiam negligenter petenti. Sed amplissimos honores vt pro dignitate tua consequare, condiscas censeo mihi paulo diligentiùs supplicare. Hæc populi oratio est: mea verò, Laterensis, hæc. Quare victus sis, non debere iudicem quærere, modò ne largitione sis victus. Nam

si

si quotiescumque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit eum, qui factus erit, condemnari: nihil iam est, quod populo supplicetur, nihil quod * diribitio, nihil quod supplicatio magistratuum, renuntiatio suffragiorum exspectetur. * simul vt qui sint professi, video quid dicam: hic familia consulari est, ille prætoria: reliquos video esse ex equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt æquè boni viri, atque integri: sed seruari necesse esse gradum. cedat consulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equester locus: sublata sunt studia, exstinctæ suffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla exspectatio suffragiorum; nihil, vt plerumque euenit, præter opinionem accidit; nulla erit posthac varietas comitiorum. Sin hoc persæpe accidit, vt & factos aliquos, & non factos esse miremur: si campus, atque illæ vndæ comitiorum, vt mare profundum, & immensum, sic efferuescunt quodam quasi æstu, vt ad alios accedant, ab alijs autem recedant: in tanto nos impetu studiorum, & motu temeritatis, modum aliquem, & consilium, & rationem requiramus? Quare noli me ad contentionem vestram reuocare, Laterensis. Etenim si populo grata est tabella, quæ frontes aperit hominum, mentes tegit: datque eam libertatem, vt quod velint, faciant: promittant autem quod rogentur: cur tu in iudicio exprimis, quod non sit in campo? hic quàm ille dignior? perquam graue est dictu. Quomodo igitur est æquum? sic credo (quod agitur, quod satis est iudici) hic factus est. Cur iste potiùs quàm ego? vel nescio, vel non dico: vel denique; quod mihi grauissimum esset, sic dicere, sed impunè tamen deberem dicere, non retè. Nam quid assequerer, si illa extrema defensione vterer, populum quod voluisset fecisse, non quod debuisset? Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, & docco Cn. Plancium non obrepsisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit omnibus hoc nostro equestri loco: possumne eripere orationi tuæ contentionem vestram, quæ tractari sine

contumelia non potest, & te ad causſam crimenque deducere? Si, quòd equitis Rom. filius est, inferior esse debuit, omnes tecum equitum Romanorum filij petiuerunt. Nihil dico amplius: hoc tamen miror, cur tu huic potissimùm irascare, qui longissimè à te abfuit. Equidem, si quando, vt fit, iactor in turba, non illum accuso, qui est in summa sacra via, cum ego ad Fabium fornicem impellor, sed eum, qui in me ipsum incurrit, atque incidit. Tu neque Q. Pedio forti viro succenses, neque huic A. Plotio ornatissimo homini familiari meo: & ab eo, qui hos dimouit, potius quam ab ijs qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas. Sed tamen hæc tibi est prima cum Plancio generis vestri familiæque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quàm ego à meis competitoribus & aliàs, & in consulatus petitione vincebar. Sed vide ne hæc ipsa, quæ despicis, huic suffragata sint. Sic enim conferamus. Est tuum nomen vtraque familia consulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui fauent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed si parum multi sunt qui nobilitatem ament, num ista est nostra culpa? etenim ad caput, & ad fontem vtriusque generis veniamus. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimæ familiæ sunt consulares, in quibus est etiam Iuuentia, quot è reliquis municipijs omnibus non sunt. Hic est è præfectura Atinati, non tam prisca, non tam honorata, non tam suburbana. Quantum interesse vis ad rationem petendi? primùm vtrum magis fauere putas Atinates, an Tusculanos suis? Alteri (scire enim hoc propter vicinitatem facile possum) cum huius ornatissimi, atque optimi viri Cn. Saturnini patrem ædilem, cum prætorem viderunt, quod primus ille non modò in eam familiam, sed etiam in præfecturam illam sellam curulem attulisset, mirandum in modum lætati sunt. Alteros (credo quia refertum est municipium consularibus: nam maleuolos non esse certò

scio)

scio) numquam intellexi vehementius hospitum suorum honore lætari. Habemus hoc nos, habent nostra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri propè dicam ipsi, montesque fauerunt. * Num aliquando vides Tusculanum aliquem de M. Catone illo in omni virtute principe, num de T. Coruncanio municipe suo, non de tot Fabijs gloriaris? verbum nemo facit. At in quemcumque Arpinatem incideris, etiamsi nolis, erit tamen tibi fortasse de nobis aliquid, aliquid & de C. Mario audiendum. Primum igitur hic habuit studia suorum ardentia: tu tanta, quanta in hominibus iam saturatis honoribus esse potuerunt. Deinde tui municipes sunt illi quidem splendidissimi homines, sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur: huius præfectura plena virorum fortissimorum, sic, vt nulla tota Italia frequentior dici possit. Quam quidem nunc multitudinem videtis, iudices: in squalore, & luctu supplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarij (nam plebem à iudicio dimisimus, quæ cuncta comitijs adfuit) quid roboris, quid dignitatis huius petitioni attulerunt? Non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum coniectum, sed solidam, & robustam, & assiduam frequentiam præbuerunt. Iam municipia coniunctione etiam vicinitatis vehementer mouentur. Omnia quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis. Fundus enim finitimi Atinatibus. Laudanda est, vel etiam amanda vicinitas retinens veterem illum officij morem, non infuscata maleuolentia, non assueta mendacijs, non fucata, non fallax, non erudita artificio simulationis vel suburbano, vel etiam vrbano. Nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas: totus ille tractus celeberrimus Venafranus, Alifanus, tota denique nostra illa aspera & montosa, at fidelis & simplex, & fautrix suorum regio, se huius honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur: ijsdemque nunc à municipijs adsunt equites Roma. publicè cum legationis testimo-

nio,nec minore nunc sunt solicitudine, quam tum erant studio. Etenim est grauius spoliari fortunis, quam non augeri dignitate. Ergo vt alia in te erant illustriora, Laterensis, quæ tibi maiores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solum municipij, verum etiam vicinitatis genere vincebat. Nisi forte te Lauicana, aut Bouillana, aut Gabina vicinitas adiuuabat. Quibus è municipijs vix iam, qui carnem Latinis petant, inueniuntur. Adiungam, si vis, id quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanũ. Qui ordo quanto adiumento sit in honore, quis nescit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum ciuitatis, firmamentum reipub. publicanorum ordine continetur. Quis est ergo qui neget, ordinis eius studium fuisse in honore Plancij singulare? neque iniuria: vel quod erat pater is, qui est princeps iamdiu publicanorum: vel quod is ab socijs vnice diligebatur, vel quod diligentissime rogabat, vel quia pro filio supplicabat, vel quia huius ipsius in illum ordinem summa officia quæsturæ, tribunatusque constabat; vel quod illi in hoc ornando ordinem se ornare, & consulere liberis suis arbitrabantur. Aliquid præterea (timide dico, sed tamen dicendum est) non enim opibus, non inuidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficij, sed * misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos. Appellaui populum, tribubus submisi me, & supplicaui: vltro mehercule se mihi etiam offerentes, vltro pollicentes rogaui: valuit caussa rogandi, non gratia: nec si vir amplissimus, cui nihil est quod roganti concedi non iure possit, de aliquo, vt dicis, non impetrauit, ego sum arrogans, quod me valuisse dico. Nam vt omittam illud, quod ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese: rogatio ipsa semper est gratiosissima, quæ est officio necessitudinis coniuncta maximè. Neque ego sic rogabam, vt petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia huius parente semper plurimum essem vsus, sed vt quasi parenti, & custodi meo. Non potentia mea sed caussa rogationis fuit gratiosa. Nemo mea restitutione lætatus

est,

est, nemo iniuria doluit, cui non huius in me misericordia grata fuerit. Etenim si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgò viri boni, cum hic tribunatum peteret, vltro offerebant: cui nomen meum honori fuisset, ei meas præsentes preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quod C. Marium ciuili cruore, atque ex impijs manibus eripuerunt, quod tecto receperunt, quod fessum inedia fluctibusque recrearunt, quod viaticum congesserunt, quod nauigium dederunt, quod eum linquentem terram eam, quam seruauerat, lacrymis, votis atque ominibus prosecuti sunt, æterna in laude versantur: Plancio, quod me vel vi pulsum, vel ratione cedentem tempori receperit, iuuerit, custodierit, his & senatui populoque Romano, vt haberent quod reducerunt, conseruarit: honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris? Vitia, me hercule, res hæc, Cn. Plancij, de quibus dixi, regere potuerunt, ne tu in ea vita, de qua iam dicam, tot & tanta adiumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo grauissimo, & sanctissimo, atque omni laude, & honore dignissimo viro dilectus est, vt & contubernij necessitudo, & adolescentuli modestissimi pudor postulabat. Quod si adesset, non minus ille declararet, quam hic illius frater patruelis, & socer T. Torquatus, illi omni virtute & laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis, & propinquitatis, & affinitatis coniunctus, sed ita magni amoris, vt illæ necessitudinis caussæ leues esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini propinqui sui, miles huius Q. Metelli. quibus cum fuerit probatissimus, hodieque sit, omnibus esse se probatum debet sperare. In ea prouincia legatus fuit C. Sacerdos, qua virtute, qua constantia vir! L. Flaccus, qui homo! qui ciuis! qualem hunc putent, assiduitate, testimonioque declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem prouincia postea quæstor, Primùm Macedonia sic eum diligit, vt indicant hi principes ciuitatum suarum: qui cum missi sint ob aliam caussam, tamen

huius repentino periculo commoti huic assident, pro hoc laborant: huic si præstò fuerint, gratius se ciuitatibus suis facturos putant, quam si legationem & mandata sua confecerint. L. vero Apuleius hunc tanc facit, vt morem illum maiorum, qui præscribit in parentum loco quæstoribus suis prætores esse oportere, officijs benevolentiaque, superarit. Tribunus plebis fuit, non fortasse tam vehemens, quam isti, quos tu iure laudas, sed certe talis, quales si omnes semper fuissent, numquam desideratus vehemens esset tribunus. Omitto illa, quæ si minus necessaria sunt, at certe cum sunt prolata, laudantur: vt viuat cum suis, primùm cum parente (nam meo iudicio pietas fundamentum est omnium virtutum) quem veretur vt deum, (neque enim multo secus parens liberis) amat vero, vt socium, vt fratrem, vt æqualem. quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino ornatissimo viro? cuius quantam honoris huius cupiditatem fuisse creditis? cum videatis luctus societatem? quid de me dicam? qui mihi in huius periculis reus esse videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutata? atqui hæc sunt indicia solida, iudices, & expressa, hæc signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis. Facilis est illa occursatio & blanditia popularis: aspicitur, non attrectatur: procul apparet, non excutitur, non in manus sumitur. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, *quem externis, quem domesticis nonnullis rebus inferiorem, quàm te generis & nominis dico, superiorem alijs, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria, patris virtute, integritate, modestia, ædilem factum esse miratis? Hunc tu vitæ splendorem maculis aspergis istis? iacis adulteria, quæ nemo non modò nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere. Maritum appellas, vt verba fingas, non solum crimina: ductum esse ab eo in prouinciam aliquem dicis libidinis caussa: quod non crimen est, sed impunitum in * maledico mendacium. Raptam esse mimulam: quod dicitur

Atinæ

Atinæ factum à iuuene, vetere quodam in scenicos iure, maximeque oppidano. O adolescentiam traductam eleganter, cui quidem cum quod licuerit obijciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur. Emissus aliquis è carcere, & quidem emissus (vt cognoscis) necessarij hominis, optimique adolescentis rogatu: idem postea* prætoris mandatu requisitus. Atque hæc, nec vlla alia, sunt conjecta maledicta in eius vitam, de cuius vos pudore, religione, integritate dubitetis. Pater vero, inquit, etiam obesse filio debet. O vocem duram, atque indignam tua probitate, Laterensis! pater vt in iudicio capitis, pater in dimicatione fortunarum, pater vt apud tales viros obesse filio debeat? Qui si esset turpissimus & sordidissimus, tamē ipso nomine patrio valeret apud clementes iudices, & misericordes, valeret, inquam, communi sensu omnium, & dulcissima commendatione naturæ. Sed cum sit Cn. Plancius is eques Rom. ea primum vetustate equestris ordinis, vt pater, vt auus, vt maiores eius omnes equites Rom. fuerint, summum in præfectura florentissima gradum tenuerint, & dignitatis, & gratiæ: deinde, vt ipse in legionibus P. Crassi imperatoris inter ornatissimos homines equites Roma. summo splendore fuerit, vt postea princeps inter suos plurimarum rerum sanctissimus, & iustissimus iudex, maximarum societatum auctor, plurimarum magister: si non modò in eo nihil vnquam reprehensum, sed laudata sunt omnia, tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minus honestum, & alienum tueri vel auctoritate sua, vel gratia possit? Asperiùs, inquit, locutus est aliquid aliquando: imo fortasse liberiùs. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui querantur libertatem equitis Roma. se ferre non posse? vbinam ille mos? vbi illa æquitas iuris? vbi illa antiqua libertas, quæ malis oppressa ciuilibus, extollere iam caput, & aliquando recreata se erigere debeat? Equitum ego Roma. etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scæuolam virum omnibus ingenio, iustitia, integritate præstantem, asperè,

& ferociter,& libere dicta commemorem? Consuli P. Nasicæ præco Granius medio in foro, cum ille edicto iustitio domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset, an quod auctiones essent? immo vero,inquit,quod legiones. Idem tribuno pleb.potentissimo homini M. Druso,sed multa in rempub.molienti,cum ille eum salutasset,vt fit, dixissetque,quid agis Granie? respondit, immo vero tu, Druse, quid agis? Ille L. Crassi, ille M.Antonij voluntatem asperioribus facetijs sæpe perstrinxit impune: nunc vsque eò oppressa vestra arrogantia ciuitas est, vt quæ fuit olim præconi in ridendo,nunc equiti Rom.in plorando non sit concessa libertas. Quæ enim vmquam fuit Plancio vox contumeliæ potius quam doloris? quid est autem vmquam questus nisi cum à socijs, & à se iniuriam propulsaret? cum senatus impediretur, quo minus id, quod hostibus semper erat tributum,responsum equitibus Roma. redderetur: omnibus illa iniuria dolori publicanis fuit:sed eum ipsum dolorem hic tulit paullo apertius.Communis ille sensus,in alijs fortasse latuit: hic, quod cæteris animo sentiebat, id magis quam cæteri, & vultu promptum habuit, & lingua. Quamquam,iudices (agnosco enim ex me) permulta in Plancium, quæ ab eo nunquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando non studio adductus, sed contentione dicendi, aut lacessitus, & quia,vt fit in multis,exit aliquando aliquid,si non perfacetum,attamen fortasse non rusticum:quod quisque dixit,me id dixisse dicunt. Ego autem,siquid est,quod mihi scitum esse videatur, & homine ingenuo dignũ, atq; docto,non aspernor;stomachor vero, cũ aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quod primus sciuit legem de publicanis, tum, cum vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit, quis non tulit publicanus? si, quia primus sciuit,vtrum id sortis esse vis,an eius,qui illam legem ferebat? si sortis,nullum crimen est in casu: si Consulis, splendor etiam Plancij, hunc à summo viro

principem

principem ordinis iudicatum. Sed aliquando veniamus ad cauſſam, in qua tu nomine legis Liciniæ, quæ eſt de ſodalitijs, omnes ambitus leges complexus es. Neque enim quidquam aliud in hac lege, niſi ædilitios iudices es ſecutus. Quod genus * iudiciorum ſi eſt æquum nulla in re nifi hac tribunaria, non intelligo quamobrem ſenatus hoc vno in genere tribus edi voluerit ab accuſatore: neque eandem editionem tranſtulerit in cæteras cauſſas: de ipſo denique ambitu, de reiectione fieri voluerit iudicium alternorum: cumque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen vnum præterendum putarit. Quidſ huius rei obſcura cauſſa eſt? an & agitata, cum iſta in ſenatu res agebatur, & diſputata heſterno die copioſius à Q. Hortenſio? cui tum eſt ſenatus aſſenſus. Hoc igitur ſenſimus: cuiuſcumque tribus largitor eſſet, & per conſenſionem magiſtratuum, quæ honeſte ſodalitas nominaretur, quam quiſque tribum turpi largitione corrumperet, eum maxime his hominibus qui eius tribus eſſent eſſe notum. Ita putauit ſenatus, cum reo tribus ederentur eæ, quas is largitione deuinctas haberet, eoſdem fore teſtes & iudices. Acerbum omnino genus iudicij, ſed tamen, ſi vel ſua, vel ea quæ maximè eſſet cuique coniuncta tribus ederetur, vix recuſandum. Tu autem, Laterenſis, quas tribus edidiſti? Terentinam, credo. fuit certe id æquum, & certe exſpectatum, eſt & fuit dignum conſtantia tua. Cuius tu tribus venditorem, & corruptorem, & ſequeſtrem Plancium fuiſſe clamitas, eam tribum profectò, ſeueriſſimorum præſertim hominum & grauiſſimorum edere debuiſti. At Volitiniam, libet enim tibi neſcio quid etiam de illa tribu criminari. hanc igitur ipſam cur non edidiſtiſ quid Plancio cum Lemonia? quid cum Veientina? quid cum Cruſtumina? nam * tertiam etiam, non quæ iudicaret, ſed quæ reijceretur, eſſe voluiſti. Dubitatis igitur, iudices, quin vos M. Laterenſis ſuo iudicio non ad ſententiam legis, ſed ad ſuam ſpem aliquam de ciuitate delegerit? dubitatis quin eas tribus, in quibus magnas neceſſitudines habet

bet Plancius, cum ille non ediderit, iudicarit officijs ab hoc obseruatas, non largitione? quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatem, remota ratione illa quam in decernendo secuti sumus? Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? tu me ignaro, nec opinante, inscio, notes & tuos. & tuorum necessarios, vel * iniquos meos, vel etiam defensorum meorum, eodemque adiungas, quos natura putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, vt ante consessum eorum iudicum videam, quàm potuerim qui essent futuri suspicari? apud eos? me, ne quinque quidem reiectis, quod in proximo reo de consilij sententia constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? non enim, si aut Plancius ita vixit, vt offenderet sciens neminem; aut tu ita erasti, vt eos ederes imprudens, vt nos inuito te, tamen ad iudices, non ad carnifices veniremus, idcirco ista editio per se non acerba est? An vero nuper clarissimi ciues nomen editi iudicis non tulerunt, eum ex CXXV. iudicibus principibus equestris ordinis, quinque & LXX. reus reijceret, L. referret, omniaque potius permiscuerunt, quam ei legi conditionique parerent: nos neque ex delectis iudicibus, sed ex omni populo, neque editos ad reijciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita feremus, vt neminem reijciamus? Neque ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum a sententia legis doceo discrepare, & illud acerbum iudicium, si, quemadmodum senatus censuit, populusque iussit, ita feciſſes, vt in hunc & suam, & ab hoc obseruatas ederes, non modo non quererer, sed hunc iudicibus editis, qui testes ijdem esse possent, absolutum putarem. Neque nunc multo secus existimo. Cum enim has tribus edidisti, ignotis te iudicibus vti malle, quam notis iudicauisti, fugisti sententiam legis, æquitatem omnem reiecisti, in tenebris quàm in luce causam versari maluisti. Volitinia tribus ab hoc corrupta Terentinam habuerat venalem. quid

diceret

diceret apud Volitinienſes, aut tribules ſuos iudices? Immo vero tu quid diceres? quem iudicem ex illis aut tacitum teſtem haberes, aut vero etiam excitares? etenim ſi reus tribus ederet, Volitiniam fortaſſe Plancius propter vicinitatem ac neceſſitudinem ſuam non edidiſſet? & ſi quæſitor edendus fuiſſet, quem tandem potius, quam hunc C. Alſium, quem habet, cui notiſſimus eſſe debet, vicinum, tribulem, grauiſſimum hominem, iuſtiſſimumque edidiſſet? Cuius quidem æquitas & mea ſimilis voluntas erga Cn. Plancij ſalutem, quam ille ſine vlla cupiditatis ſuſpicione præ ſe fert, facile declarat, non fuiſſe fugiendum tribulem huic iudicem, cui quæſitorem tribulem exoptandum fuiſſe videatis. Neque ego nunc conſilium reprehendo tuum, quod non eas tribus, quibus hic maxime notus erat, edideris, ſed à te doceo conſilium non ſernatum ſenatus. Etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? ſequeſtremne Plancium? reſpuerent aures: nemo agnoſceret: repudiaretur. an gratioſum? illi libenter audirent, nos non timide confiterentur. Noli enim putare, Laterenſis, legibus iſtis, quas ſenatus de ambitu ſancire voluerit, id eſſe actum vt ſuffragatio, vt obſeruantia, vt gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribules ſuos gratioſi eſſe vellent. Neque vero tam durus in plebem noſter ordo fuit, vt eam coli noſtra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis noſtris interdicendum eſt, ne obſeruent tribules ſuos, ne diligant, ne reficere neceſſarijs ſuis ſuam tribum poſſint, ne par ab ijs munus in ſua petitione exſpectent. Hæc enim plena ſunt officij, plena obſeruantiæ, plena etiam antiquitatis. Iſto in genere & fuimus ipſi, cum ambitionis noſtra tempora poſtulabant, & clariſſimos viros eſſe vidimus, & hodie eſſe videmus quam plurimos gratioſos. Decuriatio tribulum, deſcriptio populi, ſuffragia largitione deuincta, ſeueritatem ſenatus, & bonorum omnium vim ac dolorem excitarunt. Hæc doce, hæc profer, huc incumbe, Laterenſis, decuriaſſe Plancium, conſcripſiſſe, ſequeſtrem fuiſſe, pronunciaſſe, diuiſiſſe: tum mirabor

rabor te ijs armis vti, quæ tibi lex dabat, noluisse. Tribulibus enim iudicibus, non modo seueritatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possemus. Hanc tu rationem cum fugeris, cumque eos iudices habere nolueris, quorum in huius delicto cùm scientia certissima, tum dolor grauissimus esse debuerit: quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se diuinare malueris, quam eos, qui scirent, iudicare? Ego Plancium, Laterensis, & ipsum gratiosum esse dico, & habuisse in petitione multos cupidos sui gratiosus: quos tu si sodales vocas, officiosam amicitiam nomine inquinas crimino so: sin quia gratiosi sint, accusandos putas, noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitijs non esse assecutum. Iam, vt ego doceo gratiosum esse tribulibus Plancium, quod multis benigne fecerit, pro multis spoponderit, in operas plurimos patris auctoritate & gratia miserit, quod denique omnibus officijs per se, per patrem, per maiores suos totam Atinatem præfecturam comprehenderit: sic tu doce sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriauisse. Quod si non potes, noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficium putare esse gratiam, noli obseruantiam sancire pœna. Itaque hæsitantem te in hoc sodalitiorum tributario crimine, ad communem ambitus causam contulisti, in qua desinamus aliquando (si videtur) vulgari & peruagata declamatione contendere. Sic enim tecum ago: Quam tibi commodum est, vnam tribum delige tu: doce id quod debes, per quem sequestrem, quo diuisore corrupta sit: ego, si id facere non potueris, quod (vt opinio mea fert) ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. Estne hæc vera contentio? placetne sic agi? non possum magis pedem conferre (vt aiunt) aut propius accedere. Quid taces? quid dissimulas? quid tergiuersaris? etiam, atque etiam inslo, atque vrgeo, insector, posco, atque adeo flagito crimen. Quamcunque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit

tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris, vitium: ego qua ratione tulerit, docebo. Nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterensi. Nam vt quas tribus tu tulisti, si iam ex te requiram, possis quorum studio tuleris explicare, sic ego hoc contendo, me tibi ipsi aduersario cuiuscumque tribus rationem poposceris, redditurum. Sed cur ego sic agam, quasi non comitijs iam superioribus sit Plancius designatus ædilis: quæ comitia primùm habere cœpit consul tum omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor: deinde habere cœpit subito, præter opinionem omnium: vt ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatæ tribus, latum suffragium, descriptæ, renunciatæ. Longe plurimum valuit Plancius, nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem vna centuria prærogatiua tantum habet auctoritatis, vt nemo vmquam prior eam tulerit quin renuntiatus sit: tu autem his ipsis comitijs consularibus, aut certe in illum annum ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed vniuersus populus voluntatem suam declararit: cuius in honore non vnius tribus pars, sed comitia tota comitijs fuerint prærogata? Quo quidem tempore, si idem Laterensis facere voluisses, aut grauitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpe fecerunt, vt cum minus valuissent suffragijs quam putassent, postea prolatis comitijs prosternerent se, & populo Romano fracto animo atque humili supplicarent: non dubito quin omnis ad te conuersura se fuerit multitudo. Numquam enim nobilitas, integra præsertim atq; innocens, à populo Romano supplex repudiata fuit. sed si tibi grauitas tua & magnitudo animi pluris fuit, sicut esse debuit, quam ædilitas: noli, cum habeas id quod malueris, desiderare id quod minoris putaris. Equidem primùm vt honore dignus essem maxime semper laboraui: secundo vt existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui ijs denique debet esse iucundus, quorum dignitati populus Roma. testimonium non beneficium ambitio-

oni dedit. Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus quid ornatissimo atque optimo viro patri tuo respondeas mortuo? noli ista meditari, atque illud caue potius, ne tua ista querela dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus Appium Claudium nobilissimum hominem, viuo patre suo, potentissimo & clarissimo ciue C. Claudio, ædilem non esse factum, & eundem sine repulsa factum esse Consulem: vidit hominem sibi maxime coniunctum, egregium virum L. Volcatium, vidit M. Pisonem in ista ædilitate offensiuncula accepta, summos à populo Roma. esse honores adeptos. Auus vero tuus & P. Nasicæ tibi ædilitiam prædicaret repulsam, quo ciue neminem ego statuo in hac repub. fortiorem: & C. Marij, qui duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies consul est factus: & L. Cæsaris, Cn. Octauij, M. Tullij, quos omnes scimus ædilitate præteritos, consules esse factos. Sed quid ego ædilitias repulsas colligo? quæ sæpe ciusmodi habitæ sunt, vt ijs qui præteriti essent benigne à populo factum videretur. Tribunus militum L. Philippus summa nobilitate & eloquentia, quæstor Q. Cœlius clarissimus ac fortissimus adolescens, tribuni pleb. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quæ tibi vltro pater & maiores tui non consolandi tui gratia dicerent, neque vero quo te liberent aliqua culpa, quam tu vereris ne à te suscepta videatur, sed vt te ad cursum istum tenendum, quem à prima ætate suscepisti, cohortentur. Nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum: detractum dico? si, me hercules, verè quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua. Noli enim existimare non magnum quendam motum fuisse illius petitionis tuæ, de qua ne quid iurares destitisti. Denuntiasti homo adolescens quid de summa reipub. sentires. Fortius tu quidem quàm nonnulli defuncti honoribus, sed apertius quàm vel ambitionis vel ætatis tuæ ratio postulabat. Quamobrem in dissentiente populo noli

putare

putare nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortasse nunc tuo loco dimouere potuerunt, prouidentem ante & præcauentem numquam certe mouebunt. An te illa argumenta duxerunt? Dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit, cum tribus pleraſq; cum Plotio tulerit Plancius? An vna fieri potuerunt, si vna tribus nō tulissent? * cum nonnullas punctis penè totidem? quinque cum iam facti prope superioribus comitijs declaratique venissent. quamquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit. Neque enim vmquam maiores nostri sortitionem constituissent ædilitiam, nisi viderent accidere posse vt competitores pares suffragijs essent. Et ais, prioribus comitijs Anienſem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi esse concessam, nunc ab vtroque eas auulsas, ne in angustum venirent. Quàm conuenit, nondum cognita populi voluntate, hos quos iam tum coniunctos fuisse dicis, iacturam suarum tribuū, quo vos adiuuaremini, feciſſe, eoſdem, cum iam essent experti quid valerent, restrictos & tenaces fuisse? Etenim verebantur, credo, angustias, quasi res in contentionem aut in discrimen aliquod posset venire. Sed tamen tu an Plotium virum ornatissimum in idem crimen vocandum iudicas, an dicis *eum te arripuisse à quo non sis * rogatus? Num quòd questus es, plures te testes habere de Volitinia, quam quot in ea tribu puncta tuleris, indicas aut eos testes te adducere, qui quia nummos acceperint, te præterierint; aut te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisse? Illud vero crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehensos esse dixisti, caluit re recenti, nunc in causa refrixit. Neque enim qui illi nummi fuerint nec quæ tribus, nec qui diuisor, ostenderis. Atque is quidem adductus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se inique à tuis iactatum grauiter querebatur Qui si erat diuisor, præsertim eius quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus? cur non eius damnatione aliquid ad hoc iudicium præiudicij comparasti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confidis: alia te ratio,

alia

alia cogitatio ad spem huius opprimendi excitauit. magnæ sunt in te opes, late patet gratia, multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic inuident: multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris iuris & libertatis videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium, qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moueant animos suis testimonijs, aut gratum populo Rom. sit, aut ab eo facilius ob eam causam, dignitatem, quam volunt consequantur. Quibuscum me, iudices, pugnantem meo more pristino non videbitis: non quod fas sit quidquam effugere, quod salus Plancij postulet: sed quia neque necesse est me id prosequi voce quod vos mente videatis: &, quod ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, vt eorum reprehensionem vos vestræ prudentiæ assumere, meæ modestiæ remittere debeatis. Illud vnum vos magnopere oro, atque obsecro, iudices, cum huius, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato, dispersoque sermoni fortunas innocentium subijciendas putetis. Multi amici accusatoris, nonnulli etiam vestri iniqui, multi communes obtrectatores, atq; omnium inuidi multa finxerunt. Nihil est autem tam volucre, quam maledictum: nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego si fontem maledicti reperietis, vt negligatis, aut dissimuletis, vmquam postulabo: sed, si quid sine capite manabit, aut, si quid erit eiusmodi, vt non exstet auctor qui audierit; aut ita negligens vobis esse videbitur, vt vnde audierit, oblitus sit; aut ita leuem habebit auctorem, vt memoria dignum non putarit: huius illa vox vulgaris * auditu, ne quid reo innocenti noceat, oramus. Sed venio iam ad L. Cassium familiarem meum, cuius ex oratione ne illum quidem Inuentium tecum expostulaui, quem ille omni & virtute, & humanitate ornatus adolescens, primum de plebe ædilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum Rom. neque fuisse qui id nobis narraret; præsertim mortuo Longino,

gino, non, vt opinor * admirarere, cum ego ipse non abhorrens à studio antiquitatis, me hic id ex te primum audisse confitear. Et quoniam tua fuit perelegans ac perlubtilis oratio, digna equitis Rom. vel studio, vel pudore; quoniamque sic ab his es auditus, vt magnus honos, & ingenio, & humanitati tuæ tribueretur: respondebo ad ea quæ dixisti, quæ pleraque de ipso * fine fuerunt: in quibus ipsi aculei si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt. Quæsisti, vtrum mihi putarem equitis Rom. filio faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari? Ego vero, quamquam illi omnia malo, quam mihi, tamen illi honorum aditus numquam faciliores optaui, quam mihi fuerunt: quinetiam, ne forte ille sibi me potius peperisse iam honores, quam iter demonstrasse adipiscendorum putet, hæc illi soleo præcipere (quamquam ad præcepta ætas non est gnati) quæ ille à Ioue ortus suis præcepit filijs, ac * Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis. nostis cetera. Nonne ijs, quibus multi inuideant, quæ scripsit grauis ille & ingeniosus poeta scripsit, non vt illos regios pueros, qui iam nusquam erant, sed vt nos, & nostros liberos ad laborem & laudem excitaret. Quæris quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius? magis ædilis fieri non potuisset: sed hoc præstare, quod ei minus inuideretur. Etenim honorum gradus summis hominibus, & infimis sunt pares, gloriæ dispares. Quis nostrûm se dicit M. Curio, quis C. Fabricio, quis P. Duellio paremʔ quis Atilio Calatinoʔ quis Cn. & P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximoʔ Eosdem sumus honorum gradus, quos illi, assecuti. Est enim in virtute multis ascensus: vti is gloria maxime excellat, qui virtute plurimum præstet. Honorum populi finis est consulatus: quem magistratum iam octingenti fere consecuti sunt. Horum, si diligenter quæras, vix decimam partem reperias gloria dignam. Sed nemo vmquam sic egit, vt tu, cur iste fit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset,

esset, qui civium cum dominatu regio liberarint honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæstor est factus, & tribunus pleb. & ædilis, quàm si esset summo loco natus: sed hæc pari loco orti sunt innumerabiles alij consecuti. Profers triumphos Tib. Gracchi, & C. Marij, & quæris quid simile in Plancio. Quasi vero isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni quod triumpharunt, & non, quia commissi sunt ijs magistratus, in quibus, re bene gesta, triumpharent. Rogas quæ castra viderit, qui & miles in Creta, Metello hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum fuerit, & quæstor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit. Quæris num disertus. Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num iuris consultus. Quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de iure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in ijs reprehendentur: qui cum professi fuerint, satisfacere non possunt: non in his, qui abfuisse se ab his studijs confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Vt nos in mancipijs parandis, quamuis frugi hominem, si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre molestè solemus; si eas artes, quas in emendo secuti sumus, forte nescierit: sin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam esse curamus: sic populus Rom. deligit magistratus, quasi reipub. villicos, in quibus siqua præterea est ars, facile patitur: sin minus, virtute eorum & innocentia contentus est. Quotus enim quisque disertus? quotus quisque iuris peritus est, vt eos numeres, qui volunt esse? quod si præterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis, & ornatissimis ciuibus est futurum? Iubes Plancium de vitijs Laterensis dicere. nihil potest, nisi eum nimis in se iracundum * putabis fuisse. Idem effers Laterensem laudibus. facile patior id te agere multis verbis, quod ad iudicium non pertineat: & id

te

te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui non modò confiteor summa in Laterense ornamenta esse, sed te etiam reprehendo, quod ea non enumeres: alia quædam inania & leuia conquiras. Prænestè fecisse ludos. Quid, alij quæstores nonne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, iustum in socios fuisse. quis negat: sed ita multa Romæ geruntur, vt vix ea, quæ fiunt in prouincijs, audiantur. Non vereor, ne mihi aliquid, iudices, videat arrogasse, si de quæstura mea dixero. Quamuis enim illa floruerit, tamen eam me postea fuisse in maximis rebus arbitror, vt non ita mihi multum sit ex quæsturæ laude repetendum. Sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, vllius in Sicilia quæsturam aut gratiorem, aut clariorem fuisse. Verè, me hercules, hoc dicam: sic tum existimabant, nihil homines vnquam aliud Romæ, nisi de quæstura mea loqui. Frumenti in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, socijs abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. Excogitati quidam erant à Siculis honores inauditi. Itaque hac spe discedebam, vt mihi populum Rom. vltro omnia delaturum putarem. At ego cùm casu diebus ijs itineris faciendi causa decedens è prouincia Puteolos forte venissem, cum plurimi, & lautissimi solent esse in ijs locis, concidi penè, iudices, cum ex me quidam quæsisset, quo die Roma exissem, & num quid in ea esset noui. Cui cum respondissem, me è prouincia decedere: etiam mehercules, inquit, vt opinor, ex Africa. Hinc ego iam stomachans fastidiose, immo ex Sicilia inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quæstorem fuisse? quid multa? destiti stomachari, & me vnum ex ijs feci, qui ad aquas venissent. Sed ea res, iudices, haud scio an plus mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati. Nam posteaquam sensi populum Rom. aures hebetiores, oculos acres, atque acutos habere: destiti, quid de me audituri essent homines

mines,cogitare feci,vt postea quotidie me præsentem viderent: habitaui in oculis:* pressi forum: neminem à congressu meo neque ianitor meus neque somnus absterruit.Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem vmquam otiosum? Nam quas tu commemoras, Cassi,legere te solere orationes,cum otiosus sis; has ego scripsi ludis,& ferijs,ne omnino vmquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud quod in principio scripsit Originum suarum,semper magnificum & præclarum putaui.Clarorum virorum,atque magnorum non minùs otij quàm negotij rationem exstare oportere.Ita,si quam habeo laudem,quæ quanta sit nescio, parta Romæ est,quæsita in foro: meáque priuata consilia publici quoque casus comprobauerunt, vt etiam summa respub.mihi domi fuerit gerenda,& vrbs in vrbe seruanda:Eadem igitur, Cassi,via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam,hoc facilior fortasse,quòd ego huc à me ortus,& per me nixus ascendi: illius egregia virtus adiuuabatur commendatione maiorum.Sed vt redeam ad Plancium,numquam ex vrbe abfuit,nisi* fortè lege,necessitate. Non valuit rebus ijsdem,quibus fortasse nonnulli: at valuit assiduitate; at valuit obseruandis amicis: valuit liberalitate; sunt in oculis; petijt: est vsus ratione, qua minima inuidia,noui homines plurimi eosdem honores consecuti sunt. Nam quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quàm bonis omnibus, quòd ijs æquè mea salus cara fuerit: ego me debere bonis omnibus fateor: sed etiam ij quibus ego debeo,boni viri,& ciues.ædilitijs comitijs aliquid se meo nomine debere Plancio dicebant.Verùm fac me multis debere, & in ijs Plancio: vtrum igitur me conturbare oportet,an ceteris,cum cuiusq; dies venerit, hoc nomen,quod vrget,* nunc,cum petitur, dissoluere? quamquam dissimilis est pecuniæ debitio,& gratiæ. Nam qui pecuniam dissoluit, statim non habet id quod reddidit: qui autem debet, is retinet alienum;gratiam autem & qui refert,habet,& qui habet,in eo ipso quod habet,refert. Neque ego nunc

Plancio

Plancio desinam debere, si hoc soluero; nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiæ non accidisset. Queris à me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pró meis liberis, quibus nihil potest mihi esse iucundius, amplius, quàm pro Plancio facio facere possim: nec vides istorum ipsorum caritate ad huius salutem defendendam maximè stimulari me, atque excitari. Nam neque illis huius salute, à quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius; & ego ipse numquam illos aspicio, quin per hunc me his conseruatum esse meminerim, huiusque meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemoras, seruatorem ipsum reipub. Calidium adiungis, cuius lege Q. Metellus in ciuitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quòd nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi: Q. Metellum Pium consulem prætorijs comitijs petente Q. Calidio populo Rom. supplicasse, cum quidem non dubitaret & consul, & homo nobilissimus patronum illum esse suum, & familiæ suæ nobilissimæ diceret. Quo loco quero ex te, num id in iudicio Calidij putes, quod ego in Plancij facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem eius si vixisset, non fuisse facturum? Nam Opimij quidem calamitas vtinam ex hominum memoria posset euelli: vulnus illud reipub. dedecus huius imperij, turpitudo populi Rom. non iudiciú putandum est. Quam enim illi iudices, si iudices, & non parricidæ patriæ nominandi sunt, grauiorem potuerunt reipub. infligere securim, quàm cum illum è ciuitate eiecerunt, qui prætor finitimo, consul domestico bello tempub. liberarat? At enim nimis ego magnum beneficium Plancio, &, vt ais, id verbis exaggero. Quasi verò me tuo arbitratu, & non meo gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? an quia te non iugulauit? immo verò, quia iugulari passus non est. Quo quidem in loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuisse * dixisti. posuit hoc idem

Laterensis

Laterensis. Quam ob rem de isto paullo post plura dicam: de te tantùm requiro, vtrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse. Quod fuit vllorum tantùm? requiro, vtrum putes odium vnquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hostem? an fuisse in ijs aliquê aut famæ metum, aut pœnæ, quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota vrbe versari? nisi existumas eos idcirco vitæ meæ peperciisse, quòd de reditu meo non timerent. * Ecquem putas fuisse tam excordem, qui viuis his, stante vrbe, & curia, redituru me, si viuerem, non putaret? Quam ob rem non debes is homo & is cuius prædicare vitam meam, quæ fidelitate amicorum conseruata sit, inimicorum modestia non esse appetitam. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehementer, quàm abs te sum prouocatus; sed profectò nec considerate minus, nec minus amice. Nam primum illud fuit asperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, & temporis caussa fingere. Scilicet homo sapiens excogitaui, quam ob rem videretur maximis beneficij vinculis obstrictus, cum liber essem & solutus. quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum iustæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? quæ si non essent, vereor, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore & hac dignitate hominem defenderem. Pingenda fuit mihi, iudices, caussa peracuta, vt ei quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarij milites faciunt inuiti, vt coronam dent ciuicam, & se ab aliquo seruatos esse fateantur: non quò turpe sit protectum in acie, hostium manibus eripi (nam id accidere, nisi forti viro, & pugnanti cominus, non potest) sed onus beneficij reformidant, quod permagnum est alieno debere idem, quod parenti. Ego, cum cæteri vera beneficia, etiam minora dissimulent, ne obligati esse videantur: eo me beneficio obstrictum esse mentiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cum mihi esses amicissimus, cum vel periculum

vitæ

vitæ tuæ mecum sociare voluisses, cum me in illo tri-
sti, & acerbo luctu, atque discessu, non lacrymis solùm
tuis, sed animo, corpore, copijs prosecutus esses; cum
meos liberos, & vxorem, me absente, tuis opibus auxi-
lioque defendisses, sic mecum semper egisti, te mihi
remittere, atque concedere, vt omne studium meum
in Cn. Plancij honorem consumerem, quòd eius in
me meritum tibi etiam gratum esse dicebas. Nihil
autem me noui, nihil temporis caussa dicere, nonne
etiam illa testis est oratio, quæ est à me prima habita
in senatu in qua cum perpaucis nominatim egissem
gratias, quòd omnes enumerari nullo modo possent,
scelus autem esset quemquam præteriti; statuissem-
que eos solùm nominare, qui caussæ nostræ duces, &
quasi signiferi fuissent; in his Plancio gratias egi. Re-
citetur oratio, quæ propter eius magnitudinem dicta
de scripto est: in qua ego homo astutus ei me dedam,
cui nihil magnopere debeam, & huius tanti officij ser-
uitutem astringam testimonio sempiterno. Nolo cæ-
tera quæ à me mandata sunt litteris, recitare: præter-
mitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo
genere vti litterarum, quod meis studijs aptius, quàm
consuetudini iudiciorum esse videatur. Atque etiam
clamitas, Laterensis: Quousque ista dicis? nihil in
Cispio profecisti, absolutæ iam sunt preces tuæ. De
Cispio mihinè tu obijcies, quem ego de me bene me-
ritum, quia te teste cognoueram, te eodem auctore
defendis & ei dices, Quousque, quem negas, quod pro
Cispio contenderit, impetrare potuisse? Nam istius
verbi, Quousque, hæc poterat esse inuidia. Datus est
tibi ille, condonatus ille: non facis finem: ferre non
possumus. Ei quidem qui pro vno laborarit, & ipsum
id non obtinuerit, dici, Quousque, irridentis magis est,
quàm reprehendentis. Nisi forte ego vnus ita me gessi
in iudicijs, ita & cum his, & inter hos vixi, is in cau-
sis patronus, is in republica cuius, & fum, & semper
fui, solus vt à te constituar, qui nihil à iudicibus de-
beam vmquam impetrare, & mihi lacrymulam Cis-
piani iudicij obiectas; sic enim dixisti, Vidi ego tuam

lacrymulam. Vide, quam me verbi tui pœniteat. non modo lacrymulam, sed multas lacrymas, & fletum cum singultu videre potuisti. An ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, simultates, quas mecum habebat, deposuisset, meæque salutis non modo non oppugnator, (vt inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, huius in periculo non dolorem meum significarem? Tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis invidiosas videri: negas tribunatum Plancij quidquam attulisse adiumenti dignitati meæ, atque hoc loco (quod verissime facere potes) L. Racilij fortissimi & constantissimi viri diuina in me merita commemoras: cui quidem ego, sicut Plancio, numquam dissimulaui me plurimum debere, semperque præ me tulisse. Nullas enim sibi ille neque contentiones, neq; inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro repub. nec pro me defugiendas putauit. Atque vtinam, quam ego sum in illum gratus, tam licuisset per hominum vim, & iniuriam populi Rom. ei gratiam referri. Sed si non eadem contendit in tribunatu Plancius, existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cum iam Plancio deberem, Racilij beneficijs fuisse contentum. An vero putas iudices idcirco minus mea causa facturos, quòd me esse gratum crimineris? An, cum populus Rom. illo senatusconsulto, quod in monumento Marij factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, vni Cn. Plancio gratias egerit (vnus enim fuit de magistratibus defensor salutis meæ, cui senatus pro me gratias agendas putauit) ei ego à me referendam gratiam non putem? Atque, cum cum vides, quo me tandem animo in te putas esse, Laterensis? vllum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modo pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis sum non dicam miser (natura quidem abhorret à virtute verbi) sed certè exercitus: non quia multis debeo (leue enim onus beneficij gratia) sed quia sepè concurrit propter aliquorum

rum de me meritorum inter ipsos contentiones, vt eodem tempore in omnes verear ne vix possim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cuiusque interfit, & quid à me cuiusque tempus poscat. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus, æditas: at Cn. Plancij, salus, patria, fortunæ. Salutem tu me esse cupisti: hic fecit etiam vt esse possem. Distineor tamen, & diuellor dolore, & in causa dispari offendi te à me doleo: sed mediusfidius multo citius meam salutem pro te obiecero, quàm Cn. Plancij salutem tradidero contentioni tuæ. Etenim, iudices, cùm omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est quod malim, quam me & gratum esse, & videri. Hæc est enim vna virtus non solùm maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni ciues? qui belli, qui domi de patria bene merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam dijs immortalibus gratiam iustis honoribus, & memori mente persoluunt? quæ potest esse iucunditas vitæ, sublatis amicitijs? quæ porro amicitia potest esse inter ingratos? Quis est nostrûm liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus, vbi ipse altus, aut doctus est, cum grata recordatione in mente versatur? cuius opes tantæ esse possunt, aut vmquam fuerunt, quæ sine multorum amicorum officijs stare possint? quæ certe, sublata memoria & gratia, nulla extare possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo, quam non modo beneficio, sed etiam beneuolentiæ significatione alligari: nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, vt beneficio, non dicam indignus, sed victus esse videare. Quæ cum ita sint, iam succumbam, Laterensis, isti tuæ orationi: in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimiùm me gratum esse concedam: petamque à vobis, iudices, vt eam beneficio

ficio complectamini, quem qui reprehenderit, in eo reprehendit, quòd gratum præter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos esse, quo minus me apud vos valere oporteret. quasi verò in amicitia mea non hæc præsidia (si qua forte sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quàm necessaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meã voluptati pluribus, quàm præsidio fuisse: neque vehementer vitæ meæ pœniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi ligitioso, aut nocenti. Sed hoc nescio quo modo frequenter in me congessisti, saneque in eo creber fuisti, te idcirco in locos caussam conijcere voluisse, ne ego mea consuetudine aliquid de tensis misericordiæ caussa dicerem, quod in alijs ædilibus ante feciſſem. Nonnihil egisti hoc loco. nam mihi eripuisti ornamentum orationis meæ. deridebor si mentionem tensarum fecero, cum tu id prædixeris. Sine tensis autem quid potero dicere? Hic * etiam addidisti, me idcirco mea lege ex isto ambitu traxisse, vt miserabiliores epilogos possem elicere. non vobis videor cum aliquo declamatore, * non caussa laboris, & fori disputare? Rhodi enim, inquit, non fuit me vult fuisse. sed fui, inquit (putabam in * Nicæis dicturum) bis in Bithynia. si locus habet reprehensionis ansam aliquam, nescio cur seueriorem * Nicæam putes, quàm Rhodum. si spectanda caussa est, & tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, & ego Rhodi non minore. Nam quod in eo me reprehendisti, quod nimium multos defenderim: vtinam & tu, qui potes, & cæteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc leuare: sed fit vestra diligentia, qui in causis ponderandis omnes ferè repudiatis, vt ad nos pleræque confluant, qui miseris & laborantibus nihil negare possumus. Admonuisti etiam quod in Creta fuisses, dictum aliquod in petitione tua dici potuisse: me id perdidisse. Vter igitur nostrûm est cupidior dictis? egone? qui quod dici potuit, non dixerim? an tu, qui etiam ipse in te dixeris?

te

te aiebas de tuis rebus gestis nullas literas misisse, quòd mihi meæ, quas ad aliquem misissem, obfuissent. Quas ego mihi obfuisse non intelligo, reipub. video prodesse potuisse. Sed sunt hæc leuiora: illa vero grauiora, atque magna, quod meum discessum, quem sæpè defleras, nunc quasi reprehendere & sabaccusare voluisti. Dixisti enim non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego vero fateor, mehercule, quod viderim mihi auxilium non deesse, idcirco me illi auxilio pepercisse. Quis enim status, quod discrimen, quæ fuerit in repub. tempestas illa, quis nescit? Tribunitius me terror, an consularis furor mouit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquis eorum, quos ego florentes, atque integros sine ferro viceram? Consules post hominum memoriam teterrimi, atque turpissimi, sicut & illa principia, & hi recentes rerum exitus declararunt, quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit, emptis prouincijs, à senatu, à repub. à bonis omnibus defecerant: qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum quid sentirent, nesciretur, furialis illa vox nefarijs stupris, religiosis altaribus effeminata, secum & illos, & consules facere acerbissime personabat: egentes in locupletes, perditi in bonos, serui in dominos armabantur. Aderat mecum senatus, & quidē veste mutata, quod pro me vno post hominum memoriam publico consilio susceptū est. Sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine hostes, qui soli in hac vrbe senatum senatui parere non siuerint, edictoque suo non luctum patribus conscriptis sed luctus indicia ademerint. Aderat mecum cunctus equester ordo, quem quidem in concionibus saltator ille Catilinæ consul, proscriptionis denuntiatione terrebat, ac tota Italia conuenerat: cui quidem belli intestini, & vastitatis metus inferebatur. Hisce ego auxilijs studentibus, atq; incitatis, vti me Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non iure, non legibus non disceptando decertandum (nam profectò, præsertim tam bona in caussa, numquam, quo cæteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset) armis

fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus à seruis, atque à seruorum ducibus cædem fieri senatus & bonorum, reipub. exitiosam fuisset. Vinci autem improbos à bonis, fateor fuisse præclarum, si finem eum vincendi viderem: quem profectò non videbam. Vbi enim præsto fuisset mihi aut tam fortis consul, quam L. Opimius? quam C. Marius? quam L. Flaccus? quibus ducibus improbos ciues respub. vicit armatos: aut, si minus fortes, attamen tam iusti, quam P. Mucius, qui arma quæ priuatus P. Scipio sumpserat, ea Tib. Graccho interempto, iure optimo sumpta esse defendit? Esset igitur pugnandum cum consulibus. nihil amplius dico, nisi illud, victoriæ nostræ graues aduersarios paratos, interitus nullos vltores esse videbam. Hisce ego auxilijs, salutis meæ si idcirco defui, quia nolui dimicare, fatebor id, quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse: fin autem, quo maiora studia in me bonorum fuerunt, hoc ijs magis consulendum & parcendum putaui: tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi datum est, hodieque est, & semper erit maximæ gloriæ? quem, vt potes ex multis audire qui tum affuerunt, inuitissimis viris bonis, constat cessisse: nec fuisse dubium, quin contentione, & armis superior posset esse. Ergo ille cum suum, non cum senatus factum defenderet; cum perseuerantiam sententiæ suæ, non salutem reipublicæ retinuisset: tamen ob illam constantiam, qua illud voluntarium vulnus accepit, iustissimos omnium Metellorum & clarissimos triumphos gloriæ laude superauit: quod & illos ipsos improbissimos ciues interfici noluit, & nequis bonus interiret in eadem cæde, prouidit: ego tantis periculis propositis, cum si victus essem, interitus reipub. si vicissem, infinita dimicatio pararetur: committerem, vt idem perditor reipub. nominarer, qui seruator fuissem? Mortem me timuisse dicis: ego vero ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem: nedum emori cum pernicie reip. vellem. Nam qui pro repub. vitam reddiderunt (licet me desipere dicatis) nunquam, mehercule, eos mortem

tem potius, quàm immortalitatem assecutos putavi. Ego vero si * tum illorum impiorum ferro, ac manu concidissem: in perpetuum respub. ciuile præsidium salutis suæ perdidisset. Quinetiam si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumpsisset: tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quòd peremptum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus, populusque Romanus. An si vnquam in me vitæ cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus omnium parricidarum tela commouissem? quæ, si viginti quiessem dies, in aliorum iugulum consulum recidissent. Quamobrem, si vitæ cupiditas contra rempub. est turpis: certe multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie ciuitatis. Nam quod te in republica liberum esse gloriatus es, id ego & fateor, & lætor, & tibi etiam in hoc gratulor: quod me autem negasti, in eo neque te, neque quemquam diutius patiar errare. Nam siquis idcirco aliquid de libertate mea deminutum putat, quod non ab omnibus eisdem, à quibus, antea solitus sum dissentire, dissentiam: primùm si bene de me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in crimen hominis nimium memoris, nimiumque grati: sin autem sine vllo reipublicæ detrimento respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum: certe non modo non sum reprehendendus: sed etiam si nuere vellem, boni viri me, vt id ne facerem, rogarent: res vero ipsa publica si loqui posset, ageret mecum, vt quoniam sibi seruissem semper, nunquam mihi; fructus autem ex sese non, vt oportuisset, lætos & vberes, sed magna acerbitate permistos tulissem: vt iam mihi seruirem, consulerem meis: se non modo satis habere à me: sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum à me haberet, reddidisset. Quid si horum ego nihil cogito, & idem sum in repub. qui fui semper: tamen ne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum ijs, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus: quod est longe secus. Stare enim omnes debemus tamquam in orbe aliquo reip.

Qui quoniam versetur, eam deligere partem debemus, ad quam nos illius vtilitas, salusque conuerterit. Ego autem Cn. Pompeium, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meæ (nam hæc priuati fortasse officiorum memoriam & gratiam quærunt) sed dico hoc, quod ad salutem reipublicæ pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in repub. principem esse concedunt? ego C. Cæsaris laudibus desim, quas primùm populi Rom. nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis atque amplissimis iudicijs videam esse celebrata? Tum, hercule, me confitear non iudicium aliquod habuisse de reipublicæ vtilitate, sed hominibus amicum, aut inimicum fuisse. An, cum videam nauem secundis ventis cursum tenentē suū, si non ea eum petat portum, quem ego aliquando probaui, sed alium non minus tutum, atque tranquillum: eum tempestate pugnem periculosè potius, quàm illi, salute præsertim proposita, obtemperem & paream? Neque enim inconstantis puto sententiam tamquam aliquod naufigium, atque cursum ex reipub. tempestate moderari. Ego vero hæc didici, hæc vidi, hæc scripta legi, hæc de sapientissimis, & clarissimis viris, & in hac repub. & in alijs ciuitatibus monumenta nobis litteræ prodiderunt: non semper easdem sententias ab ijsdem, sed quascumque reipub. status, inclinatio temporum, ratio concordiæ postularet, esse defendendas. Quod ego & facio, Laterensis, & semper faciam: libertatemque, quam in me requiris, quàm ego neque dimisi vmquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo. Nunc venio ad illud extremum quod dixisti, dum Plancij in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca, lapidemque è sepulchro venerari pro deo: neque enim mihi insidiarum periculum vllum, neque mortis fuisse. cuius ego temporis rationem explicabo breui, neque inuitus. Nihil enim ex meis est temporibus, quod minus peruulgatum, quodque minus aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo

illo incendio legum, iuris, senatus, bonorum omnium cedens, cum mea domus ardore suo deflagrationem vrbi atque Italiæ toti minaretur, nisi quieuissem: Siciliam petiui animo: quæ & ipsa erat mihi sicut domus vna, coniuncta: & obtinebatur à C. Virgilio, quocum me vno vel maxime cùm vetusta amicitia, tum mei fratris collegia, tum respub. sociarat. Vide nunc caliginem temporum illorum. cum ipsa penè insula mihi sese obuiam ferre vellet: prætor ille eiusdem tribuni pleb. concionibus propter eandem respub. caussam sæpe vexatus, nihil amplius dico, nisi, me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio tali ciui, & viro beneuolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? nihil videlicet est eorum: sed quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit vt eam ipse non posset opibus suis sustinere. Tum consilio repentè mutato, iter à Vibone Brundisium terrâ petere contendi: nam maritimos cursus præcludebat hiemis magnitudo. cum omnia illa municipia, quæ sunt à Vibone Brundisium, in fide mea, iudices, essent, iter mihi tutum multis minitantibus, magno cum suo metu præstiterunt. Brundisium veni, vel potiùs ad mœnia accessi: vrbem vnam mihi amicissimam declinaui, quæ se vel potiùs exscindi, quàm è suo complexu vt eriperer, facilè pateretur. In hortos me M. Lenij Flacci contuli: cui cum omnis metus, publicatio bonorum, exsilium, mors proponeretur; hæc perpeti, si acciderent, maluit, quàm custodiam mei capitis dimittere. Huius ego, & parentis eius prudentissimi, atque optimi senis, & vtriusque filiorum manibus in naui tuta, ac fideli collocatus, eorumque preces & vota de meo reditu exaudiens, Dyrrachium, quod erat in fide mea, petere contendi. Quò cum veniissem, cognoui, id quod audieram, refertam esse Græciam sceleratissimorum hominum, ac nefariorum, quorum impium ferrum, igneſque pestiferos meus ille consulatus è manibus extorserat: qui antequam de meo aduentu audire potuissent, cum tum obessent, aliquo-

rum dierum viam in Macedoniam, ad Planciuḿque perrexi. Hic verò ſimulatque me mare tranſiſſe cognouit, audi, atque attende, Laterenſis, vt ſcias quid ego Plancio debeam, confitearque aliquando, quod faciam, me & gratè, & piè facere; huic, quæ pro ſalute mea fecerit, ſi minus profutura ſint, obeſſe certè non oportere. Nam ſimulac me Dyrrachium attigiſſe audiuit, ſtatim ad me, lictoribus dimiſſis, inſignibus abiectis, veſte mutata profectus eſt. O acerbam mihi, iudices, memoriam temporis illius, & loci, cum hic in me incidit! complexus eſt, conſperſitque lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit, ô rem cùm auditu crudelem, tum viſu nefariam! ô reliquos omnes dies, noctesque eas, quibus iſte à me non ſecedens, Theſſalonicam me, in quæſtoriumque perduxit! Hic ego nunc de prætore Macedoniæ mihil dicam amplius, niſi eum & ciuem optimum ſemper, & mihi amicum fuiſſe, ſed eadem timuiſſe, quæ cæteros: Cn. Plancium fuiſſe vnum, non qui minùs timeret, ſed ſi acciderent ea quæ timerentur, mecum ea ſubire & perpeti vellet. Qui, cum ad me L. Tubero meus neceſſarius, qui fratri meo legatus fuiſſet, decedens ex Aſia veniſſet, eaſque inſidias, quas mihi paratas ab exſulibus coniuratis audierat, animo amiciſſimo detuliſſet: in Aſiam me ire propter eius prouinciæ metum, & necis inſidias mihi, fratrique meo comparatas, non eſt paſſus. Vi me, inquam, Plancius, & complexu ſuo retinuit, multoſque menſes à capite meo non diſceſſit, abiecta quæſtoria perſona, comitiſque ſumpta. O excubias tuas, Cn. Planci, miſeras! ô flebiles vigilias! ô noctes acerbas! ô cuſtodiam etiam mei capitis infœliceem! ſi quidem ego tibi viuus non proſum, qui fortaſſe mortuus profuiſſem. Memini enim, memini, neque vnquam obliuiſcar noctis illius, cum tibi vigilanti, aſſidenti, mœrenti, vana quædam miſer, atque inania, falſa ſpe inductus pollicebar: me, ſi eſſem in patriam reſtitutus, præſentem tibi gratiam relaturum: ſin autem viram mihi ſors ademiſſet, aut vis aliqua maior reditum peremiſſet, hos, hos (quos enim ego tum alios animo

nimo intuebar?) omnia tibi illorum laborum præmia pro me persoluturos. Quid me aspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? Nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed horum erga me beneuolentiam promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de eorum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi præter lacrymas quam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. Quid enim possum aliud, nisi mœrere? nisi flere? nisi te cum mea salute complecti? Salutem tibi ijdem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Huc exsurge tamen quæso: retinebo, & complectar, nec me solùm deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem, sociumque profitebor. atque (vt spero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor meorum non dicam in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui à me mei seruatorem capitis diuellat ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficijs à vobis deprecor, iudices, sed custodem salutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia, sed precibus, sed lachrymis, sed misericordia: mecumque vos simul miserrimus, & optimus obtestatur parens, & pro vno filio duo patres deprecamur. Nolite, iudices, per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis, his præsertim quos ego pro vestra salute suscepi, dare lætitiam, gloriantibus vos iam oblitos mei, salutisque eius, à quo mea salus conseruata est, hostes extitisse; nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu communitatæ vestræ voluntatis erga me: sinite me, quod vobis fretus huic sæpe promisi, id à vobis ei persoluere. Teque C. Plani, oro, & obtestor, qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum quas gessi adiutor fuisti, meque non modò salvum semper, sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti; vt mihi per hos conserues eum, per quem me tibi & his conseruatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam lacrymæ impediunt,

impediunt, vestræque iudices, non solùm meæ: quibus ego magno in metu meo subitò inducor in spem, vos eosdem in hoc conseruando futuros, qui fueritis in me; quoniam istis vestris lacrymis de illis recordor, quas pro me sæpè & multum profudistis.

FINIS.

IN ORATIONEM PRO LEGE MANILIA.

PAG. 2. LIN. 30. Frustra requiretis. In nonnullis lib. manuscriptis, & impressis vox, frustra, abest, itaque Hotomanus illam tollendam censet, non inueniri in suis testatus. Sed quid si in alijs æquè probatis exemplaribus sic scriptum inuenitur, & quo minùs ita legendum videatur ratio non repugnat?

32. Imperatoribus reipub. Alij, moderatoribus, legunt. Nos, etsi minùs vsitatam dicendi rationem, retinendam quidem censuimus, sed vt tamen ijsdem notis, ex quibus præposterè collocatis, reipub. hactenus excusum est, P. R. hoc est, populi Romani, legas. Siue autem quis, reipub. siue, populi Romani, putet legi oportere, Imperatores reipub. intelligo, qui rempub. in prouincijs cum imperio administrarent. Nam si, vt videtur, liceat cuiuis verba addendo, tollendo, immutando, veterum scripta perturbare, breui futurum est, vt non eorum scripta, sed nostræ diuinationes & somnia legantur. Itaq; in eo probanda mihi maximè videtur eorum religio, & pudor, quorum etiam si sunt doctissimæ coniecturæ, non illi tamen continuò vulgatam lectionem aut tollunt, aut immutant, sed ita quæ sua sententia sit, declarant, vt locum suæ industriæ significandæ alijs relinquant.

4. 35. Mittimus, alijs magis probatur: nos misimus, vt hactenus excusum est, edendum curauimus. Nam

Lucullus,

Lucullus,in quem hæc dici videntur, iam erat in prouinciam missus, vt nihil sit quo quisquam offendatur in verbo,quod mox sequitur,defendant.

5. 3. Cum Antiocho,cum Philippo. Postrema duo verba Hotomanus ex vetere codice addit,quæ in alijs impressis absunt.

32. In salinis,legitur in alijs vulgatis omnibus.Hotomanus aut,in salitis,aut,in saltibus putat legendum. Mihi quidem vix verisimile videtur, in tota Asia vnde populus Roma. vectigal exigeret, salinas nullas exstitisse.

6.21. Id quidem certè,Manut,edidit.Alij,id certè, quomodo etiam ipsi edidimus.

7. 8. Obsessam ab ipso rege: & paullò post: periculis liberatam. Nos nihil mutandum duximus. Ratio enim, non auctoritas solùm vulgatam lectionem tuetur.

9. 10. Quod contingant, alij habent,sed malè.

10. 5. Seruile, nauale, varia,Manutius edidit,sine hac dictione,bellum:quæ importuna vox pertinaciter in alijs libris hæsit. quorsum enim illa, quæ mox sequuntur,varia & diuersa genera bellorum?

11. 33. Tantam ne legendum,non,Tanta ne,vt ad vocem illam,lucem, referatur: quomodo Manutius edidit,

13. 31. Inuentum,alij legunt.Tu,vt ipsi edidimus, Initum,legas,& rationi,& Manutio assensus.

16. 6. Hominem,alij,æquè præclarè.

22. 5. Coram Q. Catulo, & Q. Hortensio.

23. Populum Rom.Hotomanus legendum docuit, cum antea procliui errato, cum vna,aut altera littera significarentur hæ duæ voces, populus Rom. editum esset.

IN ORATIONEM PRO A. Cluentio Habito.

24. 2. Auito,Lamb.edidit Cuiacij 1.c. clarissimi emendatione probata,qui ita inueniri scriptum in alijs manuscr.exemplaribus affirmat.

25.

25.20. Falsitas, vocem sustulimus, pro ea, quod Victorius docet, veritas, substituta. Ita autem legi ait in antiquo exemplari, quo optimo se vsum his orationibus emendandis testatur. Ita certe legendum ratio evincit, vt sit quod contrario respondeat.

28 6. Coniuncta, alij, non conuicta.

7. Nominis caussa lego, vt hactenus editum est, non in omni caussa. ita enim paullò post, Neque vmquam illa ita de suo scelere, & immanitate audiet, vt naturæ nomen amittat.

31. 14 H. S. CCCCIↃↃↃↃ millia.

32. 26. Si nubat, difficile dictu est: sine interrogandi nota, alij legunt.

31. Non denique illam Opianici domum, probata P. Victorij coniectura, excudendum curauimus. In vulgatis alijs, Non denique illam Opianici dexteram legitur, locum autem Victorius se restituisse ait ex pernetusto codice, quem emendatissimum Florentiæ in D. Marci bibliotheca asseruari affirmat.

39. Arcessit, quemadmodum ferè semper in omnibus lib. manuscr. legitur, vbi huius verbi sit vsus.

35. 39. Cum recens fuit, alij malunt.

40. 6. Ne multa. Diogenes emitur. Alij, Ne multis, in his noster.

8. Verbum comparatur, aut planè tollendum, quod Manutius facit, aut pro eo, comparatum, legendum.

42. 17. P. Quinctilius Varus. Male alij, P. Quinctius: Varus enim erat familiæ Quinctiliæ cognomen: quod nemo ferè non nouit.

43. 32. Hoc caussæ est, in alijs legitur, æque bene.

44. 5. Sed prænaricari accusationi videbatur. Accusatori quidem Budæus legit, quomodo excudi curauimus.

47. 16. Proferat, alij legunt, non malè: ego à vulgatis libris non discedo.

48. 24. Et cum domi suæ miserrimus, & inanissimus. Ita legitur in alijs vulgatis omnibus. P. Victorius ait in codice vetustissimo, & litteris Longobardis exarato aliter

aliter legi, Et cum domi suæ miserrimis in locis, & inanissimis: quam lectionem veluti multo elegantiorem probat. Nobis vulgatam cur mutaremus ratio nulla est visa: etiamsi plurimum, vt æquum est, Victorio tribuimus, doctissimo homini, & præclarissimè de literis merito.

54. 13. Conciliationis gratia, alij haud malo sensu legunt.

55.39. Putato fuisse, in alijs habetur: in nostro putatote, vt ad iudices referendum hoc sit.

59. 3. H.S. D.C. millibus, alij.

29. Reperiatur, in alijs impressis legitur, & non ita multo post Ablata sit.

60. 7. Inuidiosissimum, paucos dies alij.

19. Pecuniam, quam captam nusquam Stalenus eadem lege dixit. Alij ex coniectura ita locum restituere conantur: Pecuniam, quã Stalenus, qui caussam nusquam eadem lege dixit.

63. 33. Nego aliquid fuisse in Fidiculanij caussa, quomodo videtur legendum, nonnulli ediderunt.

65.6. Officij, alijs magis probatur, sed, officijs, videtur legi oportere.

67. 2. Quid agatis, videte, alio verborum ordine, alij.

5. Ciuibus, alij putant legendum, quorum sententiæ subscribo.

68.28. At illud, quod afferunt nihil est, aliquid esse, quod de his habuerint compertum: de cæteris nihil comperisse.

69. 8. Acceperint: non animaduertes in omnes, sed carpes, vt voles, & paucos ad ignominiam sortiere?

32. Illud erat, multitudinem illicitum est contradicere, nemo, &c. hæc vulgata lectio, haud dubiè corrupta. Lambinus ita legit: Illud erat, multitudini non licitum est contradicere: quæ mihi lectio haud sane, vt verum fatear, vsquequaque probatur.

72.13. Cassius? in quos tum consules designatos illud idem senatus decreuerat, non tulerunt, alij, quæ

manea

manca oratio videtur.

75. 15. Pudentis, vulgati omnes habent: equidem, prudentis hoc loco malim.

76. 19. Lege regi, alij æquè præclaro sensu: legibus enim iudicia administrantur, & reguntur.

77. 14. Si item de coitione, alij ediderunt, non male.

78. 1. Recusauit, alij multo melius.

3. Vti oportere, alij sine nota negandi.

7. Conuerte nunc ad equestrem ordinem, atque in cæteros ordines eadem vitæ conditiones: non perferent. Ita quidam hic legunt: nos alia vsi interpunctione verborum, ita excudendum curauimus. Confer te nunc ad equestrem ordinem, atq; in cæteros ordines, eadem vitæ conditiones non perferent.

15. Hanc ipsam legem, forte, quam ipsam lege.

24. Questus in veteres iudices, nonnulli censent hæc verba tollenda. Nos maluimus quamtumuis inepta & corrupta relinquere, quàm illa videri temerè induxisse. Nam corrupta emendari possunt, sublata non possunt.

81. 18. Meminisse se hominem. Tres has dictiones, cum sint superuacaneæ, nec reperiantur in libris antiquis, inducendas curauit Lamb.

83. 4. Coponem, vetustiora exemplaria habent, ex antiqua consuetudine Latini sermonis. Alij, cauponem, legunt.

25. At hæres est Cluentius, Lamb. legit, vt hæc verba aduersarij sint, hac coniectura probare crimen obiectum conantis. Haud hæres est Cluentius, vulgati alij libri habent, quæ Ciceronis sunt verba, criminationem aduersarij refellentis.

85. 9. Nemo audire, nemo alloqui, veteres nonnulli libri habent: tu, Nemo adire, nemo alloqui legas: quo modo excudendum curauimus.

87. 17. Aduersari aduocati, & iam vix ferre posse. Ita quidam docti homines legunt: Auersari, Manut. edidit, quem sumus secuti. Vtra melior lectio iudicet lector eruditus.

88.

88. 27. Nam quid quiſquam. Quid ſi, Num quid quiſquam, legatur?

90. 33. Reſeruare, in quibuſdam impreſſis legitur, ſed haud dubiè corruptè.

91. 21. Illud ſcelus, æquè præclarè, alij.

35. Donis, muneribus, non donis muliebribus legendum docet P. Victorius ex vetuſto illo ſuo codice litteris Longobardis exarato.

36. Itaq; apud cæteros, Manut. & alij. Itaque quod apud cæteros, Lambinus edidit.

38. Diſcidia lege, à verbo, diſcindo. Vide quæ annotauimus in oratione pro domo.

94. 16. Pecuniarias res, male in nonnullis impreſſis hactenus lectum eſt: tu pecuarias lege, quomodo edidimus.

95. 33. Profectum, quidam habent: quæ nobis lectio magnopere probatur.

IN PRIMAM ORATIONEM *de lege agraria in ſenatu.*

97. 30. Quò affectarit iter, Manut. iampridem hic docuit legendum: quam quidem lectionem facile viris doctis probat, in his Sigonio. Mirifica ſanè coniectura ex duabus vocibus corruptis, quoad, & faceret, quo affectarit, efficit.

37. Optimum, & fructuoſiſſimum in nonnullis legitur, maximè aptum huic loco epitheton.

99. 24. Quare his agris gratis parceret, edidit Lamb. in alijs vulgatis duæ voces priores, Quare his, non exſtant: deeſſe certè, vt fatear, videntur.

100. 13. Omnibus rationibus & modis, Lamb. legit.

38. Quot? quorum hominum? Bernardinus Lauredanus, ex Sigonij ſententia, quem in commentarijs quos edidit in orationes de lege Agraria maximè auctorem habet.

103. 36. Populi Romani, cum malè antea in excuſis omnibus legeretur, P. C. Lauredanus edidit.

106. 6. Vindicem Laured. non, indicem, loco Ciceronis adductus è lib. 3. de legibus. habebat sanè populus tabellam, quasi vindicem libertatis, &c. quomodo excudi curauimus.

19. Cum errato, alij legunt.

109. 5. Cæteri. Nam iam designatus, Lamb.

23. Asseueratione, alij, non ratione, magis vsitato Ciceroni genere dicendi.

110. 39. Item, inquit, eodemque modo capite altero. Nos Lauredano assensi verba illa, eodemque modo, tollenda, tamquam aduentitia curauimus.

111. 16. Populo ad partes daret, Laured.

23. Poterat, potestue, Muretus.

33. Volet eos renunciare ex emendatione Laured. edidimus. malè autem, denuntiare, pro, renuntiare, vnius litteræ immutatione legebatur.

112. 31. Proscriptione legis. alij ediderunt.

114. 15. Non tenetis, alij habent, itaque est, legendum.

34. Si hoc ferri potest, Lauredanus, meliore sensu, vt nemo non videt.

38. Cum quarto permittas, in alijs legitur quæ germana lectio videtur.

115. 11. Lege curiata. Ita vulgo recepta lectio, Legi curiatæ recte Laured. coniecit legendum.

28. Iubet coloniarum deducendarum causſa deceminuros, &c. sine voce auspicij. Ita legendum videtur Lamb. Vocem, auspicij Lauredanus retinet, quomodo & ipsi edidimus, haud ita facilè patientes cuiusquam auctoritate nos à vulgata lectione abduci.

116. 7. Insignia habetis, manuscripti nonnulli libri habent. Manut. tertia orationum editione multo cæteris accuratiore, Insignia videtis, excudendum curauit.

14. Regum esse, Laured. quæ lectio in manuscriptis libris habetur. Ita autem videtur legendum, vt sit

quod

quod respondeat, voci huic, privatorum.

27. Regnorum vendendorum, Ioachimus Camerarius legit vir doctissimus, duarum litterarum leui immutatione: cui assentior, atque adeò etiamsi me non fugiat hanc lectionē minimè Lauredano probari. Neque verò si ita legas, vt censuit Camerar. quidquam impedimento, est quo minus amplificationis gradus extet: in eo quidem præstabit, quod inuidia est maior in verbo, vendendorum, cum eo auaritia decemuirūm, & fordes notentur, quam in dandorum, quod potentiæ ostentationem & imperij modū habere videtur.

117. 15. Partim periculi perfugia, partim vrbis ornamenta. Ita Lambinus edidit. tria postrema verba in vulgatis omnibus absunt quos viderim. vtrum ex manuscripto exemplari, an ex coniectura illa adiecerit, non ait. Pet. Ramus exemplo lectionem vulgatam tuetur ex Cic. in Læl. Nihil est quod non persequantur suis argutijs, partim fugiendas esse nimias amicitias, &c. quo in loco, nisi corruptus sit, id quod facilè fieri potuit, Cicero semel hac voce est vsus. Equidem accedo in Lauredani sententiam, qui pro partim, legendum, passim, existimat, haud dubie meliore sensu, magis certè ex Latini sermonis consuetudine.

34. Iactum vulgati habent: alij, factum, quos secuti sumus. Nam gradum facere Latine dici nemo non nouit, iacere gradum non memini me vsquam legisse neque apud Ciceronem, neque apud alios.

119. 3. Nostrum recuperaret, alij habent: nostris, ipsi edidimus, à lectioue vulgata non discedentes, æquè præclaro sensu.

29. Directo & palam, vt censent docti homines legendum. Quid autem hoc sit, Cicero mox explicat, cum addit, Qui per rectum cursum regnum tenere non potuerunt. quod Laured. vidit. qui tamen rectè putat, decreto posse legi, vt senatusconsultum significet, cuius supra mentionem fecit.

30. An quietis nobis, Laured. parua accessione litterarum in principio.

34. Veſtris mentibus animiſque, Laured.

120. 11. At quanta calamitas, Laured.

25. Omnia labori, & quæſtui. Ita nonnullis legi placet: quos non ſequor.

28. Refici poteſt, alij malunt.

34. Vt in ſuis rebus. Ante hæc verba Manut. tertia editione, quæ alijs præſtat, AVCTIO ex lib. maſnuſcr. addidit.

121. 14. Abſente per vos.

27. Fidem auctioni, alij habent: Idem auctioni, alij.

122. 18. S. D. POMPEIO. Nos Manutium ſecuti CN. prænomen addimus, non rectè quidem abeſſe arbitrati in alijs impreſſis, cum P. RVLLVS prænomine adiecto ſcriptum ſit.

123. 33. Sanè vehementer, non, ſæpe, Laured. rectè legendum putat.

38. Ex hac voce amiciſſimis, idem putat, antiquiſſimis legi debere, & vero ita legendum, quorſum enim hic, amiciſſimis?

124. 1. Cæteros etiam ſi priuati ſint. Parum vſitatum loquendi genus Ciceroni.

4. Fateatur, patiendi ſignificatione ferè omnes vulgati habent. Alijs, Feratur, magis placet: quamquam deſinente periodo in verſum, Ramus ita legit: Quem qui poſſident pub. eſſe fateantur.

31. Horum erit ſolorum iudicium, quæ lectio haud magnopere probatur, alij habent. Alij ſecus, horum erit nullum iudicium.

125. 17. Hos decemuiros portitores.

23. Pompeius autem cum hoc animo ſit, Laured. legit, Nos ſine particula, cum, recte legi poſſe arbitrati, à vulg non diſcedimus.

127. 13. Quidnam agri? Agri verò, inquit, & quæ ſequuntur.

25. Inibitur. Manut. ſecuti edidimus, non Inietur, quod verbum minimè Latinum. Inuenietur, alij. non mala coniectura legunt.

128. 10. Oneribus grauibus, ſua lege.

129. 6. Etc-

129. 6. Etenim referre in ærarium, Laured, ex manuscripto libro.

18. Est & qui plane recusęt. Lamb. legit, pronomine, qui, modò adiecto, & ex duabus vocibus corruptis rectius, &, vno verbo, recusęt, maximè huic loco opportuno.

28. Quot colonias, Laureda. vna tantum littera addita.

130. 19. Quingenos, in alijs, legitur, non quingentos.

131. 8. Varie hæc vox, Romilia scribitur in veterum monumentis, in alijs enim Romil. in alijs Romul. legitur.

14. In singulos iugera dena describat, à Suburana vsque ad Arnienſem. Ita legendum Manut. docet cum ex antiquis lapidibus, tum ex manuscriptis exemp. quo modo & ipsi edidimus.

36. Nec cœlo, nec loco, alij.

39. Quod ei quod & tenebant. Nos, Quod ei tenebant, edidimus, Laureda. assensi.

132. 17. Armis partas, alij.

20. A maioribus nostris, Laured. ego æquè præclarè legi posse, vestris, censeo. vide quæ paullò infra ad similem locum annotauimus, Quo in oppido maiores vestri nullam omnino remp. esse voluerunt.

22. Vt priuatos, agros, expuncta copula, &, quæ male hæserat in vulgatis, idem legit.

30. Atqui idem populus Romanus, Lauredanus. alij ferè excusi omnes, At quidem habent.

35. M. Aquillius, hoc est. Manius Aquillius, est ex historia reponendum. Non enim. M. Attilius, quod nomen diu pertinaciter in vulgatis hæsit, sed M. Aquillius frumentum mutuum Siciliæ ciuitatibus dedit, bello fugitiuorum: quo ex sententia confecto, ouans vrbem est inuectus.

133. 25. Nihil perueniat, alij legunt, & rectè illi quidem.

30. A Stellati, scilicet multitudo. Ita legendum Lauredanus censet. Mendi autem origo, inquit, quod scriptum

ſcriptum erat, Stellati S c 1. vnde factum eſt ab imperito librario Stellatis, eſt. Hæc ille. locus certe, vt nunc legitur in vulgatis, fœde corruptus ac mutilatus videtur.

39, Pro exſilium Laured. Vexillum legit, quod quidem prælatum deducendi in coloniam ciues ſequebantur præeunte coloniæ duce. Ita autem legendum docet, Ciceronis loco Philippica 2. Tu autem, ait, inſolentia clarus, omni auſpiciorum iure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti : quò erat paucis ante deducta, vt vexillum videres, & aratrum circunduceres. Exſilium alijs magis probatur, locum Liuij auctoritate tuentibus ex lib. 6. apud quem Canuleius ad populum verba facit. Adeſſe vlla maior, aut inſignior contumelia poteſt, quam partem ciuitatis velut contaminatam indignam connubio haberi? quid eſt aliud, quam exſilium intra eadem mœnia, relegationem pati? Equidem, etiam ſine hoc Liuij loco, qui quam ſit aptus huic probando alij viderint, præclarè lectionem vulgatam defendi poſſe cenſeo. Quis enim non videt, improborum ciuium manum à decemuiris Capuam deducendam, quaſi inuadendæ eius vrbis cauſſa, tamquam colluuionem quandam, & fæcem vrbis, exſilium nominari. Ac non malè hic, Exſilium legi, Ciceronis alio loco oſtenditur ex oratione pro Cæcinna. Nam cum, inquit, ex noſtro iure duarum ciuitatum nemo eſſe poſſit, tum amittitur hæc ciuitas denique, cum is qui profugit receptus eſt in exſilium, hoc eſt, in aliam ciuitatem. ex quibus Ciceronis verbis facilè conſtat vulgo receptam lectionem, veram germanamque eſſe.

134. 1. Capuam. lego ex Latini ſermonis conſuetudine, & Ciceronis ſententia, quæ minimè obſcura eſt, ſi ita legatur.

6. Pro, veſtri. Lauredanus noſtri legit. Mihi quidem, cum apud populum verba faciat, perbelle Cicero vti hac dictione, veſtri, videtur. Habet enim neſcio quid lenocinij ad multitudinis animos ſibi conciliandos, ex hoc verbo ſuas vires agnoſcentis.

12. Aut hoc loco voce, ita, oratio redundat, aut, quod Lauredanus vidit, Italiæ legendum. Fieri autem potest, siue id casu, vt fit, siue consulto librarius fecerit, cum pro Italiæ nota voce, prioribus modo litteris, ita sibi scribendum censeret, vt manca ea dictio semel descripta, exceptaque deinceps ab alijs sit: quod postea occasionem erranti præbuerit.

24. Senatum, tamquam otiosam vocem quidam delendam censent: quasi non sit Ciceroni vsitatum, idem ornandi, amplificandique caussa variè repetere.

29. Comportandis, alij malunt, verbum magis huic loco aptum.

135. 2. Bruti Lauredanus existimat malè hic M. prænomen desiderari, cum mox inferatur, P. Rulli nomen prænomine adiecto.

3. Videmus, quæ vulgata lectio est, edidimus: atque adeo etiamsi, vidimus, magis Lauredano probatur: cum præsentis Rulli cupiditatem Cicero insectetur.

14 Hic manifestum erratum Lauredanus sustulit, ex Romana historia, rationem temporum secutus: antea enim, Q. Fabium, Q. Fuluium, qui biennio antea c o s s. fuerant, male in impressis legebatur.

17. Cogitatum, Lauredanus. Nos vulgatam lectionem retinuimus.

20. Carthaginiense tertium, distinguendi caussa Laured. legendū arbitratur, quod minime tamen dictu necessarium erat. Quis enim tum de populo adeo imperitus rerum Romanarum erat, vt non intelligeret, hæc de primo, aut secundo Punico bello minimè dici posse?

136. 9. Leocreanti, Laured. Tarenti ex coniectura, quam ex historia tuetur. Locris, Antij, alij emendant. Nos amplius pronuntiandum non duximus.

30. Vegrandi macie, aut, in grandi macie, nonnulli legendum existimant Equidem suspicor, videlicet, legi oportere optimo sensu. Contracta autem hæc

vox

vox in vnam, aut alteram litteram, videtur occasionem errori præbuisse. Interdum enim littera priore V. puncto adiecto, interdum adiuncta ad priorem, littera c. aut ita tribus litteris. Viz, hanc vocem imperiti librarij notabant. Efferri autem consueuisse, contemptionis, ludibrijque caussa, multa veterum exempla docent: in his Ciceronis. Vegrandi voce adeo abstrusa Ciceronem vsum, cum ad populum concionaretur, quidquid alij secus statuant, minimè mihi probabile videtur.

137. 6. Ex ipsa natura nobis, ac vitæ consuetudine. Ita partim ex ingenio, partim ex veterum exemplarium fide legendum Laureda. ostendit. in quibus ita scriptum se inuenisse ait, vna modò dictione præpostere scripta, bonis, ex qua, nobis ijsdem litteris suo loco restitutis, efficit.

21. Cum numerum colonorum. Haud dubie corrupta vulgata lectio. Lauredanus 100. hoc est, quinque millia emendat. Nam & in suis manuscriptis libris, Cum Modo colonorum legi ait, & in Egnatij libro, Cum modo: vt ex ratione, & certo numero eorum ciuium, quos erant deceminiri Capuam deducturi, & ex litterarum affinitate, quæ inter deprauatas voces atque integras est, belle conijciat ita esse legendum.

28. Contendent, alij & hoc loco legunt, & paullo infra, Oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per risum, & per iocum contendent; sed æquè male, vt nemo non videat nisi quis secundo loco, verbum, contendent, pro, in contentionem vocabunt, sumptum putet: cuius notionis exempla non desunt, sed durius verbum vsurpatum hic fuerit. Nam duæ voces, cum hac, aut verbum aliud, puta, conferendo, comparandoue postulare videntur; aut loco huius particulæ, cum, præ, reponendum; vt ita legas, præ hac per risum, ac per iocum contemnent, quomodo paullo ante Romam, præ sua Capua planissimo in loco explicata, ac præ illis semitis irridebunt atque contemnent.

35. Non

35. Non comparabat, cum negandi nota legendum Laured. recte arbitratur: vt sit sensus, haud satis digna oppida esse ducent, quæ cum adeo nobili vrbe comparentur. Quomodo autem illi efferri animis, atque inflari dicantur, si passuri sint cum Capua vrbe tanta ignobilia oppida, vt ipsi existimabant, conferri?

138. 14. Auctoribus, Laured. legit, huius lectionis vestigijs in antiquis libris manentibus, in quibus Auctoribus, scriptum inuenitur. Videntur autem hoc loco Lucullus & Crassus designari, de quorum sententia Rullus statuerat eam sibi actionem suscipiendam. Idem pro expleretis, mox, expilaretis, vt alibi Cicero, Compilare prouincias dixit: & paullo post, pro opponere vis, opponeretis legit: quomodo alijs etiam ante illum legendum censuerunt.

31. Vt ipsum Cn. Pompeium. Hæc verba vsque ad illa, quæ paullo post inferuntur, ereptũ, & oppressum, Manut. putat delenda.

34. Exstitit frigidius verbum hoc loco recte Lauredano videtur: pro eo alij, Euasit legunt, est, alij.

37. Nihil vi, ac manu, Laureda: ex ingenio emendat. Exstare quidem ait huius lectionis vestigia in codice Egnatiano, in quo, Velata manu legitur.

139. 20. Quamquam ego sum is. Hæc verba varie inprimis in vetustis exemplaribus leguntur; in quibus omnibus tamen duæ voces, eam possim, æque absunt. Laured. ita habet, Quam ego spero ab istorum scelere, insidijsque defendere. Tum alter eiusdem manuscriptus, Quam ego ab istorum scelere summisque insidijs defendere. Alij, in his Egnatij liber, Quãquam ego sum sum is, ab istorum scelere insidijsque defendere. Qua ex varietate tanta viderint docti, quæ emendandi huius loci ratio iniri possit: ipse non video. Nam Lauredani mihi emendatio non probatur. Is enim ita hunc locum restitui posse existimat, Quàm ego is sum, qui ab istorum scelere, insidijsque defendero.

23. Ego is consul, qui concionem metuam? Hæc

verba, & quæ deinceps sequuntur, tamquam aduentitia & minime Cicerone digna, Manutius tollenda censet.

29. Non horrui in hunc locum progredi posse. Non redolent hęc verba Ciceronis in dicendo eleganti-am, vt merito vir doctissimus P. Manutius, & magna cum laude in Ciceronis scriptis versatus, illa suspecta habeat.

140. 18. Et pręcaui, alij legunt; haud dubio meliore sensu.

19. Quod turbulenti. Tu cum Lauredano, ne quid turbulenti, legas, non auctoritati magis, quam rationi assensus; quæ ne, particulam negandi non postulare modo, sed extorquere videtur.

24. Populo Romano, conuerso litterarum ordine, R.P. hoc est reipub. legendum est, vt rectè Laureda. admonet. quid enim absurdius, quam populum Rom. rogare, vt se populo Rom. æquum præbeat?

IN TERTIAM ORATIONEM de lege Agraria.

142. 26. Nam Valeria lege, Corneli sque legibus eripitur cum datur. hæc vulgata lectio, quam Laured. sequitur. Alij sic legunt, Eripitur, cui datur male: Alij contrario verborum ordine, Cum eripitur, datur: quæ lectio est minimè reijcienda. certe lectionem vulgatam Ciceronis verba tuentur, quæ mox inferuntur, sed tamen habet in illis legibus spem nonnullam ille, cui ademptus est: aliquem scrupulum cui datus est.

143. 18. Alij sine interrogandi nota efferendum putant, vt videantur dicta in persona Rulli respondentis, sensu æque præclaro.

144. 32. Criminatur. alij legunt. Criminor patiendi significatione magis alijs probatur. Mihi videtur verborum ordo, & sententiæ vis postulare, vt criminatur potius legatur.

37. Optimos, forte legendum; optimos tamen plures

plures habent.

39. Oculos continuando; tu, oculis cont. legas, quid enim sibi vult, oculos continuare?

IN ORATIONEM PRO C. Rabirio.

149. 25. Namque hæc tua sunt, hæc te hominem clementem, popularemque delectant. Ita alijs legendum videtur; mihi quidem venuste atque perelegan-ter, sunt, priore loco, posse desiderari.

150. 10. Quantum interuallum tandem. Vide quæ ad hunc locum annotauit Pet. Victorius. libr.

14. Variar, lectionum. Simile huic illud in Rullum, Videte quantum interuallum sit interiectum inter maiorum nostrorum consilia, & inter istorum homi-num dementiam.

29. Et obnuptio capitis, Muretus. Ego à vulgata lectione non recedo.

33. Condictio, alijs videtur legendum.

152. 34. Hastili nixus. Credit Victorius hoc loco à Cicerone expressam Homeri, ὑπὸ τύπωσιν, longe elegantissimam ex Iliados Τ. πὼ δὲ δύω σκαίζοντε βέ-βλω ἀΐσσω θορέσθην, Τυδείδης τε μὴν ἐπόλλωνος, καὶ δὴ ὁ ὀϊστευτὺς, Ἐκ ἰφιδέμοιο, ἔτι γὰρ ἔχον ἔλκεα λυγρά. Quod tamen, etiamsi doctissimi hominis con-iecturam maxime laudo, casu accidere potuit. Quo-ties autem nobis scribentibus de ijsdem rebus non solum eædem sententiæ ex locis communibus occur-runt, sed quibus etiam illas ornemus, verba eadem, & dicendi formæ? Perfimile autem factum: vtrinque multitudo ad concionem aduocata, duo auctoritate principes, i dem natu grandes pedibus capti, hastili nixus Scæuula, duo Græci ἐκ ἰφιδέμοιο vt consul-to à Cicerone factum esse videatur, quod casu potue-rit contingere.

153. 30. Inquam, equidem malim; atque adeo etiamsi, vmquam, retineo. haberet enim vim ad au-gendam rem maiorem.

157. 7. Concursus, legi ait Muretus in duobus vetustis libris manuscr. sed cum Quintiliano, consensus legendum, quod ille facit.

158. 8. L. Saturnini tribuni plebis, & C. Seruilij prætoris populi Rom. mortem, eorum dignitas remorata est. Secus Muretus, parum discedens à lectione vulgata, ex optimi exemplaris auctoritate Dominici Grimani Cardinalis, in quo ita scriptum se inuenisse testatur. Num vnum diem postea L. Saturninum tribunum pleb. & C. Seruilium prætorem reipub. pœna remorata est? vnam autem vocem leuiter mutat, reipub. & pro ea, populi Romani legit. Nihil autem facilius librario quàm in duabus his vocibus labi; cum iisdem litteris, P R. populus Rom. & R P. conuerso ordine litterarum respublica notaretur.

10. At vero nos, Muretus, ex eodem Dominici Grimani exemplari.

11. Eiusmodi, ali legunt; alij, eiusdem modi.

12. Verùm inclusum, libri veteres.

13. Gladium non haberi Muret. in suis lib. manuscr. affirmat: itaque tamquam aduentitiam vocem delendam censet. Nobis retinenda videtur. nam & durior translatio est, s c. reconditum in vagina; & verbum, interfectum, Gladium, vocem postulat. Leuior autem παραμυθία est in ea voce tamquam, nisi eius rei vox addatur, cuius s c. simile inducitur.

14. Statim, Alij.

15. Conuenit, Muretus contendit barbarum verbum hoc loco esse: cum tamen exempla non desint, quibus ostendi possit, Latine, & pereleganter in ea notione vsurpari, quam improbat. Plautus Rudent. Æquum hasce petere intelligo. decet abs te impetrari, ignoscere his te conuenit. Eodem modo Brutus in epist. ad Cicer. Cum, dicet, conuenit, venuste coniunxit. Neque enim decet, aut conuenit nobis vlli periculo submittere animum. Ita & locus ille ex Heautonti-

tontimorumeno, eodem spectat. Non conuenit, qui illum ad laborem impulerim, nunc me ipsum fugere. Quidquid enim huiusmodi est, vt cum honesto,& recto comparatum, aut cum his, quæ recto, & honesto contraria sunt,non repugnat; id non video cur non recte conuenire, hoc est, decere dicatur. Sic & illud in Eunucho; haud conuenit vnà ire cum amica imperatorem in via: quod tamen cuiusmodi sit docti viderint. Ex libro autem manuscr. in quo scriptum inueniri ait, voce diuisa, cum venit, ita suspicatur legendum,Cum velit,viuis: & viuis non ad deponendã, sed ad confirmandam audaciam: quæ perbella coniectura videtur, atque illius ingenio & eruditione digna.

23. Videmus, habent vulgati. Videtis, æque præclare,manuscr.

27. Dicant,alij lib.veteres,dicat:vt ex Quintiliano legendum videtur.

159. 5. Quæ iam mecum, alij; quod magis placet. præ se enim fert παρασκευην quandam ad ea quæ mox est explicaturus.

25. Non modo, non audiam, sed etiam videam. Non me fugit,& hoc loco Muretum,& Manut. ante illum, in alijs eiusdem modi existimare, non, secundo loco desiderari recte posse, Quod cùm exemplis probare conentur, nihil aliud agunt, nisi vt eodem errata plura librariorum aggerant.quod à me dictum absque hominum doctissimorum contumelia velim. nam & à me stat ratio, & errati occasio satis patet. nihil autem probabilius, quam imperitos homines, cum iterum negandi nota illis describenda esset,tamquam ea oratio redundaret,præterijsse.Itaque & hoc loco, & alijs multis præterea, apponendam notam negandi, ratione id extorquente existimo; sed ita tamen, vt nihil mutem: sententia modo mea indicata, iudicio doctorum hominum sim contentus futurus.

32. Si negabis,veteres libri: & non multo post,vnà fuerunt.

38. Noſtrum, alij, Veſtrum, alij habent.

160. 28. Salus ſumma. Sunt qui putent harum alteram vocem tollendam: vtram quis tollat ad rem non pertinere. In libris tamen veteribus Muretus affirmat, vtramque legi: illud non eſt tacendum, ſi ſumma, legas, repub paullo poſt, non, reipub. legendum videri.

33. Occidere, alij legunt.

161. 19. Non hæret in fama, alij malunt, optimo ſenſu.

33. Ad ſummam rempub. vt fere ſemper apud Ciceronem, non, ad ſummam reip. aljs, placet.

34. Poteſt ne tibi huius vitæ lux, alij, ſine pronomine, hæc, legunt: alij, poteſt ne tibi hæc lux, Catilina, aut huius Cœli ſpiritus, ſine voce vitæ. Muret.

162. 2. Fortunam populi Rom. alij habent. Procline erratum. cum iisdem litteris, quamquam diuerſo ordine vtraque, vt alibi diximus, ſcriberentur.

3. Aut non multa poſtea commiſſa, legendum Mureto videtur; & quidem rect. ſunt enim argumento quæ commiſit poſtea, cum multa eſſent, illa quæ ſe Cicero dicit omittere vera eſſe.

23. Quid, in ſuis manuſcr. redundare Muretus teſtatur.

28. Metuerent, atque odiſſent. lib. veteres, vt paullo inf. Si te parentes timerent, atque odiſſent tui. paullo poſt, Vrbem relinquendam, Mur. legi ait in nonnullis manuſcr.

31. Offenſum, in alijs legitur.

163. 9. Ad euincendas, alij. Ego à vulgata lectione non recedo.

23. Id reſponſi. lib. veteres.

37. Et ſi hoc ordo placere decreuerit. ſine particula, ſi, veteres libri. quæ lectio venuſtior Mureto videtur.

164. 24. Darent, P. Victor. recte legit, non donarent, cui etiam Muretus aſſentitur.

28. Sed eſt mihi tanti. ſine negandi nota, vt Muret. recte legendum cenſet, legitur in excuſis Lutetiæ à

Roberto

Roberto Stephano. eadem autem dicendi ratione vtitur sequenti oratione ad Quirites: id quod etiam Muret. animaduertit.

28. Priuata calamitas. Muret. absque pronomine, tua: cum ad Ciceronem, non ad Catilinam referendum hoc sit.

165. 5. Esse præmissos. Ita Muretus legit ex lib. manuscr. quam lectionem ego ita probo, vt tamen vulg. retineam.

14. Ad cædem ciuium, lib. veteres.

26. Ad hunc pertinent locum, quæ de Catilina non Salustius solum, sed Cicero in oratione pro Cœlio ait, & quidem multo elegantius.

166. 23. Non est vehementius, sine negandi nota in fine periodi, cum alij, tum Robertus Stephanus edidit.

27. His ego Muret. legendum ex veteribus lib. concendit. Est paullo post. Qui hoc idem sentiunt.

167. 16. Hæ tum, alij, forte non male.

21. Naufragio, pro latrocinio, in vno lib. vetere idem se legisse testatur Sed à vulgata lectione non videtur recedendum.

168. 4. Summa in quibusdam manuscriptis abest, Muret.

IN SECVNDAM IN CATILINAM ORATIONEM AD QVIRITES.

35. Huius, hoc loco otiosa vox videtur tollenda: in nonnullis manuscriptis lib. abesse Muret. testatur. Idem paullo post æque delendam dictionem, enim, existimat. Non iam, inquit, inter latera nostra.

169. 39. Quem amare in prætexta, non præter calumniam cœperat. Ita in nonnullis impressis: legitur in alijs, quem amare in prætexta calumnia cœperat. Equidem ijs assentior, qui æque & præter calumniam, & calumnia, non otiosam modò, vocem, sed Ciceronis sententiam perturbantem censent inducendam.

170. 4. Quam nobiles? vos videtis. Nos non Mureto magis quam rationi aſſenſi, ſuſtulimus duas poſtremas voces: Vos videtis, eo quidem libentius, quo eas non exſtare in manuſcr. lib. animaduertimus.

5. Ex Gallicanis legionibus. Muret. Et Gallicanis legionibus; & hoc delectu. Alij, præ Gallicanis legionibus, quæ egregia coniectura eſt. Muret. quidem tuetur ſuam emendationem auctoritate manuſcripti libri. Ita paulo poſt, & his copijs, legendum cenſet, non, ex his copijs.

9. Mandiculis, ſuſpectam vocem Muret. in manuſcrip. libris minime reperiri ait, ea in omnibus impreſſis legitur.

171. 26. Frigori & fami putat Muret. legendum: neque mea ſententia ſecus ſtatuendum eſt.

29. Conſumeret, libri veteres: quæ lectio Mureto probatur. nos vulgatam lect. retinuimus: nihil eſſe cauſſæ arbitrati, cur eam nobis reijciendam putaremus.

35. Cædem Muret. mauult: itaque ait ſcriptum inueniri in manuſcriptis exemplaribus.

36. Abligurierunt Muret. fidem ſecutus veterum exemplar.

39. Commiſſatores, veteres libri: quam lectionem Muret. probat.

172. 4. Ebrios ſobrijs, idem legit. Facile quidem fuit erratum, cum priorem vocem ſequens exciperet ijſdem litteris, quibus illa claudebatur.

6. Conferti cibo. Muret. optimè.

18. Facere, libri veteres, æque præclare.

173. 6. Vbi fuiſſet. Has duas voces ait Muret. in ſuis lib. manuſcr. abeſſe: poſſe quidem abeſſe videntur, nulla ſenſus iactura.

Ibid. Quid in proximam, idem ex antiqua ſcriptura emendat: quemadmodum legendum videtur. Nam de futura nocte, non de præterita loquitur: vt recte ille cenſet.

8. Cum cunctaretur, habent alij vulgati omnes. Cum teneretur, legit Murerus. eam lectionem ad

verum

vnum veteribus omnibus libris tuentibus: elegantior certe & aptior huic loco est.

Ibid. Quæsiui quid dubitaret. Alij, ex Carisio, Interrogaui, num dubitaret.

15. Manlius iste centurio. Muret. aliam lectionem ex vetere libro profert: Etenim credo, isti Centurio: quo modo legendum putat, vocem Manlius adiectam declarandi caussa, quis nam is esset centurio, suspicatus.

30. Sed timidum. Hæc vulgata lectio haud dubie deprauata. Nam, miserum, Priscianus legit: quomodo non solum ratio docet esse legendum: sed etiam scriptum inuenitur in vetustis exemplaribus.

174. 26. Vnum genus est eorum, in alijs legitur.

33. Ac fidem, vulgati: nos, ad fidem, quemadmodem legendum ratio vincit: vt contrarij ratio constet. Ita quidem legitur in antiquis libris.

175. 9. Expetunt, alij sensu meliore legunt omnino, exspectant non placet, quod vulgati habent.

29. Quas Sulla constituit legendum, dempta voce, Fæsulis: nisi quis dicat à Sulla ex pluribus colonijs vnam Fæsulas esse deductam. Nam & in sequenti oratione, cum de P. Furio ageret, Qui est, inquit, ex his colonijs, quas Fæsulas L. Sulla deduxit: quo tamen in loco legendum, Qui est ex his colonis quos Fæsulas L. Sulla deduxit.

176. 28. Et talaribus, ac tritis tunicis. Duæ voces, ac tritis, sunt in vulgatis delendæ. Nam & absunt in optimis lib. manuscriptis, & Ciceronis sententiæ repugnant.

177. 6. Scortorum alij legunt. Nos vulgatam lectionem retinuimus: à qua stat ratio. Etsi enim extenuandi, eleuandique caussa, vt hominum mollitiam notaret, id dictum defendi potest: cum tamen eadem vis in hac voce, scortatorum, sit, magis illa quidem huic loco apta, vt nemo non videt, nescio quid ita vulgata lectio improbanda videatur.

13. Vires coloniarum, Muret. legit. durior certe loquendi ratio, & minime ex Latinæ linguæ consuetu-

 dine.

dine. Vrbes coloniarum,& municipiorum.

27. Hinc denique æquitas, Muretus ex veteribus libris.

37. Verbum,dixi,Muret. tollit cum ratione adductus (neque enim hoc antea Cicero dixerat) cum auctoritate manuscr.libri, in quo abest.

178.21. Portis custos,alij.

179. 2. Vt neque quisquam bonus intereat. Ita Muret. legit ex antiquo exemplari.Idem sequenti linea, iam, otiosam vocem tollit, eiusdem exemplaris fidem secutus.

IN TERTIAM IN CATILINAM ORATIONEM AD QUIRITES.

38. Romulum,vocem Muretus delet, vt censet, librari importuna sedulitate huc inculcatam, verentis ne satis notum nomen Romanæ vrbis conditoris legentibus esset: nos retinuimus: quippe quibus haud nouum videatur Cicer. in amplificationibus ita loqui.

181. 8. Ita bibartito,alij legunt.

13. In repub. Mur.vt sit sensus, Miseram præsidio cum gladijs delectos adolescentes,quorum opera assidue in repub.vtor.

184. 8. De summa reipub.salute.Dictionem,salute, Manut.sustulit Alij,de summa repub.legunt,magis ex Ciceronis consuetudine.

29. Manlium, alij legunt. Magnum alij,in his Manutius.

IN QVARTAM IN CATILINAM ORATIONEM IN SENATU.

195.24. Multo leuiorem, nonnulli impressi habent, haud dubie.

196. 7. Quàm acerbissimum,alij legunt,sed male, id quod perspicuum cuiuis est. locum Lamb. ex Lactantij auctoritate feliciter restituit.

24. Cuius

24. Cuius aui iussu. Ita hunc locum emendare conatus est Hieronymus Ferrarius in Philippicis: cuius sententiam multis refellit Muret. cui assensi lectionem vulg. retinuimus.

26. In quibusdam impressis verbum, fuit, non habetur.

198. 15. Voluntatem, ali, habent: sed voluntatis, legendum.

IN ORATIONEM PRO *Murena.*

203. 19. Cato post vocem hanc, seueritatis, ex Hot. coniectura addidimus, cum antea deesset.

211. 12. FVNDVM.

16. INDE EGO. & rursus paullo post, INDE EGO.

19 Transit ad eum.

28. Ite viam, & paullo antea, ite viam.

213. 6. Delapsi. Et, vt aiunt.

214. 8. Quem L. Sulla maximo, & fortissimo exercitu cum exacerbasset pugna, non rudis imperator, &c. R. Stephanus.

217. 8 Comitijs ex Hot. emendatione restituimus. Antea enim perperam, comes legebatur.

34. 22 Et si, videtur legendum, non vt habent vulgati. sed si. Hot. Idem paulo post, nec ab delectatione omni: non, & ab delectione omni. Idem

218. 26. Atque indicum, alij. Atque iudicum legunt: sed æque male, vt existimo.

221 21. Satietati, non, sapientiæ, vt antea legendum. Hot. coniectura.

33. Circumfluentem, legit Lamb. ex copice Memmij pernetusto.

36. Perculsi, non percussi legas: id cùm Hot. tum ratio docet.

222. 22. Induit, corrigit Hoto. coniectura adductus: quam lectionem Lamb. codicis Memmiani auctoritate tuetur. antea, innuit, legebatur.

224.

224. 18. Inimico exitio esse deberent. Ita legit Lamb. partim coniectura, vetusti codicis auctoritate adductus.

225. 5. Quanta, in ipso imperio populi Rom. Manut. Robert. Stephanus, & alij.

30. Nonnulla in te, alij malunt, æque præclaro sensu.

226. 6. Et iucunda sunt, non, iudicanda. ita Lamb. coniecturam, & rationem secuti edidimus.

227. 23. Si potuisses, ex ingenio emendat Hot. cum antea vulgati haberent, se potuisles. Quæ coniectura merito Lambino probatur.

31. Vt cum ad vltimum animo contendissemus, ibi tamen vbi oporteret non consisteremus. Ita legendum Lamb. putat: qui negationem modo addit: præterea nihil mutat. Hot. & mancum esse locum arbitratur, & lectionem vulgatam tuetur. nobis nulla caussa visa est quidquam mutandi. Latius enim, inquit, vestri mihi præceptores videntur fines officij protulisse, quam hominum vires ferant: sed id quidem optimo consilio, vt, cum vlterius sua spe sibi esse progrediendum intelligant, contentione, & studio maiore vsis, citius quo illos necesse sit, liceat peruenire. Ita & parentes liberis solent maiora imperare quam præstare possint, vt cum ea præstent, quæ ab illis requirenda putent, cætera quæ esse eorum viribus maiora intelligent, consulto illis, & libenti animo remittant. Ita bene actum Cicero cum Catone ait, qui vitæ sibi rationes ad Stoicorum præscriptionem & normam comparavit: quibus auctoribus, si quando videatur vltra fines officij progredi, sperandum sit vsu illum, die, ætate delinitum, illuc, vbi esse consistendum ratio doceat, regressurum.

36. Misericordia commotus ne sis etiam in dissoluenda seueritate: sed tamen est laus aliqua humanitatis. Locum depravatum, ijsdem verbis, sed alio ordine dispositis, Hotomanus egregie emendat: quo modo edendum curauimus.

228. 32. Locus tributim Hot. putat legendum, quod

quod Lamb. ait se in vetusto codice inuenisse.

230. 9. Locus aliis videtur corruptus, & asteriscō notandus: qui tamen recte ita legi potest, si nihil erit præter ipsorum suffragium, si vt suffragantur, nihil valent gratia, tenue est. ipsi denique, & quæ sequuntur.

231. 2. Non sed mercede, mercede conuince, Hot.

232. 31. Sin etiam si moris. Lamb. Antea, sin etiam notis.

31. Cur ante appellas, & verbo pellis corrigit Lamb. quod affirmat se in manuscrip. vidisse.

233. 8. Clamo, atque testor, alij habent.

33. Nolite arbitrari, non mediocribus consilijs aut vsitatis vijs, non lex improba, non pernicioſa largitio, non auditum aliquando aliquod malum reipub. quæritur. Ita ex codice vetusto Memmij Lamb. legit.

235. 31. Vocem hanc, Catilina, recte tollendam hoc loco Lambin. arbitratur. Videtur enim esse adscripta declarandi causa, quænam illa pestis immanis, importunaque esset. Neque enim Cicero consueuit addere nomen parum idoneum ad immanitatem declarandam, cum labem, pestem, bellum aliquem appellat.

IN ORATIONEM PRO L. Flacco.

240. 38. Timolites ille Nicenus, Hadrianus Turnebus emendat. Vulgatam lectionem Faernus auctoritate Vaticani codicis tuetur, quem sequimur.

242. 31. Alijs rebus, Guido Lollius emendat, vir eleganti ingenio, atque eruditione, Farnesij cardinalis familiaris.

244. 9. Enitebant, legit Faern. ex fide Vaticani codicis.

23. A Sicilia publice duxi, non à Cilicia. Ita autem Faernus ait se in omnibus manuscrip. reperisse.

31. Spe largitionis, ex Lambini emendatione excudi iussimus:

245. 7. Spem,

245. 7. Spem, non ſpeciem legendum affirmat Lamb. ex Memmij codice.

246. 34. In coſſditione, legit Faernus. vulgati habent, imitatione. quam lectionem tuentur, quæ paullo infra dicuntur. Ne periculoſam imitationem exempli reliquis in poſterum proderetis.

37. Ciuis. Negat Faernus hanc vocem in libris manuſcr. inueniri. Nihil ille certe aliud, quam puerilis artificij oſtentationem habere videtur.

247. 8. Imperijs Faernus, ex lib. manuſcr. in quibus, imperij, habetur. ratio quidem poſtulare videtur, vt cum voce honoribus, eodem numero, imperijs, legatur. Ciceroni quidem vſitatius eſt.

249. 32. Qui cum in omnes Aſiæ ciuitates pro portione pecuniam deſcripſiſſet. Ita hunc locum Lamb. corrigit: nobis quidem videtur recte vulgata lectio poſſe retineri, quam & auctoritas veterum codicum, & vera ratio tuetur: cum enim eſſet imperanda pecunia, erant ciuitates certis finibus deſcribendæ, vt ſingulis quid ſibi pro rata parte eſſet pendendum exploratum eſſet. Etſi autem minus vſitatum dicendi genus videtur deſcribere ciuitates in prouincias, primũ, ſi quid prouincia ſit conſideremus, haud videatur abſurdum, Ciceronem ita locutum eſſe. Vt autem in vrbe deſcribere ædificia, &, deſcriptio ædificiorum, ſic deſcribere ciuitates, & in prouincias. hoc eſt, in certas regiones, & diœceſes diſtribuere intelligendum eſt. Nam ſi vbicumque hærere oratio videtur, erit aliquid addendum, mutandum, tollendum, periculoſa nobis ratio corrigendi ſcripta veterum oſtendetur. certe ita etiam legit Faernus.

250. 18. Prodeant etiamne. ſic antea in noſtro legebatur. prodeant ceteri. Etiamne ex Faerni emendatione repoſuimus.

251. 23. Eſt, verbum addidimus ex auctoritate librorum veterum.

34 Vidimus, Faernus ex magna conſenſione veterum exemplarium. Si, videmus legatur, periodus in hemiſti-

hemistichium heroicum incidit.

252 4. Iudicium fieri videtur, non indicium, Faerno assensi excudendum curauimus.

39. Præsertim quod. Nos, vt Faernus, Præsertim cum edidimus.

253. 2. Te ex aliqua parte releuauit, habent vulgati. Faernus, te aliqua releuauit, putat legendum. Equidem nulli minus, quam mihi tribuo; sed tamen nec Faerni, nec cuiusquam auctoritate standum puto, qui in libris emendandis, vbi ex ingenio, & coniectura locum aliquem restituat, nullius veteris codicis auctoritate fretus postulet quasi suo iure, vt omnes in suam sententiam concedant.

15. Totoque Mithridatico crimine, Faernus emendat. vox quidem hæc postrema, crimine, in vulgatis deest.

25. Conuictus est. Faernus ex antiquo libro, victus est reponit.

254. 3. Commoueri, non moueri legendum, Faernus ex codice Antonij Augustini perantiquo, contendit.

8. Fidem darent vulgati, male ijdem. Faernus emendat, ex codice Antonij Augustini.

23. Isto loco illum. Faern.

30. In frumento publico, addita præpositione in, quæ deest in vulgatis. Faernus antiqui libri. auctoritatem secutus docet legendum.

255. 6. Eide, Faernus testatur in vetusto codice legi; itaque videtur legendum. verbum enim, credidit, ad pecuniam referendum est: quæ vox eleganter desideratur, credidit ille pecuniæ, inquit, fretus fide P. Pulnij Nerati lectissimi hominis: qui pro illo sponderet. Ita paullo post, Eius enim fide sumpsit a Fusiijs. & rursus, cum iste se pecuniam, quam huius fide sumpserat, &c.

256. 27. Et ab eo iudice abiret, noster, vt vulgat. alij, habebant: nos deleta, &, copula, ab eo iudice abijt, excudi curauimus, Faerni coniectura probata, qui ita locum partim ex ingenio, partim ex antiqui codicis auctoritate restituit.

257. 1. Qui

257. 1. Qui quoniam testimonium dixit. Faernus locum restituere conatur, in omnibus planè vulgatis depravatum. Hic, inquit, videtur deesse negatio, infrà enim apparet. Lisaniam nondum testimonium dixisse: quare legendum puto, nondum dixit: eo magis, quia præcedit dictio, testimonium, cuius extrema pars fere est nondum. Et ideo hæc vox potest videri omissa à librario tamquam geminata.

14. Pithodorus & Lepison. Fœdè locus corruptus mirificè à Faerno restituitur. Antiquus liber, inquit, Pithodoriæ, & idem Lepisone: nos, sic, Pithodoii, Ætideni, Eepisones. lectio certè ita optimè quadrare Ciceronis sententiæ videtur.

33. Speciem ciuitatis, quod testatur Faernus in vetu. codice haberi, reposuimus: tametsi vulgata lectio, quæ faciem, habet, haud videatur improbanda.

258. 5. Exsiluerunt principes. Henricus Steph. ex libro vetere emendat. Faernus siluerunt legit. Istius, non ipsius probata emendatione Faerni, exendi iussimus.

7. Orba fuit optimatum, Faernus.

259. 4. An non idem quod Pergami. Lamb.

260. 20. Opponant suam, alii habent: Faernus ait in omnibus manuscriptis se verbum, componant, reperisse, quomodo edidimus.

23. Positione, habent vulgati, Faernus possessione, magno consensu veterum codicum legendum contendit.

261. 1. Anteponendam, dicam, legas, sublata hac voce, iure, quæ media in vulgatis inter has duas habetur, quamque Faernus in manuscrip. abesse ait, & tamquam redundantem reiicit.

18. Vocem, gentem, sustulimus: quæ antea post verbum, augeret, hærebat, fide habita Faerno, qui testatur illam in manuscrip. quos viderit nullam haberi.

28. In Care, non in Caria, Faernus putat legendum, vt Phrygum, vt Misorum vltimus, vt Lydus. ita autem legi oportere ratio docet.

262. 6. Sic ſummiſſa voce agam, ex Faerno edidimus. antea prima illa vox, Sic, in vulgatis deſiderabatur.

27. Prolatum, Faerni emendationem ſecuti, excudi imperauimus, cum, probatum in vulgatis hæſiſſet.

263. 21. Turba, prætor, odioſi, vulg. lib. nos ex Faerno, turbæ prætor odio eſt.

25. Habuerit, vulg. Faern. habuit.

264. 19. Tutor his rebus Græcorum legibus adſcribendus fuit: locus reſtitutus eſt mirifica Faerni coniectura: qui, cum in manuſcriptis vox, legibus, abſit, & tutor adſcribi perſonis, non rebus conſueuerit, ita locum emendat, tutor his, moribus Græcorum adſcribendus fuit.

37. Pſephiſma Smyrnæorum, Faernus, ex vet. codice.

265. 18. Flaccum in curia decreuiſſent, locum veluti deprauatum Faernus aſteriſco notat, Lambinus ita emendat: Flaccum inimicitijs, & iracundia incitatum decreuiſſe dicis. Et verò adiungis cauſſas inimicitiarum. Ita autem ſe ait locum emendaſſe ope veterum exemplarium. Quid ſi ita legas? Flaccum iniuria decreuiſſe ais. è verbo enim decreuiſſent, duæ litteræ ſuperſunt, n, &, t, ex quibus, ait, effici poſſit, vel, ais. Atque hæc quidem errata facilè librarij tum incuria, tum ignoratione admittebant. Nam iniuriâ decernere in aliquem, non video cur Latinè dici non poſſit.

39. Mulieres alij, vt Faernus, alij mulieribus.

266. 2. Occaſione facta, habent vulgati. Lambinus poteſtate facta. Fortè, occaſione nacta legendum, parum quidem vſitata ratione dicendi, ſed quæ Ciceroni tamen in huiuſmodi verbis non planè inuſitata ſit: niſi quis legat, acta, vt ad pronomen, hæc, referatur, atque ita intelligi oporteat pro occaſione, acta, data occaſione, & facultate, opportunitate oblata.

7. Incenſa, hoc eſt, non cenſa, Lambinus affirmat legendum.

267. 27. Quod, cum esset eius vxor Valeria intestata mortua. Ita Faern. ex ant. libr. vox, eius, in alijs impressis abest.

268. 22 Si hæreditatem in præsentia creuerit, Lambinus ex coniectura, emendat: quæ quidē eius ingenij est, cum primis illius quidem acuti, atque elegantis. cum enim in manuscriptis negatio absit, verbum autem, reliquerit, ea sublata locum non habeat: ex eo, creuerit, aptum maximè verbum Ciceronis sententię significandæ, conficit.

269. 2. In prætermittendis prouincijs, Faernus ex veterum codicum auctoritate, quod ita esse legendum tamen ratio confirmat. omittendis, antea legebatur.

33. Quomodo igitur dicit: Faernus. Alij dicet, sed male.

270. 6. Quam traiecerat. Faern.

24. Quis is ipse igitur? ille tibi. locum peobscurum & deprauatum Faern. emendat, vt ipsi edidimus.

26. Oratu tuo, ex Faern. antea rogatu tuo, legebatur.

38. Disputo, postremò de salute. Ita omnes ferè vulgati. disputo, postulo, manuscripti habent, Faerno teste. Lambinus, optima. vt mihi videtur, coniectura, disputo, & expostulo, emendat, adiutus ope Memm. codicis.

271. 35. Etenim populi Romani perspiciunt eam mentem, & voluntatem. hæc vulgata lectio. Etenim si populi Romani perspiciunt mentem, & voluntatem omnibus rebus, &c. legit Faernus, quem sequimur.

372. 29. Dabitur de omnibus bonis ciuibus. vocem ciuibus, tollendam censet Faernus, coniectura facta, non solùm ex codicum veterum auctoritate, sed ex certa Latini sermonis ratione, vt videtur.

274. 5. Prodidero, ait Faernus, in libris scriptis legi.

21. Magni putets illam viam sibi vident. Nos ita ex Faerno locum emendatum excudi iussimus. Magni putets cum illam viam sibi videant. Cum autem ille

ex

ex veter. libris addit; verbo, vident, modò, a, vocalem adiungit.

IN ORATIONEM PRO P. Sulla.

282.10. Cum verum iuratos dicas probare: Lamb. multo meliùs, cum verum dicas, iuratis probari: itaque iustissimus excudi.

284.11. Longè abest regni suspicio, quamquam mihi magnopere probatur Lambini coniectura, qui ita legit, Longè abest ab eo regni suspicio; tamen videtur ita commodè posse etiam legi, longè ab eo est regni suspicio, diuiso verbo abest, & vna vocali ō, adiecta.

285. 12. Leniter Lamb.

20. Quod tamen tribunus plebis facit. is qui, &c. loci huius restitutio Lambino debetur: est enim, si ita legatur, perspicuus sensus. Anteà in vulgatis, Quod cum, legebatur.

39. Quam ego defugiam, absque negandi nota, ait se Lamb. in manuscriptis legisse: quæ esset apta imprimis oratio sententiæ Ciceronis explicandæ.

286.27. Lucius ille Torquatus cum meus esset contubernalis in senatu, cum princeps, cum signifer esset iuuentutis, auctor, adiutor, particeps exstitit: parens eius, &c. Ita emendatur locus ab Henrico Stephano, qui præpostero ordine verborum videbatur subobscurus esse, quomomo & ipsi excudendum curauimus.

287. 10. Quis negat Sullæ indicium? at vide Nemo non videt duo illa verba è margine in Ciceronis orationem immigrasse. id quod animaduertit Lamb. certè Henricus Stephanus in libris manuscriptis aliquot non haberi affirmat.

288. 32. Compulistis, quidam legi mauult apud Lamb. quæ mihi coniectura non mala videtur.

289 13. Putet fidem, diligentiam, ingenium defuisse. Lamb. ex vet. cod. auctoritate.

19. Dimisi,

19. Dimiſi,ex coniectura Memm.emendat Lamb. referente: quod magis placet.

292.8. Conatum noſter habebat. quæ eſt lectio minime improbanda.

293.10.Arrepta eſt familia.At empta eſt familia,ex ingenio emendat Lambinus, quam lectionem ait vetuſti codicis Hen Steph.auctoritate corroborari.

22. Vocem,Cornelius, rectè putat Lamb. delendam. erat enim effugienda ambiguitas nominis Cornelij: cum mentio Cornelij indicis fieret.

35. Magnæ pecuniæ ratione Lamb.legit ex codice Memmij.

294. 7. In Hiſpaniam turbatum iſſet Lamb.ex codice Memmij.

295.39. Primum Cæcilius qui fratris calamitatem leuare pœna regis mitiganda voluerit, laudem meretur: deinde Cæcilium,qui id promulgarit, in quo res iudicatas videbatur voluiſſe reſcindere, vt Sulla reſtitueretur,Sulla rectè reprehendit.Ita Lamb. quomodo legi debere ratio vincit.

296. 7. Pœnam ferebat. Lamb.ex manuſcr libro Memmij,& Hen. Stephani, pœnam auferebat emendat,quæ planè lectio germana eſſe videtur.

298.10. Cum andacibus,Lambinus. cum iudicibus quidem ſi legas, nihil habeas aliud quod ſtatuas, niſi fœdè locum corruptum eſſe. cum iudicibus. Manut. legit.

300.2.Non,inquam,cadit: Non cadit, non,inquam, in hos mores. Ita emendat Lamb.ſecutus Henrici Stephani cod fidem.

37. Deſeret,alij legunt

301.21. Obſtruite perfugio,alij.

34.Atteſtante memoria,ad teſtandum memoriam, Lamb.ex ingenio corrigit: in manuſcr. atteſtantem, legi teſtatus.

304. 35. Labem tanti ſceleris, Lamb. Henrico Stepha. aſſenſus legi maualt. qui ita ſe legiſſe in ſuo veter.exemplari affirmat: fortè pro. tanti,tantam legendum, vt intelligas tantam futuram labem, &c.

locus

locus certè videtur corruptus.

305. 15. Pateat, habent alij impressi, ex quo verbo corrupto legit, par erat, Henricus Steph. coniectura non mala.

36. Relictus esse putaretur.

37. Repetit non reperit, ait in manuscrip. Lamb. exstare.

IN ORATIONEM PRO Archia.

308. 2. Celeriter ei vt antecelleret. Lamb.

4. Cunctaque gratia. Lamb.

309. 16. Heracliæ esse.

25. An domicilium, Romæ. Ego coniectura adducor, vt credam vocem, Romæ, tanquam aduentitiam esse tollendam; desiderari autem, quam Lamb. reponit, vocem, Italia, rectè posse. Ita enim locum Lamb. restituit, An domicilium in Italia. cum autem in eo legis capite disertè caueretur, Si qui in Italia domicilium habuissent, etiam vbi id non adderetur, facilè intelligi poterat, quod facilè passus erat Cicer. desiderari. Sed ego quod sentio expono; nihil temerè affirmo.

310. 1. Alijs quoque ciuitatibus.

4. Impertiebant.

19. His temporibus, quæ tu criminaris, Robert. Steph. per quæ tu criminaris, Lam. nos lectionem quæ in nostro habetur retinuimus, quem tu criminaris.

312. 3. Ratio quædam confirmatioque, alij legunt, sed malè.

14. Hanc animi remissionem. Ita primus docuit legendum Lazarus Bonamicus, magna cum ingenij atq; eloquentiæ laude in omnibus liberalium artium studijs versatus: in excusis omnibus antea, Hanc animaduersionem, legebatur: quam quidem lectionem, & Budæus olim, & P. Victorius Variar. lect. lib. 28. cap. 7. tuetur probabili ratione innixus, & auctoritate veterum codicum.

313. 11. Voci respondent.

15. Chij,

15. Chij, vt ſuum.

17. Ei in oppido.

314.20. Rudium, Manut. Robert. Stephanus noſter, Rhodium, habet.

29. Quo minus manuum noſtrarum tela vocem, minus, Lamb. tollit adductus auctoritate veterum codicum.

316.18. Angeret, alij legunt.

22. Dimetiendam, Lamb. tum veſtigia lectionis antiquæ, tum rationem ſecutus edidit.

36. Adfutura eſt, alij habent.

IN ORATIONEM AD QVIRITES poſt reditum.

318.14. Secundus vitæ ſine vlla offenſione curſus: ſic Lamb. legi ait in codice vetuſto.

28. Quam nunc incolumi afferebant. Lamb. teſtatur in quibuſdam manuſcr. legi, incolumitatis, quam vocem deprauatam ita reſtituere conatur, vt diuiſa voce incolumitas, non mala coniectura, incolumi totæ, vt reliquæ fortunæ reſpondeat, legendum putet.

319.22. Niſi veſtra voluntas fuiſſet, quidam fauiſſet, alij affuiſſet legendum putant.

Ibid. Diuinis muneribus. Non hoc dici videtur ex Ciceronis conſuetudine. Donis muneribuſque fortè legendum, vt in Cluentiana. Ac primùm Scamandro reo, tantum donis datis muneribuſque perfecerat, vt &c. Et in eadem oratione, vt iſtum confirmaret Opianicum accuſatorem filio ſuo donis & muneribus, collocatione filiæ ſpe hæreditatis obſtrinxit. Ita enim hoc loco legendum, non, mulieribus, Victor. docet. Et pro Archia, Quaſi deorum aliquo dono, atque munere.

27. Vniuerſim edidit Lamb in cod. vetuſto vniuerſum legi teſtatus. Quid ſi præpoſterè vox, vniuerſo, eſt ante vocem, cuncta, collocata?

36. L. Diadematus: alij, Plutarchum ſecuti: qui auctor eſt in Coriolano, ob id Diadematum vocatum, quòd

quòd vlceris causſa diademate, hoc eſt, faſcia alba diu frontem obligarit. hinc Fauonij iocus in Pompeium, cum is crus faſcia obligatum geſtaret. Non refert qua in parte corporis ſit diadema. Non eſt prætereundum, in antiquis nummis, & in lapidis fragmento, & Delmaticus, legi &, Delmate, populi nomen. Auctor Panuin. & Hubertus Goltius.

320. 12. At me nudum, & Rob. Steph. & alij.

32 Magnam partem Lamb. ex veter. lib.

IN ORATIONEM POST reditum in Senatu.

328. 1. Vt cum multa vobis, &c. locum planè depraua tum aſteriſco notandum cenſuimus. vocem illam, quod, redundare quidem nemo non videt: abeſt certè in nonnullis impreſſis.

22. Hos tribunos, habent quidam impreſſi.

330. 10. Quo quanto maius dediſſetis. In quibuſdam impreſſis, quo, pronomen abeſt.

332. 20. An, alij legi affirmant, ſed vt vocem, ſtipite, tollendam putent

27. Bellua immanis alij. nos vulgatam lectionem retinuimus: non ſemper enim eſt immanis, crudelis, & immitis, ſed ingens, ita immanis pecunia, heluo autem immanis, qui ita philoſophiæ ſtuderet, vt cum auctorem haberet agendæ vitæ, qui finem bonorum ſibi in voluptate conſtituiſſet.

333. 13. M. Curius alij.

336. 20. A te Romule: quidam hic aſteriſcum apponunt. locus certè eſt ſubobſcurus & minimè facilis explicatu.

IN ORATIONEM PRO DOMO ſua ad Pontifices.

342. 27. Religiones religionibus ſapienter interpretando rempub. conſeruarent. alij legunt, noſter. Pontifices religiones ſapienter, &c. Lamb. religioſiſſimi

sissimi religiones sapienter,&c.

343. 25. Ad Pompeum Lamb. emendat, coniectura ductus.

346. 11. In præsenti, legit Lamb.

26. Fames. non est satis. facta lapidatio. ita ait Lamb. legi in manuscr. exempl.

348. 10. Quasi possem aliquid in ea re, generatio non habebatur. Ita ait Lamb. legi in veter. exempl. quem locum vestigia veræ lectionis sequenti ita non malè liceat restituere. Ex voce enim illa, generatio, si duæ fiant, vna integra, ratio, rectè cohæreat cum insequentibus duabus, non habebatur. ex illa priore manca, hoc est, gene, & illam antecedente, re integra genere confici queat. Ita commutatione vnius vocalis in vocalem, o, & syllaba re, vnde erat pulsa, suæ sedi restituta, sic commodè legi possit, quasi possem aliquid in eo genere. ratio non habebatur. Non video autem quid ita vox, mei, rectè desiderari non possit. Ita autem quis illam interpretari queat, ratio non habebatur mei temporis, mearum virium, quæ nondum satis firmæ corroboratæque essent. sed totum hoc doctorum hominum iudicio permitto.

349. 28. Qui negas esse verum, hoc est, fas, æquum, ius, Lambin. ex cod. Memmij.

350. 9. Aut siue, alij legunt, sed malè.

26. Fœdè, & præposterè quidam huc vocem soceri, pro generi, inculcauerant. Ita & in principio orationis, de prouincijs, Tum, inquam, emisti grandi pecunia, vt tibi de pecunijs credius ius in liberos populos contra S. C. & contra legem generi tui dicere liceret.

352. 11. Illustrius, Lamb. præclara coniectura.

Ibid. Quis in senatu, videtur legendum. Facile autem fuit erratum in casu commutando, cum eadem vox sit atque ex ea ipsa, præpositionis in, littera prior, i redundet, malè loco mota, & aliò translata.

34. Insitic, Lamb. ex codice Memmij.

354. 14. Hoc dico, te esse patricium, alij.

355. 27. Non sit locus, Lamb.

356. 25. Quod contra Lamb. legi affirmat in suis manuscrip.

27. Videte hominis amentiam, qui tum demum suum tribunatum perire voluerit, vbi per suum tribunatum Cæsaris actis illigatus teneretur. Hic nonnulla Lamb. ait, quæ ferè obruta tenebris, ait se in lucem reuocasse.

358. 9. Prædicta die, in nonnullis impressis editum est.

10. Magistratus citet, Lamb.

359. 13. Et alio, qui leges scribere. ita ait Lambinus legi in codice manuscr.

23. Scortum populare Lamb ex vetere exemplari.

360. 32. Cum inde decessisset, Lamb. fortè legendum, Cum Rom. decessisset. Certè Latini sermonis consuetudo, & huius loci sententia non repugnat.

363. 21. Cæmentis, & tignis, habent alij excus. & paullo post, Exscindere, non excidere. Erumpebat in actum. Secus Muretus.

364. 8. Erumpebat, nacta tam audaces duces: vt est legendum.

31. Quod ageres non erat, nisi vt qui mihi dux omnibus in rebus fuerat, idem socius esset iniuriæ.

366. 13. Quandoquidem scripto illo istius, alij.

367. 22. Dignitate mallem. proximus enim erat dignitate amplissimo ordini equester. dignitati quidem si legas, ἰδιωτισμὸν redolet.

368. 35 Sed cum hoc iuris. Aliter Manut. potes dicere? scilicet: cum hoc iuris à maioribus proditum sit, vt nemo ciuis Rom aut liber. aut ciuitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit. quod tu potuisti in tua caussa discere: credo enim, & quæ sequuntur. Nos totam periodum, quæ quibusdam videtur perturbatior, distinctionibus modò illustrandam curauimus, ne vna quidem littera addita, sublata, aut mutata loco.

369. 3. Filium, legendum videtur, non filio.

375. 4. Coniugis miseræ diffidium. Tu à verbo, Discindo, lege discidium. non, vt malè hactenus in alijs excusum est, diffidium, quod à verbo, Diffideo,

animi dissensionem significat, cui lectioni hic locus non est.

8. Remque pub. considere, Lamb. ex vetere exemplari, ex quo efficit, concidere, vnius literæ immutatione.

376.30. Et ab eodem ædem exstructam, Lamb.

378.7. Quam, Lamb.

381. 30. A. Q. Scio contendit, vt Q. Posthumius sibi domum venderet. Rob. Stephanus.

383. 30. Ambulationis postes: Ita ex Manutij editione excudendum curauimus: quamquam neque ita nobis satis locus videtur illustratus.

384. 13. Num valebit? alij legunt.

391. 11. Metus furore instinctus. Ita in nonnullis impressis legitur, haud dubiè corruptè. Manut. sic edidit: Si metu, & furore instinctus. Lamb. secus, vt videatur mancam esse orationem suspicatus, Si metu perculsus, furore instinctus, scelere præceps, & quæ sequuntur.

IN ORATIONEM DE HARVSpicum responsis in Senatu.

394.18. Haud, Lamb. affirmat abesse à suis manuscr. & totam periodum nota interrogandi claudit.

395. 3. Vastitatem aucti præda: certè locus vt est in vulgatis non videtur carere mendo.

396.25. Conciderat, perperam in nonnullis vulgatis legitur: eius loco reposuimus, concidit, quod alij habent melioris notæ, in his Manut. & Roberti Stephani: concidit ille, & concidit, Lamb. edidit. Paullo post, Sic moderetur, legas. Malè enim, Si moderetur, alij ediderunt.

35. De religionibus, sacris, Tu notam distinctionis inter has duas voces appone. Ita mox, Clodius sacra, & religiones negligi, violari, pollui questus est. Et paullò post, Quid enim interest, vtrum ab altaribus religiosissimis fugatus de sacris, & religionibus conqueratur. Et alibi sæpe in eadem oratione.

403. 3. Constans senatus, alij vulg. habent: Stans senatus,& Manut. iampridem,& postea Lamb. edidit.

10. Aut symbolo, Lambin. ex vetere libro.

407. 6. Quam amiseras? alij, apposita interrogandi nota ediderunt: nos lectionem vulgatam retinuimus.

23. Audaces. Lamb. vulgata lectio est haud dubiè corrupta.

409. 17. Concedo tibi esse maxima, ac maiora non esse quærenda. Ita Lamb. legit, certè, vt in vulgatis excusum est, manca oratio videtur.

410. 5. Deficiant, fortè legendum: etsi neque ita ἀνακόλουθον videatur. Lamb. ita legit, auxilijsque deminutis, efficiatur, quare, &c.

15. Aduersis & honestis, alij legunt.

412. 11. Excusserat, legit Lamb. & hoc loco, & paullo infrà, vbi alij, excluserat, Mihi neutra lectio, vt verè dicam quod sentio, satis probari potest.

413. 11. Atque ex hac nimia. Equidem hoc loco nihil mutandum puto præter copulam, &, quę vocem, quibusdam, antecedit, in vocalem, à, vbi autem hæc pendeant à verbo, sentiunt, non malus inde sensus elici queat.

416. 22. Tum se emergit. Manca hîc oratio in vulgatis videtur: Lamb ita legit. Tum se emergit,& fertur huc,& illuc. Vtrum autem locum emendet vetere exemplari, an ex coniectura,& ingenio, non ait.

IN ORATIONEM PRO Cn. Plancio.

422. 10. Æquum Lamb. edidit, vt paullo infra. Semper dignitatis iniquus iudex est. Nos haud à vulgata lectione discedimus. Etenim, non, negandi nota ad vocem, inanem, referenda est, non ad verbum, putas.

424. 9. Semper se dicet rogari, semper sibi supplicari voluisse. Ita edidit Lamb. qui partim ex veteris scripturæ vestigijs, partim ex coniectura ait se locum emendasse. Certè non solùm non carere mendo, sed mancus etiam esse,& mutilatus videtur.

15. Subtilissimum hominem, Lamb. ex vetusto exemplari, in quo, stultissimum, legi ait. Quod tamen epitheton mihi haud planè congruere videtur cum his, quæ mox inferuntur, Fuit enim, & animi satis magni, & consilij. Nam si id Cicero intelligi voluisset, priore loco, non animi magni, sed, consilij posuisset. Quòd verò stultissimum non probat, illi facilè assentior.

425. 4. Diribitio, non direptio. Vide Gruchij commentarios de Comitijs.

5. Simulatque, aut, simulac, fortè legendum.

427. 5. Num quando, Lamb.

428. 25. Sed misericordia, omnes libri vulgati habent. Equidem, & misericordiæ, malim, vt ad Plancium referas. Ita & paullo infrà, honori Plancio hanc fidem, misericordiam fuisse miraris?

429. 11. Votis omnibus, alij, votis omnibusque, Lamb. quemadmodum legendum videtur. Manut. omnibus, edidit.

430. 28. Qua externis, qua domesticis, Lamb. non inusitata Ciceroni dicendi ratione: secus si legas, dicendum est hoc loco verbum, dico, pro fateor, aut non inficior, aut non nego, esse sumptum, notamque interpositionis esse tollendam.

38. In maledicto, fortè legendum. Cur enim eum maledicum vocet, quem sibi virum amicissimum ac maximis virtutibus præditum dicat? Nam vt maledicus is dicitur, cui maledicendi vitium infixum animo inustumque est, ita maledictum haud sæpius ab ingenio, quàm ab odio manat, quo quis in aduersarium fertur.

431. 7. Præ mandatis, malè in vulgatis legitur. Prætoris mandatu, Turnebus legit, mirifica coniectura.

433. 5. Iudicum, alij multo huic loco aptius verbum ediderunt.

34. Nam Mætiam, Lamb. legit. diuisa enim hac voce, ex littera priore, M. III. quæ nota huius vocis, tertiam, videri potuit: & sequentibus, etiam haud magnopere mirandum est, duo verba effici in primis

huic

huic loco apta potuisse. Mætiam autem scriptum inueniri in Clericano exemplari affirmæ, vt non dubitauerit ita edendum curare.

439. 8. Cum nonnullas? Aldus Manut. Rob. Steph. ediderunt: at nonnullas, alij, sine interrogandi nota.

24. Eum tibi eripuisse. Lamb. & paullo post, donatus, non, rogatus legit. Equidé nihil causse esse video cur mihi censeam à vulgata lectione discedendum. Nam & elegantissima est, & facilem sensum atque explicatum habet. eodem autem sensu vsus est Cicero pro Milone, Subitò arrepti ad quæstionem, tamen separantur. Et in Cluentiana. Eo tempore ipse ad quæstionem arreptus est.

440. 32. Audiui, alij optima innixi coniectura legunt. hoc enim verbum ferè leuiora ingenia vsurpare solent, cum fictis sermonibus & rumoribus adducti testimonium haustum è triuijs iurati dicunt.

441. 19. Vigilandum est semper. Alio verborum ordine hæc Lambin. edidit, quæ deerant, ex oratione pro Sextio mutuatus. Vigilandum est semper, multæ insidiæ sunt bonis. Non te id, quod multi inuideant, multique expetant? Nosti cætera, quæ scripsit grauis, & ingeniosus poeta, non vt illos regios pueros: & quæ sequuntur.

444. 2. Repressi eorum, alij, impressi, malè, ex quo Man. pressi forum. neminem, &c. quæ bellissima coniectura est.

21. Nisi fortè, lege, necessitate, Lamb.

34. Tunc, fortè legendum: nisi quis contendat, nunc ad præteritum tempus referri rectè posse: quod nusquam memini me legisse.

445. 39. Fuisse comparatas, Lamb. quid si, factas, legas? Nam æquè Latinè dici, Facere insidias, & comparare, & moliri, &, struere, nemo non nouit, qui mediocriter modò sit in litteris versatus.

446. 10. Et quemquam putas. Ita & Manutius, & illum postea alij secuti ediderunt.

450 20. Locum manifestè corruptum conatur, Lamb. restituere ex Ciceronis oratione in Vatinium,

in qua quidem mentio fit legis à Cicerone latæ. Ita autem verbis aliquot ex ea sumptis excudendum curauit. Hic etiam dixisti, addidisse me ideirco meæ legi, Nisi ex testamento præstituta die, vt, &c. Ego laudata Lamb. viri doctissimi coniectura, à lectione tamen vulgata non recedo.

23. Non in caussa forsasse legendum. Lamb. ita edidit. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non oratore disputare.

25. (Putabam in Nicæis dicturum) Nicææ in Bithynia. Ita legi Lamb. testatur in manuscr. exemplaribus. Idem paullo post legit, Nicææ, vbi Nicæam, alij.

453. 2. Illorum impiorum ferro, habent vulgati omnes. Equidem suspicor, impium ferrum legendum, vt paullo infrà, Quorum impium ferrum igneisque pestiferos meus ille consulatus è manibus extorserat. Nam hoc genus dicendi, illorum impiorum, illorum improborum, illorum nefariorum, magis ex vulgò trito sermone imperitorum, quàm hausturn è Ciceronis fontibus videtur: sed nihil tamen muto.

FINIS.

BIBL. CANT. ACAD.